

როსტომ ფარეულიძე

ჩეჩნური ენის პრაქტიკული სახელმძღვანელო
ქრესტომათიითა და ჩეჩნურ-ქართული ლექსიკონით

2015

კავკასიურ ენათა (აფხაზური, ჩეჩნური, ხუნძური, უდიური, ოსური) პრაქტიკული
სახელმძღვანელოები

პროექტი დაფინანსებულია სსიპ შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ

პროექტის შიფრი **AR/344/2-120/12**

ჩეჩნური ანბანი

ჩეჩნური დამწერლობა 1938 წლიდან იყენებს რუსულ ანბანს, რომელსაც დამატებული აქვს ერთადერთი ნიშანი I (ლათინური ერთიანი).

ანბანში სულ 49 ასო-ნიშანია: 34 ერთმაგი და 15 – ორმაგი უმლაუტიანი ხმოვნების აღსანიშნავად ხმოვნების აღმნიშვნელ ასო-ნიშნებს დამატებული აქვს Ё: аь, оь, уь, яь, юь (იგივე Ё ნიშანი რუსული ენიდან ნასესხებ სიტყვებშიც უცვლელად იხმარება).

თანხმოვნის მომდევნო I ნიშანი აღნიშნული თანხმოვნის აბრუპტივობაზე მიუთითებს. ასეთია: пI, тI, цI, чI, кI. იგივე ნიშანი გამოყენებულია гI და хI თანხმოვნების აღსანიშნავადაც. I ნიშანი გამოყენებულია, აგრეთვე, ფარინგალური მჟღერი თანხმოვანი სპირანტის გადმოსაცემადაც (შდრ.: Ia “ზამთარი”, маIа “რქა”...).

გარდა ამისა, ანბანში ორი ასო-ნიშნის კომბინაციით აღნიშნულია кх, кь, хь თანხმოვანი ბგერები.

ორი ასო-ნიშნით გამოხატული ბგერის გაორმაგებული ვარიანტი (ე. წ. მაგარი ანუ ინტენსიური თანხმოვანი) ფიქსირდება სამი ასო-ნიშნით: кх+кх > ккх, кь+кь > ккь (შდრ.: доккха “დიდი”, юккьехь “შუაში”...), ე. ი. ამოღებულია მეორე ასო-ნიშანი. გაორმაგებული ასო-ნიშნები дд, гг, ггI (< гIгI), пп, тт, ккх (< кхкх), цц, сс, ккь (< кькь), чч, хх, мм, нн, лл, рр და რამდენიმე სხვაც ანბანში შეტანილი არ არის. ორმაგი თანხმოვანი ბგერების ნაწილი პოზიციურად არის მიღებული.

ь ნიშნით გადმოცემულია ლარინგალური ყრუ აბრუპტივი, ე. წ. ხმის წყვეტა. ეს ნიშანი იხმარება სიტყვის ბოლოში ან შუაში ხმოვნის წყვეტის შემთხვევაში (შდრ.: хIоь “ტყვია”; “მარცვალი”, цхьаь “ერთი”, шIь “ორი”, кхоь “სამი”, *дIь “ოთხი”, пхIь “ხუთი”, тоьал “საკმაოდ, საკმარისად”, хуьушехь “იცოდა რა”, луьушехь “უნდოდა რა”... შდრ., აგრეთვე, ანთროპონიმებში Лейлаь “ლეილა”, Зулфаь “ზულფა, ზულფია”...).

ё, ф, щ, ы დასტურდება მხოლოდ რუსულიდან ნასესხებ სიტყვებში, როგორცაა: ёлка “ნაძვის ხე”, фабрика “ფაბრიკა”, щетка “ჯაგრისი”, Грозный “გროზნი|გროზნო” (ქალაქი)... Ё, Ё ასო-ნიშნების შემცველი რუსულიდან ნასესხები სიტყვები ჩეჩნურში იწერება უცვლელად: альбом “ალბომი”, пьеса “პიესა”, лагерь “ბანაკი”, съезд “ყრილობა”, объект “ობიექტი”...

ანბანში შეტანილი არ არის გრძელი ხმოვნები. ზოგ ლექსიკონსა და სამეცნიერო სტატიაში ხაზი ხმოვნის თავზე აღნიშნავს ამ ხმოვნის სიგრძეს. ხმოვნის სიგრძის აღსანიშნად ჩვენ ვიყენებთ ორწერტილს ხმოვნის მომდევნოდ. მაგ.: а:

ქართველი მკითხველისათვის სპეციფიკური ჩეჩნური თანხმოვნებია I და хь, ხოლო й, кх, Ё თანხმოვნები და უმლაუტიანი (რბილი, პალატალური) ხმოვნები ქართველური ენა-კილოებისათვის უცხო არ არის (იხ. ქვემოთ).

სახელმძღვანელოში მითითებულია არსებითი სახელის კლასის ნიშანი მხოლოდობით რიცხვში. გარდა ამისა, იქვე ფრჩხილებში მოცემულია მრავლობითობის მაწარმოებელი და, აგრეთვე, კლასის ნიშანი. თუ სახელის ფუძე მრავლობითში იცვლება, სახელი მოცემულია სრულად. ცვალებადი გრამატიკული კლასის ნიშანი, ხშირ შემთხვევაში, ფუძისაგან გამოყოფილია დეფისით. მაგალითად: დ-ада, в-оду, й-оду, н-оду, д-оду...
ჩეჩნური ანბანი

თანამედროვე ჩეჩნური ანბანი, როგორც ითქვა, 49 ასო-ნიშნისაგან შედგება. ესენია (ქართული და ლათინური შესატყვისებით):

А а	ა	a
Аь аь	ჰ	ä
Б б	ბ	b
В в	ვ	v
Г г	გ	g
ГгI	ღ	γ
Д д	დ	d
Е е	ე, ეე	je
Ё ё	ჲო	[jo]
Ж ж	ჟ	ž
З з	ზ	z
И и	ი	i
Й й	ყ	j
К к	ქ	k
Кх кх	ჩ	q
Кь кь	ც	q
КI кI	ძ	ḳ
Л л	ლ	l
М м	მ	m
Н н	ნ	n
О о	ო	o
Оь оь	ჲ	ö
П п	ფ	p
ПпI	პ	P
Р р	რ	r
С с	ს	s

Т т	᠓	t
ТІ тІ	᠓̇	ṫ
У у	ᠤ	u
УЬ уЬ	ᠤ̇	ü
Ф ф	ᠮ	[f]
Х х	ᠬ	x
ХЬ хЬ	ᠬ̇	ḣ
ХІ хІ	ᠬ̇	h
Ц ц	ᠴ	c
ЦІ цІ	ᠴ̇	ç
Ч ч	ᠲ	č
ЧІ чІ	ᠲ̇	č̇
Ш ш	ᠱ	š
ШІ шІ	ᠱ̇	[ṧč̇]
Ы	ᠶ	ə
Ь	ᠶ̇	[̇]
Ю ю	ᠶᠤ	ju
ЮЬ юЬ	ᠶᠤ̇	jü
Я я	ᠶᠢ	ja
ЯЬ яЬ	ᠶᠢ̇	jä
І і	ᠶ̇	“ll̇

გაკვეთილი №1

ჩენური ენის თანხმოვანთა სისტემა

ჩენური ენის თანხმოვანთა სისტემა, კავკასიურ სხვა ენებთან შედარებით, მარტივია. იგი ახლოს დგას ქართულ თანხმოვანთა სისტემასთან. ეს თანხმოვნებია (იხ. ჩენური ანბანი):

ბ, ვ, გ, გI, დ, ჯ, ჰ, ლ, კხ, კხ, კI, ლ, მ, ნ, პ, პI, რ, ც, ტ, ტI, ფ, ხ, ხხ, ხI, ც, ძI, ყ, ყI, შ, შ, ზ, I

მაშასადამე, ანბანში წარმოდგენილია 33 თანხმოვანი.

ამ თანხმოვანთაგან ფ და შ მხოლოდ რუსულიდან ნასესხებ სიტყვებში არის გამოყენებული: რუსული ენიდან ნასესხები სიტყვები ჩენურში იწერება ისე, როგორც რუსულში.

ჩ, კხ, ზ (ჰ, ჰ') ქართული ენაკილოებისათვის არ არის უცხო. შევადაროთ ჩენური ჩიша “და”, ჩის “თრთვილი, ჭირხლი”, ჩივლახ “თავსაფარი”, “ცხვირსახოცი”, შიხ “ორი”, კხუზა “აქ”... და ქართული (ძველი ქართული ენა და ქართული ენის ზოგიერთი კილო) მამა-ჰ, ძმა-ჰ, წყარო-ჰ..., ჰელი, ჰორცი, ჰარი..., აგრეთვე, ლარინგალური (ხორხისმიერი) მკვეთრი ბგერა მგერულის მარტივლურ კილოკავში: ჰუჰი “ჰური”, ჰუდე (< ჰუდე) “სახლი”...

როგორც ზემოთ ითქვა, ჩენურში ძ (ძჰ) და ჯ (ძჰ) ბგერებიც არის სიტყვის დასაწყისში, მაგრამ მათ ნაცვლად იწერება ჰ (ჰ) და ჰ (ჰ).

რჩება ორი თანხმოვანი ბგერა, რომლებიც ქართველურ ენებში არ არის, ესენია: ფარინგალური (ხახისმიერი) მჟღერი სპირანტი I (') და, ასევე, ფარინგალური, მაგრამ ყრუ, სპირანტი ხხ (ჰჰ). მაგალითად, Ia “ზამთარი”, Iaჰ “ვაშლი”, ჩიI “გოგო”..., ხხაყ “ქლიავი, ტყემალი”, ჩხაგაI (ჩხა:გაI) “კურდღელი”, ხხუI “ტყე”...

ამ ბგერათა სიხშირე ჩენურ მეტყველებაში დიდია და საჭიროა ამ ბგერათა წარმოთქმაში გავარჯიშება.

სხვა მხრივ ჩენური თანხმოვანთა სისტემა არ განსხვავდება ქართულისაგან.

ჩენური თანხმოვნები შეიძლება დავაჯგუფოთ შემდეგი სქემის მიხედვით: ხშული სამეულები (თითოეულ მჟღერს შეესაბამება თითო ყრუ ფშვივიერი და ყრუ მკვეთრი):

ბაგისმიერები: ბ ბ, პ ფ, პI ჰ

კბილისმიერები: დ დ, ტ თ, ტI ტ

წინანუნისმიერები: ძჰ [ძ], ძ ც, ძI წ

უკანანუნისმიერები: ძჰ [ჯ], ყ ჩ, ყI ჭ

უკანასასისმიერები: გ გ, კ ქ, კI კ

ფარინგალურები: – კხ ჰ, კხ ყ

ამ ბოლო წყვილს აკლია სათანადო მქდერი. როგორც ზემოთ ვთქვით, ამ რიგში ჰ (ხშული ყრუ ფშვინვიერი) თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში არა გვაქვს (თუმცა ძველ ქართულში იყო და არის ქართული ენის ზოგ დიალექტში – მოხეურში, ფშაურში, ხევსურულში, თუშურში, ქიზიყურში...). გარდა ამისა, ამავე რიგში ქართულში არა გვაქვს სათანადო სპირანტები, რომლებიც წარმოდგენილია ჩეჩნურში (იხ. ქვემოთ ფარინგალური სპირანტები).

წყვილები წარმოადგენენ სპირანტებს – მქდერსა და ყრუს:

წინანუნისმიერები: ჰ ზ, ც ს

უკანანუნისმიერები: ჯ ყ, შ შ

უკანასასისმიერები: ოღ ღ, ხ ხ

ფარინგალურები: ო‘, ხზ ჰ

ცალეულებია:

ლარინგალური ხშული ყრუ მკვეთრი ო‘

ლარინგალური ყრუ სპირანტი ოღზ

ცალეულებია სონორი ბგერებიც:

ბაგისმიერი ხშული მ მ

კბილბაგისმიერი სპირანტი ო ვ

კბილისმიერი ხშული ნ ნ

წინანუნისმიერი ლატერალი ო ღ

უკანანუნისმიერი ვიბრანტი ო რ

ანბანში შეტანილ თანხმოვანთა გარდა ჩეჩნურში არის ე. წ. მაგარი (ინტენსიური, ორმაგი) თანხმოვნები, როგორიცაა: ომ ომ, ოღ ოღ, ოც ოც, ოზ ოზ, ოთ ოთ, ოყ ოყ, ოკ ოკ ჰზ. შეადარეთ, ქართული გემმა (< გემ-მა), თევზზე (< თევზ-ზე), თბილისს (თბილის-ს) და მისთ. ასეთი ბგერები ქართულში მორფემათა ზღვარზე დასტურდება, ჩეჩნურში კი მაგარი თანხმოვნები თავს იჩენენ როგორც მორფემათა ზღვარზე, ისე მარტივ ფუძეებშიც.

მაგარი თანხმოვნები ჩეჩნურში სიტყვის თავში არ გვხვდება. ასეთ თანხმოვნებს აღნიშნულ ენაში სიტყვათგანმასხვაველები ფუნქცია აქვთ, მაგრამ ისინი ჩეჩნურ ანბანში შეტანილი არ არის. მსგავსი თანხმოვნები ანბანში შეტანილი არ არის, მაგალითად, რუსულშიც. შდრ.:

დ-იტა დატოვება – დ-იტა გარეცხვა

დ-ილა დაბანა, გარეცხვა – დ-ილა დადება

დ-აკხაწოვა – დ-აკხა წართმევა

ამ მაგალითებში დ- ცვალებადი გრამატიკული კლასის ნიშანის (იხ. ქვემოთ – გრამატიკული კლასის ნიშნები).

შდრ., აგრეთვე:

იხც ცხრა, იტ ოთი, ნუტ მთვარე, ლატა მიწა, დოტაღ (დუოტაღ) მეგობარი...

მარტივი ფუძეები, რომლებიც მაგარ თანხმოვნებს შეიცავენ, ჩეჩნურში ცოტაა. შეუდარებლად მეტია ჩეჩნურში ფონეტიკურ ნიადაგზე გაჩენილი მაგარი თანხმოვნები.

დავიმახსოვროთ ზემოთ მოყვანილი სიტყვები:

йиша და	д-ита დატოვება
йис თრთვილი	д-итта გარეცხვა
йовлакх თავსაფარი	д-ила დაბანა, გარეცხვა
шиъ (ши) ორი	д-илла დადება
кхуза აქ	д-аккха წართმევა
Ia ზამთარი	латта მიწა
Iаж ვაშლი	исс ცხრა
йоI გოგო	итт ათი
хъач ქლიავი	бутт მთვარე
пхъагал (пхъа:гал) კურდღელი	доттагI (дуоттагI) მეგობარი
хъун (хъу) ტყე	

დავიმახსოვროთ, რომ ორ და მეტმარცვლიანი სიტყვის ბოლოში a ხმოვანი ძლიერ რედუცირებულია და თითქმის არ წარმოითქმის, ე. ი. გამბობთ ასე: йиш, кхуз,, д-ит, д-итт, д-ил, д-илл, д-аккха, латт.

დავალება:

გადავიწეროთ ანბანი ქართული შესატყვისებით. დავისწავლოთ ზეპირად. დავაღაგოთ ხმოვნები და თანხმოვნები შემდეგნაირად:

- 1) ხმოვნები, რომლებიც ერთი ასო-ნიშნით იწერება;
 - 2) ხმოვნები, რომლებიც ორი ასო-ნიშნით იწერება;
 - 3) თანხმოვნები, რომლებიც ერთი ასო-ნიშნით იწერება;
 - 4) თანხმოვნები, რომლებიც ორი ასო-ნიშნით იწერება;
- ე. წ. მაგარი თანხმოვნები.

გაკვეთილი № 2

ხმოვანთა სისტემა

ხმოვანთა სისტემა ჩეჩნურ ენაში შედარებით რთულია. გვაქვს მარტივი, სადა ხმოვნები, და მათი გრძელი ვარიანტები. მართალია, ხმოვანთა ნაზალიზაცია ამჟამად თითქმის მოშლილია, მაგრამ წერისას მაინც აღნიშნავენ, მაგალითად, არსებით სახელთა ნათესაობითი ბრუნვის ნიშნად, ერთმარცვლიან ზმნათა ინფინიტურ ფორმებში, ასევე, ერთმარცვლიან ვითარებით ზედსართავ სახელებში... გარდა ამისა, ჩეჩნურში გვაქვს მარტივი და გრძელი უძლაუტიანი ხმოვნები, მარტივი და გრძელი დიფთონგები...

განვიხილოთ ისინი ცალ-ცალკე.

ხმოვნები a, a:, აь

ნაზალური ხმოვნები

**სახელთა განაწილება გრამატიკული კლასების მიხედვით
д-у (ду) “არის” ზმნა**

ა ხმოვანი ჩეჩნურში არის მარტივი, სადა ხმოვანი. წარმოითქმის მოკლედ. მოვიყვანოთ მაგალითები:

адам ადამიანი	ша ყინული
аһ რეგმატიზმი	хаһ დრო, ხანი
ча დათვი	ваша ძმა
ма, ца არ (უარყ. ნაწილაკები)	в-аха წასვლა...
бат პირი	чаһ მტკერი
са სული...	

სიტყვებში, როგორცაა:

бад იხვი	аз ხმა
наһ ძილი	нах ხალხი
лам მთა	газ ბატი
кач საყელო	Іаж ვაშლი
мах ფასი...	

ა ხმოვანი მოკლე, მაგრამ წინა მაგალითებში წარმოდგენილ ა-სთან შედარებით ფართო ხმოვანია. განსხვავება ამ ხმოვნებს შორის თვალში საცემია ბრუნების დროს, ფართო ხმოვანი არასახელობით ბრუნვებში გრძელდება (აქ და ქვემოთ ხმოვნის მომდევნო ორწერტილი ამ ხმოვნის სიგრძეს აღნიშნავს). შდრ.:

სახ. бад	лам	наһ	кач	мах
----------	-----	-----	-----	-----

ნათ. бе:дан	ла:манан	на:баран	коч:аһ	ме:хан
-------------	----------	----------	--------	--------

ა ხმოვნის ამ ვარიანტების გარდა ჩეჩნურში გვაქვს გრძელი а (ა:) ხმოვანიც. გრძელი а: ფონემაა – აქვს სიტყვათგანმასხვავებელი ფუნქცია. მის ნაცვლად იწერება а.

დავიმახსოვროთ: არც ერთი გრძელი ხმოვანი ანბანში შეტანილი არ არის. ხმოვანთა სიგრძეს აღნიშნავენ სპეციალურ ლიტერატურაში, რომელიც ეძღვნება ნახურ ენებს. ხმოვანთა სიგრძე აღნიშნულია, აგრეთვე, ზოგ ლექსიკონშიც.

წავიკითხოთ სიტყვები გრძელი ხმოვნით:

да (და:) მამა, нана (ნა:н) დედა, мача (მა:ч) ფეხსაცმელი, газа (გა:з) თხა, ала (ა:л) თქმა, в-аха (в-а:х) ცხოვრება, д-ага (д-а:г) წვა, ата (ა:т) ნაყვა, лаца (ლა:ц) დაჭერა, хъаша (хъа:ш) სტუმარი, амал (ა:мал) ზნე, ხასიათი, ჩვეულება, кхаба (кха:б) დოქი...

წავიკითხოთ სიტყვები. შევადაროთ ისინი ხმოვნის სიგრძე-სიმოკლის მიხედვით:

aca (ac) მე (ერგატივიში) – aca (a:c) ზოლი
д-апа (д-ап) მიცემა – д-апа (д-а:п) აღმოცენება; დამთავრება
ша ყინული – ша (ша:) თვითონ
д-аха (д-ах) წასვლა – д-аха (д-а:х) ცხოვრება
газа (газ) უნახავად – газа (га:з) თხა...

დავიზეპიროთ ჩამოთვლილი სიტყვები.

მაშასადამე, ა ნიშნით ჩეჩნურში გადმოიცემა ორი ბგერა: მარტივი, სადა ა და გრძელი ა (a:).

დავიმახსოვროთ: ა ხმოვანს აქვს “და” კავშირის ფუნქცია. იგი მეორდება ყოველი დასაკავშირებელი სიტყვის შემდეგ და წარმოითქმის. იწერება ცალკე. დაახლოებით უდრის ქართულ -ც ნაწილს, რომელიც შერწყმულ წინადადებაში ყურადღების გამახვილებისათვის ერთვის ერთგვარ წევრებს: ვითამაშეთ ფეხბურთი-ც, კალათბურთი-ც, ფრენბურთი-ც...

მოვიყვანოთ მაგალითები:

да а, нана а (да: а, на:на а) დედა და მამა
ча а, газа а (ча а, га:за а) დათვი და თხა
бад а, гIаз а იხვი და ბატი
саца а, мала а გაჩერება და დაღევა...

ერთხელ კიდევ მივაქციოთ ყურადღება, რომ კავშირის ფუნქციით ხმოვანი წარმოითქმის. გარდა ამისა, ხმოვანფუძიან სახელებში წარმოითქმის ბოლოკიდური ხმოვანიც, რომელსაც მოსდევს ხმოვანი კავშირის ფუნქციით, ეს მაშინ, როცა ცალკე აღებულ ანალოგიურ სიტყვებში მეორე მარცვლის ხმოვანი საუბარში იკვეცება:

нана а, ваша а (на:на а, ваша а) დედა და ძმა.

ნაზალური ხმოვნები

ნ ბგერის დასუსტება ჩეჩნურში იწვევს წინა ხმოვნის ნაზალიზაციას. როგორც ზემოთ ითქვს, ნაზალური ბგერის ფიქსაცია ერთმარცვლიან სიტყვებში ხდება, ე. ი. ერთმარცვლიან სიტყვათა ბოლოკიდური ხმოვანი თუ ნაზალურია, ამ ხმოვნის მომდევნოდ იწერება -н. იმავე პოზიციაში, მაგალითად, მრავალმარცვლიანებში н არ იწერება.

მოციფიანოთ მაგალითები, სადაც ხმოვანი ნაზალურად ითვლება და მის მომდევნოდ **h** იწერება:

д-ан (იკითხება **д-а**) კეთება

сан (**са**) ჩემი

д-ан (**д-а:**) მოტანა

лан (**ла:**) მოთმენა, ატანა

რამდენიმე ერთმარცვლიან სიტყვაში ბოლოკიდური **h** სრულად წარმოითქმის (და, რა თქმა უნდა, იწერება კიდევც). ასეთი სიტყვებია:

хан ხანი, **дрол**, **кан** თავთავი, **лан** ნალი, **чан** მტვერი

მართალია, სხვა ხმოვნებს აქ არ ვიხილავთ, მაგრამ, ნაზალურ ხმოვანთაგან გარჩევის მიზნით, აქვე მოგვყავს სრულ **h**-ზე დაბოლოებული დანარჩენი სიტყვებიც:

бэн ბუდე, **хэн** მორი, **пэн** კედელი

лин ხევი, **дин** ბედაური (ცხენი), **чин** ჩინი

бун ფარდული, ქოხი, **хьун** ტყე

-**h** იწერება, აგრეთვე, სახელთა ნათესაობით ბრუნვაში, იგი ნათ. ბრუნვის ნიშნის ნაწილია, მის შემადგენლობაში შედის, თუმცა არც იქ წარმოითქმის. თანმედროვე ჩეჩნურში ხმოვანთა ნაზალობა თითქმის მოშლილია, მისი ფიქსაცია ტრადიციას უფრო ემყარება, ვიდრე ენაში არსებულ რეალობას.

დავალება:

1) წავიკითხოთ. ნაზალური ხმოვნები აღნიშნულია ასო-ნიშნით, თუმცა ჩამოთვლილ სიტყვებში ნაზალობა მოშლილია და არ წარმოითქმის:

лан (**ла:**) მოთმენა, ატანა

д-ан (**д-а:**) მოსვლა, მოტანა

тан (**та:**) შერიგება

2) ჩამოთვლილ სიტყვათა ბოლოში წარმოითქმის მკაფიოდ:

хан ხანი, **дрол**, **ан** რევმატიზმი, **чан** მტვერი, **кан** თავთავი

бэн ბუდე, **хэн** მორი, **пэн** კედელი

лин ხევი, **дин** ბედაური, **чин** ჩინი

бун ფარდული, ქოხი, **хьун** ტყე

3) ზემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებს შევადართო შემდეგი სიტყვები, სადაც ბოლოში გვაქვს მარტივი, სადა ხმოვანი:

ча, **са**, **ша**

да (**да:**), **ша** (**ша:**)

თარგმნეთ ჩამოთვლილი სიტყვები.

აზ. ეს არის პალატალური (რბილი) **а** ხმოვანი, რომლის სილბოც წერაში აღნიშნულია **ь** ნიშნით. მაშასადამე, გვაქვს მაგარი **а** და რბილი **а**. იგი არის **ე**-სკენ გადახრილი **ა**. ამგვარ ხმოვნებს სხვაგვარად უმლაუტიან ხმოვნებსაც ეძახიან.

აზ არის წინა რიგის საშუალო აწეულობის ხმოვანი. გვხვდება სიტყვის თავსა და შუაში. მეორეული, უმლაუტიზირებული ხმოვანი ფონემაა, მიღებული **а** ხმოვნის დარბილებით მომდევნო მარცვლის **и** ან **э** (**е**) ხმოვანთა

ზემოქმედებით. მაშასადამე, ჩეხურში აღნიშნული ხმოვანი ფონეტიკურ ნიშნებს გაჩენილი, იგი ფონეტიკური პროცესების შედეგს წარმოადგენს.

მოვიყვანოთ ხმოვნის შემცველი მაგალითები:

даѣтта (даѣтт) [< даѣтти] ერბო

д-аѣсса (д-аѣсс) ცარიელი

аѣшпаш ტყუილი

аѣрха (аѣрх) ჯიუტი

аѣхка ზაფხულში

аѣрта (аѣрт) ბლაგვი, ჩლუნგი

аѣрга (аѣрг) მკვასე, უმწიფარი

бѣщара (бѣщар) მწვანე (შდრ.: ნუც ბალახი)...

ჩეხურში უმლაუტიანი ხმოვნების წინ თანხმოვნები არ რბილდება, როგორც ეს, მაგალითად, ხდება რუსულში.

გავარჩიოთ შემდეგ სიტყვებში:

ინფინიტივი

ნამყო განუსაზღვრელი დრო

ала (а:л) თქმა

აѣлла (аѣлл) თქვა

аха (а:х) ხენა

аѣхна (аѣхн) მოხნა

ата (а:т) ნაყვა

аѣтта (аѣтт) დანაყა

д-ага (д-а:г) წვა

д-аѣгна (д-аѣгн) დაიწვა, დამწვარა

д-ала (д-а:л) დამთავრება, მორჩენა

д-аѣлла (д-аѣлл) დაამთავრა, მორჩა

лаца (ла:ца) დაჭერა

лаѣцна (лаѣцн) დაიჭირა

ნამყო განუსაზღვრელში ჩავარდნილია ი ფორმანტი, რომელმაც გააპალატალა, ნაწილობრივ დაიმსგავსა, ზმნის ფუძისეული ხმოვანი, ე. ი. საქმე გვაქვს ფონეტიკურ პროცესთან, რომელსაც ნაწილობრივი რეგრესული დისტანციური ასიმილაცია ჰქვია.

შევადაროთ, აგრეთვე, ერთმანეთს სიტყვები:

аз ბგერა

– аѣзнаш ბგერები

лам მთა

– лаѣмнаш მთები

ша (ша:) თვითონ (ის)–

шаѣш თვითონ (ისინი)

барз ბორცვი

– баѣрзнаш ბორცვები

балл ბალი

– баѣллаш ბლები

ასევე:

ინფინიტივი

ნამყო უახლესი დრო

харжа (харж) არჩევა

хаѣржи აირჩია

хатта (хатт) კითხვა

хаѣтти ჰკითხა, იკითხა

латта (латт) დგომა

лаѣтти იდგა

ахка (ахк) ბარვა

аѣхки დაბარა

д-аста (д-аст) გახსნა

д-аѣсти გახსნა

დავადლება: მოცემულ სახელთა მრავლობითი რიცხვის ფორმებისაგან ვაწარმოთ მხ. რიცხვის ფორმები. ვთარგმნოთ ქართულად:

лаѣмнаш, шаѣш, баѣллаш, аѣзнаш

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:
მორჩა, დაამთავრა, მოხნა, დანაყა, თქვა, დაიწვა, დაიჭირა
არჩევა, დგომა, კითხვა, ბარვა, გახსნა, თქმა, დამთავრება, ხვნა, დაჭერა,
წვა, ნაყვა

დავისწავლოთ ზეპირად ნამყო უახლესისა და ნამყო განუსაზღვრელის
ფორმები შესაბამის ინფინიტივებთან ერთად.

გრამატიკული კლასის ნიშნები

გრამატიკული კლასის ნიშანი პრეფიქსს წარმოადგენს. გრამატიკული
კლასის ნიშნები გამოიყოფა:

- 1) ზედსართავ სახელებში (ორ ათეულზე ცოტა მეტი სახელი),
როგორცაა: *д-айн* მსუბუქი, *д-овха* ცხელი, *д-еха* გრძელი...
- 2) “ოთხისა” და მისგან ნაწარმოებ რიცხვით სახელებში: *д-иь* ოთხი, *д-ейтта* ოთხმეტი, *д-езтка* ოთხმოცი...
- 3) დაახლოებით ასამდე ზმნაში: *д-ад-а* გაქცევა, *д-апа* მიცემა, *д-аи*
(გა)კეთება, *д-арста* გასუქება...

სხვა მეტყველების ნაწილთა თითო-ორი სიტყვისათვის (იხ. დანართი).

ჩეჩნურში არსებითი სახელები ჯგუფებიან გრამატიკული კლასების
მიხედვით. გრამატიკული კლასის ნიშანი მხოლოდობით არის ოთხი. არსებითი
სახელის ამა თუ იმ კლასისადმი კუთვნილება განისაზღვრება მასთან
შეწყობილი გრამატიკული კლასის ნიშნის მიხედვით. როგორც უკვე ითქვა,
ყველა ზედსართავი სახელი და ყველა ზმნა არ იცვლება გრამატიკული
კლასის ნიშნების მიხედვით.

გრამატიკული კლასის ნიშნები არც ქართულ და არც სხვა ქართველურ
ენებს ამჟამად არა აქვთ.

რა არის გრამატიკული კლასი?

როგორც ზემოთ ითქვა, ჩეჩნურ ენაში არსებითი სახელები მხოლოდობით
რიცხვში ჯგუფებიან ოთხი გრამატიკული კლასის მიხედვით. თითოეულ
კლასს თავისი სპეციალური ფორმანტი, იგივე მარკერი – გრამატიკული
კლასის ნიშანი გააჩნია. არსებითი სახელის ამა თუ იმ გრამატიკული
კლასისადმი კუთვნილების დასადგენად, ჩვეულებრივ, მიმართავენ ხოლმე *д-у*
“არის” ზმნას.

რა თქმა უნდა, *д-у*-ს ნაცვლად შეიძლება გამოვიყენოთ ყველა სხვა
სიტყვა, რომელიც იცვლება გრამ. კლასის ნიშნების მიხედვით.

მაშასადამე, სახელი მართავს მასთან შეწყობილ ცვალებადი გრამ.
კლასის ნიშნის მქონე სიტყვას კლასში. თვითონ სახელში არაფერია ისეთი,
რომლის მიხედვითაც შევძლებდით მისი კლასის ნიშნის დადგენას.

დასკვნა: ჩეჩნურში არსებითი სახელის გრამატიკული კლასის ნიშანი უნდა დაეიმასხოვროთ ამ სახელთან ერთად.

სახელთან შეწყობილი უკლასნიშნო სიტყვები (ზედსართავი სახელები, ზმნები...), რა თქმა უნდა, არ გამოხატავენ არსებითი სახელის კუთვნილებას ამა თუ იმ კლასისადმი.

მოვიყვანოთ არსებითი სახელები, დავაჯგუფოთ ისინი გრამატიკული კლასის ნიშნების მიხედვით:

к1ант ბიჭი, йо1 (йуо1) გოგო, сту ხარი, борз (буорз) მგელი, бер ბავში, ча დათვი, да (да:) მამა, нана (на:н) დედა, етт (йэтт) ძროხა, пхьагал (пхьа:гал) კურდღელი, ваша ვაშა, марха ღრუბელი, малх მზე, бутт მთვარე, нускал პატარბალი, ло (луо) თოვლი, хьоза (хьо:з) ჩიტი, бепиг (бе:пиг) პური...

სანამ აღნიშნული სახელების გრამ. კლასების მიხედვით დაჯგუფებას შევუდგებით, ჩამოვწეროთ გრამატიკული კლასები.

ვიციტ, რომ ჩეჩნურში მხოლოდ რიცხვში გვაქვს ოთხი გრამატიკული კლასი. ვიციტ ისიც, რომ თითოეულ გრამ. კლასს აქვს თავისი მარკერი პრეფიქსებად,

ესენია: I კლასი – в-; II კლასი – й-; III კლასი – б-; IV კლასი – д-;
მაგალითად, д-у “არის” ზმნა კლასების მიხედვით ასე შეიცვლება:

- I. в-у
- II. ю (й-у)
- III. б-у
- IV. д-у

ზემოთ ჩამოთვლილი სახელები ამ ოთხ კლასში განაწილდებიან შემდეგნაირად:

- I. в-у: к1ант, да (да:), ваша
- II. ю (й-у): йо1 (йуо1), нана (на:н), борз (буорз), ча, пхьагал (пхьа:гал), марха (марх)
- III. б-у: сту, етт, малх, бутт
- IV. д-у: бер, нускал, ло (луо:), хьоза (хьо:з), бепиг (бе:пиг)

მაშასადამე, ენაში არსებული ყველა არსებითი სახელი, მათ შორის ნასესხობებიც, მათი სესხების ქრონოლოგიის მიუხედავად, მხოლოდ რიცხვში ამ ოთხი გრამატიკული კლასის ფარგლებში ნაწილდება.

არ ვიციტ, მაგალითად, თუ რატომ გამოიხატება й- გრამ. კლასის ნიშნით სახელები йо1 (йуо1), нана (на:н), борз (буорз), ча, пхьагал (пхьа:гал), марха (марх) და ა. შ. ან კიდევ რატომ შედიან сту “ხარის”, етт “ძროხის”, малх “მზის”, бутт “მთვარის”... აღმნიშვნელი სახელები III (б-) კლასში, იგივე ითქმის IV კლასზეც.

სახელები, როგორც ითქვა, თავიანთი კლასის ნიშნებით უნდა დაეიმასხოვროთ!

ვიციტ, რომ I (B-) კლასში შედის ყველა ის სახელი, რომელიც გამოხატავს მამაკაცს. ამავე კლასში შედის, აგრეთვე, ღმერთის აღმნიშვნელი дела (დე:ლ): дела B-y ღმერთი არის, ღმერთია.

ვიციტ, აგრეთვე, რომ й- გამოხატავს ქალთა კლასის სახელებს. მაგრამ იგი გამოხატავს რა-ჯგუფის სახელთა (ნივთის კლასის) უმეტესობასაც. ამის შესახებ უფრო დაწვრილებით უნდა ვისაუბროთ.

ქალთა კლასის (ვინ-ჯგუფის) სახელებსა და ნივთის კლასის (რა-ჯგუფის) სახელებს შორის განსხვავება კლასში თავს იჩენს მრავლობით რიცხვში, ე. ი. მრავლობითში ხდება გრამატიკულ კლასთა დიფერენციაცია ვინ-ჯგუფისა (ამ შემთხვევაში – ქალთა კლასის) და რა-ჯგუფის (ნივთის კლასის) სახელთა მიხედვით, რაც სქემატურად შეიძლება ასე წარმოვადგინოთ:

	ვინ- ჯგუფისა		რა- ჯგუფის სახელები			
	I კლ.	II კლ.	III კლ.	IV კლ.	V კლ.	VI კლ.
	მამაკ. კლ. სახელები	ქალთა კლ. სახელები				
მხ. რიცხვი	B-	й-	й-	й-	б-	д-
მრ.რიცხვი	I და II პირი д-; III პირი б-	I და II პირი д-; III პირი б-	й-	б-	д-	д-

ამ სქემის მიხედვით ნათელია, რომ ვინ-ჯგუფის სახელები განაწილებულია B- და й- კლასებში, მრავლობითში ორივეს ენაცვლება: I-სა და II პირებში д- , III პირში კი – б-. მაშასადამე, ვინ-ჯგუფის სახელები მრავლობითში ერთნაირ ჩვენებას იძლევიან. აღსანიშნავია, რომ მრავლობითის აღნიშნული კლასის ნიშნებიდან ძირითადია III პირის ჩვენება, ჩეხნური ენის დიალექტთა ნაწილში სწორედ იგი გვაქვს სამივე პირში.

თუ რატომ არის განაწილებული რა-ჯგუფის სახელები ოთხ (იხ. სქემა: III, IV, V, VI) კლასში, როგორც ითქვა, ცნობილი არ არის. რა-ჯგუფის სახელთა უდიდესი ნაწილი შედის й - й კლასში (მხოლოდობითსა და მრავლობითში).

გარდა ამისა, არსებით სახელთა გრამ. კლასის ნიშნები ორივე რიცხვში მოცემულია ზოგ ორენოვან ლექსიკონში. განმარტებითი ლექსიკონი კი ჩეხურ ენას დღემდე არა აქვს.

მაშასადამე:

I (в-; д-/ნ-) კლასში შედის არსებითი სახელები, რომლებიც მამაკაცის კლასს განეკუთვნებიან. ასეთი სახელი ენაში ბევრი არ არის.

дела в-у ღმერთია	да (да:) в-у მამაა
ц1у (ц1у:) в-у ღვთაებაა	к1ант в-у ბიჭია
во1 (вуо1) в-უ ვაჟიშვილია	ваша (ваш) в-უ ძმია
майра (майр) в-უ ქმარია	нуц в-უ სიძეა

II (й-; д-/ნ-) კლასში შემავალი სახელებია:

нана (на:н) ю (й-у) დედაა	зуда (зуд) ю ცოლია
йо1 (йоо1) ю ქალიშვილია	йиша (йиш) ю დაა
нус ю რძალია	деца (де:ц) ю მამიდაა
неца (не:ц) ю დეიდაა	

ვინ-ჯგუფის სახელებს აღნიშნავენ, აგრეთვე, ნათესაობის, ეროვნების, ხელობის, პროფესიის გამომხატველი სახელები.

ამ რიგის სახელთა კლასებად დაყოფა ხდება იმის მიხედვით, თუ ვის გულისხმობენ აღნიშნული სახელით. მაგალითად:

ბიძაშვილი შეიძლება იყოს ქალიცა და კაციც. მაშასადამე, გვექნება: шича (шич) в-უ ბიძაშვილი (კაცი) არის, მაგრამ: шича (шич) ю ბიძაშვილი (ქალი) არის. ასევე, ბიძაშვილთა შვილები ერთმანეთისთვის: маьхча (маьхча) в-უ კაცი არის; маьхча ю ქალი არის; კაცი, ადამიანი: стаг в-უ კაცია, стаг ю ქალია; лор (луор) в-უ ექიმია (კაცი), лор (луор) ю ექიმია (ქალი); директор в-უ დირექტორია (კაცი), директор ю დირექტორია (ქალი) და ა.შ.

студент в-უ სტუდენტია (ვაჟი), студентка ю სტუდენტია (გოგო), американец в-უ ამერიკელია (კაცი), американка ю ამერიკელია (ქალი)... ამ რიგის ნასესხებ სახელებში, ჯერ ერთი, გარჩეულია, ქალია თუ კაცი, რასაც ჩეხური, თავის მხრივ, д-უ “არის” ზმნის მეშვეობითაც განარჩევს.

დავიმახსოვროთ, д-უ “არის” ზმნაში д- კლასის ნიშანია. როცა ამ ზმნას ზოგადი მნიშვნელობით ვიყენებთ, უპირატესად კლასის ამ ნიშანს ვხმარებთ.

დავალება: ლექსიკონიდან ამოვიწეროთ ჩეხური ხელობის, პროფესიის აღმნიშვნელი სახელები როგორც მხოლოდობით, ისე მრავლობითში, მივუთითოთ გრამ. კლასის ნიშნები.

ანალოგიურად ამოვიწეროთ ეროვნების აღმნიშვნელი სახელებიც.

რა-ჯგუფის სახელთა კლასებად განაწილების შესახებ ზოგ ცნობას ქვემოთ თანდათან გავცნობით. თუმცა ცნობილია, რომ ჩეხურში რა-ჯგუფის სახელთა კლასებად დაყოფის პრინციპი (თუ პრინციპები) გარკვეული არ არის.

თანხმოვნები I და xხ

კიდევ ერთხელ დაეუბრუნდეთ I და xხ თანხმოვნებს, რომლებიც უცხოა ქართული ენისათვის. როგორც ითქვა, I და xხ ფარინგალური სპირანტი ბგერებია, ხორხისმიერია (ბერძნული *ფარინგსი* – ხორხი). ფარინგალური სპირანტი ბგერები ჩვეულებრივია მთის იბერიულ-კავკასიური ენებისათვის. ამ ორი ბგერიდან I მჟღერი სპირანტია, xხ კი – ყრუ სპირანტი.

წავიკითხოთ, გადავიწეროთ და დავიმახსოვროთ შემდეგი სიტყვები, რომლებიც ამჯერად მოგვაქვს შესაბამის კლასის ნიშნებთან ერთად:

ზამთარი; ვაშლი; ტბა, ტბორი; გოგო, ქალიშვილი; ვაჟიშვილი; ფრჩხილი; ბუნება; ძაღლი; მამალი...

ქლიავ ი, ტყემალი; პირუტყვი, საქონელი; კურდღელი; თამადა, მეთაური; წინათ...

ი თანხმოვნიანი დიფთონგები

თანხმოვანთა განხილვისას ითქვა, რომ ი არის შუა ენისმიერი სონორი სპირანტი. ხმოვნის მომდევნოდ იგი ერწყმის წინა ხმოვანს. ხმოვნის მომდევნო პოზიციაში იგი თითქმის კარგავს თანხმოვნის თვისებას და ხდება დიფთონგის შემადგენელი ნაწილი. მაშასადამე, დიფთონგი ჩეჩნურში იქმნება სრული ხმოვნისა და ი ბგერის შერწყმის შედეგად (დიფთონგების წარმოქმნაში სხვა ბგერებიც იღებენ მონაწილეობას, ის. ქვემოთ). შევადაროთ სიტყვები:

гайта ჩვენება; кхайкха დაძახება; дуй (ნ-) ფიცვი; буй (ნ-) მუშტი; нуй (ნ-) ცოცხი; сай (ნ-) ირემი; тай (д-) ძაფი...

შდრ., აგრეთვე, კლასნიშნიანი ზმნები:

д-у, მაგრამ й-у (იწერება ю) არის; д-апа მიცემა, მაგრამ й-апа (იწერება япа); д-ада გაქცევა, მაგრამ й-ада (იწერება яда). я, ю რუსულ ენაში ერთი გრაფემით გადმოცემულ დიფთონგებს წარმოადგენენ, ამიტომ შემადგენელ ნაწილებად მათი დაშლა შეუძლებელია. აქედან გამომდინარე, я, ю გრაფემებში არ ჩანს ჩეჩნურისთვის დამახასითებელი გრამ. კლასის ნიშანი.

д-у “არის” ზმნის დროთა ფორმები

ამ ზმნას ჩეჩნურში არა აქვს ინფინიტივი, არა აქვს ამ ზმნას ფუძეც. д-у-ში д- გრამატიკული კლასის ნიშანია, -у კი – აწმყო დროის ერთ-ერთი მაწარმოებელი. д-, როგორც ვიცით, ცვალებადი გრამატ. კლასის ნიშანია (да в-у, нана й-у/ю/, 1аж б-у, ж1аьла д-у).

д-у ზმნის ნამყოფ ფორმაა д-ара (д-ар) “იყო”. მაშასადამე:

და в-ара მამა იყო; нана й-ара (яра) დედა იყო; 1аж б-ара გაშლი იყო; ж1аьла д-ара ძაღლი იყო...

დ-უ “არის” ზმნის მყოფადი იწარმოება хила (хил) “ყოფნა” ზმნისაგან, რაც სხვა ზმნაა. მყოფადში გვექნება: хир დ-უ (в-у, ю, н-у) .მოვიყვანოთ იგივე მაგალითები მყოფადში:

და хир в-у მამა იქნება

нана хир ю (й-у) დედა იქნება

1аж хир н-у ვაშლი იქნება

ж1аьла хир д-у ძაღლი იქნება

შევადგინოთ ფრაზები:

ნიშუში:

და хир в-ара მამა იყო; და в-у მამა არის; და хир в-у მამა იქნება;

დედა იყო; დედა არის; დედა იქნება;

ვაშლი იყო; ვაშლი არის; ვაშლი იქნება;

ძაღლი იყო; ძაღლი არის; ძაღლი იქნება;

მადლობის თქმა баркалла ала (баркалл а:л);

баркалла (баркалл)! გმადლობ/გმადლობთ!

შევადაროთ ზმნები:

в-ада (в-ад), яда, н-ада, д-ада გაქცევა

г1атта (г1атт) ადგომა

саца (сац) გაჩერება

латта (латт) დგომა

в-ада-სთან შედარებით г1атта, саца, латта ზმნები არ იცვლებიან გრამატ. კლასების მიხედვით. ანალოგიურ ზმნებთან, რა თქმა უნდა, გვექნება არაოთხი, არამედ ერთი ფორმა ყველა სახელისათვის.

აღსანიშნავია, რომ ჩეჩნურში ზმნის ინფინიტიური ფორმა ემთხვევა ბრძანებითს. მაშასადამე, კონტექსტის მიხედვით г1атта იქნება როგორც “ადგომა”, ისე “ადეკი”!, саца - “გაჩერება” და “გაჩერდი”!, д-ада “გაქცევა” და “გაიქეცი”! და ა. შ.

ეს ხდება იმიტომ, რომ ინფინიტივის მაწარმოებელი ფორმანტი ორმარცვლიან ზმნებში არ იწერება, რის შედეგადაც ინფინიტივის ფორმა ემთხვევა კატეგორიული ბრძანებითის ფორმას. ზეპირ მეტყველებაში, კონტექსტის მიხედვით, აღნიშნულ სიტყვათა გარჩევა სიძნელეს არ წარმოადგენს – ბრძანებითს ინტონაცია ახლავს (რაც წერისას ძახილის ნიშნით აღინიშნება).

თარგმნეთ ჩეჩნურად:

მამა არის – მამა, გაიქეცი!

დედა არის – დედა, გაიქეცი!

დათვი არის – დათვო, გაიქეცი!

ხარი არის – ხარო, გაიქეცი!

თაგვი არის – თაგვო, გაიქეცი!

კატა არის – კატავ, გაიქეცი!

ча (დათვი) ю; дахка (дахк) (თაგვი) бу; сту (ხარი) бу; циг (კატა) ду

არსებით სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოება

არსებით სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოების ზოგადი წესი ჩვენურში არ არსებობს. რიცხვის მაწარმოებელი სუფიქსები ბევრია. მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი ფორმანტის წინ ხშირად თავს იხევენ ე. წ. ჩანართი ელემენტები. გარდა ამისა, მრ. რიცხვის წარმოებისას ზოგი სახელის ფუძეში იცვლება ფუძისეული ხმოვანი.

შევეცადოთ, გავერკვეთ, თუ როგორ ეწარმოებათ არსებით სახელებს მრავლობითი რიცხვი ჩვენურში.

არსებით სახელთა მრ. რიცხვის ძირითადი მაწარმოებელი არის ფორმანტი -ш, რომელიც ან პირდაპირ დაერთვის სახელის ფუძეს ან მის წინ ჩნდება რომელიმე ხმოვანი აღნიშნული ფორმანტის ფუძესთან მაერთებლის ფუნქციით. შევადაროთ:

хи დ- წყალი – хи-ш დ- წყლები

книга ю წიგნი – книга-ш ю წიგნები

а лапа (а:лап) დ- ხელფასი – а лапа-ш დ- ხელფასები...

алкханч ю შაშვი – алкханч ю შაშვები

г лант დ- სკამი – г лант დ- სკამები

к ларх ნ- ჩუსტი – к ларх-аш ნ- ჩუსტები

байракх й- დროშა – байракх-аш й- დროშები

чаг лалкх й- (ча:г лалкх) ტურა – чаг лалкх-аш й- ტურები

ფორმანტის ფონეტიკური ვარიანტია -й, რომელიც თავს იხეხს შემდეგ სახელებში:

да (да:) в- მამა – да-й ნ- მამები

хъ аша (хъа:ш) в-/й- სტუმარი – хъ аший (хъе:ший) ნ- სტუმრები

но хчи в-/й- ჩეჩენი – но хчий ნ- ჩეჩენები

როგორც ითქვა, ხშირ შემთხვევაში ფუძის მომდევნოდ ჩნდება ე. წ. ჩანართი ელემენტები ბგერების ან ბგერათკომპლექსის სახით. სახელის ფუძეში ხდება სხვაგვარი ცვლილებებიც.

ამოვიწეროთ ყველა არსებითი სახელი, რომლებიც ამ და წინა მასალაშია მოხმობილი. გამოვიყენოთ ლექსიკონი და მივუწეროთ მრავლობითი რიცხვის ფორმები და გრამატ. კლასის ნიშნები ორივე რიცხვში. ნიმუში:

მხ. რიცხვი

მრ. რიცხვი

нана й- დედა

наной (на:нуой) ნ- დედები

ზოგ არსებით სახელს მრავლობითში სხვა ფუძე ენაცვლება, ე. ი. ასეთი სახელები რიცხვს სუბლექტურად აწარმოებენ. შდრ.:

მხ. რ. стаг в-/й- კაცი, ადამიანი – მრ. რ. нах ნ- ხალხი

ხმოვნები o, o: oь, oь:

ზმნის ინფინიტური (განუსაზღვრელი) ფორმა

დროთა წარმოება. აწმყო

ო ნიშნით ჩეხურში აღინიშნება ოთხი ფონემა (სიტყვათგანმასხვავებელი ბგერა. ესენია:

1. მარტივი o
2. გრძელი o (o:)
3. მარტივი დიფთონგი o (yo/wo)
4. გრძელი დიფთონგი o (yo:/wo:)

დიფთონგთან მიმართებით სიტყვა “მარტივი” პირობითია, რადგან, როგორც ვიცით, დიფთონგი რთული ბგერაა და ორი შერწყმული სეგმენტისაგან შედგება. ამ შემთხვევაში ეს არის y (უფრო ზუსტად – ლათინური w) და o (მარტივი ან გრძელი).

ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ იმაზე, რომ ხმოვნის წინ ან მომდევნოდ й და y (იგივე w) ბგერები დიფთონგს ქმნიან. გავიხსენოთ სიტყვები кхайкха “დაძახება”, гайта “ჩვენება”, ный (ნ-) “მუშტი”... y არის იგივე в. в კბილბაგისმიერი ბგერაა, დიფთონგის შემადგენლობაში იგი სუსტდება და ხდება წყვილბაგისმიერი მუდერი სპირანტი. დაახლოებით იგივეა, რაც ძველი ქართული ჟ (უმარცვლო უ). დიფთონგის შემადგენლობაშიც კი y ჩეხურში იწერება უცვლელად, в-ს სახით. შდრ.: говр (წარმოითქმის гоур) იო ცხენია.

დავიმახსოვროთ: დიფთონგი, მარტივიცა და გრძელიც, ერთ მარცვალს ქმნის.

მოვიყვანოთ სიტყვები, რომლებიც მარტივ o ხმოვანს შეიცავენ. გავიხსენოთ, რომ ბოლოკიდური ხმოვნები ჩეხურში რედუცირებულია, დავიწროებულია და თითქმის არც წარმოითქმის:

дог1а (дог1) დ- წვიმა	д-оду (д-од) მირბის	молу (мол) სვამს
молха (молх) დ- წამალი	соцу (соц) ჩერდება	д-ог1у (д-о:г1) მოდის

олхазар დ- ფრინველი	лоху (лох) ეძებს
говр (гоур) й- (ю) ცხენი	г1отту (г1отт) დგება

მოვიყვანოთ მაგალითები, რომლებიც შეიცავენ გრძელ o (o:)-ს:

საკეტი, კლიტე	იჭერს
მოდის	ამბობს
ჩვენ (ერგატივში)	პატივს სცემს, თვლის
მოკლე	იწვის

თარგმნეთ ჩეხურად:

წვიმა არის, წამალი არის, ცხენი არის, ფრინველი არის.

წყალს (წამალს) სვამს, გარბის (მირბის), ცხენი გარბის, ჩერდება, კაცი ჩერდება, იჭერს, ცხენს (ფრინველს) იჭერს, წამალს ეძებს, მამა (დედა) დგება, კაცი (ქალი) მოდის...

გადავიწეროთ სიტყვები, დავაღაგოთ ფუძისეული მარტივი, სადა –სა და გრძელი –ს მიხედვით, ფრჩხილებში ჩაეწეროთ ისე, როგორც იკითხება:

მოდის, წვიმაა, სვამს, აცხობს, ამბობს, იჭერს, ჩვენ (ერგატივში), ჩერდება, გარბის, ფრინველია, ცხენია, იწვის, ეძებს

დავიმახსოვროთ ზოგი არსებითი სახელის მრ. რიცხვის ფორმები:

მს. რიცხვი

говр ю ცხენი არის

დ-ог1а დ-უ წვიმა არის

молха დ-უ წამალი არის

олхазар დ-უ ფრინველი არის

дог1а (до:г1) დ-უ საკეტი არის

ყურადღება მივაქციოთ, რომ ზოგ არსებით სახელს მრ. რიცხვის ფორმანტის წინ გაუჩნდათ -н- თანხმოვანი, რომლის წარმოშობის მიზეზზე (საფუძველზე) აქ არ ვისაუბრებთ. არსებით სახელთა მრ. რიცხვის წარმოებისას ჩნდება სხვა სახის ბგერებიც, ბგერათა კომპლექსებიც კი. ჩამოთვლილი სახელები ამ სახით დავიმახსოვროთ მრავლობითში.

განვიხილოთ დიფთონგები yo, yo:

ორივე ეს დიფთონგი წერისას აღინიშნება o ნიშნით. ზემოთ არაერთხელ ითქვა, რომ დიფთონგი რთული ბგერაა, მისი შემადგენლები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის შერწყმული და მათი დაშლა მხოლოდ პირობითად შეიძლება. შემადგენლებს შორის უფრო მკაფიოდ ისმის მეორე ნაწილი.

მარტივი o (yo) დიფთონგია, მაგალითად შემდეგი სიტყვები:

ойла (ойл) й- (ю) ფიქრი

со (соу) მე

хьо (хью) შენ

тхо (тху) ჩვენ

дог (дуог) დ- გული

борз (буорз) й- მგელი

ког (куог) ნ- ფეხი

болх (буолх) ნ- სამუშაო

болх ნ-ан (ნ-а) მუშაობა (სიტყვასიტყ. სამუშაოს კეთება)

болх ნ-о (ნ-уо) მუშაობს (სიტყვასიტყ. სამუშაოს აკეთებს)

мотт (муотт) ნ- ენა, ლოგინი

корта (куорт) ნ- თავი

лор (луор) в-, й- (ю) ექიმი (კაცი, ქალი)

ло (луо) აძლევს

ლექსიკონის დახმარებით თარგმნეთ ზმნები ქართულად (გავიხსენოთ, ბოლოკიდურ პოზიციაში ხმოვანს არ ვკითხულობთ):

мала

саца

лаха

д-ада

д-атга

г1атга

баха (ба:х)

ала (а:л)

лаца (ла:ц)

მრ. რიცხვი

говр-аш ю ცხენები არიან

дог1а-н-аш დ-უ წვიმები არის

молха-н-аш დ-უ წამლები არის

олхазар-ш დ-უ ფრინველები არიან

дог1а-н-аш დ-უ საკეტები არის

лара (ლა:რ)
д-ага (д-ა:გ)
гайта
кхайкха

ლექსიკონის დახმარებითვე მიუწეროთ აწმყოს ფორმებიც (თუ არ გვახსოვს). გავითვალისწინოთ: ლექსიკონში ხმოვნის სიგრძე აღნიშნულია თავზე ხაზით და არა გვერდზე ორწერტილით, როგორც, მაგალითად, ზემოთ ჩამოთვლილ მაგალითებში გვხვდება.

პირის ნაცვალსახელები

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
I. со (ყო)	вай, тхо (ტყო)
II. хьо (ხყო)	шу
III. и, иза	уьш

მრ. რიცხვის III პირის ფორმას დაწვრილებით უხ ასო-ნიშნების განხილვისას შევეხებით. ამჯერად ვიტყვი, რომ უხ არის დარბილებული, პალატალიზებული ხმოვანი (გერმანული ü-ს მსგავსი ბგერა).

პირის ნაცვალსახელთა გამოყენებით ვაწარმოთ ფრაზები:

со в-у, со й-у (იწერება ю) მე ვარ
хьо в-у, хьо й-у (ю) შენ ხარ
и в-у, и й-у (ю) ის არის

со ву к1ант (და, ლორ, დირექტორ, студент...)

მე ვარ ბიჭი (მამა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

хьо ву к1ант (და, ლორ, დირექტორ, студент...)

შენ ხარ ბიჭი (მამა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

и ву к1ант (და, ლორ, დირექტორ, студент...)

ის არის ბიჭი (მამა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

со ю йо1 (йо1) (ნანა, ლორ, დირექტორ, студентка...)

მე ვარ გოგო (დედა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

хьо ю йо1 (йо1) (ნანა, ლორ, დირექტორ, студентка...)

შენ ხარ გოგო (დედა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

и ю йо1 (йо1) (ნანა, ლორ, დირექტორ, студентка...)

ის არის გოგო (დედა, ექიმი, დირექტორი, სტუდენტი...)

რა-ჯგუფის სახელთა დაჯგუფება მხოლოდობითში მოხდება იმის მიხედვით, თუ რომელ კლასს განეკუთვნებიან აღნიშნული სახელები. შდრ.:

и ю говр (пхьагал, ლორ, книга, тетрадь, ча, борз...)

ის არის ცხენი (კურდღელი, წიგნი, რვეული, დათვი, მგელი...)

и ду ц1а (хи, чай, дог, б1аьрг, ж1аьла...)

ის არის სახლი (წყალი, ჩაი, გული, თვალი, ძაღლი...)

и бу сай (лам, корта, ког, бай...)

ის არის ირემი (მთა, თავი, ფეხი, მდელო...)

ადვილი მისახვედრია, რომ ჩეხურში ზმნა არ იცვლება პირების მიხედვით. როგორც ვიცით, დ-უ ზმნა კლასნიშნიანია, სწორედ კლასის ნიშნების მიხედვით იცვლება იგი. მაშასადამე, ჩეხურში “მე ვარ, შენ ხარ, ის არის” იქნება შემდეგნაირად:

со вы, хьо вы, и вы

მე ვარ, შენ ხარ, ის არის (ასე ამბობს ადამიანი, რომელიც მამაკაცია და საუბრობს მამაკაცებზე).

со ю, хьо ю, и ю

მე ვარ, შენ ხარ, ის არის (ასე ამბობს ადამიანი, რომელიც ქალია და საუბრობს ქალებზე).

ასე გვექნება:

со (хьо, и/иза) в-оду (в-од) მე (შენ, ის) გავრბივარ (გარბიხარ, გარბის)

со (хьо, и/изა) й-оду (й-од) მე (შენ, ის) გავრბივარ (გარბიხარ, გარბის)

со (хьо, и/изა) в-огу (в-о:г) მე (შენ, ის) ვიწვი (იწვი, იწვის)

со (хьо, и/изა) й-огу მე (შენ, ის) ვიწვი (იწვი, იწვის)

со (хьо, и/изა) в-ара მე (შენ, ის) ვიყავი (იყავი, იყო)

со (хьо, и/изა) яря (й-ар) მე (შენ, ის) ვიყავი (იყავი, იყო)

со (хьо, и/изა) в-ог1у (в-о:г1) მე (შენ, ის) მოვდივარ

со (хьо, и/изა) й-ог1у მე (შენ, ის) მოვდივარ

ასეა კლასნიშნიან ზმნებში. თუ ზმნა უკლასნიშნოა, ზმნას მხოლოდ ერთ ფორმა ექნება სამივე პირში:

со (хьо, и/иза) соцу (соц) მე (შენ, ის) ვჩერდები (ჩერდები, ჩერდება)...

ე. ი. ქართულში განსხვავებული სამივე ფორმა ჩეხურში გადმოცემულია ერთით. კითხვა ისმის, ასეთ შემთხვევებში როგორ გავარჩიოთ პირი? მაგალითად, ? ამის შესახებ საუბარი უკვე იყო, აქაც გავიმეოროთ: პირის გარჩევა ხდება ძალიან მარტივად, დაუურთავთ შესაბამის პირის ნაცვალსახელს – პირი გარჩეული იქნება. შდრ., ნამყოს ფორმები რუსულ ენაში, სადაც პირის გარჩევა პირის ნაცვალსახელების მეშვეობით ხდება: я (ты, он) писал, читал, работал... ცალკე აღებული писал, читал, работал პირებზე არ მიუთითებს, სამაგიეროდ ინფორმაცია გვაქვს იმის შესახებ, რომ მოქმედებას ასრულებს მამაკაცი (შდრ.: она писала, читала, работала).

თარგმნეთ ჩეხურად:

მე (შენ, ის) არა ვარ (მამაკაცი)

მე (შენ, ის) არა ვარ (ქალი)

ის არ არის (რა-ჯგუფის სახელთა სამივე კლასის მიხედვით)

აგრეთვე:

მე (შენ, ის) ვიყავი (მამაკაცი)

მე (შენ, ის) ვიყავი (ქალი)

ის იყო (რა-ჯგუფის სახელთა სამივე კლასის მიხედვით)

მე (შენ, ის) არ ვიყავი (მამაკაცი)

მე (შენ, ის) არ ვიყავი (ქალი)

ის არ იყო (რა-ჯგუფის სახელთა სამივე კლასის მიხედვით)

გავიმეორეთ პირის ნაცვალსახელები მრავლობით რიცხვში:

I. вай ჩვენ (ინკლუზივი), тхo ჩვენ (ექსკლუზივი)

II. шу თქვენ

III. уш ისინი

вай “ჩვენ” (მე და შენ ან მე და თქვენ) ნაცვალსახელის მრ. რიცხვის I პირის ფორმაა, გულისხმობს პირველსა და მეორე პირს, ე. ი. ინკლუზიური ფორმაა (ლათ. *ინკლუზივი* “ჩაეურთავ”, “შევიცავ”).

тхo (тхуo) “ჩვენ” (მე და ის ან მე და ისინი), ესეც “ჩვენ” ნაცვალსახელის მრ. რიცხვის I პირის ფორმაა, გულისხმობს პირველსა და მესამე პირს, ე. ი. ექსკლუზიური ფორმაა (ლათ. *ექსკლუზივი* “გამოვრიცხავ”).

I პირის ნაცვალსახელის ინკლუზიური და ექსკლუზიური ფორმები მრ. რიცხვში ქართველური ენებიდან ცნობილია სვანურში.

“ჩვენ ვართ, თქვენ ხართ”, “ჩვენ ვიყავით, თქვენ იყავით” ჩეჩნურში იქნება ასე:

вай д-у, тхo д-у ჩვენ ვართ

вай д-ара, тхo д-ара ჩვენ ვიყავით

шу д-у თქვენ ხართ

шу д-ара თქვენ იყავით

III პირში - კლასის ნიშანს ენაცვლება

уш н-у ისინი არიან

уш н-ара ისინი იყვნენ

უკლასნიშნო ზმნები ყველა პირსა და რიცხვში ერთ ფორმას გვიჩვენებენ. შდრ.:

со (хьo, и; вай/тхo, шу, уш) ловзу...

მე (შენ, ის; ჩვენ, თქვენ, ისინი) ვთამაშობ...

მაშასადამე, ზმნა ქართულში იცვლება პირისა და რიცხვის მიხედვით, რის მიხედვითაც ქართულში გვაქვს 6 ფორმა – 3 მხოლოდობითში და 3 მრავლობითში. ექვსივე ფორმას ჩეჩნურში შეესატყვისება ერთი. პირისა და რიცხვის გარჩევა, როგორც ზემოთაც ითქვა, ხორციელდება სათანადო ნაცვალსახელის დართვით.

მოვიყვანოთ გრძელი (იწერება) დიფთონგიანი მაგალითები:

г1o (г1yo:) წადი!

тоха (тоо:х) დარტყმა

ло (лоо:) მიეცი!

д-оха (д-yo:х) დანგრევა

ло (лоо:) თოვლი

тола (тоо:л) გამარჯვება

цо (цоо:) მან

д-ожа (д-yo:ж) დაცემა

нохчо (ноохчоо:) ჩეჩენი

го (гоо) ხედავს

წავიკითხოთ:

со нохчо в-у

მე (კაცი) ჩეჩენი ვარ

со нохчо ю (йу)

მე (ქალი) ჩეჩენი ვარ
 დავისწავლეთ შემდეგი სიტყვები:
 вон (вуо:) ცუდი, ცუდად
 сацо (сацуо:) გაჩერება (გარდ.)
 лазо (лазуо:) ტკივილის მიყენება
 мало (малуо:) დაღვეინება
 гIатто (гIаттуо:) აყენება
 д-аго (д-а:гуо:) დაწვა (გარდ.)...

ზემოთ ჩამოთვლილი ზმნები (сацо, лазо, мало, гIатто, д-аго) შევადაროთ იმავე ზმნათა გარდაუვალ ფორმებს. ამოვიწეროთ მათი ქართული შესატყვისები ლექსიკონიდან:

саца, лаза, мала, гIатта, д-ага (д-а:га)

მაშასადამე, ფონემები *o*, *o:*, *o* (*yo*), *o:* (*yo:*) ჩეჩნურში აღინიშნება *o* ასონიშნით – ოთხი ფონემა იწერება ერთი გრაფემით, ასონიშნით. ეს არის ჩეჩნური ანბანის ერ-ერთი ძირითადი ნაკლი.

ოხ ბგერა

ეს ბგერა ჩეჩნურში არის როგორც მარტივი, ისე გრძელი. **ოხ** წარმოადგენს რბილ ლაბიალიზებულ *o* ხმოვანს. ამ ბგერის წარმოთქმისას ენა წაიწვევს წინ, ენის ზურგი აიწვევა, ენის ძირი კი უკან გადაიწვევს. ენის წვერი ეხება ქვედა წინა კბილებს.

წავიკითხოთ სიტყვები, დავისწავლეთ ისინი ზეპირად:

оьзда ზრდილი, კულტურული
 оьрси в-, й- რუსი
 доьшка (доьхк) დ- ქამარი
 д-оьтти დაასხა (შდრ. д-отта დასხმა)
 хоьтти გადააბა (შდრ. хотта გადაბმა)

ოხ (ოხ:) ბგერა მარტივი **ოხ-ს** გრძელი ვარიანტია. იგი ფონემას წარმოადგენს.

წავიკითხოთ მაგალითები:

оьшу (оь:ш) აკლია, საჭიროა, სჭირდება [იჲ:ша (იწერება эша) “დაკლება”, “საჭიროება” ზმნის აწმყო]

лоьху (лоь:х) ეძებს [леха (ле:х) “ძებნა” ზმნის აწმყო]
 доьшу (доь:ш) სწავლობს [деша (де:ш) “სწავლა” ზმნის აწმყო]
 в-оьду (в-оь:д) მიდის [в-аха “წასვლა” ზმნის აწმყო]
 в-оьлу (в-оь:л) იცინის [в-ела (в-е:л) “სიცილი” ზმნის აწმყო]
 лоьру (лоь:р) თვლის [лепа (ле:р) “პატივს სცემს” ზმნის აწმყო]
 лоьцу (лоь:ц) იჭერს (მრავალგზისი) [леца (ле:ц) “ჭერა” ზმნის აწმყო]
 доьзал (доь:зал) ნ- ოჯახი
 соьца (соь:ц) ჩემთან (со ნაცვალსახელი თანაობით ბრუნვაში)

ТХОЬЦА (ТХОЬ:Ц) ჩვენთან (ТХО ნაცვალსახელი თანაობით ბრუნვაში)
 ТХОЬГА (ТХОЬ:Г) ჩვენთან (ТХО ნაცვალსახელი მიმართულებით I ბრუნვაში)
 ХЬОЬЦА (ХЬОЬ:Ц) შენთან (ნაცვალსახელი თანაობით ბრუნვაში)
 ХЬОЬГА (ХЬОЬ:Г) შენთან (ნაცვალსახელი მიმართულებით I ბრუნვაში)
 დავალება: ჩამოთვლილი სიტყვები ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:
 დაკლება, ძებნა, სწავლა, სიცილი, ჩერდება, ჩემთან (თანაობითსა და მიმართ-ში), ჩვენთან (თანაობითსა და მიმართულებითში), შენთან (თანაობითსა და მიმართულებითში), ოჯახი.

ჩამოთვლილი სიტყვები დავაღაგოთ ფუძეში **ОЬ-ს** ან **ОЬ:-ს** მიხედვით:

ЛОЬХУ ეძებს (მავალგზისი)	ЛОХУ ეძებს (ერთგზისი)
ДОЬШУ სწავლობს	ЛОЬРУ თვლის, პატივს სცემს
ЛОЬЦУ იჭერს	В-ОЬЛУ იცინის
Д-ОЬТТИ დაასხა	ТХОЬЦА ჩვენთან (თანაობითი)
СОЬЦА ჩემთან (თანაობითი)	ТХОЬГА ჩვენთან (მიმართ. I)
ХОЬТТИ გადააბა	ХЬОЬЦА შენთან (თანაობითი)
ОЬЗДА ზრდილი	ОЬРСИ რუსი
ДОЬХКА ქამარი	ХЬОЬГА შენთან (მიმართ. I)
СОЬГА ჩემთან (მიმართ. I)	

შდრ., დავისწავლოთ:

СОЬЦА – СОЬГА
 ХЬОЬЦА – ХЬОЬГА
 ТХОЬЦА – ТХОЬГА

გავიმეოროთ ჩამოთვლილი სიტყვები, არსებითი სახელები დავიმასხოვროთ კლასის ნიშნებთან ერთად:

БОЛХ (буолх) ნ- სამუშაო	ОЛХАЗАР დ- ფრინველი
МАЛХ ნ- მზე	МОЛХА დ- წამალი
ХАЬАР დ- ამბავი	МАХ ნ- ფასი
НАХ ნ- ხალხი	ВОРХ1 (вуорх1) შვიდი
ХАЗА ღამაზი	БАРХ1 რვა
ХАЛА ძნელი	Х1ОРШ ესენი
ХАА (хаа) ცოდნა	ХАЬЬ იცის (ვიცი, იცი)
Х1ИНЦА ახლა	Х1УМА Й- ნივთი, საგანი

Х1АЬ დიად, კი
МИЛА (МИЛ) ვინ?
Х1УН (Х1У) რა?
Х1УНДА რატომ?
Х1АН (Х1А) აჰა
Х1АН-Х1А (Х1А:-Х1А) არა

х1умма а (х1уммаъ) არაფერო

თარგმნეთ ქართულად:

ნოხჩი (ნუოხჩი) //ნოხჩო (ნუოხჩუო:)

Х1ара студент ву (ю). Х1орш студенташ бу.

Х1ара нохчи ву (ю). Х1орш нохчий бу.

Со (хьо, и) нохчи ву. Со (хьо, и) нохчи ю. Вай (тхо, шу) нохчий ду. Уьш нохчий бу.

Со (хьо, и) нохчи вац. Со (хьо, и) нохчи яц.

Вай (тхо, шу) нохчий дац. Уьш нохчий бац.

Хьо (х1ара) нохчи ву (ю)? Хьо нохчи вуй (юй)?

Х1аъ, со нохчи ву (ю).

Х1ан-х1а, со нохчи вац (яц).

Тхо нохчий дац.

Шу нохчий дац.

Уьш нохчий бац.

Х1ара мила ву (ю)? Х1ара х1ун ю?

Х1ара книга ю.

Х1ара ктига яц, х1ара тетрадь ду.

გავიხსენოთ სიტყვები, სადაც ხь, I ბგერები გვაქვს:

хьо შეხ	хьаша в-, й- სტუმარი
хьотьца შენთან (თანაობ.)	сахьт д- საათი
хьобга შენთან (მიმართ. I)	хьалха წინათ, უწინ
ахья შეხ (ერგატივი)	цхьаъ ერთი
хьайба й- კომში	хьаж д- შუბლი
хьал д- ქონება	1у в- მწვემსი
1а д- ზამთარი	1аж б- ვაშლი
1ай ზამთარში	1айг б- კოვზი
1ам б- ტბა, ტბორი	

ვთარგმნოთ ფრაზები ჩეხნურად. ყურადღება მივაქციოთ არს. სახელის კლასის ნიშნებს, რომელთა მისედვითაც იცვლება ზმნის კლასის ნიშანი:

ის (ეს) ვინ არის?

ეს (ის) არის სტუმარი (ქალი, კაცი).

ეს არის ძმა (დედა, მამა, და, ექიმი, დირექტორი).

ეს (ის) რა არის?

ეს (ის) არის საათი (სკამი, წიგნი, ტბა, კომში).

ეს არ არის ხელი, ეს არის თითი.
ეს არ არის ვაშლი, ეს არის კომში.

ვთარგმნოთ ქართულად:

X1ara хи ду. X1ara чай ду. И чай дац, хи ду. X1ara хи дац, чай ду. Иза хьун ю.
X1orш нах бу. X1orш сахьташ ду. X1orш книгаш яц, тетрадаш ду. Тахана (тахан)
(დღეს) малх бу. X1ara бутт бу. Со (хьо) хьаша ву. Соьца хьаша ву (ю). Хьобьца хьаша
вац, доттаг1 (дуоттаг1) ву. Со нохчо (нуохчуо) ву (вац; ю, яц). Хьо г1алг1а (г1алг1а:) ву
(вац; ю, яц).

დავიმახსოვროთ კუთვნილებითი ნაცვალსახელები:

сан ჩემი, вайн (вай) ჩვენი (ინკლუზიური), тхан (тха) ჩვენი (ექსკლუზიური)
хьан (хьа) შენი, шун (шу) თქვენი

ამ ნაცვალსახელებში ბოლოკიდური н ძალიან სუსტია, იწერება, მაგრამ არ წარმოითქმის.

X1ara мила ву? X1ara тхан лор ву (ю). Хьан книга мичахь ю? Сан книга соьгахь
(со ნაცვალსახელის ადგილობითი ბრუნვის ფორმა) ю. Книга соьгахь яц, хьогахь
ю. X1ara шун университет ю? Ю, x1ara тхан университет ю.

X1ara сан да (да:) ву. X1ara сан нана (на:н) ю. X1ara сан ваша ву. X1ara сан
йиша ю.

X1orш тхан книгаш ю. Иза хьан тетрадь дац, сан ду.

წავიკითხოთ სიტყვები:

хьал д- ქონება	1у в- მწვემსი
1а д- ზამთარი	1аж б- ვაშლი
1ай ზამთარში	1айг б- კოვზი
1ам б- ტბა, ტბორი	1аьржа შავი
во1 (вуо1) в- ვაჟი, ვაჟიშვილი	б1аьста გაზაფხულზე
м1ара (м1а:р) б- ჩანგალი	м1ара (м1а:р) й- ფრჩხილი

გავარჩიოთ ერთმანეთისაგან I და ხვ ბგერები:

хьаж дშუბლი	1аж б- ვაშლი
ахьа დაფქვა	1а д- ზამთარი
хьайба й- კომში	1айг б- კოვზი
сахьт д- საათი	б1аьрг б- თვალი (б1аьргаш д-)

დავიმასხოვროთ ზოგი სახელის მრ. რიცხვის ფორმები:

თარგმნეთ:

ეს არის შავი ცხენი (ან: ეს შავი ცხენი არის). ცხენი თეთრი არ არის, შავია (შავი არის), წითელია. ეს ცხენი ჩემი არ არის, შენია. ესენი ჩვენი (თქვენნი) ცხენები არიან.

ვაშლი წითელია (წითელი არის). ჩემი ვაშლი დიდია.

თვალეები ღამაზია. შენი თვალეები შავია.

ეს ძაღლია. ძაღლი დიდია. ძაღლი შავია.

გაკვეთილი № 4

ზმნის განუსაზღვრელი ფორმა

ზმნის განუსაზღვრელი ფორმა იგივეა, რაც ინფინიტივი. ეს არის ზმნის ყველაზე ზოგადი ფორმა. სწორედ ინფინიტივის ფუძისაგან იწარმოება დროები, ზმნის სხვა კატეგორიები. ინფინიტივის მაწარმოებელი ჩეხნურში არის -и სუფიქსი, რომელიც ზმნურ ფუძეს ძირითადად a ხმოვნით უკავშირდება.

მარტივი ზმნური ფუძეები ჩეხნურში თანხმოვნებზე ბოლოვდებიან. ინფინიტივის მაწარმოებელიც თანხმოვანია და, აქედან გამომდინარე, საჭირო ხდება ხმოვანი, რომელიც ფუძეს დააკავშირებს ინფინიტივის მაწარმოებელ სუფიქსთან.

დავიმასხოვროთ: ორ და მეტმარცვლიან ზმნებში არ წარმოითქმის ინფინიტივის მაწარმოებლის ფუძესთან მაკავშირებელი ხმოვანიც. ამის მაგალითები წინა მასალაში ბევრი გვაქვს, აქაც გავიმეოროთ. შდრ.:

ერთმარცვლიან ზმნათა ინფინიტიური ფორმები

д-ан (д-а) კეთება

д-ан (д-а:) მოსვლა, მოტანა

ган (га) დანახვა

და ორმარცვლიან ზმნათა ინფინიტიური ფორმები:

д-ада (д-ад) გაქცევა

саца (сац) გაჩერება

мала (мал) დაღევა

хатта (хатт) კითხვა

лаха (лах) ძებნა

д-аа (д-аѣ) ჭამა

тола (туо:л) გამარჯვება

гIатта (гIатт) ადგომა

д-ага (д-а:г) წვა

тоха (туо:х) დარტყმა

ბრძანებითი კილოს ფორმები

მცირე გამონაკლისის გარდა ორმარცვლიანი ზმნები ჩეხურში წარმოადგენენ ბრძანებითის ფორმებსაც.

გამონაკლისს ქმნიან ერთმარცვლიანი ან ორ და მეტფუძიანი უღლების ზმნები, რომლებიც თავისებურად იუღლვიან. ჩვენ გამოვყავით მსგავსი 21 ზმნა, რომელთაგან 17 ერთმარცვლიანია და თავისებურად იუღლვის, 3 ორფუძიანი უღლების პრინციპით იცვლება, 1 კი – ოთხფუძიანი უღლების პრინციპით (იხ. დანართი: თავისებური უღლების ზმნები, ორფუძიანი უღლების ზმნები, ოთხფუძიანი უღლების ზმნა).

საზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ინფინიტივი და ბრძანებითის ფორმები, წარმოების თვალსაზრისით, განსხვავებულია. საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ მაგალითები, რომელთა ანალიზი ნათლად დაგვანახებენ მათ შორის განსხვავებას:

ინფინიტივი:

сац-а გაჩერება, სადაც ფუძის მომდევნო ხმოვანი (იგივე მეორე მარცვლის ხმოვანი) მაერთებელი ხმოვანია ფუძისა ინფინიტივის მაწარმოებელ ფორმანტთან. ორმარცვლიან ზმნებში, როგორც უკვე არაერთხელ ითქვა, ინფინიტივის მაწარმოებელი -и ფორმანტი არ იწერება, არც გამოითქმის. აქედან გამომდინარე ბოლოკიდურ პოზიციაში აღმოჩნდება აღნიშნული а ხმოვანი, ამ პოზიციაში კი არც ხმოვანი გამოითქმის, მაგრამ იწერება.

ბრძანებითი: ზმნის იგივე ფორმა, რაც ორმარცვლიან ინფინიტივებში გვაქვს, ემთხვევა ე. წ. ბრძანებით I-ს, ამ შემთხვევაში II მარცვლის а ხმოვნის ფუნქცია არის არა ზმნის ფუძის შეერთება ინფინიტივის მაწარმოებელთან, არამედ ბრძანებითის მაწარმოებელი სუფიქსი. მიუხედავად ასეთი ფუნქციური განსხვავებისა, ხმოვანი საუბარში არც ბრძანებითში წარმოითქმის.

შევედაროთ:

ინფინიტივი	ბრძანებითი I
д-ад-а გაქცევა	д-ад-а გაიქეცი!
мал-а დაღევა	мал-а დალიე!
хатт-а კითხვა	хатт-а იკითხე!
глатт-а ადგომა	глатт-а ადექი!
сац-а გაჩერება	сац-а გაჩერდი!
ловз-а თამაში	ловз-а ითამაშე!
ахк-а ბარვა	ахк-а დაბარე!
лах-а ძებნა	лах-а ეძებე!
д-а-а (д-аъ) ჭამა	д-а-а (д-аъ) (შე)ჭამე!

тол-а (туо:л) გამარჯვება тол-а (туо:л) გაიმარჯვე!

ზმნათა ერთ ჯგუფს ინფინიტივში *a*-ს ნაცვლად აქვს *-ი* (*-yo:*) დაბოლოება. ასეთი ზმნები ჩეხურში გარდამავალია, მათი რაოდენობა შეზღუდულია, იწარმოებიან გარდაუვალთაგან. შევადაროთ:

сац-а გაჩერება (ჩერდება *გარდაუვალი*) და сац-и (сац-yo:) გაჩერება (აჩერებს *გარდამავალი*)

мал-а დალევა (სვამს *გარდაუვალი*) და мал-и (мал-yo:) დალევა (ასმევს *გარდამავალი*)

ловз-а თამაში (თამაშობს *გარდაუვალი*) და ловз-и (ловз-yo:) თამაში (ათამაშებს *გარდამავალი*)

глат-а ადგომა (დგება *გარდაუვალი*) და глат-и (глат-yo:) ადგომა (აყენებს *გარდამავალი*)

დავალება: ამოვიწეროთ ლექსიკონიდან *ი-ზე* დაბოლოებული ზმნები დროთა ფორმებით.

აწმყოს წარმოება

ჩეხურში აწმყოს ორი სახეობა აქვს – მარტივი და რთული.

მარტივი ფორმა იწარმოება ინფინიტივის ფუძისაგან *-y* ან *-a* ფორმანტების მეშვეობით. გამონაკლისს ამ შემთხვევაშიც ერთმარცვლიანი და ორ და მეტფუძიანი უღლების ზმნები წარმოადგენენ, რომელთაც *-ი* (*yo*), *-იხ*, *-ი* (*-w*) ფორმანტები აქვთ აწმყოში (იხ. დანართი: თავისებური უღლების ზმნები, ორფუძიანი უღლების ზმნები, ოთხფუძიანი უღლების ზმნა. **დავალება: დავიზეპიროთ აღნიშნული ზმნები თავიანთი დროთა ფორმებით).**

მარტივი (ორმარცვლიანი) ზმნის ნაწილი, რომელსაც მოკვეცილი აქვს *II* ხმოვანი, ზმნის ფუძეს წარმოადგენს. მარტივი ზმნური ფუძეები, იმავე გამონაკლისების გარდა, თანხმოვანზე ბოლოვდებიან.

როგორც სხვა შემთხვევებში, აწმყოს წარმოების დროსაც *-y* ან *-a* სუფიქსები არ წარმოითქმის.

იმ შემთხვევაში, თუ აწმყოს ფუძეში გვაქვს ლაბიალური *-ი* ან *-y-* (ან მათი ლაბიალიზებული ვარიანტები *-იხ* და *-yხ-*), აწმყოს მაწარმოებელი არის *-y*.

თუ აწმყოს ფუძეში არის *-e* ან *-ახ-*, მაშინ აწმყოს მაწარმოებლად გვექნება *-a* ფორმანტი. ორივე ეს ფორმანტი აუცილებლად იწერება!

აღსანიშნავია, რომ აწმყოს ფორმაში ფუძისეული ხმოვნები ჩეხურში მკაფიოდ არის გარჩეული.

ამჯერად დავიმასხოვროთ ზმნები, რომლებიც აწმყოს აწარმოებენ *-y* ფორმანტით. ასეთია:

ინფინიტივი	აწმყო
хатт-а შეკითხვა	хотт-у

мал-а დაღეკა	мол-у
д-ада გაქცევა	д-од-у
ала (ა:ლ) თქმა	ол-у (ო:ლ)
кхаба (кха:ბ) შენახვა	кхоб-у (кхo:ბ)
дотта (дуотт) დასხმა	дутт-у (дутт)
д-а-а (д-аъ) ჭამა	д-о-у (д-оъ)
кхосса (кхуосс) სროლა	кхусс-у

თუ როგორ იწარმოება აწმყოს ფორმები ზმნათაგან ფორმანტის მეშვეობით, განვიხილავთ ხმოვნების შესახებ მსჯელობისას.

ლექსიკონში მონახეთ მარტივი ზმნები, რომლებიც აწმყოს აწარმოებენ -უ ფორმანტით. ეურადღება მიაქციეთ ზმნათა ფუძეებს, თუ როგორ იცვლება ფუძისეული ხმოვანი ამ ფორმანტით აწმყოს წარმოებისას. დააჯგუფეთ ზმნები აწმყოში ფუძისეული ხმოვნების ცვლის შესაბამისად.

ზოგ ზმნას ინფინიტივში სხვა ფუძე აქვს, აწმყოში – სხვა. ესენი თავისებური ზმნებია. სანამ განვიხილავდეთ თავისებურ ზმნათა ინფინიტურ ფორმებს, დავიმახსოვროთ რამდენიმე მათგანის აწმყოს ფორმა. ესენი ხშირად ხმარებული ზმნებია. მაგალითად:

- да (და:) в-оьд-у (в-оь:д) მამა მიდის
- нана (ნა:н) й-оьд-у (й-оь:д) დედა მიდის
- борз й-оьд-у (й-оь:д) მგელი მიდის
- бер д-оьд-у (д-оь:д) ბავშვი მიდის
- ж1аьла (ж1аьл) д-оьд-у (д-оь:д) ძაღლი მიდის
- აგრეთვე:
- да в-ог1-у (в-о:г1) მამა მოდის
- нана й-ог1-у დედა მოდის
- борз й-ог1-у მგელი მოდის
- бер д-ог1-у ბავშვი მოდის
- ж1аьла д-ог1-у ძაღლი მოდის
- со в-ог1-у (хьo, и/иза в-ог1-у)
- მე (მამაკაცი) მოვდივარ (შენ მოდიხარ, ის მოდის)
- со й-ог1-у (хьo, и/иза й-ог1-у)
- მე (ქალი) მოვდივარ (შენ მოდიხარ, ის მოდის)
- вай (тхo, шy) д-ог1y
- ჩვენ მოვდივართ (თქვენ მოდიხართ)
- уьш б-ог1-у
- ისინი მოდიან

ნათელია, რომ ჩეჩნურში ეს ზმნები აწმყოში პირს არ განარჩევენ, მაგრამ გარჩეულია კლასი. პირის გარჩევა სათანადო ნაცვალსახელით ხდება.

ანალოგიურად წარმოებს კლასნიშნიან ზმნათა ცვლილებები ჩეჩნურში. ცვალებადი კლასის ნიშნების მქონე ზმნათა რაოდენობა დაახლოებით ასია.

კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, თუ რას წარმოადგენს ზმნის ფუძე:

ორმარცვლიან ზმნას უნდა ჩამოვაცილოთ -a ან -y დაბოლოება, რაც დარჩება, ის იქნება ფუძე. ასეთი ფუძეები ჩეჩნურში თანხმოვანზე ბოლოვდებიან. გამონაკლისს ქმნიან, როგორც ითქვა, ერთმარცვლიანი ზმნები. გავისხენოთ აწმყოს წარმოების რამდენიმე მაგალითი:

ინფინიტივი	აწმყო
мал-а დაღევა	мол-у სვამს
сац-а გაჩერება	соц-у ჩერდება
лах-а ძებნა	лох-у ეძებს
кхосс-а სროლა	кхусс-у ისვრის
догг-а დასხმა	догг-у ასხამს
олл-а ჩამოკიდება	улл-у ჰკიდებს
тох-а (туо:х) დარტყმა	тух-у (ту:х) არტყამს

ადვილი შესამჩნევია, რომ აწმყოს -y ფორმანტის მეშვეობით წარმოებისას ზმნის a ან y ხმოვნები ცვლილებებს განიცდიან. ნათელია, რომ აქ ასიმილაციასთან გვაქვს საქმე – ფორმანტისეული ლაბიალური -y ხმოვანი ალაბიალებს ზმნის ფუძისეულ a ხმოვანს, იგი იცვლება o-თი (ნაწილობრივი ასიმილაცია). ფუძისეული o ხმოვანი იმავე y-ს გავლენით იძლევა y-ს (სრული ასიმილაცია).

აწმყო, როგორც ზემოთ ითქვა, იწარმოება, აგრეთვე, a ფორმანტითაც. ასეთ შემთხვევაში ზმნის ფუძისეული a ხმოვანი რბილდება (პალატალდება) და იძლევა აჲ-ს. ამ წესის მიხედვით იცვლება დაახლოებით ოციოდე ზმნური ფუძე. ივარაუდება, რომ აწმყოს ფორმანტისეული ხმოვანი მიღებულია ჟ-საგან, რადგან სწორედ ჟ ხმოვანს შეუძლია ფუძისეულ a ხმოვნის გაპალატალდება. ამ პროცესის დამთავრების შემდეგ ჟ რედუცირდება და მის ნაცვლად წერენ (მაგრამ არ წარმოითქმის) ა-ს. შდრ.:

ინფინიტივი	აწმყო
харц-а გაცვლა	хаьрц-а ცვლის
латг-а დგომა	лаьгг-а დგას
ха-а ცოდნა	хаь-а (хаьь) იცის
ла-а ნდომა	лаь-а (лаьь) უნდა
тхьовс-а დაძინება	тхьяьвс-а იძინებს
1овд-а გაწურვა	1аьвд-а წურავს
охьата1-а დახრა	охьятаь1-а იხრება

შენიშვნა:

тхьовс-а დაძინება, 1овд-а გაწურვა ზმნებში ფუძისეული ов (ow) დიფთონგი მიღებულია ავ (aw)-ისაგან, ამიტომაც, რომ აწმყოში გვაქვს аьв (äw) დიფთონგი: ав > ов (aw > ow).

დავალება:

ამოვიწეროთ ზემოთ მოყვანილი ყველა ზმნის აწმყოს ფორმა (დაშლით), მივუწეროთ თითოეულ მათგანს შესაბამისი ინფინიტივი;

ცალკე ამოვწეროთ კლასნიშნიანი ზმნები.

ვცვალოთ კლასნიშნიანი ზმნები “მივდივარ” და “მოვდივარ” პირის ნაცვალსახელებთან ერთად.

ზმნის კითხვითი ფორმები

ვუ “არის” ზმნის კითხვითი ფორმა მასზე -ი ნაწილაკის დართვით იწარმოება. შდრ.:

со вы (ю)

хьо вы (ю)

и, иза вы (ю);

вай, тхо ду

шу ду

уьш бу

со вуй (юй)?

хьо вуй (юй)?

и/иза вуй (юй)?

вай, тхо дуй?

шу дуй?

уьш буй?

ваша вы – მრ. რიცხვი вежарий бу; йиша ю – მრ. რიცხვი йижарий бу

გავიხსენოთ “არის” ზმნის უარყოფითი ფორმებიც აწმყოსა და ნამყოში:

вац (яц, бац, дац); вацара (ва:цар) (яцара, бацара, дацара)

ვთარგმნოთ:

Со Салман (Салма:н) вы.

Со Салман вац, Ахьмад вы.

Ахьмад сан ваша вы. Сан да Мохьмад вы, нана Маржан (Маржа:н) ю.

Хьан да мила вы? Сан да лор вы. Сан ваша студент вы, йиша а студентка ю.

თქვენთვის ცნობილი სიტყვების გამოყენებით შეადგინეთ ფრაზები ჩეხნურად.

თარგმნეთ ჩეხნურად:

მე დედა ვარ.

მე მამა ვარ.

მე ძმა (და) ვარ.

მე ჩეჩენი (ინგუში) ვარ.

ესენი სტუდენტები არიან.

ესენი ჩემი (ჩვენი) ძმები არიან.

ესენი შენი (თქვენი) დები არიან.

ეს დედაშენი არის?
 ეს მამაშენი არის?
 ესენი შენი (თქვენი) ძმები არიან?
 შენ დედა (მამა) ხარ?
 მე ჩემი არა ვარ, მე ინგუში ვარ.

გავიმეოროთ არსებითი სახელები კლასის ნიშნებით, ზმნები, ზედსართავი სახელები. ცვალებადი კლასის ნიშნის მქონე სიტყვებს ხაზი გავუსვათ ქვეშ.

Баркалла!
 გმადლობთ!

გაკვეთილი №5

ხმოვნები: у, у:: уь, уь: (уьй), и, и: (ий)

ხმოვნები: у, у:

აღნიშნული ორი ხმოვანი ჩეხნურში იწერება ერთი ნიშნით – у. у და у: განსხვავებული ბგერებია – პირველი მარტივი, სადა ხმოვანია, როგორც, მაგალითად, ქართული უ. მეორე არის იგივე ხმოვანი, მაგრამ გრძელი.

მარტივი у სიტყვის ყველა პოზიციაშია, თუმცა სიტყვის ბოლოში (ორ და მეტმარცვლიან სიტყვებში) იგი ძალიან მოკლედ ან სულ არ წარმოითქმის. მოვიყვანოთ მაგალითები, რომლებიც შეიცავენ მარტივ у ხმოვანს:

уд-у ფიცარი არის	зуда ю (й-у) ქალი (ცოლი) არის
урс д-у დანა არის	мукъ б-у ტარი არის
тур д-у ხმალი არის	шура ю (й-у) რძე არის
шу д-у თქვენ ხართ	куй б-у ქუდი არის
нус ю (й-у) რძალი არის	нуц в-у სიძე არის

როგორც ითქვა, სიტყვის ბოლოში у ხმოვანი არც წარმოითქმის. შევადაროთ:

мол-у (мол) სვამს	ол-у (о:л) ამბობს
соц-у (соц) ჩერდება	д-ог-у (д-о:г) იწვის
д-утту (д-утт) ასხამს	д-ухк-у (д-ухк) აყრის; ყიდის

ОБЩ-У (ОБ:II) იღებს, ყიდულობს	ОБЩ-У (ОБ:III) სჭირდება
ЛОБХ-У (ЛОБ:Х) ეძებს	ДОБШ-У (ДОБ:III) სწავლობს
В-ОБЛ-У (ВОБ:Л) იცინის	В-ОБД-У (ВОБ:Д) მიდის...

თარგმნეთ ჩეხნურად: ფიცარი არის; ხმალი არის; თქვენ ხართ; რძალი არის; ქალი (ცოლი) არის; ტარი არის; რძე არის; სიძე არის; ქული არის.

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ: Хlара шура ю. Хlара хи ду. Аса шура молу. Аса хи молу. Ахья шура молу. Ахья хи молу. Цо (цyo) шура молу. Цо хи молу.
 у ду; тур ду; шу ду; нус ю; нуц ву; зуда ю; мукъ бу; шура ю; куй бу.

გრძელი у: მარტივთან, სადასთან შედარებით, უფრო გრძლად წარმოითქმის. მარტივში, სადაში ვგულისხმობთ ჩვეულებრივ, არაგრძელ ხმოვანს, თუმცა у:-ც მარტივია, სადაა, მაგრამ გრძელია. გარდა ამისა, ამ ხმოვნის წარმოთქმისას ბაგეები უფრო მომრგვალებული და წინ წამოწეულია, ვიდრე არაგრძელი у-ს წარმოებისას. მოვიყვანოთ მაგალითები:

урам (у:рам) ბუ ქუჩა	д-уха (ду:ха) ჩაცმა
куз (ку:з) ბუ ხალიჩა	д-уцу (д-у:ц) ბერავს
гlу (гlу:) ю ჭა	д-ужу (д-у:ж) ეცემა
иту (иту:) ю უთო	тулу (ту:л) იმარჯვებს
лу (лу:) ду შველი	узу (у:з) ეწევა

“ჩაცმა” ზმნის აწმყოს ფორმაც у-ზე ბოლოვდება, მაგრამ იგი ემთხვევა “(და)მტვრევა, (და)მსხვრევა, (გა)ტეხა” ზმნის აწმყოს. შეადარეთ:

д-уха (д-у:х) ჩაცმა: д-у:х-у (д-у:х) აწმყო
 д-оха (д-уо:х) მტვრევა, მსხვრევა: д-у:х-у (д-у:х) აწმყო
 დავიმახსოვროთ ზემოთ ჩამოთვლილი სიტყვები.

წავიკითხოთ, გავარჩიოთ არაგრძელი (მარტივი, სადა) у და გრძელი у: ერთმანეთისაგან:

шу თქვენ	шу (шу:) ფლატე
узу (у:з) ეწევა	д-ужу (д-у:жу) ეცემა
у ფიცარი	тулу (ту:л) იმარჯვებს
гlу (гlу:) ю ჭა	зуда ю ქალი, ცოლი
иту (иту:) ю უთო	шу д-у თქვენ
лу (лу:) ду შველი	нус ю რძალი
куз (ку:з) ბუ ხალიჩა	нуц ву სიძე

д-ужу (д-у:ж) ეცემა	тулу (ту:л) იმარჯვებს
д-утту (д-утт) ასხამს	х1утту (х1утт) ჩერდება
урам (у:рам) ქუჩა	кхуссу (кхусс) ისვრის
д-уху (д-у:х) ტყდება, იმსხვრევა...	

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ ქართულად:

урам (у:рам) ბუ	д-уха (ду:ха)
куз (ку:з) ბუ	д-усу (д-у:с)
г1у (г1у:) ю	д-ужу (д-у:ж)
иту (иту:) ю	тулу (ту:л)
лу (лу:) ду	узу (у:з)

არსებითი სახელები დავიმახსოვროთ გრამატიკული კლასის ნიშნებთან ერთად.

შევუდაროთ ერთმანეთს ბრძანებითი კილოსა და აწმყოს ფორმები. ვთარგმნოთ ქართულად.

დავიმახსოვროთ, რომ ბრძანებითი კილოს ქვემოთ ჩამოთვლილი ფორმები ემთხვევა ინფინიტივის ფორმებს. გავიხსენოთ, რომ ინფინიტივის ფორმებს ბოლოკიდური ხმოვნები ნაზალური აქვთ, მაგრამ წერაში ხმოვნის ნაზალობა აღინიშნება მხოლოდ ერთმარცვლიან ზმნებში.

ბრძანებითის ფორმები	აწმყო
аха (а:х)!	оху (о:х)
ала (а:л)!	олу (о:л)
лаца (ла:ц)!	лоцу(ло:ц)
ата (а:т)!	оту (о:т)
лаха (лах)!	лоху (лох)
саца (сац)!	соцу (соц)
олла (уолл)!	улли (улл)
дотта (дуотт)!	дутту (дутт)
доха (дуо:х)!	духу (ду:х)
тоха (туо:х)!	туху (ту:х)

ბრძანებითის ფორმები გადავიყვანოთ აწმყოში და ვთარგმნოთ ქართულად:

ара-в-ала (а:р-в-а:л)!	д1а-в-ала (д1а-в-а:л)!
ара-й-ала (а:р-й-а:л)!	д1а-й-ала (д1а-й-а:л)!
ара-б-ала (а:р-б-а:л)!	д1а-б-ала (д1а-б-а:л)!
ара-д-ала (а:р-д-а:л)!	д1а-б-ала (д1а-б-а:л)!
ნიმუში:	
ара-в-олу (а:р-в-о:л)	
д1а-в-олу (д1а-в-о:л)...	

ეთარგმნოთ ჩეჩნურად, დაგაჯგუფოთ სიტყვები ფუძეში არსებული y და y: ხმოვნების მიხედვით (გავიხსენოთ: ჩეჩნურში ზმნა პირის მიხედვით არ იცვლება):

ქალი (ცოლი), უთო, რძე, ჭა, შველი, ვსვამ (სვამ, სვამს), ვასხამ (ასხამ, ასხამს), ვიმარჯვებ (იმარჯვებ, იმარჯვებს), ვეცემი/ვვარდები (ეცემი, ეცემა), ანთია/იწვის, ვჩერდები (ჩერდები, ჩერდება), ვეძებ (ეძებ, ეძებს)...

სიტყვის ბოლო პოზიციაში -ნ ბგერა არ წარმოითქმის. იგი სუსტდება და ანაზალბეს წინა ხმოვანს. ეს არის ფონეტიკური პროცესი, რომელსაც ხმოვნის ნაზალიზაცია ჰქვია. თანამედროვე ჩეჩნურში ნაზალიზებულ ხმოვანს ნაზალობის ელფერი თითქმის დაკარგული აქვს.

სიტყვის ბოლოში -н უცვლელად არის წარმოდგენილი სიტყვებში:

- хан ю ხანი/დრო
- чан ю მტკერი
- кан ну თავთავი
- бен ну ბუდე
- хен ну ხე/მორი
- пен ну კედელი
- тин ду ხევი
- дин ну ბედაური
- хьун ю ტყე
- чин ჩინი (რუსულიდან)

ხმოვნები уь, уьй (уь:)

ამ ხმოვანთა შესატყვისობები ქართულში არა გვაქვს. ორივე მათგანი რბილი, პალატალური ხმოვანია და ერთმანეთისაგან სიგრძით განირჩევიან – ერთი არის სადა, ჩვეულებრივი მარტივი ხმოვანი, მეორე, მასთან შედარებით, გრძელია. პალატალობის მიუხედავად, ისინი წინა ხმოვნებს არ არბილებენ. კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ, რომ ჩეჩნურში რბილი თანხმოვნები არა გვაქვს მათი პოზიციის მიუხედავად. აკუსტიკურად ეს ბგერები ჰგვანან ლაბიალურ ი-ს (სადა уь) ან ბ-ს (გრძელი уь:, იწერება уьй). მოვიყვანოთ уь-ს შემცველი მაგალითები (მაგალითები, როგორც არაერთხელ ითქვა, ჩეჩნურში, ჩვეულებრივ, მოგვეყავს კლასნიშნიან ზმნასთან ერთად):

- куьг д-у ხელი
- уьстагI б-у ცხვარი
- туька ю (й-у) მაღაზია
- куьзга д-у სარკე

еуѣха д-у მარილი
 уѣш њ-у ისინი არიან
 бѣрка ю (ѣ-у) ბურთი...

იგივე ბგერა ერთი ჯგუფის ზმნათა აწმყოს ფორმებშიც იქნეს თავს.
 შდრ.:

ინფინიტივი	აწმყო
литта გაწურვა	лѣтту
тилла დახურვა	тѣллу
д-и҃га წაყვანა	д-уѣгу
д-ила დაბანა, გარეცხვა	д-уѣлу
д-илла დადება	д-уѣллу
д-ита დატოვება	д-уѣту
д-итта გარეცხვა	д-уѣтту
д-и҃жа დაწოლა	д-уѣжу...

დავიმახსოვროთ, აწმყოს ფორმებში აწმყოს ფორმანტი у არ წარმოითქმის.. ნათელია, რომ ზმნის ფუძისეული и ხმოვანი პალატალიზებულია (დარბილებულია) ფორმანტისეული у-ს გავლენით: и : у > уѣ : у.

შეადარეთ, აგრეთვე:

ინფინიტივი	აწმყო	ნამყო უახლ.	ნამყო
განუსახდ.			
д-уза ავსება	д-узу	д-уѣзи	д-уѣзна (< д-уѣзина)
д-уста შედარება	д-усту	д-уѣсти	д-устина...

თარგმნეთ ჩეჩნურად:
 რეცხვა - ვრეცხავ (რეცხავ, რეცხავს)
 დაბანა - ვიბან (იბან, იბანს)
 წაყვანა – მიმყავს (მიგყავს, მიჰყავს)
 დაწოლა – ვწვები (წვები, წვება)
 ხელი (არის)
 სარკე (არის)
 მარილი (არის)
 მაღაზია (არის)
 ცხვარი (არის)
 ისინი არიან

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად და დავაჯგუფოთ სიტყვები ფუძისეული у და уѣ ხმოვნების მიხედვით:

ქალი, ცოლი	ტოვებს	წვება
ხელი	რძე	ასხამს
მარილი	სარკე	მაღაზია
მიჰყავს	ცხვარი	

ვთარგმნოთ ქართულად:

д-ижа – д-уьжу

д-ига – д-уьгу

აღნიშნული ზმნები ვცვალოთ გრამატიკული კლასის ნიშნების მიხედვით შემდეგ არსებით სახელებთან ერთად:

бер д-у

йиша ю

ж1аьла д-у

уьстаг1 б-у

нана (на:н) ю

да (да:) в-у

нускал д-у

ваша в-у

ნიმუში: бер д-уьжу ბავშვი წვება...

უь: ხმოვანი უь-საგან, როგორც ითქვა, სიგრძით განირჩევა – იგი უფრო გრძლად წარმოითქმის. წერისას ამ ხმოვნის სიგრძე გამოხატულია й ასო-ნიშნით (уьй). ეს ბგერაც, რა თქმა უნდა, პალატალიზებული ხმოვანია. გვხვდება სიტყვის თავსა და შუაში.

წავიკითხოთ, დავიმახსოვროთ:

буьйса ю დამე

туьйра ду ზღაპარი

нуьйда ю დილი

буьйда უმი

д-уьйжи დაეცა

д-уьйхи დაიმტვრა, გატყდა

туьйхи დაარტყა

туьйли გაიმარჯვა

დავიმახსოვროთ ზოგი სახელის მრავლობითი რიცხვის ფორმები. ვთარგმნოთ ქართულად:

მხ. რიცხვი

буьйса ю

туьйра ду

куьг ду

куьзга ду

მრ. რიცხვი

буьйсанаш ю

туьйранаш ду

куьйгаш ду

куьзганаш ду

туька ю

туьканаш ю

куьг ду - куйгаш ду სიტყვას მხოლობითში მარტივი, სადა ხმოვანი აქვს, რომელიც მრავლობითში გრძელი სახით არის წარმოდგენილი.

წავიკითხოთ, შევუდართოთ **y:** და **уьй (уь:)** ხმოვნები ერთმანეთს:

иту (иту:) ю	-	буйса (буй:с) ю
г1у (г1у:) ю	-	туьйра (туь:p) ду
куз (ку:з) бу	-	нуьйда (нуь:д) ю
урам (у:рам) бу-		гуьйре (гуь:ре) ю

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ ჩეხნურად:

ტყდება – გატყდა
 ეცემა – დაეცა
 არტყამს – დაარტყა
 იმარჯვებს – გაიმარჯვა
 სარკე დავარდა
 სარკე გატყდა (დაიმტვრა)
 მე (შენ, მან, ჩვენ, თქვენ, მათ) გავიმარჯვე

მე (კაცი) დავეცი (წავიქეცი)
 შენ (კაცი) დაეცი
 ის (კაცი) დაეცა

მე (ქალი) დავეცი (წავიქეცი)
 შენ (ქალი) დაეცი
 ის (ქალი) დაეცა

ბავშვი ეცემა – ბავშვი დაეცა

მე ვიბან ხელს (ხელებს) – ჩვენ ვიბანთ ხელს (ხელებს)
 შენ იბან ხელს (ხელებს) – თქვენ იბანთ ხელს (ხელებს)
 ის იბანს ხელს (ხელებს) – ისინი იბანენ ხელს (ხელებს)

დავიმახსოვროთ: გარდამავალ ზმნასთან სუბიექტი დგას ერგატივში, ობიექტი კი – სახელობითში.

გარდაუვალ ზმნასთან ობიექტი არა გვაქვს, სუბიექტი დგას სახელობითში. მოვიყვანოთ პირის ნაცვალსახელები პირველ ოთხ ბრუნვაში:

მხოლობითი რიცხვი

სახ. со (суо)	хьо (хьюо)	иза, и
ნათ. сан (са)	хьан (хьа)	цуьнан (цуьн)

მიც. суна (су:н)	хьуна (хьу:н)	цунна (цунн)
ერგ. аса (ас)	ахьа (ахь)	цо (цуо:)

მრავლობითი რიცხვი

სახ. вай//тхо (тхуо)	шу	уьш
ნათ. вайн//тхан (тха)	шун (шу)	церан (це:р)
მიც. вайна (вайн)//тхуна (тху:н)	шуна (шун)	царна (царн)
ერგ. вай//оха (о:х)	аша ((аш)	цара (ца:р)

წავიკითხოთ, შევადაროთ პირველი მარცვლის ხმოვნები ერთმანეთს, ვთარგმნოთ ქართულად:

- д-уьллу – д-уьйхи
- д-уьлу – туййхи
- д-уьгу – буййса
- д-уьтту – туййра

ხმოვნები и, ий (и:)

и ხმოვანი ქართული ი-ს ანალოგიურია. გვხვდება ყველა პოზიციაში. მაგალითად:

хи ду წყალი	ирча ულამაზო
и ის (ჩვენ. ნაცვ.)	мила ვინ?
ида რბენა	дика კარგი
или ду სიმღერა	д-ита დატოვება
ира ბასრი	хила ყოფნა
ир-д-ан გალესვა	тилла დახურვა
ирс ду ბედი	д-ила დაბანა
ирхе ю აღმართი	д-ига წაყვანა
исс ცხრა	д-ижа დაწოლა
итт ათი	д-итта გარეცხვა
сиха ჩქარი	

ვთარგმნოთ ჩეხურად, არსებით სახელებს მივუწეროთ შესაბამისი კლასნიშნიანი ზმნები:

წყალი, ბედი, ჩქარი, ვინ (არის)?, კარგი, ბასრი; დაბანა, დატოვება, წაყვანა, დაწოლა, ყოფნა (არის ხოლმე), დახურვა, გარეცხვა.

ზმნათაგან ვაწარმოოთ აწმყოს ფორმები.

დავიმასსოვროთ (ან გავიმეოროთ) ზოგი სიტყვის მრავლობითის ფორმები:

хи ду – хиш ду

мила ву (ю) – муьлш бу?

мила (мил) კითხვა დაესმის მხოლოდ პიროვნების, ვინ ჯგუფის არსებით სახელებს.

ვთარგმნოთ ქართულად. გავისენოთ, მრავლობითის I-სა და II პირებში ვინ ჯგუფის სახელებთან იხმარება ду “ვართ, ხართ” ზმნა, III პირთან – бу “არიან”:

со (суо) ву//ю

вай//тхо (тхуо) ду

хьо (хьюо) ву//ю

шу ду

и (//иза) ву//ю

уьш бу

хьо мила ву?

хьо мила ю?

шу муьлш ду?

уьш муьлш бу?

ჩამოთვლილ ზმნათაგან ვაწარმოთ აწმეოს ფორმები. ვცვალოთ კლასის ნიშნების მიხედვით. ვთარგმნოთ ქართულად:

д-ижа

д-ила

д-ита

д-ига

д-итта

хила

тилла

ნიმუში:

д-ижа – в-уьжу, й-уьжу (юьжу), д-уьжу, б-уьжу...

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

დადება – დებს

გარეცხვა – რეცხავს

დაწოლა – წეება

დახურვა – (ი)ხურავს

დაცემა – ეცემა

გატეხა – ტყდება

დარტყმა – ურტყამს

გამარჯვება – იმარჯვებს

მარტივ, სადა ი-სგან განსხვავებით გრძელი ი იწერება ი ასონიშანთან ერთად: იი (ტრანსკრიფციით – ი:).

წავიკითხოთ მაგალითები:
 дийца მბობა, თხრობა, მოყოლა
 дийцар დ-უმოთხრობა
 сийна ლურჯი, მწვანე
 шийла ცივი
 нийса სწორი
 дийнахь დღისით
 сий д-у პატივი, ღირსება
 лийча ბანაობა
 хийца გაცვლა (მრავალგზისი)
 г1ийла სუსტი, საცოდავი; მწუხარედ, სევდიანად
 миска ღარიბი, უბედური

წავიკითხოთ, შევადაროთ მარტივი, სადა ი და გრძელი იი (ი:). ვთარგმნოთ ქართულად:

д-ига	д-ийла
д-ила	д-ийца
д-ижа	г1ийла
д-илла	дийнахь
ида	лийча
иза	сий
д-иса	тийна
д-ита	шийла
исс	нийса
итт	миска

დავიძახხოვროთ ზმნის უარყოფითი და კითხვითი (ინტონაციური) ფორმები. ვთარგმნოთ:

буц сийна ю	буц сина яц	буц сийна ю//буц сийна яц?
хи шийла ду	хи шийла дац	хи шийла ду//хи шийла дац?
хьо сиха ву/ю	хьо сиха вац/яц	хьо сиха ву/ю//хьо сиха вац/яц?
шура к1айн ю	шура к1айн яц	шура к1айн ю//шура

к1айн яц?

х1ара мила ву?	х1ара сан ваша ву	х1ара сан да (და:) ву
х1ара мила ю?	х1ара сан йиша ю.	х1ара сан нана (ნა:ნ) ю
и мила ву?	и сан деда (დე:და:) ву	и сан денана (დე:ნა:ნ) ю
уьш муьлш бу?	уьш студенташ бу	уьш сан вежарий бу

დავიმასსოვროთ ნათესაობის აღმნიშვნელი ლექსიკა:

гергара стаг; гергара нах ნათესავი
гергарло (гергарлуо:) ნათესაობა
деваша (де:ваш) ბიძა (მამის ძმა)
дейиша მამიდა
денана ბებია (მამის დედა)
деда (де:да:) პაპა (მამის მამა)
ненаваша ბიძა (დედის ძმა)
ненада პაპა (დედის მამა)
ненайиша დეიდა
ненанана ბებია (დედის დედა)
ненахо (ненахуо), ненахой დედეული, დედეულები
дехо (дехуо), дехой მამეული, მამეულები

გავისხენოთ და დავიმასსოვროთ ეროვნების გამომხატველ სახელოთა მრავლობითი რიცხვის ფორმები:

нохчо ჩეჩენი
оьрси რუსი
гуьржи ქართველი
х1ири ოსი
жуьгти ებრაელი
суйли ლეკი
г1умкхи ყუმუხი

თარგმნეთ ჩეჩნურად:
მე ჩეჩენი ვარ (ქალი)
შენ რუსი ხარ (კაცი)
ის ქართველი არის (ქალი)
ჩვენ ლეკები ვართ
თქვენ ყუმუხები ვართ
ისინი ებრაელები არიან

მრავლობითი რიცხვის ფორმათაგან ვაწარმოთ ნათესაობითი ბრუნვა:

нохчийн ჩეჩნური, ჩეჩნებისა
оьрсийн რუსული, რუსებისა
х1ирийн ოსური, ოსებისა
гуьржийн ქართული, ქართველებისა

ვთარგმნოთ ქართულად:
со нохчи//нохчо ву/ю.

со нохчийн мотт (муотт) 1амош (1а:муош) ву/ю.

გავიმეოროთ წინა გაკვეთილებზე დასწავლილი სიტყვები:

кад бу ფიალა, ჯამი	кхуза аҗето
кач бу საყელო	кхузара аҗелан
коч ю კაბა	кхузахь аҗ
корта бу თავი	кхуызга ду სარკე
аьхка (аьхка:) ზაფხულში	куй бу ქული
ахка ბარვა	куьг ду ხელი
кхин სხვა	куз (ку:з) бу ხაღიხა
кхана (кха:н) ხვალ	туька ю მაღაზია
кхарза შეწვა, მოხალვა	дукха ბევრი
кхокха бу მტრელი	кхайкха დაძახება
кор бу მსხალი	кан бу თავთავი, ტარო
кор ду ფანჯარა	дика კარგი
къа ду ცოდვა	к1ад-д-ала დაღლა
к1алд ю ხაჭო	к1айн თეთრი
к1ур бу ბოლი	к1а ду ხორბალი
къона (къуо:н) ახალგაზრდა	къорза ჭრელი
къу ву ქურდი	къонах (къуо:нах) ву ვაჟკაცი

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

ცოდვა, მწარე, ყრუ, დაშორება, ხალხი, ქურდი, ჭრელი, ვაჟკაცი, დაძახება, ხაჭო

ვთარგმნოთ ქართულად. მოიფიქრეთ პასუხები:

- хьо мила ву?
- хьо мила ю?
- х1ара х1ун ю?
- х1орш х1ун ю?
- х1ара х1ун ду?

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად. გადავწეროთ:

- ეს არის მამახემი. შენი (მამა) სად არის?
- ის შენი ძმა არის?
- შენი (ძმა) სად მიდის?
- შენი და სახლშია?
- ისინი ჩვენი ბურთებია.
- ბურთები თეთრია.

წავიკითხოთ, გადავწეროთ, ვთარგმნოთ:

Х1ара говр ю.

X1ara san говр ю.
 Сан говр хаза а, дика а ю.
 X1орш тхан говраш ю. И говр сан к1ентан ю.
 Тхан куз хаза бу.
 И ц1а лекха ду. Вайн ц1а хаза ду.
 X1ара шура ю?
 X1ан-х1а, х1ара чай ду.
 Чай шийла ду?
 Дац, чай довха ду.
 Чай довха дуй7
 X1аь, чай довха ду.
 И хьан ваша ву?
 X1ан-х1а, и сан шича ву.
 И хьан нус ю?
 X1аь, и сан нус ю.
 И йо1 цу к1ентан йиша ю?
 X1ан-х1а, и цуьнан зуда ю.

გაკვეთილი №6

ნაცვალსახელები

პირის ნაცვალსახელები

со მე	вай//тхo ჩვენ
хьo შენ	шу oქვენ
и, иза ის	уьш ისინი

III პირის ნაცვალსახელები იგივე ჩვენებით ნაცვალსახელებს წარმოადგენენ. როგორც სქემიდან ჩანს, ჩეხნურში მრავლობით რიცხვში გვაქვს ორი ფორმა – ინკლუზივი ვай და ექსკლუზივი тхo. ინკლუზივი აერთიანებს პირველსა და მეორე პირებს, მოუბარსა და მსმენელს, ექსკლუზივი კი გამორიცხავს მეორე პირს, მსმენელს და გულისხმობს პირველსა (მოუბარს) და მესამე პირებს.

გავიხსენოთ, აგრეთვე, რომ ჩეხნურში ზმნა არ იცვლება პირების ან გრ. კლასის ნიშნების მიხედვით. მაგრამ ზმნათა (ზედსართავ სახელთა) ერთი ნაწილი კლასის ნიშნების მიხედვით ცვალებადია.

შემდეგი ზმნებისაგან ვაწარმოოთ აწმყოს ფორმები:

გარდაუვალი: лийча ბანაობა, в-ала (в-а:л) მორჩენა, დამთავრება, саца გაჩერება... გარდამავალი: ала (а:л) თქმა, лаца (ла:ц) დაჭერა, мала დაღევა, лаха მოძებნა... გარდამავალ ზმნასთან სუბიექტი ერგატივში დგას (ნიმუშები იხილეთ ქვემოთ):

со луйчу	вай//тхо луйчу
хьо луйчу	шу луйчу
и, иза луйчу	уьш луйчу

ნათელია, რომ ზმნის ფორმა არ იცვლება, ის აწმყოს გამოხატავს და არ მიუთითებს არც პირზე, არც რიცხვზე. პირის და რიცხვის გამოსახატავად კონტექსტის შესაბამისი ნაცვალსახელის გამოყენებაა საჭირო.

ანალოგიურად იწარმოება აწმყო ზემოთ ჩამოთვლილი ზმნებისაგანაც. შდრ.:

со (хьо, иза, вай//тхо, шу, уьш) ловзу;
со (хьо, иза, вай//тхо, шу, уьш) в-олу (в-о:л)

გარდამავალ ზმნებთან ყველა ეს ნაცვალსახელი იქნება ერგატივში:

аса (ахьа, цо; вай//оха, аша, цара) лоцу;
аса (ахьа, цо; вай//оха, аша, цара) молу...

ამავე ზმნათა აწმყოს აღწერითი ფორმები იქნება:

со луйчуш в-у მე (კაცი) ვბანაობ (ზედმიწევნით: ბანაობაში ვარ)
со луйчуш й-у (ю) მე (ქალი) ვბანაობ
со ловзуш в-у მე (კაცი) ვთამაშობ (ზედმიწევნით: თამაშში ვარ)
со ловзуш ю მე (ქალი) ვთამაშობ

მოცემულ შემთხვევებში შეიძლება I პირის ნაცვალსახელის შეცვლა დანარჩენი პირის ნაცვალსახელებით.

со ваьлла მე მოვრჩი	вай//тхо девлла
хьо ваьлла	шу девлла
и ваьлла	уьш бевлла

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები

კუთვნილებითი ნაცვალსახელები პასუხობენ კითხვაზე хьенан “ვისი” ან стенан “რისა”. მოვიყვანოთ მაგალითები:

сан ჩემი	вайн, тхан ჩვენი
хьан შენი	шун თქვენი

цუьнан მისი

церан მათი

ამ ფორმებში ბოლოკიდური ნ ბგერა სუსტია და წინა ხმოვანს ანაზალებს, შეიძლება ითქვას, იგი არც წარმოითქმის, თანამედროვე ჩეჩნურში კი ხმოვნის ნაზალობაც მოშლილია.

ეს ნაცვალსახელები არსებით სახელებთან დგანან, სახელის ბრუნებისას ისინი არ იცვლებიან. შეადარეთ:

სახ. x1ун რა? сан куй ჩემი ქუდი

ნათ. стенан რისა? сан куйьнан

მიც. стенна რას? сан куйьнна

ერგ. сте რამ? сан куйьно

კუთვნილებით ნაცვალსახელებს ეწარმოებათ დამოუკიდებელი ფორმებიც. დამოუკიდებელია კუთვნილებითი ნაცვალსახელი, რომელსაც დაერთვის ფორმანტი -иг და იხმარება ცალკე, არსებითი სახელის გარეშე. ასეთ შემთხვევაში ხდება კუთვნილებითი ნაცვალსახელის გაარსებითება, გასუბსტანტივება. მას კითხვაც არსებითი სახელისა აქვს და არსებითი სახელია. დამოუკიდებელი კუთვნილებითი ნაცვალსახელებია:

сайниг	ჩემი	вайниг//тхайниг	ჩვენი
хьайниг	შენი	шуйниг	თქვენი
цуьнаниг	მისი	цераниг	მათი

X1ара сан буьрка ю.
Xьайниг мичахь ю?
Цуьнан тетрадь мичахь ду?
Цуьнаниг ц1ахь ду.

კითხვითი ფორმები

ჩვენ ვისაუბრეთ იმის შესახებ, რომ ჩეჩნურში ქართული “და” კავშირის შესატყვისი არის а, რომელიც მეორდება ყოველი დასაკავშირებელი სიტყვის შემდეგ და იწერება ცალკე. მაგალითად:

со а, хьо а მე და შენ
да а, нана а მამა და დედა
ваша а, йиша а ძმა და და
да а, нана а, ваша а, йиша а მამა, დედა, ძმა და და

კავშირის მნიშვნელობით ჩეჩნურში გამოიყენება, აგრეთვე, й, რომელიც იწერება თითოეულ დასაკავშირებელ სიტყვასთან ერთად. შეადარეთ:

сой, хьой მე და შენ
дай, наний მამა და დედა

ორმარცვლიან სიტყვებში й ბგერის დართვით ვიღებთ გრძელ იй (ი:) ხმოვანს.

ნаний მიღებულია შემდეგნაირად: (*нанай >) наний. შდრ., აგრეთვე, ваша ძმა, йиша და: ваший, йиший ძმა და და.

-й ფორმანტს აქვს კითხვის გამოსატვის ფუნქციაც. ამ შემთხვევაშიც სიტყვის ბოლოში ვიღებთ გრძელ ხმოვან იй-ს. მაგალითად:

хьо вьоду შენ მიდიხარ, მაგრამ: хьо вьодий (<вьоду+й) შენ წახვალ?
аса олу მე ვამბობ, მაგრამ: аса олий (<олу) ვთქვა?
ваша ძმა – ваший (<ваший) ძმა?
нана დედა – наний (<наний) დედა?

აწმეოს აღწერითი ფორმა

წინა გაკვეთილებზე ჩვენ ვისაუბრეთ აწმეოს მარტივი ფორმის შესახებ. აწმეოს ფორმას დაესმის კითხვა х1ун დ-ი? რას ვშვრები? (შვრები, შვრება, ვშვრებით, შვრებით, შვრებიან). ისიც ითქვამს, რომ მარტივი ფორმის გარდა, აწმეოს აწარმოებს აღწერითი ფორმა აწმეოს აბსოლუტივისა და მეშველი ზმნის შემადგენლობით.

აწმეოს აღწერით ფორმაზე ვისაუბროთ ცოტა უფრო ვრცლად.

მარტივი აწმეოს ფორმაზე ш-ს დართვით იწარმოება აწმეოს აბსოლუტივი. შდრ.:

ინფ. дийца, აწმეო дуйцу, აწმეოს აბსოლუტივი дуйцуш; აწმეოს აღწერითი ფორმა дуйцуш ду.

მოვიყვანოთ მაგალითები:

Со туйра дуйцуш ву//ю.

Хьо куйгаш дуйлуш ву//ю.

Иза ловзуш ву//ю.

ზმნის ამ ფორმას დაესმის კითხვა , რომელიც დაახლოებით ასე ითარგმნება: რის კეთებაშია (კეთებაში არის)?, ე. ი. რას აკეთებს?

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ ქართულად:

Х1ун до? В-оьду (в-оь:д), д-отту, соцу, молу, лоху, в-оду, туху (ту:х), в-ог1у (в-о:г1), лоцу (ло:ц), олу (о:л), лору (ло:р), д-огу (д-о:г)

X1yH деш v-y? Bодyш вy, соцуш вy, молуш вy, лохуш вy, водуш вy, тухушш вy, д-оттуш вy, в-ог1уш вy, лоцуш вy, олуш вy, лоруш вy, тухуш вy, доттуш вy

შენიშვნა: მაგალითებში, რომლებიც ხშირად მეორდება, გრამატიკული კლასის ნიშანი ყოველთვის გამოყოფილი არ არის.

ло (луо) აძლევს – луш вy
го (гуо) ხედავს – гуш вy
д-о (д-уо) აკეთებს – д-еш вy

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

რას აკეთებს? (არ დაგვავიწყდეს: პირები გარჩეული არ არის, პირის გასარჩევად ზმნას უნდა შევუწყოთ პირის ნაცვალსახელები):

ვიბან (იბან, იბანს, ვიბანთ, იბანთ, იბანენ), ვრეცხავ, მიმყავს, ვტოვებ, ვბანაობ, ვყვები, ვიციანი, მივდივარ, ვკითხულობ

ამავე ზმნებისაგან ვაწარმოთ აწმყოს აღწერითი ფორმები: რის კეთებაშია (რას აკეთებს)?

კიდევ ერთხელ შევადაროთ კითხვები:

аса (ერგ., ზმნა გარდამავალია) x1yH до?

со (სახ., ზმნა გარდაუვალია) x1yH деш вy?

წავიკითხოთ ტექსტი, შევურჩიოთ შესაბამისი კითხვები:

Аса куйгаш дуьлу. Со куйгаш дуьлуш вy//ю.

Аса хи молу. Со хи молуш вy.

Со вoьду. Со вoьдуш вy.

Аса бeпог дотту. Со бeпиг доттуш ю.

Иза йoьлу (йoь:л). Иза йoьдуш ю.

ჩამოთვლილ ზმნათაგან ვაწარმოთ აწმყოს მარტივი და აღწერითი ფორმები:

дада, мала, саца, лаха, датта, кхосса, дита, дига, ала, хатта, дотта

ნიმუში: дада – доду - додуш ду

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

მე (შენ, ის...) წიგნს ვკითხულობ.

მე წიგნის კითხვაში ვარ.

მე (შენ, ის...) რძეს ვსვამ.

მე რძის სმაში ვარ.

მე (შენ, ის...) ქუდს ვეძებ.
მე ქუდის ძებნაში ვარ.

უარყოფითი ნაწილაკები

უარყოფის გადმოსაცემად გამოყენებულია ნაწილაკები *მა* და *ძა* “არ”.
ორივე ნაწილაკი იწერება ცალკე.

მა ნაწილაკი იხმარება მხოლოდ ბრძანებითი კილოს ფორმებთან. სხვა შემთხვევებში *ძა* გამოიყენება.

თავისებურ ზმნათა გამოკლებით, რომელთა რაოდენობაც ძალიან ცოტაა და წიგნს ბოლოში ერთვის, ინფინიტივის მაწარმოებელი ფორმანტის დაკარგვის შედეგად ზმნური ფორმები ემთხვევა წართქმითი ბრძანებითის ფორმებს. მაშასადამე, რომელიმე *мала* არის როგორც “დალევა” (ინფინიტივი), ისე “დალიე!” (წართქმითი ბრძანებითი). ინფინიტივის ფორმას დაკარგული აქვს საკუთარი მაწარმოებელი (-н). აქვე ვიტყვით, რომ *мала* ფორმაში, თუ ის ინფინიტივია, ბოლოკიდური -а არის ზმნის ფუძის სავრცობი, ან, სხვაგვარად, ის არის ხმოვანი, რომელიც ზმნის ფუძეს აკავშირებდა ინფინიტივის ამჟამად მოკვეცილ (-н) ფორმანტთან. თუ ზმნა გამოსატავს ბრძანებითს, მაშინ იგივე -а არის ბრძანებითის მაწარმოებელი ფორმანტი.

მოვიყვანოთ წართქმითი (მოითხოვს ზმნით გამოსატული მოქმედების შესრულებას) და ნაწილაკიანი უკუთქმითი ბრძანებითის ფორმები:

саца გაჩედი!	მა саца არ გაჩერდე!
ала თქვი!	მა ала არ თქვა!
дига წაიყვანე!	მა дига არ წაიყვანო!
ло მიეცი!	მა ло არ მისცე!
г1о წადი!	მა г1о არ წახვიდე!
в-ола (в-уо:л)მოდი!	მა в-ола არ მოხვიდე!
чув-ола შემოდი!	чу ма в-ола არ შემოხვიდე!
ара-в-ала გადი (გარეთ)!	ара ма в-ала არ გახვიდე!
д1а-в-ала (განზე) გადი!	д1а ма в-ала (განზე) არ გახვიდე!
мала დალიე!	მა мала არ დალიო!

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, წართქმითი ბრძანებითის ფორმები (ბოლდით მოცემული გამონაკლისების გარდა), თითქოს იმეორებენ ინფინიტივის ფორმებს. მაგრამ მათ შორის ზემოთ აღნიშნული განსხვავება არის. გარდა ამისა, დავიმახსოვროთ, რომ თუ ზმნის ფუძეს ერთვის ზმნისწინი, უარყოფითი ნაწილაკი ადგილს იკავებს ზმნისწინსა და ზმნას შორის (მაგალითები იხილე ზემოთ).

როგორც ზემოთ ითქვა, თხრობითი კილოს ფორმებში უარყოფა გამომიხატება ცა “არ” ნაწილაკით. ზემოთ დასახელებულ ზმნათაგან ვვაწარმოთ აწმყოს უარყოფითი ფორმები (ჩერდება – არ ჩერდება ტიპისა):

саца!	ца соцу
ала!	ца олу
д-ига!	ца д-уьгу
мала!	ца молу
д1а-в-ала!	д1а ца в-олу
чу-в-ала!	чу ца в-олу
д-ада!	ца д-оду
лаха!	ца лоху
ловза!	ца ловзу
д-атта!	ца д-отту
кхосса!	ца кхуссу
д-ита!	ца д-уьту
д-ага!	ца д-огу

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ, დავიმახსოვროთ:

тоха!	ма тоха!
д-охка!	ма д-охка!
хотта!	ма хотта!
ахка!	ма ахка!
латта!	ма латта!
д-ила!	ма д-ила!
ловза!	ма ловза!
лаха!	ма лаха!

თარგმნეთ ჩეჩნურად:

გაჩერდი!	არ გაჩერდე!	არ ჩერდება
თქვი!	არ თქვა!	არ ამბობს
წაიყვანე!	არ წაიყვანო!	არ მიჰყავს
დალიე!	არ დალიო!	არ სვამს
გაიქცე!	არ გაიქცე!	არ გარბის
(წა)იკითხე!	არ წაიკითხო!	არ კითხულობს

დავიმახსოვროთ სიტყვები:

Марша вог1ийла (ма:рш во:г1ийл)! (ასე მიმართავენ მოსულ მამაკაცს)

Марша йог1ийла (ма:рш йо:г1ийл)! (ასე მიმართავენ მოსულ ქალს)

марша дог1ийла (ма:рш до:г1ийла)! (ასე მიმართავენ მოსულეებს)

Маршалла хуьлда хьуна а (ma:ршал хуьлд хьу:на) (ასე პასუხობენ მისაღმებზე ერთ დამხვდურს)

Маршалла хуьлда шуна а (ma:ршал хуьлд шуна)! (ასე პასუხობენ მისაღმებზე ერთზე მეტ დამხვდურს)

გაკვეთილი №7

ხმოვნები е, е:, йе, йе:, э, э:

დავიმახსოვროთ: **е, е:, йе, йе:** ხმოვნები წერაში გადმოიცემა ერთი **е** ნიშნით.

განვიხილოთ ხმოვნები е, е:

წინა რიგის საშუალო აწეულობის **е, е:** ხმოვანთა შესატყვისები ქართულში არის სადა, მარტივი ე და მისი გრძელი ვარიანტი ე.

მოვიყვანოთ სიტყვები, რომლებიც შეიცავენ მარტივ, სადა **е** ხმოვანს. ეს ხმოვანი დასტურდება როგორც ღია, ისე დახურულ მარცვლებში (ცვალებადი გრამ. კლასის ნიშანი, სიტყვისაგან, ჩვეულებრივ, დეფისით არის გამოყოფილი):

лерг д-у კბილი

цегг ю ყური

белш ю მხარი

мерза ტკბილი

меца მშიერი

деши д-у ოქრო

дети д-у ვერცხლი

лекха მაღალი

д-ели მისცა (ნამყო უახლესი)

в-ели//ели (й-ели) გარდაიცვალა (ნამყო უახლესი)

сеци გაჩერდა (ნამყო უახლესი)

мели დაღია (ნამყო უახლესი)

деза მძიმე

в-едда//едда (й-едд) გაქცეულა//გაიქცა (ნამყო განუსაზღვრელი)

цегг ю – цеггаш ю

лерг ду – лергаш ду

белш ю – белшаш ю

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

ეს სახლი არის. ეს სახლი მაღალი არის. ის სკამი მძიმე არის. ეს ცხენია. ეს ცხენი ლამაზია. ის მშვიერია. მე (კაცი) მშვიერი ვარ. შენ (ქალი) მშვიერი ხარ. შენ მშვიერი ხარ? არა, მე მშვიერი არ ვარ.

ცხენი გაიქცა. ძაღლი გაიქცა. ბიჭი გაიქცა. ბავშვი გაიქცა.

დავისწავლოთ დროთა ფორმები, ნამყო უახლესის ფორმებში ბოლოკიდური ხმოვანი წარმოითქმის:

ინფ.	ნამყო უახლ.	ნამყო განუსაზღვ.
мала	мели	мелла
в-ада	в-еди	в-едда
д-ала	д-ели	д-елла
в-ала	в-ели	в-елла
саца	сеци	сецна
лаза	лези	лезна
лаха	лехи	лехна
таса	теси	тесна

აწმყოს მაწარმოებელი ფორმანტი, -y-ს გარდა, არის, აგრეთვე, a-ც. დავიმასსოვროთ ასეთი ზმნების აწმყოს ფორმები:

ინფინიტივი	აწმყო
лакѡა დაშრეტა	лекѡа
сатта გაღუნვა	сетта
карча დაგორება	керча
д-овза გაცნობა	д-евза
хаза სმენა (ესმის)	хеца
лата დაჭიდება	лета
д-аша დნობა	д-еша
такха ხოხვა	текха
талха გაფუჭება	телха
д-арста გასუქება	д-ерста

e: -ც წინა რიგის საშუალო აწმყულობის გრძელი ხმოვანია. სიტყვაში მისი პოზიცია შეზღუდული არ არის. მაგალითები:

к1еза (к1e:з) ду ლეკვი
 леча (ле:ч) ду შევარდენი
 хье (хье:.) бу ტვინი
 шера (ше:p) სწორი, გლუვი
 леци (ле:ци) დაიჭირა

в-ели//й-ели (ве:ли//й-е:ли) მორჩა
бер (бе:p) ду//бераш ду ბავშვი/ბავშვები
к1еда (к1е:д) რბილი
т1еда (т1е:д) სველი

ამოვიწეროთ ჩამოთვლილი სიტყვები ქართულად და მივუწეროთ ჩეხნური შესატყვისები “არის” ზმნასთან ერთად.

დიფთონგები йе, йе:

ეს ორი ხმოვანი პალატალური აღმავალი დიფთონგებია. ერთმანეთისაგან განსხვავებულია სიგრძით – მეორე პირველთან შედარებით უფრო გრძელია. მაგალითად:

де (дйе) ду დღე
теш (тйеш) ву//ю მოწმე
в-елха//елха (в-йелх//йелх) ტირილი
д-ехна//ехна (д-йехна//йехна) სთხოვა/უთხოვია
в-езна//езна//д-езна//б-езна (д-йезна) უყვარდა
лехна (лйехна) ექებდა
д-ешна (д-йешна) კითხულობდა, სწავლობდა

გავარჩიოთ ერთმანეთისაგან მარტივი е (ე) და მარტივი йе დიფთონგი ხმოვნები:

ოქრო	კითხულობდა
ვერცხლი	სთხოვა/უთხოვია
მძიმე	კითხულობდა
მშიერი	უყვარდა
ტკბილი	

გრძელი йе: დიფთონგიანი სიტყვებია:

д-еза (д-йе:з) სიყვარული (უყვარს)
д-еша (д-йе:ш) სწავლა, კითხვა
д-еха (д-йе:х) თხოვნა
хъеха (хъйе:х) სწავლება
1уьйре (1уь:рйе:) ю დილა
суьйре (суь:рйе:) ю საღამო
гуьйре (гуь:рйе:) ю შემოდგომა
зезаг (зйе:заг) ду ყვავილი
д-е (д-йе:!) გააკეთე!

теша (тйе:ш) ნდობა
бен (ბйე:н) მხოლოდ, მარტო

შევადართ სიტყვები, დავისწავლოთ:

ინფინიტივი	მასდარი
д-еша (д-йе:ш) სწავლა, კითხვა	д-ешар (дйе:шар)
д-еха (д-йе:х) თხოვნა	д-ехар (дйе:хар)
хъеха (хъйе:х) სწავლება	хъехар (хъйе:хар)
теша (тйе:ш) დაჯერება, რწმენა	тешар (тйе:шар), тешам (тйе:шам)
б-еза (б-йе:з) სიყვარული (უყვარს)	безам (ბйე:зам)

ინფინიტივზე -р ფორმანტის დართვით იწარმოება მასდარი. ჩეხნურში მასდარი, როგორც ქართულში, ბრუნებადია და პასუხობს არსებითი სახელის კითხვაზე რა? მორფოლოგიურად მასდარი არსებითი სახელია.

ქართულში ინფინიტივის შესატყვისი მორფოლოგიური კატეგორია არა გვაქვს, ამიტომ ჩეხნური (და ნებისმიერი სხვა ენის) ინფინიტივი და მასდარი ქართულად ითარგმნება ერთი და იგივე სიტყვით – მასდარით, თუმცა ინფინიტივის შესატყვისად მასდარს გვერდზე ფრჩხილებში ეწერება ზმნის პირიანი ფორმა. ზემოთ მასდარებს თარგმანები მიწერილი არა აქვს.

ვთარგმნოთ ჩეხნურად, დავიმახსოვროთ, **е, йе:** ბგერებიდან რომელი რომელ სიტყვაში დასტურდება. სიტყვები დავაჯგუფოთ აღნიშნული დიფთონგების მიხედვით:

სწორი, გლუვი
ტვინი
თხოვნა
გრძელი
რბილი
სწავლა
სწავლება
ნდობა
სიყვარული

რამდენიმე ერთმარცვლიანი ზმნის ინფინიტივი ბოლოვდება **йе:** დიფთონგზე, ამ შემთხვევაში იგი ნაზალურია. ასეთია:

зен (зйе:н) ძეგნა, ძიება
тен (тйе:н) დამშვიდება, დაწყნარება
д-ен (д-йе:н) დათესვა
хъен (хъйе:н) ზელა, დაზელა

ასევე:

ша (ша:) თვითონ – ნათ. шен (шйе:^h) თავისი

къен (къйе:^h) ღარიბი, უპოვარი

დავიმასსოვროთ რამდენიმე ერთმარცვლიანი სიტყვის ნათესაობითის ფორმები, სადაც ნაზალური სადა გრძელი ე (ე:) იჩენს თავს:

სახ. да (да:) მამა тай ძაფი

ნათ. ден (де:^h) тен (те:^h)

ხმოვნები ე და ე:

ეს ხმოვნები სიტყვის თავში გვხვდება.

ხმოვანი ე ჩეჩნურში არის როგორც მარტივი, სადა, ისე გრძელი. იგი არ არის ქართული ე-ს შესატყვისი ბგერა, იგი დაახლოებით ისეთი ბგერაა, სადაც ერთად არის წარმოდგენილი იე ხმოვნები. ნ. იაკოვლევმა ნაშრომში “ჩეჩნური სალიტერატურო ენის სინტაქსი” (მოსკოვი-ლენინგრადი, 1940) მას ორი (იე) ნიშნით აღნიშნავს. მაგალითები:

элп (иэлп) ду ასო, ნიშანი

эппаз (иэппаз) ду აბაზი

эхь (иэхь) ду სირცხვილი

эха (иэх) სიარული

эзар (иэзар) ათასი

эрна (иэрн) ტყუილად, ამაოდ

გრძელი ე: დასტურდება სიტყვებში:

эса (иэ:с) ხბო

эли (иэ:ли) თქვა (თქმა ზმნის ნამყო უახლესი)

эсала (иэ:сал) მორიდებული, თავმდაბალი

эца (иэ:ц) აღება

эҕа (иэ:гI) წახსუბება

эша (иэ:ш) საჭიროება (სჭირდება)

эҕаза (иэ:гIаз) სუსტი

შევადგინოთ ფრაზები ჩამოთვლილ სიტყვათა გამოყენებით.

ვთარგმნოთ:

ХIара куьг ду.

ХIара пIелг (пIйелг) бу.

ХIорш пIелгаш ду.

цIа пIелг
ши пIелг
кхо пIелг
б-иъ пIелг
пхи пIелг
ялх пIелг
ворхI пIелг
бархI пIелг
исс пIелг
итт пIелг

цхъайтта (12-шийтта, 13-кхойтта, 14-д-ейтта, 15-пхийтта, 16-ялхитта, 17-
вурьхIитта, 18-бархIитта, 19-ткъаесна, 20-ткъа, 21-ткъе цхъаъ, 22-ткъе цхъайтта, 40-
шовзткъа, 60-кхузткъа, 80-д-езткъа, 100-бIе, 1000-эзар)

არსებით სახელთა ბრუნება

ჩენურში რვა ძირითადი ბრუნვაა. გარდა ამისა, არის ე. წ. ლოკალური (ადგილობითი) ბრუნვები, რომლებიც ერთ-ერთი ძირითადი ბრუნვისაგან, კერძოდ, მიმართულებითი I-საგან იწარმოებიან.

არსებით სახელთა ბრუნება ჩენურში ერთგვარად რთული პროცესია. ჯერ ერთი, საზოგადო სახელებში სახელობითი ბრუნვის ფორმისაგან იწარმოება ნათესაობითი, თავის მხრივ, ნათესაობითს საწარმოებლად იყენებენ დანარჩენი ბრუნვები. მაშასადამე, ჩენურში გვაქვს ორფუძიანი ბრუნება, პირველი ფუძე წარმოადგენს სახელობითის ფორმას, მეორე – ნათესაობითისას: სახელობითისაგან იწარმოება ნათესაობითი, ნათესაობითისაგან – დანარჩენი ბრუნვები. მეორე, გარკვეულ სირთულესთან არის დაკავშირებული ნათესაობითი ბრუნვის ფორმის წარმოება, რადგან ნათ. ბრუნვის -ინ ფორმანტი სახელის ფუძეში (იგივე სახ. ბრუნვის ფორმაში) იწვევს ფუძისეული ხმოვნის ცვლილებებს, რის შემდეგ იგი თვითონაც იცვლება (იხ. ქვემოთ). ზემოთაც არაერთხელ ითქვა, რომ ფუძესა და ბრუნვის ფორმანტს შორის ხშირად თავს იჩენენ ე. წ. ჩანართი ელემენტები, რაც უფრო მეტად ართულებს სახელთა ბრუნების პროცესს.

რვა ძირითადი ბრუნვა ჩენურში ასეა დალაგებული:

სახელობითი
ნათესაობითი
მიცემითი
ერგატივი
თანაობითი
განმსჭვალვითი
შედარებითი
მიმართულებითი I

ამ ბრუნვათაგან პირველი ოთხი ცნობილია ქართულენოვანი მკითხველისათვის. ერგატივი, იგივე მოთხრობითი ბრუნვა, ჩეჩნურში, წარმოადგენს სუბიექტის, ქვემდებარის ბრუნვას ისევე, როგორც ქართულში. ზმნა, რომელიც სუბიექტს ერგატივში მართავს, გარდამავალია (შდრ., გარდაუვალ ზმნასთან სუბიექტი სახელობით ბრუნვაში დგას, ე. ი. გარდაუვალი ზმნა სუბიექტს მართავს სახელობით ბრუნვაში). ეს წესი მოქმედებს ყველა იბერიულ-კავკასიურ ენაში, სადაც ბრუნება გვაქვს.

ეს ბრუნვები, მომდევნო ბრუნვებთან შედარებით, მეტი აბსტრაქტულობით გამოირჩევიან, გამოხატავენ სინტაქსურ ურთიერთობებს, აბსტრაქტულს.

დანარჩენ ბრუნვათა სახელები მათი ერთ-ერთი ფუნქციის მიხედვით არის შერჩეული. თანაობითი, განმსჭვალვითი, შედარებითი და მიმართ. I სივრცობრივი ურთიერთობების გამომხატველი ბრუნვებია, ამათ შეიძლება ერთთანდებულებიან ან ადგილობითი ბრუნვები ეწოდოთ.

მაშასადამე, რვა ძირითადი ბრუნვაც შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ: ძირითად და ერთთანდებულებიან ბრუნვებად (რადგან ერთთანდებულები სივრცობრივი ურთიერთობების გამომხატველი ბრუნვები არიან). ზემოთ ნახსენები ლოკალური ბრუნვები, რომლებიც მიმართ. I-საგან იწარმოებიან, ორ და მეტთანდებულებიან ბრუნვებს წარმოადგენენ (იხ. ქვემოთ).

არსებითი სახელები ჩეჩნურში იყოფიან ადამიანისა და ნივთის (ვინ-ჯგუფისა და რა-ჯგუფის) კლასის სახელებად, რაც ქართულში არსებული ვითარების ანალოგიურია.

ვინ-ჯგუფის სახელებს (ადამიანთა, იგივე პიროვნების კლასის სახელებს) დაესმით კითხვა мила (მხ. რ.) და муьлш (მრ. რ.) “ვინ?”. ამ ორი კითხვიდან ბრუნებადია მხოლოდ პირველი, მრავლობითის ფორმა მხოლოდ სახელობითშია გამოყენებული. რა-ჯგუფის სახელებს (ნივთის კლასის სახელებს) დაესმით კითხვა х1ун “რა”?

ძირითადი ბრუნვები პასუხობენ შემდეგ კითხვებს:

	ვინ?	რა?	მხ. რ.	მრ. რ.	
სახელობითი		мила, муьлш	х1ун	-	-(а)ш, -й
ნათესაობითი		хьенан	стенан	-(а)н	-йин
მიცემითი	хьанна	стенна		-(а)на	-(а)ш-на
ერგატივი	хьа(н)	сте(н)		-с, -а, -о (уо:)	-(а)ш-а
თანაობითი	хьаьнца		стенца	-(а)ца	-(а)ш-ца
განმსჭვალვითი	хьанах		стенах	-(а)х	-е-х
შედარებითი	хьанал		стенал	-(а)л	-е-л
მიმართულებითი I	хьаьнга		стенга	-га//	-е -

(а)ш-ка

სქემის მიხედვით ჩანს, რომ არსებით სახელს მხ. რიცხვის სახელობით ბრუნვაში ნიშანი არა აქვს.

კითხვების ქართული შესატყვისები დაახლოებით შემდეგია:

სახ. ვინ?	რა?
ნათ. ვისი?	რისა?
მიც. ვის?	რას?
ერგ. ვინ?	რამ?
თან. ვისთან?	რით?
განმსჭ. ვისზე/ვის შესახებ?	რაზე/რის შესახებ? რის გავლით?
შედ. ვისოდენა?	რისოდენა?
მიმ. I. ვის?	რას?

სახელობით ბრუნვაში სახელს, როგორც ზემოთ ითქვა, ბრუნვის ნიშანი არა აქვს. მრავლობით რიცხვში სახელის ფუძეს დაერთვის რიცხვის მაწარმოებელი ფორმანტები, ზოგ სახელს რიცხვის მაწარმოებელი ფორმანტების წინ უჩნდება ე. წ. ჩანართი ელემენტები. არის შემთხვევები, როცა აღდგება დაკარგული ფუძისეული ბგერებიც.

ბრუნებისას სახელებს, სახელობითისა და ერგატივის გამოკლებით, თითქმის იგივე დაბოლოებები აქვთ, რაც კითხვით ნაცვალსახელებს. სახელს სახელობითში ისედაც ბრუნვის ნიშანი არა აქვს.

ბრუნვათა კითხვები ისევე არის გარჩეული, როგორც ქართულში: МИЛА, МУЖИ დაესმის მხოლოდ ადამიანს, ადამიანის აღმნიშვნელ არსებით სახელებს, ХЛУН კი – ყველაფერ დანარჩენს, იქნება ეს სულიერი თუ უსულო.

ერგატივი იგივე მოთხრობითია, რაც ქართულში გვაქვს. ეს არის სუბიექტის (ქვემდებარის) ბრუნვა გარდამავალ ზმნასთან. გარდამავალ ზმნასთან ყველა იბერიულ-კავკასიურ ენაში, მათ შორის ჩეჩნურსა და ქართულში, სუბიექტი (ქვემდებარე) აღნიშნულ ბრუნვაში დგას, გარდაუვალ ზმნასთან სუბიექტი სახელობით ბრუნვაშია. გამონაკლისს ქმნიან მცირერიცხოვანი ე. წ. გრძნობა-აღქმის ზმნები, რომლებთანაც სუბიექტი მიცემითშია (იხ. დანართი: გრძნობა აღქმის ზმნები).

სახელთა დიდი ნაწილი, როგორც ითქვა, ჩეჩნურში იბრუნვის ორფუძიანი ბრუნების პრინციპით.

I ფუძე არის სახელობითი ბრუნვის ფორმა. ამ ფორმისაგან იწარმოება ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა, რომელიც, თავის მხრივ, წარმოადგენს II საბრუნებელ ფუძეს დანარჩენი ბრუნვებისათვის. ნათ. ბრუნვის ფორმანტი თანამედროვე ჩეჩნურში, როგორც ზემოთ მოყვანილი სქემიდან ჩანს, არის -аи, რომლის ხმოვნითი ნაწილი სახელთა დიდ ჯგუფში მომდინარეობს и-საგან, რომლის გავლენითაც ბრუნებაში იცვლება ფუძისეული ხმოვანი. ამ პროცესის შემდეგ и ხმოვანი თავადაც იცვლება – იგი სუსტდება და გადადის ძალიან მოკლე ხმოვანში, რომელსაც а-ს სახით იწერება.

ვაბრუნოთ არსებითი სახელები ГОВР “ცხენი”, САХЪТ “საათი”:

სახ. говრ	сахът
ნათ. говრ-ან	сахът-ან
მიც. говრ-ა-ნა	сахът-ა-ნა
ერგ. говრ-ო	сахът-ო
თან. говრ-ა-ცა	сахът-ა-ცა
განმ. говრ-ა-ხ	сахът-ა-ხ
შედ. говრ-ა-ლ	сахът-ა-ლ
მიმ. I. говრ-ე	сахът-ე

მიცემითში, თანაობითში, განმსჭვალვითში, შედარებითში ფუძის მომდევნო a ხმოვანი არის ნათესაობითი ბრუნვის -ან ფორმანტის ხმოვნითი სეგმენტი, ნაწილი. სადაც იგი არა ჩანს (ერგატივი, მიმართულებითი I), მეორეული, ფონეტიკური მოვლენაა, ეს ფორმები მიღებულია შემდგენიარად:

говр-ო (говр-уо:) < მეტათეზისით *говр-ა-в
 говр-ე < говр-ა-га (ეს ფორმა ჩვეულებრივია ზოგ დიალექტში).

ბრუნებისას მოქმედებენ ფონეტიკური პროცესები, რომელთა საფუძველზე, ჩვეულებრივ, ფუძისეული ხმოვნები იცვლებიან. ბრუნვის სირთულის მიზეზი, ძირითადად, სახელის ფუძისეულ ხმოვანთა ცვლასთან არის დაკავშირებული.

ნათქვამის საილუსტრაციოდ მოვიყვანოთ მაგალითები:

სახ. борз მგელი	буц ბალახი
ნათ. борз-ან (<борз-ин)	бец-ან (<ба:ц-ин)
მიც. борз-ა-ნა	бац-ა-ნა (ба:ц-ა-ნა)
ერგ. борз-ო (<борз-уо:)	бац-ო (<ба:ц-уо:)...

გარდა ამისა, ზოგი სახელის ბრუნებისას თავს იჩენენ ე. წ. ჩანართი ელემენტები (ბგერა ან ბგერათა კომპლექსიც კი).

სახ. диг ცული	he1კარი	гуйре შემოდგომა
ნათ. даг-არ-ან	he1-არ-ან	гуйре-н-ან
მიც. даг-არ-ნა	he1-არ-ნა	гуйре-н-ნა
ერგ. даг-არ-ო	he1-არ-ო	гуйре-н-ო...

მრ. რიცხვი (შესაბამისად): даг-ар-ш, he1-არ-ш, гуйре-н-аш

რაიმე კანონზომიერებას არ ექვემდებარება არსებით სახელებში მრ. რიცხვის წარმოებაც. ამისათვის ლექსიკონებში, ჩვეულებრივ, მოცემულია სახელის ერგატივის (ზოგ ლექსიკონში – ნათესაობითისა და მიცემითისა) ფორმები მრავლობითის ფორმებთან.

ანალოგიურად იბრუნვიან სახელები:

кехат ქაღალდი, класс კლასი (საკლასო ოთახი), керт ღობე, килс ეკლესია, котам ქათამი, москал ინდაური, директор დირექტორი...

ნათესაობითში -ინ ფორმანტი ივარაუდება შემდეგი სახელების ბრუნებისას (-ინ იძლევა -ან-ს: ინ > ან). ვაბრუნოთ სახელები ბად იხვი, კად თასი (ჯამი):

სახ. ბად	კად
ნათ. бед-ан (ბე:დ-ან) (<ბა:დ-ინ)	кед-ан (კე:დ-ან) (<კა:დ-ინ)
მიც. бед-а-на	кед-а-на
ერგ. бед-о	кед-о
თან. бед-а-ца	кед-а-ца
განმ. бед-а-х	кед-а-х
შედ. бед-а-л	кед-а-л
მიმ. I. бед-е	кед-е

მოვიყვანოთ, აგრეთვე ჩვენთვის ცნობილი ზოგი სახელის ბრუნვათა ფორმები:

1. хьакха ღორი, 2. хьакх-ин (< хьакха-ин), 3. хьакх-и-на, 4. хьакх-о, 5. хьакх-и-ца, 6. хьакх-и-х, 7. хьакх-и-л, 8. хьакх-е (хьакх-е:);

1. пхьарс მკლავი, 2. пхьарс-ан (< пхьарс-ин), 3. пхьарс-а-на, 4. пхьარс-о, 5. пхьარс-а-ца, 6. пхьარс-а-х, 7. пхьარс-а-л, 8. пхьარс-е;

1. лом (луом) ლომი, 2. лoьм-ан (< лом-ин), 3. лoьм-ა-ნა, 4. лoьм-ო, 5. лoьм-ა-ცა, 6. лoьм-ა-ხ, 7. лoьм-ა-ლ, 8. лoьм-ე;

1. аз ბგერა, 2. оз-ан (ო:ზ-ან) (< ო:ზ-ონ//ო:ზ-უნ), 3. оз-ა-ნა, 4. оз-ო (ო:ზ-უო:), 5. оз-ა-ცა, 6. оз-ა-ხ, 7. оз-ა-ლ, 8. оз-ე;

1. гIаж ჯოხი, 2. гIож-ан (< гIаж-ун), 3. гIож-ა-ნა, 4. гIож-ო, 5. гIож-ა-ცა, 6. гIож-ა-ხ, 7. гIож-ა-ლ, 8. гIож-ე;

განსხვავებულად იბრუნვის ხელობის, ეროვნების აღმნიშვნელი სახელები:

1. нохчо, 2. нохчо-чун, 3. нохчо-чун-на, 4. нохчо-чо, 5. нохчо-чуьн-ца, 6. нохчо-чу-х, 7. нохчо-чу-л, 8. нохчо-чуьн-га;

1. хьархо (хьархуо:) მეწისქვილე, 2. хьარхо-чун, 3. хьარхо-чун-на, 4. хьარхо-чо, 5. хьარхо-чуьн-ца, 6. хьარхо-чу-х, 7. хьარхо-чу-л, 8. хьარхо-чуьн-га...

დავაკვირდეთ ე. წ. ჩანართიან სახელთა ბრუნებასაც:

ага (ა:გა), ага-н-ан, ага-н-на, ага-н-о, ага-н-а-х, ага-н-а-л, ага-н-е აკვანო
цIе, цIе-р-ан (< цIа-р-ин), цIа-р-на, цIа-р-ო, цIа-რ-ца, цIа-რ-ა-х, цIа-რ-ა-ლ, цIа-რ-ე სახელი, ცეცხლი

газа (გა:ზა), газа-н-ан, газа-н-на, газа-н-о, газа-н-ца, газа-н-а-х, газа-н-а-л, газа-н-ე თხა

туька, туька-н-ан, туька-н-на, туька-н-ო, туька-ნ-ца, туька-ნ-ა-ხ, туька-ნ-ა-ლ, туьკა-ნ-ე მაღაზია

седа, седа-н-ан, седа-н-ан, седа-н-на, седа-н-ო, седа-ნ-ца, седа-ნ-ა-ხ, седа-ნ-ა-ლ, сеდა-ნ-ე ვარსკვლავი...

ამ ნიმუშების გარდა, ჩეხურში გვაქვს მცირერიცხოვანი ერთფუძიანი ბრუნების სახელები, უწესო ბრუნების სახელებიც. ამ რიგის სახელების ბრუნება მოცემულია დანართში (ბრუნებისა და უღლების ტაბულებში).

არსებით სახელთა წარმოქმნა

არსებით სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსები ჩეხურში ცოტაა.

სახელთა წარმოქმნაში, სხვა სუფიქსებთან შედარებით, უფრო ხშირად დასტურდება **-xo (-xyo)** სუფიქსი. იგი გამოხატავს: ხელობას, ნათესაურ ურთიერთობას, ზოგ სხვა ნიშან-თვისებას. შეადარეთ:

-xo (-xyo):

беш ბაღი	беш-хо მებაღე
хьар წისქვილი	хьар-хо მეწისქვილე
мангал ცელი	мангал-хо მთიბავი (მცველავი)
суд სასამართო	суд-хо მოსამართლე
яздар წერა	яздар-хо მწერალი
хьехар სწავლება	хьехар-хо მასწავლებელი
дешар სწავლა	дешар-хо მოსწავლე
да მამა	де-хо (де:хо) მამეული (ნათესავი მამის მხრიდან)
нана დედა	нена-хо დედეული (ნათესავი დედის მხრიდან)
дoбызал ოჯახი	дoбызал-хо ოჯახის წევრი
хьал ქონება	хьал-хо მდიდარი (მქონებელი)
йисар дан დატყვევება	йисар-хо ტყვე
турпалалла გმირობა	турпал-хо გმირი
дов დავა	дов-хо მოდავე
ц1e სახელი	ц1e-p-хо მოსახელე (სეხნია)
юрт სოფელი	юьрт-хо სოფლებელი
г1ала ქალაქი	г1ала-хо ქალაქელი
Шела შალი (ქალაქი)	шела-хо შალიელი
Кавказ კავკასია	кавказ-хо კავკასიელი

-po (-pyo): გამოხატავს წარმომავლობას:

Хилдехъа ხილდეჰა (ადგილი)	хилдехъа-ро ხილდისაროელი
лам მთა	лам-а-ро მთიელი

-ლო (-люо:) გამოხატავს პროფესიას, ხელობას:

болх მუშაობა	белх-а-ло მუშა
тlom (тlyom) ომი	тlем-а-ло მეომარი
гергара ნათესავი	гергар-ло ნათესაობა

-ჩა ასევე, პროფესიას, ხელობას გამოხატავს:

или სიმღერა	иллан-ча მომღერალი
туьйра ზღაპარი	туьра-н-ча მეზღაპრე
lилмამეცნიერება	lила-н-ча მეცნიერი
зурма ზურნა	зурма-н-ча მეზურნე
пондар გარმონი	пондар-ча მეგარმონე

-гIар (гIа:p) სუფიქსი აღნიშნავს გვარის, ოჯახის წევრებს, სანათესაოს:

Ризван რიზვანი	Ризван-гIар რიზვანანი
Ахьмад ახმადი	Ахьмад-гIар ახმადანი

-(ა)ლა სუფიქსი აბსტრაქტულობის მაწარმოებელია:

ваша ძმა	ваша-лла ძმობა
доттагI მეგობარი	доттагI-алла მეგობრობა
накъост ამხანაგი	накъост-алла ამხანაგობა
адам ადამიანი	адамалла ადამიანობა...

майра გუღალი	майра-лла გუღალობა
д-еха (д-е:ха) გრძელი	д-оха-лла სიგრძე
д-оца მოკლე	д-оца-лла სიმოკლე
сиха ჩქარი	сиха-лла სიჩქარე
дика კარგი, კეთილი	дика-лла სიკეთე
хаза ლამაზი	хаза-лла სილამაზე

-ო (-yo:) სუფიქსი ზედსართავეებისაგან აწარმოებს აბსტრაქტულ სახელებს:

шийла ცივი	шел-ო სიცივე
йовха თბილი	йовх-ო სითბო
мерза ტკბილი	марз-ო სიტკბო

цлена სუფთა

цлан-ი სისუფთავე

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, წარმოქმნის ელემენტებით ჩეჩნური მწირია. არსებული საშუალებებიც არაპროდუქტიულია.

არსებით სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოება

არსებით სახელს სახელობითში ბრუნვის ნიშანი არა აქვს. სახელისაგან მრ. რიცხვის წარმოებისას სახელდების ფორმას (სახელობითის ფორმას) დაერთვის მრავლობითობის მაწარმოებელი სუფიქსები. აღსანიშნავია, რომ რიცხვის წარმოებისას ბევრი სახელის ფუძეში ხდება ფონეტიკური სახის ცვლილებები. გარდა ამისა, ზოგი სახელის ფუძეში თავს იჩენს ხმოვანთა აბლაუტური მონაცვლეობა ან კიდევ ე. წ. ჩანართი ელემენტების გაჩენა...

არსებით სახელთა მრავლობითი რიცხვის მაწარმოებელი ძირითადი სუფიქსია -ш, რომელსაც ხშირად წინ უძღვის რომელიმე ხმოვანი. მაგალითად, ასე: -(а)ш.

-ш ფორმანტით მრ. რიცხვი იწარმოება სახელებისაგან, როგორიცაა:

хи – хи-ш წყალი, бере (ბე:რჲე) – бере-ш მხედარი, тло (ტლუო) – тло-ш არაუანი, ций – ций-ш სისხლი, книга – книга-ш წიგნი, алкханча – алкханча-ш შაშვი, пхьегла (პხჲეგლა) – пхьегла-ш ჭურჭელი...

იგივე სუფიქსი მრ. რიცხვს აწარმოებს л, р-ზე დაბოლოებული სახელებისაგანაც:

турпал – турпал-ш გმირი, синтар – синтар-ш ნერგი, нускал – нускал-ш პატარძალი, тукар – тукар-ш მაკრატელი, автор – автор-ш ავტორი, ишал – ишал-ш ჭაობი...

-(а)ш ფორმანტით ნაწარმოებია:

кор (კორ) – кор-аш ფანჯარა, пен – пен-аш კედელი, говр – говр-аш ცხენი, лерг – лерг-аш ყური, бларг – бларг-аш თვალი, церг – церг-аш კბილი, бер (ბე:რ) – бер-аш ბავშვი, тлулг – тлулг-аш ქვა, котам (კო:ტამ) – котам-аш ქათამი, байракх – байракх-аш დროშა...

შეადარეთ, აგრეთვე, რუსულიდან ნასესხები სიტყვები ორივე რიცხვში:

автобус – ატობუს-აშ, кабинет – кабинет-აშ, капитан – капитан-აშ, агроном – агроном-აშ, абзац – абзац-აშ, тетрадь – тетрадь-აშ... казах – казах-აშ ყაზახი, француз – француз-აშ, немец – немц-აშ, поляк – поляк-აშ...

ზოგ სახელში, როგორც ზემოთ ითქვა, მრავლობითის ფორმანტისეული ხმოვნის გავლენით, იცვლება ფუძისეული ხმოვანი. ივარაუდება, რომ მრ. რიცხვის მაწარმოებელ სუფიქსს სხვა ხმოვანი ჰქონდა, რომელმაც შეცვალა – გააპლატალა სახელის ფუძისეული ხმოვანი და შემდეგ თვითონ იცვალა სახე, გადავიდა ა-ში. შდრ.:

- пхьарс – пхьаьрс-აშ (< *пхьарс-იშ) მკლავი
- б1ар – б1аьр-აშ (< *б1ар-იშ) კაკალი
- пхьар – пхьаьр-აშ (< *пхар-იშ) მჭედელი
- мас – мес-აშ (< *мас-იშ) თმა
- бад – бе:д-აშ (< *ба:д-იშ) იხვი
- г1ан – г1е:н-აშ (< *г1а:н-იშ) სიზმარი
- кад – ке:д-აშ (< *ка:д-იშ) თასი
- мах – ме:х-აშ (< *ма:х-იშ) ფასი...

მცირერიცხოვან სახელთა მრ. რიცხვის წარმოებისას ფუძისეული ყ ხმოვანი იცვლება ა-თი. გარდა ამისა, ორმაგდება სახელის ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი. შდრ.:

у(н) – анн-აშ ფიცარი, букъ – баккъ-აშ ზურგი, бух – бахх-აშ ფსკერი, бохъ (буохъ) – баххъ-აშ (бахъхъაშ) წვერი, кенწერо, тур – тарр-აშ ხმალი, муш – машш-აშ თოკი...

შდრ., აგრეთვე:

буц – бец-აშ (ба:ц-იშ) ბაღახი...

დავიმახსოვროთ ისეთი სახელებიც, რომელთა მრ-ში თავს იჩენენ ე. წ. ჩანართი ბგერები (ზოგი ასეთი სახელი წინა მასალაშიც არის მოყვანილი):

- ага (а:га) – ага-н-აშ აკვანი
- аре (а:ре) – аре-н-აშ მიდამო, მინდორი, ვაკე ადგილი
- куй – куй-н-აშ ქუდი
- аз – аьз-н-აშ ბგერა
- къам – къаьм-н-აშ ერი, ხალხი
- лам – лаьм-н-აშ მთა...
- диг – даг-ар-ш ცუელი
- з1ок (з1уок) – з1ак-ар-ш ნისკარტი
- дшг – даг-ар-ш კარი...
- седа – седа-рч-ий ვარსკვლავი
- хьакха – хьакха-рч-ий ღორი
- ча – че-рч-ий დათვი

цlога (цlуога) – цlога-рч-ий კული
сту – сте-рч-ий ხარი...

ასევე თავისებურად აწარმოებენ შემდეგი არსებითი სახელები მრავლობითს:

ваша – вежарий ძმა
йиша – йижарий და
йоl (йуоl) – мехკарий გოგო, ქალიშვილი (სხვადასხვა ფუძით)
воl (вуоl) – кьонгий ძე, ვაჟიშვილი (სხვადასხვა ფუძით)
борз – берзалой მგელი
эхха (э:кха) – акхарой მხეცი, ნადირი...

-й ფორმანტიც მრ. რიცხვის მაწარმოებელია. შდრ.:

да – дай მამა, хьаша – хьеший სტუმარი, доттагl – доттагlий მეგობარი, накьост – накьостий ამხანაგი, чlара (чlа:ра) – чlერი (чlе:рий) თევზი, дахка – дехкий თავგი, клеза (кле:зий) – клезий ლეკვი, сагал – сеглий რწყილი, lахар (lа:хар) – lаხარий თოხლი, бекъа – бокьий კვიცი, лулахо (лу:лахо) – лулахойმეზობელი, нохчи//нохчо – нохчий ჩეჩენი, гутьржи – гутьржий ქართველი...

გაკვეთილი №8

ლოკალური (ადგილობითი) ბრუნვები

მიმართულებითი I ბრუნვის მაწარმოებელია -га (> -e) თანდებული, რომელიც გამოხატავს მოძრაობას ვინმესკენ, რაიმისკენ, მიუთითებებს, რომ მოძრაობა მიმართულია ამ ბრუნვაში დასმული სახელისაკენ.

ზემოთ ითქვა, რომ თანდებული -e -га-ს ფონეტიკური ვარიანტია, იგი, ჩვეულებრივ, იხმარება თანხმოვანფუძიან სახელებთან (თუმცა გამონაკლისიც ბევრია).

მიმ. I.говр-е ცხენს, ცხენისკენ. ბრუნვის ამ ფორმას ძირითადს იმიტომ ვუწოდებთ, რომ იგი ერთთანდებულიანია, მას შეიძლება სხვა თანდებულებიც დაერთოს, რომლებიც უფრო აზუსტებენ საგნის მოძრაობას ან მდებარეობას სივრცეში. ორ და მეტთანდებულიან ბრუნვებს ვეძახით ლოკალურ (ადგილობით) ბრუნვებს.

ასეთი ბრუნვებია:

გამოსვლითი I-ის მაწარმოებელი ფორმანტია -ра, რომელიც დაერთვის მიმართულებითი I-ის ფორმას და გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას საწყისი პუნქტიდან. მაგალითად, სახ. школа (шкyола):

школ-е (მიმ. I) в-аха სკოლაში წავიდა;
школ-е-ра (გამოსვლითი I) в-огly სკოლიდან მოდის...

“გამოსვლითი” II-ის ფორმანტია -хула, იწარმოება მიმართულებითი I-ისაგან და გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას რაიმე ობიექტის ან ობიექტთან გავლით (გამოვლით). მაგ.:

школ-е-хула სკოლასთან გავლით (გამოვლით)...

ადგილობითი ბრუნვის ფორმანტია -хь, რომელიც დერთვის მიმართულებითი I-ის ფორმას და გამოხატავს საგნის ადგილმდებარეობას. მაგ.:

школ-е-хь სკოლაში (არის, იმყოფება)...

მიმართულებითი II-ის მაწარმოებელი ფორმანტია -а. ბრუნვის ეს ფორმა იწარმოება ადგილობითისაგან და გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას ობიექტისაკენ. მაგ.:

школ-е-хь-а სკოლის მხარეს, სკოლის მიმართულებით, სკოლისაკენ (მაგალითად, წავიდა)...

“გამოსვლითი” III-ის მაწარმოებელია ფორმანტი -ра, იწარმოება მიმართულებითი I-ისაგან და გამოხატავს მოქმედების დაწყებას, გამოსვლას რომელიმე ობიექტის მხრიდან. მაგ.:

школ-е-хь-а-ра სკოლის მხრიდან...

მცირერიცხოვანი სახელები მიმართულებას გამოხატავენ სხვა ფორმანტებითაც, როგორცაა -л(а): **хл** წყალი, **хл-л** წყალში (მაგ., ჩავარდა, ჩააგდო); **моз** თაფლი, **маз-а-л** თაფლში (ჩადო)...

“გამოსვლითი” IV-ის მაწარმოებელია -хула, იწარმოება მიმართ. II-ისაგან და გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას, რომელიც მცირე ნიუანსით განსხვავდება “გამოსვლითი” III-ის შინაარსისაგან:

школ-е-хь-а-хула სკოლის მხარის გავლით ან (გამოვლით)...

სქემატურად ეს ბრუნვები ამგვარად დალაგდება:

მიმართულებითი I (ერთთანდებულებიანი ძირითადი ბრუნვა): -га //(> -е) (ამ ფორმანტთა გამოყენების შესახებ ზემოთ, ძირითად ბრუნვებთან), რომლისგანაც იწარმოება:

გამოსვლითი I: -е-ра// -га-ра

“გამოსვლითი” II: -е-хула// -га-хула

ადგილობრითი: -e-хь//-га-хь

მიმართულებითი II: -e-хь-а//-га-хь-а

“გამოსვლითი” III: -e-хь-а-ра//-га-хь-а-ра

“გამოსვლითი” IV: -e-хь-а-хула//-га-хь-а-хула

ვაბრუნოთ სახელები კლანტ “ბიჭი”, კორ (кyop) “ფანჯარა” ადგილობრით ბრუნვებში (სათანადო კითხვებით):

მიმართ. I. კლანტ-ე, კორ-ე (хьяьнга? стенга?)

“გამოსვ.” კლანტ-ე-რა, კორ-ე-რა (хьяьнгара? стенгара?)

ადგილ. კლანტ-ე-хь, კორ-ე-хь (хьяьнгахь? стенгахь?)

მიმართ. II. კლანტ-ე-хь-ა, კორ-ე-хь-ა (хьяьнгахья? стенгахья?)

“გამოსვ.” III. კლანტ-ე-хь-ა-რა, კორ-ე-хь-ა-რა (хьяьнгахьяра? стенгахьяра?)

“გამოსვ.” IV. კლანტ-ე-хь-ა-хула, კორ-ე-хь-ა-хула (хьяьнгахьяхула? стенгахьяхула?)

ვთარგმნოთ:

მე გიორგი ვარ. მე ბიჭი ვარ.

მე მარი ვარ. მე გოგო ვარ.

მე მამას ცხენი ეუყიდე (ийц-и, ийц-и-ра, эц-на).

შენ დედას პაღტო უყიდე.

მე (ბიჭი) ძმასთან ერთად მივედივარ.

შენ (გოგო) დასთან ერთად მიდიხარ.

შენ ვისი შვილი (ბიჭი) ხარ?

ის ვისი შვილი (გოგო) არის?

ის ახმედის შვილი (ბიჭი) არის.

მე ვახას შვილი (გოგო) არის.

ეს ჩემი მეზობელია (მასწავლებელია).

ეს ჩემი მეზობლის (მასწავლებლის) შვილი (ბიჭი) არის.

მეზობელმა (მასწავლებელმა) ბიჭს წიგნი აჩუქა.

მეზობელი (მასწავლებელი) (დასვით ერგატივში!) კარგად მუშაობს (სიტყვასიტყვით: მუშაობას კარგად აკეთებს).

მე მეზობელთან (მასწავლებელთან) ერთად ვმუშაობ.

ბავშვმა მეზობელს (მასწავლებელს) ჰკითხა.

ვთარგმნოთ:

в-оѣду (в-оѣ:д), в-оѣгу (в-о:г1), хьоѣжу (хьоѣ:ж)

Да воѣду, воѣгу.

Нана ѣоѣду, ѣоѣгу.

Бер доѣду, доѣгу.

Сту боѣду, боѣу.

Етт боѣду, боѣу.

Хѣо стенга воѣду (ѣоѣду)?

Со балха воѣду.

Со балха ѣоѣду.

Бер школе доѣду.

Иза театре ѣоѣду (воѣду).

Хѣо стенга хѣоѣжу?

Со ѣоѣе хѣоѣжу.

Иза соѣга (цуѣнга) хѣоѣжу.

Хѣо мичахѣ в-ара (ѣра, б-ара, д-ара)?

Бер мичахѣ д-ара?

Бер школехѣ дара.

Хѣо мичара воѣу?

Со балхара (цѣера) воѣу.

Иза школера воѣу.

ნამყო დროები

ნამყოს ხუთი ფორმაა გარჩეული:

ნამყო უწყვეტელი x1უn დ-ora?

ნამყო უახლესი x1უn დ-и?

ნამყო განსაზღვრული (ნანახი) x1უn დ-и-ра?

ნამყო განუსაზღვრელი (უნახავი) x1უn დ-и-на?

ნამყო წინარეწარსული x1უn დ-и-н-е-ра?

როგორც ზემოთ არაერთხელ ითქვა, ინფინიტივის ფუძე არის ორმარცვლიანი ზმნის ის ნაწილი, რომელსაც ჩამოცილებული აქვს ბოლოკიდური ხმოვანი. ინფინიტივის ფუძისაგან იწარმოება აწმყო თავისი მაწარმოებლით, ხოლო ნამყო უწყვეტელი იწარმოება აწმყოს ფორმისაგან – აწმყოს ფორმას დაერთვის -ра სუფიქსი, რომელიც გვიჩვენებს, რომ მოქმედება არ არის დასრულებული, მოქმედება გრძელდება. შდრ., ქართული: წერს და წერდა, აკეთებს და აკეთებდა, ხატავს და ხატავდა...

მაგალითად:

ინფინიტივი

აწმყო

ნამყო უწყვეტელი

в-ан (в-а:) მოსვლა

в-ог1-у

в-ог1-у-ра

хѣажа ყურება

хѣож-у

хѣож-у-ра

мала დაღევა	мол-у	мол-у-ра
в-ада გაქცევა	в-од-у	в-од-у-ра
саца გაჩერება	соц-у	соц-у-ра
лаха (მო)ძებნა	лох-у	лох-у-ра
таса გადაგდება	тос-у	тос-у-ра...
в-аха წასვლა	в-оьд-у	в-оьду-ра

ამ მაგალითებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ აწმყოს -у ფორმანტი იმსგავსებს ინფინიტივის ფუძისეულ a ხმოვანს, ეს არის ნაწილობრივი ასიმილაციის შედეგი – ბაგისმიერი ხმოვანი აბაგისმიერებს არაბაგისმიერ წინა მარცვლის ხმოვანს (ბოლო მაგალითში აწმყოს ფორმა იწარმოება თავისებურად, რაც უნდა დავიმახსოვროთ).

ასევე ინფინიტივის ფუძისაგან -и ფორმანტის მეშვეობით იწარმოება ნამყო უახლესი, ნამყო უახლესისაგან -ра ფორმანტის დართვით ნამყო განსაზღვრულია ნაწარმოები, ხოლო იმავე ნამყო უახლესის ფორმაზე -на-ს დართვით კი იწარმოება ნამყო განუსაზღვრელი. ორივე ეს დრო ნამყოა, მაგრამ პირველი (განსაზღვრული) ფორმა გვიჩვენებს, რომ მოუბარი შემსწრე იყო ზმნით აღნიშნული მოქმედების პროცესისა, მეორე (განუსაზღვრელი) ფორმა კი გამოხატავს იმ მოქმედებას, რომელიც მოუბარს არ უნახავს, მაგრამ იგი მსჯელობს სხვისი მონაყოლის ან მოქმედების შედეგის მიხედვით.

ინფ.	ნამყო უახლ.	ნამყო განს.	ნამყო განუს.
мала	мел-и	мел-и-ра	мелла
ала	эл-и (э:ли)	эл-и-ра	аьлла
д-ала	д-ел-и	д-ел-и-ра	д-елла
тола	туьйл-и	туьйл-и-ра	тоьлла
д-ола	д-уьйл-и	д-уьйл-и-ра	д-оьлла
д-ала	д-ел-и	д-ел-и-ра	д-аьлла
ида	ид-и	ид-и-ра	идда
хада (ха:да)	хед-и	хед-и-ра	хаьдда
д-ада	д-ед-и	д-ед-и-ра	д-едда
лата	лет-и	лет-и-ра	летта
кхета	кхийт-и	кхийт-и-ра	кхетта
ата (а:та)	эт-и (э:т-и)	эт-и-ра	аьтта
хета	хийт-и	хийт-и-ра	хетта
саца	сец-и	сец-и-ра	сецна
лаза	лез-и	лез-и-ра	лезна
лаха	лех-и	лех-и-ра	лехна
таса	тес-и	тес-и-ра	тесна

ნათელია, რომ ნამყო უახლესის -ი ფორმანტი იმსგავსებს და ამასთანავე აპალატალებს ფუძისეულ ხმოვანს (ნაწილობრივი ასიმილაცია პალატალიზაციით). რაც შეეხება ნამყო განუსაზღვრელის ფორმებს, ამ შემთხვევებში, -ი ფორმანტის ჩაყარდნის გარდა, ზოგ შემთხვევაში (თუ ზმნის ფუძე ბოლოვდება л, д, т, т1 თანხმოვნებზე) ფუძისეული თანხმოვანი იმსგავსებს ფორმანტისეულ თანხმოვანს (სრული ასიმილაცია).

განსხვავებულად აწარმოებს აღნიშნულ დროებს ორიოდე ზმნა, როგორცაა в-ан (в-а:) მოსვლა, в-аха წასვლა:

в-ан (в-а:)	в-е-а	в-е-а-ра	в-е-а-на
в-аха	в-ах-а	в-ах-а-ра	в-ах-а-на

ამ მაგალითებში ნამყო დროთა ფორმები იწარმოება თავისებურად, რაც უნდა დავიმახსოვროთ. გარდა ამისა, აღსანიშნავია, ნამყო უახლესში მხოლოდ ამ ზმნებში გვაქვს -а ფორმანტი.

ნამყო წინარეწარსული იწარმოება ნამყო განუსაზღვრელისაგან -ра ფორმანტის მეშვეობით. აღნიშნული ფორმანტის დართვისას ნამყო განუსაზღვრელის ბოლოხმოვანი იცვლება -е- დიფთონგით. შდრ.:

ნამყო განუსაზღვრელი	ნამყო წინარეწარსული
мелла	мелл-е-ра
аьлла	аьлл-е-ра
тоьлла	тоьлл-е-ра
д-елла	д-елл-е-ра
д-ах-а-на	д-ах-а-н-е-ра
сецна	сецн-е-ра...

თხრობით წინადადებათა წარმოების თავისებურებანი

ზემოთ ვთქვით, რომ თხრობითი წინადადება ჩეჩნურში იწარმოება ორგვარად. საკითხი ეხება შემასმენელს წინადადებაში. შემასმენელი შეიძლება გადმოცემული იყოს ზმნის ამა თუ იმ დროის ფორმით ან კიდევ შემასმენელი შეიძლება იყოს რთული – შედგებოდეს აბსოლუტივისა და მეშველი ზმნისაგან. შეადარეთ:

ქართული
მე წერილს ვკითხულობ//მე წერილის კითხვაში ვარ
 და ჩეჩნური
Аса кехат доьшу // со кехат доьшуш ву.

ქართულად “კითხვაში ვარ”-ს იშვიათად თუ იტყვის ვინმე. ჩეჩნურში მისი შესატყვისი არის *доышуш ву*, სადაც პირველი სიტყვა გრამატიკულად აწმყოს აბსოლუტივის ფორმაა, მეორე კი კლასნიშნიან “არის” მეშველ ზმნას წარმოადგენს. გარდა ამისა, ქართულში ჩეჩნურის უფრო ზუსტ შესატყვისად შეიძლება გამოგვეყენებინა “გკითხულობ რა, ვარ”.

განსხვავებაა, აგრეთვე, ქვემდებარის ბრუნვის საკითხშიც. ჩეჩნურში თუ შემასმენელი გარდამავალი ზმნური ფორმით არის გადმოცემული, მასთან ქვემდებარე ერგატივში დგას. არა აქვს მნიშვნელობა ზმნის დროს, როგორც ეს, მაგალითად, ქართულშია. ქართულში გარდამავალ ზმნასთან მხოლოდ II სერიის ფორმებთან დგას ქვემდებარე ერგატივში.

ზმნა-შემასმენელი ჩეჩნურში, როგორც წესი, დგას ბოლო ადგილზე (იხ. ზემოთ ფრაზები).

მსგავსებაა ქართულსა და ჩეჩნურში წინადადებაში ზმნის გამოყენების მხრივაც. შდრ., წინადადებები ქართულ, ჩეჩნურ და რუსულ ენებში:

მე სტუდენტი ვარ.

Со студент ву (ю).

Я студент.

რუსულში გამოტოვებულია ზმნა-შემასმენელი.

როგორც ქართულში, ჩეჩნურშიც, მართალია ქართულისაგან განსხვავებულად, ზმნა მართავს სახელს ბრუნვაში.

გარდაუვალ ზმნასთან სახელი დგას სახელობით ბრუნვაში. გარდაუვალი ზმნა უკავშირდება მხოლოდ სახელობით ბრუნვაში მდგომ სახელს, სუბიექტს (გარდაუვალ ზმნასთან ობიექტი არა გვაქვს). თუ ზმნა კლასნიშნიანია, კლასის ნიშანი გამოხატავს, რა თქმა უნდა, სუბიექტის კლასს.

გარდამავალ ზმნასთან სახელი დგას ერგატივში. გარდამავალ ზმნას უკავშირდება როგორც სუბიექტი, ისე რეალური ობიექტი. გარდამავალი ზმნა, როგორც ითქვა, სუბიექტს მართავს ერგატივში, ხოლო რეალურ ობიექტს – სახელობითში. კლასნიშნიანი გარდამავალი ზმნა გრამატიკულ კლასში ეთანხმება რეალურ ობიექტს, ე. ი. ობიექტი მართავს ზმნას გრამატიკულ კლასში.

დავიმახსოვროთ, ზმნა კლასში ეთანხმება სახელს, რომელიც სახელობითში დგას. ასეთია სუბიექტი გარდაუვალ ზმნასთან, რეალური ობიექტი კი გარდამავალ ზმნასთან.

მაშასადამე, წინადადებაში შეიძლება გვქონდეს სამი მთავარი წევრი – შემასმენელი, ქვემდებარე და რეალური ობიექტი (რეალური ობიექტი იგივეა, რაც პირდაპირი ობიექტის სახელით ცნობილი წინადადების წევრი ქართულში).

გრძნობა-აღქმის ზმნები ჩეჩნურში სუბიექტს მართავენ მიცემით ბრუნვაში, რეალური ობიექტი გრძნობა-აღქმის ზმნებთანაც სახელობითში დგას და გრამატიკულ კლასშიც სწორედ იგი მართავს ზმნას. მაშასადამე, ამ შემთხვევაშიც **ზმნა კლასში ეთანხმება სახელს, რომელიც სახელობითში დგას.** ზოგი მკვლევარი ამ ნიშნის გამო გრძნობა-აღქმის ზმნას გარდამავლად

მიიხნევს, თუმცა იგი გარდაუვალია ისევე, როგორც ქართულში ე. წ. ინვერსიული ზმნები. მოვიყვანოთ სათანადო მაგალითები:

нанна бер дукха д-еза დედას შვილი ძალიან უყვარს;
суна хьо ган лааа მე შენი ნახვა მინდა;
суна хааа მე ვიცი;

დატიურ (მიცემით) ბრუნვაში სუბიექტს მართავენ შემდეგი ზმნები (ფრჩხილებში მოგვყავს აწმყოს ფორმები):

ган (го) ხედვა (ხედავს)
хаза (хеза) სმენა (ესმის)
хата (хета) მიიხნევა (მიიხნია)
лаа (лааа) ნდომა, სურვილი (უნდა)
д-овза (д-евза) ცნობა (ცნობს, იცნობს)
могта (моытту) გონება (პგონია)
д-еза (д-еза) ნდომა, სიყვარული (უყვარს)
мага (мега) შეძლება (შეუძლია)
тоа (тоыу) ყოფნა (ყოფნის)
каро//кара-д-ан (кара-д-о) პოვნა (იპოვის)
к1ордо//к1орда-д-ан (к1орда-д-о) მობეზრება (მობეზრდება)
тан (тов) მოხდენა (უხდება)
д-иц-д-ала (д-иц-ло) დაეიწყება (აეიწყდება)
дага-д-ан (дага-д-ог1у) გახსენება (იხსენებს)

უარყოფითი ფორმები

გავიხსენოთ უარყოფითი ფორმების წარმოება.

უარყოფას გამოხატავენ ма, па “არ” ნაწილაკები, რომლებიც მარტივ უპრევერბო ზმნას წინ უძღვიან. па იხმარება თხრობითი კილოს ფორმათაგან უარყოფითი ფორმების წარმოებისას. ма გამოიყენება ბრძანებითი კილოს უარყოფითი ფორმების საწარმოებლად. შდრ.:

па вoыду არ მიდის, па ловзу არ თამაშობს...
ма г1о! არ წახვიდე!, ма ловза! ნუ თამაშობ!..

ду “არის” ზმნის უარყოფითი ფორმაა дац “არ არის”, სადაც დ-გრამატიკული კლასის ნიშანია, -а – აწმყოს ფორმანტი, -ц – უარყოფითი ნაწილაკის თანხმონითი სეგმენტი ბოლოკიდურ პოზიციაში.

ამ ზმნის ნამყო უწყვეტელია: წართქმითი დარა, უკუთქმითი დაძარა. უარყოფითი ფორმები დაძ, დაძარა სინთეზური ფორმებია, რომლებიც თანდათან ცვლიან აღწერით უარყოფით ფორმებს. შდრ., მაგალითად:

ца дицло да дицлац არ ავიწყდება
ца хаъа да хаац არ იცის...

განსხვავებულად იწარმოება უარყოფითი ფორმები პრევერბიანი ზმნებისაგან – უარყოფითი ნაწილაკი ადგილს იკავებს პრევერბსა და ფუძეს შორის. შდრ.:

дIаваха წავიდა – дIа ца ваха არ წავიდა (< *წა არ ვიდა);
схъавеа მოვიდა – схъа ца веа არ მოვიდა;
схъавола მოდი! – схъа ма вола არ მოხვიდე!..

ვთარგმნოთ:

Со балха в-оъду; Со балха ца в-оъду.
Суна цIа ваха лаъа; Суна цIа ваха ца лаъа.
Сан кехат язда д-еза; Сан кехат язда ца д-еза.
Аса кехат язди (яздо, яздора, яздир ду, яздირа, яздина, яздинера).
Суна и стаг в-евза (ევზა). Суна и йоI ца евза (j-ewz).
Суна хаъа; Суна ца хаъа.
Ахъмад, тахана ахъа хIун дан деза?
Хъуна хIун д-еза? Суна хи (чай) д-еза (ца д-езა).

ვთარგმნოთ:

დღეს რა დღეა? Тахана муълха де ду?
დღეს არის ორშაბათი. Тахана оршот де ду.
დღეს არის სამშაბათი.
დღეს არის ოთხშაბათი.
დღეს არის ხუთშაბათი.
დღეს არის პარასკევი.
დღეს არის შაბათი.
დღეს არის კვირა. Тахана кIиранде ду

Тахана оршот де ду (шинарин, кхаарин, еарин, пIერаскан, шоътан ; кIиран)
Кхана шинарин де хир ду.
Лама кхаарин де хир ду.
Селхана кIиранде дара.
Стомара шоътан де дара.

Хаза денош ду.

цхъаъ, шиъ, кхоъ, д-иъ, пхиъ, ялх, ворх1, барх1, исс, итт..., цхъаитта..., ткъа

цхъа де

ши де

кхо де

д-иъ де

пхи де

ялх де

ворх1 де

барх1 де

исс де

итт де

ბ1ე ткъე цхъაъ (шиъ)...

ши ბ1ე...

эзар...

ხმოვნები я, я:, яь

я, я:, яь ბგერები დიფთონგებს წარმოადგენენ (ასო-ნიშნის შემდეგ ორწერტილი ბგერის სიგრძეზე მიუთითებს). ეს არის აღმავალი დიფთონგი, რომლის წინა ნაწილი წარმოადგენს й-ს. ბოლო ორი ასო-ნიშნით გამოსატულია პალატალური დიფთონგი.

წაეკითხოთ სიტყვები:

язда წერა

яздархо მწერალი

ялх ექესი

ялта მოსავალი

яц (в-ац, б-ац, д-ац) არ არის – კლასნიშნიანი “არის” ზმნის უარყოფითი ფორმა.

ყველა კლასნიშნიანი ზმნის ერთ-ერთი ფორმა სწორედ ამ ბგერით იწყება. შდრ.:

в-ан (ян, б-ан, д-ан) კეთება

в-ан (ва:н) (ян, б-ан, д-ан) მოსვლა

в-ада (яда, б-ада, д-ада) გაქცევა

в-ага (в-а:га) (яга, б-ага, д-ага) წვა...

ამ ბგერით იწყება, კლასნიშნიან სიტყვათა გარდა, სხვა სიტყვებიც:

я ან (კავშირი), яй ქვაბი, ял გადასახადი, ялгы (ялгы:) ტაფა (სახელურიანი), ялсямани სამოთხე, ялх ექსი... რუსულიდან ნასესხები სიტყვები, მაგალითად январь და სხვა.

ვცვალოთ დროთა მიხედვით ზმნები: яла (д-ала...) მიცემა, ян (д-а:н) მოსვლა, ягя (д-а:га) წვა (იწვის); яго (я:го) წვა (წვავს):

х1ун ди? ели (д-ели...)	ea (д-ea...)	еги (д-е:ги...)
-------------------------	--------------	-----------------

х1ун дира? елира (д-елира...)	eара (д-eара...)
-------------------------------	------------------

х1ун дина? елла (д-елла...)	eана//eъна (д-eана...)	яьгна (д-аьгна...)
-----------------------------	------------------------	--------------------

х1ун динера? еллера (д-еллера...)	eанера//eънера (д-eана...)	яьгнера (д-аьгнера...)
-----------------------------------	----------------------------	------------------------

х1ун до?	ягяйо (д-а:га-д-о)
----------	--------------------

х1ун дора?	ягайора
------------	---------

х1ун ди?	ягий
----------	------

х1ун дира?	ягийра
------------	--------

х1ун дира?	ягийнa
------------	--------

хх1ун динера?	ягийнера
---------------	----------

შდრ., აგრეთვე:

яла (д-а:ла) მორჩენა (დამთავრება), ამოსვლა (ამოზრდა)

х1ун ди?	ели (д-е:ли...)
----------	-----------------

х1ун дира?	елира (д-елира...)
------------	--------------------

х1ун дина?	яьлла (д-аьлла...)
------------	--------------------

х1ун динера?	яьллера (д-аьллера...)
--------------	------------------------

ვთარგმნოთ:

Х1ара мила ю?

Х1ара Яха (Язану) ю.

Цо нохчийн маттахь яздой?

Х1аь, цо ннохчийн маттахь яздо.

Х1ан-х1ан, цо нохчийн маттахь ца яздо.

Цуьнгахь книга яц. Яха книга ян яха.

Яхас книга eъна.

Со Аслан ву. Со меца ву. Суна яах1ума (яъх1ум) еза.
Аслан, х1ума яа!
Баркала, аса х1ума йиъна.

ვთარგმნოთ:

იახა (ა:ხა) თბილისში ცხოვრობდა.
ის უნივერსიტეტში სწავლობდა.
ახლა იახამ სწავლა დაამთავრა.
ის სოფელში წავიდა.
ახლა ის სოფელში ცხოვრობს.

ღავიმასხოვროთ ნამყო დროის ფორმები, რომლებიც შეიცავენ яь (= й+аь) ხმოვანს:

яха (я:ха) – яъхна – яъхнера
яла (я:ла) – яьлла – яьллера
яша (я:ша) – яьшна – яьшнера
яста – яьсти – яьстира – яьстина – яьстинера
яржа – яьржи – яьржира – яьржина – яьржинера

Иза Ибрахъим вуй?
Х1аь, иза Ибрах1им ву.
Х1ара мила ю?
Х1ара Тамара ю.
Суна ца хаьа и мила ю.

Х1ара тхан керт ю (ц1а ду).
Со цига вьду (йьду).
Со ц1а йьду (вьду).
Ц1ахь мила ву (ььлш бу)?
Ц1ахь тхан да ву (нана ю, ваша ву, йиша ю, вежарий бу, йижарий бу).
Ц1ахь сан к1ант ву (йო1 ю).

Цу к1ентан ц1е х1ун ю?
Цуьнан ц1е Зина ю (Ахьмад ю).
К1ант вуй хьан?
Йო1 юй хьан?
Цуьнан ц1е х1ун ю?
Цуьнан ц1е Зарган ю.

ვთარგმნოთ:

ეს ვინ არის?
ეს ჩემი ვაჟიშვილი (ქალიშვილი) არის.
მას რა ჰქვია (მისი სახელი რა არის)?
მას ჰქვია თამარა (მისი სახელ თამარა არის).

ეს ჩემი სახლია.
მე (კაცი) სახლში მივდივარ.
მე (ქალი) იქ მივდივარ.
იბრაჰიმი სახლშია?
დიაღ, ის (კაცი) სახლშია.
დიაღ, ის (ქალი) სახლშია.

ეს ეზოა.
ეს ჩვენი ეზოა.
ეს სახლია (Х1орш ц1енош ду).
ეს სახლი ჩვენია.
ჩვენი სახლი ღამაზია.
ჩვენი სახლი დიდია.
ჩვენი სახლი მაღალია.

Хьо ц1а вог1ий?
Хьо ц1а йог1ий?
Иза ц1а вог1ий (йог1ий)?
Х1ан-х1а, со ц1а ца вог1у.
Х1ан-х1а, со ц1а ца йог1у.
Х1ан-х1а, иза ц1а ца вог1у (йог1у).
Х1аъ, со ц1а вог1у.
Х1аъ, со ц1а йог1у.
Х1аъ, иза ц1а вог1у (йог1у).
Хьобца (цуьнца) мила ву (ю)?
Собца сан ваша ву. Цуьнца шен к1ант ву.
Иза ша (ша:) ву.

ц1ена სუფთა, ც1ენ (ც1ენ) წითელი

Х1ара са пальто (коч) ю.
Пальто (коч) ц1ен ю.
Х1орш сан мачаш ю.
Мачаш ц1ена ю.

чохь შინ, ოთახში;
чохь ოთახი, შიდა (ჩაკეტილი) სივრცე, ხეობა;
цхьанхьа ერთგან, цхьаннахьа а, цхьана а меттехь არსად

Х1ара сан чохь ю.
Чохь ц1ена ду.
Цхьаннахьа а чан яц.

Ахьмад дика к1ант ву. Яха хаза йо1 ю. Ахьмада шен нанна г1о до. Яхас а до шен нанна г1о. Яхас ч1епалгаш дина. Яхас чорпа йина. Ч1епалгаш довха а, к1еда а, мерза а ду. Нанна Ахьмад ч1ог1а веза. Нанна Яха ч1ог1а еза.

Со меца ву. Суна яах1ума еза. Нанас Ахьмадана ч1епалгаш дина.
Вайгахь х1ун ю?
Вайгахь ч1епалгаш ду (чорпа ю; ч1ара бу; жижиг ду).
Суна жижиг ца деза.
Х1ун еза хьуна?
Суна чорпа а, ч1епалгаш а деза.

Х1ара Асет (Яха) ю. Асетан (Яхин) ч1аба ю. Ч1аба еха ю. Ч1аба стомма ю. Сан ч1аба яц. Сан месаш йоца ю.

გაკვეთილი №9

ვითარებითი ზედსართავი სახელი და ვითარებითი ზმნისართი

ვითარებითი ზედსართავი სახელი პირველადი ფუძეა – იგი არ არის ნაწარმოები სხვა მეტყველების ნაწილებისაგან. მიმართებითი ზედსართავები, პირიქით, არსებითი სახელის ნათ. ბრუნვის ფორმას წარმოადგენენ.

ზედსართავი სახელის ერთი ნაწილი იცვლება გრამატიკული კლასის ნიშნების მიხედვით. გარდა ამისა, რამდენიმე ზედსართავი სახელი იცვლება რიცხვის მიხედვითაც. მაგალითად:

კლასის ნიშნის მიხედვით ცვალებადები:
დ-აინ (в-აინ, *й-აინ, б-აინ) მსუბუქი
დ-აьсса (в-аьсса, *й-аьсса, б-аьсса) ცარიელი
დ-ეზა (д-йе:з) (в-йе:за, *й-йе:за, б-йе:за) საყვარელი
დ-ეზა (д-ез) (в-еза, *й-еза, б-еза) მძიმე
დ-ეხა (д-е:х) (в-е:ха, *й-е:ха, б-е:ха) გრძელი
დ-ოვხა (в-овха, й-овха, б-овха) თბილი
დ-ოკкха (в-оккха, й-оккха, б-оккха) დიდი...

ვარსკვლავით აღნიშნული ფორმები იწერება ასე: яйн, яьсса, еза, еза, еха.
ასეთი ზედსართავი ორ ათეულზე ცოტა მეტია. ზედსართავთა დიდი ნაწილი კლასის ნიშნებს არ განარჩევს.

ზედსართავი სახელი ეთანხმება არსებით სახელს გრ. კლასში.
შეადარეთ:

в-оккха к1ант, й-оккха й01, б-оккха 1аж, д-оккха бер (ბე:р)

უკლასნიშნო ზედსართავი ნეიტრალურია კლასის ნიშნისადმი.
შეადარეთ:

хаза к1ант, хаза й01, хаза 1аж, хаза бер

ეს სხვაგვარად ასე ჩაიწერება:

хаза к1ант (й01, 1аж, бер)...

დავიმასსოვროთ: მხოლოდ ერთმარცვლიანი ზედსართავის ბოლოს იწერება -н, შდრ., д-айн, к1айн, вон (вон)...

ვითარებითი ზედსართავი სახელი შეიძლება იდგეს ზმნასთანაც. ასეთ შემთხვევაში ვითარებით ზედსართავ სახელს აქვს ვითარების ზმნისართის ფუნქცია. შდრ.:

дика к1ант კარგი ბიჭი

хаза й01 ლამაზი გოგო...

და:

хаза яздо ლამაზად წერს

дика дуьйцу კარგად ლაპარაკობს...

ვთარგმნოთ:

Х1ара к1ант ву.

Цуьнан ц1е Элти ю. И лекха к1ант ву. И майра к1ант ву.

Х1ара Зара ю.

Зара хаза й01 ю. И кура ю.

И 1аламат хаза й01 ю.

რიცხვში მონაცვლე კი სულ ოთხი ფუძეა:

д-оккха – д-аккхий დიდი

стомма – стаммий სქელი

готта – гаттий ვიწრო

жима – кегий პატარა

შევადართო:

д-оккха хи – д-аккхий хи-ш

готта некъ – гаттий некъ-аш

жима бер – кегий бераш...

ჩვენ წინა მასალაში უკვე ვისაუბრეთ იმის შესახებ, რომ ზედსართავ სახელს გააჩნია ორი ფორმა: დამოკიდებული და დამოუკიდებელი. დამოკიდებულია ის ზედსართავი სახელი, რომელიც დგას არსებით

სახელთან ერთად. დამოუკიდებელი ნაწარმოებია დამოკიდებულისაგან სპეციალური სუფიქსის მეშვეობით, იგი სუბსტანტივს წარმოადგენს.

ვაბრუნოთ дика говр “კარგი ცხენი” და ც1ен байракх “წითელი დროშა”:

სახ. дика говр	ц1ен байракх
ნათ. дика-чу говр-ан	ц1е-чу байракх-ан
მიც. дика-чу говр-а-на	ц1е-чу байракх-(а)-на
ერგ. дика-чу говр-о	ц1е-чу байракх-о
თან. дика-чу говр-а-ца	ц1е-чу байракх-(а)-ца
განმ. дика-чу говр-а-х	ц1е-чу байракх-а-х
შედ. дика-чу говр-а-л	ц1е-чу байракх-ал
მიმ. I. дика-чу говр-е	ц1е-чу байракх-е

როგორც ბრუნების ნიმუშებიდან ჩანს, მსაზღვრელს (ზედ. სახელს) აქვს სულ ორი ფორმა – ერთი სახელობითისათვის და მეორე – დანარჩენი ბრუნებისათვის.

ვითარება უცვლელია მაშინაც, როცა არსებითი სახელი დგას მრ. რიცხვში:

дика говр-аш	ц1е байракх-аш
дика-чу говр-ийн	ц1е-чу байракх-ийн
дика-чу говр-аш-на	ц1е-чу байракх-аш-на
дика-чу говр-аш-а	ц1е-чу байракх-аш-а
дика-чу говр-аш-ца	ц1е-чу байракх-аш-ца
дика-чу говр-е-х	ц1е-чу байракх-е-х
дика-чу говр-е-л	ц1е-чу байракх-е-л
дика-чу говр-аш-ка	ц1е-чу байракх-аш-ка

შევადართო ჩეჩნური ზემოთ მოყვანილი ბრუნების ნიმუშები ჩვენებითი ნაცვალსახელისა და არს. სახელის ერთად ბრუნებასთან ქართულში:

- სახ. ის სახლი
- ერგ. იმ სახლმა
- მიც. იმ სახლს
- ნათ. იმ სახლის...

აქაც ნაცვალსახელს ბრუნვათა მიხედვით სულ ორი ფორმა აქვს, როგორც ეს ჩეჩნურშია ზედსართავის ბრუნებისას.

ვითარებითი ზედსართავი სახელი, როგორც უკვე ვიცით, ბოლოვდება -ნ-ზე, ეს თანხმოვანი ამ პოზიციაში (სიტყვის ბოლოში) სუსტია და იწერება მხოლოდ ერთმარცვლიან ზედსართავებში, მაგრამ იგი აღდგება და იწერება

ორ (ან მეტ) მარცვლიანებში მაშინ, თუ დაკარგავს ბოლოკიდურ პოზიციას – როცა დაემატება რომელიმე სუფიქსი. ზედსართავის დამოუკიდებელი ფორმაც სწორედ ასე იწარმოება – დამოკიდებულ ფორმას დაერთვის -იგ სუფიქსი, რომლის წინაც ფუძისეული ნ აღდგება, თუმცა, ჩვეულებრივ, სიმარტივისათვის -ნიგ სუფიქსს გამოყოფენ ხოლმე. შევადართ:

дика კარგი (დამოკ. ფორმა) – дика-ниг კარგი (დამოუკიდებელი ფორმა)
хаза – хазаниг
вон – вониг
д-оккха – д-оккханиг
д-еха – д-еханиг
к1айн – к1айниг

დამოუკიდებელი ზედსართავი სახელები იბრუნვიან შემდეგნაირად:

სახ. хаза-ниг
ნათ. хаза-чуй-н-ан
მიც. хаза-чу-н-на
ერგ. хаза-ч-о
თან. хаза-чуй-н-ца
განმ. хаза-чу-х
შედ. хаза-чу-л
მიმ. I. хаза-чуй-н-га

მოვიყვანოთ ზოგი ვითარებითი ზედსართავი სახელი ჩეჩნურში:

ფერი: к1айн თეთრი, сийна ლურჯი//მწვანე, ц1ен წითელი, 1аьржа შავი, можа ყვითელი, сийна ლურჯი, баьццара მწვანე, боьмаша ყავისფერი, сира რუხი...

გემო: мерза ტკბილი, муьста მუავე, къаьхьа მწარე, дуьра მლაშე, теза უმარილო, къаьххьа//к1он მწარე//ცხარე...

დახასიათება: хаза ღამაზი, ирча უღამაზო, лекха მაღალი, лоха დაბალი, стомма სქელი, д-уьткъа წვრილი, д-ерстана მსუქანი, нийса სწორი, чехка სწრაფი, ддика კარგი, вон ცუდი, д-уткъа თხელი//ბრტყელი//წვრილი, боьха ჭუჭყიანი//ბინძური, ц1ена სუფთა, д-айн მსუბუქი, д-еза მძიმე, дера მძვინვარე, к1еда რბილი, кура ამაყი, сингаттаме სევდიანი, синкъераме მხიარული, сиха ჩქარი...

шийла ცივი, д-овха თბილი, кура ამაყი, ира ბასრი, д-еза მძიმე, ц1ена სუფთა, боьха ჭუჭყიანი, сингаттаме ნადვლიანი, синкъераме მხიარული, вон ცუდი, д-оккха დიდი, жима პატარა...

მიმართებითი ზედსართავი სახელის შესახებ

მიმართებითი ზედსართავი სახელები წარმოადგენენ არსებითი სახელის ნათ. ბრუნვის ფორმას. ასეთი სახელები გამოხატავენ საგნის კუთვნილებას, მასალას, თუ რისგან არის დამზადებული საგანი.

ბრუნებისას მსაზღვრელი არ იცვლება, იბრუნვის მხოლოდ არსებითი სახელი. ამ შემთხვევაში სრული ანალოგია გვაქვს ქართულთან. შევადაროთ მიმ. ზედსართავი სახელის ბრუნება არს. სახელთან ქართულში:

სახ. მაგიდის საათი
ერგ. მაგიდის საათმა
მიც. მაგიდის საათს
ნათ. მაგიდის საათის...

ჩეხნურში “მაგიდის საათი” აღწერთია: сто́ла тле х1отто сахът “მაგიდაზე დასადგმელი საათი”, ან კიდევ “მაჯის საათი”: пхьяърсах доьхку сахът “მკლავზე შესაკრავი საათი”. მოვიყვანოთ სხვა მაგალითი:

სახ. хъеран т1улг წისკვილის ქვა
ნათ. хъеран т1улг-ан
მიც. хъеран т1улг-а-на
ერგ. хъеран т1улг-ო...

ასე იბრუნვის: ოქროს საათი დახო сахът, ვერცხლის კოვზი дато 1айг, თივის ზვინი элан (э:лан) такхор, დანის ტარი уърсан мукъ...

დამოუკიდებელი მიმ. ზედსართავი სახელები იწარმოებიან იმავე -იგ სუფიქსის მეშვეობით და იბრუნვიან ისევე, როგორც დამოუკიდებელი ვითარებითი ზედსართავი სახელები. მაგალითად:

дашон-иგ “ოქროსი”, дашо-чუь-н-ан, дашо-чу-н-на, дашо-ч-о, дашо-чуь-н-ца, дашо-чу-х, дашо-чу-л, дашо-чуь-н-га.

ვითარებითი ზედსართავი სახელების ხარისხები

გარჩეულია ხარისხის სამი ფორმა:
დადებითი ხარისხის ფორმა
ოდნობითი ხარისხის ფორმა
აღმატებითი ხარისხის ფორმა

დადებითი ხარისხის ფორმა ამოსავალი, პირველადი ფუძეა, რომლისგანაც -ო (-yo:) სუფიქსის მეშვეობით იწარმოება ოდნობითი ხარისხის ფორმა. შდრ.:

хаза ლამაზი – хаз-о
дика კარგი – дик-о
лоха დაბალი – лох-о...

აღმატებითი ხარისხის ფორმები აღწერითია. პირველად ზედსართავის წინ იხმარება სიტყვები:

сов მეტად
т1ех მეტისმეტად
вуно ძალიან
1аламат (1ала:мат) საოცრად
инзаре ფანტასტიკურად, საოცრად

შდრ.:

сов хаза მეტად ლამაზი
т1ех ирча ძალიან ულამაზო და ა. შ.

უთარგმნოთ:
хаза йо1
хазо йо1
дика яздо
дико яздо
т1ех дика яздо

Х1ара юрт ю.
Аслан а, Асет а кхузахь д-ехаш ду.
Юрт йоккха а, хаза а ю.
Со сиха ву.
Хьо вуй сиха?
Х1аь, со а ву сиха.

ადგილის ზმნისართები

გავიმეორეთ ორთანდებულის ბრუნვათა კითხვები:

мича? стена?

რომელთაგანაც ნაწარმოებია:

мичахь? стенахь?

мичара? стенгара?

мичахьара? стенахьара?

мичахула? стенахьахула?

ХIара тхан клуб ю.

Клуб генахь ю.

Клуб лакхахь ю.

ХIара сан ваша ву (йиша ю)

Иза генара веана (eана).

Массанхья (массанхья:) адам дара.

Цхьанхьара гIовгIа яра хезаш.

ადგილის ზმნისართები:

შორს гена (ге:н)

შორიდან генара (ге:нар)

ახლოს герга (герг)

ახლოს (ახლო მხრიდან) гергахула

ძალიან (სულ) ახლოს гергахь

გარშემო гонах (гуо:нах)

აკь кхуза

იქ цига

ზემოთ(კენ) лакха (лакх)

ქვემოთ(კენ) лаха (лах)

გვერდით улло (уллоо:)

ზმნისწინები

ზმნისწინის ფუნქცია არის მოქმედების მიმართულებისა და ადგილის გამოხატვა სივრცეში. ზმნისწინთა ფუნქციების დასადგენად შეგადართო ისეთი ფორმები, როგორცაა:

кхосса სროლა, გადაგდება

дIакхосса გასროლა (აქედან იქით)

схьакхосса გამოსროლა (იქიდან აქეთ)

оxъaxocca სროლა, ჩაგდება (ზემოდან ქვემოთ)

xъalaxocca ასროლა (ქვემოდან ზემოთ)

тЕкxocca სროლა, შეგდება (რაიმეზე, რაიმის ზედაპირზე)

чyxocca სროლა (გარედან შიგნით)

арaxocca გა(მო)სროლა (შიგნიდან გარეთ)...

кxocca ფორმა, უზმნისწინოა, ნეიტრალურია მიმართულებისადმი, ზმნისწინიანები უფრო მეტ ინფორმაციას შეიცავენ – აკონკრეტებენ მოქმედების მიმართულებას.

დასახელებულთა გარდა, გამოიყოფა სხვა ზმნისწინებიც: **кЕл – ქვეშ, чекx – გამგლოლ, буха – ძირს, ფსკერზე, ирx – ა-, ამო-, ира – ა-, აღ-**...

სტრუქტურის თვალსაზრისით, გვაქვს რთული ზმნისწინებიც, როგორცაა:

тЕкЕл – ზე-ქვე-

дIа-схъа – მიმო-

чу-ара – ამო-, გადა-

хъала-охъа – ზემოთ-ქვემოთ...

რთული ზმნისწინებით მიიღწევა უფრო მეტი კონკრეტიზაცია მოქმედების მიმართულებისა და ადგილის ნიუანსების გათვალისწინებითაც.

მარტივ ზმნისწინთაგან -ра ფორმანტის დართვით იწარმოება ახალი ზმნისწინები. აღნიშნული ფორმანტი გამოსვლითი ბრუნვის ნიშანია სახელებში. შდრ.:

тЕра ზემოდან (რაიმის ზედაპირიდან), хъалара ზემოდან, кЕлара ქვემოდან, арара გარედან, чуъра შიგნიდან...

ჩეჩნურში ზმნისწინი არ არის ზმნასთან შეზრდილი: მათ შორის შეიძლება სიტყვებისა და ნაწილაკების ჩართვა: дIаваха წავიდა – дIа ца ваха არ წავიდა და მისთ.

სივრცობრივი ურთიერთობების გამომხატველი ზმნისწინები შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს:

1. მიმართულების ზმნისწინები (მიუთითებენ მხოლოდ მიმართულებაზე);
2. ლოკატიური ზმნისწინები (მიუთითებენ როგორც მიმართულებაზე, ისე ადგილზე);

საიქეთო მიმართულებას გამოხატავს дIа- ზმნისწინი, სააქეთოს კი – схъа-:

дIалалла გაგდება

схъалалла გამოგდება...

ძა- და სხა- ერთადეც გეხვდება: ძასხა (//ძასა) “მიმო”-ს მნიშვნელობით. საპირისპირო მიმართულებებს გამოხატავენ, აგრეთვე:

ძე-ქელ

ხალა-ოხა...

ზოგ ზმნისწინს აქვს თანდებულიც ფუნქციაც. ასე, მაგალითად:

სოფლა ქელ მაგიდის ქვეშ	ქელკხოსა შეგდება; შეაგდე!
კორა ქელ ფანჯრის ქვეშ	ქელ-ვ-ალა შეძვერი!
ქაიბი ქელ ბალიშის ქვეშ	ქელტატა შეწვევა; შეწიე!

შდრ.:

ქელახ ქვეშ, ძირში, ძირას
სოფლა ქელახ მაგიდის ქვეშ (არის)
სოფლა ქელარა ხის ქვეშიდან
ქაიბი ქელარა ბალიშის ქვეშიდან...

სენა ძე რაზე?	სოფლა ძე მაგიდაზე (მიმართულება)
სენა ძეხ რაზე?	სოფლა ძეხ მაგიდაზე (მყოფობა)
სენა ძერა საიდან?	სოფლა ძერა მაგიდიდან

შდრ., ზმნისწინიან ფორმათა წარმოება (ზოგ შემთხვევაში ქართული შესატყვისები ადეკვატური არ არის):

ძა-ვ-ალა გაიწიე, წადი!
სხა-ვ-ალა გამოიწიე!
ოხა-ვ-ალა ჩა(მო)დი!
ხალა-ვ-ალა ა(მო)დი!
არა-ვ-ალა გა(მო)დი!
ძე-ვ-ალა ა(მო)დი!
ჩუ-ვ-ალა შე(მო)დი!
ქელ-ვ-ალა ჩა(მო)დი!
Хьо чу-в-огий?
Хлан-хла, со чу ца в-оглу.
Хьо ძა-в-оьдий?
Хлаъ, со ძавоьду.
Хлан-хла, со ძа ца в-оьду.

- Тархан, ахьа хлун лоху?
- Аса буьрка лоху. Хьуна ца гиний сан буьрка?
- Гина.

- Мичахь ю и?
- Хьан буьрка маьнги к1елахь 1уьллу.

Тархан маьнги т1е охьахиьна.
 Цо маьнги к1елара буьрка схьаэцна.
 Иза буьрканах ловзуш ву (//ловзу).
 Буьрканах ловзуш дуккха а бераш ду.
 Тархана буьрка хьалакхоьсси.
 Буьрка охьа-й-оьжна.
 Аххьмада буьрка схьалечи.

შეგადართ, ვთარგმნოთ, ვაწარმოოთ უარყოფითი ფორმები:

- д1алаца (д1алац) д1а ма лаца д1а ца лецира
- д1აэца (д1აიэ:ц)
- д1акхосса (д1акхуосс)
- чукхосса
- хьалакхосса
- охьакхосса
- чутаса (чутас)
- охьа-й-илла (охьа-й-лл)
- охьа-д-илла
- хьалаолла
- охьаолла
- охьа-в-осса
- охьа-й-осса
- охьа-д-исса

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

- ეს რა არის?
- ეს არის კალამი (ручка й, ручканаш й) (ფანქარი კьо:лам б, კьо:ламаш б).
- ეს ვისი კალამია (ფანქარია)?
- ეს თარხანის (ახმედის) ფანქარია.
- ის რა არის?
- ის არის ბურთი.
- ვისია ის ბურთი?
- ის ბურთი არის თარხანისა.

- თარხან, რას ეძებ?
- მე ვეძებ ჩემს ბურთს. შენ არ გინახავს ჩემი ბურთი?
- არა, მე არ მინახავს შენი ბურთი.
- კი, მინახავს. შენი ბურთი მაგიდის ქვეშ (საწოლის ქვეშ) არის (დევს).

დავობასსოვროთ:

ტიორმიგ чу	гланта тге	стоьла тге
ტიормиг чохь	гланта тгехь	стоьла тгехь
ტიормиг чуьра	гланта тгера	стоьла тгера

стоьла к1ел	суна (су:на) хьалха
стоьла к1елахь	суна хьалпахь
стоьла к1елара	суна хьалхара

Х1ара т1ормиг бу.
Т1ормиг чохь ахча ду.
Аса т1ормиг чуьра ахча схьа-д-аьккхи.

в-ахара
в-еара
д-иллира
г1о (г1уо)!
в-ола (в-уо:л/й-уо:л/д-уо:л/б-уо:л))!
ала!
хаййта!
дийца!
лаца (ла:ц)!
ло (луо)!
в-еди, сеци, гайти, д-ели
ара-в-ала (а:ра-в-а:л)! чу-в-ола! Со ара ца в-олу. Со чу ца в-олу.
хьалаг1атта! охьахаа! Со ...
д1аг1о! схьа-в-ола! Со ...
ара ма в-ала!
д1а ма г1о!
чу ма в-ола!
охьа ма хаа!
д1а ца в-оьду.
чу ца в-ог1у.
охьа ца хоу.
схьа ца в-ог1у.

შეკადართ, ვთარგმნოთ:

ბალხა სამსახურში (მიმართ., მიღის)
ბალხა სამსახურში (მყოფობისა, არის)
ბალხა სამსახურიდან

ახვევ:

Г1ала (Г1а:л) ქალაქში (მიმართ., მიდის)

Г1алахь ქალაქში (მყოფობისა, არის)

Г1алара ქალაქიდან

Ц1а სახლში (მიმართ., მიდის)

Ц1ахь სახლში (მყოფობისა, არის)

Ц1ера (ц1е:p) სახლიდან

школе (шкyо:ле) სკოლაში (მიმართ., მიდის)

школехь სკოლაში (მყოფობისა, არის)

школера სკოლიდან

туькана – туьканахь – туьканара

институте – институтехь – институтера

университете – университетехь – университетера

Тархан Г1алахь 1აშ ვუ.

Хьо мичахь 1აშ ვუ?

Со а ву Г1алахь 1აშ.

Со юьртахь 1აშ вара, х1инца тхо Г1алахь 1აშ ду.

Ахьмад школехь ву. Аза ц1ахь ю. Сан да (да:) а ву ц1ахь.

Нана а ц1ахь яра. Со ц1а вoьду (йoьду).

Ахьмад а школера ц1а воГ1у.

Сан ваша ц1ера балха **воьду**.

Иза ц1ера балха **йoьдуц ю**.

Тхан беш ю. Беш генахь ю. Бешахь 1ეжаш а, кхораш а, баьллаш а, туьркаш а, хьайбанаш а ю. Цигара ц1а ван (в-а:н) ца лаа.

Со урамехула (у:рамехула) ц1а воГ1ура. Урам шуьйра бу. Цигахь йоккха универмаг ю. Тхан школа а цигахь ю.

ვთარგმნოთ ქართულად:

Х1орш студенташ бу. Цара нохчийн мотт 1амабо. Цара д1аяздо. Цара схьа яздо. Д1аяздина. Схьаяздина.

Х1орш дешархой бац. Цара нохчийн мотт ца 1амабо. Цара д1а ца яздо. Цара схьа ца яздо. Цара д1а ца яздина. Цара схьа ца яздина.

Х1ара студент ვუ?

Вац, х1ара студент вац.

Х1ара хьехархо ვუ.

И х1ун деш ვუ?

И д1аяздеш ვუ. И схьаяздеш ვუ.

Цо х1у дина?
Цо д1аяздина.
Цо схъаяздина.

Х1ун д1аяздеш ву иза?
Иза нохчийн дешнаш д1аяздеш ву.
Х1ун схъаяздеш ву и?
И нохчийн туьйра схъаяздеш ву.
Схъаяздиний цо нохчийн туьйра?
Х1ан-х1а, цо нохчийн туьйра схъа ца яздина.

Хьуна нохчийн мотт хаьий (хаьбий)?
Суна дика хаьа (хаьь) нохчийн мотт.
Суна ца хаьа нохчийн мотт.
Суна вон (вуо) хаьа нохчийн мотт.
Суна хаа лаьа нохчийн мотт.

გაკვეთილი №10

მყოფადის წარმოება

გარჩეულია მყოფადის ორი სახეობა. ერთი გვიჩვენებს, რომ ზმნით აღნიშნული მოქმედება შეიძლება შესრულდეს (ან არ შესრულდეს). ამ ფორმას მარტივი, შესაძლებელი მყოფადი ჰქვია. მეორე ფორმა გვიჩვენებს, რომ ზმნით აღნიშნული მოქმედება აუცილებლად შესრულდება (ან არ შესრულდება). ასეთი ფორმა ანალიტიკურია და ფაქტობრივი მყოფადი ჰქვია.

მარტივი მყოფადი საწარმოებლად იყენებს აწმყოს ფორმას, ე. ი. იგი იწარმოება აწმყოს ფორმაზე -p სუფიქსის დართვით. მაგ.:

აწმყო	მყოფადი მარტივი (შესაძლებელი)
соц-у ჩერდება	соц-у-р
ох-у ხნავს	ох-у-р
лет-а ჭიდაობს	лет-а-р
лаьтт-а დგას	лаьтт-а-р...

მყოფადის აღწერითი ფორმა შედგება მარტივი მყოფადისა და დუ “არის” მეშველი ზმნისაგან. შდრ.:

соц-у-р ву
ох-у-р ду
лет-а-р ву
лаьт-а-р ву...

-რგ (< რიგ) აწმყოსა და ნამყოს მიმღეობათა მაწარმოებელია. შდრ.:
вогIург მომავალი, воьдург მიმავალი..., ваханарг წასული, веанарг მოსული...

მყოფადის თავისებური წარმოება

ზმნათა ერთი ნაწილი მყოფადს თავისებურად აწარმოებს. მაგალითად:

1. ვაუღლოთ ზმნური ფუძეები, რომელთაც აუსლაუტში აქვთ ლარინგალური

აბრუპტივი (ე. წ. ხმის წყვეტა) -ზ. ეს თანხმოვანი ქვემოთ ჩამოთვლილ ფუძეებში არ იწერება:

ინფინ.	აწმყო	მყოფადი
ла-а (лаь-а) ნდომა, სურვილი	лаь-а	лу-у-р ду
да-а (даь-а) ჭამა	до-у	ду-у-р ду
ха-а (хаь-а) ცოდნა	хаь-а	ху-у-р ду...

ნათელია, რომ ჩამოთვლილ მაგალითებში მყოფადი საწარმოებლად არ იყენებს აწმყოს ფორმას. ამ ზმნათაგან აწმყოს აბსოლუტივიცა და აწმყოს მიმღეობაც განსხვავდება აწმყოს ფორმისაგან. (შდრ.: აბსოლ. лууш, дууш, хууш... მიმღ. луург, дуург, хуург...).

მაშასადამე, აღნიშნულ ზმნათა აწმყოს ფორმები მეორეულია, ძველი ვითარება შემონახულია აწმყოსაგან ნაწარმოებ აბსოლუტივისა და მიმღეობის, აგრეთვე, მყოფადის ფორმებში.

2. აწმყოს ფორმებისაგან განსხვავებულად იწარმოება მყოფადი ზმნებისაგან дан ქმნა, კეთება, ган დანახვა, Iан (მშვიდად) ყოფნა. შდრ.:

აწმყო	აწმყ. აბს.	აწმყ. მიმღ.	მყოფადი
до	де-ш	де-рг	де-р //дийр ду
го	гу-ш	гу-рг	гу-р ду
Iа	Iе-ш	Iе-рг	Iе-р ду

ე. ი. მყოფადში ვლინდება ის ფუძე, რაც აწმყოს აბსოლუტივსა და აწმყოს მიმღეობაშია წარმოდგენილი. მაშასადამე, ამ ზმნებშიც აწმყოს ფორმები მეორეულია.

თავისებურად აწარმოებენ მყოფადს შემდეგი ზმნები: ალა (āლა) თქმა, დ-ალა (dāლა) აღმოცენება, დამთავრება, გადასვლა, хила ყოფნა, мала დალგვა. შდრ.:

აწმყო	მყოფადი
ол-у	аьр ду//эр ду
д-ол-у	д-аьр ду//д-ер ду
хуьл-у	хир ду
мол-у	мер ду

ჩამოთვლილ მაგალითებში, სხვა ფონეტიკურ მოვლენებთან ერთად, დაკარგულია ფუძისეული თანხმოვანი -л. საინტერესოა, რომ ამ თანხმოვანს იმავე ფუძეებში წოვა-თუშურში შეესატყვისება ლატერალური თანხმოვანი ль.

არსებობს ვარაუდი, რომ ლატერალი ль ფუძე-ნახურ ენაში იყო, რომელიც თანამედროვე ჩეჩნურში л-ში გადავიდა.

აწმყოსთან შედარებით მყოფადი მეორეული ჩანს. მყოფადის სახეობები, მისი წარმოების მრავალფეროვნება დიალექტებში იმაზე მიუთითებენ, რომ მყოფადის ჩამოყალიბების პროცესი ჩეჩნურში დამთავრებული არ არის.

ვაწარმოთ დროთა ფორმები:

ინფ. – აწმ. – ნ. უწყვ. – მყოფ. – ნ. უახ. – ნ. გან. – ნ. განუს.

ალა – олу – олура – эр д-у – эли – элира – аьлла – аьллера

лаца – лоцу – лоцура – лоцур д-у – леци – лецира – лаьчна – лаьцнера

хатта – хотту – хоттура – хоттур д-у – хаьтти – хаьттира – хаьттина – хаьттинера

д-айа – дойу – дойура – дойур д-у – дайи – дайира – дайъна – дайънера

латта – лаьтта – лаьттара – лаьттар д-у – лаьтти – лаьттира – лаьттина – лаьттинера

хаза – хеза – хезара – хезар д-у – хези – хезира – хезна – хезнера

хада (ха:да) – хеда – хедара – хедар д-у – хеди – хедира – хаьдда – хаьднера

теша – теша – тешара – тешар д-у – тийши – тийшира – тешна – тешнера

деха – доьху – доьхура – доьхур д-у – дийхи – дийхира – дехна – дехнера

ხმოვნები ю, ю:, юь, юь:

ბგერები, რომლებიც ზემოთ დასახელებული ასო-ნიშნებით გადმოიცემა, ჩვენთვის ცნობილია. გავისხენოთ მათი დაშლილი სახეობები йу (ю), йу: (ю:),

йуь (юь), йуь: (юь:). დავიმასსოვროთ: იწერება ნიშნები, რომლებიც ფრჩხილებშია მოთავსებული.

მოვიყვანოთ მაგალითები, რომლებიც შეიცავენ აღნიშნულ ბგერებს:

юкь წელი; შუა ადგილი; ნაცარი

юкья-в-ала წრეში შესვლა

юста შედარება

юха ხელახლა, კიდევ ერთხელ

юхаала (юхаа:ла) გამეორება

юргI დ საბანი

юург (юьург) საჭმელი

ю არის

юххе ახლოს, შორიახლოს

д-ожа (д-уо:жа) – в-ужу (в-у:ж) – южу (й-у:ж) – б-ужу (б-у:ж) – д-ужу (д-у:ж)

д-оха (д-уо:ха) ... юху (йу:х)...

д-уса (д-у:са) ... юсу (й-у:с)...

ვთარგმნოთ:

ХIара тхан керт ю.

Тхан кертахь ловзар ду.

Ахьмад, юкья-в-ала!

Аза, юкьяяла!

ХIара Мохьмад ву.

Цуьнгахь ахча дац.

Цунна юххехь Ахьмад ву.

Ахча оьший хьуна?

Оьшу. Юхалург туьма лохья суна.

юьхь ю

юьрта

юьртахь

юьртара

юьртахула

юьхьIაьржо

д-иса – в-уьсу – юьсу (йуьс) – д-уьсу – б-уьсу

д-итта – юьтту (й-уьтту) – д-уьтту – б-уьтту

д-ила – юьлу (й-уьл) – д-уьлу – б-уьлу

д-илла – юьллу (й-уьлл) – д-уьллу – б-уьллу...

მიუღწეროთ კლასის ნიშნით განსხვავებული ფორმები:

д1а-д-илла...
хъала-д-илла...
охъа-д-илла...
дехъа-д-илла...
сехъа-д-илла...
юкъа-д-илла...
юххе-д-илла...
чу-д-илла...

წავიკითხოთ:

Со 1уьйранна барх1 сахъ даьлча хъалаг1отту მე დილით 8 საათზე ვდგები.

Аса юьхъ-куьг дуьлу მე ხელ-პირს ვიბან.

Аса юьхъ сабанца юьлу მე პირს საპნით ვიბან.

Со юьртахъ 1аш ю მე სოფელში ვცხოვრობ.

Тхан юьртахула дог1уш доккха хи ду ჩვენს სოფელზე დიდი წყალი მოედინება.

Аса цу чохъ х1уманаш юьтту მე იმ წყალში რამეებს ვრეცხავ.

Со суйранна цхайтта даьлча д1аюьжу მე (ქალი) საღამოს 11 საათზე ვწვები.

Собца нана а д1аюьжу ჩემთან ერთად დედაც წვება.

1уьйранна тхо балха доьлху დილით ჩვენ სამსახურში მივდივართ.

Ц1ахъ сан йиша ша юьсу შინ (სახლში) ჩემი და მარტო რჩება.

Цо пхьег1аш юьлу ის ჭურჭელს რეცხავს.

юь: (й-уь:):

д-уса (д-у:са) – юьйси (й-уь:си) – д-уьйси...

д-уха (д-у:ха) – юьйхи (й-уь:хи) – д-უьйхи...

охъа-д-ожа (охъа-д-უო:жа) – охъа-д-უьйжи – охъაюьжи (охъа-й-уь:жи)...

д-ийца – юьйцу (й-уь:цу) – д-უьйцу...

გაკვეთილი №11

რიცხვითი სახელი

რაოდენობითი რიცხვითი სახელი აღნიშნავს საგნის რაოდენობას და პასუხობს კითხვაზე *маса?* "რამდენი?". მაგალითად:

цхьаь ერთი, ший ორი, кхоь სამი, д-ий ოთხი, пхий ხუთი, ялх ექვსი, ворхI შვიდი, бархI რვა, исс ცხრა, итт ათი, цхьайтта თერთმეტი, шийтта თორმეტი, кхойтта ცამეტი, д-ейтта თოთხმეტი, пхийтта თხუთმეტი, ялхитта თექვსმეტი, вуьрхIитта ჩვიდმეტი, берхIитта თვრამეტი, ткьаесна ცხრამეტი, ткьа ოცი, ткьე цхьаь ოცდაერთი..., ткьე итт ოცდაათი, шовзткьа ორმოცი, кхузткьа სამოცი, д-езткьა ოთხმოცი, бIе ასი, бIе цхьაь ას ერთი..., ши бIе ორასი, кхо бIе სამასი, д-ий бIე ოთხასი..., эзар ათასი, эзаре цхьაь ათას ერთი...

რაოდენობით რიცხვით სახელებში გრამატიკული კლასის ნიშნის მქონეა *д-ий* "ოთხი" (*в-ий*, *й-ий*, *б-ий*) და მისგან ნაწარმოები *д-ейтта* "თოთხმეტი", *д-езткьა* "ოთხმოცი".

რიცხვით სახელთა სტრუქტურა

პირველიდან ათის ჩათვლით და ოცის, ასის აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელები ჩეჩნურში მარტივია, *эзар* ნასესხებია სპარსულიდან. დანარჩენი რიცხვითი სახელები რთულია. გარდა ამისა, პირველი ხუთი რიცხვითი სახელი ბოლოვდება *ь* თანხმოვანზე, რომელიც ამ რიცხვითი სახელების მსაზღვრელად გამოყენების შემთხვევაში (არსებით სახელთან ერთად ბრუნებისას) იკარგება. შდრ.:

цхьа стаг ერთი კაცი
ши книга ორი წიგნი
кхо ваша სამი ძმა
пхи байрахх ხუთი დროშა...

გამონაკლისია *д-ий* "ოთხი", სადაც *ь* შენარჩუნებულია: *дIиь тетрадь* ოთხი რვეული. "ოთხის" აღმნიშვნელი რიცხვითი სახელის ცვლა გრამ. კლასის ნიშნის მიხედვით და *ь*-ს შენარჩუნება მსაზღვრელის ფუნქციით მისი გამოყენებისას ამ რიცხვითი სახელის თავისებურებებს წარმოადგენს.

რაოდენობით რიცხვით სახელთა ბრუნება

რაოდენობითი რიცხვითი სახელები ერთიდან ხუთამდე იბრუნვიან ორფუძიანი ბრუნების პრინციპით. აქაც, როგორც ზედსართავებში, გარჩეულია დამოკიდებული და დამოუკიდებელი ფორმები.

დამოკიდებული რიცხვითი სახელი მსაზღვრელია და საზღვრულის წინ დგას. პირველი ხუთი სახელი (цхьаъ, ший, кхоъ, дий, пхий) იბრუნვის ორფუძიანი ბრუნების პრინციპით. მეორე საბრუნებელი ფუძეებია: цхьа-на, ши-на, кхаа, деа, пхеа. შდრ.:

სახ. цхьа (ши, кхо, дий, пхи) кор ერთი (ორი, სამი, ოთხი, ხუთი) ფანჯარა
 ნათ. цхьа-на (ши-на, кхаа, деа, пхеа) кор-ан
 მიც. цхьа-на (ши-на, кхаа, деа, пхеа) кор-а-на
 ერგ. цхьа-на (ши-на, кхаа, деа, пхеа) кор-ო...

შენიშვნა: კლასნიშნიანი ძ-იუ კლასების მიხედვით ასე იცვლება: веа, еа, беа, деа.

"ექესი" და მომდევნო რაოდენობითი რიცხვითი სახელები საზღვრულთან ბრუნებისას ფორმას არ იცვლიან, იბრუნვის საზღვრული:

სახ. ялх (ворхI, бархI, итт, шийтта, бIе...) говр ექესი (შვიდი, რვა, ათი, თორმეტი, ასი...) ცხენი
 ნათ. ялх (ворхI, бархI, итт, шийтта, бIе...) говр-ан
 მიც. ялх (ворхI, бархI, итт, шийтта, бIе...) говр-а-на
 ერგ. ялх (ворхI, бархI, итт, шийтта, бIе...) говр-ო...

გაურკვეველი რიცხვითი სახელები. რაოდენობით რიცხვით სახელებად შეიძლება ჩაითვალოს გაურკვეველი რიცხვის აღმნიშვნელი სიტყვებიც, როგორცაა: кIезиг ცოტა, дукха, дукха а ბევრი, алсам საკმაო, საკმაოდ ბევრი...

რიგობითი რიცხვითი სახელები იწარმოებიან რაოდენობითებისაგან - (а)лIгIа სუფიქსის მეშვეობითა და ზოგ შემთხვევაში ფუძისეული ხმოვნის ცვლით. რიგობით რიცხვით სახელებს დაესმით კითხვა масалIгIа მერამდენე?: цхьолIгIа პირველი, რომლის ნაცვლად იხმარება хьалхара-ც - პირველი, წინა.

шолIгIа	მეორე
кхоалIгIа	მესამე
доьалIгIа	მეოთხე
пхьалIгIа	მეხუთე
йолхалIгIа	მექვსე
ворхIалIгIа	მეშვიდე
бархIалIгIа	მერვე
уьссалIгIа	მეცხრე

уѣтталгIа მეათე...
цхъайтталгIа მეთერთმეტე
шийтталгIа მეთორმეტე...

რიგობითი რიცხვითი სახელები იბრუნვიან ორფუძიანი ბრუნების პრინციპით დამოკიდებული ზედსართავი სახელების მსგავსად:

სახ. шолгIа стаг მეორე კაცი
ნათ. шолгIа-чу стег-ан
მიც. шолгIа-чу стаг-а-на
ერგ. шолгIа-чу стаг-а...

ჩამოთვლილ ფორმებზე -ნიგ სუფიქსის დართვით იწარმოებიან დამოუკიდებელი რიგობითი რიცხვითი სახელები. მაგალითად:

шолгIа -ნიგ მეორე
кхоалгIа-ნიგ მესამე
доьалгIа-ნიგ მეოთხე...

ასეთი ფორმები იბრუნვიან დამოუკიდებელი ზედსართავი სახელების მსგავსად:

სახ. бархIалгIа-ნიგ მერვე
ნათ. бархIалгIа-чун//-чуьнан
მიც. бархIалгIа-чунна
ერგ. бархIалгIа-чо...

ჯერობითი რიცხვითი სახელები იწარმოებიან რაოდენობითი რიცხვითი სახელებისაგან -(ა)zza სუფიქსის მეშვეობით. -(ა)zza სუფიქსის დართვა ზოგ შემთხვევაში იწვევს ფუძისეული ხმოვნის ლაბიალიზაციას.

რაოდ. რიცხ. სახ. ჯერობითი რიცხ. სახ.	
шиѣ ორი	шозза ორჯერ
кхоѣ სამი	кхузза სამჯერ
диѣ ოთხი	доьазза ოთხჯერ
пхиѣ ხუთი	пхоьазза ხუთჯერ
ялх ექვსი	йолхазза ექვსჯერ
ворхI შვიდი	ворхIазза შვიდჯერ
бархI რვა	бархIазза რვაჯერ

исс ცხრა
ИТТ ათი"

уьссазза ცხრაჯერ
уьтгазза ათჯერ...

გამონაკლისია ЦХЪАЪ “ერთი”, ჯერობის რიცხვითი სახელი იწარმოება ЦКЪА (ЦКЪА)-თი “ერთხელ”. მოვიყვანოთ მაგალითები: КХУЗЗА КХОЪ ИСС ДУ სამჯერ სამი ცხრა არის, ДОЪАЗЗА ПХИЪ ТКЪА (ТКЪА) ДУ ოთხჯერ ხუთი ოცი არის...

ზემოთ ჩამოთვლილთა გარდა გამოიყოფა, აგრეთვე, კრებითი რიცხვითი სახელები, როგორცაა:

ШИЙ ა ორივე, КХОЪ ა სამივე, ДИЕ ა ოთხივე, ПХИЕ ა ხუთივე...

ამ რიგის სახელებში ა მტკიცებითი ნაწილაკი ჩანს (შდრ., ქართული - ც).

განაწილება, დაჯგუფება მიღებულია ფუძეთა რედუქლიცირებით, მაგალითად:

ДИЪ-ДИЪ ოთხ-ოთხი, ЯЛХ-ЯЛХ ექვს-ექვსი, ВОРХI-ВОРХI შვიდ-შვიდი, ИСС-ИСС ცხრა-ცხრა...

სახ. ШИЙ ა КУЪГ ორივე ხელი

ნათ. ШИНА ა КУЪЙГАН

მიც. ШИНА ა КУЪЙГАНА

ერგ. ШИНА ა КУЪЙГО...

Ахьмад, де дика дойла хьан!

Диканца дукха вехийла хьо а.

ЦIахь хIун ду? Массо а могуш вуй?

ХIума дац. Массо а могуш ву.

ХIорш муьлш бу?

ХIорш сан накьостий бу. ХIара Тархан ву, цуьнан ялхитга шо ду. ХIара Фариза ю. Кхуьнан вуьрхIитга шо ду. ХIара цуьнан ваша ву. Цуьнан ткье ши шо ду. ХIара Мовсар ву. Цуьнан шовзткье пхи шо ду.

Хьо мулхачу шарахь вина (йина)?

Со эзар исс бIе кхузткье уьтталгIачу шарахь вина (йина). Сан ткье итт (шийтга) шо ду.

д-иь кор, й-иь йоI, б-иь гIайба, в-иь стаг

д-ейтга кор, ейтга (й-эйтга) бад, б-ейтга йетт, в-ейтга стаг

შეგადგინოთ და ვთარგმნოთ ჩეხნურად წინადადებები.

ნიმუში:

ეს ვინ არის?

ეს არის ჩემი მეგობარი (ძმა, და, მასწავლებელი, მეზობელი...).

რამდენი წლის არის ის?

ის არის თორმეტი წლისა...

сом (суом) მანეთი, туьма თუმანი

цхьа сом (туьма)

ши сом

кхо сом

д-иь сом

пхи сом

ялх (ворх1, барх1, исс, итт, цхьайтга...) сом (туьма).

წავიკითხოთ:

Тахана оршотан де ду დღეს სამშაბათი (ორშაბათი) დღეა, ткье барх1алг1а март бу ოცდარვა მარტია, ши эзар пхуйтгалг1а шо ორი ათას თხუთმეტი წელი.

Масс сахьт даьлла რომელი საათია?

Итт сахьт даьлла (уьтгалг1а сахьт ду) ათი საათია.

Хьо маса сахьт даьлча хьалаг1отту შენ რომელ საათზე დგები?

Со ворх1 сахьт даьлча (хьала)г1отту მე შეიძ საათზე ვდგები.

Балха маца вьоду хьо სამსახურში როდის მიდიხარ?

Со балха исс сахьт даьлча вьоду მე სამსახურში მივდივარ ცხრა საათზე.

Х1инца маса сахьт даьლა ახლა რომელი საათია?

Хьо х1ун деш ву (ю) შენ რას აკეთებ?

Со книга йьшуш ву მე წიგნს ვკითხულობ. Х1ара ши ბ1е ткье кхоалг1а აგ1ო ю ეს არის ორას ოცდამესამე გვერდი.

Таьхьа ду გვიანია. Со шолг1а сахьт доладелча д1а-й-ижира (д1а-в-ижира) მე მეორე საათზე (საათი რომ დაიწყო) დავწექი.

წავიკითხეთ და დაწერეთ ჩეხნურად: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, ... 30, 31, 32, ... 40, 44, 45, ... 50, 56, 57, 60, 68, 69, 70, 71, 80, 88, 90, 99, 100, 101, 102, 200, 300, 400, 500, 600, 700, 800, 900, 1000, 1001.

კითხვითი ნაცვალსახელები

კითხვითი წინადადება იწყება კითხვითი სიტყვით (კითხვითი ნაცვალსახელით, კითხვითი ზმნისართით). შდრ.:

Маца вoѣду хьo юьрта (г1ала) როდის მიდიხარ სოფელში (ქალაქში)?
შეიძლება სიტყვათა რიგის შეცვლაც:
Хьo маца вoѣду юьрта (г1ала)?
Хьo г1ала (юьрта) маца вoѣду?
Хьoца мила вoг1у//Мила вoг1у хьoьца?

ჩვენურში კითხვითი ნაცვალსახელებია: мила (მხ. რ.), муьлш (მრ. რ.) ვინ?, х1ун რა?, маса და мел რამდენი?, масаг1а მერამდენე?, муьлха რომელი?, хьенан ვისი?, стенан რისა?...

мила (მრ. რ. муьлш) და х1ун კითხვითი ნაცვალსახელები არსებით სახელებს, ქართულის მსგავსად, ყოფენ ვინ-ჯგუფისა და რა-ჯგუფის სახელებად: ვინ-ჯგუფისაა მხოლოდ ადამიანის, პიროვნების აღმნიშვნელი სახელები, რა-ჯგუფისა – ყველა დანარჩენი. ამ ორი ნაცვალსახელისათვის დამახასიათებელია ორფუძიანი ბრუნების პრინციპი. გარდა ამისა, муьлш ფორმა მხოლოდ სახელობით ბრუნვაში დასტურდება. ეს არის ერთადერთი კითხვითი ნაცვალსახელი, რომელიც მრავლობით რიცხვში გვხვდება.

мила და х1ун ასე იბრუნვიან:

სახ. мила	х1ун
ნათ. хьенан	стенан
მიც. хьанна	стенна
ერგ. хьа	сте
თან. хьаьнца	стенца
განმ. хьанах	стенах
შედ. хьанал	стенал
მიმ. I. хьаьнга	стенга

ნათელია, რომ პირველი ფუძე წარმოდგენილია სახელობით ბრუნვაში, მეორე კი – დანარჩენ ბრუნვებში. маса? და мел? ფორმებს ქართულში შეესატყვისება "რამდენი?". პირველი დაესმის სახელს, რომლის დათვლაც შესაძლებელია, მეორე – იმ სახელს, რომლის დათვლაც შეუძლებელია, სახელებს, რომელთაც რიცხვი არ გააჩნიათ, როგორცაა, მაგ., сом ხილი, г1ум ქვიშა, сий სინდისი, ნამუსი...

ორივე ამ ნაცვალსახელს აქვს დამოკიდებული და დამოუკიდებელი ფორმები. დამოკიდებული ფორმები (ე. ი. მსაზღვრელის ფუნქციით გამოყენებული) ბრუნვათა მიხედვით არ იცვლებიან. ასეთ შემთხვევაში იბრუნვის მხოლოდ ნაცვალსახელი. მაგ.:

სახ.	მასა სტაგ რამდენი კაცი?	მელ დეში რამდენი ოქრო
ნათ.	მასა სტეგან	მელ დეშინ
მიც.	მასა სტაგანა	მელ დეშინა
ერგ.	მასა სტაგა...	მელ დეშინო...

დამოუკიდებელი ფორმები კი ჩვეულებრივ იბრუნვიან:

სახ.	მასა	მელ
ნათ.	მასა-ნნან	მელ-ანან
მიც.	მასა-ნნა	მელ-ანნა
ერგ.	მასა-მმა	მელ-ანნო
თან.	მასა-ნნა	მელ-ანნა
განმ.	მასა-ნნახ	მელ-ანნახ
შედ.	მასა-ნნალ	მელ-ანნალ
მიმ. I.	მასა-ნნა	მელ-ანნა

ასევე მილა-ს უკავშირდება მუღლა "რომელი?", რომლის დამოუკიდებელი ფორმაა მუღლანიგ. ეს ნაცვალსახელებიც იბრუნვიან ვით. ზედსართავ სახელთა ანალოგიურად. შდრ.:

სახ.	მუღლა სტაგ	მუღლანიგ
ნათ.	მუღლა სტეგან	მუღლახუნ
მიც.	მუღლა სტაგანა	მუღლახუნნა
ერგ.	მუღლა სტაგა...	მუღლახო...

Туька болх беш яц.
 Туькано х1ор дийнахь болх бо.
 Маса сахьт даллалц болх бо туькано?
 Цо болх бо пхиь (ялх) даллалц.
 Х1инца маса даьлла?
 Х1инца доьалла ду.
 Доьалг1а сахьт ду.

Муха болх бо шун университето?
 Мичахь ю шун университет?
 Маца д1а-й-обллу шун туька?
 Маца д1акьовлу и?
 Маса сахьт даьлла?
 Сан сахьт болх беш дац.

Мила ву цигахь? – Цхьа а вац.
Ахьа х1ун боху? – Х1умма а.
Хьо мичахь вара? – Цхьанххьа а вацара.
Хьо стенга ваханера? – Цхьанххьа а ца ваханера.
Маца г1ур ву хьо? – Цкьа а г1ур вац.
Муьлха куй эцна ахьа? – Аса цхьа а куй ца эцна.

Хьо сарахь стенга ваханера?
Хьуна нана маца гинера?
Хьо маца вара цаахь?
Хьо маца хилла юьртахь?

წავიკითხოთ, დავიმახსოვროთ:

лаа (лаъ) ნდობა, სურვილი
лазар ду ავადმყოფობა
ლაза ავადმყოფობა (ავადმყოფობს)
елха (й-элха) გირილი (გირის)
бала (ба:л) ბუ მწუხარება, უბედურება
д-ила დაბანა
д-илла დაღება
ловза თამაში

- Х1ара сан нана (йиша) ю. Нана (йиша) цомгуш ю.
- Хьан х1ун лозу?
- Сан легаш (корта) лозу. Суна молха дахьа (да:хь)!

- Х1ара сан ваша (да) ву. Ваша (да) цомгуш ву. Вешин (ден) б1аьргаш лозу.
- Аша лотьре кхайкхиний? Лотьре х1ун аьлла?

- Х1ара сан жимах (йоккхах) йолу йиша ю. Цуьнан ялх (ворх1, барх1, исс) шо ду. Цуьнан белш лозу. И йоьлхуш ю.
- Ма елха, белш толур ю.
Аса цунна молха эцна. Иза тоелла (то-й-елл).

Сан да (нана, йо1, к1ант, йиша, ваша...)
Сан куьг д- (ког б-, корта б-, б1аьрг б-, лаг д-, мара б-, пхьарс б-, букь б-...)
Сан: во1, йо1, майра, зуда, да (да:), нана (на:н), марваша, марйиша, марда, марнана, ваша, йиша.., стунда, стуннана, стунваша, стунйиша...)
Добзал бу.

мага შეძლება (შეიძლება)

მეგარ დუ შეიძლება

მეგარ დაц არ შეიძლება

Х1ара сан нана ю. Цо мегар ду аьларг, мегар ду, цо мегар дац аьларг, мегар дац.

- Чу ван (в-а:) мегар дуй?

-Мегар ду. Чу-в-ола (чу-в-уо:л).

- Ахьмад, хьо 1уьйранна х1ун деш вара.

- Тахана 1уьйранна со телевизоре хьожуш вара.

- Белла, хьо суьйранна х1ун деш яра.

- Суьйранна со телевизоре хьожуш яра.

- Дийнахь х1ун деш яра хьо?

- Дийнахь со шкоলেখь яра (университетехь лекцешкахь яра).

წავიკითხოთ:

– ეს ვისი მამა არის?

Х1ара хьенан да ву?

– ეს არის საღმანის მამა.

Х1ара Салманан да ву.

ეს ჩემი მეგობრის მამა არის.

Х1ара сан доттаг1чун да ву.

– რა ჰქვია მას?

Цуьнан ც1е х1ун ю?

– მას ჰქვია იდრისი.

Цуьнан ც1е Идрис ю.

– ეს ვისი დედა არის?

Х1ара хьенан нана ю?

– ეს ჩვენი (ჩემი) დედა არის.

Х1ара тхан (сан) нана ю.

ეს ჩვენი სტუდენტის დედა არის.

Х1а вайн студентан нана ю.

ეს მისი დედა არის. მისი და არის.

Х1ара цуьнан нана ю. Цуьнан нана ю.

– ეს ჩანთა ვისია?

Х1ара тоьрмиг хьенан бу?

შენია (შენი არის)?

Хьан буй?

– დიახ, ეს ჩანთა ჩემი არის.
 Х1аъ, х1ара тоърмиг сан бу.
 არა, ეს ჩანთა ჩემი არ არის.
 Х1ан-х1а, и (//х1ара) тоърмиг сан бац
 – ვისი არის (ვისია)?
 Хъенан бу?
 ვისია ეს ჩანთა?
 Х1ара тоърмиг хъенан бу?
 – მე არ ვიცი, ეს ვისია.
 Суна ца хаъа, и хъенан бу.
 მე არ ვიცი, ეს ჩანთა ვისია.
 Суна ца хаъа, и тоърмиг хъенан бу.

– შენ სტუდენტი (მოსწავლე) ხარ?
 Хьо студент (дешархо) ву?
 – დიახ, მე სტუდენტი (მოსწავლე) ვარ. შენ რა გქვია?
 Х1аъ, со студент (дешархо) ву. Хъан ц1е х1ун ю?
 – ჩემი სახელი რუსლანია. ჩემი გვარი ხამიდოვია. შენ რა გქვია?
 Сан ц1е Руслан ю. Сан фамили Хамидов ю. Хъан ц1е х1ун ю?
 – ჩემი სახელი ბესლანია. ჩემი გვარი ედილოვია.
 Сан ц1е Беслан ю. Сан фамили Эдилов ю.
 შენ დედა და მამა (მამა-დედა) გყავს?
 Хъан да-нана дуй?
 – მყავს, მე მამაც, დედაც მყავს.
 Ду, сан да а, нана а ду.
 – სად ცხოვრობენ ისინი?
 Мичахь 1аш бу уьш?
 – ისინი ქალაქში ცხოვრობენ.
 Уьш г1алахь 1аш бу.

сан (са)	вайн, тхан (вай, тха)
хъан (хъа)	шун (шу)
цуънан (цуън)	церан (це:p)

თარგმნეთ ჩეჩნურად:

– ელინა, ვინ არის დედაშენი (შენი დედა)?
 – დედაჩემი (ჩემი დედა) ექიმი არის.
 – საცითა, ვინ არის მამაშენი (შენი მამა)?
 – მამაჩემი მასწავლებელი არის.
 – საცითა, შენ ძმა (ძმები) გყავს?
 შენ და (დები), ძმა (ძმები) გყავს?
 – მყავს (сан йиша//йижарий ю//б-у). მე ორი და და სამი ძმა მყავს.

- შენი და გათხოვილია (ma:pehь юй)?
 - დიახ, ჩემი და გათხოვილია.
 - მისი ქმარი ვინ არის?
 - მისი ქმარი არის ინჟინერი.
 - ახმედ, შენ ცოლი (хьо зуда ялийна вуй) გყავს?
 - კი, მე ცოლი მყავს.
 - არა, მე ცოლი არა მყავს.
 - რა ჰქვია შენს ცოლს (შენი ცოლის სახელი რა არის)?
 - მისი სახელი თამარა არის.
- ის სკოლაში მუშაობს.
 ის არ მუშაობს.

გაკვეთილი №12

ასპექტი – ერთგზისი და მრავალგზისი

ზმნათა ერთ ნაწილს ჩეჩნურში აქვს გზისობის გამომხატველი ფორმები: ერთი ფორმა გამოხატავს მოქმედების ერთგზისობას, მისი საოპოზიციო ფორმა კი გვიჩვენებს, რომ იგივე მოქმედება ხდება მრავალგზის.

მრავალგზისობა ქართულში გადმოიცემა **ხოლმე** ნაწილაკით. შეადარეთ ფორმები – წერს და წერს ხოლმე; აკეთებს და აკეთებს ხოლმე; დადის და დადის ხოლმე... შდრ., აგრეთვე: დაღევა (ერთგზისი) – სმა (მრავალგზისი).

მოვიყვანოთ მაგალითები:

ინფინიტივი

ერთგზისი	მრავალგზისი
лакха	лекха (ле:кха) დააკვრა
лата	лета (ле:та) დაჭიდება
саца	сеца (се:ца) გაჩერება
хатта	хетта შეკითხვა
ГIатта	ГIитта ადგომა
мала	мийла დაღევა
д-отта	д-итта დასხმა
д-ада	ида გაქცევა...

ჩამოთვლილ ფორმათაგან ვაწარმოთ აწმეოს მარტივი და აღწერილი ფორმები:

აწმეო

აწმეო

локху	ЛОЬКХУ (ЛОЬ:КХ)
лета (ЛЭТ)	ЛЕТА (ЛЕ:Т)
соцу	СОЬЦУ (СОЬ:Ц)
хотту	ХОЬТТУ
ГІотту	ГІУЬТТУ
молу	МУЬЙЛУ
д-утту	Д-УЬТТУ
в-оду	УЬДУ

წავიკითხოთ და დავიმახსოვროთ იმავე ფორმათა აღწერითი ფორმები:

локхуш в-у	ЛОЬКХУШ В-У
леташ в-у	ЛЕТАШ (ЛЕ:ТАШ) В-У
соцуш в-у	СОЬЦУШ В-У
хоттуш в-у	ХОЬТТУШ В-У
ГІоттуш в-у	ГІИТТУШ В-У
молуш в-у	МУЬЙЛУШ В-У
д-уттуш в-у	Д-УЬТТУШ В-У
в-одуш в-у	УЬДУШ В-У...

лаха ძებნა (ვეძებ) – леха ძებна (ვეძებ ხოლმე)

хатта (შე)კითხვა (ვეკითხები) – хетта (შე)კითხვა (ვეკითხები ხოლმე)

саца გაჩერება (ვჩერდები) – сеца გაჩერება (ვჩერდები ხოლმე)...

აღნიშნულ ფორმათა შედარება გვიჩვენებს, რომ პირველი რიგის მაგალითები გვიჩვენებენ მოქმედების მომენტობრიობას (ერთგზისობას), მეორე რიგისა – იმავე მოქმედების დიურატიულობას. სემანტიკური განსხვავება ფუძეებს შორის ფუძისეული ხმოვნების ცვლით არის განპირობებული.

შევნიშნავთ, რომ დიურატიული (მრავალგზისი) ასპექტის ფორმებს ქართულად ვთარგმნით “ხოლმე” ნაწილაკით.

ფუძისეულ ხმოვანთა ცვლას, რომელიც ფონეტიკურად არ არის განპირობებული, აბლაუტს ეძახიან. ჩეხურში აბლაუტურად დაპირისპირებული ფუძეები დროთა სისტემას ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ქმნიან. როგორც ითქვა, ამ ფორმებს სემანტიკაც განსხვავებული აქვთ, ე. ი. აბლაუტს ჩეხურ ზმნაში სიტყვაწარმოების ფუნქცია აქვს. ხმოვანთა ცვლა დროთა წარმოებაშიც ხდება, რაც ფონეტიკურ პროცესებთან არის დაკავშირებული, ასპექტის (გზისობის) წარმოებას ფონეტიკურ პროცესებთან საერთო არაფერი აქვს. ასპექტის კატეგორია მორფოლოგიური კატეგორიაა.

ასპექტის კატეგორია ყველა ზმნას არა აქვს. მაშასადამე, ზმნათა ერთი ჯგუფი ფუძისეულ ხმოვანს იცვლის (სხვა საშუალებების შესახებ იხ. ქვე-

მთ) და ასპექტის მიხედვით საოპოზიციო ფორმებს ქმნის, მეორე ჯგუფის ზმნებს საოპოზიციო წყვილები არ ეწარმოებათ და, შესაბამისად, ასპექტის კატეგორიაც არ გააჩნიათ. ასეთი ზმნები უასპექტო ზმნებია.

გარჩეულია ასპექტის გამოხატვის რამდენიმე სახეობა (იხ. დანართი – ასპექტში მონაცვლე ზმნები). ასპექტის წარმოების ყველაზე პროდუქტიული საშუალებაა ფუძისეული ხმოვანთმონაცვლეობა, კერძოდ, **a (ā)** ხმოვნიანი ფუძეები მომენტობრივ ასპექტს გამოხატავენ, **e (ē)** დიფთონგიანები – დიურატიულს. აღსანიშნავია, რომ ორივე ფორმას დრო-კილოთა საკუთარი სისტემები აქვთ. მოვიყვანოთ სათანადო მაგალითები:

	მომენტობრივი ასპექტი	დიურატიული ასპექტი
ინფ.	лах-а ძებნა	лех-а
აწმყო:	лох-у	лоьх-у (лōьху)
ბ. უწყ:	лох-у-ра	лоьх-у-ра
მყოფ:	лох-у-р д-у	лоьх-у-р д-у
ბ. უახ:	лех-и	лийх-и
ბ. განს:	лех-и-ра	лийх-и-ра...

შეგადართოთ აბლაუტურად დაპირისპირებული ფუძეები, სადაც შემდეგი ხმოვნები მონაცვლეობენ:

1. a : e

- карч-а დაგორება – керч-а
- хатт-а (შე)კითხვა – хетт-а
- лачкъ-а დამალვა – лечкъ-а
- ласт-а შერხევა – лест-а...

2. a : e (ē)

- такх-а გახობვა – текх-а
- лакх-а დაკვრა – лекх-а
- сац-а გაჩერება – сец-а...

3. a : и

- татт-а გაწვევა – титт-а
- гIатт-а ადგომა – гIитт-а

4. a (ā) : ий

- мал-а დაღევა – мийл-а
- тас-а დათესვა, მოყრა – тийс-а

5. a (ā) : ий

д-ал-а ამოსვლა, აღმოცენება – д-ийл-а

6. a (ā) : e (ē)

лар-а დათვლა – лер-а

лац-а დაჭერა – лец-а...

ჩამოთვლილ მაგალითებში a სადა ხმოვანს შეესატყვისება e და მისი გრძელი ვარიანტი (ē). ეს მოვლენა, როგორც ჩანს, მარცვლის სტრუქტურით არის განპირობებული: დახურულ მარცვალში სადა ხმოვანია, ღიაში – გრძელი.

დიურატიულ ფორმებში რამდენიმე შესატყვისი აქვს დიფთონგსაც. შდრ.:

o : и

д-отт-а დასხმა – д-итт-а

кхосс-а გასროლა – кхисс-а...

o (ō) : ий

д-огI-а დარგვა – д-ийгI-а

д-оз-а გაბბა – д-ийз-ა...

o (ou) : e

гIорт-а მცდელობა – гIерт-а

д-охк-а ჩაყრა – д-ехк-ა...

ов (ou) : и

гIовтт-а ადგომა (სუბ. მრ-ში) – гIитт-а

ов (ou) : ий

ховц-а გაცვლა – хийц-а

къовл-а დაკეტვა – къийл-ა

ловс-а დღეება, გაცრა – лийс-ა...

მაშასადამე, ჩეხნურში აბლაუტური ხმოვანთმონაცვლეობის შემდეგი სახეობები გამოიყოფა:

1. a : e/(ē)//и//ий

a (ā) : e (ē)//ий

2. o : и//e

ო (ō) : იჲ

3. ов (ou) : ი//იჲ

ჩეჩნურში ასპექტი იწარმოება კლასნიშნიან და უკლასნიშნო ფუძეთა დაპირისპირებითაც. ხმოვანთმონაცვლეობა ასეთ ფუძეებშიც ჩვეულებრივია. ზმნათა ეს ჯგუფი მცირერიცხოვანია. მაგალითად:

მომენტ. ასპექტი	დიურატ. ასპექტი
д-ад-а გაქცევა	ид-а
д-ах-а წასვლა	эх-а // их-а
д-атI-а გასკდომა	этI-а

ასპექტი შეიძლება სუბლექტური ფორმებითაც იყოს გამოხატული. შდრ.:

მომენტ. ასპექტი	დიურატ. ასპექტი
ал-а (āла) თქმა	бах-а (bāха)//д-ийц-а
тох-а (туōха) დარტყმა	д-етт-а
д-ал-а მიცემა	тел-а (tēла)
д-иг-а წაყვანა	кхийл-а...

ჩამოთვლილ წყვილებში ასპექტურად დაპირისპირებულია ფუძეები, რომელთაც თითქმის ერთი და იგივე სემანტიკა აქვთ. ზოგი წყვილი, შესაძლებელია, წარმოშობით ერთი და იგივეც იყოს (შდრ.: д-ал-а და тел-а ასპექტის მაწარმოებელი ხმოვანთმონაცვლეობით)...

მაშასადამე, ასპექტურად დაპირისპირებული ფუძეები ნაწარმოებია: ფუძისეული ხმოვანთმონაცვლეობით; კლასნიშნიანი და უკლასნიშნო ფუძეთა მიხედვით (სადაც ხმოვანთმონაცვლეობაც გვაქვს); სუბლექტური ფორმებით.

ქვემოთ მოყვანილი ერთგზისი ფორმებისაგან ვაწარმოთ მრავალგზისი ფორმები (საჭიროებისას გამოვიყენოთ ლექსიკონი):

лаца (ла:ц)	лаха
саца	хъажа
ара-в-ала	мала
таса	кхосса
лакха	кхахъа
ала	карча

რიცხვში მონაცვლე ზმნური ფორმები

გრამატიკული რიცხვის მიხედვით ცვალებადია მცირერიცხოვანი ზმნები. ზმნაში რიცხვის გამოსატვის რამდენიმე საშუალება არსებობს. მაგალითად:

1. როგორც ცნობილია, არსებითი სახელის კლასის ნიშანი რეალიზებულია ზმნაში (ზოგ სხვა მეტყველების ნაწილშიც). ვინ-ჯგუფის სახელთა გრამატიკული კლასის ნიშნები არის **в-** და **й-**, რომელთაც მრ. რიცხვში ენაცვლება **н-**, ე. ი. გრამატიკული რიცხვის გამოსატვის ერთ-ერთი საშუალება არის გრამატიკული კლასის ნიშანთა ცვლა. მაგალითად:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
да в-у მამა არის	дай н-у მამები არიან
нана ю (й-у) დედა არის	наной н-у დედები არიან
кІант в-аха ბიჭი წავიდა	кІентий н-аха ბიჭები წავიდნენ
йоІ яха (й-аха) გოგო წავიდა	мехкарий н-аха გოგოები წავიდნენ...

შდრ., ნივთის კლასის სახელებში ნიშანი მრავლობით რიცხვში არ იცვლება: **марха ю (й-у)** ღრუბელი არის, **мархаш ю (й-у)** ღრუბლები არის. თუმცა არის გამონაკლისებიც.

გრამ. კლასის ნიშანი **н-** გვხვდება მხ. რიცხვშიც, თუმცა იგი ზოგი სახელის მრ. რიცხვში იცვლება. შდრ.:

сту н-аха “ხარი წავიდა”, მაგრამ: **стерчий д-аха** “ხარები წავიდნენ” და მისთ.

2. რიცხვის გამოსატვის ერთ-ერთი საშუალება არის ინფიქსი **-в-**, შდრ.:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
гІатт-а ადგომა (სუბ. მხ.)	гІо-в-тт-а ადგომა (სუბ. მრ.)
сац-а გაჩერება	со-в-ц-а
лачкь-а დამალვა	ло-в-чкь-а
хьад-а გაქცევა	хьо-в-д-а
д-ал-а (дāла) დამთავრება, აღმოცენება	д-о-в-л-ა...

მაშასადამე, ფუძეში აუსლაუტის თანხმოვნის წინ **-в-** ფორმანტის ჩართვით მიღწეულია სუბიექტის რიცხვის გამოსატვა.

ზმნათა ამ ჯგუფს ემატება რამდენიმე ზმნაც, რომლებიც, მართალია, სუბიექტის მრავლობითობას **-в-** ინფიქსით გამოხატავენ, მაგრამ ფუძეთა ბოლოკიდური თანხმოვნები განსხვავებული აქვთ. შდრ.:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
ха-а დაჯდომა	ХО-В-III-а
хъаж-а ხედვა (გახედვა, შეხედვა)	д-ийш-а (< д-и-в-ш-а)...

მარტივ ფუძეში ინფიქსის ჩართვა ჩეჩნური ზმნის ერთ-ერთი თავისებურებაა.

3. ობიექტის მრ. რიცხვის გამოხატვის ერთ-ერთი საშუალებაა ზმნურ ფუძეში აუსლაუტის ორმაგი, ინტენსიური, მაგარი -лл- თანხმოვნის მრავლობითში -хк-თანხმოვანთკომპლექსით შეცვლა. შდრ.:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
лалл-а გაგდება	лахк-а
тилл-а დაფარება, დარქმევა	тахк-а
талл-а კვლევა	тахк-а
кхолл-а გადახურვა, გადაფარება	кхохк-а
д-олл-а გაყრა (მაგ., ძაფისა)	д-охк-а
олл-а დაკიდება	охк-а
д-илл-а დაღება	д-ахк-а
Илл-а წოლა	Іахк-а

ჩამოთვლილ ზოგ წყვილ ფუძეში ხმოვანი არ იცვლება.

4. ობიექტის რიცხვს თავისებურად გამოხატავენ შემდეგი ფუძეები:

д-ен მოკვლა, დაკვლა	д-ай-а
д-аккх-а წართმევა	д-ах-а (дāха)

5. სუბიექტის რიცხვია გამოხატული, აგრეთვე, в-ах-а “წასვლა” ზმნის აწმყოს ფორმებში: в-оьд-у “მიღის”, д-оьлх-у (I და II პირი), в-оьлх-у (III პირი) “მიდიან” (კლასის ნიშნითა და ფუძის შეცვლით). შდრ., აგრეთვე, д-ож-а “ვარდნა” და лег-а “ცვენა” (სუპლემენტური ფორმებია).

შეიძლება დავასკვნათ, რომ გრამატიკული რიცხვის კატეგორია იწარმოება გრამატიკული კლასის ნიშნების ცვლით, სპეციალური ინფიქსით, თანხმოვანთა კომპლექსების მონაცვლეობით და ზოგი სხვა საშუალებით, რომელთა ახსნა ჯერჯერობით ვერ ხერხდება.

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ:

კ1ანტ соцу	კ1ентий со-в-цу
хьо в-оду	шу д-о-в-ду (вай//тхо д-овду, уьш б-овду)
зезаг д-олу	зезагаш д-олу
со г1отту	тхо г1о-в-тту
со охьахоу	тхо охьахо-в-шу

говр лоллу	говрвш лохку
куй туьллу	куйнаш тохку
куй хьалауллу	куйнаш хьалаухку

со в-оьду	тхо д-оьлху (шу д-оьлху, уьш б-оьлху)
охьа-д-ижа	охьადийша

შეადარეთ:

კ1ანტ лаьтта – კ1ентий лаьтта
аса хи молу – вай хи молу
со ловзу – тхо ловзу
ж1ала лета – ж1аьлеш лета...

ვთარგმნოთ:

Чу-в-ан мегар дуй?
мегар ду. Чувола. Охьахаа!
Чу-д-ахка мегар дуй?
Мегар ду. Чу-д-овла. Охьаховша.

Хьехархо йог1ушш юй?
Хьалаг1атта, хьехархо йог1у (йог1уш ю).
Хьалаг1овтта, хьехархой б-ог1у.
Хьалаг1овтта, хьеший бог1у.

Мичахь 1уьллу кннига?
Мичахь 1охку книгаш?

ნაცვალსახელები (გამეორება)

Х1орш зезагаш ду.
Цхьа зезаг ц1ен ду.
Важа зезаг კ1айн ду.
Цхьადерш 1აьржа а ду.

X1apa zezag sийna ду.
D1opa zezad moжа ду.
Царах хаза хьoжа йог1у.

გაკვეთილი №13

ორმაგი ასო-ბგერები და მართლწერის საკითხები ჩეჩნურში

გავიხსენოთ თანხმოვანი ბგერები, რომლებიც ორი ასო-ნიშნით იწერება (ორი ასო-ნიშნით იწერება ზოგი ხმოვანი ბგერაც). ასე მაგალითად, ორი ასო-ნიშნით იწერება შემდეგი ბგერები:

г1, кх, къ, хь, х1, п1, т1, ц1, ч1, к1

ორი ასო-ნიშნით გამოხატული ბგერები წერისას თუ მეზობლად მოხვდნენ, წინა ორი ასო-ნიშნის მეორე ნიშანი არ იწერება. მაგალითად:

г1г1 – гг1, кхкх – ккх, къкъ – ккъ, хьхь – ххь, т1т1 – тт1, х1х1 – хх1, п1п1 – пп1, ц1ц1 – цц1, ч1ч1 – чч1, к1к1 – кк1:

д-оккха (д-окккха) დიდი: в-оккха стаг
б-аккхий (б-акккхий) დიდი (მრ. რიცხვი): б-аккхий нах
д-аккха (д-акккха) წართმევა
дуккха а (дукккха а) ძალიან ბევრი
ц1еххьана (ц1еххьхьана) უცბად, მოულოდნელად
дუьххьар (дуьххьхьар) პირველად
т1аьххьара (т1аьххьхьара) საბოლოო, საბოლოოდ
юккьехь (юккькьехь) შუაში

букь ზურგი – баккьаш (баккьхьаш) ზურგები
дукь ქელი (მთისა) – даккьаш (даккьхьаш) ქედები

ницкь (ниц1кь) ნუ ძალა, ღონე
цкья (ц1кья) ერთხელ
ц1оцкьам (ц1оц1кьам) დუ წარბი
ткья (т1кья) ოცი
ткьяесна (т1кьяесна) ცხრაშეტი
д-оьзткья (д-оьзт1кья) ოთხმოცი

чкьор (ч1кьор) დუ კაბი
лачкья (лач1кья) დამალვა და მისთანანი.

წავიკითხოთ:

- Хьо мичахь яра? შენ სად იყავი?

- Маца? როდის?

- Сийсара. Аса хьобга телефот йиттира, амма цхьmmo а схьа ца йицира. წუხელ.
მე შენთან ტელეფონით ვრეკავდი, მაგრამ არავინ აიღო.

- Сийсара со лулахошка яханера. Хьо мичахь яра? წუხელ მე მეზობლებთან
წავედი. შენ სად იყავი?

- Соѳ? Со цахь яра. მე? მე შინ (სახლში) ვიყავი.

ღროის ზმნისართი

ღროის ზმნისართის კითხვა არის როდის? როდემდე? როდიდან?
მაგალითად:

маца როდის?

селхана გუშინ

тахана დღეს

кхана (кха:на) ხვალ

лама ზეგ

тховса ამდამ

сийсара წუხელ

1уьйранна დილით

сарахь საღამოს

дийнахь დღისით

буса ღამით

1ай ზამთარში

б1аьста გაზაფხულზე

аьхка ზაფხულში

гурахь შემოდგომაზე

мацалц როდემდე?

тахханалц დღემდე

кханналц ხვალამდე

ламمالц ზეგამდე

сарралц საღამომდე

როდიდან?

тахана дуьйна დღეიდან

кхана дуьйна ხვალიდან

გაკვეთილი №14

საგარემოებო ფორმები

ჩეჩნურში დამოკიდებული წინადადების შინაარსის გამოსატვის ერთ-ერთი საშუალება საგარემოებო ფორმებია. გარჩეულია აწმყოს, ნამყოს და მყოფადის საგარემოებო ფორმები.

გარემოების ფუნქციის მქონე ფორმები გამოსატავენ როგორც ადგილმდებარეობას, ისე მიმართულებას. შდრ.:

აწმყო: оxк-у-чу	იქითკენ, სადაც ბარავს
оxк-у-чу-хь	იქ, სადაც ბარავს
оxк-у-чу-ра	იქიდან, სადაც ბარავს
ნამყო: аьхк-и-на-чу	იქითკენ, სადაც დაბარა
аьхк-и-на-чу-хь	იქ, სადაც დაბარა
аьхк-и-на-чуь-ра	იქიდან, სადაც დაბარა...

მაშასადამე, აწმყოსა და ნამყოს საგარემოებო ფორმები შესაბამისი დროის ფორმებისაგანაა ნაწარმოები.

მყოფადის საგარემოებო ფორმები მყოფადი ფაქტობრივისაგან იწარმოება. შდრ.:

მყოფადი: оxк-у д-ол-у-чу	იქითკენ, სადაც დაბარავს
оxк-у д-ол-у-чу-хь	იქ, სადაც დაბარავს
оxк-у д-ол-у-чуь-ра	იქიდან, სადაც დაბარავს...

-чу სუფიქსზე -хула, -хьара, -хьахула სუფიქსების დართვით მიღებულია, აგრეთვე, მეორეული რთული სუფიქსები, რომლებიც უფრო აზუსტებენ წინადადების მთავარი ზმნით გამოსატული მოქმედების ადგილმდებარეობასა და მიმართულებას.

გარდა ამისა, გვაქვს დროის აღმნიშვნელი საგარემოებო ფორმებიც. ასეთი ფორმები ნაწარმოებია აწმყოს აბსოლუტივისაგან -exხ ფორმანტისა და ნამყო უახლესისაგან ма ნაწილაკის მეშვეობით:

оxк-у-ш-exх დაბარვისას || ბარვის მომენტშივე
ма аьхк-и დაბარვისთანავე..

მაშასადამე, საგარემოებო ზმნურ ფორმებს ჩეჩნურში რთულ ქვეწყობილ წინადადებაში დამოკიდებული წინადადების შინაარსის გამოსატვის ფუნქცია აქვთ.

გარდა ამისა, არსებობს საგარემოებო სხვა ფორმებიც. საგარემოებო ფორმათა სიმრავლე ენაში, როგორც ჩანს, გამოწვეულია რთული ქვეწყობილი წინადადების გამოსატვის სპეციფიკით ჩეჩნურში.

წავიკითხოთ:

- Хьо стенга вoдy? სად მიდიხარ?
- Со сайн ваша волучу вoдy. მე მივდივარ ჩემს ძმასთან.
- Хьо стенгара вoг1y? შენ საიდან მოდიხარ?
- Со сайн ваша волучуъра вoг1y. მე მოვდივარ ჩემი ძმისაგან.
- Хьо мичахь вара? შენ სად იყავი?
- Со сайн йиша йолучохь вара. მე ვიყავი ჩემს დასთან.

- Хьо хьехархо волучу вахарий? შენ წახვედი მასწავლებელთან?
- Вахара. წახვედი.
- Веха 1ийрий хьо и волучохь? დიდხანს იყავი იმასთან?
- Веха ца 1ийრა. დიდხანს არა (იყავი).
- Хьо хьехархо волучуъра ара маца вааьлла? შენ როდის გამოხვედი მასწავლებლისგან?
- Х1инцца. ახლა (სულ ახლახანს).

- Ассалам 1алийкум, Руслан! გამარჯობა, რუსლან!
- Ва 1алийкум салам, Беслан! გაგიმარჯოს, ბესლან!
- Гуллакхаш муха ду? როგორაა საქმე?
- Вон дац. Хьо лелачохь х1ун ду? არა უშავს. შენკენ რა არის ახალი (იქ, სადაც შენ დადიხარ, რა არის)?
- Х1ума дац. არაფერი არ არის.

შევადართო ერთმანეთს მოცემული ზმნური ფორმები, ვისაუბროთ, რა განსხვავებაა მათ შორის:

к1ад-в-елча	к1адъелча	к1ад-д-елча...
мац-в-елча	к1адъелча	к1ад-д-елча...
хьаг-в-елча	хьагъелча	хьаг-დ-ელჩა...
в-ох-в-ელча	й-охъелча	д-ох-დ-ელჩა...
шел-в-ელча	шелъелча	шел-დ-ელჩა...
г1ел-в-ელча	г1елъелча	г1ел-დ-ელჩა...
лаз-в-აьлча	лазъяьлча	лаз-д-აьлча...

к1ай-в-ელча
1арж-в-ელча
ц1ий-в-ელჩა
ммаж-в-ელჩა

лакх-в-ელჩა
лах-в-ელჩა
в-акх-в-ელჩა

Со к1адвелча, аса садо1у.
Со мацвелча, аса яах1ума (яъх1ум) юу.
Со хъагвелча, аса хи молу.
Со шелвелча, аса довха чай молу.
Со вохвелча, аса шийла хи молу.
Со г1елвелча, со д1авуъжу.
Со лазваълча, аса молха молу.

Со садо1уш ву.
Со юуш ву.
Со (хи, чай, молха) молуш ву.
Со да1авуъжуш ву.
Со г1оттуш ву.

сада1а! яа (яъ! д-аъ! б-аъ!); хи мала! д1авижа (д1а-й-ижа, д1а-д-ижа, д1а-б-ижа)!
аса 1аж боу (буоъу)//буу (буъу), б1ара доу (дуоъу), шаптал (გარგარო) йоу
(йуоъу).

г1о! д1аг1о! хъалаг1о! охъаг1о!
схъавола! чувола!
аравала! д1авала!
саца – ма саца – ца соцу. саца! ма саца! ца соцу
ло (луо)! ма ло! ца ло
мала! ма мала! ца молу
дотта! ма дотта! ца дутту
д-ижа – д1а-д-ижа
д-ожа (д-уо:жа) – охъа-д-ожа (охъа-д-уо:жа)

Со д1авуъжу	Со д1аюъжу	д1адуъжу	д1абуъжу
Со д1авуъжура
Со д1авуъжур ву			
Со д1авижи			
Со д1авижира			
Со д1авижна			
Со д1авижнера			

д1ადიშა!

Тхо (вай) д1а-д-уъйшу
Шу д1а-д-уъйшу

Уъш д1а-б-уъйшу

- შენ სამსახურს რომელზე (რომელ საათზე) ამთავრებ?
- მე სამსახურს ექვსზე ვამთავრებ.

- შენ რას აკეთებ?
- მე წერილს ვწერ.
- როცა დაწერ, მოდი, რა! // როცა მორჩები, მოდი, რა!

დაამთავრეთ ფრაზები:

- როცა მოვრჩი...
- როცა დავწერე...
- როცა შინ (აქ: სახლში) მოვედი...
- როცა ვთქვი...

მიმღეობა

მიმღეობა, ზედსართავი სახელის მსგავსად, შეიძლება იყოს მსაზღვრელი: მიმღეობას და ზედსართავ სახელს ერთნაირი სინტაქსური ფუნქცია აქვთ. მიმღეობა ბრუნებადი სიტყვაა, იბრუნვის ზედსართავი სახელის ანალოგიურად. დამოუკიდებელ (ე. ი. გასუბსტანტივებულ) მიმღეობას აქვს მრ. რიცხვის ფორმაც, როგორც დამოუკიდებელ (გასუბსტანტივებულ) ზედსართავ სახელს.

აწმყოს მიმღეობა აწმყოს ფორმისაგან იწარმოება. გარჩეულია ორი სახეობა:

1. დამოკიდებული მიმღეობა (-н ფორმანტიანი, ფორმანტი სალიტ. ენაში არ აღინიშნება). იგი მსაზღვრელია და ახლავს თავისი საზღვრული;
2. -рг (< -риг) ფორმანტიანი დამოუკიდებელი (გასუბსტანტივებული) მიმღეობა, რომელსაც საზღვრული, რა თქმა უნდა, არ ახლავს. მაგალითად:

აწმყო	დამოკ. მიმღეობა	დამოუკ. მიმღეობა
воьд-у	воьду кІант	воьду-рг
მიდის	მიმავალი ბიჭი	მიმავალი
вогІ-у	вогІу кІант	вогІу-рг
მოდის	მომავალი ბიჭი	მომავალი
локх-у	локху пондар	локху-рг
უკრავს	დასაკრავი გარმონი	დასაკრავი...

ფონეტიკური პროცესები (ლაბიალიზაცია, პალატალიზაცია...), რაც ინფინიტივისაგან აწმყოს (ზოგადად, ნამყო განუსაზღვრელისა და მყოფადის) წარმოებისას შეინიშნება, შენარჩუნებულია დროთა ფორმებისაგან ნაწარმოებ მიმღეობებშიც. გამონაკლისია: დი “აკეთებს”, მაგრამ: де (დამოკ.), дерг (დამოუკ.) “მკეთებელი”, ди “აძღვეს”, მაგრამ: лу (დამოკ.), лург (დამოუკ.) “ის, რასაც აძღვეს”...

ნამყოს მიმღეობის ფორმა სავსებით ემთხვევა ნამყო განუსაზღვრელი დროის ფორმას. ცნობილია, რომ ნამყო განუსაზღვრელის ფორმა წარმოშო-

ბით მიმღეობაა, რომელსაც დაკარგული აქვს მეშველი ზმნა. მაშასადამე, მოულოდნელი არ არის ნამყო განუსაზღვრელისა და ნამყოს მიმღეობის იდენტურობა. შდრ.:

в-ахана “წავიდა”, წასულია” და в-ахана стаг “წასული კაცი”;
мелла “დალია, დაულეკია” და мелла хи “დალეული წყალი”...

ნამყოს დამოუკიდებელი მიმღეობა იმავე ნამყოს დამოკიდებული მიმღეობისაგან არის ნაწარმოები -рг ფორმანტის მეშვეობით. შდრ.:

в-ахана-рг წასული
мелла-рг დალეული, შესმული (რაც დალია, დალიეს)
в-еана-рг მოსული
д-ийщина-рг მონაყოლი
аьхна-рг მოხნული...

აღსანიშნავია, რომ მიმღეობის დამოუკიდებელ ფორმას შეუძლია გამოხატოს როგორც სუბიექტი, ისე სამოქმედო ობიექტი. მაშასადამე, აწმყოს მიმღეობები, როგორცაა оху აღნიშნავს როგორც “მხენელს”, ისე “მოხნულს”, доькьург – “გამყოფს” და “გასაყოფს” და ა. შ. ნამყოს მიმღეობები – динарг “გამკეთებელს” და “გასაკეთებელს”... ასეთივე ვითარება გვაქვს მყოფადის მიმღეობებშიც. მნიშვნელობათა გარჩევა კონტექსტის მიხედვით არის შესაძლებელი.

მყოფადის მიმღეობა რთულია, შედგება ორი ნაწილისაგან. მყოფადის დამოკიდებული მიმღეობა შედგენილია აწმყოს მიმღეობისა და ду მეშველი ზმნის ასევე აწმყოს მიმღეობის долу ფორმებისაგან. შდრ.:

дуйьцу долу “მოსაყოლი” (მაგ., туйьра ზღაპარი), оху йолу керт “მოსახნავი ეზო”, кхуссу йолу топ “გასასროლი თოფი”, локху йолу шедаг “დასაკრავი საღამური”...

მყოფადის დამოუკიდებელი მიმღეობა იწარმოება მყოფადი დამოკიდებულისაგან д-олу (< д-алу) ფორმაზე -рг ფორმანტის დართვით. ამ შემთხვევაში (*долу +рг >) дерг (п-ს ჩავარდნა მოულოდნელი არ არის მყოფადის ფორმათა წარმოებაში. იხ. მყოფადის წარმოება). მაგალითად:

дуйьц(у)-д-ерг მოსაყოლი ; дуйьц(у)-в-ерг ის, ვინც მოყვება
ох(у)-д-ерг მოსახნავი ; ох(у)-в-ерг ის, ვინც მოხნავს...

მყოფადის მიმღეობა, შესაძლებლობის მოდალური მნიშვნელობის გამოხატვისას, ორმაგდება. ასეთ შემთხვევაში მეორე ფორმა კარგავს ბოლოკიდურ -r ელემენტს. შდრ.: хирг хир д-у “მოსახდენი მოხდება”, духург духур ду “დასანგრევი დაინგრევა”...

როგორც უკვე ითქვა, მიმღეობა ბრუნებადი სიტყვაა, დამოკიდებული და დამოუკიდებელი მიმღეობები განსხვავებულად იბრუნვიან ისე, როგორც შესაბამისი ზედსართავი სახელები. მაგალითად:

	სასმელი წყალი
სახ.	мол-у хи
ნათ.	молу-чу хин
მიც.	мол-у-чу хина
ერგ.	мол-у-чу хино
განმს.	мол-у-чу хих
შედ.	мол-у-чу хил
თან.	мол-у-чу хица
მიმ. I.	мол-у-чу хига

მაშასადამე, ბრუნებისას დამოკიდებულ მიმღეობას სულ ორი ფორმა აქვს – სახელობითისა და დანარჩენი ბრუნებისა -чу ელემენტით. არა აქვს მნიშვნელობა საზღვრულის რიცხვს.

ვაბრუნოთ ნამყოს მიმღეობა საზღვრულთან ერთად даькккхина тур “ამოდებული ხმალი”:

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
სახ. даькккхина тур	даькккхина тарраш
ნათ. даькккхина-чу туьран	даькккхина-чу таррийн
მიც. даькккхина-чу туьрана	даькккхина-чу таррашна
ერგ. даькккхина-чу туьро	даькккхина-чу тарраша...

მყოფადის დამოკიდებული მიმღეობის ბრუნებისას უცვლელია მიმღეობის I ნაწილი, II ნაწილი კი ისევე იბრუნვის, როგორც აწმყოს ამ ნამყოს დამოკიდებული მიმღეობები:

სახ.	доккхур долу тур ამოსაღები ხმალი
ნათ.	доккхур долу-чу туьран
მიც.	доккхур долу-чу туьрана
ერგ.	доккхур долу-чу туьро...

სხვაგვარად იბრუნვის დამოუკიდებელი მიმდებარეობა. მაგალითად. შდრ.:
ოხურგ მხენელი, სახენელი, დოკხურგ ამოსაღები, ამომღებელი...

სახ.	ოხურგ	დოკხურგ
ნათ.	ოხურგან	დოკხურგან
მიც.	ოხურგანა	დოკხურგანა
ერგ.	ოხურგო	დოკხურგო...

ანალოგიურად იბრუნვიან ნამყოს დამოუკიდებელი (გასუბსტანტივებუ-
ლი) მიმდებარებები.

გაკვეთილი №15

აბსოლუტივი

აბსოლუტივით გამოხატული მოქმედება ზმნით გადმოცემულ მოქმედე-
ბას რაიმე ნიშნის მიხედვით ახასიათებს, აზუსტებს. მაშასადამე, აბსოლუტი-
ვით გამოხატული მოქმედება, წინადადებაში ზმნით გადმოცემულ მთავარ მო-
ქმედებასთან შედარებით, მეორეხარისხოვანია. ორივე ეს მოქმედება ერთ სუ-
ბიექტს მიემართება. იგი გვიჩვენებს, თუ როგორ, რა სახით ან ფორმით ხდება
მოქმედება. აბსოლუტივი, იგივე გერუნდივი, ზმნის უცვლელი ფორმაა.

აბსოლუტივს ზმნური ნიშნებიდან გააჩნია:

1. ზმნასთან ერთი და იგივე ლექსიკური მნიშვნელობა (აბსოლუტივი
იწარმოება ზმნის დროთა ფორმებისაგან). მაგ., ინფ. *ლახ-ა* ძებნა, *აღ-ა* თქმა:

ლოხ-უ ეძებს – *ლოხ-უ-III* ეძებს-რა

ოღ-უ ამბობს – *ოღ-უ-III* ამბობს-რა...

2. აბსოლუტივი სამ დროს განარჩევს: ახლანდელი (*ლოხ-უ-III*); წარსული
(*ლех-на*); მომავალი (*ლოხ-უ-р д-оღ-უ-III*)...

3. აბსოლუტივს, როგორც ზმნას, მოეპოვება ასპექტში მონაცვლე ფორ-
მები:

ლოხ-უ-III ეძებს-რა (ერთგზისი, მომენტობრივი ასპექტი);

лоьх-у-III (მრავალგზისი, დიურატიული ასპექტი).

4. აბსოლუტივს შეიძლება ჰქონდეს რიცხვში მონაცვლე ფორმები:

соц-у-III ჩერდებოდა-რა

совц-у-III ჩერდებოდნენ-რა...

5. აბსოლუტივს, როგორც ზმნას, აქვს გრამატიკული კლასის კატეგორია:

в-огІ-у-III, й-огІ-у-III, њ-огІ-у-III, д-огІ-у-III მოდის-რა...

ზმნისართის ფუნქციებიდან აბსოლუტივს გააჩნია ვითარების გამოხატვის ფუნქცია.

აბსოლუტივის დროთა წარმოება

აწმყოს აბსოლუტივი იწარმოება აწმყოს მარტივ ფუძეზე -III ფორმანტის დართვით (მაგალითები იხ. ზემოთ).

შდრ.:

со лох-у-III ву მე ძებნაში ვარ (= მე ვეძებ); со лох-уIII в-ол-у-III მე რომ//როცა ძებნაში ვიყავი (=მე როცა ვეძებდი).

ду “არის” ზმნის აწმყოს აბსოლუტივია д-ол-у-III.

ნამყოს აბსოლუტივი ფორმოებრივად არ განირჩევა ნამყო განუსაზღვრელის ფორმისაგან. მაშასადამე, ზმნის ერთ ფორმას სამი ფუნქცია აქვს: ნამყო განუსაზღვრელი დროისა, ნამყოს აბსოლუტივისა და ნამყოს მიმდევობისა. მათი გარჩევა სინტაქსურ დონეზეა შესაძლებელი: სინტაგმაში მიმდევობა სახელს უკავშირდება, მსაზღვრელია და საზღვრულის წინ დგას, აბსოლუტივი ზმნისართივით ზმნასთანაა კავშირში, ნამყო განუსაზღვრელი კი დროის ფორმაა, ასეთ წინადადებაში დროის სხვა ფორმა აღარ გვექნება. შდრ.:

Вахас цІа дина (ნამყო განუს.) ვახამ სახლი აიშენა.

Вахас дина (მიმდევობა) цІа хаза ду ვახას აშენებული სახლი ღამაზია.

ЦІа а дина (ნამყოს აბსოლ.) лома вахара Ваха სახლი ააშენა-რა მთაში წავიდა ვახა...

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ, დავისწავლოთ:

- ХІара Ваха ву.

Ваха гІанта тІехь Іаш ву.

Ваха гІанта тІехь газет доьшуш Іаш ву.

- ХІара Марем ю.

Иза книга ешна яьлла.

Книга а ешна, Марем ловза яхара.

- ХІорш сан накьостий бу.

Уьш клубе боьлхуш бу.

Цигахь царна доттаг1ий дуьхьалкхийтира.
Фильме а хьевсина, уьш ц1а баьхкира.

- 1уьйранна хьала а г1аьттина, юьхь-куьга а дилина, х1ума а кхаьल्लीна, со балха вахара.

- Тхо нохчийн дешнаш 1амош дара.
Зинас цхьа дош нийса ца элира, цундела тхо массо а деладелира.

- Алло, со ладуг1уш ву.
- Де дика дойла. Со Элина ю. Марем чохь юй?
- Диканца дукха ехийла хьо а, Элина, Марем чохь ю, схьакхайкхий со цуьнга?
- Хьайна хала дацахь, схьакхайкхахьа!
- Марем, схьайола, Элина ю хьобга телефоне кхойкхуш.

- Алло, Ахьмад чохь вуй?
- Хьо мила ву?
- Со цуьнан доттаг1 Аслан ву.
- И чохь вац. Ц1авеача х1ун ала аса?
- Х1умма а ма ала, аса сарахь юхатухур ю.
1одика йола!

- Руслан чохь вуй?
- И чохь вац.
- Аслан вара, алахьа цуьнга, телефон етташ.
- Дика ду, эр ду аса.
- Ц1а маца вог1ур ву и?
- И сарахь вог1ур ву ц1а.
- Бехк ма биллалахь (бехк ма биллалаш).

ვთარგმნოთ ჩეჩნურად:

– ეს რა არის.
– ეს არის მზე.

– ესენი რა არის?
– ესენი ღრუბლებია.

– ეს რა არის?
– ეს არის თვალი.
– ესენი რა არის?
– ესენი თვალებია (ყურები, კბილები, თითები).
(ბ1აьрг б-у – б1аьргаш б-у)

- ის (ი) რა არის?
 - ის არის მთა.
 - ისინი მთები არის.
- (лам б-у – лаьмнаш д-у)

- ის ლომია, ძაღლია. ისინი ლომებია, ძაღლებია.
- ეს იხვია (იხვი არის)?
 - არა, ეს იხვი არ არის, ეს ბატი არის.

- მე ვახა ვარ. მე ელვირა ვარ.
 ეს ვახა არის. ეს ელვირა არის.
 ესენი მამა და დედა არიან.
 ეს ჩემი დედა არის.
 ის ჩემი მამა არის.

- ეს შენ ხარ?
 დიაღ, ეს მე ვარ.
 ის რა არის?
 ის სკამია.

წავიკითხოთ, ვთარგმნოთ, დავისწავლოთ:

со в-оьду	со ца вoьду	со вoьдий?
Хьo в-oьду	хьo ца вoьду	хьo вoьдий?
и в-oьду	и ца вoьду	и вoьдий?
тхo (вай) д-oьлху	тхo (вай) ца доьлху	тхo (вай) доьлхий?
шу д-oьлху	шу ца дьлху	шу доьлхий?
уш б-oьлху	уьш ца боьлху	уьш боьлхий?

- со ца вoьдий?
- хьo ца вoьдий?
- и ца вoьдий?
- тхo (вай) ца доьлхий?
- шу ца доьлхий?
- уьш ца боьлхий?

- г1o! ма г1o!
- г1oл! ма г1oл!
- г1oхьa! ма г1oхьa!
- г1oлахь! ма г1oлахь!
- г1oйшa! ма г1oйшa!
- г1oлаш! ма г1oлаш!

არაწესიერი უღლების ზმნები (კლასნიშნიანები აღნიშნულია ვარსკვლავით). დროთა ფორმები:

1. აწმყო (მარტივი და რთული ანუ აღწერითი ფორმები)
2. ნამყო უწყვეტელი
3. მყოფადი (შესაძლებელი და ფაქტობრივი);
4. ნამყო უახლესი
5. ნამყო განსაზღვრული (ნანახი)
6. ნამყო განუსაზღვრელი (უნახავი, თურმეობითი)
7. ნამყო წინარეწარსული

არაწესიერი უღლების ზმნები

***вахა წასვლა:**

1. воьду//воьдуш ву, 2. воьдура//воьдуш вара, 3. ა) г1ор, ბ) г1ур ву//г1ур волуш ву;
4. ваха, 5. вахара, 6. вахана, 7. ваханера; ბრძანებითი გ1ო (г1უო)!

***ван (ва:) მოსვლა**

1. вог1у//вог1уш ву, 2. вог1ура//вог1уш вара, 3. вог1ур ву//вог1ур волуш ву;
4. веа, 5. веара, 6. веана, 7. веанера; ბრძანებითი дола (д-უო::ლა)!

***дала მიცემა**

1. ла, 2. лара, 3. ა) лер, ბ) лийр ду, 4. дели, 5. делира, 6. делла, 7. деллера;
- ბრძანებითი ле!

***дала მოკვდომა**

1. ло (луо), 2. лора, 3. ა) лур, ბ) лур ду, 4. дели, 5. делира, 6. делла, 7. деллера;
- ბრძანებითი ло (луო)!

***дахьа წადება;**

1. хьо (хьуо), 2. хьора, 3. ა) хьор, ბ) хьур ду, 4. дахьи, 5. дахьира, 6. дахьна, 7. дахьნера;
- ბრძანებითი хьო (хьუო)!

***дан მოტანა**

1. дахьа, 2. дахьара, 3. ა) дахьარ, ბ) дахьარ ду, 4. деа, 5. деара, 6. деана, 7. деანера; ბრძანებითი да (д-ა:)!

ვთარგმნოთ, დავისწავლოთ:

*ду, дара, хила!

*дан: до, дора, а) дер, б) дер/дийр ду; ди, дира, дина, динера; де!

эн: оь, оьра, а) оьр, б) оьр ду; ий, ийра, ийна, ийнера; э (иэ)!

*дан (да:): го, гора, а) гур, б) гур ду; дай, дайра, дайна, дайнера; да (да:)!

ган: го, гора, а) гур, б) гур ду; ги, гира, гина, гинера; -

1ан: 1а, 1ара, а) 1ер, б) 1ийр ду; 1и, 1ира, 1ина, 1инера; 1е!

1ан: 1а, 1ара, 1ар ду; 1ий, 1ийра, 1ийна, 1ийнера; 1е!

тан: тов, товра, товр ду; тай,, тайра, тайна, тайнера; та (та:)!

лан: лов, ловра, ловр ду; лай, лайра, лайна, лайнера; ла!

хьан: хьов, хьовра, хьовр ду; хьай, хьайра, хьайна, хьайнера; хья!

тен: тоь, тоьра, туьйр ду; тий, тийра, тийна, тийнера; те!

лен: лоть, лотьра, луьйр ду; лий, лийра, лийна, лийнера; ле!

хьен: хьоть, хьотьра, хьуьйр ду; хьий, хьийра, хьийна,, хьийнера; хье!

зен: зоть, зотьра, зуьйр ду; зий, зийра, зийна, зийнера; зе!

Со университетете вьду.

И Ведана вахара.

Со кхана Шела г1ур ву.

Со университетехь ву (вара).

Со университетера вог1у.

Хьо университетете вьдий?

Х1аь, тхо массо а университетете доьлху.

Массара а нохчий мотт 1амабо (1амийна).

массо а

массеран а

массарна а

массара а

массарца а

массарах а

массаьрга а

массо а веана.

массо а реза ву.

массо а х1ума дика ду.

массарна а тхо реза ду.

სახელთა არაწესიერი ბრუნება

ფოთოლი (კრებოთი) გ1ა ду

მხ. გ1ა, გ1ან, გ1ანა, გ1ანო, გ1აца, გ1ახ, გ1ალ, გ1ანე;

მრ. გ1აშ, გ1ან, გ1აშა, გ1აშა, გ1აშა, გ1აშა, გ1ახ, გ1ალ, გ1აშკა;

ხორბალი (ყანა) კლა დუ

მხ. კლა, კლენ, კლენა, კლანო, კლეცა, კლех. კლელ, კლე;

მრ. კლაშ, კლენ, კლешნა, კლაშა, კლაშცა, კლех, კლელ, კლაშკა;

ბზე ჩა დუ

მხ. ჩა, ჩან/ჩენ, ჩანა, ჩანო, ჩაца, ჩახ, ჩალ, ჩაგა;

მრ. ჩაშ, ჩან, ჩაშნა, ჩაშა, ჩაშცა, ჩახ, ჩალ, ჩაშკა;

ღათვი ჩა იუ

მხ. ჩა, ჩენ, ჩენა, ჩენო, ჩენაца, ჩენახ, ჩენალ, ჩენე;

მრ. черчий, черчийн, черчишна, черчиша, черчишца, черчех, черчел, черчишка;

ქვა ტო ბუ

მხ. ტო, ტონ, ტონა, ტონო, ტოца, ტოხ, ტოლ, ტონე;

მრ. -

სული სა დუ

მხ. სა, син, сина, сино, сица, сих, сил, сига;

მრ. синош, синойн, синошна, синоша, синошца, синойх, синойл, синошка;

თოვლი ლო დუ

მხ. ლო (ლუო), лайн, лайна, лайно, лайца, лайх, лайл, лайга;

მრ. лош, лайн, лайшна, лайша, лайшца, лайх, лайл, лайшка;

გეჯა ნოი იუ

მხ. ნოი, нойн, нойна, нойно, нойх, нойл, нойга;

მრ. нойш, нойн, нойшна, нойша, нойшца, нойх, нойл, нойшка;

სოსხლი ცლი დუ

მხ. ცლი, цлийн, цлийна, цлийно, цлийца, цлийх, цлийლ, цлийга;

მრ. цлийш, цлийн, цлешна, цлеша, цлийшца, цлийх, цлийл, цлийшка;

ჩვენური ენის ქრესტომათია

Нохчийн фольклор

Пхьармат

Хьуна дала дика дийриг, диканца хьо дукха вахарг, вонна хьо тЕхьатеттарг, диканна хьо хьалхавахарг! Дийцаний-аьллий хIун ду хьуна, ас цхьа туйра дуйцур ду хьуна, тур-тамаша буйцур бу хьуна. Лунан лергаш самадахалахь, берзан бIаьргаш серладахалахь!..

Ас хьуна дуйцур ду оцу дIогарчу Башламана коьртехь ло маца дуйна Гуьллу, шерачу аренашкаххий, ламанийн басешкаххий хаза хьожа йолу бецашший, тайп-тайпана зезагашший маца дуй-на дуйлу..

Мацах хьалха заман чохь и дIогахь шуна гуш долу лекха лаьмнаш кхин а лекха хилла, церан кортошкахь хIинца санна лой, шай а доцуш, хаза бецашший, зезагашший хилла. Ткьа хьалха заманчохь цкьа а ца дешаш лой, шай кIоргачу Ианнашкаххий, ламанийц басешкаххий, шерачу аренашкаххий хилла.

Оцу хенахь вайн дай, наьрт-аьрстхой, Ианнашкаххий, хьехаршкаххий, лекхчу бIаьвнашкаххий бехаш-Иаш хилла. И дIогара лаьмнаш санна лекха хилла уьш. Церан дой а хилла иштта даккхий. Черчий санна ницкь болуш хилла наьрт-аьрстхой, берзалон санна майра хилла, цIокьаш санна каде хилла, цхьогалш санна мекар хилла.

Катухий, атта схьайоккхий, ламанан тарх кхуссуш хилла цара, мохь тухий ламанаш декош хилла. цIогIа тухий стигланаш егош хилла цара. Делахь а гIорасиз хилла уьш - цIе ца хилла церан карахь.

Ницкь болу Села кьиза хилла, Iазапен хилла. Иза хилла стиглан да, цIе а цуьнан долахь хилла.

ХIун пайда бу ницкьан а, цунах адамашна дика долуш ца хилча?

ХIун пайда бу ницкьан, цунах адамашна Iазап-бала хуьлуш хилча? Наьрт-аьрстхошна, шегара ницкь гайта, цIеран хьорканаш тIе а хойй, инзаре йоккха гIовIа гIаттош хилла Селас, стигла каглуш, дакьанаш хуьлуш охьатIейоьлхуш санна хобтуьйтуш, ерриг стигла а кьекьош. Села Iаш волу стиглан Iаьрчеш даима Iаьржачу мархаша хьулдинера. ДогIанах юзайой, мархаш, лаьтта хьовсайой, оцу догIанах ша, кьора лаьтта елхайора, Селас, адамашна тIе кхин а доккха Iазап доссош. Кест-кестта цо, нуьрах-цIарах дина селадIа кара оьций, лаьтта селажаштигаш кхуьссура, дерриг а гондIахь дагош.

Дика а, вон а Селин карахь дара. Вонна комаьрша вара Села, диканна – сутар вара...

Дика кьаьхьачу кьица кьийсамехь доккхура адамаша, ткьа вон – Селас ша луш дара.

Стигалний, лаьттаний юккъехь данм мостагIалла лаьттара!

Селиний, адамашний юккъехь даим кыйсам лаьттара! Наьрт-аьрстхой балано мел таий, гIадьохура Села. Села гIад мел ихи, гIайгIане йобдура Сата. Сатина чIога лаьар наьрт-аьрстхошна гIо дан, делахь а Селех кхоьрура иза.

Оцу хенахь ломахь вехара ницкъ болу наьрт Пхьармат. Шен пхьалгIи чохь, нахана гIуллакх деш, дика пхьар хилла иза.

Пхьармат – эсала, комаьрша, ницкъ болуш наьрт хилла. Къамел кIезиг деш, къа дукха хьобгура Пхьармата. Ойланаш дукха йора, адамийн балийна хIун гIоли йийр ярате бохуш. Цо ойла йора, Селина долара а яьккхина, адамашна цIе муха яхьар ярате бохуш. Бертахь ца пора иза Селас.

Ша дуьнен чу ваьлчахьана нахана юккъера диканиг, озданиг, хьекъалениг схьагулдеш вара Пхьармат.

Цуьнан дин Турпал гуттара ломахь паргIат лелара.

Олуш хиллера наьрташа Пхьармате:

– Дин беречунна кIелахь бахчало, къонаха кыйсамехь вахчало. Хьан дин паргIат хIунда лела?

Пхьармата жоп луш хиллера:

– Сан дин бахчабелла бу. Хан тIекхаьчча, сан дино стиглара хаьштиг дахьар ду!

Цхьана дийнахь Пхьармата шен Турпале мохь тоьхнера, Органан чIож декош, ламанаш дегош, самаваьккхина, Селига агIо хорцуьйтуш. Геннахь ломахь бежаш болу дин, шен да кхойкхуш хезна, дуьхьал терсира. Ткъес санна маса кхечира Турпал шен дена Пхьарматана дуьхьал. Карайцира Пхьармата чхьонкар, тIедуьйхира йобзан гIагI, хаьн тIе оьллира пхерчех юьзна хумIар, пхьаьрсах къевлира булийн неIарх йина йолу турс, коча тесира секхаIад, юкбах дихкира тур, буйна къевлира буьххьехь йобза вед йолу гIоьмакх.

Шен Турпал динна юткъа нуьйр а тиллина, хьехан маIа юьззина доьттина йий а мелла, "Бакхах санна ког латийталахь сан, бадах санна куг латийталахь!" аьлла, дина а хиьна, цкъа а цхьа а ца ваханчу, вахнарг вуха ца вогIучу новкъа велира иза. Наьрт-аьрстхоша Пхьармат воьдучу новкъа борц хьаьрсира, некъ дика хилийта аьлла. Макхах буьзна мохк хIоттийра: "Воьдаш вайн-веса хуьлда хьо, вогIуш веза-вуьзна хуьлда хьо!" – аьлла.

Дукха ихира Пхьармат. Ворх дийнаххьий, ворхI бусий некъ бира цо. ВорхI Ин, ворхI лам хадийра цо. Шена тIехь Села вехаш йолу стигал хьалалаьцна лаьттачу Башламанан духхе кхечира Пхьармат. Нисса хьала йолчу инзаре халчу басешкахула ирх некъ бира Пхьармата. Башламанан коьрте велира иза. Башламанан коьртехь хаза хьожа йолу бецаший, тайп-тайпана зезагашший дара.

Оцу Башламанан коьрте садаIа юссуш хиллера маьлхан нур догу Сата, Села-Сата, Селин езар, наьрт-аьрстхойн нана.

КIайн олхазар хилла дуьхьальелира иза Пхьарматана. Адамийн маттахь цуо элира:

– ХIай ницкъ болу наьрт! Хьо лаа-тара ца ваьлла хIокху Башламанан буьххье.

– Бакьду иза, комаьрша олхазар, со лаа-тара ца ваьлла хIокху Башламанан коьрте. Со стигланан кхерчара адамашна цIеран хаьштиг дахьа веана, и доцуш вухавоьрзур волуш а вац, – жоп деллера Пхьармата.

– Дикачу гГуллакхана аравабллагун некъ дика ца хилча амал дац. Ас гЮо дийр ду хуона, – абллера Села-Сатас.

Юха а хаьттинера цо:

– Дин дика буй хьан?

– Мохал маса бу сан дин, – жоп деллера Пхьармата.

– Ницкъ болуш буй хьан дин?

– Сан дино берг тоьхначохь шовда гучудолу.

– Ницкъ болуш вуй хьо хуо?

– Сан карахь шийла боьрза бакхал, балозал кЕда хуьлу, – элира Пхьармата.

Села-Сатас дийцира Пхьарматана муха, муьлхачу новкъа вахча кхачалур ву Селин кхерча, дийцира цуьнан кхерчара цЕран хаьштиг муха эцалур ду.

– Села хИнца вижина хир ву. Мох санна чехка хьайн дин дАхахка. Селин кхерчана тЕхула кхоссабалията иза. Цу чохь йогуш йолчу цАрна хьо тЕе ма нисвеллинехь, охьа-чукховдий, катохий, цЕран хаьштиг схьаэца. Цул тАьхьа хьайн дин, юханехьа, нисса Башламанехьа хахка. Ларлолахь! Инзаре ву Села! Къиза ву Села! Иза самавалахь дийна дАвохуьйтур вац цо хьо а, я хьан дин а. Лаьтта цЕран хаьштиг дАкхачор дац ахьа тАаккха.

Иштга, Сатас ма-хьеххара, гГудлакх дира Пхьармата.

Чехка хахкабелла, Селин кхерчана тЮьхула кхоссабелира Пхьарматан дин. Охьакхевдина, цЕран хаьштиг схьаэцна, Башламанан коьртехьа хаьхкира Пхьармата шен дин. Дин сов маса хьадарна, хаьштига тЕера гЕвттинчу суйнаша дехха цИга диллира Пхьарматана тЕхьа. И суйнаш меранЮьрга дахана, самавелира Села. Гира цунна майрзчу наьрто шен цЕргара хаьштиг хьош. Хаьара Седина, цЕе караеьча, стаг ницкъ болуш а, майра а хир вуйла, тАаккха иза шена дуьхьал гЮттур вуйла.

Боккха ницкъ карабахнера стагана. Кхеравеллера ницкъ болу Села. Доккха орца даьккхира Селас майрачу наьртана Пхьарматана тАьхьа. Иаьржа буйса чохь йолу китт схьадаьстира Селас. Пхьарматана шен куьйгийн пЕлгаш ца гуш, динан лергаш ца гуш, Иаржьелира. Са ца гуш дисира Пхьарматтий, цуьнан динний. Эхка дахана хАллакьхиларна кхерам бара царшинна. Амма тамашена хазачу олхазаро Села-Сатас, хьалха а даьлла, шен исбаьхьчу эшаршца некъ хьобхура цунна.

Иаьржачу буйсанан ницкъ ца кхаьчча наьрттий, цуьнан динний сацо. ТАаккха Селас схьадаьстира шен дарц чохь долу китт а. Чехка дарц тАьхьахийцира Селас Пхьарматана. Иаьржачу буйсаной, чехкачу дарцой чЮгIа хьовзийра Пхьарматтий, цуьнан динний. ТАаккха а, хазчу олхазаро Села-Сатас, шен тЕемашца дорцана дуьхьало еш, шен эшаршца некъ хьобхура царна.

Пхьарматана гира, шен карара догуш долу хаьштиг чехкачу дарцо дойуш. ЦЕе йоцуш лаьтта восса таро яцара цуьнан. Шен чета диллира цо иза. Южаллин хелхарца майрачу наьртана гонах хьийзара буьрса дарц, Иаьржачу буйсано бIарзвинера, четахь долчу хаьштиго накха морцура. Дукха чЮгIа ласторна, Органан хиш мокхазан бердашкара юьстах тийсинера, даккхийра нежнаш, орамашца бухдаьхна, чан хелигаш санна, стиглахула идадора.

Селина гира я Иаьржачу буйсане а, я чЮгIачу дарце а наьрттий, цуьнан динний сацалуш цахилар. Зен-зулам доцуш стиглан орцанах наьрт кЕлхьараволуш лаьттара.

ТАаккха схьадаьстира Селас морса шело чохь йолу кхозлагIа китт а.

Морсачу шелоно ламанан тархаш лодхуйтуш, ламанаш хабийнера, делахь а майра наьрт Пхьарматгий, цуьнан дин Турпаллий хьалха д'аоьхура.

Ч'ог'а кхеравелира Села. Цунна гира майра наьрт Башламанна охьабуххе кхочуш. Х'инца к'елхьараволуш лаьтгара иза. Сов ч'ог'а г'ирвоьлла, ц'ерах-нуьрах дина, шен села'ад схьаэчна, наьртана т'аьхьа селахьштигаш кхийса вуьйлира иза.

Селахьштигаша ламанаш лестадора, г'юрийна лаьттина шовданаш доладалийтира. Органан тулг'еш, к'аьхкина жан метта санна, ламанан басешкахула д'ай-схьай хьовдийтира, ламанан лекха тархаш, дийна йолуш санна, меттахьхьера.

Морсачу шелоне а, ч'ог'ачу дарце а, Iаьржачу буьйсане а, села-хьаштигашка а ца сацавелира майра наьрт Пхьармат. Шега хьуй-суш наьрташ болчу йоккхачу хьеха чу д'акхечира нза.

– Х'ан! Х'ара ю шуна ц'е! – элира Пхьармата цецбевллачу наьрташка.

– Х'ор б'аьвна чу, х'ор хьеха чу, х'ор г'али чу латаелаш ц'е! Г'аттаелаш йоккха алу! Х'ор ц'а чохь хилийталаш ц'е! Хилийталаш йовхо! Хилийталаш серло!.. Ма яйталаш ц'е цк'а а! Хилда шу ирс долуш!

Т'аккха оцу хенахь йоккха г'овг'а г'аьттира Селас т'ом беш... Стигла яра лаьтте гуттаренна а мостаг'ал хьедеш! Стаг вара Селига гуттаренна а к'ийсам хьебеш! Села, г'ирвоьлла, оьг'азвахнера!

– Ирс долуш хуьлда шу! Шуна т'ера Селин Iазап д'аайдархьама со Iазапе вожа везаш ву! Ирс долуш хуьлда шу! Суна г'айг'ане ма хиладаш!

Майра наьрт Пхьармат селахьштигашний, шелонний, дарцанний, Iаьржачу буьйсанний дуьхьалвахара Башлам т'е. Цуьнан коьрта т'оьхула селахьштигаш лелхара, дарцо д'ай-схьай веттара иза, куьйгаш-когаш шелоно дахьийнера цуьнан. Иза Села вара оьг'азваханчуьра васта ца луш.

Башлам т'е, шена дуьхьал стиглан Iаьрчашка хьалавог'уш май-ра наьрт гича, Селас меллаша катташна чу уьйзира дарцций, шелой, буьйсий. Аренашкара, Iаннашкара, лаьмнийн басешкара шело, цк'а а ца дешаш Иллина ло, г'ура меллаша Пхьарматана т'аьхьа Башламанан коьрте хьалаяхара. Лайн, шан йийсаре бахана д'ах'оьттира Башламанан корта, цк'а а кхин д'а ца яккха цуо шен коьртах к'айн башлакх хьарчийра.

Мохь туьйхира Селас:

– Айхьа стиглара ехьначу ц'арх хьегавойла хьо! Йовхонах хьегавойла хьо! – аьлла.

Шен тешамен лай, цхьа б'аьрг болу Iужа вахийтира Селас Пхьарматана дуьхьал гезан з'енаш* а эчна. Башламанан коьрте д'авихкира Iужас Пхьармат оцу з'енашца.

Пхьарматана Iазапна аьлла, Селас хьалагулийнчу шелоно, г'урано, лайно Башламанан корта г'орош д'алецира.

Пхьармата лаьтта еанчу ц'аро дерриг дуьне дохдира, аренаш, ламанийн басеш, к'юрга Iаннаш хаза хьожа йолчу бецаший, тайп-тайпанарчу зезагаший дукьдина д'ах'итгийра.

Массо а Iуйранна д'авихкина волчу Пхьарматана т'едог'у дерриг олхазарийн эла Ида. Пхьарматан голаш т'е охьахой, даима дхьа хаттар до цо:

– ХІай декъаза Пхъармат! ХІай кьинан Пхъармат! Дохковаьллий хьо айхьа динчунна? Хьо дохковаьлলেখь, ас хъавийр вац хьо, ца ваьлলেখь, хьан доІах дожур ду ас!

Шена хин долчу инзаречу Іазапан ойла ца еш, гуттара а цхьа жоп ло Пхъармата:

– ХІан-хІа! Дохко ца ваьлла. Ас адамашна ирс делла, ас ада-машна йовхо, серло елла! Дина даьллачу дикачу гІуллакхана дохковала мегар дац!

Ткъа олхазарийн эла Ида шен болатан зІок мокхазан тІулгех хьокхий ирйой, Пхъарматан доІах дажа долало.

Пхъармата цхьа узар ца бо. Цуьнан бІаьргаш чу цкъа а тІуналла ца юссу. Доккхачу доьналлица, воха ца вухуш, лов цо и доккха Іазап, и доккха лазар.

Оццу хенахь дуьйна схьа ду-кх вайнехан наьрт-аьрстхойн кьонаха воьлхуш цахилар. Оццу хенахь дуьйна ду-кх ламанийн баххьашкахь даиманна а ца дешаш дижна луо, ша, хьобкхуш шийла дарц. Пхъармат Башламанан коьрте дІавихкича, цунна Іазапна аьлла, Селас цига хьалагулдина-кх иза, даиманна а иза йовхонах хьего, цІарах хьего.

Оццу хенахь дуьйна схьа ду-кх шерачу аренашкаххьий, кІоргечу Іаннашкаххьий, ламанийн басешкаххьий хаза хьожа йолу бецашший, тайп-тайпана зезагашший. Оцу хенахь дуьйна схьа ю-кх лаьттахь йовхо, беркат, серло. И йовхо адамашна Пхъармата сана! Ткъа Пхъармат дІавихкина ву оцу Башламанан буьххье. Иза даиманна а доккхачу Іазапехь ву, амма цкъа а лийр вац иза! Турпал ца ле! Турпал даим веха!

Майралла, ницкъ, хьекъал

Майралли, ницкъий, хьекъаллий хилла вовшашца кьийсалуш. Майраллой аьлла:

– Со ца хилча, шу цхьа хІумма да дахьара дацара!

Ницкъо аьлла:

– Со ца хилча, шуйга хІумма а далур дацара!

Хьекъало аьлла:

– Со ца хилча, шуна мостагІана дуьхьал латта хуур дацара.

Иштта кьийсаделла, кьийсаделла цхьана воккхачу стагана тІе дахана уьш кхоь. Цара хаьттина воккхачу стаге: муьлху ду шайх бакь? – аьлла.

Тпаккха воккхачу стага аьлла, шуна хала ца хетча, аса шуйга цхьа хІума дойтур дара. Уьш реза хилла шайга аьллачунна.

Воккхачу стага деши делла цаьрга дІалачкъаде аьлла. Ша хаам бичхьана духа дахьар ду аша.

Майралло шен деши акхарой лелачу новкъа дІадоьллина. Ша юха еьча а, кхузахь карор ду шена аьлла.

Ницкъо маьлхан дуьхьал а бирзина дІадоьллина шегара деши.

Ткъа хъекъало цхъана шерачу арахъ борзах доьллина шен деши.

Цул тIабхъа дукха хан ялале воккхачу стага уьш юха шена тIе кхайкхина.

Цо цаьрга шаш дIалачкыйна деши хIинца схъада шена аьлла.

Майралла яхана ша лаьттах дIадоьллина деши схъалаха, амма ца карош, цIаеъна. Ницкъо маьлхан дуьхьал а бирзина, аьккина, деши ца карийна. Ткъа хъекъало ша хьалха дIадоьллинчу борзаха схъа а даьккхина, воккхачу стаге дIаделла деши. Воккхачу стага хаьттина майраллигий, ницкыйгий:

– Аша хIунда ца деана деши схъа?

– Кара ца до шайна, – аьлла цара.

Тпаккха воккхачу стага хаьттина цаьрга, мичахъ лаьттах доьлтира аша шайга делла деши?

Майралло аьлла, ша деши акхаройн новкахъ лаьттах доьлтира. Воккхачу стага аьлла:

– Акхаройн некъаш дуккха а ду. Хьуна и цкъа а карор дац.

Ницкъо аьлла, ша маьлхан дуьхьал а дирзина, лаьттах доьлтира шега делла деши. Цуьнга аьлла воккхачу стага:

– Малх даима а лелаш бу. Хьунаъ цкъа а карор дац хьайн деши.

Хъекъале а хаьттина цо изза. Хъекъало аьлла, ша шерачу арахъ цхъана боккхачу борза тIехъ, кIаг а баьккхина, дIадоьлтира деши.

Кхин цхъа хIума а тIедиллина воккхачу стага царна:

– Цхъана меттехъ цхъа цIа даллал поп бу. Цунна уллохъ лом ду Iуьллуш. Иза, схъа а баьккхина, схъа бан беа. Тпаккха хуур ду-кха шуна муьлха тоьла.

Ницкъ бахана поп хадон. Лъомо ка а тоьхна, пхьарс а баьккхина, цIабеана.

Майралла яхана поп хадон. Цунах кхераделла лом духадаьлла, амма диг деттарх поп меттах а болуш ца хилла.

Тпаккха хъекъал дахана цига.Цо лъоме аьлла:

– Ас майраллий, ницкый схъа а далийна, доьйтур ду хьо, ахъа сихха акхарой а кхайкхина, хIара поп хада ца байтахъ.

Тпаккха хъекъало дIабаьхъна воккхачу стагана поп. Тпаккха цо аьлла цаьрга:

– ХIинца шуна шайна а хаьа муьлху тоьла.

Майраллой, ницкый аьлла хъекъале – шаш хьайца дайта. ХIетахъ дуьйна уьш къоь вовшах ца къаьсташ цхъаьна ду.

Безаман зезаг

Цхъана юьртахъ дехаш-Iаш хилла цхъа йоШий, кIанттий. ЧIогIа вовшийн дезаш хилла и шиь. Цу юьртахъ Iаш хилла цхъа гIам-зуда. Хийла нехан барт бохийна хилла оцу зудчо, хийла вовшен дезаш долу йоШий, кIанттий, бертахъ долу зудий-майрий вовшахдаьккхина хилла цо, эладитанаш а лелош.

Иштта, цхъана дийнахъ шовдана йистехъ лаьтташ хилла хIара йоШий, кIанттий. И зуда йоIуш гича, шашшиь ца довзийта, дедда и шиь. И зуда тIабхъаяьлла хилла боху, цу шинна.

Дала а, дола а меттиг юьтуш ца хилла цо цу шинна. Эххар а, кхин дан хIума а ца хилла, кешнийн керта иккхина хIара шиь. Шаьшшиь цуьнан кара гIур дуй а хиьна, кIанта и йоI кьевллина марайобллина. И гIам-зуда шайна тIаьхьакхиар лан ца лой, хала и хетийй, кIанттий, йоШий вовшаххьаьрчинчохь, дог а иккхина, делла.

И шиь вовшийн марахь гича, ла а ца делла, делла гIам а.

ЙоШий, кIанттий цхьана каш чу дIадоьллина наха. Юха бIаьстенан юьххьехь каш тIе боккхачу безамах дуьзна исбаьхьа, цIен лераш зезаг даьлла. Цуьнан цIе петIамат тиллина боху. Иштта кхолладелла олу халкьалахь петIамат зезаг.

Ткьа и гIам-зуда дIайобллинчохь баI баьлла олу.

Текхарго аьлларг

Юрт а ягийна, луьстачу хьуьнан йисте кхаьчначу наьрто (аьлла):

– Дадалург дада, тIема дала ницкъ берг тIема дала! Со кху хьуьнах сийна цIе лато доллу! – аьлла мохь тоьхна дийнаташка, сагалметгашка.

Кхин хьем ца хуьлуйтуш, ша ма-аллара, хьуьнан маШера дуьйна цIе тесна наьрто. КIелхьаравала ницкъ кхаьчнарг кIелхьарволуш, цIеран гIовгIа бен йоцуш тийналла хIоьттина хьуьнхахь.

Яьгна яьлла хьун. Хилларг хIун ду-те аьлла, хьуьн чухула доладелла наьрт. Хьуьнан цхьана маШехь алу тIехь бетталуш Iеш текхарг гина наьртана.

– Декъаза ма бала хьо, текхарг, хIара цIе йиллале ас тоьхнамохь ца хезар-те хьуна? ХIунда Iий-те хьо кху цIеран юккьехь? – хьаттина наьрто гуш долчу суртех цецдаьлла.

– Хаза-м дера хезира суна, наьрт, ахь аьлларг, ца хезира ала бакьо яц сан. Бакьду, наьрт, кху хьуьнхахь бина а, кху лаьттахь кхиьна а бара со. Ахь бохург дина, бовзачу хийрачу махка а бахана, кхечарна несалахь хуьлчул, кху сайн махкахь балар бала нийса хийтира суна. ХIокху лаьттан экьан тIехь суна массо а хIума дара гергара, хIара бара сан дайх бисина кхерч. Кхузахь сайн лаамехь Iожалла тIеэцар вуно нийса хета суна, – аьлла бала бетталучу текхарго, цец а даьлла, шега хьобжучу наьрте.

Ницкъ болу Солса

«Сан чул боккха ницкъ болуш мила ву хьожур ву со», – аьлла, араваьлла хилла Соскан Солса. Шегахь болу ницкъ зен Таьшкичи уллора, хIорда тIехула ГIаранийн махка сту кхоьссина Солсас. Цул тIаьхьа, ша санна турпала стаг карор варий теша аьлла, лелаш дIавахча мангал хьокхуш воллучу кхаа вешийна – наьрт-аьрстхошна тIекхаьчна хIара.

Кхо ваша Соскан Солсин чул а дегIехь алсам ницкъ болуш хилла. Цара шешан нана йолчу хьажийна Солса. Нанас, шен кIентий хьуна бохам бан бохку, аьлла,

къайлаха вадийтина Солса. Баъхкина цѐа кхачча нене хаъттина кѐнташа, шаш цѐа ваийтина хъаша мичахъ ву, аьлла.

Нанас аьлла – вайгахъ ца соцуш дѐавахара хъаа. Тѐаккха кхоъ а ваша ведда ваханчу Солсийна тѐахъаваьлла.

Нуьцкъала кхо ваша шена бохамна тѐахъаваьллий а хиъна, шен ма хуьллу ведда ведда вобду Солса, жа дажош Іачу, цхъа бѐаьрг а болуш волчу Наьрт-аьрстхочунна тѐекхаьчна.

Цуьнга шена накъосталла дахъара аьлла дехар дина Солсас.

– ХІун даьлла хъобгара? – аьлла, хаъттина цхъа бѐаьрг болчу наьрто Солсега.

– Сайн ницкъ мел бу зуьйш хІордал дехъа сту кхоьссинера аса. Цу заман чохъ со хаавелла, со вен дагахъ тѐахъаваьлла кхо ваша – наьрташ. Царех къаьхкина вогу со, – аьлла Солсас.

– Јовдал стаг ву хъо, – аьлла наьрто-жагуьно. – Хъаштдоцург лелийча сайна хилларг дуйцур ду аса хъуна, – аьлла, жагуьно-наьрто дийцина:

– Тхо ворхІ ваша а, тхан да а вара, хъо санна, тхайгахъ чул ницкъболуш стаг вуй теша, аьлла, талла арадевлла лелаш.

Дѐаобхуш цхъа зама яьлладу хенахъ, догѐа дан а доьлла, лам чу кхаьчча, хъеха чудуьлира тхо. Хъехахъ хъулделла тхо Іачу заманчохъ, жана хъалхаяаьлла йогІучу цхъана божо маІаш тоьхна хъахан берд ловзабаьккхира. Тевеанчу жагуьно, бож дѐа а лаьल्लीна, кожалг Јоьттина хъехан берд дѐакхоьссира.

Дѐа ладогІча, шаш хъех ю мояттуш чулечкъанарг говран коьртан даѐахк-туьта хиллера. Тхо чохъ дерг цу коьртан бѐаьргдаѐахк а йолуш.

Оцу коьртан даѐахкаца сан да а, ялх ваша а дѐакхоьссинчохъ хІаллак хилира, со, хъуна ма гарра, цхъа бѐаьрг баккхар бен кхин зен ца хуьлуш висира. Ницкъана тхайл тоьлуш верг лаха арадевлча тхуна хилларг зен ду. Сонта гІуллакх ду ахъа юьхъарлаьцнарг а, – аьлла бѐаьрг баьлладу наьрто Солсе.

– И ма дийцахъара ахъа, суна вошалла дахъара ахъа, – аьлла Солсас.

– Делахъ, схъавола, сан багаьккха, – аьлла и бага а ваьккхина шен матта кѐел дѐалачкъийна наьрт-эртхочо Солса.

Баъхкина тѐекхаьчначу вежарша-наьртхоша хаъттина жагуьне, цхъа бѐарг болчу наьрте: – Хъобца лаьтта жима къонаха мича вахара? – аьлла.

Жагуьно ца хаъа шена аьлла дуьхъало йича, тевеана кхо наьртхо цунах летта.

Уьш къарбала ца тигча, бѐаьрг баьлладу нарто шен букъа тѐера чо а баьккхина, кхоъ а ваша хъовзийна схъа а лаьцна, цу чоца къевल्लीна дѐавихкина.

– ХІан-хІан, къонаха, хІинцачул тѐахъа хъайга ца догІург ма леладийлахъ. Хъол нуьцкъала нах а болуш бу хъуна дуьненахъ, – аьлла, Соскан Солса дѐавахийтина, цхъа бѐаьрг болчу наьрт-эртхочо.

Мискачу стеган кѐант

Цхъана мискачу стеган цхъа кѐант хилла. Ша валале дас весет дина кѐанте:

– Вари, вари, аса ца аьлла олийла дац хъуна, куьсачу стагана балха а ма хІотталахъ: куйса стаг сутара а, тешам боцуш а хуьлу хъуна, – аьлла.

Да веллачул тАьхьа, кхин да хІума а ца хилла, чухІотта цхьана юрта вахана кІант.

Дуьхьала ваьлла кхуна цхьа куьйса стаг.

– Ахь хІун леладо, жима кІант?

– Со-м цхьанна чухІотта бохуш веьнера, – аьлла кІанта.

– Со ву-кх балха хІотта стаг лобхуш, – аьлла куьйсачу стага.

– ХІан-хІа, куьйсачу стагана балха ма хІотта, аьлла, весет дина соьга сан дас, – аьлла, дІаволавелла кІант.

Те кхин бедар а юьйхина, дехьахула хьаьвзина веанчу тохарлеррачу куьйсачу стага хьаттина кхуьнга:

– Ахьа хІун леладо, жима кІант? Хьо ма лела? – аьлла.

– Со-м болх лобхуш ма лелара, – аьлла жоп делла, хІумма а шек а воцуш кІанта.

– Со ву-кх балха хІотта стаг лобхуш, – аьлла куьйсачу стага.

– ХІан-хІа, куьйсачу стагана балха ма хІотта, аьлла, весет дина соьга сан дас, – аьлла кІант.

Дехьо ваьлла хІара воьдуш, кхин духар а дуьйхина, веана дуьхьал а ваьлла, юха а тохарлеррачу куьйсачу стага хьаттина:

– Ахьа хІун леладо, кІант, – аьлла.

– Болх лобхуш лелара со-м, – аьлла кІанта.

– Со ву-кх балха хІотта стаг лобхуш, – аьлла куьйсачу стага.

– Ва нах, шу дерриге а куьйса-м дац хІокху юьртахь мел дерш а? – аьлла, цецваьлла кІант.

– Ду дера, – аьлла куьйсачу стага.

– Делахь, со хьуна балха хІоттаза вер вац-кх. Бинчу балхана ял мел лур ю ахьа? – аьлла кІанта.

– Вайшиннах хьалхе дохковаьллачо лур ю ял: атьокх еккалц даош кхобур ву аса хьо. Реза вуй хьо? – аьлла куьйсачу стага.

Оцу тІехь барт а хилла, кІант кхунна балха хІоьттина.

ЦІа ма кхеччи куьйсачу стага аьлла кІанте:

– ХІара варда а йожий, хьайца хІара эр а эций, дечиге гІо вайна. Эр обьккху-обьккхучу обьккхур хьо хьайн варданца.

– Дика ду, – аьлла, вахана, дечиг а дохьуш, эр лелх-лелхачу а лелхаш, цІа воьгуш хилла кІант. Шайн кетІа ма кхеччи, дахана эр ловзаиккхина, кетІарчу утармин Іуьргах чекхьиккхина.

– ХІей, дела даса хьо хьайн да велла! – аьлла, вахана, шен варда дІа а хецна, хьаьккхина и вовшах а йоккхуш, утармин Іуьргах чекхьяьккхина кІанта.

Тпаккха тІевоьллачу кІанта, тоьхна цхьа сту а бийна, цунах кегийра дакъош а дина, и дакъош утармин Іуьргах чекхдохуш хІара воллуш, веана цІа кхачьначу дас, куьйсачу стага, хьаттина:

– Хьо хІун деш ву? Хьера-х ца ваьллий ххьо? – аьлла.

– Со-м хІара наьІалт хилла йовсар чекхдаьллачухула чекхвала гІерташ ма воллура. Варда а, цхьа сту а чекхбаьккхина волуш воллу со. ХІинца цхьа сту бен бисна а бац, – аьлла, жоп делла кІанта.

– Давала, дош доцург ма леладе! – аьлла, воьхна хьевзина кьйса стаг.

– Дохковолий хьо? – аьлла, хаьттина кІанта.

– дохковала а, ца вала а хІума дацара и-м. ХІан, валал, дитал и, – олуш , куьйсачу стеган керт бахана хІорш.

– Хьадал, оцу вайн бешана керт ел! – аьлла, вахийтина куьйсачу стага хІара кІант.

Кхоно, керт йина ваьллий-те хІара, аьлла, вахана куьйса стаг. Бешана гобаьккхина кегаш а йоьккина Іаш карийна кхунна кІант.

– ХІара хІун ду ахьа динарг? Иштта йо керт? Аса даьхний чекх ца девриг керт е ца аьллера хьоьга? – аьлла, карзахваьлла куьйса стаг.

– Дера дер дац хІокхунах чекх-м, цхьа а бежна а, я стаг а! Хьажал, хьо валалой, хьо ца тешаь, – аьлла кІанта.

– Оцо дуйьцучуьнга! – аьлла, кегаш тІехула ког дехьабоккхуш хІара воллуш дика лачбоккхуш хьокха тоьхна, ност а йош, куьйса стаг охьа а виллина, ... хаьттина кІанта: валалур вуй? – аьлла.

Цул тІаьхьа, цхьана буьйсанна шен нене аьлла куьсачу стага:

– И кІант вай атгачу балхах дита ца воллу. ДІавхийтаз вер вац иза. Тховса оцу вайн Іожа тІе а ялий атйокхах ека хьо. Шен ял а елла, дІавохуьйтур ву вай и кІант, – аьлла.

Тпеяьлла «ат-йокх, ат-йокх», аьлла, атйокхах ека нана.

– НаьІалт хуьлда хьуна! Стенна ека хьо, хьайн хан йоцуш? – аьлла, араьх вижина Іуьллучу кІанта топ тоьхна, охьаяийтина куьсачу стеган нана, атйокх ю моттуш.

Тпаккха ойла ян хевшина хІорш: мар а, цуьнан зуда а:

– Вай хІинца довда деза, ца довдахь гІуллакх хир дац, оцо дерриге дойур ду вай, цхьацца хІилланашца, – бохуш.

Дика барт а бина, кечам бан боьлла хІорш, зудчо шайна некъана даа хІума кечдина, майрачо, чу хІуманаш а юкхуш, тІорказ кечдина.

Куьса стаг ара а валийтина, хІара кІант хІуманашна буха, тІорказ чу дІалечкьина. Майра а, зуда а, шайн тІорказ вирна тІе а диллина, дІабуьйлабелла. ДІаоьхуш садайна.Тпаккха цхьана берда йистехь, гІел а, мац а белла, буьйса яккха севцца хІорш. Шайн юург схьаэца аьлла, ТІоказан негІар хьалаайбина кхара, – дукха гена девллий вай? – аьлла, чуьра схьаваьлла хІара кІант.

– Ой, хьо тамашена Іаламат! – аьлла, цецбавлла, вовшашка хьевсина хІорш. Тпаккха, кхин дан хІума а ца хилла, цхьана охьахевшина шайна хІума а йиьна, берд йисте, и кІант а тІехь дІабийшина.

КІантана набкхетта хир ю аьлла хетгачу хенахь, майрачо зудчуьнга аьлла:

– Аса кхоно, хІокхуьнан наб чІагІеьллачу хенахь, со хІокху берда йистера дІа а ваьлла, хІара ша вуьтур ву хьуна берд йистехь. Аса хьайна мІара кьовзийна муьшк йича, мийраш тохий чукхоссалахь иза.

Цара дуйьцург хезначу кІанта, кхарна бан а кхетийтина, ша берда йистера вукху агІор а ваьлла, мІара кьовзийна муьшк йина зудчунна – зудчо мийраш тоьхна бердах чувахийтина шен майр куьса стаг. Куьйса стаг а кьарвина, шена йогІу кьинхьегаман ял а эцна ца вахана мискачу стеган кІант.

Цициггий, дахкийй

(Берийн ловзар)

Хьовсал, цициг лелаш ду,
Дахка бууш цициг ду,
Цициган цергаш ира ю,
Дахка, дахка бадалахь!
Цициг, сема хилалахь!
Чехка дахка лацалахь!
Дахка дегІана жима бу,
Зулам шеца алсам ду,
Цициг цІенца кхабалахь,
Дехкан зулам ца дезахь!
Дахка, дахка бадалахь!
Цициг, «хьап», -алалахь!
ЦИЙнан соне эккхалахь!
Чехка дахка лацалахь!
Цициган бІаьргаш сирла бу,
Цициган кетар кІеда ю,
Цициган лергаш сема ду,
Цициган мІараш ира ю,
Дахка, дахка бадалахь!
Цициг, сема хилалахь!
ЦИЙнан соне эккхалахь!
Чехка дахка лацалахь!

.....

С. Гацаев

Цициг, цициг

Лаца дахка,
Арахь мохехь
Дитгаш техка.
Арахь мохехь
ДогІа догІуш,
Чохь дехкий ду
Іуьргаш дохуш.
Гиллакх мичахь
Хир ду церан,
Чохь ю, чохь ю

Охкуш цара!
Хьо ду гИллакх
Лардеш цІарца
Уьш ду хьийзаш,
Хьийзаш цІарца

.....

Т. Ахмадова

Айза йоблху, йоблху,
ДогІа доьлху, доьлху.
Айза, хьо ма елха,
ДогІа дита делха

А. Бисултанов

- Хьан кІудал мичхьа ю, нана?
- Ведарша йицйна и.
- Хьан шипо мичхьа ю, нана?
- Чухтано йицйна и.
- Хьан лазам мичхьа бу, нана?
- Хебарша бицбина и

Хьо чу кхайкха таро яц сан –
Лаьхьа бу хьо.
Хьо хІаллак бан бакьо яц сан –
Хьаша ву хьо.
МаслаІат я зулам дац вайн –
Маьрша бу хьо.
Хьо дІагІолахь, сан дозанах балий, хІинца.
Амма хаа, саьрмик хилла юхабагІахь,
Юкьаметтиг къастор ю вай тІаккха цІийца

Лами боцчу тхов тІехь ву со,
Кема доцчу хи тІехь ву со,
Дуьрста йоцчу динахь ву со,

ХІай поэзи, къобалвехъа,
Ахъ гІаттийна бере ву со

- КІант, и чІегІардигаш хІунда чехадо ахъ?
- Уьш тхан ма ду.
- Шуна мичара девлла уьш?
- Церан бен тхан кертахъ бу.
Маржа кІант-яІ, хъан боллу кхетам бу-кх
Дуьненан паччахъалкхийн куьйгалхойн а

Дуьххъара бІаьстенан де. Нана лами тІехъ Іа. Маьлхан зІаьнарш лелха цуьнан бІаьргаш чохъ. Пуьштаргаш санна .Иза ерриге а сан халкъан истори ю, тахана серлоне йолуш. «ДегІастана чохъа яьлчахъана шарбан кошан барз ца ийши-кх суна», - цо иза хъаьнга боху ца хаьа.

Со ца кхета – уггаре а цІий серладолучу дийнахъ уггаре а лазаье дерг дага хІунда лощу.

- Хъоьга кехат ду, - сийна бІаьргаш долу дешархо-йоІ йоьлу. Ас адрес ца доьшу.
- Хъаьнгара ду иза? – хотту нанас.
- Цхъаьнгара а дац, конверт ду хІара – жоп ло ас.

Нанна ша лейо моьтту. «Тахана хъоьгара доцург кехат дац, хъоьгара доцург соьга дац.Тахана конвертех кехаташ ца хуьлу», - иза ас ца олуш дуьсу.

- Паччахъ Афганистанера салтий цІа бахкош ву ма боху, нана аьрцнашка хъоьжу.
- Ву...

Маьлхан зІаьнарш лелха цуьнан бІаьргаш чохъ, пуьштаргаш санна...
Хебарш ца юьйцу ас тахана.

Прозехъ йина ойланаш

Хетар –
Кхетар.

Дахаро туьйсу пал даима а хІутту
я хеташдолчунна,
я кхеташдолчунна тІехъ.

Хетаро галдаьккхинарг дукха хъолахъ кхетаро латІе даладо.

Амма уггаре а доккха Іазап ду-кх,
Хетар а доцуш, кхетарна тІехъ вахар.

Цул а доккха Іазап ду-кх

Хетарх кхетар –

Иза дукха хъолахъ цхъа дуьне дохарца доьрзу:

Сан ненан корга нускалан шипоно кІайбина бу –
Иза хетар ду.
Сан ненан дэзткѡа шо ду –
Иза кхетар ду.
ХІора суѡйранна балхара цІа воГучу сайн дена,
Дуѡхѡал водий, меракхета со –
Иза хетар ду.
Сан цІийца илли меттахдаѡлча, сан кІант набарха волу
Иза хетар ду.
Сан кІантана
Со шен да вуйла а ца хаѡа –
Иза кхетар ду...
Хетар –
Кхетар.
Хала ду,
Хетар а доцуш, кхетарна тІехъ ваха,
Амма цул а халаду-кх кхетар хета.

Ас лоруш йолу

Ас лоруш йолу советски суд.
Сан зудчо
тхойшиннан кѡастаран а,
бахам бекѡаран а гІуллакх
шуѡга делла хиларна,
суна хІокху кехатца
чІагІдан луур дара
Со
цуѡнан лаамна реза хилар а,
Бахам бекѡаран сурт хІокху кепара
хуѡйлийла сайн лаар а.
Сайна ма-хеттара,
И кеп ялайо ас:

1. Цунна – диван.
Суна – оцу дивана тІехъ цуѡнан хиѡна Іар.
2. Цунна куѡзга.
Суна – оцу куѡзгана чуѡра
цуѡнан тІаѡххѡара кѡажар.
3. Цунна – стол-гІант.
Суна – оцу стоѡла тІехъ даима а
Іуѡллуш хилла тетрад,

ручкий, хЮра буса корехъ
къежаш хилла беттасий.

4. Цунна – маьнгий, мотт-гГайбий.
Суна – наб яйна буйсанаш.
5. Цунна – сервант, пхьагйаш.
Суна – оцу пхьегIаш тIехъ йисина
цуьнан куьйгин йовхо.

Иштта цунна кхочийла луур ду суна:

цу хIусамехъ кхиболу цхьацца
кIезга-мезга бахаман гIирсаш а,
ша ма-дара, цхьа хьостам
хьабанза и цIа а.

Цул сов, сайна йита луур ду
суна: цу цIийнан корехъ хЮра
буса йогуш хилла серло а,
сагатделча цу цIийне бIаьрг тоха
ван бакьо а.

Тхойшиннан бахам кхин боккха
хилла а ца хиларна, луур ду
аш шайгара доьзалх йоьхначу
зудчунна гIо деш, кху дуьнен
чохъ делахъ ирс лохийла а,
И цунна дIалойла а.

Декъана цуьнца дIанислуш,
ас сайна юьту гIайгIий,
лазаммий.

Кхин цхьаь луур дара суна:
тхойшиь цхьана дехачу хенахъ
лулахойх лачкьийна хIума доцуш,
дерг цаьрца доькъуш, даьхна
хиларна,
дакъадеш,

царна а йитар тхойшиннах
лаьцна эладитанаш даха бакьо.

Айса ялийначу декъаран кепехъ хЮра
а агIо механа нийса хир ю аьлла,
хета суна.

Иштта сайн зудчун лааме хьаьжна а
хир ву со.

Шу лоруш волу Хьенех.

Ж. Махмаев

Ло деана

Стигал – сийна, хЈорд бу тийна.
Малхо цу чохъ нека до.
Эвла йистехъ, вовшех ийна,
Кегий бераш ловзуш го.
Саламу ло датош воллу,
Маликат ю кхоъхъуш хи.
- ХЈинца вайн гу лакха-м баълла,
Тобур дуй хи? Дохъий кхин.
Гена доццуш кхин бераш ду
Лайнах йоккха баба еш.
Цечу жІанках мара буъллуш,
КЈорнах Іаържа бІаьргаш деш.
Кегийчарна хета хаза:
Ло а дохъуш, кхаъчна Іа.
Ойла хуълий цаьрца ловза,
Цу берех со хъьгуш Іа.

Мангалкомарш

Мел мерза ю мангалкомарш!
Юу, юу оха уьш.
Тхо вовшашка хъуьйсу доьлуш,
Хилларг хЈун ду ца хууш.
Тхан куьйгех а, тхан беснех а
Хъан дитти и шекъа цІен?
Муха гЈор-те хЈинца цІехъа?
Мамига хЈун ала-те.

Тхо даханера хъуьнах ловза,
Аре йовза, дитташ довза,
СадаьІира оха хаза,
Кар-карийнарг йобкъуш говза:
Зезаг – суна,
Зезаг – хъуна,
ЦІазам – хъуна,
ЦІазам – суна.
Мархаш муха екъа еза?
Хъа(н) доькъур ду татол тхуна?

Стигал оха ца йикъира.
Маълхан зІаьнарш ца йикъира.
Малх масарна боблуш ма бу.
Малх дуьненна хьобжуш ма бу.

Вайн беш

Вайн беш
Вай чІогІа лелор ю.
Вай беш кхуьу,
Вайн беш кхуьур а ю!
Вайн беша хьийзаз
Цена хІаваь ду,
Вайн бешахь декаш
олхазарш ду.

Хь. Осмиев

Гуьйре

Аьхкенак корак пІелг тоьхна
Гуьйре гучуелира,
Массо метте бІаьрг а тоьхна,
Цо аьхкене элира:
«... Айхьа ден дерг дина яьлла,
Дуьне хаздина аьхке,
Даьхна иллеш, хазди Іалам,
Хьай дой хІинца ахь лахка!»
Йовхо лагІеш, денош дацдеш,
Тпаккха лаьтта еара,
Хьесан йовлакх коьртехь ловзош,
Токхе, юьзна и гуьйре.
Дууш мел дерг кхиьна даьлла,
Вайга цо схьакховдийра, -
«Баркалла хьуна», -цуьнга аьлла,
Вай цо деанарг схьаййцира.

ИбрахІим Юсупов

Хиллачу хьехархочуьнга

Ховха куьйгаш ду хьан дуьзна мелах.
Иштта кIайн ду и хьан коьртан чобш.
Евза хьуна амал хIора беран,
Хьобху царна урок уьш кхетош.
ДагадогIу суна дуьххьарлера,
Ас гIалате яздина диктант.
ДагадогIу сайца дешна бераш,
Сийна парта, класса чуьра гIант.
Сиха чекхьели и итт шо тзама,
Ахь тхуна цкъа а ца еш вас.
Iамий Даймохк беза, шен мотт лара
Шордеш хазди тхан хаарийн хас.
Некъ хаьржина тхox хIораммо шена.

Ду хьан амат оха дагчохь хьош.
Дпгахь лаьтга хьан кIайн куьйгаш, мелан
баса дахна, коьртан сира чобш.

М. Мамакаев

Дакхе

Схьаала соь,, кIайн дакх,
Хьо стенна доьхна?
Кора кIел хIоьттина,
Хьо хIунда доьлху?
Гуьйрено гIа маждарх,
Ма доха, кIайн дакх,
ДогIанна кIелдисарх,
Хьо делха хьашт дац.
Даймехкан сий лохуш,
ВоI вайна нана, -
Хеназа кьежъелла,
ГПайгIанца ягIахь:
Детица кхелина
Гиччош товш ду ала,
Махкана кIант валар –
Сов сийлахь ду, ала.

Ш. Арсанукаев

Хаал хьуна

КІайн ду и, ло санна,
Амма ло дац.
Мерза ду, моз санна,
Амма моз дац.
ТІулг санна делахь а,
Ца лало хи.
Схьалал хІинца ахь:
ХІун ю ткъа и?

Хь. Саракаев

ЖІов, морзаххий, херх схьаобций,
Муса болх бан волало.
Бабина до жима гІант цо,
Стоьлан ког а дІанисбо.
БІаьста алкханча схьаяле,
КІанта цунна бен табо.
ЦІена лела Муса гуттар,
Жимачунна вас ца йо.

Хь. Хасаев

Хьуьнан акхарой бІаьста

Арахь йовхо хІоьттича хиира чана. Іаьно набъеш а Ииллина, самаелира иза. Шен хІусамера арайолучу хенахь, иза кенах йолуш хуьлу, цунна тІера схьюьйлу тІергІан баргалш. И тІаргІа хьуьнан кегийчу дехкаша шайна бенаш дан дІакхоьхьу.

Ара а яьлла, дІайолаеллачу чано хІун до? Иза уггар хьалха зингатиьн туьйлиг лаха йолало.Иза карайой, барз бохабой, цо хазаетарца хІаллакдо зингатиь.Шен хьалхара ши ког, тІе мотт хьокхий баша а бой, сихделла лелаш долчу зингаташна юкьа а буьллий, тІе зингатиь а лотуьйтиь, чано уьш доу. Шена кхачам хиллалци болх а бой, лела йоьду иза. БІаьста ча дера а, меца а хуьлу. Цо дуу моьлкьарчий, пхьидаш, хьонка. Мецачу чано акха газа а, бежана а юуш меттиг хуьлу.

Стечу чано, Іа юккѣ ма-дахханехъ, шен бенахъ ши кІорни йо. Цо уьш, ша цхъана агІон тІе юьжий, дукха лерина Іалашъеш, Іаьнера йоху. Шен коьртаца а, хьалхарчу когашца а йохъеш, шурица кхобуш лелайо. БІаьста кІорнешца ара а йолий, цаьрца цхъаьна хуьлу нана-ча. Нанас шен кІорнеш Іамайо лаьттахара шайна ижу лаха: цхъацца орамаш, цІазамаш.

Нагахъ кІорнешна кхерам болуш хІума делахъ, нана-ча кийча ю уьш ларъян. Цуьнан дера а, обьІазе а, майра хиларан доза дац, нагахъ кІорнешна кхерам белахъ. Ча адамашна кхераме яц. Чано, шен кІорнеш ларъеш бен, адамца дов ца до. Кхоччуш бІаьсте яьлча, черчий меца ца хуьлу.

Апрель-май беттанашкахъ нана-барзо а кІезий до. Хьалхарчу шина кІиранах кІезий кьора, бІаьрзе а хуьлу. Баттахъ сов юххера дІа кІезиг йолуш, цо шурица кхобу уьш. Ши бутт кхаьчча, кІезий жижиг даа долало. Уьш сутара, ца дузуш хуьлу. Цундела хуьлу берзан кІезий угІуш.

Дуькьачу кІоргачу Іин чохъ я хуььнан хотешкахъ, хина гена доцуш хуьлу берзан Іуьрг. Цо цкъа а ца йо шена хІусам. Кхечу экхано тесна йитина «хІусам» тойо цо шена.

КІезий кхиош, кхобуш дакъалоцу боьршачу барзо. Нагахъ кІезашна кхерам белахъ, берзалоша уьш чІогІа лардо, йоккхачу майраллица. Нагахъ церан «хІусамна» тІе адам кхаьчна меттиг хилча, берзалоша шайн кІезий кхечухъа дІакхалхачо. Берзалоша зен до хуььнан акхарошна, уьстагІий, бежанаш хІаллакдо.

Хь. Хасаев

Хуььнхахъ Іа

Тийна ду хуььн чохъ. Хезаш дац шах–тата. Керла диллинчу лайно дечигаш дІахІиттийна, тІе кІайчу кисех, бамбех дина юргІанаш обькича санна. Мичча а агІор хьо дІахъаьжча а, кІайделла дуьне бен гуш хІума дац. Дикка тидам бича, хьун еса йоцийла хаьа. Дитташ тІехъ гуш олхазарийн Іаьржа баннаш ду. Уьш деса ду, олхазарех цхъадерш бовхачу мехкашкахъа дІадахана, Іаьнна вайн махкахъ совцуш дерш шайн гІуллакхаш идош, хуььнхахула кхерсаш лела.

Иштта хІокху тийна садоІуш лаьттаху хуььнан ойла а еш, йогучу цІергахъ чохъ чай долчу яйно доькхучу «эшаре» ла а дугІуш, цхъацца хабарш а дуьйцуш, Іаш вара Келойн–Эвлрв Бекий, сой. Кхихкина даьлла довха чай молуш тхойша Іаш, мичара ели ца хууш, нийсса Бекина тІе дукха чехка едда пхъагал йогІура. ЦІеххъана ша кхунна тІенисьелча, тІехьарчу когашна тІе а хиьна, Іадийча санна, цецъаьлла сецира гІунжар бІаьргаш долу лергаш деханиг. Пхъагал Бекига хьобжура, Бека пхъагале хьобжура. ЦІеххъана пхъагал схъаиккхича, кхеравелла Бека меттавеара. Цо шок а тоьхна, пхъагал едда бІаллингийн коьллаш юккѣехула дІаяхара. Иза цхъана кхечу экхано кхерийначух тера яра.

Чай а мелла, вох а велла, садайна ваьлча, и деха лергаш долу гГунжар бАьргаш хьан кхерийна хьажа лиира тхойшинна. Бека пхьагал дАяханчу а, со и схьаеанчу а агГорхьа вахара, гуш йолчу лоро гайтира: и едда еанчу лорах тАьхьа цхьогал идда лар яра. Адамех а, цАрах а къаьхкина мекарниг, духа а дирзина, петохна дАдаханера.КАйчу лай тЕхь пхьагало шен ларех «шеддаш» динера, цхьогал тАьхьара даккха гГерташ.

Вьодуш, со тЕкхечира пхьагал йижина Иллинчу метте. БАьллинган кулла кЕлахь, гЕххьа ло таАош, баьккхина кАг бара. Буйсанна ежаш ловзуш а лелла, де дайна дАйижина пхьагал кхузара гАаттийна, эккхийна хилар гуш дара цхьогало.

Вукху лорах вахана Бека а схьаеара. Цунна гира пхьагало кхин дАа бинчу некъан лар. Цкъа саца а сецна, тЕхьарчу когаш тЕе а хьна, шен деха лергаш дАсхьахийзош, ладуьгГира пхьагало. Кхерамах ша кЕлхьара яьллийла хьна, майраяьлла пхьагалшен лорах хГун ю цахуург еш, дехьа кхоссаелира. Юха а кхоссаелла, цхьана кулла х а йьлла, дАатийра буйса йоллалц. Пхьагал кхин къехка а ца еш, схьаеара Бека.

Хьуьнахула лелачу адамаша шайна зулам ца дойла хьна акхарой, олхазарш хаам беш дара хьун йижина цахиларан хьокъехь. Гаьнна тЕера гаьннаш тЕе кхиссалуш хаалора тарсалш, шайн пхьола (дечигашна лььралла) деш яра хенакГураш. ЧАогАчу зАкаршца цара схьдоху дитташна зуламе нАьний, кхьобанаш (кхьоба – сагалматийн цхьа тайпа).

Къанбеллачу ножан этГачу чкъура юккъера Аа даккха дАлевчкъина йолу садолу хГуманаш юуш, цуьнан гЮда тЕхула охий, хьалий лелаш гуш дарацхьа жима олхазар. Цо шен ю санна юткъа, сеттина зЮк юккъе а оьхуйтуш, ножан кевс(т)иг бухара схьа а йохуш, сагалматаш юура.

Иза текха-хьоза дара, цунна юххехь уллорчу ножа тЕхь шен болх беш дара цИйзарг цЕе йолу олхазар а.

Хьун а, цуьнан «бахархой» а шайн Аьнан мур дАхьош бара.

Т. Закаев

Сох а хир ву гИшлярхо

Цхьана дийнахь, тЕе цЕна бедара юьйхина, Грозный ваха кечвелира Султанан да.

– Же, кечло, кАнт. Хьо а вуьгур ву ас сайца гАала, – элира цо шен жимах волчу кАнте Султане.

ЧАогАа хазахийтира цунна, ша гАала вуьгур ву аьлча. Дукха хан яра иза гАалига бАьрг тоха лууш волу.

Ткъа тахана цЕххьана, кАнтана дагахь а доцуш, кхочушшила боллура и мерза лаам.

Чехкка хІума а йиъна, кІантана тІе цІена бедар а юьйхина, новкъа велира дай, кІанттий. Дукха чІогІа воккхаверна ког лаьттах а ца кхеташ, новкъа ваьлла Султан хІинца, Іуьйранна ворхІ сахът долуш, шен деца йоккхачу автобусахь гІали чу вуьйлира.

СултанІар тІехь а болуш, гІалин шуьйрачу урамехула йоьду автобус цхьана минотана сецира. Автобусан корах арахаьажча, шера гора урамнекъана гена доццуш деш лаьтта цІенош. Султана, цаьрга хьала а хьобжуш бохура:

– Хьажахьа, дада, ма лекха а ду-кх и цІенош.

Дан а дара царна хІинца гуш долу шуьйттазза тІекІел деш лаьтта цІенош лекха а, даккхий а.

ДІанехьарчу лекхаче пена буьххьехь лаьтташ вара цхьа стаг. Куьг хьалий, охьий а, дІанехьай схьанехьай а хьежош, паргІат лаьтгара иза цу пена буьххьехь. Дуккха йоккха кран яра, цо аьлларг кхочуш а деш, болх беш ерг. Яккхий бетонни экьанаш хьалий, охьий а кхийдайора оцу наьрто.

– Схьахетарехь, иза хир ву хьуна церан уггаре а воккха инженер, – бохура Султана, пена буьххьехь лаьттачунна тІе пІелг а хьежош.

– ХІан-хІа. Иза белхало ву, – бохура дас.

– Кхузахь-м шортта ма ду цІенош. ХІорш хІунда деш ду? – хобтгура Султана.

– КІант, адамаш а ду кхузахь дуккха а. Массо а адамна а лаьа дикачу цІеношкахь а, хазачуй, цІеначуй чоьнашакахь а Іен а, даха а, – бохура кІанте дас.

Иштта и къамелаш а деш, гІалин урамехула автобусахь дІабоьлху хІорш, шаш муха кхочу а ца хууш, Султанан деваша Іачу цІенош тІе кхечира. Иза ша «Красный молот» заводехь ву балхахь. Цуьнан квартира кхоалгІачу этажехь хиллера.

Шен ваший, вешин кІант чІогІа дукхавезаш а, веана хазаеташ а тІейцира хІусамдас. Юург а йиъна, шаш паргІатдевлча, шен чоьнаш а гайтира хІусамдас кху шинна.

Иза дерриге а шена гича:

– Ма говза а хилла хІара гІишлош еш болу белхалой! Сох а хир ву гІишлоярхо, – аьлла, дагатесира жимачу Султанна.

Т. Закаев

Бабин Чирдиг

Цхьана жоьра Бабин Чирдиг бохуш кІант хилла. Ша вичахьана а чуьра кетІа валаза, арара дуьне ганза, довзаза хилла иза. Бабас цхьа бен вац бохуш, дукха экам Іамийра иза. Дукхах йолу хан вижна а йоккхуш, чохь вехаш кхиъна и кІант. Цхьана а тайпана цІен тІехь къахьегар, денанна гІуллакх деш гІо дар дезаш ца хилла цунна. Шена хьаштдерг денанас луш, мерзаниг дууш, хазаниг тІедухуш кхиъна Чирдиг.

Нехан баккхий хилла доьзалша, шайн дай-наношна гІо дарх хьобгуш, ша коча а, атто а езар а марздеш кхийначу кІантана хІун дийр ду ца хууш, кІант воккха мел хуьлу гІайгІане хилла Баба. Луларчу нехан бераш, бажа ца богІучу хенахь бежа дуьхьал а оьхуш, Іуьйранна эсий дІа а лохкуш, рагІ тІекхаьчча уьш дажо а оьхуш,

школехъ доьшуш а лелара. Ткъа уьш дерриге а Чирдигана ца дезаш, ца оьшуш гІуллакхаш хилла. Мукъачу хенахъ бераш ловзар цунна хІун ду а ца хаъара.

ТІаьхъ-тІаьхъа, Чирдиган гІайгІ алсам а яьлла, нахе хобттуш, дагаюьйлуш лела баба, шайна юьртарчу кхечу Бабина тІеяхна дагаяла. Шен хьомечу кІентан кІантах: цо болх цабар, деша цавахар, берашца ловза воьдуш цахилар – дерриге а дийцина денанас.

Йоккхачу стага хьехар дина денанна: «Хьайн кІентан воІ, Чирдиг, яахІума ца луш дикка мац а валийтий, тІаккха дика чІепалгаш а дай, Чирдигана наб кхеттачу хенахъ, цунна ца хоуьйтуш, цхъа чІепалг цунна улло, иза вижинчу метте дилла, шозлагІниг неІсагІи тІе дилла, кхозлагІнг кетІа дилла, доьазлагІниг ураме дилла, тІаккха дехьо эвлан йисте дилла, цунах Іеха а велла, берех кхетта дІагІур ву хьуна иза» – аьлла.

ЦІа яханчу Чирдиган денанас, шена хьехар ма-дарра, цхъацца бахъанаш а хІиттош, Чирдиг, яахІума а ца луш, гІеххъа мацвина. Мац а веллеа, сагатделлла охьовижина Бабин Чирдиг. Жюьра Бабас, шена ма-хьеххара, чІепалгаш а дина, уьш шеге аьллачу меттигашка охьадехкина.

ЧІогІа мац а велла, хьалагІеттинчу бабин Чирдигна, дІа-схъа ма-хьаьжжи, уллохъ цІенкъахъ Іуьллуш чІепалг гина. Чехка хьалаиккхина тІе а вахана, схъаэчна чІепалг диьна Чирдига. Цуьнан чам кхетта дІахъаьжча, неІсагІи тІехъ Іуьллуш кхин цхъа чІепалг гина, иза а тІе вахана диьна. Иштта ураме ваьлча цигахъ а чІепалг карийна, цул дехъа кхин а, эвлан йисте дІахъаьжча, цигахъ а карийна. И чІепалгаш дууш дІавхана, эвлан йистехъ буьрканех ловзуш долчу берашна тІекхъачна Бабин Чирдиг.

ТІаккха Чирдиг, берашца ловзуш самукъа а даьлла, царна тІаьхъа а хІюьттина, хьуьнах вахана цІазамаш лахьо. Ша вичахъана, цкъа а бІаьрга ганза йолчу хьуьнах тайп-тайпанара эшарш лобкхуш, ловзуш, уьдуш лелачу бес-бесарчу олхазарша цецваьккхина, шеца даьхкина бераш а дитина, вицвелла дІавахана Бабин Чирдиг. Хьуьна юккъехъ цІазамаш лехьош, шена а ца хууш, хьуьнан корге чу а вахана, накьостех-берех а хаьдда, тилавелла Чирдиг. Бераш, лехарх Чирдиг а ца карийна, дог а диллина, дІадахана.

Берашка мохъ а бетташ, уьш лехна гІел а велла, хІюьттина иза. Довш лаьтташ са а долуш, лахарх некъ а я лар а ца карийна цхъана доккхачу, лекхачу дитта кІел буйьса яккха аьлла, сецна Чирдиг. Дукха хан ялале берзалой угІуш хезна. ТІаккха , кхера а велла, дитта тІе ваьлла, цу тІехъ, генаш юккъе а хиьна, буйьса якккхина. Хьуьнах лелаш йолу берзалой дитта кІел а яьхкина, хьожа а яьхна, дІаяхана.

Іуьйранна сахилча, халххе гІевттина хьуьнах дечиге богІучу нехан хабарш а хезна, дитта тІера охъа а воьссина, уьш болчу тІевахана Чирдиг. Дечиг даьккхина ма бевллинехъ, цаьрца цІа ра

Цул тІаьхъа, берашца уьйр а лаьцна, ловза а воьдуш, уьш гуьйранна деша школе дахча, берашца школе а вахана, хьалхалера мало яррий, кхераррий дІа а даьлла, берашца догтагІалла тесна, дика дешархо а хилла, хьехархошна дукха а везаш, денанна гІо а деш, дІавахара Бабин Чирдиг.

Замин Бильто

Дала ларвойла!

Шира дийцар

Цхъана паччахьо шена тIе кхайкхина хилла кIошташкара паччахь. Царех цхъаммо лекхачу паччахье дехна:

– Со сихха дIавахийтахьара ахьа.

– Ой! – эkkхийтина паччахьо. – Хьан соьца долчул а сов, ца торуш кхин гIуллакх а ду?

– Хьаша ву со волчу ван везаш. Иза веана схьакхаьчча, со бухахь ца карор гIиллакхехь хир дац. Соьца долу хьайн гIуллакх хьалха а даккхий, дIавийтахьара ахь со, – юха а дехна лахарчу паччахьо.

– Мила ву иза, со волчуьра дIа а вахана, ахь иштта веза лара везаш верг? – хаьттина паччахьо.

– Хизар ву иза.

– Пайхамар Хизар вуй ахь вуйцург?

– Ву.

– Делахь ас пурба ло хьуна дIаваха, – аьлла паччахьо. Амма иза хьо волчу ма-кхеччинехь, Хизар а валош, со волчу вар тIедуьллу ас хьуна.

– Дика ду, – аьлла, чохьчаьрца Iудика а йина, дIавахана важа.

Иза волчу Хизар веана.

– Хьо бос бехьна ма го суна. Цхьа сингаттам, лазам баьллагух тера ду. ХIун хилла?

– Лазар, бала дегIаца болуш-м вац хьуна со саготта, Хизар, – аьлла хIусамдас. – Вуьшта, БагIадерчу паччахьо хьо со волчу вогIуш вуй хиьча, хьо а валош дIавола аьлла тIедиллина суна. Цунна хьо стенна эшна-м ца хаьа суна. И ду сан сагатдийриг.

– Делахь, со бахьанехь болчу оцу сингаттамах ас хьалхавоккхур ву хьо. ГIур ву вайша паччахь волчу, – аьлла хьешо.

... Паччахьна тIевахана ший а.

– Пайхамар Хизар вуй хьо? – хаьттина паччахьо.

– Ву, – жоп делла вукхо.

– Схьагайтал делахь хьайн аьтту куьг.

Хизара шен куьг дIагайттина.

– Ван а ву хьо Пайхамар Хизар, – аьлла паччахьо. – Хьан аьтту куьйгаг биь пIелг бен бац олуш хезнера суна.

ТIаккха шен куьйгаллина кIел волчу паччахье дIа хьаьжна, цо аьлла:

– Хьо паргIат хила мегар ду. Ас кхунах тховсенна сайн хьаша во.

Важа дIавахана, Хизар цуьнца а витина.

– Хьо Iалам мотт хууш а, Iаламате долчу массо хIуманна тIекхача Веза-Воккхачу Дала ницкъ белла стаг ву бохуш хезна суна. Иштта дуй иза? – хаьттина паччахьо, шаьшшиь цхьан висча.

– Веза-Воккхачу Дала и хьуьнар делла суна, – аьлла Хизара.

– Делахь-хІета, дуьнен чохь хъана гина а, хьо цецваьхна а хІуманаш ткъе деа сохьтехь дуьйцуьр ду ахь суна, – тІедожошш аьлла паччахьо.

Хизара сихха жоп делла:

– Ткъе деа сохьтехь дуьйцуьр дац ас.

– ХІунда? – цецваьлла паччахь цо ечу духьалонах.

– Хъан эскархой хІун деш бу кху сохьта? – хаттарна дуьхьала хаттар дина Хизара.

– Шайн декхар кхочушдеш бу-кх.

– Ткъе деа сохьтехь шайн гІуллакхаш дІа а тийсина, Іен йиш ма яц церан. Со а ма ву Делан лай. Цунна гІуллакх деш. Оццул хан эрна яйа бакъо яц сан а.

– Дика ду делахь, – аьлла паччахьо, цо деллачу жобпана реза а хилла. – Хьо Делан балхана араваьлла, цунна гІуллакхаш деш схьвогІуш, Цуьнан Пайхамар ву. Хьо хьайн гІуллакхашна юкьаваккха пурба дац сан. Мел хан яккха йиш хир яра хъан соьца?

– Ах сахьт, – аьлла Хизара. – Оцу эха сохьтехь ас хьуна дуьйцуьр ду хІокху дуьнен тІехь со уггар чІогІа цецваьккхина а, сайна тамашийна а хетта цхьа хІума.

– Со ладугІуш ву-кх хьуна.

– Со вара цхьан шахьаран урамехула дІавоьдуш. Цхьанахьара схьахезаша хаддаза етгачу жІаьвнан татанаш дара. «Аьчгапхьар хир ву иза. Хьажа веза цо дечу пхьолане», – дагатесира суна. Оцу татанийн лорах дІавахча, пхьалгІи тІе Іотгавелира со. НеІаарна букъа а тоьхна, шен болх беш вара пхьарю Чоьха а ваьлла, цунна букъа тІехьа дІахІоьттира со, цунна ган а ца гуш. Оцу хенахь суна гира цІийлуш, серлаюьйлуш йолчу цІергахь цІийдина эчиг дерзинчу куьйгашца пхьеро схьа а эцна, нуьйжи тІе а диллина, цунах лан деш. Ша ваьлча, гуйнна чуьрчу хи чу а Іоьттина, «чах» аьлла хих а даьккхина, кхозуш долчу вукху лнашна юххе хьалаоьллира пхьеро. Цец-акъ ваьлла лаьттара со. «Ванах, оила йора ас, кхечу пхьераша, ларлуш, бехачу морзахца цІеран юккьера схьа а оьций, нуьйжи тІехь керча а деш ма леладо. Иза цІаро цІийдина хилар хи чу Іоьттича оцу лиэно хиэга кІеж тийсийтаро а ма гойтура. Ма тамашийна хІума ду-кх хІара!» – бохуш со лаьтташ волуш, аьчгапхьар цІехьхана вухахьаьжира. Сох бІаьрг кхетча, цо хаьттира:

– Ленаш-м ца деза хуна? – аьлла.

– ХІан-хІа, – элира ас. – Ца оьшу. сан-м говра а яц. – Ахь дийриг хІун пхьола ду техьа аьлла чувирзинера со. И цІийдина эчиг ахь дерзинчу куьйгашца схьаоьцуш гича, оцу Іаламатах цецваьблячохь лаьттара со хьобжуш. ХІун ду техьа хІара я суна хьо ма-варра ца го те?

– Цунах дерг ас дуьйцуьр ду хьуна, элира пхьеро, шен гІажтІера хьацар дІа а доккхуш. – Цкъа цхьана хьаштана пхьалгІа еара цхьа куц хаза, массеран бІаьрг тІехь а соьцуш, йисина Іаш йолу зуда-жеро. Іен ца вела, цуьнга сайн дагара хаийтира ас. Иза сох къаьхкина, гена елира.

Цо элира:

–Ма оьзда доцуш къамел ду ахь соьга дийриг, стаг. Далла гергахь ма доккха къа ду иза.

Генна яьлла и зуда дІайоьдуш тІаьхьа хьаьжча, со чІогІа дохковелира. ТІаахьа ведира со, къа а ду, нахала валахь юьхьІаьржо а ю йоккха, аьлла. «делан дуьхьа ма гІуо дІа», элира ас. Иза сецира:

– Делан дуьхьа дIа ма гIуо боху ахь соьга?
 – Боху, – элира ас. – ХIунда хоьтттура ахь? Айса хьобца динчу оьзда доцчу кIамелана ма дохковаьлла-кх со. Хьуо кхоьллинчу Веза-Воккхачу Делан дуьхьа кIинтIера ялахьара хьо суна, – дийхира ас.
 – Дела реза хуьлда хьуна, – элира зудчо.
 – Оьзда доцург оьзда доцийла а, Далла гергахь кIилахь дуйла а хиьна, Делан дуьхьа кIинтIера яла аларна, оьздангаллийна тIе ойла ерзарна. Веза-Воккхачу Дала дуьненахь а, Эхартахь а цIаро вагорах ларвойла хьо, – элира цо. Иза дIаяхара. Суна дагадеара: «Оцу зудчо дехнарг Везачу Дала суна дала там болуш дар-кха. Хьажа веза аьлла, айса цIергахь цIийдана эчиг карайцира ас. Цо ца вагийра. ХIетахь дуьйна цIара ца вагош схьавогIуш ву со».

Хьамзат Саракаев

РАСХА

Дийцар

"ХIокхеран накьостех цхьа а дуьхьал ма ца вели? Гуш а вац цхьа а!" – Тхьаьшимма деанчех цхьана галин маьIигаш лаьцна хьала а таьIаш, дIасахьаьжира со. Ломан дехьа агIор санна башха дуькIа дацара кхузахь дохк. Пхийтта-ткIа гIулч гена дерг а гора.

– Шуьшиннан накьостий ма бац гуш? – хаьттира ас, гали сени чу а даьккхина, тхойша юха араваьлча.

– Бажаца ма бу уьш. Кхузахь Ийна цара хIу дийр ду? Цхь Асвад хилча тоьар дац кхузахь? – гали чуоьцуш, ахьарх юьзначу шена тIерачу бедарх куьг туьйхира Гпанис. – Вало, куьйгаш дила вайша, – корта тесира цо, цIеношна иттех гIулч юьстаха лаьттаху бIогIамна тIехь кхозучу умывальникна тIе. Цунна бухахь, аннех динчу гIанта тIехь тишо тас а лаьтгара.

– ХIара мичара яьлла шуна кхузахь? – умывальникна тIе чIениг тесира ас.

– Асвада шайн цIера еьна-кх... Хи мукьана а дуй-те хIокху чохь? – тIера негIар хьала а айина, умывальникна чу хьаьжира иза.

– Хьуна тоьар ду... сайна ас хIинццадахьа, – ДIаволавелира иза. – Ас гата а дахьа вайшинна...

– Саба дац? умывальникна гонаха бIаьрг кхарстийра ас.

– Оцу гIанта тIехь хила ма дезара иза... – вухавирзира иза. – ХIара де-ц! – гIанта тIехь, тесан йиста кIел лаьтта цхьа аьчган гIутахь кховдийра цо соьга.

– ХIара хIун ю? Солидол дац хIара? – Мера кIел а лаьцна, хьожа яьккхира ас банки чуьрчу ворданан чкьуьргех хьокхучу хьакхарх терачу цхьана хIумнах. – Э-Эфф!.. ХIара хIун ю ян мукьане а? – корта агIор а берзош, банка карахь долу куьг юьстаха хилийра ас.

– Ой, кхин хьожа йогу саба хир ду-м ца моьттура хьуна кхузахь?! – велавелира доттага. – Даэца, даэца... Саба ду хьуна иза-м, саба... Шелгашца схьа а эце, даша а дай, куьйгаш вовшах хьакхадел ахь, и муха дан дезагойтуш куьйгашца ишар йина, банка юха а суна те хилийра цо.

–ма хьакхаде ас-м!.. Куьйгашна те латахь, и-м да а дер дац!.. – глантан йисте хюттира ас вон хьожа йолу и "хьакхар" чохь долу банка.

Хьажахь, теша а ца тешийца! Дахилал, хета, ас гойтур ду хьуна хара саба ду я дац-м! – ша суна ма-гайттара, чу куьг юьттина, пелгийн бухьйгашкахь и "хьакхар" схьаэчна, куьйгех а хьокхуш, умывальникан хьостам хьалатуьйхира цо. Хино куьйгаш дашошшехь, чопа елира оцу хумнах. – Коча саба дай хара-м, ва тенгат! – Ши куьг дилина а ваьлла, канашкахь схьаэчна, цехьхана схьаластийна хи туьйхира цо сан юьхьах. – Схьавало, йила хьайн юьхь-куьг... Ас кхин а хи дахьа хьуна.

– Куьйгех хьожа йогий? – техилира со.

– Йогу дер-кх, – ши куьг мере дахьхира цо. – Ахь дика хи кхарзахь, хьожа а даер ю хьуна... Ой, хинцалц иштта саба ганза вара хьо?.. Хара ишттаниг долуш а далла хастам беш ду, хета, тхо-м...Масех киранах хара а доцуш, овкьарш хьокхуш дилина оха-м куьйгаш... Хан, ма латта, те а хиле, сихха дила...

– Хей! Эда, Гани! Шуьшиь хун деш лаьтта цигахь? цийнан маьпера гучу а ваьлла, мохь туьйхира Асвада. – Схьашарша сихха! Жимма бапиш кхоллур ду вай.

– Хинца давогу тхойша. Хинца! – дуьхьал вист а хилла, хи дан вахара Гани. Куьг банки чу дахийтира ас: "Солидол санна, те а летта да ца дала там бара хара!" – коьрте а хьодуш. Вуьшта и саба хумма а со воха оьшуш хума ца хиллера. Бакьдолчу туалетии я, вайнаха ма-аллара, хьожа йогучу сабанах санна, чопа а йолуш, куьйгаш цадира цо. Бакьдерг дийчича, юьхьах хьакха-м ца хюьттира со иза. Хуьу дийчича а, Райкин Аркадийс ма-аллара и цхьа "специфически" хьожа чога йогура цунах. Юх-юха дуьлуш, кхузза-добазза хи а кхерзина, мере дахьча а, сабанан хьожа хаалора сан куьйгех...

– Велин шуьшиь? – вухахьаьжира тхойша чохьха ваьлча, стоьла те яахума юьллуш воллу Асвад. – Схьавало, охьахаа, – корта тесира цо стоьла уллохь лаьтгачу аннех динчу дехачу ганта те. – Некь бина, мацвелла хир ву шуьшиь а-м...

– Эдин болх-м хаац суна, хинцале яккхийчу чуйраша кегийн чуйраш яа йолийна сан-м, – шен гех ши куьг а тоьхна, техула ког боккхуш, дехьа а ваьлла, ганта те охьахира Гани. – Схьавало, охьахаа, хьайга дехаре нах бахкийтара хьокхуш хьо вацахь, – вуханехьа кхевдина, пхьарс а лаьцна, шена улло теозийра цо со.

– Катоххе, техилалахь, Эда боху лом, хюкхул мерза а йолуш хума йиьна хир яц ахь, суна хетарехь, хюкху таьхьарчу шарахь муххале а! – вела а кьезаш, кегаш техь беттина гехьха боккха ахьар-мижарг а, шив "топ" а, галмакх а чайнах буьзна кхийра кад а суна те хилийра цо. – Хьажал и келдаьтта а ду хьуна, – гайтира цо, стоьла юккье хюттийна гехьха доккха хедар. Цу чурчу бурула-можачу лалийнчу даьтгано дахьуьлийнера бухара калд. – Хюкху сохьта кхин бе-берса хума яц вайн, бажа балош, Мусерипгар схьабаккхьхана, жижигах хума а йийр ю вай... Даэцал, ма тел, – юьстахо юьллушу айгашна юккьера схьаэчна, боккха дечиган айг биллира цо суна хьалха. – Чай довха хетахь, кхуьнца мер ахьа.

– Хе, Асвад, Гани, – стоьлан герга а хуьлуш, шина доттагІчуьнга хьаьжира со, – ас хІума-м юур яра... хІара йиьна ваьлча, со дІавахийтийша, дийхира ас. – Школе кхуьур ма вац со.

– Тховсий?! ЦІай?! Ахь хІун дуйьцу? – аьттехьа а ца дитира сан дехар Асвада. – Хьо хьер-м ца ваьлла?

– Ахь дуйьцург-м чІимаш биинчо а дуйьцур дац, – тІетуьйхира Ганис а. – Ца го хьуна: малх дІабуззуш боллу. Хьо хьуьнаюккье а волале, бода а боьлла, берзалой дуйьхал ца кхетахь а, жинаша вадийна, ваьхьна, цхьана бердах чу кхуссур ву хьо, оцу хьайн Расхица-а цхьаьна... Сонта хІумнаш а ца дуйьцуш, катоххе хІума кхалла, цулла а... Же, ма Іе! – сан агІонах муьшка йира цо.

Доккха са а даьккхина, мижаргах цуьрг а яьккхина, сайн шина доттагІо санна, кІелдаьтта чуьрчу кеда чу Іоьттира ас.

– Са ма гатдехьа, ва кІант хІай!-мижарган йистехь схьаэцна кІелдаьтта бага дахийтира Асвада. Кхана...шахуллушехь...Шама а ваьккхина, "хІайда пошел" аьлла новкьа воккхур... Іуьхьа-Іуьхьа-Іуьхьа! – стоьл тІераоьстаха вирзина, багара цинцаш дІа а туйьсуш, йовхарш туйьхира цо. – Іуьхьа-Іуьхьа!..

– Хьайн дакьа!.. Хьайн дакьа! – букьах шозза-кхузза буй туйьхира цунна уллохь Іачу Ганис.

– Хьо бахьанехь... гой хьуна... сих иккхи... – бІаьргех девлла хиш бІа а дохуш, велакьежира Асвад.

– Бакь!.. Ашшимма со цеца ма веккхи! Хьуна а кхетара уьш, ишта-м!.. – Ганигахь вирзира са. – Берзалой...Жинаш бохуш, со кхеро гІертій-ц! Со теша моьтту хьуна царех?

– Стенах, берзалойххий?

– ХІан-хІа, Хьуна гиний уьш?

– Суна-м ца гина... вуьшта, цара Іехийнарш-м гина...

– Хьан, жинаший?

– ХІаь, цара. ЛадогІал ахь, ас дуйьцур ду хуна иза-м...ТІе а верзе, адамашка терра, хІума яахь, ва кІант.

– ХІан,юу, юу ас!.. Дийца ахь, хьуо дийца воллург... – дІакхоллушехь сайн чІогІа чомехь хетта мижарг, сайна улло тІе а хилийна, цуьнан йист яьккхина, юха а кІелдаьттан юккье яхийтира ас. – Дийца ахь...

Цкьа вавйн юьртара ГІирм-Солта жима стаг волчухенахь, Шелахь шен доттагІа волчохь хьошалгІахь сакьоьруш а Іийна, цІа вогІуш хилла... Иза Сиржа-Эвлана тІехвалале бода бола боьлла. Шен гІийла мукьам а беш, говро "кьанц-кьинцанехь" гІулчаш а йохуш, некьан бохалла цІа гІерташ хилла ГІирм-Солта. ГІеххьа шен дегІаца "эпсаран кеп" йоллуш волу цунна наб тІегІерташ хилла. Говрахь вогІуш лаьтташехь набарна "зІок етта" волавелла иза... Иштта вогІуш волу ГІирм-Солта наб а озийна, ша нуьйра тІера агІор чушарша волавелча, самаэккхе, нуьйрахь юха дІа а нислуш: "йолало, ког баккха, берзан даар хиларг!" –бохуш, наггахь говра човхош, хьала гІерташ хилла. Леташ хезаш юьртахойн жІаьлеш а, екаа боргІалш а ца хилла. ТІаккха ша юьртана дикка гена ваьлла хилар тосаделла, шена хуу аяташ а доьшуш, бахтар хьалаоийна, шен хентІарчу ялхазза йолучу тапчийн хумпІар амалийна, лерг а, бІаьрг а ирдина, дІаса а хьоьжуш, шед тоьхна, говран болар сихдина кІанта... Хуртт! ЭхІ, ма

мерза ду хІар чай! – шен дийцар юкѡахдаьккхира Асвада. – ДІаэца, ва тодакх! ХІун деш Іа хѡо, бага а гІаттийна? ХІоккхул чомехъ а долуш чай мелла хир дац-кх ахъ и хъайн турпал дегІ доккхуш! Хурру–утІ!.. – ЭхІ, хѡо беркат!.. Ахъ хІума ца яахъ, ас кхин дІа дийца-м ца дуьйцу.

– Юу, юу ас! Хъайн дела дуьхъа дийца! Гой хъуна, чай а схъаййци...Хъажал, мала а молу, –кърд бира ас. – ХІара-м дан а ма ду чІогІа чомехъ!

Гезарийн шура тІехъ кечдина ма ду иза. Мала ахъ, мала, хІан, хІар берам а хъайна уллохъ бита. Іашшехъ, охашимма тхаьшшиьъвуззалц хІума йий, – кІелдаьтгачуьра кад суна тІе хилийра ГІанис.

– Дуьйций ахъ? – Юха а Асваде хъажира со. – Гой хъуна, со юуш ву.

– Мегар ду... Со стенна тІехъ сецира-а? – шен бела къежа Іаьржа ши бІаьрг суна тІе буьйгІира цо.

– "Стенна тІехъ? Стенна тІехъ?" Къанвелла стаг санна, атта вицлуш ву-кх хѡо!.. Шед а тоьхна, говран болара сихдира оцу... мила вара хъан иза-а?

–ХІа-а! ХІаь! Цигахъ сецирий со-м... ЛадогІал ахъ...Гонаха некъана тІекхозаелла ломан басеш, юькѡа хъун, аьрру агІор-кІорга Іин, цу чуьра схъахеза пхъдийнконцерттий, мох баьлча дІасхъалестачу диттийн баххъаша деш долу шабар-шибаррий. ДІаваьллахъ! Мил-мила а ваьхъар вацара иштта Іаьржачу буса оцу новкѡа хІоьттина хъалаван.АммаГІирм-Солта къона влоуш а осала вацара, бохуш вуьйцу наха... Иштта схъавогІуш волчу цунна, юха а наб тІегІоьртина хилла. Цо ша човхош а, лоллуш а ца хилча, говр а шен чабол а лагІийна, юха а парггІат гІулчаштийса йолаелла. Корта некхан уьн тІе а божийна, мерза наб еш, хъалаоьхуш ГІирм-Солта а хилла.

"О-о, ГІирм-Солта боху лом дац и схъагІертарг?! Вай, хѡо ва марший, могашший! – аьлла мохъ баьлла, локкхучу пондаран а, етгачу жиргІана а гІовгІа а яьлла, ши бІаьрг дІа а боьллуш, говрахъ хъланисвелла ГІирм-Солта. – Ма дика болх бу хѡо веана да-м, ткѡа! ХІинций-хІинций хѡо схъакхочу бохуш, хІара бал дІа ца болош Іаш дар-кх тхо", говран юьхъ а лаьцна, доккха хІоттийнчу ловзарна тІе вигна ГІирм-Солта цхъана стага. Цхъана агІор мехкарий, вукху агІор божарий. Юоккхъ йогуш йоккха цІе. Локкхуш кехат-пондар, етгаш жиргІа а, гаьлнаш а, детгаш тІараш а хилла. Йоккхачу стоьла тІехъ чийрик чохъ цхъа малар а, стаканаш а, кхаьрзина котамаш а, кхин долу даарш а гина ГІирм-Солтина. ХаьнтІе куьг а хІоттийна, гоьлтІе ког а баьккхина, курра Іаш "инарла" а, дІасхъауьдуш, шайн хичаш а еш лелаш жухаргаш а хилла. Доцца аьлча, доккха ловзар хилла-кх.

"Ой, хѡо болх латта кхин а кхаа шарахъ!" – хазаетта шен доккха ши мекх дІасхъахъаькхна, стоьл тІера малар а, даар а гинчу ГІирм-Солтас. ХІара яр-кх суна еза меттиг!"

"О-о, ГІирм-Солта веьна! ГІирм-Солта схъакхъаьчна! Воссаве! Схъавалаве!" - маьхъарий а довлуш, инарла воцург цхъаь санна, массо а хъала а иккхина, кегийрхой тІебевдда, луйтта лаьцна, говара а воссийна, тІамарш а лаьцна, вадийна ваьхъна, инарлина улло, баьрче охъахайна ГІирм-Солта.

Со мича юьрта кхаьчна? Хъенан-мила волчохъ ву? ХІорш бан мукъане а муьлш бу? Цхъанхъа ган а гина суна хІокхарех цхъаберш, сибаташ девзаш санна хета, амма муьлш бу аьлла дага ца богІу-кх! Эзар ойла хъаьвзина, иза метта веьна валале: "ГІудана кад ботта! ТІаьхъа висарна, гІудана кад богІу цунна" Же-же! Ма Іе! Ботта!

Гудана кад ботта!" – Маъхъарий девлла инарлин уллохъ хевшина Іачу къаношна юкъахъ.

Инарлин пиказаца тЕведда, чийрик чуъра стакантчу малар дотта волавеллацхъа жимха.

"ХІан-хІа, стакан чу ма дотта, вайниг я! Вайниг я!" – юха маъхъарий девлла къаношна юкъахъ. Мичара ели ца хууш, цхъа нана-йоккха стеран маІа гучуели боху чагІардуттуш волчу жимхин карахъ. Бергтелц юзуш, оцу чу чийрик чуъра малар а доьттина, ГІирм-Солтина тЕ яхъна маІа. "Вай а дехийла, дика кІентий а бехийла!" – аьлла ша мекх дІаса а хъаькхна, хъалаерзийна ГІирм-Солтас маІа. Оцу маларх къурд бешшехъ, шек велира ша боху ГІирм-Солтас иза чагІар ца хиларх, амма яхъ ца ялархъама, "гарт-гарт" аьлла логах чохъаяьккхина цо говран хъоткъана хьожа йогІу и "малар". Цо иза дІамолуш, гуттар марса баьккхина локкху пондар а, етта жиргІа а. "ХІайт даьдаьтІа хьо кІентан! Мер доцуш-м, хьо ваханор, ца хилла! ГІирм-Солта аьлча а, борз ю-кх, борз!" – Маъхъарий а девлла. ТІаккха и мелла йоллушехъ, хаьнтЕ кхозучу хумпІар чуъра ялхазза йолу тапча схъа а эккхийтина, "занкъ" оьккхуйтуш цуьнан лаг юха а озна. "Іалелай! валалай! Ма кхоссалахъ! Кхузахъ зударий а, бераш а ду хъуна!... Ма кхоссалахъ!" – бохуш, гонаха маъхъарий хьоьккхушехъ, "Сан да ваханчу эхартор, кхуссур яр-кх! Кхузахъ, хІокху болехъ а ца кхоьссина, мичхъа кхуссур яра хІара чІижаргІа?!" – гена йоццуш йогучу цЕра юккье а хъажош "горров!" оьккхуйтуш тачна тоьхна барзо...

"Хупп" аьлча санна, ловзар а дІадайна, мича бахана ца хууш, ГІирм-Солтин "хъеший" а къайлабевлла. "Уй, цЕхала хъ белхан, дела! Там бара со жинаша Іехийна хила!" – ша волччохъ дІасхъахъаьжна кІант. Доккха кхетта беттаса а хилла. Генна юьртара араьккхина, Іина йистте охъаяссийнчу кхеллин оьлана тЕхъ хиъна ша карийна цунна. "Парт" аьлла, хъала а иккхина, тапчин лога тЕ пІелг а биллина: "Стенга дахана шу, заддаш?! КъорІанор, бийр бу ас шух цаца!Схьгучуяла, шаьш стен а боьрша елахъ!" – Мохъ биттина ГІирм-Солтас. Амма мича даьхъар дара и жинаш тапча а яьккхина, дарвелла хъийзачу цунна гучудовло!..

ТІаккха , ша жимма метта веъча: "Уй, говр муккъана а мича яхъна-те оцу йовсарша?!" – аьлла, иза лаха волавелла ГІирм-Солта. "ХъаргІа! ХъаргІа, мича йоьллина хьо оцу шайн дений, нанний ворхІ неІалт хиларша? – бохуш, мохъ бетташ, Іина йистехула иза волавелча, шен цЕ йохуш а хезна, цхъанхъара, Іина бухара хъала терсина говр.

"Іинах чу кхоьссина-м хир ма яц оцу варраша иза?!" – коьрте хъаьдда, ша мича кхаьчна а, и хъенан ловзар хилла бохучух кхетта ГІирм-Солта.

– Ой, ткъа хъенан, хІун ловзар хилла иза? – иза юкъах ца ваьккхича ца Іавелира со.

– И бохург хІун ду? Жинийн ловзар хилла-кх! – велавелира Асвад. – Кхета воллуш а вац хьо кІант-м!.. Ма шелдалийта хъайн чай.

– Ткъа говр? – къурд а бина, чайнан кад охъахІоттийра ас.

– ХІун говр? ХІа-а, говррий? Эцца Іина чу бухарчу цхъан куллах дирста а тесна, бердах хъалаяла гЕрташ, тийсалуш йоллу шен говр а гина, хала дела балийца оцу Іинах чу воьссина, говр паргІата а яьккхина, юха хъала а ваьлла, цІа веъна хиллер-кх ГІирм-Солта... Муха хета хъуна гІуллакх. ХІа? – сан белшах куьг а тоьхна велавелира Асвад.

– Пуьташ, доцца хадийра ас.

– Муха "пуьташ"? Сох ца теша хьо?

– Хьох-м теша... ахь дийцинчух ца теша-кх, – чайнан кьурд бира ас.

– Ой, и бохург хIун ду? – ГIанига а, тIаккха соьга а хьаьжира Асвад. – Хьуо сох ца тешахь, цуьнга шега хаттахь и. ХIинца а валанза, дийна ма ву и ГIирм-Солта. Цо ша дийцуш хезна-кх суна иза.

– Дийцина хир ду... Вуьшта хьошалгIара вогIуш, са а кьийрина, мелла, вехна ву ца бохура ахь иза?

– Бохура. ТIаккха ?

– ХIун, тIаккха? ТIаккха, вехна волуш, цхьа бIалгIанаш дуьхьал хIиттина хир ю-кх оцу хьан ГIирм-Солтина а... – ца кьарлора со. – Хьуна гиний и жинаш? Муха хуьлу уьш?

– Суна-м ца гина... Вуьшта, адамах тера а долуш хуьлу боху уьш.

– Боху, когашка ца хьаьжча, адамах къаста а лурдоцуш, – тIегуьйхира ГIанис. Когашна хIун хилла церан? – цуьнгахьа вирзира со. – Шелгийн метта, бергаш-м яц церан?

– Бергаш яц. КIажош хьалха а, пIелгаш тIехьа а долуш хуьлу боху-кх церан когаш...

– ЧIичI! – куьг тесира ас. – Пуьташ! Со ца теша оцу туьйранех. Дийнахь а, буса а суна дуьхьал-м ца даьлла цхьа а жин а, я шайтIа а. Наха шайггара кхоьллина хабарш ду-кх...

– Ца теша хьо? – велакъежира ГIани. Буьйсанна кешнашка ваха ваьхьар варий хьо, тIаккха , куй билла.

– Вахьа а ца ваьхьаш, вахна со-м кешнашка куй билла а...

– Вахана-а? – соьга а, тIаккха Асваде а хьаьжира иза. Хьажахь, цо дуйцург!?

Маца!?

– Хатгал Асваде... Лурчаха... Дага ца догIу хьуна?.. Со куй билла вахара, ткьа Муза иза схьабан вахара...

– Вахара... вахара, – тIечIагIира Асвада. – Хьо вацара тхьоца оцу буса, – ГIанига хьаьжира иза. – Кацала йохье а даьхна, дахийтир-кх тхо.

– Ой, хьо а вахара? – цецвелира ГIани.

– И ду хаза! вукхарал кхин оьшуш-м ца хета хьуна? Вахара, дер-кх. Хас-мохьмад билла вахара, со схьабан...

ХIумма а кхера а ца кхийрира? – цхьа мекара вела а къежна ца теша–аш бIаьргаш ваьшта дахийтира цо.

– Кхера-м, вай массо а даха, кхоьрура! – велар иккхира Асваде. – Ца кхоьрура аьлча, бакъ ма дац, иза хьаьа бахахь а... Къаьстина, дехьа а ваьлла, куй тIебилла безаш долу каш лобхуш, кешнашца юьккьехула дIавоьдуш... ХIинций, хIинций, кошара а гIаьттина, шен марчо а текхош, цхьаь дуьхьал ваьр, я цхамма ког а лаьцна, коша такхор бохуш, кхоьруш "ошшадаш" а, "къулхьанаш" а, сайна дагамел догIу аяташ а доьшуш, схьаьккха доллуш санна, "дап-дап-дап"–нехь дог а детталуш, ма вахара оцу айса куй тIебилли безачу коша тIе...

–Хьа-хьа-хьа!... Хьа-хьа-хьа!..гIадвахана велавелира ГIани. – ХIинца гIур варий хьо? Вуха а куй билла... я схьабан дезча? ...Хьа-хьа-хьа!

– Вела стенна воьлу хьо? Гур вара, вай массо а даханорр-кх куй билла хъавха, амма, оьшуш меттиг хилахь, оцу кешнашкахь буйса яккха а-м... Велла стаг юха денвелла, геттина гина вац суна...

– Ткъа хьо гур вариь, Эда? – соьгахьа вирзира Гани. – Хинца ваьхар вариь хьо кешнашка куй билла ваха?

– Кьовсалой хьо? Со билла гур ву хьуна, ахь боххучу кешнашка, ахь цу тоьхначу, коша те, ткъа хьо схьабан го. Гур вуй хьо?

– Ой, и бохург хун ду? Шаьшиь ваханчу ваха со озавелла Гийр вара моьтту хьуна? Гур варв, Иаьндийн лаьжгор-кх, кешнийн керта хъавха, цхьа стаг цига воьдуш хаавелча, жьожахатара хаьштиг дан а-м со!

– Хейт, деддиса хьан! Ца Иен воллий дукха!.. Кхин ден ваша-м вац хьан цигахь?

– Мичхьа? – ца кхийтира Гани.

– Жьожахатахь, хьо дан воллу и хаьштиг хьобга схьакховдо. Хьа-хьа-хьа-хьа!

– Хиа-а, и боху ахь! – Иан ца велла, ша а Иана ваана, велавелира Гани. – Хаьштиг схьакховдо денваша-м вац, цхьамма цигара дахьаш сайна гича и дахьар-м дара ас.

– Хюйт, деддиса хьо кентан, делаI – тата а оьккхуйтуш, Ганин белшах куьг туйхира Асвада. – Ахь дахьар дарий, Эда?

– Хун, хаьштиггий? Хаац суна-м, – белшаш таИйрав ас. – Мичхьа ваха веза и дан?

– муха, мичхьа? Жьожахата, ва тодакх!

– Цига боьду некь хаьий, ткъа хьуна?

– Некь?! – Асвадан ши цоцкъам хьалахьаьдира.

– Хиаь, некь. Ахь цига воьду некь хьехахь, ваха хьожур вар-кх цига со а...

– И бохург хун ду? Жьожахате эхартахь ма ю...

– Ю? Ткъа оцу эхарта велчий бен кхочий?

– Ой, ца кхочу дер-кх, велчий бен-м...

– Ткъа суна хинца а вала ма ца лаьа... Я цу эхарта кхача сиха а вац...

"Лап-лап", аьлла бIаьргаш тоьхна, бага а гIаттийна кIирвелла соьга хьобжушсоцунгIа хилла:

– Хьжахь цо юьйцуш! – элира цо, – Вешшехь, кийрахь маж яьлла, къена гужум ю-кх хьо. Эдалха аьлча а!

– ТIаккха, и нийса-м лоб хьобга, сан го лецира Ганис. – Жьожахате а дахана, духадеана, са чохь долу адам гиний хьуна? Хиа?

– ДIайовлийша дIа, мунепакъаш! Делах евлла, Iеса хIумнаш!

– Хьо-м ву хьуна воккха молла, велакъежира Гани. – Асвад-молла, я молла–Асвад аьлла цIе тилла вайшимма кхунна, Эда? – Хьа-хьа-хьа! Молла-Асвад!..

– ХIан-хIа, цулла а, хьох Гани-хьаьжа, эр ду вай, велавелира Асвад.

Оцу хенахь арахь цхь гIовгIа хезна, ларамаза арахьаьжначу суна гира говрахь ферман кера улло кхаьчна воьгу стаг а, цунна улло хIоьттина доьгуш долу месала доккха кIайн жен-жаьла а. Шина доттагIчуьнга цу хьокъехь со хаам бина валале.

– Во, Асвад! – Мохь туйхира беречо, нуьйрахь жимма хьала а нислуш. – Асвад!

– Во вай? – ша волчуьра хьла а иккхина, корак арахаьжира Асвад. – ХІа-а, Селим-Солтий, Барзий ца кхаьчна... Ой, бажа ца бало хан хилла вайна? – тхойшингахьа вухавирзира иза.

– Хилла дер-кх, малх чубузуш ца лаьтта вайна? – хьалагІаттира ГІани. – Дуьло, дуьхьал довле, бежнаш чулахка гІо де вай, – неІарехьа корта тесира цо.

– мила ву и, Селим-Солта, хаьттира ас ГІанина тІаьхьа ара а волалуш.

– Тхан бригадир вара иза-м. Хьуна вовза ма веза иза... Дишна-Веданахь, **БетарсолтаГарна** гена боццуш Іаш бу-кх уьш.

– Хьо а схькхечира, ГІани-Солта? – говрара а воьссина, дирста дохнан кертан хьокханан дІа а тесна, шен карара шед эткан бертигах а таІош, тхьобгахьа вирзира Селим-Солта. – Ой, хІара жима хьша мичара кхаьчна кхуза? – ГІанина мара а кхетта, соьга а куьг кховдийра цо. – Марша вогІийла, мехкан воцу хьаша!.. – шен нийса кІайн цергаш гучу а йошуш, велакъежира иза. ГІеххьа даьлла сирдала доладелла Іаьржа маж-мекх а, жимма хаалуш дукъ тІедаьлла буткьо мара а, Іаьржа бІаьрг-цІоцкъам а, пукхочу дегІара а волуш, юьхьтІера цхьа тамашийна беса а, тІехьаьжча, шовзткъе итт-шовзткъе пхийтта шо кхаьчна а хеталуш кьонаха вара Селим-Солта.

– Мехкан воцу хьаша вац, Эдалха-м, вайн Веданара ву, сан белша тІе куьг диллира Асвада.

– Ву-у? Хьенан ву хьо, ткъа? – со шен вевзачех вуй-те бохуш санна, леррина хьаьжира Селим-Солта соьга. – Собардехьа, БакараевгІера-м вац хьо?

– Ву, – корта таІийра ас.

– Хьенан, Іазизаниг вуй хьо?

– Вац, Іазизан вешин, ИбраХимнаг ву хІара, – вовзийтира са Асвада. – Кхеран да воцуш ву, хьо марша...

– ИбраХимнаг ву-тов?! Деллахь, вац хІета хІара, ледарче ден кІант-м. Дала кьинхетамбарг, дика стаг, наха цІе йоккхуш кьонаха вара ИбраХим. Вара, сан дикачу дасар, – сан белша тІе куьг диллира цо. – Мохьмадан ваша ву-кх хьо тІаккха, вуй?

– ХІаь, – корта таІийра ас.

– Дика ду, дика ду... ГІани-Солта, Асвад, шашшина хала дацахь, и гІуркхаш дІадахийша, бажа схьакхачале, ламазана корта ца тохахь, тІаккха доьдуш лаьтта сан иза.

Мегар ду. ПаргІат хила хьо, цунна жоп а делла: – Дуьло, – дохнан кертан ков долчухьа корта ластийра Асвада. – Кевнан меттана пурх тесна кхо гІуркх юьстаха биллира Асваддий, ГІаниссий.

Селим-Солта къамел деш волчу хенахь, суна тІе деана хьожа а яьккхина, цхьана хІумана ойла а еш, я цхьаь дага доуьйтуш санна, уллохь а лаьттина, кхин цкъа а соьга хьала хьаьжна, шен хадийна ши лерг халла хаалуш меттах а хьадына, доккха са даьккхира жІаьло. Со хьавха, со санна волу кхин шиь а хьакхон ницкъ кхочур болчу цуьнга ас агІор хьежош бІаьргаш хаабелла хир бара Селим-Солтина:

– ДІадала цигара, йовсар! – аьлла цо жІаьла човхош. Бехкала дахана, ирх хьаьвзина цІога охьа а хобцуш, корта а оллийна, юьстаха даьлла, цІийнан пенах агІо а тухуш, дахделла охьадижира жІаьла. – Шайга "хІуьсси" ца аьлча, ка-м ца тухура цара, Эдалха, хІетте а, хІун хаьа, жІаьлена дага хІун догІу, – велакъежира Селим-Солта. –

ХІан, хьо парГІат хила, со цкъа чу вьоду, - шен коьртара боьмашчу холхазан куй дІа а боккхуш, дІаволавелира иза.

"Тховса-м цІа вьодучуьра ваьллера со, кхана Іуьрре, хІорш гІовтгале новкъа валалур вацара-те со?" – доккха са а даьккхина, гонаха дІасахьаьжира со. ЧІогІа хаза дара гонаха гуш долу Іалам. Лаьмнийн раьГІнаш. Бухахь дІатекха бамба санна, дуькъа дохк. ДІо генахь аьтту агІор сирлачу стигалан фонехь дика къаьсташ го эмкалан шина дуьмех тера болу, Казбек ломан ши бухь. Шен дашон зІаьнарш а яржийна, ломан дукьал тІехьа дІалачкъа сихбелла боьду цІарулла-цІе чара санна боккха малх. Цуьнан зІаьнарша сирла-цІен дайн басар хьаькхча анна хетало маьлхана тІехула кхозаеллачу яйчу кегийчу мархаша. Цхьа художник хилча, цунна ма...

– ХІей, тодакх! Бага а гІаттийна, къийгаш ягарьеш-м ца лаьтта хьо? – юкъахьехира сан ойланаш ГІанис. – Вало, хьо вогІий бажна дуьхьал?

– ХІа? ВогІу, дер-кх, – шина доттагІчунна тІе вемира со... Ведда вьоду со а гина, "гІалкх-гІалкх" аьлла, цхьа гІоргІа лета а леташ, суна тІаьхьа дедира Барза а. "Ой, со шена хьлхара ведда моьттуш, тІаьхьа а кхьийна, тІекхета там бара хІар!" – саца а сецна вухавирзина:

– Барза! Барза! Схьадало! – сайн гІогІах куьг туьйхира ас. Амма жІаьла суна тІех а даьлла, басах чу волавеллачу ГІанийний, Асваданий тІаьхьа дедира. ЖІаьлех-м жима волуш а, башха озалуш вацара со, цаьрца сихха гергарло а тасалора сан, амма, хІетте а, и Барза сайн тІех а даьлла дІадахар хІумма а ирча ца хийтира суна. ХІор жІалин а ма ю шен амал...

– Барза! Барза! – жІаьла тІекхайкхира ГІанис. Дедда тІе а дахана, цуьнга хьалахьаьжира жІаьла. – Барза, Барза! Хьуна хІун лур яра-кх? – Ой, хьажахь, хІара ду-кх! – мохь белира цуьнга.

– ХІун ю и? – вухахьаьжира хьалхаваьлла вьоду Асвад.

– КІохцал!.. Суна-м айса хІара лаьтта кхоьсина моьттура, ткъа ас хІара, сихвеллачохь, ларамаза кисана таІийна хилла-кх! – велавелира иза.

– Ахь хІун кІохцал дуьйцу, ва кІант? – иза тІекхаччалц аьлла сецира Асвад. Со царшинна Іаьхьа кхира. – Хилча хІун ду хьобгахь кІохцал.

– Ас оцу говрана Іоьттинарг дай хІара-м! Хьажахь, кагделла хиллий-ц. – Асваде а. тІаккха соьга а схьауьйхира цо, юккъешхула кагделла, тІелетта говран масех чо а болуш долу кІохцал. – Хьайгарниг дІа-м ца кхоьссира ахь? – соьга хьаьжира ГІани.

– Суна хетарехь-м, ца кхоьссина... – пиджакан чухуларчу кисана куьг а дахийтина, цо сайна делла хилла доккха кІохцал схьадаьккхира ас.

Согара дІа а эцна, шечунна улло лецира цо иза.

– ХІокхул ши пІелг деха дара хьуна хІара? – Шегара кадделларг Асваде гайтира цо.

–ВаллахІ, хІокхуьнан ах чоже яханехь, аттачохь-м хир яц и говр! –цуьнгара кІохцал схьа а эцна, корта дІасаластийра Асвада. Нагахь и дийна а висинехь, хьо кхин цунна дуьхьал а кхетахь, декъаза-м ву хьо. – ГІанига духа кховдийра цо кІохцалан ах.

– Дийна висинехь а, кесталгІа говра хаалучохь хир вац хьуна иза-м, –велар иккхира ГІанига. – Оцу Лечас диттех а, коьллек а дІавиттина, эрча ваьккхина хир ву.

– Иза товалале, милицис леца а мегий уьш-м, –сайд хетарг элира ас. =Иштта беа лоблуйтур ма бац уьш, нахана зуламаш а дойтуш.

–милицис? аГор велакъежира Асвад. – Оцу милицин хьабкам Мисаков мел ву, и обарг бевлла лелачарна кхерам бац олуш хезна-кх суна наха. Чога цаьрца гергарло лелош ву боху и вайд милицин бухь.

– Хьажахь, хИнца ахь а боху изза! Иза наха ма дуйцура хилча, Иедало, Энкаведен куйгалхо хила муха могуьту цунна? чайна хетарг ца аьлча, ца Иевелира со.

– Обаргашца и тайна хилча, балхара дIаваьккхина а ца Iаш, таИийна чувуллур ма вара иза.

– Хаьа хир дац-кх Иедална и цо лелориг. Собарде ахь, гучувалахь-м декъаза хьал цуьнга а хЮгтор ду хьуна! –элира ГIанис.

– Гучувалахь...И бакъ хилахь, алахь, цулла а.

– Ой, хьо ма чоIа го дохуш ву цуьнгаха-а?! –букъах муьшка йира суна ГIанис.

– Тхойша Веданара схьавогIуш а, оцу Мисаковгахьа го дохуш веа-кх хIара. Шеларчу милицин начальникна ма ца олу наха хIумма а. Я кхечарна а ца олу... Наха бахахь, цхьа доцуш дац хьуна Мисаковс лелориг а...

– Хаац, –белшаш таИйра ас, –теша хала ду-кх... Милицин начальник а хилча...

Иохучу бежнийн а, летачу жIаьлийн а, "ХИей, мича боьду хьо? Бухаберза!" махьарийн а гIовгIано вукъахаккхира со. Хьуна юккьера бажа а, говрашкахь иза лаьккина богIу бежаIуй а таттабелира тхуна духьхал...

Иштта яккхийн галнаш цкъа а йиьни хьавха, гина а яцара суна! Галнаш аьлча а, дийнна хьолтIамаш яр-кх! ХьолтIамаш санна горга-м яцара уьш, галнийн хьесапар ехо яра, амма хIетахь сан хиллачу куьге ца кхоччуш яккхий-м яра. Цул сов, кхаьллича, юккьера буьйда а хеталора... Вуьшта, резахилла, чухьерчондуйладелира тхо и жижиг-галнаш аьлча а, жижиг-хьолтIамаш.

Куйгашца схьаобьцуш, берамала а Iуттуш, юура массара а галнаш а, жижиг а. Урс-мIарий, ур-аттала Iайггий бохург стоьл тIехь гуш яцара. Цхьа дечиган чада-м бара, кедаш чуьрчу чорпийн чам беш, саьрамсакхан берам тIе буттуш.

– Эдалха, ахь ледара юуш санна ма хета суна. Мерза ца хета-те хьуна хIара вайд дайн кхача? – велакъежира Селим-Солта.

Хьо иштта лелахь, Жебара дегабаам бийр ма бу хьуна. Цо ма йина вайна хIара жижиг-галнаш... Хьажал, хIара ма хаза цастар ду, – доккхачу кхийра богий чуьра схьаэцна, жижиган доккха дакъа диллира цо суна хьалха. – ДIаэцал, ДIаэцал. Хьо иштта Iахь-м, оха ерриге а яан а йиина, меца вуьтур ву хьо.

– Юу ас-м, – рогIера "гала" схьа а эцна, дечиган доккхачу текха чуьрчу галнашна юккьехь лаьтгачу берамала Iюьттира ас.

– Сетта а ца сетташ, яахьа, ва кIант, хIай, – лере а таIаш, муьшка йира суна ГIанис.

– Ахь даахь и, хьайга даалахь... Ша ма барра дума бу иза-м.

– Ой, хьуна дерстанарг дезаш ца хилча, озаниг хьан ца доьйту хьобга?! велар иккхира цуьнга. – Собарделахь хьайна, боги чу кхевдина, даьIахка тIера а лаьцна, уьстаган гIогIан ах юй-те аьлла хеталун, жижиган доккха дакъа схьакховдийра цо соьга. – ХIан, хIокху тIехь бац-кх хьоналлин зирх а! Ийша хьайна.

– Ой, дерстина ца хилча, жижиг ду а хIунда олу? – цкѡа кIелдIашхула соьга бIаьргаш а кхарстийна, и нанайоккха гала кѡайла а яьккхина, шен вукху куьйгарчу жижиган йоккхачу поттанах говран санна яккхийн цергаш яхийтира суна дуьхьалхиина Iачу Жебара. – Мерзий... чхап-чхап... чаьмзий, чхап-чхап... ца хоьржуш, хIума яа еза... кѡонахчо, чхап...ша меца велахь, –кхийра боьмаша боккха кад бете баьхьна, "хурру-ут" аьлла дукха хьена хиларна, тIехула кѡегаш долу кегийн эппазанаш хIиттина йолчу чорпех боккха кѡурд бира цо. Массарел а чIогIа резахилла, ша кечдина жижиг-галнашший "чукерчош" воллура иза, "чхап-чхип-анехь" бага а хьееш, кест-кеста "хурру-уттI" олий, чIогIа резахуьлий чорпийн кѡурд а беш. Цо хIума Iуьйшуш, мочхалш хьедеш царна гIодеш санна, дIасалелара цуьнан доккха цIен, луьста хьаьрса месаш евлла долу ши лерга.

– Шен хьалха йиллинарг... йиинарг... хурру-уттI... кѡонаха ву аьлла... чхап-чхип... тхан... дедас, дуй хьуна... Яа, кIант, яа, йиьча гIоли ю хьуна.

– Муха... муха?!.. Хьа-хьа-хьа! –велавелла Iана вахара Селим-Солта...Имам Шемала-м кхечу тайпана ма аьлла иза кѡонахчун хьокьехь, ва Жебар... Ткѡа шун дедас... Хьа-хьа-хьа!

– Хаьа суна, Шемала аьлларг а... чхап-чхип... Амма, ша боьрша велахь, кѡонахчо хIума яа еза, – кѡайллаха соьгахьа бIаьргаш а кхарстош, Сайд-Селиме а хьаьжна, бIаьрг таIийра Жебара. – ХIара хIун ду шун, дерстана дуй! Хурр-уттI!..ДIаэца, яа, катоххе, дуй хьуна, децца хьуна! Хурр-уттI!

Оццул адамашна юккбахь яа эхь хеташ, йизалуш волу со, баккхийчийн тидам иштта сайна тIе бахарна, кхоччуш холча хIюьттина, дегIах а, юьхьах а хьацар тоьхна, юучух дог даьлла, хьалагIаьттина, оцу шуьнера юьстаха муха вер вара-техьа бохуш, ца догIучу дагца, хIума Iуьйшуш Iара.

– И галнаш яарх-м, Маккахь дешначу кѡурIанор, вузур вац хьо! Суна а гуш, дIаэцал и жижиг, – суна хьалха Iуьллачу жижигехьа пIелг хьажийра цо. – Дерстанарг ма даа, хьайна ца дезахь... Ткѡа озаниг, ГIани-Солтас хьайна хьаьржинарг... Хьо ву-кх, ГIани-Солта, хIокху гIуллакхна бехкениг. ХIун деш Ia хьо, цуьнга хIума ца йоуьйтуш?!

–Дер, чIогIа эхь-м добсси кхуьнга тахана-м... Ас хIун дина яийта еза кхуьнга хIара? Яа, хIай, ва тод... ва кIант, хIай!

– Юу, юу ас! – цо сайна хьалха диллина гIогIан дакѡа ка тоьхна, берам чу а Iюьттина, цергаш яхийтира ас цунах. – ХIан, юу ас, гой хьуна? – ГIанига хьаьжира со, кхечаьрга хьажа бIю а ца боьлла. ЭхI! ма мерза а, ма чомехь а хиллера-кх ломан цанашлахь бустош кхийнчу оцу даца–уьстагIан жижиг, хила-м ткѡа!..

– Оцу чуьра тIум мел мерза хуьлу хаьий хьуна, – лере а теIна, сан карарчу даьIахке бIаьргаш хьажийра ГIанис.

– Хаьа, дуьххьар... юуш вац, жижигах юха а цергаш яхийтира ас.

– ХIара чорп оцу жижигал а чомехь ю хьуна, чорпийн кад суна хьалха хилийра цо, сайн карар даьIахк со цIанийна ваьлча...

Пхьор а диьна, цхьацца дуьйцуш Iаш, цIеххьана велар а эккхаш:

– Хьайн дела дуьхьа дийца, Жебар, шаьш Жаьмирза волчохь мовлад муха йишира! –дийхира ТIоккхаза.

– ДIавалахь, иза-м дукха дийцинера ас шуна, – вела а кѡежна, куьг тесири Жебира.

– Ой, тхуна хазарх, хЮкху вайн хъешана Эдалхийна а, Гани-Солтийна а ьа ца хезна иза. Со лолдахьа, дийца! – юха а дийхира ТЮккхаза.

– Дийцахь, вайна хИнца а башха хан а ца яьлла, дІадийша кхуьур ду вай, – элира Асвада а. – Суна а ца хезнахьан и дийцар-м. Ша и молнесарт санна, самукъане стаг ма ву иза, – сан лере а таьІаш, Жебарехьа чІениг тесира цо.

Цаьршинга а, тІаккха "хъеше", аьлча а, соьга и хьаьжна, шен гІентахь жимма дІа а нислуш, аз тодеш, шозза-кхузза йовхарш а тоьхна дийцф волавелира Жебар.

Цхьана шийлачу Іай, гІушлакхе малх аьллачу хенахь, тхан чу веара сан ден বেশин кІант Хаммирза. "Тахана хІун деш ву хьо?" – хаьттира цо соьга.

– Тахана дан дезаш долу гІуллакхаш со дина ваьлла, кху сохьта хууш, кхин дан гІуллакх дац сан, хІунда бохур ахь? – элира ас.

– Ас дера боху, ЖаьммирзагІаьрга веьчахІун дара техьа вайша аьлла, дага деьна, хьо мокъавелахь.

– Олуш ма-хиллара, кхаара бершан маІа а оьккхуьйтур йолуш долчу кху шийлачу дийнахь, йиь чаккхарма гена гІаш некь а беш, Жаьммирза волчу вахана ван гІуллакх хІун ду вайшинна? – аьлла, ас шега хаьттича, Жаммирзас элира:

"ГІуллакх хІун ду бохург хІун ду хьан? Вицвелла хьо. Кхо-биь бутт хан ма юЖаьммирза вайшинга кхойкхуш волу, мовлад еша вола бохуш. Кхайкхинчу ца вахча нийса ма дац".

Жаммирза сол воккха хиларна цо бохучунна дуьхьало яр гІиллакхехь а ца хетта, суо реза воццухехь, тІаьхьа хЮьттира со. Мохо йовдийна чуьркаш санна, шелоно вадийна, муха кхочу а ца хууш, дІакхечира тхойша Жаьммирза вехачу хІусаме. ВогІувуьту доцуш, мохо санна тІекхетта неІ а йиллина, чохьхавелира Хаммирза а, цунна тІаьххье со а.

"Ассалам-Іалийкум! Дала имий, беркаттий ма эшадойла кху чуьра! ТІехула тІе, дика мел дерш а догІийла!" – элира Хаммирзас.

Хаза хетаран битамехь, леррина тхойшинга а хьожуш, ша хиьна Іачуьра хьала а иккхина: "Ва Іалийкум салам! Цу тЮьхула тІе, марша а догІийла шу, диканца дукха а дехийла!" – бохуш, тхойшинна мара а эккхаш, маршалла хаьттира Жаьммирзас. БархІ-исс шо долуш волу Жаьммирзин кІант и Сальмирза а кхийтира тхойшинна мара. Жаьммирза хІусамнана йоцуш хиларе терра, олуш ма хиллара, хьерадаьлла жІаьла а чу ца эккхал боьха яра чохь. Шен хІусамнана кхелхичхьана, кхин зуда ялоза вара Жаьммирза. **Сальмирза** воцург кхин доьзалхо вацара цуьнан.

Кхосававелла бен хьала а валалур воцуш, васхал санна лекха дечиг-маьнга бара пенан бохалла лаьтташ, маьнгин кІело юьззина дІадоьттина лаьтташ декьа дечиг дара дечиг-пхьар волчу Жаьммирзас чуоьзна. Истанган меттана маьнги тІехь яржийна Юхкуш, ерриг модаша юьзна тиша тужуркаш яра. Цу кІел лаьттара йоьза тас, чохь хи а долуш, цу чохь цІан а ца еш, юккъехула шишша ах еш чукхийсина картолгийн аьккаш а яра.

"Могуш, паргІат хоьттуш Іер вай, паргІат девлчхьана. ДІабаха шаьшшинна когара бЮржамаш, хьаладовла маьнги тІе, шелвелла хир ву шуьша... маьнги тІе лакхавала, цу тІехь йовх хир ю".

Ша ка детташ, тхан когара бОржамаш дАбехира ЖАьммирзас. Хала а, атта а кхоссавелла маьнги тЕе хьала а ваьлла, шун эцна вахча санна, охьахиира ЖАьммирзий, сой.

"ХИан, хИинца дийцал аш хИун леладо? Ма тамаша бу шуьша вар! ХИун дан дагахь араваьлла шуьша кху шийлачу дийнахь? Сакъера араваьлла?.. Я цхьа гIуллакх долуш лела? – хеттарш дан велира ЖАьммирза. Ма дика болх бина ашшимма кхуза веана!"

"ХИунда веана бохург хИун ду хьан, ва ЖАьммирза? ДАяханчу гурахь дуьйна тхобга кхойкхуш ма-вара хьо, мовлад еша дуьйла бохуш, вицца-м ца велла хьо?" – элира Хаммирзас.

"ХИан-хИан, ца вицвелла, ошхИаду биллахИи! ХИета, гуттар дика болх у шу даьхкина! Же, Сальмирза, вайша юучунна тохавала веза, молланаш мегар бац пхьор доцуш. Мовлад бохург доккха хИума д. ХИинца пайхамар вогIур ву вайга, – аьлла, хьала иккхира ЖАьммирза. – ВогIур а ву, – элира цо, – хИинца дуьйна вайн цIентIе догIучуьра имий, беркаттий а сокур дац, и веанчу чуьра саца амал а дац". Кхача кечба сихвелла хьийзаш волчу ЖАьммирзас, боккха яй хИоттийра пеша тIе. Маьнги кIелхьара декъа дечиг пеша а лаьллина, пешэккхийта воллуш санна йоккха цIе хьала хийцира. Дохк хИоьттича санна Iаьнарах чох а юзуш, кхехка белира яй. УьнтIехь лаьттачуьра текхан эчиг схьайцира ЖАьммирзас. Цу чохь хиллера берца борц. Текхан эчиг ечу а ерзийна, цу чуьра борц е чу хийцира. Маьнги кIелхьарчу йоьза тесара картолаш а кхийсира цу е чу. Пенах тоьхначу хьастамах оьллина, кхозуш, куйннал кIожам бара. Цуьнан тидам беш вара со: "Шен царьаталла кхазабо-кх ЖАьммирзас, и кIожам хьала а оьллина", бохуш. ТIаккха Iа а ца велла, хаьттира ас:

"Ва ЖАьммирза, и кIожам мичара баьлла хьуна?"

"Ой, хьуна мичхьа го кIожам?" – цецвелира ЖАьммирза.

"ДIо пенах кхозург кIожам бен кхин хИун ю?" – элира ас.

"кIожам бац иза-м, дакьийна жижиг ду, ас хИинца е чу а тосур долуш", – схьайцира ЖАьммирзас иза. Маьнги кIелхьара гуьйриггий, жIоммагIий схьа а эцна, цхьана куьйга лаьцна жижиг гоьрга тIе а диллина, вукху куьйга ластийна, жIоммагIа туьйхира ЖАьммирзас. Зил а ца бира жижигна. ОьгIаз ваханчу ЖАьммирзас жIоммагIа охьа а кхоьссина, ка тоьхна схьтакхифра маьнги кIелхьара говран корта санна доккха диг. Гоьрга тIехь Iуьллу жижиган тIус хецна а битина, шина а куьйга диг а айбина: "ЖIаьлийн даар хуьлда хьох, духу делахь! Дохош-м ас хИинца гойтур ду, хьуна!" – аьлла, стиглара догIуш санна, ластийна диг туьйхира ЖАьммирзас. Шина пIелгал схьаяьлла жижиган цуьрг цхьана агIор кхоссалуш, керчина, цIенкьахула дIаяхара жижиган горгам. Юх-юха а иштта диг детташ, схьаяьккхина пхи-ялх цуьрг жижиг тесира ЖАьммирзас е чу. Кхар туьйсуш, кхухкаш и гIурт а болуш пеша хьалха лахвеллачу ЖАьммиррзас, махоркех буьззина тIШормиг а, газеташ а шен кисанара хьала а даьхна, пIелг санна стомма йина цигаьрка бага а тесна, пешара схьазцна, хаьштакца латийна кIур тосуйтуш, цхьа вон, "кьам-кьим" олуш, йовхарш а тухуш, элира:

"Хаац, воккхачу стагах долу эхь-бехк дала лобрийла, кIур ца бича со Iалуш вацкх" – аьлла.

Хаммирзас а, шен кисанара махоркий, газеттий схъа а даьккхина, цигаьрка а хьарчош, элира:

"Делахь хІета, со а воллу-кх сайн хІусамдас лоцуш ма-хиллара, воккхачу стагах эхь-бехк а лаьцна, кІур дІатасийта".

Цара дуьйцучух ца кхеташ, ойла еш волчу ас хаттар дира:

"Вайшиг воцург кху чохь кхин стагга-м вац, шуьшиь масийтта шераш сол воккха а ву, ткъа хІара Сальмирза, вайна ма-хаара, бер ду, ашшимма вуьйцург мила воккха стаг ву?" – аьлла.

"Мила воккха стаг ву бохург хІун ду хьан? ХІинцца а ца кхетта, мац кхетар ву хьо? Вайн пайхамар ма ву кху чу вогІур волуш. Иза ву-кх оха вуьйцуш волу воккха стаг", – элира Хаммирзас. Тпаккха сайн киснара махоркех юьзна кисет хьалаяьккхина, цигаьрка хьарчийра ас а. "Цара обьзча, ас оза а хІунда ца мега хІар?" – аьлла. Цу чохь оха бинчу цигаьрканан кІуьрна халла бен вовшийн гуш доцчу хьоле тхо дирзинчу хенахь, цІеххьана неІ а йобллуш, цу чу велира тхо долчуьра Мутуш. Ша чохьха воллушехь, цецваьлла дІаса а хьожуш, салам а луш, цо элира:

"ХІара хІун ду аш дийриг? Вовшийн кьайладаха дагахь хІоттийна-м дац аш хІара куьран дохк? Я йохье девлла дохкуш ду шу?"

Цуьнгара салам обьцуш, маршалла а хаьттина, Жаьммирзас элира:

"Дела дуьхьа, ма дика ду кху чу хьо кхаьчна! Мерз багийча санна вогІу-кх хьо кху мовладна тІе".

"Ой, мовлад ю бохург хІун ду? Мовлад хуьлу кху кІуьра юккьехь?" – цецвелира Мутуш.

"Дера воккхачу стагах эхь делахь а, кІурра-м хІоттий оха".

"ХІета, со а волукх аш дийриг дича". – Чехкка хьарчийна махорканан цигаьрка бага тесира Катин ъутуша а. Яй чуьра борц, картолаш, жижиг вовшах ийна, и гІурт е буха а летта богуш, къаьхьа кІур хІобьттича, яй чуьра хи кхихкина, кхачор хиира тхуна. Ша Іачуьра хьала а эккхаш:

"Дера ву со вайн кхача "готови" бу моьттуш", – цІенкъа юккье текх а хІоттийна, пеша тІера яй схъаэцна, цу текха тІе бертал ластийра Жаьммирзас. "Кхапараст" – аьлла, тата а эккхаш, текха буьйжира е чуьра гІурт. Іайгаш а лехира, амма цхъаь бен ца карийра. "Іайгаш ас дахьар ду вайна лулахошкара", – элира Жаьммирзин кІанта Салмирзас.

"ХІан-хІа, ца обьшу, ма да, хІара цхъа Іайг моллийна бу, ткъа вайна ас Іайгаш дийр ду" – аьлла маьнги кІелхьара жІоммагІий, екъа дечиггий схъа а эцна, цу сохьта диь пийсак дира дечигпхьар волчу Жаьммирзас. Моллин метта лоруш волчу Хаммизийгахь Іайг а болуш, тхо веангехь: Мутушехь, Жаьммирзехь, Салмирзехь, соьгахь пийсакаш а долуш, текха гонаха лахьелира тхо пхи борз. Тхайна ез-езачул кхаьллина тхо девлча, мовлад еша езар юкьаделира тхуна.

"Мовлад ахь йобьшу, я ас йобьшу?" – хаьттира Хаммирзас.

"Мовлад ахь еша еза, хьо ву вайн молла", – элира ас. Йийшира Хаммирзас мовлад. Мовлад йобьшучу хенахь, пайхамар чувогІу олий нах хьалагІовтгучу ма-кхеччи, хьла а гІевттира тхо. Мовладал тІаьхьа деш долу доІа а дина, тхо паргІат девлча, Жаьммирзас, "моллега" хаьттира:

"ХІинцца кху чу веана хир вуй-техь и воккха стаг?"

"Хир ву, ас дешначу кьорІанор! Ша хестош мовлад йобшучу хенахь, шен цІе ма-
ьяккхи, цу чу ца воґуш Іен цуьнан йиш а ма яц", – жоп делира "моллас".

Катин Мутушехь цхьа говр йобжна салаз яра, цу салаз тІехь тхо кхо накьост цІа
воьдуш хьаттира ас: "Ва, Хаммирза, ма чІоґІа тоьшалла дира ахь Жьаммирзийна,
цуьнан хІусаме пайхамар воьссира бохуш, хьайн дагахь иза бакь хеташ элирий ахь и?
Я хІунда бохура ахь иза?"

"Ца бохура ас дешначу делан кьорІанор! Цу чу мичара воґур вара пайхамар?
Хьерваьлла воьдург а воґур вацара цу чу. Ша лелориг цхьа хІума ду моьттуш
Жьаммирза хиларна, цунна томана элира ас-м и".

Иштта мовлад йийшир-кх оха Жьаммирза волчохь.

Цо и дуйцуш, доьлуш, мосуйтаза юкьах ваьккхира оха Жебир. Ткьа и
дийцина ваьлча, кхин а дехха дийлира тхо.

ШоллагІчу Іуьйранна ас Ёаьргаш дІабиллича, царна чу кхеттарш маьлхан сирла
кьега зІаьнарш яра. Гарехь, сама а цара ваьккхинчух тера дара со. ЦІа чохь а, кертахь а
тийна а, чохь яьсса а яра. "Ой, со суо а витина, берриге а дІабахна-м хир ма бац хІорш!"
– сихха меттахь хьалахиьна, корак арахьаьжира со. Дохнан кертал арахьа, баргол а
тоьхна, ежаш лаьттаху Расхех Ёаьрг кхийтира сан. "ХІан, хьо-м кхузахь яра, ткьа
Асвад а, Гани а стенга вахана-те?" – паднара тІера когаш чу а охкош, сихха сайн тІе
хІумнаш юха волавелира со.

– ТІаккха, набиш муха йира ахь, "мехка воцу хьаша"? – хьаттира соьга, йилина
пхьегІаш чохь долу дечиган текх а карахь, чу воґуш, неІарехь дуйхьал кхеттаху
Ганис.

– Ахь боху а, ца боху а дика!.. Цкьа сама-м ца велира... Асвад? – дохнан
кертахула дІасахьаьжира со.

– Шовдан тІе хи дан вахана, хІинца схьавоґу... Вало, хьайн юьхьах хи тоха.
Наб дукха йина, веста а вистина ву хьо-м, – велавелира иза. – Вало, ма латта. Ахь хІума
йиичхьана, цІазамаш даа гІур ду вай...

– Муха, ас хІума йиичхьана? Ашшима, ткьа?

– Охашимма, кхечаьрца цхьаьна йиира. Со хь сома ваккха воьллера, Селим-
Солтас: "Вита, наб яйта, селхана некь бина кІадвелла хир ву иза. Сама ваьлчахьана юур
цо", – аьлла, сама ца ваккхийтира хьо... ДІавало, умывальник чу ас хи доьттина хьуна...
Вала сихха!..

Иштта дукха цІазамаш дуйхьара гуш дара суна. Цу тІе, Ведана уллорчу
хьаннашкахь хуьлучул дикка даккхий а, мерза а хиларал совнаха, цхьа тамашийна хаза
хьжа а яра церан.

– Нанина муха хьур дара-те хІорш? – хьала а таьІаш, сайна уллохь цІазамаш
лахьош воллучу Асваде хьаьжира со.

– Хьанна? – ца кхийтира иза.

– Нанина... аьлча а, денанна... Ког лозуш, халла бен чуйра ара ялалуш а ма яц
иза.

– Самарт юьйций ахь-а?

– ХІаь... Тхан да веллачу шарахь лаза баьлла, хІинца а берзаза бу цуьнан иза...
Ца лелош дарбанаш ца дисина...

– Цуьнан ког лозу бохуш суна а хезнера... Муха, чухулара лозу цуьнан иза? Ан ду?..

– ХІан-хІа, тІехулара... Хьорка йолччохь йоккха чов ю-кх, ерза а ца йоьрзуш... хІетахь дуйна... Лами тІера охьюсуш, охьякхетта, хьостам а тасабелла, хадийна хиллера цуьнан иза...ДІовш даьллачух тера ду-кх...

– Ой, лобрийн кхин дан дарба доцуш-м хир ма дац цунна?!

– Хаац... Молханаш яз-м до цунна, цо уьш хьекхарх а, мийларх а боьрзуш-м бац цуьнан иза...

– Мисканиг яІ-кх! Бала хьобгу-кх цо, тІаккха ... ХІей, ГІани-Корта! – Мохь туйхира цо, цІазамаш доху-уш, дІавоьдуш, дикка гена ваьллачу ГІанига.

– Во, вай?

– Схьашаршадехьа цкъа хьайн элдар дегІ.

– Собарделахь, нагахь цІе яьлла меттиг яцахь! Кхузахь санна дукха цІазамаш шуьшинна гІенах а гина хир дац, суна хетарехь. Цулла а, шуьшиь схьаволийша, – тІе кхойкхуш, куьг ластийра ГІанис.

– Валол, хьажа вайша, цунна цигахь хІун Шеме карийна, – корта а ластош дІаволавелира Асвад. Со тІаьхьа хІоьттира.

– ДІахьовсал, – шен когаш кІел хьалхахьа, корта а тосуш, шуьйра куьйгаш дІасадахийтира ГІанис. – ЦІазамаш хилла Іа уьш? Иштта дукха оцу дІогарчу ирзу тІехь а ду, гайтира цо, аьрру агІорхьара гІеххьа йоккха майда.

– ХІета, кхаамо а лахьа а дина, Эдега Самартана дахьийта деза вай хІорш, – ГІанига хьаьжира Асвад.

– Мича Самартана? Шун денанний? – соьгахьа вирзира ГІани.

– Уьш-м ас айса гулдийр дара...

– Ахь айхьа хІунда гулдо? Вай кхаамо а гулдича, дукхахо хир дац уьш... дІасахьаьжира Асвад, – стен чохь гулдийр дара-а? Тентагаш! Ваьш схьадогІуш, цхьа пхьегІа... зока, я кхаба ян дага хІунда ца деара вайна а?!

– Ас-м сайна догІурш тоххарехь гулдина, – пхьош хьаькхна, юьхь тІера хьацар дІадаьккхира ГІанис.

– Мичхьа... стенна чохь гулдина ахь уьш? – цуьнан карахь хІумма а ца гуш, лаьттахула гонаха бІаьрг кхарстийра Асвада. – Суна-м ца го ахь гулийна хІумма а. Айхьа диина, хьайн ге-тІоьрмагчуьранаш-м ца дуйцу ахь?

– Хьо санна йолчу тодакхна гур а дац. – ОхьатаьІна, шена уллора цхьа яраш дІасахилийра цо. – Хьажал. ХІорш ду-кх. Шен куйна чу гобаьккхина маша-хьакхорагаш а ехкина, цу чохь лахьийна хиллера ГІанис цІазамаш. – Духа дахча, вайна даа аьлла гулдинера ас. Ткъа хІинца Самартана дохуьйтур ду-кх вай хІорш...

– Дика хьекьал кхаьчна хьан тІуьсига-м, иштта хІорш лахьо... Схьабаккха, Эда, хьайн куй,вайшимма а дийр ду кхуо диннарг, – шен куй кара а лаьцна, цу чу йилла бегІийло ерг лохуш, гонаха хьаьжира Асвад.

– Собардейша, хІай! – тохавелира со. – Вай иштта Іийча-м, со школе кхуьур ма вац... ГІанис гулдинарш тоьар ма ду вайна.

– И ду хаза, – велар иккхира Асваде, – хаза а хир вара хьо, кхузара дуйна, цхьа кана хиллал а доцу цІазамаш а эцна, Ведана кхаччалц дІавахча! Цара-м хьулбийр бац оцу сурийлин бух а.

– Мича сурийлин? Собыхъ-м ма яц цхъа а сурийла а, белшаш таИйра ас.

– Ашшимма кЕлдайтта чохъ еанарг. ХІара, ГІанис даьнарш а, вайшимма шина куйна чохъ доху дерш а вовшвхтоьхча юза мега иза... ХІан, валал хІинца, дукха а ца луйш!

– ХІаь, дера хъуна... Со школе тІаьхъа вуьсур ма ву...

– КІордийна-кх суна селхана кхуза схъаван новкъа ваьлчахъана, ахъ юьйцу и хъан школа... Кхуьур ву, кхуьур ву... Я ца кхиахъ а, цхъана дийнахъ хьо школе ца веанера аьлла, цхъаммо а вуьйр а вац. ХІан... схъабал хъайн куй... Хъажал, цхъа таза, хаза маша-хъакхоргаш ю и дІогарчу уьшална уллохъ, – дІанехъо Іуьллу, тІе хи а, хІоьттина жима, гомха айма гайтира цо. – Асвада цІазамаш гулдешшехъ, вайшимма уьш йохур ю.

– ХІаь, дера...

– Валохъа, ва кІант, хІай, дукха а ца луйш! – пхьош а лаьцна, дІаозийра цо со.

Ткъа тхойша дІаволалушшехъ, "гарт-дапп", "гарт-дапп" деш, лаьттац цхъа еза хІума етгаш, тІехъарчу коьллашна юкъара тхашна тІе йогІучу цхъана йоккхачу хІумано ден татанаш хезира тхуна.

– Ой, хІара хІун ю-теша? – тхойшинга хъаьжира, оцу коьллашна гергахъо лаьтгаш волу Асвад.

– Пил! – кхерваларан кеп а хІоттош, ши бІаьрг горгбира ГІанис.

– Саьрмак! – цуьнан забарна тІе а товш, амма хІета а, тхойшинна гергахъа а таьІаш, мохъ хъаькхира Асвада.

– Расха! - мохъ а болуш, кхисса а луш, коьллашна юкъара яьлла, тхаш долчу схъагертачу говрах бІаьрг а кхетта. – Расха, баргол а тоьхна, хъийзайо хьо? Хъан са гатделлера?.. Расха! Расха! –говран ворта мара а йоьллина шина а агІор куьйгаш хъекха волавелира со цунна. ДІагІо вайша кхузара", – бохуш санна доккха са а даьккхина, Іемина ма-хиллара, шен корта сан белша тІе биллира Расхас.

– Расха! Сан Расха!.. Са гатделлера цуьнан-м... Сагатделлера, хьоьстура ас говр...

– Хъажахъ, хаан хиьний вайна тІаьхъа ян! – цецвелира Асвад.

– Расха... Расха... ДІадоьду вайша, дІадоьду... – цуьнан кхесана а, кІужална а тІелетта масех баІ дІабаьккхира ас. – Гой шуьшинна, кхунна а цІа яха лаьа... Кхуьнан сагатделла...

– Хьоьга ала-м ца эли хІокхо иза? – тІевеара ГІани.

– ХІара а-м яц ша школе тІаьхъа йисарна кхоьруш... хьо санна сагатдеш? велар иккхира Асваде. – Схъавало, говр а йите. Шаьшшиь иштта сиха делахъ, катоххе цІазамаш гулде, эрна хабарш а ца юьйцуш... Новкъахъ а, цІа кхаьчча а кхуьур ву хьо и хьеста... Вало, ма латта, – шегахъа куьг ластийра цо. – Кхузахъ вайна гулда а, гулдича диса а шорта хилла хІорш-м... Схъашаршаде хъайн цІулла-дегІ!

– ДІадоьду вайша, Расха, дІадоьду, жимма сатоха, – кхин цкъа а говр хъаьстина, цІазамаш гулдан волавелира со...

Хъуьнан ирзера духа догІуш, хІорангахъ а, тІехула маша-хъакхоргаш а ехкинадахъаш, куйнаш дуьззина цІазамаш дара. Ас баргол дІаььстина, тхуна тІаьхъа хІоьттина йогІура, Іаббалц ламанан цанашкахъ яьжна, юьзна Расха.

Амма, мел д'аваха г'ертарх делк'бал т'аьхх'алц новк'ба ца валийтира со сан шина доттаг'чо.

– Собардех'а, ва к'ант, х'ай, х'анна ха'а вай юха вовшах ма'ца кхета, – олура Асвада.

– Х'ета, – т'етухура Г'анис, – селхана дуйна, к'егаш т'е тесна пх'ид санна, д'аэккха, д'авада г'ерташ, хала сецош-м ву вай х'ара.

– Х'инца х'евийр ва'ц х'о, – элира Асвада эххара тхо ц'а чу кха'чча, шен карара ц'азамаш сто'л т'е а дохкуш. – Сх'ада ша'шшиннаш а.Сурийли чу а дехкина, т'ехуламаша-х'якхоргиш йохкур ю вай... И та'лсаш мича та'ийра вай? – чухула д'асах'аьжира иза.

– Та'лсех х'ун до ах'ь? карах' а ях'алур ма юсо'бга и сурийла, ну'йра х'алха а ла'цна...

– Собардех'а, дукха а ца лу'йш... – ку'г теси'ра цо со'бгах'а... Х'ей, Г'ани-Корта, мича кх'йсина ах' и та'лсаш?

– И ду ха'за! Ас х'унда кхуй'су у'ш цх'аннах'а а... У'ш дассийначул т'аьх'а ах'а д'о паднара к'ел дехкир-кх у'ш, айх'а сх'аба'ккх'ина цу чох' болу т'ю'рмаг буха оцу чу а биллина...Х'уо ка'гваларна ца кхерах'ь, ох'а а та'е х'ажал оцу д'о ма'ше, – жимма х'алхах'а ша а ох'а а та'лаш, со хи'на лачу паднара к'ел п'елг х'ажийра Г'анис.

– Ас сх'ао'бцу х'уна, тохавелира со.

– Мичх'а? – паднара т'ера чукхо'заелла истанган йист х'ала а тосуш, сол х'алха ох'ата'йна, цх'а ма'иг а ла'цна, ц'енк'бахула та'лсаш сх'атакхийра Асвада. – Х'ажах'а, х'о к'анбелла корта! –шен б'аьштиг т'е ку'г ту'йхира цо.

– К'анвелча-м са'псем х'ек'алх телхар вара х'о, – велар иккхира Г'анига. – Эдега дах'ийта воллий х'о х'юрш?

– Воллу... Кхин чета а йо'бкх'ина ях'а-м ца еза кхуо у'ш?.. Х'ан, х'ара т'ю'рмаг оцу паднара к'ел буха билла... Ас и г'ог'и чу дахх'ашех'ь... – х'аьжк'ийн цу чох' болу т'ю'рмаг кховдийра цо Г'анига.

Ас ца о'шу, х'ашт да'ц, айса х'ур да'ц боххушех'ь, у'стаг'ан г'ог'и а(гарех'ь, оха сийсара биинчу у'стаг'ах леррина со'бга дах'ийта дитинчухтера дара иза), жаннехчанан йоккха ах а, та'сийн цх'ан оганан ах т'ех'э'ккхаш ламанан яккхийн картолаш а ехкира царшимма оцу та'лсашна чу. Жижигний, нехчанний юкк'е йиллира ц'азамаш чох' долу сурийла.

– Х'ара новк'ах'ь, х'уо ма'цлах' юур ах'ь, – цх'ан бехчалга юкк'е а х'арчийна, ах'аран ши ми'жарг а, нехчана доккха цастар а диллира Асвада картолаш йолчу та'лсийн оганна чу.

– Х'ей, собардейша, оцу л'ахаран кортий, когашший а дахка вай оцу та'лсаш чу? – шен карара х'аьжк'ийн цу чу болу т'ю'рмаг паднара к'ел а биллина, вухавирзира Г'ани. – У'ш марца хуур дуй х'уна? со'бга х'аьжира иза.

– Д'адовлийша х'ай! –юха а дуйх'ал велира со. – Ца эшар-кх суна шу'шшиннан и жижиг а, и... кортий–когаш а... Шаина дитийша, ша'шшимма марцийша...

– И ду ха'за! – аг'юр велар иккхира Асваде. – Тхойшиннан х'унда ду х'юрш? Сийсара Сайд–Селималеррина х'уна "х'ешана" – а'лла бейтина бара и л'ахар-м. Ах'ь,

сетташ, сийсара башха хIума а ца йиира... Жебара йинар санна а йоцуш, цIахь Самарте хаза адамашка терра галнаш а яйте, хаза чам а боккхуш, тхо дага а лоцуш, яа ахь.

Эххар а тхо чуьра ара девлча, цIийна улло а еана, корта а оллийна, шен гонахь хьийзачу даккхийчу мозашна дуьхьал наг-нагахь цIога лестош, лаьтташ яра Расха. НеIарх со гучу ваьлча, корта хьала айбина, соьга а хьаьжна: "ДIагIо вайша кхузара", – бохуш санна, доккха са даьккхира говро. Нуьйр а карахь со шена улло кхаьчча(Асвадий, ГIаний цхьацца агIор а лаьцна, таьлсаш дахьаш воьгура), цхьа резахилла, шен агIо соьгахьа ерзийра Расхас.

– Хьажахь, боккбалла а са гатло-кх цуьнан кхузахь! – цецвелира Асвад. – Хьекьал долуш хьайба-м, вайдаханор ду!

– ЖIаьла санна, кхунна тIаьхьа лела хIара-м, – говран когашка, бай тIе таьлсаш охьа а дохкуш, соьгара схьаэцна нуьйр, луйттана а, бухкарш а то а дина, талбанца цхьаьна яьхьна, цуьнан букь тIе йиллира Iанис.

– Собардел, соьга кьовлийтал, – говран чожа кIел куьг дахийтина, дехьа агIор кхозу бухка схьа а эцна, сехьа агIорчу бухкаран мIарах чукх а баьккхина, хьалакховдийна, говран агIонах коган гола а гIортош, шина а куьйга озийна, бухка кьевлира Асвада.

– ХIей, собардейша, – тохавелира ГIани, – и вайшиннан селханлера "хьеший" дуьхьал кхетахь, цара чомахь дIавохуьйтур ма вац хьо...

– ТIаккха? – говран дирста нуьйран дечигах а тоссуш, цуьнга а, тIаккха соьга а хьаьжира Асвад. – Ахь хIун де боху ткьа? Топаш а эце, вайшиь а гIой кхуьнца, хIа-а-а... Хорача кхаччалц мукьане а? ХIа?

– Ма вола соьца-м цхьа а... Цара хIун дийр ду суна, ас шайна дIадина а ца хилча?

– Ткьа Лечина дахана кIохчал царна гучу даьлলেখь?.. Цул а, собардейша, – цхьа хIума дага деьна, вела а кьежна, цIа чу вухахьаьдира иза.

– ХIинца хIун дага деьна-те кхунна? – дика кьовлаеллий хьожуш, ши дечиг а лаьцна, нуьйр охьаозийра Асвада. – Цакхоьрруш, тIехаа мегар ду-кх хьуна, ва "мехкан воцу хьаша", – нуьйран миндарх куьг туьйхира цо. Реза йоцуш, корта агIор баьккхина цуьнга а хьаьжна, юьстаха хилира Расха.

Карахь цхьа тиша пиджак а, кIайн мангал–куй а бахьаш, схьагучу велира ГIани.

– Хьайна тIера костюм а, куй а схьаяккхал цкьа, дуьхьало йойтуш доцчу озанца буьйр дира цо.

– ХIун, уьш соьга тIе юхийта воллу хьо? – цуьнан карарчу хIумнашка хьаьжира со.

– Воллу... воллу...Леле вала, хьайна сихха дIаваха лаахь. ХIорш юьйхича, вевзар хир вац царна, дуьхьалкхетахь а...

– ХIоккхуза, – картолашна тIехулара ларча хьала а яьккхина, хьарча а йина, таьлсаш чу ехира цо ас схьаяьхна хIумнаш. ТIаккха царна тIехула йиллира суна новкьахь яа хIума юкьа хьарчийна йолу ларча. – ХIан, хьайна тIе озадел хIара "башха" барзакь.

– Ой... Ткьа, – дуьхьало ян гIоьртира со, – со кхеравелла... ас шайх кхера а велла, юьйхинийла хуур ма ду царна...

– Хуур дац. Я царна хьо вевзар а вац... Петиллал хIара куй цкба. Хьажал Асвад, хьан эр ду иза селханлера Эда ву аьлла, – муьшка бира цо Асвадана. – Хьалхара охьа байитал ахь, хьала а ца курчош. Иштта... – ас хьала бина куй шина а куйга льцна, юха а охьа бахийтира ГIанис. – Костом а тIе озае... ХIай-хIай. иштта... Нодарчий а дIайохка... Хьажал кхуьнга хIинца, – белшаш а льцна дIасаховзийра цо со. – Вевзар вуй хIара, Асвад?

– Мила ву а-м хуур дац... ХIан, динна тIе вала хьайна хIинца, – дехьа агIор а ваьлла, аьтту луйта дIалецира Асвада. – Таьлсаш тхайчаьрга дIалур ахь.

– ГIо дей хьуна? – суна герга хилира ГIани. – Хьуо валалур вуй хьо?

– Ву... дIахлахь. ХIинцалц ахь говра хийшош-м ца лелла со?

– ХIойт, де ма ятIа, хьо беречун дела! Ма кIант а Iуьллу-кх ткба, Илла-м! – сан белшах куьг туйхира цо.

Лома дукба тIе кхаччалц новкба ваьккхира со доттагIаша. Цигахь дIасакбаьстира тхо. ДIасакбаьстира еххачу ханна...

Резахилла гIулч йоккхуш, ломан басах чуйоьдура Расха. Асвада бухка мел чIогIа кьевлина хиллехь а, амма изи шершшина, со а тIехь говран вортана тIе яхара кхоьруш, сайн ма-хуьллу дирста юха уьйзуш, суа а аркбал теIаш хьуьна тIе кхаччалц хала воьссира со дукь тIера чу. Хьуьна тIе кхаьчча, мелла а хьаьвзаш а, гомхо йолчу басах а боьдура некь. Цигахь говр саца а йина, вухахьаьжира со. Генна, ломан дукбатIехь лаьтташ вара сан ши доттагI. Кхин цкба а цаьршиннан Iудика еш, коьртара схьа а баккхина, мангал-куй ластийра ас. Цхьабосса ирх дахара, дукха гена хиларна, пIелг-пIелгал бен хеталуш воцчу шина доттагIчун куьйгаш...

Суо хьуьнах вулуш, ларамаза хьла хьаьжча, яккхий еза мархаш гира малхбалехьа дIатехкаш. "Деллахь, со дIакхаччалц, догIа мукбаьне а ма дагIахьара", – дага а догIуш:

– Нно! Йолалехьа Расха! – сихйира ас говр.

Суо цIа воьдуш хаза хеташ хиллехь а, амма шина сингаттамо дог дуура сан. Царех цхьаь–тахана школехь занятешка кхуьур цахилар а, кхана класан куьйгалхочо сайга боккху болу бехк а бара. TIом болабалале санна, луьра-м дер ца дора тхуна тIеман оцу шарашкахь дов, амма, хIетте а, ца безар-кх хьехархочо боккху бехк... Цу тIе, со воцуш хьехна йолу керла материал а хIинца айсса Iамон езар ма ю, оцу дийнахь хиллачу массо а предметашкахула.

– Иштта гIайгIа яра, мелла а кхера а кхоьрура селханлера и... и... обаргаш аьлча а, и боьха хIуманашдуьхьал кхетарна. ХIун хаьа, со вовза а вевзина, селханлераниг доькхуш, царна дага хIун догIу...

– Нно, Расха! Нно!.. Оцу меттигна сихха тIе мукбаьне а кхача вайша, цул тIаьхьа хIуьу хир делахь а... Цара со дийна тIех ца валийтахь, доттагIашна хуур ду. Цара хоуьйтур ду сан гергарчаьрга а, Iедале а. Цара бер царна сох бекхам... Нно, Расха! Нно...

Амма ас лалла ца оьшуш, цIа кхача сихьелла йоьдур говр.

– Дохк мукбаьне а долахьара! – дага деара суна цIеххьана. – Дуйккьо дохк доьлча царна ца гуш, тIех валалур ма вара... Нно, Расха!.. Цара вайша дуйр делахь а, кхераделлий, мохь хьаькхний-м лийр дац хьуна вайша! Ваьшшинах кхарда хIума а

дубтуш-м лийр дац... Йолало, диканиг! Йолало!.. Дависарг, жимма къона а, тІахъаблла а мукъане а елара хьо!.. ТІаккха-м, ваьшии... аьлча а, хьо ма-яддалу дедда, царна тІахъэккхар дара хьуна вайша... Дависа цуьнан!.. Ца вовза а мегий царна-м со... Ма вовзахъара... Собар!.. Ткъа хьо? Со ца вовзахъ а, хьо евзар ма ю царна, нагахъ... цара хъан тидам бинехъ... ХІаъ, хьо евзар ю. Оцу хъан бІаьргахъ а, басах а евзар ю... – доккха са а даьккхина, юха а урх а хъаеш, кІажош туьйхира ас говран агІонех.

– Дохк! Дохк юлуш лаьтта! – цІеххъана мохъ белира соьга. Диттийн а, коьллийн а баххех а хъекхалуш, юха а хъала текхачу дахкарх бІаьрг кхийтира сан. – ХІинца-м тІехъеккха хьожур дара вайша царна. Расха! Нно, хьо дукха яхарг!.. Ой, собар! – юха уьйзира ас дирста. – "Нно" а доцуш, "епрр" олучохъ ма ду вайшиннан гІуллакх... Вайша меллаша мел доьду, дукълур ма ду дохк, тІаккха вайшинна царна тІехдала атта а хир ду... Меллаша... Сих а ца луш гІор вайша, Расха... Сих а ца луш...

Амма эрна хиллера сан кхерамаш. Цхъаблліг цхъа адам дубхъал ца кхеташ, ломан басах чу доьссира тхойша. Некъ халла бен гуш бацахъ а, гІайгІанан марха тІера а йолуш, серла даьлла, суо цІа кхаьчна ваьлча санна, самукъане тохаделира сан дог. Кобртара схъа баьккхина куй чета а таІош:

– Расха, нно! Баккха додиш! – сайн карара сара а ластош, кІажош туьйхира ас говрана. "КІанц-кІинц! КІанц-кІинц" –чаболе елира сан Расха. – Нно, Расха! Нно, диканиг! – нуьйра тІехъа дихкина таьлсаш а, цу чуьра охъа ена тарло картолаш а йицїина, ма-йоедду ядийта гІертара со говр, хъастагІа сарахъ тхаьшии хьерара цІа догІуш, машинах къаьккича иза ма яддара, "ГІабараст! ГІабараст! ГІабараст!" – дІаиккхира Расха! – Урра! Иштта, Расха! Иштта, диканиг! Урра-а-а!.. Ур... А-а-а!

ЦІеххъана, биэ а ког лаьттах дІа а гІортош, Расха сецира. Нуьйрара а ваьлла, цуьнан вортана тІехула кхоссавелла, циркерчу бакъволчу артисто санна, хъавьзина, хІаваэхъ го а боккхуш, цхъана хоршан дехъа, лекхачу, луьстачу ярашна юккъе вахана, лаьтта охъа ветІира со.

"Ой!.. И хІун дара-а?! Селхана ГІаний, сой хъала воьдуш-м ма дацара и харш... Тахана мичара даьлла хІара?.. – коьрте а хьодуш, суо аркъал Іуьллушехъ, корта хъала а айбина, дІасахъажира со. Амма итт гІулч дехъа гуш хІума дацара. Дохк ломан басах хъала теІара. Бухахъ, Іин чохъ кхин тІе а дукълуш дара иза. – Ой, ткъа Расха стенга яхана-те? – дагадогІушехъ, суна тІехъа, жимма аьттохъа хъалхий, тІаьхий лаьттах кхетгачу цхъана езачу хІуманийн тата делира, вовшах кхетгачу аьчгийн дайн, къора гІовгІа а йолуш. – Расха ю-кх!"

– ХІе, тентаг! Расха, мичхъа ю хьо?.. ЭххІай, сан гола!.. ЭхІ!.. Букъ а лазийний-ц!.. У-ухІ!.. – юха а аркъал лаьтта охъа вахара со.

"Хурр" деш суна тІе а еана, агІонах шен йовха батт Іоьттира Расхас. "ХІей, Іовдал, хъала гІаттахъ! ХІун деш Іуьллу хьо, хен санна, вахвелла охъа а вижна?.. ДІагІо вайша. Сетте валахъ!" –боху хир дара цо шен дагахъ.

Говро сан коьртах а, вортанах а йовха Іаь а тухуш, юха а батт Іоьттира сан белшах. "Сетта а ца сетгаш, моттаргІанаш а ца лелош, хъалагІаттахъ!.."

Шина а куйга цуьнан йовха, хъацаро а, дахкаро а тІунїинчу вортанах а тасавелла, цхъана кога тІехъ кхосса а луш, ира хІоьттира со. ТІаккха, иштта кхоссавелла, нуьйрехъа дІашершира. ТІаккха, шина а куйга нуьйран дечигаш а лаьцна, лазийна аьрру ког хала а, атта а луьитан чу а баьккхина, хъалакхоссавала,

нуьйра хаа гЮьртира. Гюьле лазар хьаьдда, бляьргаш чу бода а богЮш, дерриге дегле хьацар а тухуш, говрана улло охьавахара со.

– Гой хьуна ахь динарг! – говре хьала хьаьжира со, лазар жимма лагЮделча. – Хьан бехк бу хьуна хЮара. Оффай! – пхьош хьаькхна,юьхьтЮе даьлла хьацар дЮадаьккхира ас. – Собарде, кхин цкьа а хьажа со... – Цхьана кога тЮе а вазлуш, халла хьала а гЮаьттина, юха а нуьйрах тасавелира со. Шозза-кхузза гЮьртира со нуьйра хаа, амма гЮуллакх ца хуьлура. Новкьа дЮаса вюьдуш цхьаь тЮекхочур вац-те, аьлла хеташ, кхин дан хЮума а ца хилла, юха а говран когашка охьа а хиьна, хечин ког хьала а карчийна, сайн лазийначу гюьлех куьг хьекха волавелира со. Дохк тЮеттЮа дукьлуш лаьтгара. Говрах а, сох а хьекхалуш, дегЮ а шелдеш, Инах хьала гЮертара иза... "Буьйса йолале, Юаржялале, цхьаь тЮекхочур вац-те?"–сингаттаме ойла йора ас.

Доккха са а даьккхина, луйтанаш а, дирстанан аьчгаш а екош, яхана, суна улло яхьелла охьайжира Расха...

– Ой, Расха!.. – цецвелира со. – Расха, сан хазаниг!.. Сан дика Расха!.. Сан хюьме Расха! –тЮе а таьЮна, говран коьртах барт баьккхира ас. – Расха, сан хьекьале Расха!.. Кхийти-кх хюь!.. Дерригенах а кхийти-кх!.. Сан Расха!.. – говран вортаных хьаьрчира со. Идда, йохьяларх хЮинца-м, со жимма боьрша а, кьонаха а велахь, тЮехаавала ма веза со... ХЮинца-м... ХЮинца-м... – говрана тЮе а вазлуш, керчина, нуьйра юккье тЮехиира со. – Расха, – дЮакхевдина, охьакхозавелла дирста а схьайцира ас, – гЮатта хьайна, луйтан чу когаш нисбеш, нуьйрах хьала нисвелира со. – Ню, Расха! Ню!.. – Метгахьайра со.

Хьалхара ши ког хьалхачьа дЮа а бохуьйтуш, со охьакхетарх ларвеш санна, меллаша нисьелира говр.

– Ткьа хЮинца дан мукьане а мичхьа ду-те вайша? – ворта а яхьеш, гонаха дЮасахьаьжира со. Инах хьала шерша тЮуьна дохкий, аьтту агЮор халла кьаьсташ болу хьуьнан пенан бодий бен гуш хЮума дацара. Дайн дЮаюьхуш долчу хинан гЮийла гЮовгЮа-м кхочура лергашка... – муьлхачу агЮор даха деза-теша вайша хЮинца, Расха? ХЮа?

Некь бохург хьехочохь а дацара. Говран когашна кЮел жагЮанан гЮовгЮа хаза йолаелира, охашимма... аьлча а Расхас итгех гЮулч яьккхича.

– Вайша нийса-м ма ца доьду, – юха уьйзира ас дирста. – Хьажахь, я нЮаьнеш а ца ека, я жЮаьлеш а ца лета... Хоран Инах хила дезаш ма дара вайша хЮинца... я Хорана тЮех даьлла хилла-те вайша? ХЮа?..

Говр аьрру агЮор дЮагЮертара. Амма суна аьтту агЮор ваха веза аьлла хетара. Ас ша мел лоллу цу агЮор дЮа а ца йюьдура иза, амма айса хаьржинчу некьах, шекволий, ас ша сацошшехь, юха а аьрру агЮор дЮаяха гЮуртура.

– Мича гЮерта хюь? Цигахь хЮун яйна хьан? – юхаерзайора ас говр.

Иштта цхьана сохьтехь гергга некь а бина, тхашшиь цхьана хьуьна юккье даьлча тийшира со суо кхоччуш тилавелла хиларх. Кхин гЮуллакх хирг а ца хилла:

– ХЮе-хЮе-хЮей? –Мохь туйхира ас. Ур-аттала йилбазмохь а ца кхечира сан лере. Куьйгаш бете а даьхьна, юха а мохь туйхира ас. Дуьхьал жоп ца догЮура. "Ой, хЮинца хЮун дан деза?! Акха хьуьнчохь буьйса яккках яций йиш!.. Кхузахь-м берзалоша а этЮор ду тхойша"... Оцу миноташкахь, айса сайх эхь ца хеттехьара, велха а мегара со... Амма, олуш ма хиллара, гЮеххьа, "пошел" охьа-м баханера кЮентан... Дер, баханера!

Цеххъана дага деара суна буйсанна говрахъ вогӀуш тилавелча, говр хеце йита, цунна шена карор бу цехъа боьду некъ, цхъамма-м олуш сайна хазар.

–ХӀа-а, цунна гӀерташ хилла-кх хьо оцу агӀор дӀа! – дирста а малъеш, меттах хъайира ас говр. Хьалхахъа масех гӀулч а тесна, цеххъана юханехъа а йирзина, ас ша сацорна кхобруш санна, чабол ийцира говро.

МаьрӀажан бода къовлалуш бара тхойша Дишни-Ведана уллохула дӀабоьдучу паччахъ-некъа тӀе ваьлча. Аьста-маьрша, кхин некъан хьовзам ца болуш, цӀа кхочуш долу Расхий, сой декъалдеш санна хетара дишни-веданхойн боргӀалш екар, аьтту агӀорхъара схъахеза жӀаьлийн летар. Доккха са а даьккхина, сайн карара сара кхобссина дӀа а бохуйтуш, нуьйрара охъа кхевдина, говран ворта мара къевлира ас.

– Расха!.. Сан хьекъале Расха! Ас хӀун дийр дара хьо ца хиллехъара?..

Эльбрус Минкайлов

Гуорабожийна сай

Дийцар

– Хьажахъ, хьажахъ хьуьлла йогӀучуьнга! Цхъа сай бу-кха, сай! – пхьарс а озийна, саца а вина, суна и йоӀ гайтира Шемала.

... Иза скверехула университетан шолгӀачу корпусера схъайогӀуш яра, цхъа оцу бӀаьстенан басаршца йогӀу къорза коч а, лекха къажош долу туфленаш а юьйхина, белша тӀе оьллина жима баьццара тӀоьрмиг а болуш. Суна хӀетахъ хета а хийтира иза сайнах тера, цхъана курачу сайнах, паргӀато евзаш а, и лоруш а болчу. Цуьнан болар дай-й дара, дегӀ – нийсса, корта айина, жимма тӀехъа а теттина. Хеталора, иза хӀаваэхула йогӀуш санна, ког лаьттах а ца кхеташ... Бай-й хьобкхучу мохо ловзайора цуьнан белшаш тӀехула охъахецна хьаьрса месаш... БӀаьргашна дуьхьал уьш кхетча, шен паргӀат долчу куьйгаца дӀа а тоттуш, шегӀа тхойшиь хьобжуш вуйла тосаделлехъ а, корта схъа ца берзош, сихха тӀехъелира иза хӀетахъ...

– Суна йовзийтахъа иза, Эмин! ХӀокху ерриге а университетехъ а ца гина-кх суна иштта хаза йоӀ!

– Хьуна мел гинарг а хета хаза... Цкъа зуда а ялийна, паргӀатвалахъара хьо, – дог ца догӀуш дуьхьал вистхилира со.

Иза ялор ю-кха ас, со дийна висахъ! Йовзийтахъа суна!

– Суна сайна а ца евза иза... – элира ас, и бакъ доццушехъ. Шемал дуьххъара вацара, цуьнан ша-тайпанчу хазалло инзарваьккхина. Со-суо а ма вацара бӀаьрзе...

Шемала юха дийхира соьга.

– Айххъа цхъа некъ лахахъ, ас Ӏамо оьшуш а вац хьо оцу хӀумнашна... – хадийра ас къамел, башха тӀаьхъе йолуш цуьнан гӀуллакх хир дац бохучу ойланца.

Ишколехъ долуш дуьйна, синкьерамешкахула лелла вара иза, тхан юьртахъ хьовха, луларчу а тӀехъ...

Оцу сарахь Шемал со волчу веара, дикка кеп а йина.

– Ассалам Іалейкум! – шен карара тоьрмиг неІсагІе охьа а биллина, гал ца вала а гІерташ, суна тІеволавелира иза.

– Ва Іалейкум салам... Дукха хан а яьллера-кха хьуна, вай вовшашна ганза... – элира ас.

Суйлаша цкъа букъ а тоьхна, схьвирзичи а луш долу салам, ас дийнан дохаллехь шозлагІа дала ца мега доттагІчуьнга?

Иза суна маракхийтира, юха , цунах а тоам ца хуьлуш, мара а къевлина, хьалаайбира. Сол дегІана мелла а лохо волу иза дикка аркъала вахара, сан ши ког лаьттах къастале.

– Давалахьа дІа, хьайн чуо ятІор ю ахь! – сайна и тІех хетий хаййтира ас цунна.

– Эмин, суна евзира хьуна и йоІ... Саида... Хьо орцах ца валарх, со байлахь вуьсур ву моьттура хьуна? Со-м хьаха вац, цкъа юьхьарлаьцнарг чекх ца доккхучарех! – лаьтта охьа а виллина, сан белша тІе куьг туйхира цо.

– Ас ала ма элира, некъ ца карош хьо вуьсур вац...

– Вайн юьртара ПетІамат дагайоГий хьуна, вайн школан завучан йоІ? Ши класс лахахь доьшуш яра-кха иза... Цъхана группехь хилла-кха Саидий, изий. Истфакехь...

Цо дехха дийцира Саидех, ша хаа меел кхиьнарг, юх-юха а дуйцуш. Суна гІеххьа кІордийнера сайн юьртахо.

– Шемал, сан кхана экзамен ю. ЧоГІа хала экзамен... Сийдоцу хьехархо а... СадаІахьа, ас жимма болх бийр бара, – элира ас, эрна дуй сайна хуьушехь.

– Дийца а ма дийца! Хабаре ваьлла, дицделла Іара со. Ас вайшинна яа а, мала а ма еьна! –неІсагІера тІормиг схьа а эцна, иза а бохьуш, суна тІевеара иза. – Гой хьуна: кхехкийна когаш-кортий, йоьххьий, хох-семарсеккхий, къаьркьий... Кхин хІун оьшу студентана?.. Суна Саида йовзар даздийр ду вайшимма...

– Сан кхана экзамен ю...

– Моьттур ду, и хьан дуйхьара ю!... ДІалур яра ахь иза-м! – тоьрмиг чуьра хІумнаш схьаяха волавелира Шемал.

Ца торручу хенахь ван а воГІу-кха хьо!..

Шемал сан юьртара вара. Добзалехь цхьаь бен вацара иза. Хьалха цкъа мелла а таро йолуш нах бара уьш, да дІаваллалца. Диках мел ергтІеюхуш, кхечаьргахьчул сов киснахь ахча хуьлуш а вара иза жима волчу хенахь. Дина еттинчу кибарчагийн дика цІенош а дара церан, кертахь даьхний а, амма да кхелхинчул тІаьхьа тІедогІург сецнера. Дукха хан ялале, хиллачу таронех дагалецамаш бен ца бисира...

Тхо вовшашна гена доццуш Іаш дара, кхо-ди цІа бен юкъахь доцуш. Доьшуш цхьана классехь хиллера, ишкол чекхьяккхалца. Цул тІаьхьа со университетте вахара, Шемал конкурсехула чекх цв велира: эрна ду хьуна, экономически факультете ма гІерта шега боххушехь, цига деллера цо кехаташ. Оццу шарахь эскаре вигна иза, хІорда тІехь кхо шо а даьккхина, дІаяханчу гурахь цІавеьнера. Со хІетахь йоьбалГачу курсехь вара. Кест-кеста тхобга воГІура иза, ас башха тІе ца кІавешшехьа, гІалахь а кхочура со волчу, хІора кІирнах бохург санна.

Ша хІордан кеман тІехь кхаа шарахь ца кьийрина са, ца мелла къаьркъа меттахІотто гІерташ санна, масех бутт бара иза «паргІатваьлла» лела.

– Цигахь малар дан а ма дацара. Карадеъча, молханаш муьйлура... Цергаш цІанъен паста юуура, мачашна хьокху крем... И бепиган цастарна тІе а хьокхий, малхе дуьллура... Таккха, цхьа хан яьллча, уьрсаца крем дІа а доккхий, бепиг дуура... Спирт чу ма узу бепиго... Кхин массане дара уьш! – ша лайначунна со бехке волуш санна, дуьйцура цо.

Шемал зуда яло дагахь а вара, милице балха хІотта а, университетете заочно деша ваха а... Эскарехь волуш парте а ваьллера иза, цІа вогІуш кехаташ а деънера, конкурс йоцуш деша дІахІотта бакьо луш йолу. Факультет цу дийнахь къастийра – исторически, Саида цигахь йолу дела.

Оцу буса соьца висира иза, сох ша юьхьарлаьцначунна кхин накьост ца хиллашехьа. Ша еанарг мала а мелла, яа а йиъна, буйьса юкьал тїехяьлча, телевизоре хьобжуш Іаччохь наб кхийтира цунна....

Гуйьрана, халла хьала а гІаьттина, соьца университетете ван тохавелира Шемал.

– ДІавала, ирахь Іен вогІучохь дац хьан хьал!.. Куьзгана хьажа! Хьо гинарг а кхералур ву! Жимма наб а яй, лийча а лийчий, вола, цхайтга-шийтта долуш. Со хІетале экзамен дІаелла а вер ву...

Квартирин догІанаш цуьнгахь а дитина, университетете вахара со.

Оцу дийнахь тхойшиь юьртахь юха а вовшахкхийтира, вехха, малх чубуззалца, цхьацца къамелаш деш а Іийра, кетІарчу гІанта а хиъна. ХІетахь иза реза хилира ас шегга аьллачуьнна – зуда яло а, балха ваха а, деша а дагахь велахь, сакъерар мелла а юха а озна, лартІе ван веза бохучунна.Амма чкьург хІетале чукерчина хиллера...

Гурахь Шемала Саида ялийра, милице балха а вахара иза, исторически факультете заочно деша дІа а хІоьттира. ГІалахь а ул-уллохь нисвелира тхойшиь: Саидин квартира хиллера, нанас, ша леш, цхьаь бен йоцучу йоІана йитина. Зудчун квартирехь Іийра вац ша бохуш, жимма «ГІам–ГІимма» а дина, Шемал, дукха хан ялале, гІала схьакхелхира...

... ДІаоьхура шараш...

Со, дешна а ваьлла, гІалахь балха хІоьттира.Шемала а университет чекхьяьккхира, иттех шарахь – цкъа юкьарволуш, юха дІахІуттуш. 1991-чу шарахь капитан вара иза, гІалин цхьан районехь участкови инспектор. Саида а, дуьххьара доьзалхо хиллачул тІаьхьа, заочно елира. ШолгІа бер – йоІ – дуьнен тІе сакхт долуш делира: ече хенахь корта лазийначух тера дара цуьнан.

Шемаллий, Саидий бертахь Іа ала мегар дара, чуьра хьал ца хуучо. Шен сакъерар дита ца лаьара майрачунна, сих-сиха вехна вогІура иза, накьосташца цхьаьна. Тхойшиннан гергарло, де-дийне мел долу, херлуш, дукха хан ялале хедира, дуьхь-дуьхьал кхетча, салам-маршалла далар бен ца дуьсуш. Цкъа, тІаьхьара а ца ваьлла, и волчу вахара со, цхьа бахьна а хІоьттина, накьосташца и сакьобруш волуш. Суна тов кеп яцара цара лелориг. Хьен а ца луш, дІавахара со оцу тойнера, кхин ван а ца веара...

Саида цкъа гича тоьур дара, цуьнгара хьал довза. Нахах эхь хетара цунна, цІийндас лелориг бахьнехь, амма хІетте а иза тарьяла гІертара, собарх ца юхуш – кхин яха меттиг бацара цуьнан. Да хІокхуьнан пхи шо кхаьчначу хенахь веллера, некьа бохам а хилла, цул тІаьха дукха хан ялале нана а кхелхинера... Саида шен ненан ненаца кхиьнера, иза а хІара Шемале маре еанчу шарахь дІаььллера...

Саидан ерриге а хан могуш йоцчу йоа дАлоцура. Хетте а, чохь а, тЕхь а цЕна, куьцехь латтабора цо доьзал. Болх а бира цо кЕезигчу хенахь, луларчу ишколехь, амма иза бита бийзира, йоI бахънехь... Цуьнца вита стаг вацара, хилча а, тешаме а дацара – сих-сиха лазар догIура цунна.

Цкъа, ша балхара цАеъча, мотт легашка а хЮьттина, садукъделла йоПий, цунна гонаха вoьхна хыйза кIанттий карийра цунна. ХЕтахь халла лечуьра яьккхира кхуо иза (хьалха а мосуьйтгаза и хьал хЮьттинера, дан дезарг лoьро дийцинера Саидега)...

Дoьзал боха болабелира «революци» хиллачул тIаьхьа. Шемалан алапах йисначух беа хЮрш, дукха хан ялале чoьхь а, тЕхь а доцуш бисира – ахча хЕтахь наггахь бен луш дацара, балхахь волчунна а. ЙоIана луш йолу пособи молханашна а йа тоьура. Саидас, шен ненах йисна а, цо шена эцна хилла а дешин хIумнаш дIайoьхкира, цул тIаьхьа – масех куз а, пхьегIаш а...

1993-гIа шо...

Ши митинг яра гIалахь дIахЮьттина, цхьаь Iедалехьа болчара гулийна, шолгIаниг – царна дуьхьалболчара. Шемал болх беш волу милицин райотдел оппозицегяхьа елира. Бакъду, иза башха хЕтахьлерчу Iедална дуьхьала хилар гойтуш хIара ду аьлла кхин хIума-м дацара. Со а кхочура наггахь цу митинге: милицехь берш а, вуьшта схьагулбелларш а цхьатерра хан токхуш хуьлура, деш–дуьтуш а доцуш, хилча яа а юуш, мала а молуш... Хетарехь, оцу деношкахь цхьа паргIато яьккхинера цигахь гулбеллачара – шайн доьзалехь хербала... Шемал цига валиийнарг кхин хIума а дацара, накъостех къаста цалаар бен...

Цхьана дийнахь, балхара а ваьлла, цIа вогIуш, митинг лаьттаху майданехь сецира со, театрана хьалха. Цигахь бакъдерг, доцург а хезара: хIаваэхула лелаш санна, даьржина тайп–тайпана хабарш, ладогIа мало ца йичхьана.

Сох бIаьрга а кхетна, тЕвеара Шемал. Иза тIедуьйхина милицин духар а долуш, герзаца вара. Цо автомат суьйранна гIелвеллачу бежIуьно шен гIаж санна лелочух тера хийтира суна: доьхка а лаьцна, такхийна йохьуш яра иза... Тера духар хийцанза а, юьхьах урс хьакханза а масех де даьллачух тера дара. Бедар-м стенна юьйцура – юьхь а яра, хьирчина шаршу санна. Хала дацара цуьнбанбахьнах кхета а – кьаркъа мийларрий, наб цаяррий дара уьш...

– Ассалам IалеIкум! Интелигенци юьстаха лаьтташ ю хьан боху?! – Iаьддина сан куьга а лаьцна, маракхийтира иза.

– ВаIалейкум ассалам!

– Вало, жимма хIума а кхоллуш, цхьацца бIе йоккхур вай, – дехьо лаьттаху машен тIе дIаозийра со цо.

– ХIан–хIа, со меца вац... Мала а ца лаьа... Балхара вогIучуьра схьавеанера со, кхузахь хIун ду хьажа...

– Тхо а ду-кха балхахь, дийнахь а, буса а... Интелигенци халкъаца хила еза олуш ца хезна хьуна? Вало, вало, – со юха а дIаозийра цо шена тIаьхьа.

Машена чохь вижна Iуьллур Шемалан накъостех цхьаь, важа шиь хIума кхоллуш вара. Гена доцуш бацалахь гуш дара дассийна «Распутин» кьаьркьанан шиша. Амма и тIаьххьара хилла а ца хиллера: соьга салам-маршалла хьаттина, вистхилла валале, керланиг дIадаьстира Шемала...

Цхьа йоккха кьайле суна йовзуйтуш санна, гонахьарчу нахана хазарна кхоьруш, меллаша, лере а таьІна, Шемала дехха дийцира тІаьххьарчу деношкахь мел хилларг. Юха, шен накьосташна со гІеххьа гена ваьккхина, аз кхин а а лагІдина, уггаре а шена коьрта хетачух дерг хаййтира: «Тхан райотделан начальник хІокху деношкахь, хІара дІа ма-дирззина, министр хІутту... Со цуьнан метта вохуйту...»

– Енза йолчу чан цІока йоькьуш ду моьтта суна шу, оьрсаша ма-аллара...

– Гур ду-кха хьуна! – ГІеххьа тоха а велла, ша хьаькам хІоьттина ваьлча санна, деГІ а нисдина, чоГІа элира Шемала. – Гур ду-кха!..

Цуьнан хьаькамах министр а ца хилира – иза, шен таро хилере терра, махках велира; кхеташ ма-хиллара, хйара цуьнан метта а ца хІоьттира, тІехула тІе, ша волчу балхара а дІаваьккхира...

Шина-кхаа баттахь юьртахьа а Іийна, бухарчарна ша кьордича, ІиндаГІ санна, тебна, гурахь гІала цІавирзира... Доьзалан хьашташа бІарзйина хьийза Саидий, цамгаро кІелйитна йоШий карийра цунна цІахь. КІант кхуьнан гергарчу наха дІавигнера, нана дуьхьал йоллушехьа...

Шемал ша хиллачу балха гучувала а ца хІоьттира, хьалха хиллачу накьостех цхьаберш цхьаберш цигахь боллушехьа. Цуьнан кхин уьйраш кхоллаелира, уьш бахьнехь дерриге долчул а галделира...

Суна сих-сиха гора иза, тайп-тайпанчу нахаца – даима а бохург санна, мелла, дукха хьолохь, шен деГІа тІехь а ца латталуш. Цунна шен хилларг хуучух тера дацара: дуьхьалкхетча, соьга цхьаь дийца гІертара иза, кесста хин болчу хийцамехь, шен кечдинчу даржах... Цуьнга хьаьжчаЮ шерра гуш дара, уьш цхьа а бух боцу моттарГІанаш юьйла. Хетарехь, иза ша а ца тешара ша дуьйцучух...

Саида чІога хийцаеллера, хьалха иза гинчунна евзар а ярий-те аьлла. Тохарлерчу дайчу боларх хІумма а ца диснера: корта оллабеллера, нахахь эхьхеташ, нагахь а дІасхьа ца хьожуш, ши бІаьрг лаьтта а богІабой, тІехйолура иза уьйтІахь хевшина Іачу лулахошна, я гІийла корта ластабора, ша билггала гуш юьйла хиьча. уна иза боккхачу тоьрмигцагора Іуьйрана дІайоьдуш а, сарахь цІайоьрзуш а. Мосуьйттаза цуьнгахь и цхьа тоьрмит гича дагадеара суна, и базара лелаш ю аьлла. Иштта зама яр-кха иза, массо а базара волу зама... ТІаьхьо, изза тоьрмиг цхьана жимчу вордана тІе а биллина йоьдуш бІаьрг кхийтира сан цунах. Со шена ца го сурт хІоттийра цо...

Цхьана дийнахь, шеран дохаллехь цкьа луш долу алапа кара а кхачьна, базара вахара со. Цигахь Саида гира суна махбеш. Аьлчий а, кхин дукха а зударий санна, хьалха цигаьркашший, цхьацца шоколадашший, банашший ехкина лаьтташ. Сох бІаьрг кхетча, гІеххьа юьйхира иза, амма, букь ца тухуш, сецира, цхьа гІийла еллалун кеп а хІоттийна.

– Студент (иза ша ялийначу хенахь цо суна тиллина цІе яра), хьо а веана базара?.. Со а ю-кх кхузахь лаьтташ, кхин да хІума а ца хилла араяьлла... ЙоІ лулахошкахь а йитина...

– Саида, цхьа ца дича ца долу-кха... Гуллакх тоделла Іаш-м тхо а дац хьуна... Керг а йоьккина, хьалха эцна цхьацца хІума а, ца хилча а а хІумма доцу...

– Йоьхкалург юьхку ас... Талха гергаяхча, чуйрчу берашна дІало... Кхин пайда хуьлуш хІума-м дац хІара, делахь а, хІумма а доцуш Іачул гІоле хеташ йоллу-кха, –

юха, жимма соцунгIа а йина, тIетуыйхира: – XIара цкъа балха дIахIоьттина ваьлча-м, дуьтур дара ас хIара...

Суна хIетахь дуьххъара къахийтира цунах – шена и цкъа а хир доций хуьушехъа, дара цо цIийндех аьлларг, суна хьалха иза бехказвакха...

Iедал хийцаделира, амма Шемалан дахарехь ца хилира хийцамаш. Хетарехь, де ца нислора цуьнан, мелла а воцуш, белхан гIуллакхе хъажа. Наггахь ша суна тIенисвелча, хьалха санна, хабарш дууьцура цо, шеца балхахь хиллачу цхьацца нехан цIераш а йохуш, суна церан керла даржаш а довзуьйтуш. Амма кхуьнца церан бала боций а, хила меттиг кхо ца йитний а шерра гуш дара.

– XIокху деношкахь къаста дезаш ду, балхахь дерг... ДIакхойкхур ву аьлла со, – хIоразза а олура цо.

Амма хIума а ца къаьстира оцу деношкахь, цул тIаьхъа а. Цхьаммо а кхуьнга дIа а ца кхайкхира...

Дукха хан ялале Iедал кхин цкъа а хийцаделира...

... Адам дIатебнера, цкъа, цхьанна ханна, хуьлчух ца кхеташ, юха – Iадийна. Адаман дахар хIумма а йоцург хилла дIахIоьттинера, гонаха даима а хезаш дерг – вийна, вадийна, вайна... Шемал шен «болх» беш вара, хетарехь, дийнахь а, буса а – муьйлуш. Суна иза базарахь а, гIалин урамашкахь а гора, цхьа тишбеллачу, лаьттан базе бирзинчу нахаца. Хьалха цкъа, сох бIаьрг кхетча, иза царех дIакъаста гIерташ санна хеталора суна – цаьрца ша до къамел хада а дой, я хьалха волий вогIура иза, я тIаьхъа вуьсура. Амма иза цаьрца вуйла гуш дара – дукха цхьатера бара уьш, цхьа бос, цхьа хьожа йолуш... Шен цIа и наггахь бен ца кхочучух тера дара. Жимма хьожа-модадIаяккхина, тиша елахь а, тIера хIума йиттина а, иту хьаькхна а цуьнан елахь, хаа дара, и Саидин болх буй...

Цхьана Iуьйранна, со балха ваха араваьлча, Шемал гира суна, уьйтIахь лаьтташ. Салам-маршалла а хьаттина, соьца хабаре велира иза. Ши бIаьрг уьдуш бара цуьнан – хетарехь, цхьаьнга хьоьжуш вара иза.

– Со оппозицехь хилла дела... Нийсса чакхваьлла дела... Къуй бара Iедале баьхкинарш... Со санна болу кадрови белхахой ца оьшура царна... XIинца хIокхара а хьийзаво... Вен гIерташ бу... Дийнахь а, буса а тIаьхъабевлла...

Со урамехула хьалаволавелира. Иза, хетарехь, ша ларвийриг ца веьна ваьлла аьлла, суна тIаьхъа хIоьттира. ГIашлойн некъ дIа а лаьцна хIоттинчу киоскана тхойшиь уллохула волуш, цIеххъана цу тIехъара цхьа стаг сехъавелира. Иза дика кечвелла, еха тIаьрсиган палаш а юьйхина, коьрта цунах терра хурашка а тиллина вара.

– Иза а ву хьуна суна тIаьхъаваьлчух цхьаь... Со вен... Оппозицехь хилла дела... XIора дийнахь а суна тIаьхъаваьлла лелаш ву... Со вен аьтто ца болуш...

Сан собар кхачийра. И стаг, суна хетарехь, шен цхьа кIеззигчу гIуллакхна ваьллера киоскана тIехъа, хIара ларвеш а, хIокхуьнца бала болуш а вацара...

– Шемал, хьо вен гIерташ стагга а вац! Я эша а ца оьшу!.. Ахь айххъа вуьйш ву хьо, хIокху маситйтта шарахь. Айххъа!..

– Хьуна атта ду дийца... Хьо муьлххачу Iедалца а тарло... Ткъа со... ас... сан накьосташа...

– Ахъа, хьан накьосташа а ца дина-кха хIумма а, «хIупп» аьлча, бIаьрга эккхал а! ХIумма а!..

- Оха... митингаш йолуш, – долийра цо.
- ХІмма а ца дира-кха!.. – чекхдаьккхира ас.

Баккьал а шеца тІаьрсиган палаш юьйхинарг цхьа гІуллакх долуш лелаш санна, болар сихдина, гІеххьа хьалха а ваьлла, цхьана керта иккхира иза... ГІалин юккьера хьакхлагІаш дика евзачух тера дара цунна...

... Кхин цхьа-ши шо а делира...

ТІаьххьара тІом балале, аьхка, сарахь балхара чувейна, тІера бедар хуьйцуш со воллуш, цхьамма неІ туьйхира. Иза Саида хиллера.

– Студент... со... эхьхетгашехьа... ХІара хІун дан гІурта ца хаьа суна-м... Чухула догІа а тоьхнна, дІакьовлавелла-кх... Тхо чу а ца дуьту...

Саидиций церан подьездан кхоалгІачу гІат тІе велира со. НеІ кьевлина яра.

– Шемал! Чохь вуй хьо? Со Эмин ву, дІаеллахьа неІ!

Чура схьахезаш хІумма а дацара. Аса юха а неІ туьйхира.

– Йоьллур яц! Яц! Эккхийта шайна! Дийна а волуш, со шуна кара вогІур вац! – бохуш, мохь хьобкхура цо.

– Хьо лаца гІерташ цхьа а вац! Саида а кхечи схьа, – элира ас, иза хьалха дуьйна сайна уллохь йоллушехьа... Бераш лулахошка а дитна еана хиллера иза со волчу.

– Шу нуьцкьала далийна цара, со Іехо! ХІара-м хьалххе дуьйна а со дІавала гІерташ яра цаьрга, дера яра!..

– Шемал! Вац кхузахь цхьа а, тхойшиь доцург!.. ДІаеллахьа!

– ХІан-хІа! Йоьллур яц! Яц!..

Дикка хан елира, чуьра аз ца хезаш. НеІ тоьхча а, дуьхьала вист ца хуьлура иза. Саида йоьлхуш яра.

– НеІ кагйича хІун дара-техьа? – гІийла элира цо тІаьххьаре а.

НеІ кагян дийзира. Чохьха девлча, Шемал гуш вацара, я мохь тоьхча жоп а ца делира цо. Ванни неІ схьаозийра ас – иза ца еллаелира.

– Шемал! Схьаеллахьа неІ!

И неІ а кагйира...

БІаьргашна хьалха хІоьгтина сурт инзаре дара: ванни чу хи а хецна, шена тІерачу хІумнашций цу чу а вижна Іуьллур Шемал. Шен пхьаьрса тІера пхенаш а хедийна, цІий дІаэхийтина, кхетамечуьра ваьлла вара иза. Тхо цунна гІо дан гІоьртира, лулара медийша хилла цхьа кьена цхьа кьена зуда а ялийна, амма дерриге а эрна хилира...

Саида ша йисира, шина бераца.

ДІаоьхура денош, цхьатерра денош: цІа – базар, базар – цІа...

ЙоІ елира, кхачо йоллучу кепара дарбанаш ца лелор бахьна долуш. КІант ишколехь вара, Саида – базарахь...

КІентан пхийтта шо кхаьчнера, цІахь нанна гІоьнча хиллера цунах. Іуьйрана Саидин тІоьмигаш охьадохуш а, суьйрана уьш юха хьаладохуш а гора суна иза кест-кеста. Амма мехкаршка бІаьрг бетгал хилла шен кІант и болх беш нахана гойла цалуучух тера дара нанна, цунна цхьаммо тІехтохарна кхоьруш...

ЦІийнда веллачул тІаьхьа кхин а чІогІа адамех кьехка йолаелира Саида. Иза азьеллера, корта кьезбеллера. Билгал иза евзачунна бен хуур дацара, цуьнан

шовзткъа шо кхаьчна ца хилар. Хетарехь, адамех и кьехкар цара Шемалах лаьчна шеца къамел долорах кхерарна дара. ТӀаьхьара а соьца тӀекӀаре йолучуьра а сецира иза – дерриге а шен галбаьллачу кхолламах суна хаарна ду, аьлла, хиитира суна иза.

Цунах кхетча, дерригенна бехке волуш санна, Саидах лачкъа волавелира со а...

Цъхана баттана цӀера валар нисделира сан, цъхацца белхан гӀуллакхашна. ЦӀа веанчу сарахь, чохь сагга а ца карийна, уьйтӀа велира со. Стоьла гонаха а хевшина, дӀанехь кехатех ловзуш бара лулахой. Царна тӀевахара со. Iаржлуш яра. Кехаташ дӀа а даьхна, цъхацца дуьйцуш Iара тхо.

– Эмин, оцу хьан юьртаочун зуда кхелхиний хабий хьуна? – Элира Баудис.

Сан юьртара кхин стагга а вацара лула-кулахь Iаш, цхь Шемал воцург.

– Саидий? Маца?!

– Иттех де а ду... Базарахь лаьтташ, цӀаьхьхана лазар а деана, больнице йигна хиллера иза уллорчу наха. Пекъар, цига дӀа а ца кхочуш, новкъахь дӀаяьллера...

... Оцу буса вехха Iийра со, наб а ца кхеташ, Саидех, цуьнан декъазчу дахарх ойланаш еш.

Суна дагадеара студентка йолчу хенахь цъхана бӀаьстенан дийнахь дуьхьхара и гар а («Хьажахь, хьажахь хьуьлла йогӀучуьнга! Цъха сай бу-кха, сай!»), Шемале маре яр а, цул тӀаьхьа – церан кӀант дуьнен тӀе ваьлла де а, кхин мел хилларг а: къастина Шемал валар а, цул тӀаьхьа Саидас лелош гинарг а... Дагадеара, хӀинцца, цъхана дийнахь и дерриге а хилча санна...

... Со лаамза хилла теш ма вара цуьнан дахаран...

Борз

Дуьне дохо кечдеш, шовзткъа дийнахь, шовзткъа бусий догӀ оьхур ду боху. Цул тӀаьхьа дерриг латта а , лаьмнаш а, гунаш а догӀано самсадаьхча, шовзткъа дийнахь , шовзткъа бусиймох хьобкхур бу боху, дуьне куьйган кераюкъ санна дӀашардан. Оцу махо и дерриге а ламанаш, хьаннаш, гунаш тӀекӀелдетташ, дӀашардинчу хенахь, гила борз ялаза дийна хир ю боху. Оццул чӀогӀа хьобкхучу махана дуьхьалйобьрзур ю боху и борз. Кхин и борз йожа ца туьгуш, махо меран дукъ тӀехула хьалха хье тӀе кхаччалц долу чкъор эккхийтина, берзан ерриг а цӀока озийна цӀогана тӀехула эцна чекхийоккхур ю боху.

Тпаккха а махе йожа ца луш, шек дӀа а ца йолуш лаьтташ йолчу барзо Деле эр ду боху: хӀай, веза хила волу Дела, иштта сачӀогӀа, турпала ахьа ша кхоьллийнилла хиьнехь, хӀокху дуьнен чохь садолу хӀума ца дита дуй буур бара-кх ша хьуна аьлла.

Тпаккха цул тӀаьхьа, и борз кхин къар ца елча, Дала дӀаобьцур ду боху цуьнан са.

Борз

Мацах цкъа, цхъана ширачу заманахъ (оцу хенахъ хЮкху Лаьтта тЕхъ акхарой, дийнаташ, сагалматаш бен ца хилла), цхъа чЮгIа мох баьлла хилла. Дитташ охъадеттаделла, кегий а, даккхий а хЮрдаш, хиш лаьтта тЕхула даьржина, лаьмнаш охъахерцийна къематде хЮьттина хилла.

Шена чохъ са мел долу хIума, шен са дадийна, дIасаедда. Еккъа цхъа борз йисна цу мохана дуьхъала йирзина, охъа а хиьна, шек а йоцуш. Мерра тЕра цЮганна тЕ кхаччалц шен схъаяьлла цЮка мохо ловзош а, хиьна Iаш хилла гила борз. Кхано, цхъа хан яьлча, мох дIатийна, сирла малх хъаьжна, цкъа а хIума ца хилча санна, дIахЮьттина Латта. Шен чохъ са мел долу хIума тЕ а гульелла, хаттарш да юьйлаелла барзе:

– Дитташ охъадетташ, лаьтта тЕхула хиш даьржина, лаьмнаш охъахерцаш, массо а са долу хIума шайн са дадийна еддий-хъеддий лелачу хенахъ, хьо меттах а ма ца елира, ва борз? – аьлла.

ДегIа тЕра охъаледаш цIийн тIадамаш долуш, генна дIахъажийна ши бIаьрг болуш, курра охъахиьна Iаш йолчу барзо жоп делла:

– Сан когашна бухахъ дерг сан дайн латта ду, мел къематде тЕдарах Даймохк битина яха меттиг болуш яц со хЮкху Лаьтта тЕхъ.

Ойлане кортош а охкийна, юьхъIаьржа а хIиттина, шайн-шайн бенашка дIадахана акхарой. Борз-м йисна, ша хиьна Iаччохъ, царна тIаьхъа а хьобжуш, шена хиллачу чевнаша дегI а Iийжош... кога акха яла шен кхин Даймохк а боцуш.

Салман Цугаев

ТIаккхахула а вола хьо

(Забаре дийцар)

РогIехъ лаьтташ болу цомгуш нах тергал а ца беш, лобран кабинета чуьра цхъаь ара волу ларвина, «Iа-ле-лай!», «Ва-да-дай!» – бохуш, рогIехъ лаьттачара маьхъарий хьобккхушехъ, бIаьрга негIар ца тухуш, андатран куй шен коьртахъ нис а бина, таттавелла, лобран кабинета чу вахара Салман.

Салам а, жIалам а доцуш, лейкопластыр латийна долу шен куьйган пелгаш ша цIе яькх-яьккхинчу меженах а Iуьттуш, лобрана хьалха охъаягарйира цо шена евзаш йолу а, юьйцуш хезна а йолу цамгарш. Куьйгашна саба хъаькхчи а, Iуьргачуьра нал а йоккхур йолуш волчу Iусмане а хъаьжна, лобро хаьттира:

– Со-м ма кхета ахъ дуьйцучух! Билггал хIун ю хьан лозуш ериг?

Нехан чу кхобссинчу цициго санна, шен аз лах а дина, вистхилира Iусман:

– Пах а лозу, дог а лозу, хЮкху коьртан чкьор а лозу, Ионжар а лозу, пИндарз а лозу. И сийна стигал охьа а йоьжна, хЮкху сан коьртан туьтанахчекхйойла-кх со харц лехь! Доцца аьлча: ца лозуш хЮмма а яц-кх сан дегIа тIехь! – аьлла, чухула волавелира иза.

ХЮкхо лелориг цхьа китарло юй техьа аьлла, шекваьллачу лобро хаьттира:

– Оцу хьан куьгийн пелгашна мукъане а хЮн хилла?

Лпххара а кхаа денна бюллетень шен буйнахь ду моьттучу Юсмана хаза, майра элира:

– Яра пIелгаш бохий ахь? Эцца, тхешан балхахь мукъа хан нисьелча кехатехь ловзу тхо, «шестьдесят шесть» олуш ду-кх цхьа ловзар. Иза муха ду аьлчи, – толам баьккхинчо кехаташ дIадекъа дезаш ду-кх!

– Оцу куьгийн пIелгашна ахаргаш хИтталц ахь кехаташ декънехь-м даиманна а ахь толам боккхучух тера ду! – хеза Юсаманна.

– Шестьдесят шесть бохий ахь? Цо хЮн дуйцу? И ша сийна бад-м йийра ю, сайца ловза хиинчунах-м!

– Делахь-хIета, хИинца дIагЮ. Суьйранний, Юьйранний, хаза лийча а луйчуш, шина-кхаа дийнахь садаIа. Хьайна гЮли ца ялахь, юха вола, ас кхитайпа дарба хьобхур ду хьуна.

– Хьуна баркалла! – элира Юсмана.

– Кхин хьан хан ца йойур ас, со санна, цомгуш нах шортта бу оцу учахь. Хьан Юдика йойла! – аьлла, араваьлла Юсман – «РагI йоцуш ваханера!», «ГИллакх доцуш ву!», «Эхь ца хета!» – бохуш, лаьттачу нахана юккьехула таИйна андатран куй шен коьртах а боьллина, дIатилира.

ЦIахь кхаадийнахь вижина а Иллина, тохура санна, массара а «Iа-ла-лай!», «Ва-да-дай!» – боххушехь, андатран куй шен коьртахь нис а бина, лор волчуьра араволучо дIахецале, неIаран тIам а лаьцна, чохьа а ваьлла, неI тIекъевлира Юсмана. Лобро хаьттира:

– ХЮн хилла хьан меженашна, гЮли хетий хьуна хИинца? – аьлла.

– Ахь хЮн дуйцу? – элира Юсмана. Дера хилла дукха чЮгIа гЮли-м суна! И ша маймалан санна, дайделла ду хИинца сан дегI!

– Делахь, хьо со волчу хЮнда веана, хьайн гЮли хилча? – хаьттира лобро.

– ОI, айса цIахь даьккхинчу кхаа денна бюллетень дезаш веана-кх!

– Оаь!! Хьан элира хьобга бюллетень лур ду, аьлла?

– Ахь элир-кх... «Суьйранний, Юьйранний лийча а луйчуш, шина-кхаа дийнахь садаIа!».

– Э-хIей! ГIабакхан тIам лаца цу хабаро! Ас хьобга цIахь Iеш са даIа-м ца бохурий! – аьлла, хьалагIаьттира лор.

– Ткъа мачахь даIа бохура ахь соьга са? – бос хийцабелира Юсманан.

– Ой, балхахь даIа бохур-кх! Куьйган пIелгашна ахаргаш хИтталц шун кехатех ловза йиш хилча, жимма кехатех ловзар юха а узуш, садаIа элир-кх.

– ХIей, ахь хЮн дуйцу? – аьлла, ирхьиккхира Юсман. Оцу кхаа денна-м хьаха ду соьгара лаххара а ши туьман пхи сом чусацор! Иза бу боккха тешнабехк!

– Хьайца кехатех ловзинчух сийна бад йо ца бохурий ахь?

– ДIавахьа дIа! Бедаш хЮнда йуьцу ахь, ькху даьттIанчу дагтIе?

– Бедаш ас дера юьцу, оцу хьайца ловзуш болчарех айхьа еш йолчу сийначу бедех цхьа-шиь бад ахь базара яьхьина, йохкахь хьуна хилла зен меттахГуттур долу дела!

– Тешнабехк хили-кх суна! – аьлла, ах неI йиллина, юхахьаьжинчу Гусмане лосьро элира:

– ХIумма а ца хилла. ТIаккха хула а вола хьо.

Сайд–Iали Юсупов

Ловзар чекхдаьлча

Гирмсолтара, шайн цхьаь бен воцчу кIантана нускал далийна, ловзар динера.Ткъа зудабераш-м чот йоцуш ма дара церан. Дукха дара адам. Хаза дара йоккхачу уьтIахь хIоьттина ловзар. Шина чохь дууш-молуш Iара. КхозлагIчунна, чубовла рагI ца кхочуш,чуоьхуш бара зударий, дог ца дагIахь а, массо а белакъежаш, нус декъал а еш. Царна дуьхьал юьлуш къона марнана Марха а яра, хIоранна а мара кхета ца ларалуш.

Чуваьлча гуш пеша юххехь дечиган маьнги тIехь 70 шо хир долуш марненан марнана Напсат а яра, цунна юххехь Тоита а яра. Церан декхар дара, хьан муьлха совгIат деана, дагахь латтадар. Мархас ша дIакхехьна совгIаташ дIаяздинера. Делахь а, аттаниг атта ду-кха, аьлла, ховшийнера кхуо и «счетчикаш».

Инзаре дукха дара схьакхоьхьу совгIаташ. Делкъале I5 боккха–жима куз беара, ткъа юргIа, кIадийн кийсигаш, массо а тайпана мебель, иштта кхидолу совгIаташ а.

Кест-кеста хоттура Мархас шен гIоьнчашка:

– Ледарло-м ца йолуьйту аш?

Къеначу Напсатан кхетам ледар бара, ткъа Тоита кIадьеллера. Бабас ден шабарш дика схьа ца лоцура хIинца коьрто. Тоитас меллаша шен нене кехаттий, къоламий дийхира. Нанас хичаш йира.

Эххар а хилира уггар ирчаниг. КIадийн кийсикашна тIерачу зезагаша дIаяьхьира Тоитин ойла. Бабас бохург лергашна уллохула дIаоьхура. Цхьа хан яьлча лаппьаьлла кхетамчу еана, шийла мохь белира йоьIан. Нанас шена тIехь долу пхьола дуьхьалтесира цунна.

Зударий кхерабелира. Амма метта сиха баьхкира, цхьа тIам лаьцна, Мархас йоI ара кхоьссича. Уьш юха а шайн йоIарий, несарий, невцарий, Шелан базарара керланаш дийца буьйлира.

Садовш дара. Ловзар дIадохийра. Нускал хитIа а даьккхина, кегийрхой а дIасабахара. ЦIа баха башха сиха боцу зударий а арабевлира. СовгIаташ дIасалиста долиьра Мархас, Напсата гIо а деш. Кузех цхьаь лаьтта охьа а тесна, майрачуьнга сихха чукхайкхира Мархас. Иза чохьа валале дIадолийра:

– Даэца хъайна хИнца, ас бехира хьобга, ахь хъайн шичан кІантана совГатана кхо метр гуьржийн куз оьцуш, ма эца, юхабохьур бац хьуна. Ламазана тосу куз ю-кх. Цу тІе, басар чекхдаьлла а яц. ХІорш бала писалла, шайн белларш санна!

– Боккханиг ца карийна хир бай царна-м, – олуш, шича бехказаваккха гІоьртира ГІирмсолта.

Марха чуьраелира:

– Карор бара. Шела базара а бахана, киса дІадаьстинехъара-м.

Бехкениг ГІирмсолта вара, хІусамнене ла ца доьГІна волу. Иза цкъа а вацара Мархас бохучуьнга ладугІуш. Цуьнан китайски наьрс санна болу мерана, гІодамийн цІов санна, даккхийчу, томкин гІиро маждинчу мекхашна а, тІай тІе гІортийначу бугІанан санна, тІебевллачу бІаьргашна а эхь дара, зудчо бохург деш хилча. Ткъа хИнца ала хІума доцуш лаьттара иза, бага а гІаттина.

Моха еана, жІаьлин ка етташ, кузаш дІадоьттира Мархас шифоньера тІе. Царалахь ши куз кхара дІабаьхьнарг а бара, юха кхарна схъабеана. Велла-ваккха дара Мархина юргІанаш дІасалуьстуш гинарг. ХІокхо стохка шен йишин маьрйишин кІентан стунйишин кІантана даьхьна дарин юргІа дара цара юхадеанарг, тІера чехол дІа а эцна. Уьш кхоччуш семан тІера бевлла хиллера. Африкера еача санна, Іаржъелла Марха, Іадийча санна, йист ца хилалуш лаьттара, шен, моьлкъанан санна, кьорза ши бІаьрг майрачунна тІе а боьГІна. Ткъа ГІирмсолта, цу балхах кхетта, гІадвахана велавелира, Авдотья Никитична йицъеш.

– Сайчарна тІехула лелхаш бу, моьтту суна, зуда, и хьан верасаш а, – делира цуьнан багах халла.

Ткъа хІара-м Мархин шозза даьтГІачу дагна туьха хьарсар ма дара. Цунна тІехь чехолаш йоцуш ши юргІа а, адрес доцуш пхи-ялх кІадийн кийсиг а карийра. Куьйга корта лоцуш, ойланашка яьлла, охъалахъелира Марха. Кхин дан хІума ца хилла, марнене «гІам-гІим» дора цо. Цхьа хан яьлча, хъалаиккхира Марха. Базарахь кхайкхо карийна хІума санна, куьг туьйсуш, дагардеш, кхайкхо долиьра неІалт:

– Къематан дийнахь кошара ма гІоттила и! КІур байла цуьнан тІаьхьенан! Жюьжахатин бІогІам хуьлийла цунах!

Дуьххъара совГат дахьа дагадеанчунна буллуш бара и сардам.

Лергана кьоро йолу Напсат, хІаь-хІаь, иштта хилча хаза ду-кха иза, бохуш Іара, несо цхьаь хество моьттуш. Мархин юьхь гуш яцара цунна.

ГІирмсолтас, сацахьа, нахана хезча, хаза дац, бахарх, Марха, несаршлахь иштта а тур текхаш йолу, Терка йистехь мох санна, хецаеллера.

– Хьан белларш вайна хІонц йитина белла моьтту хьуна? Кучан ботт еанчунна юргІа хьур ду ас? ЮргІа деанчунна – куз хьур бу ас?!

ГІирмсолта аравелира. Чуьра схъадеш хеттарш дара. Лахьтел а чоб гатъелла, гура чохь экха санна, дикка чухула дІасахьйзира Марха. Шен Дикаберана ша далийна хаза нускал а дицделлера цунна.

ХИнца кхаьрга веанчо сарралц кхеран уьйтІахь ловзар лаьттина эр дацара. КІиранах кертахь тезет лаьттича санна, дог доьхнера Мархин. ХІоь кхачийна говр санна, корта а оллина Іара иза...

Хожа–Ахьмад Берсанов

Хьеран хІур баа дахна акхарой (туьйра)

Мац а елла, ижонна араьялла лела борз цхьогална тІекхаьчна.

– Де дика хуьлда хьан, сан доттагІ цхьогал! Хьо стенна арадаьлла? Ахь хІун леладо? – хаьттина барзо.

Борз меца хуьлу дела, цо ше даарна кхоьруш, цхьогало хІилла хьовзийна:

– Со-м хьо лобхуш лела. Ма дика ду-кх хьо карийна.

– ХІунда бохура ахь?

– Цхьа мулк карийна суна. Эвла йистера хи а хаьдда, хьер хІоьттина. Хьеран хІур баа даха деза вай.

– Сов бакъхьа ду. Со чІогІа меца а ю, – цхьогална тІаьхьахІоьттина борз. Ча дуйхьалкхетта цу шинна.

– Де дика хуьлда, къена ча! Хьо стенна араьялла, ахь хІун леладо?

– Со, мацъелла, напгІа лохуш ю.

– Ой, схьатІаьхьа хІотта. Эвла йистера хи а хаьдда, хьер хІоьттина. Хьеран хІур баа даха деза вай.

– Сов бакъхьа ду. Со реза ю, – аьлла, царна тІаьхьахІоьттина къена ча.

ЧагІалкх дуйхьалкхетта кхарна. ХІорш ца гучуха, кондаршна тІехьа охьа а лечкъина, къайлаяла йоьлла иза.

– Охьа ма лечкъа, тентаг. ЦІога гуш ду хьан! Хьо стенга яха араьялла, ахь хІун леладо? – хаьттина барзо цуьнга.

– Ватта, шу дара уьш, сан доттагІий, сан хьомсарнаш! Бехк ма биллалаш, моттура суна, шу акхарой дац, таллархой ду. Со дера йоьду хи йистехьа ност йойна а, тІам кагбелла а гІаз я бад карайойла хьажа. Церг тоха хІума йоцуш йисина, цхьа чІогІа сагатло сан, цхьа чІогІа меца ю со.

– СхьатІаьхІотта, тхьоьца йола, муьста хьожа йогу тентаг. Эвла йистера хи а хаьдда, хьер хІоьттина. Хьеран хІур баа гІур ду вай.

– Со реза ю хІур баа. Кхин а реза хир яра дума баа, – аьлла, царна тІаьхьахІоьттина чагІалкх.

МаьркІажан хан хиллалц эвла йистехь коьлалаш тІехьа къайлехь а севца, хІоьттина лаьттачу хьеран неІаре хІиттина акхарой.

– Чохь стагга а вуй–техьа? – лохха вовшашка хаьттина цара.

Хьеран тІулг аьгна а ваьлла, хІоь нисбеш воллучу хьархочо, шекваьлла, ладоьгІна. НеІаре даьхкинарш акхарой дуйла хиьна цунна. Шегара жІов а буййнахь, хьеран дай чу лечкъина иза. Меллаша ког гІортийна барзо неІарх. НеІ цІевзина, амма дІа ца еллаелла. Меллаша ког гІортийна чано – неІаран кІажа иккхина, неІ дІа ца еллаелла.

– Собар, собар де. Суна хаьа дан дезарг! – ога хийра долчухула чу ког а бахийтина, тесна зайл дІабаьккхина цхьогало.

ДІатІехьаьддаа чай, борззий, гуйна чуьра жарж баа хІоьттина. Цхьогал тІулга гонахара хІур баа хІоьттина, чагІалкх чами тІе мотт хьекха хІоьттина.

Чай, борззий жарж биъна даьлла. ЧагIалкх, моьтт хьобкхуш, чами цIанбина яьлла. «Кхин хIун ю-техьа кху чохь?» – бохуш, гонаха хьийса девлла акхарой.

ТIаьхьарчу когаш тIе ира а хIоьттина, хьеран дайх хьала тасаелла ча. Дайн йистах тесначу хьалхарчу кога тIе, «тIох» аьлла, жIов тоьхна хьархочо.

– Вай сан ког! – аьлла охьаиккхина ча.

Цунна хилларг хIун ду ца хууш, хьалатасаелла борз. «тIох» аьлла, аьрру кога тIе жIов тоьхна, чуйоссийна хьархочо борз а.

Цхьогал хьалатасаделла. Дай чу хьажа дагахь муцIар чу кховошшехь, оцу муцIара тIе жIов тоьхна, багара цергаш а эгош, охьачудожийна хьархочо цхьогал.

– Хинца рагI хьобгахь ю, муьста хьожа йогIу чагIалкх, – аьлла, дада кийчча неIарехьа гIоьртира цхьогал, бетах мотт а хьобкхуш.

Цхьогална хилларг шена хилията, батт кхоош, Iункар а хIоьттина, цIога дай чу кховдийна чагIалкхо. Хьархочо, катохна цIога схьа а лаяцна, чIогIа шок тоьхна.

Кхераделла, дIа аралилхина акхарой. Вай дезачунна ма хуьлда цигахь чагIалкхана хилларг...

Ча, аьтту когана астагIа а теIаш, цунна тIаьхIоьттина борз – аьрру когана астагIа а лелхаш, лазийна батт агIор сеттош, цхьогал царна тIаьхьа а хIоьттина, шен даьккхина цIога дагахь доллуш, тIехьа хьобжуш чагIалкх а йолуш, юха хьуьн чу дуйлира акхарой.

– Изза хуьлу-кх, кьолах гIоьртича, – элира чано, доккха са а даьккхина, – гIуо шайна хIинца шайна йиллина ижу лаха.

Адам Каратаев

Чепалгийн цIе ма яккхалаш...

(Дийцар)

Со суо юьртара ву. Юьртахь вина а, ваьхна а ву сан да а, деда а. Сатуьйсу ас тхайн юьрта кхачаре. Массо а дагна хаза хеташ, тамехь ду цигахь. Буьйсанна мел тIаьхьа дIавижарх, Iуьйранна сахуьлчу хенахь самаволу, дика садаьIна, дайн дегI а долуш.

Юрт... Юьртах лаяцна дийца дукха ду. Тхан юрт дуккха а гIаланел шира ю. Доцца аьлча, со сайн дай баьхна юрт езаш ву, цуьнца йолу доттагIаллин, безаман зIенаш цкъа а хедар йолуш яц...

Со юьрта ваха сацам бина вуйла Рукьетана хууш дара. Цундела, Iуьйрре хьала а гIаьттина, иза йижинчуьра сама ца йоккхуш, ванни чу а вахана, лийча а лийчина, маж а яьшна, со новкъа велира.

Автостанцехъ автобус яре хьобжуш дикка лаьттинчул тӀаьхьа луларчу юьрта йобдург а кхетта, цунна тӀехъ дӀавахара со. Оцу автобусо Хоттана КӀотара дӀакхачийра со. ПӀаьххьа сох чан йобллачул тӀаьхьа, цигахъ цхьана сохьтехъ лаьттинчул тӀаьхьа, машенахъ цхьа вевза юьртахо а кхетта, ткъа минот ялале сайн Мичик-Юьрта дӀакхечира со. Сан новкъахъ гӀелвалар а, кӀадвалар а гӀеххьа духаделира, Мичик-Юьртан йистте кхочуш. Вевзарг а, везарг а гур, аьлла, эвла чувулуш, машин тӀера охьа а воьссина, юьрта юккӀехула боьдучу новкъа охьавогӀуш, МинигӀазан, тхайн дейишин, кетӀа кечира со. ТӀех а ваьлла дӀавоьдучул, аьлла, МинигӀазагӀеран керта вирзи со.

Ахь бохург хӀун ду, со веана хазахетта, ша хӀун там бийр бу, хӀун дика дийр ду ца хууш хьаьвзи сан дейиша МинигӀаз. Эцца, луйш-олуш Ӏашшехъ, довхха чӀепалгаш хьалха дехки суна. Губьранна чайнан стака а малаза цӀера араваьлла волчу ас вуззалцӀепалгаш диира. Уьш гӀиллакхана а доцуш, ас даа лууш, хьалха дехкина дара. Цул тӀаьхьа, дӀавахале юха а вогӀур ву со, аьлла дош а делла, сайн дешича ШаӀрани волчу ваха со.

Юьрта ма-кхеччи ша волчу ца веача, халахета ШаӀранина. Со ШаӀранигӀеран кех чувулуш, делкъан хан хиллера. Учахъ, хьалха текх дуьззина чӀепалгаш а дехкина, уьш дууш Ӏачу ШаӀранин доьзална тӀекхечи со. Массо а суна мара а лилхина, могуш-паргӀат хаьттинчул тӀаьхьа, нуьцкъаша, вита а ца витина, охьахай со чӀепалгаш даа. Минот ялале, «дап» аьлла, чу топ тоьхча санна, шун дассий оха. ГӀалитӀара хьал-де ШаӀранига дӀа а дийцина, зудчуьнга а, берашка а вистхилла, йоккха йолу дейиша Ӏаламат йолчу вахна, церан Ӏодика а йина, аравели со.

Тхан тайпанан а, цӀийнан а уггаре а йоккханиг – бӀешаре дӀакхоччуш лаьтта Ӏаламат чӀогӀа хазахетта хьевзи, пекъар,ша хӀун дича суна там хир бу, ца хууш. Баьрчче, пенах, ша гуттара долчоьхъ, дӀатоьхна сан ден сурт а дара лаьтташ. Чохь Ӏаламатан йобӀан йоӀ Залпаъ а яра. Берийн берех цхьаь массо хена а, вовшашца хийца а луш, Ӏаламатца Ӏаш ду. Цаьр-шимма, вовшашка шабар-шибар а дина, Запаъ араелира. Сан дас аьлларг, лелийнарг, сан Ӏер-вахар дуьйцуш тхойша Ӏаш, Залпаа шуьна чохъ чӀепалгаш да чу.

Со шинхьа уьш диьна воллушехъ, леррина деш къахьагна-кх, аьлла, бехк а хетта, юха а чӀепалгаш даар тӀедуьйжи суна.

ГӀеххьа чӀепалгех а тийсавелла, деца, со дӀавахале юха а схьакхетар ву хьуна, аьлла, со сайн ненан вешин зуда Хьалимат йолчу ваха. Жима волуш сан дукха терго йина, суна дика хилла, дукха хенахъ дуьйна, тхан ненаваша вала а велла, ша Ӏеш, цхьа миска, тамашийна дика дог долуш зуда ю иза. Тахана а тхан нанас олуш ду, иза шена цкъа а несан меха хетта яц, йиша санна хилла ю иза шена, олий.

Собга могуш-паргӀат, тхан ненехъ долу хьал-де а хаьттина, собца кхидӀа а хабарш а дуьйцуш, нохчийн пеша хьалха текха чохъ бод хьакхо йолаели Хьалимат. Ас доггах чӀагӀонаш йира, со вуьзна ву, цкъа кхалла а меца вац, хӀумма а ялур йолуш вац, бохуш. Бакъдерг аьлча, иза а чӀепалгаш дан тохаяларна кхоьрура со.

ХӀан-хӀа, ас аьлларг аьттехьа а ца дуьтуш, ша бохучунна тӀера юхаяла дагахъ яцара Хьалимат.

– И бохург хӀун ду, шарахъ цкъа чу а веана, кхачанах ца кхеташ, дӀавоьду стаг? Ас кечбина кхача хийла биьна ахъ, хӀинца хийра-м ца хета хьуна? – аьлла, дегабаам

беччу кхаьчна халахийтира Хьалиматана. Билгал мотта а ма мега-кх кхунна иза, аьлла дагадеара суна. Хьалиматана халахетийта лаьанне а ца лаьра суна.

– Ахь дуйцург хIун ду, Хьалимат, ас-м хьо кхойна бахара, – аьлла, бехказа а ваьлла, кьера хилла, сецира со, сайн дагахь, хьовсур вай, кхунах хIун хуьлу, аьлла.

Доцца аьлча, оцу Мичак-Юьртахь санна сиха а, дика а чIепалгаш деш нах кхин хир бац! Дукха хан ялале чIепалгийн барз хIюьтти шуьна чохь. Со ву хьуна хIинца оцу чIепалгашка дIа ца хьажалучу ваьлла.

Хала балица, кьурдаш деш, кхаьллинарг кийирахь сацо гIерташ, кIеззиг, жим-жимма кхоллуш, шуьна чуьрнашдIасакегош, айса диьна моттийта, гIеххьа шуьн тIехь а Ийна, юха Хьалиматан Юдика а йина, чIепалгаш мерза дара, аьлла, хаста а дина, цуьнан йоI йолчу ваха со.

Марнене а, невце СаIидбеке а, сайн шиче Заргане а могуш-маьрша а хаьттина, со а, СаIидбека дуйцург дика хезаш вацара со, оцу доьазза диьначу чIепалгаша дог малдина, уьш даг тIе хIиттина, дага моссазза деа, дог керчаш, холчахIюьттина, хьацар а тоьхна Iара со. КIеда, хьена, даьгний, дагазий, чуьра кIалд екьа йолуш а, кIеда йолуш а, дуьра а, туьха тасаза а айса диьна чIепалгаш бIаьргашна дуьхьала лаьттара суна. Дерриг а дуьне цхьана доккхачу чIепалгах тарделлера.

Собгахь вон хьал дара. ХIинций-хIинций ара, хIаваэ волу-кх со, бохуш, ойланаш еш, тхойша цхьацца-шишша цигаьрка оьзна валале доккхачу шуьна чохь, гонаха даьттанан Iам а хIюьттина, чIепалгийн хола хьалха хIюттий тхойшинна. Уьш гучудовллушехь, сайна хаа а хууш, лов-аьлла дерриг дегIах сийна цIе яьлча санна, хьацар туьйхира суна, кийрахь, хаа а луш, цхьа хIума керчира. БIаьргашна дуьхьал Iаьржа бода а беана, гуш лаьтташехь дог вон а хилла, синкхетамах волуш воллура.

Сайн берриг ницкъ гулбина, юьхьIаьржа ца хIуттуш висира со. СаIидбек, реза хилла: «ЭхI, деллахь, ма дика чIепалгаш дан хаьа, моьттахь, хIюкху шун йишина», – бохуш, Зарган хестош, чIепалгаш даа волавелира.

Со и чIепалгаш кхалла бага дIагIатталур йолуш вацара... Собгахь долу хьал хууш воцчу СаIидбека сихвинера со, шуьна тIе хила, бохуш. ВухагIертарх гIертарх гIуллакх хир доцийла а хууш, ойла еш волчу суна цIеххьана дага деа хох беха.

КIон хох биьча жимма дог таIор дацара-те, бохург дара сан дагахь.

Цкьа чIепалг кхоллуш, кхузза хох кхоллуш, айса дуу моттийта, СаIидан бIаьрг тIера ма мосазза бели, сайна хьалхара дакьош цунна хьалха а доккуш, хьацаран кIур хилла Iара со. СаIидбек а вара, гIеххьа хьацар тоьхна, сиха воллуш – сох а, шеха а чIепалгаш даалур долуш вара иза. СаIидбеквуьзначул тIаьхьа дукха ца Iаш, Юдика а йина, араваьлла, юьрта вогIуш, чувирзинчу МиниIазгIаьрга юха дIахьедира со. Дуьхьал кхеттачуьнга салам далар доцург, могуш-маьрша хатта ца кхиалуш, дIаиккхина, дейиша йолчу кхечира со.

МинигIаз, соьга а хьаьжна, ой, со яла хьан, сан Лалаг (Сох цо Лалаг олу), ма чIюгIа бос баьхьна ву хьо, могуш воцуш-м ца хилла, аьлла, цецъелира. Куьзган чу хьаьжча, ван а вара со шийла хьацар тоьхна, докьан баса вахана.

– Могуш-м вара со, амма цомгуш хила мегаш ву. Деца, цхьа а тайпана жижиг дуй вайгахь? – аьлла хаьтти ас.Хетарехь, цхьа кIеззиг а жижиг кхаьллича, гIоло хир йолуш яра суна.

– Ду, стохка гурахь лахъанна бийначу стеран дакъийна жижиг, – аьлла, хазахетийти суна МинигІаза.

– Же, чехка, ялгІу чохь жимма кхарзахь суна, – аьлла, дийхи ас. – Дукха дуьра ду иза, Лалаг, хи чу диллина, туьха дІа ца далийтахь, даалур дац, – бохуш, гІуллакх ма-дарра дан гІертара МинигІаз.

Маззакъдаьлла, дакъаделла жижиг мажардоллалц тоха са долуш вацара со. Кхерзина, хьалха дилли суна. Вайн везачунна ма го и кхача! Дуьра дара, боху ахь, – дара, хьаханор, туьханан берамахь кхерзича санна-м. Лайн хилахь яша а йина, пеша тІехь якъийна неІаран мача санна, онда долу и дуьра жижиг а диьна, тІе алсам басар тухуш кечдина, шекар тасаза цхьа стака чай мелча, чІепалгаш логе гІертачуьра духадевлира.

ХІинца паргІат садаІалора, охьахиьна Іан а, къамел дан а собар а дара. Доцца аьлча, со товелира.

ХІетахь дуьйна тхан чохь чІепалгаш деш дац... Наггахь дикане, воне доцург, юьрта воьдучуьра а гІеххьа хераваьлла со. ХІан-хІа, ас ца бах, цара, вовшашца барт бина, суна хІуьттаренна чІепалгаш дайина. Цара-м суна лург шайн долу дика дара. Делахь а, юьрта ваха аьлла дагадаеча, хІораннан а синан цІарах, хІораннан а хІусамехь, боккхачу Іома юккъехь гІайре санна, гонах даьттанан Іам аХІоьттина, лаьтташ чІепалгийн шаннаш го суна. Цкъачунна со волчохь чІепалгийн цІе ма яккха...

Х. Ошаев

Дендай, кІантгий

(Новелла)

Мангалан хенахь, довхачу дийнахь, дай, кІант, бархІ шо кхаьчна кІентан кІант мангала бахана.

Тхи дожале, мангал хьокхуш кайолура воккхачу стеган, шен кІантал тІаьхьа а ца вуьсура.

Делкъа хенахь, кхоамаза догІмаш доттуш, бохбеллера малх. ТІаьхьа виса велира къена дада. Кеск-кеста соьцура. Коьртара бІегІаган куй дІа а боккхий, хьацар дІадоккхура хьаьжа тІера.

Ткъа цуьнан кІант, хи чу Іоьттича санна, хьацаро вашийнехь а, хьалха дІаоьхура, хьаькхначу цанин шуьйра кес тІаьхьа а дуьтуш. Хаза хьожа яра хьаькхначу алах гІуьттуш.

Жима кІант, моьлкъарчий лелхош, полларчий, цаьпцалгаш лобцуш, лелара ловзуш.

Наг-наггахь воккхачу стаге, юха а воьрзуш, олура кІанта:

– Сихо е, дада, тІетаІалахь. Делкъале хІара аса чекхьяккха еза вайша.

Вист ца хуьлуш, оьгIазвоьдий балхана тIетаIара воккха стаг, кIантана тIаьхьакхиа гIерташ. Вехьаш даIара са. Хьобкхучу цанин аса тIеттIа гатлуш йоьдура.

– И хIун ду хьан, ва дада? Кес даьхьина аса яц иза-м. Бахтар ду-кх. Шуьйрра ластабе мангал, – мохь тоьхна юхавирзинчу кIанта.

Йоккхачу тоьпан хIоь санна, иккхина дог этIаш воьгу воккха стаг:

– Мила Iамо гIерта хьо. Цул а айхьа хьакхаза юьтучу йистошка хьажа!

КIант тIевеара дена. Реза воцчу азца хаьттира:

– Мичхьа йитина ас хьакхаза меттиг?

– Дю шув юххера гой хьуна? ХIара а. Дю коьллашна юххехь ойуш хьаькхна ахь мангал. Нисса ах йол юьсу, хьо тIех ваьллачохь.

Кьийсаме ваьлла дай, кIант.

Оцу хенахь ведда тIевеана дена жима кIант. Баьшначу коьрта тIера, хи санна, Ийдалуш хьацар а долуш.

– Хьажал, дада, ас лаьцна чхьаьвриг, – аьлла кIанта дега. – Гой хьуна кхуьнан маIаш?

– Дика ду, дика ду, – вистхиллачу дас, шен коьртара схьа баьккхина бIегIаг куй кIентан коьрта тиллина. – Хьада, вало ловза хьайна. Новкьа ма гIерта тхуна...

ТIаккха воккхачу стагехьа а вирзина, юха а кьовса хIоьттина:

– боцу бехк суна тIе ма теIабел ахь, дада. Хьайна мангал хьакха ца лаахь, ма хьакха. Ахь гIо ца дича а хьокхур бу ас хIара-м...

– Ма хьакха бохург хIун ду? Дуьнен тIе ваьлчахьана а вац со мангал хьокхуш? – бохуш хиллавоккхачу стага, дарвелла. Кхин цхьана а хIуманан тидам боцуш, луьйш лаьттишехь шен коьртара коьртара бIегIаг куйн(!) шен кIантана тиллина дендас.

– Дада, хIун тиллин ахь суна хIара хьайн куй?

– Ой. Хьуна хьайн кIант санна вац суна сайн хьо а?

КIажвахана велавелла кIант. Озийна дегара схьабаьккхина, кхоьссина мангал юьстах а бахийтина, аьлла:

– Валол соьца, дада. ХIокху метте, варданан ИиндагIехь, Ийр ву хьо. Цанин дакьа айса хьокхур ду ас.

Сарле хьаькхна ваьллера кIант шен цана.

Нохчийн кица ду:

– Нохчочунна цкьа а ца лаьа кхин стаг шел тулийла а, шел сий лекха даьлла хуьлийла а. Амма да воккхаве кIант шел тоьлча.

Х. Ошаев

Хохаш

(Новелла)

Шен гУллакхана ломара охъавеана хилла цхъа итонкхаьлло. Ша деанарг кхочушдина а ваьлла, ца воьдуш, Дубин-Эвлахъ, шен хъаша волчохъ, буйса яккха сецца иза.

Новкъахъ кхалла дика хир я хъешана аьлла, хIусамнанас йоккха сискал йиллина Гуьйранна дIавоьдучу итонкхаьллочун гали чу.

– Шун Итонкхаьллахъ хох каош а бац, хIара хош а хью шайна, – аьлла, цхъа гирда хиллал хохаш а боьхкина хIусамдас хъешан гали чу.

Хъешашка маршалла а делла, волавелла итонкхаьлло лам чу. Оьхуш, оьхуш генна ваьлла иза. Делкъан хан а хила йоьлла. Цхъа хьоста долчу кхаьчча сецца иза садаIа.

Гали чуьрчу сискалх коржам а яккхина, цхъа хох а эцца, бердах ши ког чу а хецца, хIума кхалла хиъна ламаро.

Кхаьллина итонкхаьлlochо хох – цIаро санна, вагийна. КIуолла яйа йоккха сискал тIекхаьллина.

Кхоам бу-кх кхуьна бохуш, и хох берриг биъна ца валалуш, хъеран тIулгал йоккха сискал дIотоьхна ваьлла итонкхаьллохо, гали чу куьг а оьхуйтуш. Баа ца луш керахъ бисинчу хохе а хьоьжуш, оила йинчу ламарочо аьлла:

– Деладуха, хIара гирда хохийн биъна довлалц оха сискал яяхъ, хъажкIан буьртиг боцуш юьсур ю-кх Чаьнтийн чоб!

И аьлла ваьлладчу ламарочо галин бух а лаьцца, «журр» аьлла, бердахчу хецца хохийн гирда.

Илман Юсупов

Безаман хIайкал

(Дийцар)

Цхъа сахът гергга хан ю Света некъа йисттехъ лаьтта. Кхоьруш хьоьжу и Iаьржачу мархаша дIалаьцначу стиглане. ДогIа ду тIетоха кечделла.

Сихха Iаржьели. Асфальта тIе догIанан хьалхара тIадамаш ийги. Дукха хан ялале, шач санна луьста догIа туйхи. Асфальта тIехула кегийра Iовраш евди.

Автобусан остановкин кIайчу павильонан готтачу чобнехълечкъа Света ДогIанах. Машинан гIовгIа ма-хеззи, ара а эккхий, куьг ластадо цо, амма машинаш, хIуьттаренна санна, ца совцуш, тIехюьйлу. Фарийн серлонийн можачу ехачу

зЪаьнаршца вовшийх тийсина йолуш санна хета Светина тЪаьхий-хЪахий хИиттина йоьлху машинаш.

«Бакъ. Хила дезарг хЪаха хилира хЪуна-м, Светлана Умаровна. Бехирий хЪоьгарайонан заведующис сих ма ло новкъа яла, школа цЪанххЪа а гIур яц, аьлла, собарде. ХИинца Геэ хЪайна хIоккхузахъ, сахиллалц», – ша-шена яппарш йо Светас.

ЦеххЪана раз деттачу догIана дийнна цIов, озабой бодашкара сЪа а боккхий, къагабо Светина хЪалха сецначу легкови машина фаранаша. ХЪалхара неI дIаеллало. Света, хIумма а хатта дага а ца догIуш, чухуу.

ТIеда косынка коьртара сЪайоккхушехъ, букъ тIехулий, четий шийла тIадамаш оьгуш хаалой, белшаш хабайо Светас. ТIаккха, шоферехЪа дIа а Юьрзий:

– Баркалла хЪуна. Со цIенна леш йоллура, – олий, елаяларан кеп хIоттайо.

- Ма дика нисъелла хЪо кху къематан дийнахъ хIокху меттиге? Стенга йоьдуш ю хЪо?

Шоферан юьхъ-сибат дика къаста ца ло Свете: машина чуьра чиркхаш летта дац. цу тIе, хаттар деш, корта сЪа а ца берзий цо, лерина шена хЪалха уьдучу тIедачу новкъа хЪоьжу.

– Кхолламан ницкъо кхоьссина-кх со кхуза, – забар ян гIурту Света, – хЪайна некЪахъовзам ца хилахъ, Дикин-Юьрта кхетаехЪа со.

– Дикин-Юьрта хЪаьнга йоьдуш ю хЪо? Я и къайле ю?

– ЦЪангге а. Цигарчу школе хЪехархо хЪажийна со.

Шофер, цIеххЪана велалой, Светега сЪахъоьжу.

– ЦЪана школехъ тарлурий-те вайша, накъост коллега. Со берзан а, чен а амалш йолуш ву.

Света цецъелла хЪоьжу цуьнга. Эххар а кхета иза.

– ХЪо... цигахъ хЪоьхуш-м вац? – олий, цIийлой, кхин ала хIума ца карош юьсу.

Амма цу сохъта бехк боккху ша-шега: «ХЪо йоккха маца хила дагахъ ю. ДитахЪа хИинца мукЪана а, ученица санна, сих-сиха хЪайн и цIийЪялар. Дика ду-кха цунна ца гина».

– Вац дера. Доьшуш ву-кх хЪалхарчу классехъ, – юха а, гIадвахана, воьлу шофер, ша йина забар хазлой.

Светин дог даьтIа марсадуьлу. Геннахъ сега стигал. Светас коран бIаьргаш тIе таIадо хЪаж, догIанан горга тIадамаш, меллаша юьхъигаш яхъеш, дахлуш, охЪашерша кораш тIехула, хЪаж шелдеш.

Миндар тIехъ аркъал таIа Света. ШоферехЪа бIаьргаш карчадо цо. «Ма чIогIа вулавелла Iа хIара, Iодаца кхосса кечвича санна. Вистхилар а дац адамех тера. Оцу некЪа тIе догIаделлачуьра дIадовлуш дац-кх цуьнан и бIаьргаш. ТIехЪаьжна къона ву, Iаламат. Уггаре мехкарех сакЪералун хан ю. Я цаьрга хIун дийца деза ца хаЪа-те? ЦЪа сира провинциал волчух тера ду, хЪехархо велахъ а. Веччалг санна, цу шен Дикин-Юьрта а летий вехара хIара саннарг, дуьненехъ хуьлучун бала а ца кхочуш. Хуур дара-кх кхуьнан метта ХЪамид **сЪавелахЪара**. Иза-х вацарий радйол башха, луьйчура сорур, ша йоIаца цЪаьна нисвелча-м муххале а. Цо кхечу йоIаршка ечу шен Iовдал забарш тIехула хийлазза дов дера дели тхойшиннан».

Светица цъхан курсехъ доьшуш вара Хъамид. Институтан дозалла, комсомолан жигархо, ленински стипендиат... Лечкъа хIун до, Светин ерриг дог-ойла шен хенахъ дIалецира цо. Де-дийне шорлуш, кхуьуш схъабогIура Светин безам...

Наг-наггахъ дагалеца гIерта Света, стенна тIера дIадоладеллера Хъамидаца шен доттагIалла. Бакъду, хъалхарчу курсехъ дуьйна групперчу вукху кIентел башха хетара и цунна. Амма цъха хан яллалц синхааман цIе ца кхоллаелира йоIан дагчохъ...

Массара а бохура Хъамид хаза а, хъекъален а ву. Факультетерчу йоIарийн рогI-рогIана безам боьдур цуьнга. Светин хIетахъ дог этIара: «ХIокхара хIун до, и цъхаь бен кIант воцуш санна. Ма чIогIа марзвелла и кхарна» – ца ешара и шен нийсархойх.

ДогIа лагIдала дагахъ а дац. Машина чохъ йовха ю. Кораш цIандечу шетканашацъханэшшшара шабарш до.

– И хъайн портфель эцца тIехъарчу миндар тIе йилла, – йохайи шоферо Светин ойланаш. – Хала а ма ду и голаш тIехъ латтон.

«Ма хенахъ дагавели хьо, накъост коллега», -Iоттаре ойла йо Светас., амма шега аьлларг до.

– Схъахетарехъ, ишта а,вуьшта а вайша вовшашне довза дезаш ду. Атта дац и мелан гIуллакх хIинцца дича.Сан цIе Идрис ю, – боху шоферо. Цъхана куьйга руль а хъийзош, вукху куьйга киснара схъайоккхий, цъха говза, цигаьрка латайо цо.

– Бакъахъа-м ду. Сан цIе Света ю, – шофере дIахьожу Света. Цигаьркнанан цIаро сих-сиха серлайоху Идрисан оза юьхъ.

«ХIан-хIа, Хъамидах тера хъаса а бац кхуьнан», – ойланаша юха а дIахьо Света.

... Даяхана аькхе.Кхеран ерриге группа цъхана юьрта исбаьхьаллин самодеятельностан концерт гайта йоьдуш ю. Малх кхетта, довха де ду. Автобуса чохъ йоккха тов ю, пеша хъалха санна.ХIора останокехъ керла-керла пасажираш бовлу автобуса тIе. Света ларамаза а Хъамида юххе нисло. Iаламат дуькъа ду салон чохъ. Хъамид шен куьг ницкъ ма-ббу автобусан пенах гIортийна лаьтта, Светина паргIато хилийтархъама.

Светина го цуьнан цIийелла юьхъ, сийначу нейлонови куча тIехъ хъацаран бодане хIоькхнаш къаьста.

– Эрна къахъегна хилла йишас тахана кху кучана иту етташ, – дагахъбалламца велакъежа Хъамид.

«Хи чу Iоьттинчу нIаьна-кIорнех ма тера а ву», – Света гIадъяхана елало, ца ела гIерташ жимма садиттинчул тIаьхъа.

Хъамид цецвелла хьобжу кхуьнга: вела бахъана ца го шена боху цуьнан хъажаро. Амма, цIеххъана хийцалой, и хъажар кхечу экъан тIе долу. Иштта тамашийна цкъа а ца хъаьжна Хъамид Свете. Света цIийло.

Адаман дахарехъ дукха хIума хийцадала там бу цъхана сохътехъ: Дукхазза хийла сапаргIат хъаьжна Света Хъамидан Iаьржачу бIаьргаш чу, дукхазза ларамаза вовшаш хъакхаделла цаьршиннен куьйгаш, амма башха тидаме ца эцна и дерриг хъалха.

Ткъа хIинцца пенах гIортийначу Хъамидан, цIе санна, йовхачу пхъарсан голано ягайо Светин белш. Къамел, ширделла тай санна, хеда, кхин дIа ца тасалуш, автобусан яхар къеначу уьнтIапхьиданчух тера хета...

Хюрш юьрта дIакхаьчча эххар а, Хьамид юха а Светина юххехь ву, амма иза хIинца ларамаза дац. Цхьабакъду, Светига схьа а ца хьожуш, Асетана цхьа синкьераме анекдот дуьйцуш ву и. Амма иза а шеца хIинца цхьа маьIна долуш ду цуьнан...

Цу дийнал дукха а тIаьхьа хуьлуш дерг а дара шеца цхьа мерза догдеттадолуьйтучу кьайленан маьIнех дуьзна. Шен исбаьхьа коспекташ уггаре хьалха Свете лора Хьамида. Театрехь, конохь кхаьршинан меттигаш юх-юххехь нислора. Цул совнаха, цхьа юкьараллин болх а лаьцнера Хьамида Шена тIе, сих-сиха Света Iаш йолчу общежите варна шена бахьана лохуш...

– Хьо ма ойланашка яхана, Света, – вистхуьлу Идрис. – Резайоцуш йогIу-те хьо тхан юьрта?

– Бехк ма биллалахь, Идрис, цхьацца хIуманаш дагадаьхкина Iара со-м. ДIакхача дохкий вай?

– ХIинца дукха гена даха ца деза. Специальность муьлха ю хьан? – хотту Идриса юккьехула.

– Физика.

– Султан Асхабовиче кхаь баккха беза. Физикаш тоьаш бац школехь.

– Хьалхарчу классехь хьехийта сайга физика, эр ду ас директоре, – дIайоькху Светас забар, ела а луш.

– Хьо-м хIуммаь дицдийр долуш а ма ца хилла, – воьлу Идрис. – Соне-м хIоттор хир ма вац ахь со.

– Хьан низам вон хилахь, соне а хIоттор ву, – аййо Светас забар.

Иштта забарш еш, кьамел тасало Светин, Идрисан.

«Суна уггар хьалха моьттинарг нийса ца хилла, хьекъале волчух тера ду хIара-м», – йоккхае Света, Идриса Дуьйцучуьнга лерина ла а доьгIуш. Юьртара школа цо юьцуш, цхьа мерза тохало Светин догойла, ир-кара хIуьтту.

Жимма хан яьлча, Светина Идрисах лаьцна хуург хIара ду:

Идрис шен ненаца Iаш ву. Дикин-Юьртахь. Школехь истори хьоьхуш ву, Светас дешна институт Идриса ши шо хьалха чекхьяьккхина. Хьамид а вевза кхунна, миччара вовзахь а. Амма Света шена дуьххьара гуш ю боху.

Хьамидан цIе йоккху ма-хеззинехь,юха а ойланашка йоьду Света. Идрис дуьйцург, цхьа набарха долуш санна хета...

... Аьхкенаан суьйре. Хьамиддий, Светий ду гIалин урамехула доьдуш. ДIабузуш болчу суьйренан маьлхан гаьргаш лиэпа тIекIелдинчу цIенойн коран бIаьргашкахь. Сира асфальт цхьа аьхна буьжу когаш кIел. Дуьхьалдетталучу адамийн яххьаш тIехь маьлхан зIаьнаршца ийна хазахетарш ду. Светий, Хьамиддий доьду дикка хан ю. Iаржлуш ю. Схьабеллабеллачу аьхкенаан бодашкара зазодоккхучу баьллийн хьожа еттало. Нисса цу хьожанна тIе дахана хIара шиь йоккхачу парке кхочу.

Доккхачу боллан дитта кIеларчу кIайчу гIента охьахуу ший а...

И суьйре, и баьллаш, и гIант диц ца ло Светина. ХIоккхузахь дош делира цо Хьамидана, маре ян. ХIетахь Хьамида боллан гаьнтIера даьккхина кхо гIа диллира Светин жимчу тIоьрмиг чу. «Хьо соьга маре йогIу де тIекхаччалц, хьайца леледелахь хIорш, со хьайна виц ца валийта», - элира цо. ТIаккха Света елаелира: «Иштта нийса хир дац. Иза а аьлла, со йиц ян воллу хир ву хьо. Хьайна а даккхал хьайна кхо гIа сан

цIарах». Хьамида, цхьа ирсе вела а вoлуш, шен записки книжки юккье дехкира баьццарчу мутгах дуьзна боллан ховха гIаш...

XIетахь цхьа забарен хетара Светина шьашшимма а гIаш ловзор, амма тIаь-тIаьхьа и гIаш дарна кхоьруш, лерина Iалаш дора цо. XИинца а ду уьш Идрисан машинан тIаьхьарчу миндар тIехь Iуьллучу портфелан чухуларчу кисаняхь.

Ша муха хьожу а ца хууш, тIехьа хьожу Света. Идрисан тидам хуьлу цуьнан хьажаран, амма цхьа хIиллане кьажа а кьежий, шена хIумма а ца тосаделлачаха, дIавоьрзу. Светин тIехьа хьажар кхечу тайпа туьду цо.

Дога жимма лагIделла. Наг-наггахь стигал кьиекья. Генна хьалхахь сиегаш цхьа можа томмагIнаш го Светина. Идриса боху уьш Дикин-Юьртара лампанаш ю, йогуш.

«Дикин-Юьрт... Цигахь болх бан дезар ду, ларор юй-те со? Юьртахь хала ду бохура Хьамида. Со йодур ю бохура цигара. Бакь луйш-м ца хилла-те иза?..»

Шера дагадогу Светина и де. Оцу дийно цхьа Iийжаме лар йитина даг тIехь.

... Пачхьалкхан экзаменаш тIекхача ши кIира долуш гулло распределени ен комисси. Ерриг курс синтем байна хьийза. Распределени экзаменаш чекхъевлча хир ю моьттуш хиллачу студенташна екхначу стигалахь тоьхна ткьес ду и комисси.

Вехьаш, общежите чуэцкха Хьамид.

– Света, хьуна хезний?

– Хезна.

– XIун до вайшиммо?

– Суна-м ца хаьа.

– Хьо цхьанхьай, со кхечухьай хьажо мега цара!

– Хьажо мега.

– Хьо соьга маре йогуш юй хайтий вайшиммо комиссина. Ахь аьлча муха хир дара-те и?

– Суна изьх хета.

– TIаккха ас эр ду, хьо яьхьаш яцахь. Ерна-м ца кхоьру хьо цара...

Комисси институтан коьртачу корпусехь физически факультетан деканан кабинетехь гульелла. Кабинетана хьалха тоба йина лаьтта Светин группа. Массо синтем байна ву, экзаменашкахь гуттар а сапаргIат хуьлуш берш а цхьаьна.

Уггаре хьалха Хьамид чукхойкху секретаро. Хаьал юьхь тIехь кIай а луш, кабинетан неIарх чохьаволу Хьамид.

Тийналла хIутту гонаха, цхьана масех минотана.

Эххар неI схьаеллало. Хьамид араволу. «Со аспирантурехь вिति», - эли цо массарна а хозуйтуш. TIаккха, куьг а лаьцна, Света корехьа дIаозий.

– ЛадогIал соьга, Света. Хьо маре йоьдуш ю, цундела гIалахь йисса езаш ю ала цаьрга. Ас айса и ца эли, вайша ший а цхьаьнхьа эвла хьажорна кхоьруш. Ткья хIинца направлени сан карахь ю, хьо гIаларчу цхьана школе ца хьажийча бевр бац уьш...

Светин ойланаш, ангалин кад санна, юху... Хьажахь, Хамида уггар хьалха шен гIайгIа бина, со-м дагахь а ца хилла кхенна... XIун дара юьрта хьажийча, цигахь дац Iамо дезаш бераш. Уьш хIун оьшуш ду гIаларчийл. Шинна балха хIотта юьртахь аттахо а хир дара. Юьтур яра-кх гIоза ма хиларг, аспирантура, ша йолччу. Ткья гIалахь совнах меттиг ца хилахь? TIаккха меттиг паргIатьяллалц Iан еза? Я сайн специальность Iадда

а йитина, кхечу, сайна ца безачу балха хЮтта еза? ХІан-хІа, майрачун вортанах а кхозаелла, оццул шарашкахь хийла сатийсина хьехархойн болх дІа а тесна, минот яккхалур яц Свете...

Хьамидана жоп дала лара ца йо Света: иза чукхойкху.

Мичахь болх бан лаба хьуна, аьлла шега хьаттича, Светас шена бен дІа а дац миччахь бича а, олу.

– Хьо Веданан районе хьажайо оха. Реза юй хьо?

– Ю дера со-м, – сихха жоп ло Светас.

– Куьг таІадел хЮккхуза, – ректора кехат хьалха тотту Светина. – Дика мел дерг хуьлийла керлачу меттхь.

– Баркалла.

Ша арайолуш Светас, юха а йоьрзий, хотту: – «Бехк ма биллалаш, кхин совнах заявка юй Ведана районера?

– Заявка-м ю. Амма хьуна цига воГуш некъанакъоствелахь-м бу тамаша, дагахьбалламе велакежа ректор.

– Мича хьажий хьо? – го бо Светина, ара ма еллинехь.

– Веданан районе. Хьамид, цигар еана кхин цхьаь ю заявка, – чЮгГІа олу Светас, ша муха олу а ца хууш.

Массо а Хьамиде хьовсу.

Геххьа хан яллалц вист ца хуьлуш лаьтта Хьамид. Гуш ду и реза цахилар. Эххар а карзахе олу:

– ХІинца соьга, юха чу а гЮй хьуо Ведана районе хьажавайта ала йоллий хьо? Ала ца оьшу и тайпа хІума соьга. Ас дан хІума дац районехь. Цига дІа ма-кхеччинехь, цхьана кьух даьллачу эвла тосур ву. Цигарчу «хьуьжарехь», цивилизацех дІа а хаьдда, маймалан битаме верза ца лаба суна. Цул совнаха, комиссина хаьа со халкъана пайден мичахь хир ву. Ас цхьаьнгте а ца баьхна суо аспирантурехь вита...

Светас ладоьГу Хьамиде, шена хезачух теша а ца тешаш. И муха ду, ва нах?! Аспирантура махала лору-кх Хьамида, схьгарехь, соьца цхьаьна хиларал...

Хьамид, сихвелла Светега бехкаш даха гІерта. Света ю боху цо массо а хІуманна бехкениг. Дича, цхьаь дийр ду боху цо: ловзар чекх ма-деллинехь, ректоратехь Светин районерчу школе яха йиш яц ала деза, маре яхар бахьанехь.

Амма Света цуьнга ладугуш а яц. Цо сацам бина. Иза ша хьажийначу гІур ю, ткъа нагахь Хьамидана цо ма-баххара баккъал а езахь...

... Сарахь общежите веара Хьамид. Йиш йоьхна вара иза. Цу сарахь шаьшшинан хилла къамел диц ца ло Светина.

«Хийцахьайн сацам, – дека лерехь Хьамидан аз, – хайна со везахь. Сан дений-нанний дика нус хир ю хьо. Ма гЮ цу эвла. Хьох ваьлча, хІара дуьне къахьлур ду суна. Цу тІе вайн дайшкара дуьйна схьадоггуш Іедал ду зуда майрачун хІусаме кхалхар. Со аспирантурехь вуьссуш ца хилча а, со, хьуна тІаьхьа а хЮьттина, эвла вахча, суна неІалт эр ду сан наха хьовха, массо а нохчочо а, зудче маре вахана бохуш. И хьан коча амал бахьанехь, бухур бу-те вайшиннан кхоллам»

«ХІан-хІа, Хамид, – олу Светас, сан сацам хийца йиш йолуш бац. Вай массоа гІала дІанисдала гІиртича, эвла мила гІур ву? Хьамид, суна хьо веза. ГІалахь хьуо аспирантурин дуьхьа вуьссуш вацахь, ма хьежахьа юханехьа. Волахьа соьца юьрта,

муьлхха а халонаш ловр яра вайшиммо цхъаьна. Хьо юххехь хилча, со цхъаьна а хIуманах кхоьрур яцара. Бахийтахъа нахе шайна луьург, вайшиннан безам бохо-х баций церан ницкъ кхочур!..»

Хьамида тIаьххъара аьлла дешнаш диц ца ло Светина: «Делахь хIун дийр ду хьуна, Света. Хьайна хуур ду-кх хьуна. Марша гIойла хьо! Амма хьо юьртахь дукха Ийр яц аьлла хета суна: хала ду боху цигахь. Ларор яц хьо. Чоме хьажа хьо халонийн. ТIаккха схъайола со волчу, со хьобга хьобжур ву. Нагахь санна, – эццахь дегадо Хьамидан аз, – хьайн...рицкъа... соьца доьгIна дац аьлла... хьайна хетахь... и гIаш... соьга схъадаийта...»

ЦIеххъана жIаьлеш лета хезна, меттаеа Света. Хорша еача санна, егайо цуьнан белшаш. ДоьгIа тийна. Юьртарчу готгачу урамехула йобдуш ю машина. Кораш цIандеш йолу щетканаш совцийна Идриса, цундела цхъа тийна хета машина чохь. Урамерчу бIогIамаш тIехь кхозучу стогарша корийх чу серлонаш туьйсуш, Идрисан юхь тIехь синтем боцу IиндагIаш уьду...

.....
...

Иуьйранна зIенан отделене йогIу Iаьржа месаш йолу цхъа гIайгIане йоI. Почтальонера конверт а обций, тIе адрес яздо цо. Цецваьлла хьобжу къеа почтальон евзаш йоцчу йоIе: елхаран къурдаш а деш, цхъа гIаш доьхки цо конверта чу. Воккхачу стеган тидам хуьлу гIаш можа хиларан. Цунна мичара хуур ду уьш, дийнна шарахь бохург санна, кху эсала дилхина бIаьргаш долчу йобIан дог хьистинчу безаман хIайкал хилар... Баьцарчу безаман мажделла хIайкал...

А

ა ნაწილ. -ც; иза а ისიც; со а მეც.

д-аа (доу, дира, дьна, дуур ду) გრდმ ჭამა (ჭამს).

ა...ა კავშ. და; ваша а, йиша а ძმა და და; бутта а, сѣдарчий а

მთვარე და ვარსკვლავები.

ābat დ, დ (-ან, -ნა, -ō, -ē; -აშ) 1. ანბანი; 2. й, й (-ან, -ნა, -ō, -ē; -აშ) ნოხчийн ābat დედაენა (ხეხურო ენა), საანბანო წიგნი.

āga დ, დ (-ნან, -ნა, -нō, -нē; -ნაშ) აკვანი.

д-āga (дōгу, дēгира, даьгна) გრდუგ 1. წვა (იწვის, ეწვის); 2. შიში (შიშობს), ეშინია.

д-агар|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) გრდმ. თვლა (თვლის).

д-āgō (д-āga-д-о, дāгийра, дāгийнa, дагор) გრდმ. წვა (წვაავს), დაწვა.

āgō ბ, ბ (-ნან, āgōнна, -нō, -нē; -ნაშ) 1. გვერდი; 2. მხარე.

āgōnч|а в, й; ბ (-ინ, -ინა, -ō, -ē; -ий) მომხრე.

āgōp 1. ზედს. გვერდისა, გვერდითი; დახრილი, მრუდე; 2. ზმნს. ირიბად. ცერად, მრუდედ.

āgōp- როული სიტყვის წინა ნაწილი, აქვს გა-, გადა- ზმნისწინის ფუნქცია āgōp-ძაკხა (-ძოკხუ, -დაккхира, -даккхина) გადახრა (ხრის), გადაცურება.

āgōp|хъажа (-хъожу, -хъажира, -хъажна) გრდუგ, გვერდზე (განზე) გახედვა (იხედება), ცერად ყურება.

д-ада (доду, дедира, дедда) გრდუგ, სუბ. მხ. გაქცევა (მირბის, გარბის).

адам დ, დ (-ან, -ნა, -ō, -ē; -აშ) ადამიანი; გრ. ხალხი.

адмаша ზმნს. ადამიანურად, კაცურად; ადამიანურ ენაზე.

д-адō (д-ада-д-о, дадийра, дадийна) გრდმ. მოტაცება (იტაცებს).

д-āja (дēжа, дēжира, даьжна) გრდუგ. ძოვა (ძოვს).

д-ājō (д-āja-д-о, дāжийра, дāжийна) გრდმ. ძოვება (აძოვებს).

аз დ, დ (ōзан, ōзана, ōzō, ōzē; აზნაშ) 1. ხმა; 2. ბგერა; мукъа (мукъаза) аз ხმოვანი (თანხმოვანი) ბგერა.

д-āza (дōзу, дēзира, даьзна) გრდუგ. დამოკიდებულება (დამოკიდებულია).

аз-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. გახდომა (ხდება),

გამოფიტვა, დასუსტება.

д-а-з|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла) გრდუგ. 1. გაძლიერება (ძლიერდება); 2. დამძიმება (მძიმდება);

д-аз|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) გრდმ. 1. გაძვირება (აძვირებს); 2. ზეიმობა; 3. შექება.

аз-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер| -дийр ду) გრდმ. გამოფიტვა (ფიტავს), გაღვება, დასუსტება, დაუძღურება.

д-аййга (доуьйту, даййтира, даййтина) გრდმ. ვაგზავნა (გზავნის), გამოვზავნა.

айа (ойу, айыра, айына) გრდმ. აღება (იღებს), აყვანა, აწვევა, ამაღლება.

д-айа (дойу, дайыра, дайына) გრდმ. 1. დაკარგვა; წაშლა; 2. თბ. მრ. მოკვლა, მოსპობა.

айа-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. აწვევა (იწვევს), ადგომა, აფრენა.

д-ай|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. 1. წონაში კლება (იკლებს); 2. გაიაფება.

д-ай|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) გრდმ. 1. შემსუბუქება (ამსუბუქებს); 2. გაიაფება.

ай|ар ბ, დ (-ან, -ნა, -ō, -ē; -იშ) უღაიო.

ай-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. ადგომა (დგება), აფრენა, აწვევა, ამაღლება.

ай-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) გრდუგ. აღება (იღებს), აწვევა.

д-айн ზედს. 1. მსუბუქი; 2. იაფი.

айп დ, დ (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) დეფექტი, ზადი; სენი.

айпē, -ниг ზედს. დეფექტიანი, ზადიანი; სნეული.

айс ნაცვ. მე თვითონ; с□ -ს ერგ.

айхь ნაცვ. შენ თვითონ; х□ -ს ერგ.

д-аккха (доккху, даккхира, даккхина) გრდმ. 1. წართმევა (ართმევს); 3. ამოღება, ამოყვანა; 4. მოწვევება, მოგლეჯა; 5. გახსნა; 6. გამოძევა; 7. მოგება (მაგ., ფულით); 8. გაყვანა (მაგ., გზაზე); 9. გამოჩეკა; 10. დაკავება, დაუფლება (მაგ., სახლით); 11. გათხრა, ამოთხრა; 12. გახსნა (მაგ., კლიტით); 13. გახვრება; 14. დაყოფა, დროის სადმე გატარება; 15. გადაღება (მაგ., სურათით).

д-аккхий, -наш ზედს., მრ. რ. დიდები; იხ. დოკხა.

ākha ზედს. 1. ველური; ākha олхазар გარეული ფრინველი; 2. ზმნს. ველურად, საზარლად.

д-акха (декха, декхира, декхна) გრდუგ. წოვა (წოვს), ძუძუს წოვა.

ākхакōтам й, й (-ან, -ნა, -ō, -ē; -აშ) ხოხობი (სიტყვასიტყვით: გარეული ქათამი).

ākхаралла დ მხეცობა, ველურობა.

ākхараллица ზმნს. მხეცურად, ველურად.

ākхарой ākha -ს მრ. რ. მხეცები.

ākхарошха *ზმნს.* მხეცურად.

д-акхō, -рг *მიძღ.* ძუძუმწოვარა, ძუძუთა ბავ-
ში.

ākhtarг (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) ალვა, თეთრი
ხვალა.

д-акъа|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრდუჯ.*
შრობა (შრება), ხმობა, ჭკნობა.

д-акъа-д-алаза, д-акъа-д-алазниг *ზედს.* სველი;
ნედლი.

ākъаниг в, й; б (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) პირლია,
ლოყლაპია.

ākъари й, й (-ან, -ანა, -нō, -га; āкъареш) ზეგა-
ბი.

акъ-д-āла (-дōлу, -д-ēლირა, -д-аьлла, -даьр|дер
ду) *გრდუჯ.*, *სუბ. მხ.* გაშტერება (შტერდება),
გაშეშება; акъдовла *სუბ. მრ.* გაშტერება.

акъ-д-ийла (-дуйлу, -дийлиრა, -дийлла) *გრდუჯ.*
გაშტერება (შტერდება ხოლმე), გაშეშება.

ал *ზედს.* მუქი, მუქი-ყავისფერი.

д-акъийна, -рг *მიძღ.* გამხმარი, გამოყვანილი
(*მზეზე, პოლში*). **д-акъō** (д-акъა-д-ო, дакъийრა,
дакъийна) *გრდმ.* განხობა (ახმობს).

āла (ōлу, ოლირა, აьлла, аьр|ар ду) *გრდუჯ.* თქმა
(ამბობს).

д-ала¹ (ლა, დ-ელირა, დ-ელла, лер|лийр ду) 1.
გრდუჯ. მოკვდომა (კვდება), მიცვალება; 2.
სიკვდილი.

д-ала² (ლო, -делиრა, დ-ელла, лур) *გრდმ.* მიცემა
(აძლევს).

д-āла (дōлу, дēлиრა, даьлла, даьр|дер ду)
გრდუჯ. 1. დამთავრება (მთავრდება); 2. აღმო-
ცენება; 3. გასროლა; 4. გასვლა (გადის),
გადასვლა; □рамē **vāла** ქუჩაში გასვლა; 6. გა-
ღწევა; бIаьстенга дāла გაზაფხულამდე გა-
ღწევა; 7. ჩამოშორება, მოკვეთა; 8. *აქვს მე-
შველი ზმნის ფუნქცია:* дохкō дāла სინანუ-
ლის განცდა; Парадāла აღიარება; бIаьстē
яьлла გაზაფხული დადგა.

āлапIа დ, დ (-ინ, -ინა, -ō, -ē; -აშ) ხელფასი,
ჯამაგირი.

алашIа й, й (-ინ, -ინა, -ō, -ē; -აშ) სასაპაღნე
ცხენი; ლაფშა.

алкханч й, й (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) შოშია.

д-алла (доллу, даьллиრა, даьल्लीна) *გრდუჯ.*,
სუბ. მხ. რაიმეში ყოფნა (არის, მდებარეობს).

д-аллалц¹ *ზმნს.* სიკვდილამდე.

д-аллалц² *თანდ.* -მდე (*დროული გაგებით*);
бархI сахьт даллалц რვა საათამდე; бIаьстē
ялалц გაზაფხულამდე.

д-аллō (д-алла-დ-ო, даллийრა, даллийна) *ობ. მხ.*
ყოფნა (ამყოფებს), დაპატიმრება, დამწყვდევა.

д-алō *შორისდ.* აბა, ჰე, ჰიდა.

д-āлō (д-āла-დ-ო, дāлийრა, дāлийна) *გრდმ.* 1.
მოყვანა (მოჰყავს); 2. გაყვანა.

āлō, -ниг *ზედს.* მოყავისფრო.

алсам *ზმნს.* ბლომად, საკმარისად, უხვად,
მნიშვნელოვნად მეტი.

д-алхō (д-алха-დ-ო, далхийრა, далхийна) *გრდმ.*
ჩვილი (ჩვიის), წუხილი.

āлу й, й (-ან, -ანა, -нō, -га; -აშ) ალი, მხურვა-
ლება, სიცხე.

алха (олху, аьлхира, аьлхина) *გრდმ.* ჩეჩვა (ჩე-
ჩავს), წეწვა.

āмал¹ й, й (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) ზნე, ხასიათი,
ჩვეულება.

□мал² д (-ან, -ანა, -ō, -ē) შესაძლებლობა, სა-
შუალება.

амма *კავშ.* მაგრამ, მაინც; *ოგივეა, რაც* делась
ა.

ан д, д (энан, энна, энō, энē; энаш) ტეხა,
რევემატიზმი.

д-ан (до, дира, дина, дер|дийр ду) *გრდმ.* 1. კე-
თება (აკეთებს), გაკეთება; 2. აშენება; *ჩა* дан სა-
ხლის აშენება; 3. შობა (შობს).

д-āн¹ (дōгIу, деара, деана) *გრდუჯ.* მოსვლა
(მოდის).

д-āн² (дахьа, деара, деана) *გრდმ.* მოტანა (მო-
აქვს).

д-āн³ (дов, дайра, дайна, довр ду) *გრდუჯ.* 1.
დაკარგვა (იკარგება), გაქრობა; 2. ჩაქრობა.

д-āн⁴ (*აწმყ.* – , дайра, дайна) *გრდუჯ.* ნახვა
(ნახავს), დანახვა.

āнIа й (-ან, -ანა, -ō, -ē) ჰორიზონტი; *ოგივეა,
რაც* āнайист.

ангали д, д (-ან, -ანა, -нō, -га; ангалеш) შუშა;
მინანქარი.

андō й,й (-ან, -ანა, -нō, -нē; -ნაშ) სიმაგრე, სიმ-
ტკიცე, სიმყარე.

д-аннē а *ზმნს.* სრულიად, სრულებით.

д-аō (д-аа-დ-ო, даийრა, даийна) *გრდმ.* ჭმევა
(აჭმევს).

āра¹ (ōру, ოриრა, ოрина) *გრდმ.* ლეწვა (ლე-
წავს), გაღეწვა.

āра² *ზმნს.* გარეთ (*უპასუხებს კითხვაზე: საით?*).

āра- *როული სიტყვის წინა ნაწილი, გამოხატავს
მიმართულებას შიგნიდან გარეთ: āра-д-ада გრდუჯ.-
სუბ. მხ.* გარეთ გავარდნა (ვარდება).

д-āра (дōру, дēриრა, дēрина) *გრდმ.* 1. ჭრა
(ჭრის); 2. ნაჭრებად დაჭრა, დაყოფა; კეპვა.

āрара¹ 1) *ზედს.* მინდვრისა, ველისა, საველე;
2) *გაღატ.* უცხო; 2. *ზმნს.* გარეთა, გარედან.

āрахула *ზმნს.* გარედან.

āрахь *ზმნს.* გარეთ.

āрахьā *ზმნს.* გარეთ, გარეთა მხარეს.

āрахьāра 1. *ზედს.* გარეგანი, საგარეო; 2. *ზმნს.* გარედან.

арданг й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ხროვა, გუნდი.

ārē й, й (-нан, āрена, -нō, -нē; -наш) ველი, მინდორი, ვაკე.

д-аржа (даържа, даържира, даържина) *გრდუვ.* 1. გაშლა (იშლება), გაგება, დაფენა; 2. გავრცელება; 3. ნაპირზე გადასვლა (*მდინარისა*); 4. ამღვრევა.

д-аржō (д-аржа-д-о, даржийра, даржийна) *გრდმ.* 1. დაწყობა (აწყობს); книгаш დარжō წიგნების დაწყობა; 2. დაგება, გაგება; 3. გავრცელება; хабар დარжō ხმის გავრცელება; 4. ამღვრევა; хи დარжō წყლის ამღვრევა.

аркъал *ზმნს.* გულაღმა, გართხმით.

аркъал *როული სიტყვის წინა ნაწილი, აქვს ა-, ამო-, ზმნისწინების ფუნქცია: аркъал-д-аккха* *გრდმ, ობ. მხ. ამობრუნება (აბრუნებს), ამოვირავება.*

арс б, б (орсан, орсана, орсō, орсē; аърснаш) ნაფხაჭნი, ნაკაწრი.

д-арста (дерста, дерстира, дерстина) *გრდუვ.* გასუქება (სუქდება).

д-арстō (д-арста-д-о, дарстийра, дарстийна) *გრდმ.* გასუქება (ასუქებს).

арт-д-ала (-ло, -д-елира, -делла, -лур) *გრდუვ.* დახლუნგება (ხლუნგდება), დაბლაგვება.

арт-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* დახლუნგება (ახლუნგებს), დაბლაგვება.

аса *ნაცვ. მე; со -ს ერგობ.*

д-асса|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* დაცლა (იცლება), გამოცლა, დაცარიელება.

д-ассō (д-асса-д-о, дассийра, дассийна) *გრდმ.* დაცლა (ცლის).

д-аста (досту, даьстира, даьстина) *გრდმ.* 1. გახსნა (ხსნის).

д-аста|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла) *გრდუვ.* გახსნა (იხსნება).

астагIа *ზედს.* კოჭლი.

āта (ōту, ოტიра, აბტა) *გრდმ.* დანაყვა (ნაყავს), დაფხვნა, დაღორღვა.

д-ата (дета, детира, детта) *გრდუვ.* 1. შედედება (დედება), შესქელება; 2. ქსოვილის ზომაში მოკლება (იკლებს).

āтагIа й, й (-ин, -ина, -ō-, -ē; -аш) ხეობა, ველი.

āта-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* ფხვნა (იფხვნება), ფშვნა, მსხვრევა.

д-атō (д-ата-д-о, датийра, датийна) *გრდმ.* 1. დატკეპნა (ტკეპნის); 2. შედედება.

атта 1. *ზედს.* ადვილი, იოლი; 2. *ზმნს.* ადვილად, იოლად.

д-атта (дотту, деттира, деттина) *გრდმ.* ცხობა (აცხობს), შეწვა.

д-атта|д-ала (-ло, -д-елира, -делла) *გრდუვ.* ცხობა (ცხვება), შეწვა (იწვის).

аттачу-д-аккха (-доккху, -даьккира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მხ.* შემსუბუქება (ამსუბუქებს, უმსუბუქებს), გაადვილება.

аттйокх й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ოფოფი.

д-ātIа (дētIа, дētIира, даьтIа) *გრდუვ.* გახლენა (იხლინება); გახევა, გასკდომა.

д-ātIō (д-ātIа-д-о, дātIийра, дātIийна) *გრდმ.* 1. ხლენა (ხლენს); 2. გაპობა (აპობს).

ах (ᄃханан, ᄃханна, ᄃхаммō, ᄃханга; аьхнаш) *რიცხვ.* ნახევარი.

āха (ōху, ᄃхира, аьхна) *გრდმ.* ხვნა (ხნავს).

д-аха¹ (дōьду, дахара, дахна, гIор|гIур ду) *გრდუვ.* 1. წასვლა (მიდის); 2. დენა (დის); хи дōьду წყალი მიდის; 3. *გადატ.* გათხოვება.

д-аха² (деха, дехира, дехна) *გრდუვ.* თრობა (თვრება).

д-āха¹ (дēха, дēхира, даьхна) *გრდუვ.* ცხოვრება (ცხოვრობს).

д-āха² (дōху, дēхира, даьхна) *გრდმ.* 1. ამოღება (იღებს); 2. წართმევა.

ах-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მხ., შუაზე* გაყოფა (ყოფს).

ах-д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრდუვ, სუბ. მხ., შუაზე* გაყოფა (იყოფა). *სუბ. მრ.* ахIдовла.

д-ахана|д-āн (-дōгIу, -деара, -деана) *გრდუვ.* წასვლა-მოსვლა.

д-ах|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გავრცელება* (ავრცელებს).

ах-д-аха (-дōьду, -дахара, -дахна, -гIор|гIур ду) *გრდუვ.* განახევრება (ნახევრდება).

ах-д-āха (-дōху, дēхира, -даьхна) *გრდმ, ობ. მრ., შუაზე* გაყოფა (ყოფს), ტოლად გაყოფა.

ах-д-ийла (-дуйлу, -дийлира, -дийлла) *გრდუვ.* შუაზე გაყოფა (იყოფა ხოლმე).

ахк д, д (аьхкан, аьхкана, аьхкō, аьхкē; -аш) 1. უფსკრული; 2. მთის მდინარე.

ахка (охку, аьхкира, аьхкина) *გრდმ.* ბარვა (ბარავს), თხრა.

д-ахка¹ (дехка, дехкира, дехкина) *გრდუვ.* გამრავლება (მრავლდება), მოგება (იგებს) *ხობი და მობთ;* етт бехкина ძროხამ მოიგო.

დ-ახკა² (дохку, дехкира, дехкина) *გრძმ. 1.ობ. მრ. დალაგება (ალაგებს); 2. დანიშვნა (დროობა).*

დ-ახკა³ (дохку, даьхкира, даьхкина) *გრძუვ. ხუბ. მრ. რაიმეში ყოფნა (არის, მდებარეობს, შეიცავს). იბ. დალა².*

დ-ახკა⁴ (догIу, даьхкира, даьхкина) *გრძუვ. ხუბ. მრ. მოსვლა (მოდის).*

დ-ახკა|დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა, -ლურ) *გრძუვ. ლპობა (ლპება).*

ახკარგ დ, დ (-ან, -ანა, -ნ, -ნე; -აშ) ბებერა; ბუშტი.

დ-ახკი¹ (დ-ახკა-დ-ო, დახკირა, დახკინა) *გრძმ. ლპობა (აღპობს).*

დ-ახკი² (დ-ახკა-დ-ო, დახკირა, დახკინა) *გრძმ. ობ. მრ., რაიმეში დაკავება (უკავია), გამოკეტვა; куйгаш кисана дахкō ხელების ჯიბეში ქონა.*

დ-ახი¹ (დ-ახა-დ-ო, დახირა, დახინა) *გრძმ. თრობა (ათრობს).*

დ-ახი² (д-аха-д-о, дāхийра, дāхийна) *გრძმ. ცხოვრება (აცხოვრებს).*

ახჩა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნ, -ნე; -ნაშ) ფული.

დ-ახჩა (дехча, дехкира, дехчина) *გრძუვ. წრობა (იწრობა).*

დ-ახჩი¹ (д-ახჩა-დ-ო, დახჩირა, დახჩინა) *გრძმ. წრობა (აწრობს).*

ახხა ნაცვ. შენ; ხო -ს ერგატ.

ახხა (охьу, аьхкира, аьхкина) *გრძმ. ფქვა (ფქვავს).*

ახხარ 1. მხდ. ფქვა; 2. დ, დ (-ან, -ანა, -ნ, -ნე; -აშ) მჭადის ფქვილი.

დ-ახხა¹ (даьхха, даьхкира, даьхкина) *გრძუვ. შიშის არქონა (შიში არა აქვს).*

დ-ახხა² (хьо, даьхкира, даьхкина, хьор|хьур ду) *გრძმ. წადება (მიაკვს).*

დ-ახხი¹ (д-ახხა-დ-ო, დახხირა, დახხინა) *გრძმ. მოყინვა (ეყინება), დაზრობა, გაშეშება.*

დ-აц ბუ-ს უარყ. ფორმა არ არის; арахь ло дац გარეთ თოვლი არ არის.

დ-აца (дōцу, дēцира, даьцна) *გრძუვ. მიიმე სა-მუშაოს შესრულება.*

დ-აц|д-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა, -ლურ) *გრძუვ. შემცირება (მცირდება), დამოკლება; дēнош дацделла დღეები დამოკლდა.*

დ-აц|д-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დიერ ду) *გრძმ. შემოკლება (ამოკლებს), დამოკლება.*

დ-აი¹ (д-აца-დ-ო, дāцийра, дāцийна) *გრძმ. 1. მწვემსვა (მწვემსავს); 2. გადატ. ექსპლოატაცია.*

აშა ნაცვ. თქვენ; აუ -ს ერგატ.

დ-აშა (деша, дешира, дешна) *გრძუვ. 1. დნობა (დნება); лō деша თოვლი დნება; 2. დასველება, დაღბობა.*

д-āша¹ (дēша, дēшира, даьшна) *გრძუვ. მოწონების, პატივისცემის დამსახურება (იმსახურებს).*

д-āша² (дōшу, дēшира, даьшна) *გრძმ. პარსვა (იპარსავს).*

д-აшо¹ (д-აშა-დ-ო, дашийра, дашийна) *გრძმ. ლბობა (აღბობს), დასველება.*

д-аIа (доIу, даьIира, даьIина) გრესა (გრესს).

Аь

აьлла ნაწილ. -ო, -ოქო, -მეთქი.

აьларг āла -ს ნამყო დროის მიმდ. მოქმედი, ნათქვამი.

აьларгдар მხდ. გამგონობა, დამჯერობა; მორჩილება.

აьларгцадийриг მიმდ. გაუგონარი, ურჩი.

აьлха й, й (-ნან, -ნა, -ნ, -ნე; -ნაშ) საღესი ქვა.

აьрга ზედს. მკვახე, უმწიფარი.

აьрда-ბIორIამ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ნ, -ნე; -აშ) სა-ყრდენი ბოძი.

აьрзū й, й (-ნ, -ანა, -ნ, -ნე; -აშ) არწივი.

აьррū 1. ზედს. მარცხენა; 2. ზმნს. მარცხნივ.

აьრტა ზედს. ჩლუნგი, ბლაგვი.

აьрха 1. ზედს. ჯიუტი, კერპი; ანცი; 2. ზმნს. ჯიუტად; ჭირვეულად.

აьрха-დ-ალა (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრძუვ. გაურჩება (ურჩობს).*

д-аьсса¹ ზედს. 1. ცარიელი, დრუ; 2. დაუკავებელი, უპატრონო; 3) თავისუფალი; 4) ფუჭი, უშინაარსო; даьсса хабар ფუჭი ღაპარაკი; 2. ზმნს. ცარიელა, ტვირთის გარეშე.

აьтгехьā а ზმნს. ახლოსაც არ, არც სულ მთლად.

აьттō б, б (-ნან, аьттонна, -ნ, -ნე; -ნაშ) წარმატება, გამარჯვება, ბედი, იღბალი.

აьттū 1. ზედს. მარჯვენა; 2. ზმნს. მარჯვნივ.

аьхка ზმნს. ზაფხულს, ზაფხულის დროს.

аьхкē й, й (-ნან, аьхкенна, -ნ, -ნე; -ნაშ) ზა-ფხული; аьккē яккха ზაფხულის გატარება.

აьшпаш б (аьшпийн, -ანა, -ა, -კა) მხოლოდ მრ-ში ტყუილი; аьшпаш ботта ტყუილის თქმა (ამბობს), ცრუობა.

აьшпашбуттург მიმდ. მატყუარა,

ცრუ.

ბ

ბაბა ი, ბ (-ინ, -ინა, -ას, -ი; -ნაშ) 1. დედაკაცი; 2. ბავშვ. ბებიი.

ბაგა¹ დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნ□, -ნ□; -ნაშ) ფიჭვი.

ბაგა² ი, ი (-ნან, -ნნა, -ნ□, -ნ□; -ნაშ) პირი.

ბაგალეარ მხდ. ყბედობა, ლაქლაქი; ლანძღვა, გინება.

ბაგახ ზმზ. 1. პირში; 2. ზეპირად.

ბად ი, ი (ბედან, ბ□დана, ბ□დ□, ბ□დ□; ბ□დაშ) ოსვი.

ბაჯა ბ (ბეжан, ბეжана, ბეж□, ბეж□) ჯოგი; ნახირო.

ბაჯა ვ, ბ (-ინ, -ინა, -ას, -ან□; -ნაშ) ქვისლი.

ბაზა დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნ□, -ნ□; -ნაშ) ურთხელი.

ბაი ბ, ბ (ბ□□, □□□□, □□□□, □□□□□; □□□) 1. მღვლო, მღვლობი; 2. ყამირი, ნასვენი მიწა.

ბაილახ-დ-ისა (-дуйсу, -дисира, -дисна) დაობლება (ობლდება).

ბაინ ზედს. ობლისა.

ბაირახ ი, ი (-ან, -ანა, -ი, -ი; -აშ) დროშა, ბაირადი.

ბაკხიჩუშხა ზმზ. ბებრუღად.

ბაკყალ ზმზ. მართლა, ნამდვილად.

ბაკ შორისდ. ჰო, მართლა.

ბაკყახარა, **ბაკყახარნიგ** ზედს. სწორი, წესიერი; უტყუარი, უეჭველი; ზრდილი.

ბაკ-დ-ან (-до, -дира, -дина) გრდმ. მართლება (ამართლებს), გამართლება; დადასტურება, დამოწმება, დამტკიცება.

ბაკ-დ-აц მართალი არ არის, ტყუილია. ბაკდაц ი? მართალი არ არის? ტყუილია?

ბაკ-დ-ерг მიძ. ნამდვილი, ჭეშმარიტი.

ბაკ-დ-у მართალია, მართალი არის; ბაკ-დуй ი? ეს მართალია?

ბაკ,ლენ (-л□, -лийра, -лийна) გრდუგ. სიმართლის თქმა (ამბობს).

ბაკბ ი, ი (-ნან, ბაკьонна, -ნ□, -ნ□; -ნაშ) წესი, რიგი; უფლება.

ბაკბოцаხილარ მხდ. უკანონობა; უუფლებობა.

ბალ ბ, დ (ბ□лан, ბ□лана, ბ□ლ□, ბ□ლ□; ბაьლნაშ) ხელი (თამაშში...).

ბალა ბ, ბ (-ნან, -ნნა, -ნ□, -ნ□; -ნაშ) დარდი, მწუხარება; ტანჯვა.

ბალახეგარ მხდ. ტანჯვა, წვალება, წამება.

ბალგ დ, დ (-ან, -ანა, -ი, -ი; -აშ) მიწავაშლა.

ბალდა დ, დ (-ინ, -ინა, -ი, -ი; -აშ) ტუჩი, ბაგე; ლაში.

ბალ ი, ი (ბоллан, боллана, болл□, болл□; ბაьллаშ) აღუბალი.

ბალხა ზმზ. სამუშაოდ, სამუშაოზე.

ბარამ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ზომი; ტვეა-დობა.

ბარგოლ ი, ი (ბარг□лан, ბარг□лана, ბარг□ლბ, ბარг□ლბ; ბარг□ლაშ) ბორკილი, ხუნდი.

ბარზ ბ, დ (ბорзан, борзана, борзბ, борзბ; ბაьრზანაშ) ბორცვი; ყორღანი; ბეჭი, სერი.

ბარკალა დ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) მადლობა.

ბარტ¹ ბ, ბ (ბертан, бартана, бартб, бартб; ბერტაშ) პირობა, შეთანხმება.

ბარტ² ბ, დ (ბертан, бартана, бартб, бартб; ბერტაშ) პირი, ბაგე; ტუჩები.

ბარტა ზმზ. ზეპირად.

ბარტბეტარ მხდ. ლანძღვა, გინება.

ბარტხატარ მხდ. დაკითხვა, ჩვენების ჩამორთმევა.

ბარტხბ ვ, ი; ბ (-чун, чунна, -чб, -чуйнга; ბარტхой) მოკავშირე.

ბარტცახილარ მხდ. შეუთანხმებლობა, მოუთრეგებლობა.

ბარქ (-ანან, -ანნა, -ამმბ, -ანნბ; -ანნაშ) როცხვ. რვა; ბარქ-ბარქ რვა-რვა; ბარქაза რვაჯერ; ბარქალღა მერვე.

ბასარ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) საღებავი; ბასარღა ფერის გამოცემა.

ბასე ი, ი (-ნან, ბასენна, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) ფერდობი, კალთა (მთისა).

ბასმა ბ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) ჩიოთი.

ბატ ი, ი (ბетан, бетана, бетб, бетб; -აშ) პირი, ბაგე, დინგი.

ბატ-ბატყახ ზმზ. ყოველთვიურად.

ბაха (ბбху, ббхира, баьхна) ლაპარაკი (ლაპარაკობს).

ბაхам ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) მეურნეობა; ქონება.

ბაхамღა ვ, ი; ბ (-дбн, -дбна, -дас, -дбга; -დაი) პატრონი, მეპატრონე; მფლობელი.

ბაყანა დ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) მიზეზი, საბაბი.

ბაყანბ, -ნიგ ზედს. მიზეზობრივი.

ბაიბ¹ ვ, ი; ბ (-чун, -чунна, -чб, -чуйнга; ბაиц) წოვა-თუშო.

ბაშიღამ ბ, დ (-лбман, -лбмана, -лбмб, -лбмб; -ლაьმნაშ) თოვლიანი მთა.

ბაშხა 1. *ზედს.* შესანიშნავი, ჩინებული; განსაკუთრებული; ბაშხა-ბაშხა სხვადასხვაგვარი; 2. *ზმნს.* შესანიშნავად, ჩინებულად, გამოჩნევით.

ბაშხალა სხვაობა, განსხვავება; თავისებურება.

ბაьцара *ზედს.* მწვანე.

ბაьчча *ვ, ი; ბ* (-ნან, -ნა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ) ბეღადი, მეთაური.

ბეგაშ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ხუმრობა, ოხუნჯობა.

ბეგაშე *ზედს.* სახუმარო.

ბეგაშენა *ზმნს.* ხუმრობით.

ბეღარ *ი, ი* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ტანსაცმელი, სამოსი.

ბეჯანა *დ, დ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი, საქონელი; ბეჯანან ჯიჯიგ საქონლის ხორცი.

ბეჯიუ *ვ, ი; ბ* (-იუნან, -იუნა, -იუნობ, -იუნებ; -იუი) მწვემბი (*მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვისა*).

ბეჯამ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) სიყვარული, ტროლობა.

ბეჯამანა *ზმნს.* სახსოვრად.

ბეჯამბარ *მასღ.* იმედის გაცრუება; გულის გატეხა, რწმენის დაკარგვა.

ბეჯამე, -ნიგ *ზედს.* სიმპათიური; მიმზიდველი.

ბეკხამ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ანგარიშის გასწორება; სასჯელი; ბეკხამხობ შურისმაძიებელი.

ბეკა *ი, ი* (ბოკან, ბოკანა, ბოკობ, ბოკებ; ბოკიი) კვიცი.

ბელი *ი, ი* (ბელიან, ბელიანა, ბელიობ, ბელიებ; ბელიაშ) ბარი (*რქიანის სამეურნეო იარაღი*).

ბელიამ *ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ) სიცილი.

ბელიამე, -ნიგ *ზედს.* სასაცილო.

ბელხაზა 1. *ზედს.* უმუშევარი; 2. *ზმნს.* უმუშევრად; ბელხაზალა უმუშევრობა.

ბელხაზობ *ვ, ი; ბ* უმუშევარი.

ბელხალობ *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუნგა; ბელხალობი) მუშა, მუშაკი, მომუშავე.

ბელხაობ *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუნგა; ბელხაობი) მუშაკი, მომუშავე; ბელმანან ბელხაობ მეცნიერ-მუშაკი.

ბელხი *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ნობ, ბელხებ; ბელხეშ) შეველა, დახმარება, ნადი, მამითადი.

ბელაშ *ი, ი* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) მხარი; მხარ-ბეჭი.

ბენ *ბ, ბ* (ბენან, -ანა, ბენობ, ბენებ; ბენაშ) ბუდე.

ბენ *ზმნს.* მხოლოდ, მარტო.

ბენდობი, -რგ *მიძღ.* უმნიშვნელო, წვრილმანი.

ბენდობიუშ *აბსოლ.* უხალისოდ, გულგრილად.

ბეპიგ *დ, დ* (ბაეპან, ბაეპანა, ბაეპობ, ბაეპებ; ბაეპაშ) პური.

ბერი *დ, დ* (ბერიან, ბერიანა, ბერიობ, ბერიებ; ბერაშ) ბავშვი, ყმაწვილი.

ბერილა *დ* (-ინ, -ინა, -ობ, -ებ) ბავშვობა, ყრმობა.

ბერიამ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) მარილწყალი; ცხარე საწებელი.

ბერახ *ზმნს.* ბავშვობაში, ბავშვობისას; ყრმობაში.

ბერი *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ნაპირი, ფლატე.

ბერი *ვ, ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუნგა; ბერიეშ) ცხენოსანი, მხედარი; ჯიგითი.

ბერკატ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) სიუხვე, ბარაქა, დოვლათი; შექლება, სიმდიდრე.

ბერკატე, -ნიგ *ზედს.* ბარაქიანი, უხვი, დოვლათიანი.

ბერკა, **-ნიგ** *ზედს.* დახეული, დაგლეჯილი; ცუდად (*ღარიბულად*) ჩაცმული.

ბერიობა, -ნიგ *ზედს.* ჭრელი (*ითქმის ფრინველებზე*).

ბერგა *ზმნს.* ძაღად, ძალით, იძულებით, ძალდატანებით.

ბერგალ *ზმნს.* პირქვე.

ბერგაობ *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუნგა; ბერგაობი) შეთქმული.

ბერგახ *ზმნს.* თანხმობაში, კავშირში; მეგობრულად.

ბერტი *ი, ი* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ყელი (*ჭურჭლისა, ხეჭმისა და მისთ*).

ბერტიტა *რიცხვ.* თვრამეტი; ბერტიტაზა თვრამეტჯერ; ბერტიტატი მეთვრამეტე.

ბესა *ზედს.* ფერმიხდილი, ფერმკრთალი; უფერო, უფერული.

ბეს-ბესარ *ზედს.* ფერად-ფერადი; სხვადასხვაგვარი.

ბესი *ი, ი* (-ან, -ანა, -ნობ, -გა; ბესეშ) ლოყა.

ბესობ, -ნიგ *ზედს.* მოფერმკრთალო.

ბეტან *ზედს.* მოვარისა, მოვარიანი; ერთი თვისა, თვიური.

ბეხ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ბრალი, დანაშაული.

ბეხა *ზედს.* უბრალი, უდანაშაული.

ბეხბაკხარ *მასღ.* 1. გაკიცხვა; 2. საყვედური, სამღურავი.

ბეხბერი, ბეხბოლი *მიძღ.* დამნაშავე, ბრალეული.

ბეხბიუ, -რგ *მიძღ.* უდანაშაული, უბრალი.

ბეხებ *ზედს.* დამნაშავე.

беш й, й (ბეშან, ბეშანა, ბეშო, ბეშე; бошмаш) ბალი; стѡмийн (ბერიინ) беш ხეხილის (საბავშვო) ბალი.

ბეша *ზმს.* ბალისკენ, ბალში (*გამოხატავს მიმართულებას*).

ბეшахო в, й; б (-чун, -чунна, -чო, -чуьнга; бешахой) მებადე.

билгала *ზედს.* განსაზღვრული, გარკვეული, დაზუსტებული.

билгалдѡцу, -рг *მიმღ.* გაურკვეველი, განუსაზღვრელი.

билгалო й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -наш) 1. ნიშანი, ნიშან-თვისება; 2. აღნიშვნა; ჭდე.

билгал *ზმს.* ზუსტად; გარკვევით; უმჭკველად, ნამდვილად.

бирдолаг д, д (-ан, -на, -ო, -ნე; -аш) ღამურა.

ბო д, д (-н, -на, -ნო, -ნა; бай) ობოლი; байлахь დისა დაობლება.

ბოга д, д (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -наш) ჯამი, ღრმა თეფში.

ბოდ б, б (бедан, бедана, бедო, бедე; бедаш) ცომი.

ბოდა б, б (-нан, -нна, -ნო, -ნე) სიბნელე, ბურუსი, ბინდი.

ბოданე, -ниг *ზედს.* ბნელი, ბნელით მოცული, უკუნი; *გადატ.* უმეცრება, სიბნელე.

ბოდაшкахь *ზმს.* სიბნელეში, ბნელში.

бож й, й (-ан, -ана, -ო, -ნე; бежалой) ვაცი, მამალი თხა.

ბოжа в, б (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -рий) კაცი, მამაკაცი, ვაჟკაცი.

ბოჯაбер д, д (-ბერан, -ბერანა, -ბერო, -ბერე; -ბერаш) ბიჭი, ბიჭუნა.

божал д, д (-ан, -на, -ო, -ნე; -ш) თავლა, ბოსელი.

бокьялла *ზმს.* სერიოზულად.

ბოлам б, б (-ан, -на, -ო, -ნე; -аш) მოძრაობა, მიმოსვლა.

ბოлар *მხდ.* 1. სიარული, სვლა; 2. ტემპი (*მუშაობისას*).

ბოларехь *ზმს.* ნაბიჯით.

ბოлат д, д (-ан, -на, -ო, -ნე; -аш) ფოლადი.

болх б, б (белхан, балхана, балхო, балхе; белхаш) მუშაობა, სამუშაო.

боргал й, й (-ан, -на, -ო, -ნე; -ш) მამალი; იხ. нӀаьна.

борз й, й (берзан, барзана, барзო, барзе; берзалой) მგელი.

борц б, д (берцан, берцана, берцო, берце; берцаш) ფეტივი.

борш й, й (бершан, баршана, баршო, барше; бершалай) მოზვერი.

бос б, д (бесан, басна, басო, басე; беснаш) ფერი.

богт й, й (бетган, батгана, батгო, батге; батгарчий) 1. ქარქაში, ბუდე; 2. კოლოფი.

ბოхам б, б (-ан, -на, -ო, -ნე; -аш) უბედურება.

бохь б, д (-ан, -ана, -ო, -ნე; баххьаш) მწვერვალი, კენწვერო, წვერი, თავი.

ბოчабIарIа д, д (-ин, -ина, -ო, -ნე; -аш) კაკალი, ნიგოზი.

боштო й, й (-нан, боштонна, -ნო, -ნე; -наш) ვაცი.

бошхап д, д (бошхепан, бошхепана, бошхепო, бошхепе; бошхепаш) თეფში.

боьлIа й, й (-ин, -ина, -ო, -ნე; -аш) სხვაობა, განსხვავება.

ბოьмаша *ზედს.* ყავისფერი, მიხაკისფერი.

ბოьра б, б (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -наш) სრამი, ღელე, ხევი.

боьрша *ზედს.* მამრობითი სქესის მქონე; боьрша стаг კაცი, მამაკაცი; боьрша бер მამრობითი სქესის ბავშვი.

ბოьха 1. *ზედს.* ჭუჭყიანი, უსუფთაო; 2. *ზმს.* ბინძურად.

боьххьера, -ниг *ზედს.* 1. წვერისა, მწვერვალისა; 2. ზედა.

бугIа й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -наш) ბულა, კურო, ხარი.

буй б, д (-нан, -нна, -ნო, -ნე; -наш) მუშტი, მჯიღი.

букара *ზედს.* კუზიანი, წელში მოხრილი.

букь б, д (-ан, -ана, -ო, -ნე; баккьаш) ზურგი.

бумбари й, й (-н, -на, -ნო, -ნა; бумбареш) ბაზი, ონავარი.

бун й, й (буьнан, буьнна, буьნო, буьნე; баннаш) ქოხი, კარავი.

бур-бур-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер||-дийр ду) *გრძმ.* ბუზღუნი (ბუზღუნებს), ბურტყუნი.

буржал д, д (-ан, -на, -ო, -ნე; -ш) ბორკილი.

бурч й, й (-ан, -ана, -ო, -ნე; -аш) წიწაკა, პილპილი.

буса *ზმს.* ღამით, ღამე; бус-буса ღამღამობით.

бутт б, д (бетган, батгана, батгო, батге; бетганаш) 1. მთვარე; 2. თვე.

буту *ზედს.* 1. მკვრივი, მტკიცე, მყარი; 2. *გადატ.* ჯმუხი; бутოлла სიმარე, სიმტკიცე.

бух б, д (буьхан, буьхана, буьхო, буьхе; баххаш) *იხ.* дух; хин бух წყლის ფსკერი.

бухара, бухарниг *ზედს.* ქველა, ქვემო.

бухахь *ზმნს.* ქვევით, ქვეშ, დაბლა, ძირს; რაიმის ქვეშ.

бухбѣцу, -рг *ძიმღ.* უძირო, უფსკერო.

бухIа *ი, ი* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ბუ, ზარნაშო.

буц *ი, ი* (ბѣцан, бѣцана, бѣцѠ, бѣцѢ; бѣцаш) ბალახი.

буц-ārē *ი, ი* (-ნან, буц-ārenna, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ველი, სტეპი.

буьйда, -ниг *ზედს.* 1. უმი; 2. უმწიფარი; 3. გაღატ. ღუნე, ზარმაცი, ზანტი.

буьйр *დ, დ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) ბრძანება; буьйр дала ბრძანების გაცემა.

буьйра *დ, დ* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) კვერცხის გული.

буьйса *ი, ი* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ღამე.

буьрка *ი, ი* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ბურთი; буьрканах ловзар ბურთის თამაში.

буьрса *ზედს.* 1. მკაცრი, მრისხანე; 2. უხეში, უკმეხი;

буьрсалла *ი* 1. სიმკაცრე, სისასტიკე; 2. უხეშობა.

буьртиг *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) მარცვალი.

буьхьѣ *ზმნს.* წვეროსკენ, კენწეროსკენ, მწვერვალისკენ.

буьхьѣра 1. *ზედს.* ზედა, ზემო; 2. *ზმნს.* ზემოდან, მაღლიდან, თავიდან, წვეროდან.

буьхьхьѣ *ზმნს.* ზემოთ, თავზე, კენწეროზე, წვეროზე, მწვერვალზე.

буьхьи *ი, ი* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) თიკანი.

бIагор *ბ, ბ* (бIагѠран, -ანა, бIагѠрѠ, бIагѠрѢ; бIагѠраш) თავბრუ; თავბრუდახვევა.

бIაpа *დ, დ* (-ინ, -ინა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) კაკალი, ნიგოზი (*მცენარე და ნაყოფი*).

бIარза *ი, ი* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ჯორი.

бIარз-д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლур) *გრდჟჰ.* 1. დაბრმავება (ბრმავდება); 2. დანადგელიანება.

бIარз-д-ან (-დო, -დირა, -дина, -დერ|дийр ду) *გრდჟ.* 1. დაბრმავება (აბრმავებს); 2. დანადგელიანება.

бIარзѣ, -ниг *ზედს.* ბრმა.

бIარлагIа *ი, ი* (-ნან, -ნნა, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) ანრდილი.

бIахѠ *ვ, ბ* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -чѠ, -чуьнга; бIахой) მეომარი, მებრძოლი.

бIაьлланг *დ, დ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) თხილი (*ბუჩქი, ნაყოფი*).

бIაьра *ზმნს.* თვალეში; бIაьრა хьѣжа თვალეში მიხერება.

бIаьрг *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) თვალი; бIаьргийн лор თვალის ექიმი.

бIаьрганегIар *დ, დ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -ш) ქუთუთო.

бIარгбаьлларг *ძიმღ.* ცალი თვალით ბრმა, ცალთვალი.

бIაьрIса *დ* (-სინ, -სინა, -синѠ, -синѢ) 1. მხედველობა; 2. გამოსხევა, მხერა.

бIაьрхи *დ, დ* (-ნ, -ანა, -ნѠ, -ნѢ; -ш) ცრემლი.

бIაьस्ता *ზმნს.* გაზაფხულზე.

бIაьстѣ *ი, ი* (-ნან, бIაьстенна, -ნѠ, -ნѢ; -ნаш) გაზაფხული.

ბIѣ (-ნან, бIენна, -нѠ|бIеммѠ, -ნѢ; -ნаш) *რიცხვ.* ასი, ასეული.

ბIѣлагIа, бIѣлагIниг *რიცხვ.* მეასე.

ბIѣлиг *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) ნაჭკერი, ნატეხი;

ბIо *ბ, ბ* (бIან, бIანა, бIანѠ, бIანѢ; -ш) ჯარი, ლაშქარი.

ბIов *ი, ი* (бIაьвнан, бIაьвнна, бIაьвнѠ, бIაьвнѢ; бIაьвნаш) კომკი (*ჩეხნეთის მთებში*).

ბIогIამ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѣ; -аш) ბოძი.

ბIозза *რიცხვ.* ასჯერ.

В

вā *შორისდ.* ა, ე, ჰეი; вā, стаг, хьо мичхьа ву? ჰეი, კაცო, სადა ხარ?

вāбIа *ი, ი* (-ინ, -ინა, -анѠ, -анѢ; -ანაშ) აზარმაცი; კეტი.

вадāдай *შორისდ., გამოსატავს აღშფოთებას, შიშს ქალთა მეტყველებაში:* ოი, ვაი, ვაიმე.

важа *ნაცვ.* სხვა; иза а, важа а ოიცი და სხვა (ერთი და მეორეც) я иза а, я важа а არც ოს, არც სხვა (*არც ერთი და არც მეორე*).

вай¹ (-ნ, -ანა, вай, -га) *ნაცვ.* ჩვენ (*ინკლუზ.*).

вай² *შორისდ.* ვაი (*გამოსატავს მოულოდნელ შიშს, ტკივილს*).

вайн *ნაცვ.* ჩვენი (*ინკლუზ.*); вайн бераш ჩვენი ბავშვები.

валāлай *შორისდ.* ვაი, ოი (*გამოსატავს შიშს, გაოცებას ქალთა მეტყველებაში*).

валлахIи-биллахIи *შორისდ.* ღმერთმანი.

валги *ი, ი* (-ნ, -ანა, -нѠ, -га; валтеш) ლეიბი (*აკენის მოწყობილობისა*).

варē¹ *ი, ი* (-ნ, -ანა, -н□, -га; вареш) ბარძაყი, ბარკალი; *იგივეა, რაც* варѠ.

варē *შორისდ.* აბა, აბა ჰე (*გაფრთხილებსა, მუქარისა*).

варкъ დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ბრინჯაო, ვარაყი; варкъдиллар მოვარაყება.

варкъа-пхьид й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ვასაკა (*ბაყაყი*).

варш დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ტყერი, უღრანი ტყე.

вас й, й (вѣсан, вѣсана, вѣсѓ, вѣсѣ; вѣсаш) 1. უკმაყოფილება; 2. წყენა.

васт დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) გარეგნობა; სახე, ხატი.

васхал й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) 1. თარო (*ჭურჭლისა, წიგნებისა*); 2. ქანდარა.

ватгай შორისდ. ვაიმე (*ვაშობატავს გულის ვატეხას, იმედის ვაცრუებას ქალთა მეტყველებასში*).

ватгалхъан შორისდ. მოგივლი, მოიცა, მაცალე (*ვაშობატავს ვაფრთხილებას, მუქარას*).

ваша в, ბ (вешин, вешина, вашас, вешѣ; вежарий) 1. ძმა; 2. ძმობილო (*მიძართვისას*); 3. მოფერ. ძამიკო, ბიჭიკო.

ваьш ნაცვ. (*ინკლუზი*) ჩვენ თვითონ.

ваьштаййза (-уьйзу, -ийзира, -ийзина) გრდმ. ერთმანეთთან მიწვევა (ეწვევა ხოლმე), მოწვევა, მიდგმა, მოდგმა.

ваьштаѓза (-□зу, -уьйзира, -оьзна) გრდმ. ერთმანეთთან მიწვევა (ეწვევა), მიდგმა, მოდგმა.

ваьштга ზმნს. ზედიზედ, ერთიმეორის მიყოლებით, თანმიმდევრობით.

вѣдар დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ვედრო.

вежаралла დ (-ინ, -ინა, -ო, -ე) ძმობა, მეგობრობა.

вежаршха ზმნს. ძმურად; იგივეა, რაც ვეжараллица.

вѣзарг в, ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) შეყვარებული (*მაბაკაცი*); სატრფო, მიჯნური (*მაბაკაცი*).

векал в, й; ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) წარმომადგენელი, ემისარი; რწმუნებული, ვეჭილი.

вѣрас в, й; ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) მეურვე.

верга დ, დ (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ნაბადო (*წამოსახსამი*).

весет დ, დ (весѣтан, весѣтана, весѣтѓ, весѣтѣ; весѣташ) ანდერძი.

вета ბ, დ (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -ნაშ) საუბ. დილი (*ქსოვილისაგან დამზადებული*).

вир й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; ვარაშ) ვირი, სახედარი; ვირბეკა ჩოჩორი, მუტრუკი.

вирах ზმნს. ვირულად.

вовхатар в, ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ნათესავი.

вовшах ზმნს. ერთმანეთზე.

вовший ნაცვ. ერთმანეთი, ერთმანეთში, ერთმანეთს; вовших თერანიგ ერთმანეთის მსგავსი.

вож ნაცვ. სხვა, სხვანაირი, მეორე; *იხ. важа*.

вок й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -воькнаш) ნიანგი.

воккхал в (-ინ, -ინა, -ო, -ე) უფროსი; ხელმძღვანელი.

вѓн¹ 1. ზღს. ცუდი; უშნო, უღამაზო; 2. ზმნს. ცუდად.

вѓн² დ, დ (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -აშ) ბოროტება, უბედურება, უკეთურება; ცუდი.

вѓнлелар მხდ. ანცობა, ცელქობა, ლაზღანდარობა, ღადაობა.

ворда й, й (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ურემი; **ворданча** в, ბ (-ინ, -ინა, -ო, -ე; -აშ) მეურმე.

ворга й, й (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -ნაშ) კისერი; ქელი (*ცხოველისა*).

ворхI (-ანან, -ანა, -ამნო, -ანნე) *რიცხვ.* შვიდი; **ворхIაза** შვიდჯერ; **ворхIалгIа** მეშვიდე.

вота й, й (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -ნაშ) დოლი, დაფდაფი; **вота етта** დოლზე დაკერა; **вотанча** в, й; ბ (-ინ, -ინა, -ო, -ე; -ნი) მედოლე, მედაფდაფე.

вѓтангар й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) მახრხობელა გველი, მგუდავი.

воI в, ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; კѓѓнгий) ვაჟი, ვაჟიშვილი, ძე, შვილი.

вѓда ზღს. ბრტყელი.

вунѓ ზმნს. ძალიან, მეტად, მეტისმეტად.

вუьрхIитга *რიცხვ.* ჩვიდმეტი.

вუьш ნაცვ., *вож -ის მრ რ* : სხვები, ისინი.

вუьшта 1. ზმნს. საერთოდ, საზოგადოდ; 2. *კავშ.* თუმცა.

вუьшттанехь ზმნს. უფასოდ, უსასყიდლოდ.

Г

га დ, დ (гѣнан, гаьнна, гаьннѓ, гаьннѣ; гѣнаш|гаьннаш) ტოტი.

гѣза й, й (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; გѣзარი) თხა.

гай დ, დ (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; -აშ) *იხ. гѣ*.

гайга (гойту, гайтира, гайтина) გრდმ. ჩვენება (აჩვენებს), დანახება;

гала й, й (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; გალნაშ) გარზანა (*ჩვენური ეროვნული საჭმელი*).

гала-დ-აკкха (-დოკხუ, -დაკკხირა, -დაკკხინა) გრდმ. წონასწორობის დარღვევა (არღვევს).

гала-д-აIа (-დოლუ, -დელირა, -დააIლა, -დააI-დერ ду) გრდმ. 1. *სუბ. მხ.* წაბორძიკება (ბორძიკობს); 2. შეცდომა (ცდება).

гѣли დ, დ (-ან, -ანა, -ნო, -ნე; გალეს) ტომარა.

галц й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ღრანტე, ოღ-როხოღრო.

გამ¹ й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; გამაშ) 1. თამბაქოს მტვერი; 2. თივის ნარჩენი (*გადატანოსას*).

გამ² ბ, დ (გომან, გომანა, გომო, გომე; გამნაშ) 1. ერთგვარი სატრეპანაციო ინსტრუმენტი; 2. პატარა თოხი; 3. საფხეკი.

გამ-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -делла, -ლურ) *გრდუჟ*. 1. გამრუდება (მრუდდება), გაღუნვა; 2. გადატ. წახსუბება (ენხსუბება), წაკიდება.

გამ-დ-ან (-დო, -დირა, -дина, -дер||-დირ ду) *გრდმ*. 1. გამრუდება (ამრუდება); 2. გადატ. წახსუბება (ანხსუბება), წაკიდება.

გამო й, й (-ნან, გამონა, -ნო, -ნე; -ნაშ) სიძულვილი, ზიზი, მტრობა.

გან (გო, გირა, გინა, გურ) *გრდუჟ*. ხედვა (ხედავს), დანახვა.

განა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) 1. საუბ. გვარი, გვარეულობა; 2. დაპოხილი მორის ნაჭერი.

გარა (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ატრია; ვერმიშელი.

გარანა არე й, й (-ნან, არენა, -ნო, -ნე; -ნაშ) *ფოლკ*. ვაქე ველი.

გარეხე: *ხმობაძე*. გარეხე ვეგავრა იზა შელონა სიცივისაგან კბილებს აკაწკაწებდა.

გათა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) 1. პირსახოცი; 2. ტილო.

გათა-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -делла, -ლურ) *გრდუჟ*. დავიწროება (ვიწროდება), შევიწროება.

გათა-დ-ან (-დო, დირა, -дина, -дер||-დირ ду) *გრდმ*. დავიწროება (ავიწროება), შევიწროება.

გათი, -ნაშ *გოთა -ს მრ. რ.* გათი ურამაშ ვიწრო ქუჩები.

გაურ ვ, й; ბ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) საუბ. გიური (*არამაჰადიანი*).

გაუ ბ, ბ (გოან, გოანა, გო, გო; გაუნაშ) გაუა (*ცხენობა*).

გაულ ვ, й; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩო, -ჩუნა; გაული) ცაცია; *ოვივა, რაც* გაულ, გეოლ.

გე й, й (-ნ, -ნა, -ნო, -ნე; -ნ) ციდა (*ძველად: ხივრის სახომი ერთეული*).

გე დ, დ (-ნ, -ნა, -ნო, -ნე; გეშ) მუცელი, კუჭი.

გეგ й, й (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ობობა.

გეგმაშა ბ, დ (-ინ, -ინა, -ო, -ე; -ოშ) აბლაბუდა, ობობას ქსელი.

გელანა ვ, ბ (-ინ, -ინა, -ო, -ე; -აშ) 1. ცხენოსანი, მხედარი; 2. შიკრიკი.

გენა *ზმნ.* შორს.

გენა-დ-ოცუ, -რგ *მიმღ.* ახლოს მყოფი; ის, რაც ახლოს არის; მახლობელი.

გენარა 1. *ზედს.* შორი, შორეული; 2. *ზმნ.* შორიდან.

გენა *ზმნ.* შორს, უფრო შორს.

გენარა, გენარნი *ზედს.* შორეული, შორი; დაშორებული, დაცილებული.

გენო 1. *ზედს.* შორი, შორეული; 2. *ზმნ.* შორს, უფრო შორს.

გერა *ზმნ.* ახლო, ახლოს, მახლობლად, გვერდით.

გერაი (-უზუ, -იზირა, -იზინა) *გრდმ*. 1. მიახლოება (უახლოებს ხოლმე); 2. გადატ. დაახლოება.

გერაი (-უზუ, -უზირა, -ოზინა) *გრდმ*. 1. მიახლოება (უახლოებს); 2. გადატ. დაახლოება.

გერგარა 1. *ზედს.* 1. ახლობელი, მახლობელი; 2. მონათესავე.

გერგარა დ, დ (-ნან, გერგარა, -ნო, -ნე; -ნაშ) 1. ნათესაობა; 2. ნაცნობობა.

გერგარა *ზმნ.* ახლომახლო, შორი-ახლო.

გერგარა (-ოხუ, -იხირა, -იხინა) *გრდუჟ*. მიახლოება (უახლოვდება ხოლმე), მოახლოება.

გერგარა *ზმნ.* ახლოს, მახლობლად.

გერგ-გერა *ზმნ.* ახლო-ახლო.

გერგ *ზმნ.* ახლოს.

გერ დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) იარაღი.

გერი й, й (-ან, -ნა, -ო, -ე; -აშ) 1. ნამსხვრევი, ნამტვრევი; 2. კრამიტი.

გე-დ-ან (-დო, -დირა, -дина, -дер||-დირ ду) *გრდმ*. 1. პატიება (პატიობს); 2. შეწყალება.

გეო დ, დ (-ნან, გეონა, -ნო, -ნა; -ნაშ) ფონი.

გი *ზმნ.* ზურგზე; გი დ-ოლა ზურგზე მოკიდება.

გია й, й (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) თიხის ჭურჭელი, ღოჭი.

გია ბ, ბ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ძარღვმაგარი (*თიხის ცხოველზე*); გია ბორძ ძარღვმაგარი მგელი.

გილი დ, დ (-ან, -ნა, -ო, -ე; -აშ) ღიბინი, ღუტუნი.

გინა-დ-ოცუ, -რგ *მიმღ.* არნახელი, საოცარი.

გინსუ დ, დ (გინს□ნან, -ნა, გინს□ნო, გინს□ნა; გინს□ნაშ) ვერცხლისწყალი.

გირა *ზმნ.* ზურგიდან.

გირ დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) მუხი, მღერი.

გიხ *ზმნ.* ზურგზე, ზურგიით; გიხ დადახა ზურგიით წაღება.

გიჩო დ, დ (-ნ, -ნა, -ნო, -ნა; -ნ) ბაკენბარდი.

გო ბ, დ (-ნან, გონა, -ნო, -ნე; -ნაშ) წრე, რკალი, რგოლი; გო ბან რკალის შემოვლება.

გობარ *მანღ.* გარემოცვა, გარშემორტყმა, ალყის შემორტყმა.

გბააკქხინა *ზმნს.* ირგვლივ, გარშემო.

говза *ზედს.* 1. მარჯვე; 2. დახელოვნებული, გაწაფული; 2. *ზმნს.* მარჯვედ; ოსტატურად.

говзалл|ა *ი* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) 1. ცოდნა, გამოცდილება; 2. სპეციალობა, ხელობა.

говзанч|ა *ვ, ი; ბ* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ოსტატი; 2. სპეციალისტი, ხელოვანი.

говр *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ცხენი.

говра *ზმნს.* ცხენზე! გовраш *ტიე* ცხენებზე!

говрахь *ზმნს.* ცხენით (სვლა); *говрахь ваха* ცხენით წასვლა.

гбла *ბ, დ* (გბлан, გბлана, გბლბ, გბლე; -შ) 1. იდაყვი; 2. მუხლი.

гбма 1. *ზედს.* მრუდე, დახრილი; *გადატ.* ავი, ბოროტი; 2. *ზმნს.* მრუდედ; *გადატ.* ღვარძლიანად.

гбмаш *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ფურკამები; *гбмаш-бугIа* კამები.

гомха 1. *ზედს.* ფრიალა, არაღრმა; *гомха бошхап* ფრიალა თევზი; 2. *ზმნს.* არაღრმად.

гбнаха *ზმნს.* ირგვლივ, გარშემო; *стоыла гбнаха ховша* მაგიდის გარშემო დასხლომა; *гбнаха хьажа* ირგვლივ მიმოხედვა.

гбнахара, гбнахарниг *ზედს.* გარშემომდებარე, ირგვლივ (*გარშემო*) განლაგებული.

гбнахб *ი, ი* (-ნან, გбнахенна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) არემარე, მიდამო, შემოგარენი.

гбр яI *შორისდ.* ვაშა, ბრავო.

горга *ზედს.* მრგვალი; *гагбра* *горга* მრგვალ-მრგვალი.

горгали *ბ, დ* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნა; *горгалеш*) ზარი; *горгали тбха* ზარის დარეკვა.

горгам *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ტილო, ჩვარი.

горг-д-ала (-ლო, -делиრა, -делла, -ლურ) *გრდუვ.* დამრგვალება (მრგვალდება).

горг-д-ან (-დო, -дира, -дина, -დერ|დიირ დუ) *გრდმ.* დამრგვალება (ამრგვალებს), მომრგვალება.

гбта *ი, ი* (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) გუთანი.

готга *ზედს.* ვიწრო, მჭიდრო.

гоч-д-ан (-დო, -дира, -дина, -დერ|დიირ დუ) *გრდმ.* თარგმნა (თარგმნის), გადათარგმნა.

гочдархб *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუბნა; *гочдархой*) მთარგმნელი.

гб *ი, ი* (-ნან, გбнна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ლეიბი.

гбллец *ზმნს.* მუხლ(ებ)ამდე.

гбмукь *ბ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) შუბი, ღახვარი.

гу *ბ, დ* (-ნან, გუნნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ბორცვი, გორაკი; ყორღანი.

гуй *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) გეჯა; ვარცლი.

гулам *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კრება, ყრილობა.

гул-д-ала (-ლო, -делиრა, -делла, -ლურ) *გრდუვ.* შეკრება (იკრიბება), მოგროვება, დაქუხება.

гул-д-ан (-დო, -дира, -дина, -დერ|დიირ დუ) *გრდმ.* შეკრება (კრებს), მოგროვება.

гулмаьндIа *დ, დ* (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ეშ) აბრეშუმის თავსაფარი, მანდილი.

гбра *ბ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. გალია (*ფრინველთა და ცხოველთა*); 2. ხაფანგი; 3. ჩარჩო.

гуралб *ზმნს.* შემოდგომამდე, შემოდგომის დადგომამდე.

гурахь *ზმნს.* შემოდგომას, შემოდგომაზე.

гург *მიძ.* 1. ის, ვინც ხედავს; 2. ხილული, დასანახი.

гурралц *ზმნს.* შემოდგომამდე.

гуттар *ზმნს.* ყოველთვის, მუდმივად.

гучохь *ზმნს.* დასანახზე, სააშკარაოზე, თვალსაჩინო ადგილას.

гучу-д-акка (-დოკუ, -დაккхира, -დაккхина) *გრდმ. ობ. მბ.* 1. გამოჩენა (აჩენს), გამოვლენა, გამოაშკარავება; 2. დამტკიცება.

гучу-д-ала (-დბლუ, -დბელირა, დაыла, -დაыр|დერ დუ) *გრდუვ., ხუბ. მბ.* 1. მოხვეწება (ეხვეწება), დანახება; 2. მონახულება.

гучуьра *ზმნს.* დასანახიდან, თვალსაჩინო ადგილიდან.

гуйьрб *ი, ი* (-ნან, გуйьренна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) შემოდგომა.

гуйьриг *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კუნძი, ჯირკი, ნამორი.

губнахь дбцуш *აბსოლ.* უდანაშაულოდ, უბრალოდ.

губржашха *ზმნს.* ქართულად.

губржи *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუბნა; -ი) ქართველი; *губржийн мотт* ქართული ენა.

Г

гIа *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -შ) ფოთოლი.

гIაбакх *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) გოგრა.

гIაბали *ი, ი* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნა; *гIაбалеш*) 1. *მოთქმულ ქალთა ძველებური* შარვალი; 2. *ხანდაზმულ ქალთა ერთგვარი* კაბა.

гIარIа *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ჯავშანი (*მეომრისა*), ჯაჭვის პერანგი.

ГІад დ, დ (ГІოდან, ГІოდანა, ГІოდო, ГІოდᄂ; -დაშ) 1. ტანი, ღერო; 2. სხეული, ტანი.

ГІად-д-аха (-дᄂду, -дахара, -дахна, -ГІор) *გრდუჟ*. ტკობა (ტკებბა), ნეტარება, განცხრომაში ყოფნა.

ГІაჯ й, й (ГІოჯან, ГІოჯანა, ГІოჯო, ГІოჯᄂ; ГІოჯმаш) ჯოხი.

ГІაჯარი в, й; ბ ირანელი, სპარსელი.

ГІაზ й, й (ГІ□зан, ГІ□зანა, ГІ□зო, ГІ□зᄂ; ГІ□заш) ბატი.

ГІაზკხი в, й; ბ რუსი; *იხ.* оърси.

ГІაიბ|ა б, д (-ин, -ина, -ო, -ᄂ; ГІაიბеш) 1. ბალიში; 2. სამშენებლო კოჭი.

ГІაიГІა й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ნაღველი, სველა, დარდი; ГІაიГІაიᄂყუშ უზრუნველად, უდარდელად.

ГІაიГІანᄂ, -ниг *ზედს.* დარდიანი, სვედიანი, მწუხარე.

ГІაირᄂ й, й (-нан, გაйренна, -ნო, -გა; -ნაშ) კუნძული.

ГІაისი й, й (-н, -на, -ნო, -გა; ГІაისеш) ჭერამი (*მცენარე და ნაყოფი, ყაიხი*).

ГІაი|ა б, д (ГІელан, ГІелანა, ГІელო, ГІელᄂ; ГІელიй) ფურირემი (საი ირემი).

ГІაი|ა й, й (-ин, -ина, -ანო, -ანᄂ; -ანაშ) 1. ქალაქი, სტანიცა; 2. სიმაგრე, ციხე; 3. კოშკი.

ГІაილაГІაზკხი в, й; ბ (-чун, -чунна, -чო, -чуьнга; -й) კაზაკი.

ГІაილარტ д, д (-ан, -ана, -ო, -ᄂ; -აშ) ახრდილი; სილუეტი.

ГІაილათ д, д (-ан, -на, -ო, -ᄂ; -აშ) შეცდომა, დანაშაული.

ГІაილათᄂ й, й (-нан, ГІ□латлонна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) მცდარობა, შემცდარობა.

ГІაილГІა в, й; ბ (-чун, -чунна, -чო, -чуьнга; -й) ინგუში; ГІაილГІაიჩᄂ ინგუშეთი.

ГІაილГІაშხა *ზმს.* ინგუშურად.

ГІამ д, д (ГІᄂман, ГІᄂмана, ГІᄂმო, ГІᄂმᄂ; ГІᄂმаш) ჯადოქარი, გრძნეული, კუდიანი (ქალი).

ГІამა й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ბულულა (*თოვბა, ბზობა*).

ГІამმაГІა й, й (-ин, -ина, -ო, -ᄂ; -აშ) ატამი.

ГІან д, д (ГІᄂнан, ГІანна, ГІᄂნო, ГІᄂნᄂ; ГІᄂნაშ) სიზმარი; ГІან გან დასიზმრება.

ГІანტ д, д (-ан, -ана, -ო, -ᄂ; -აშ) სკამი.

ГІარა й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ხმაური, ხმა.

ГІარა|д-ა|ა (-дᄂлу, -дᄂелира, -даьлла, -даьр|д-ер ду) *გრდუჟ*. სახელის განთქმა (სახელს ოთქვამს), სახელის მოხვეჭა.

ГІარბაშ й, б (-ан, -на, -ო, -ᄂ; -აშ) მონა, ტყვე (ქალი).

ГІარ-ГІовГІა й, й (-нан, -нна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ყაყანი, ზუზუნი.

ГІარГІული й, й (-н, -на, -ნო, -გა; ГІარГІულеш) წერო.

ГІაროლ д, д (ГІარᄂлан, ГІარᄂлана, ГІარᄂლო, ГІარᄂლᄂ; ГІარᄂლაშ) ყარაული, გუშაგი.

ГІარ-тата д, д (-нан, -нна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ხმა, ხმაური, კაკუნი, რაკუნი.

ГІარტᄂ (ГІარტა-д-ო, ГІარტირა, ГІარტიйна) გაღება (აღებს), გახსნა.

ГІატა (ГІотту, ГІაьттира, ГІაьттина) *გრდუჟ-სუბ. მრ.* 1. ადგომა (დგება); 2. გადაბ. აჯანყება (ჯანყდება), ამხედრება.

ГІატᄂ (ГІატა-д-ო, ГІატირა, ГІატიйна) *გრდმ.* 1. აყენება; 2. გახსნა (*პირობა, ხაზობა*); бага ГІატᄂ მოქნარება.

ГІაშ *ზმს.* ფეხით, ნაბიჯით; ГІაშ ваха ფეხით წასვლა (მიდის).

ГІაშლᄂ в, й; ბ (-чун, -чунна, -чო, -чуьнга; ГІაშლოй) ქვეითი.

ГІაშ|некъ б, д (-нᄂкъан, -нᄂкъანა, -нᄂкъო, -нᄂкъᄂ; -нᄂкъაშ) ბილიკი.

ГІᄂბარტᄂ в, й; ბ ყაბარლოელი.

ГІᄂზალᄂ в, й; ბ თათარი.

ГІელ|д-ала (-ло, -д-елира, -делла, -лур) *გრდუჟ.* 1. დაუძღვრება (უძღვრდება), დაქანცვა; 2. შენელება (ნელდება).

ГІელ-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. დაუძღვრება (აუძღვრებს), დაქანცვა; 2. შენელება.

ГІᄂლი¹ д (-н, -на, -ნო, -გა) კალა.

ГІᄂლი² й, й (-н, -на, -ნო, -გა; ГІᄂლеш) პაპიროსი, სიგარეტი.

ГІᄂლᄂ й, й (-нан, ГІᄂლოнна, -ნო, -ნᄂ; -ნაშ) ძალადობა, ძალდატანება, ძალმომრეობა.

ГІᄂმეტა|ХІотта (-ХІутту, -ХІоьттира, -ХІоьттина) *გრდუჟ.* მოწიფვა (მწიფდება), დავაჟკაცება, დაქალება; ყალიბში ჩადგომა.

ГІᄂნახ *ზმს.* სიზმარში, სიზმრად.

ГІერტა (ГІერტა, ГІირтира, ГІиртина) *გრდუჟ.* 1. სწრაფვა (ისწრაფვის), მისწრაფება; 2. გახსნა (იხსნება), გაღება.

ГІერტᄂ (ГІერტა-д-ო, ГІერთира, ГІертийна) *გრდმ.* შედგმა (უდგამს), შეყენება.

ГІᄂხა 1. *ზედს.* ზუსტი, შესაფერისი, სათანადო; 2. *ზმს.* ზუსტად, სათანადოდ.

ГІიба-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ.* ცემა (სცემს), გატყეპა, მიბეგვა.

ГІიყბატ д, д (-ан, -на, -ო, -ᄂ; -აშ) ენატანიობა, მახეზღარობა; ГІიყბატ дан ენატანიობა.

Гийла 1. ზეგბ. სუსტი, უძლური; მწუხარე, სევდიანი; საცოდავი; 2. ზმნს. მწუხარედ, სევდიანად; საცოდავად.

Гиллакх დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ზრდილობა; 2. თავაზიანობა.

Гиллакхѐ, -ниг ზეგბ. ზრდილობიანი, თავაზიანი.

ГиргIа დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ქორი.

Гирс ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) იარაღი, ხელსაწყო, მოწყობილობა; кьинхьегаман Гирсаш შრომის იარაღები.

Гитта (Гуьтту, Гиттира, Гиттина) გრდუჟ. 1. ადგომა (დგება ხოლმე); 2. აჯანყება (ჯანყდება), ამბოხება.

Гиттб (Гитта-დ-ო, Гиттийра, Гиттийна) გრდმ. 1. გაღება (აღებს ხოლმე), გახსნა (პირობა); 2. აყენება (აყენებს); 3. ამხედრება (ამხედრებს).

Гишлб й, й (-ნ, -ნიშონა, -ნბ, -ნბე; -აშ) შენობა, ნაგებობა.

Гю დ, დ (Гюьнан, Гюьнна, Гюьнб, Гюьнбѐ; Гюьнаш) დახმარება, მხარდაჭერა.

ГювгIа й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ხმა; ხმაური, ღრიანცელი; ГювгIайбцу უხმო, უხმაური.

Гювла й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) სასთუმალი.

Гювтал й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბეშმეთი.

Гювтта (Гювтту, Гювттира, Гювттина) გრდუჟ, ხუბ. მრ. 1. ადგომა (დგება); 2. გადაბ. აჯანყება, ამბოხება.

Гювттб (Гювтта-დ-ო, Гювттийра, Гювттийна) გრდმ, თბ. მრ. 1. აყენება (აყენებს); 2. დაღება, გახსნა (პირობა, ხახობა).

ГюгI დ, დ (ГюгIან, ГюгIანა, ГюгIბ, ГюгIბѐ; ГюгIაშ) ბარძაყი, ბარკალი.

Гюдам დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სომინდის ღერო.

Гюдаюкь й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ანატ. წელი.

Гюдийриг მოძღ. დამხმარე, ქომაგი, შემწე.

Гюдбцу, -рг მოძღ. უმწყო, უილაჯო.

Гюза ზმნს. ბედნიერებაში, სიხარულში.

Гюбли й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. შემსუბუქება, გაუმჯობესება ჯანმრთელობისა; 2. უკეთესად მიხნევა.

ГюргIа ზეგბ. 1. ხორკლიანი, მქისე; 2. მსხვილი ნაფქვავი.

Гюрийна, -рг მოძღ. გაყინული, დამზრალი.

Гюрб (Гюრა-დ-ო, Гюрийра, Гюрийна) გაყინვა (ყინავს).

Гюрта (Гюрту, Гюьртира, Гюьртина) გრდუჟ. სწრაფვა (ისწრაფვის, ესწრაფვის), ლტოლვა, ცდა.

Гюрта-д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -делла, -лур) გრდუჟ. დაყრდნობა (ეყრდნობა), დაბჯენა.

Гюртб¹ й, й (-ნან, Гюртонна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. მიწოლა, დაწოლა, შეტევა; 2. საყრდენი, ბურჯი.

Гюртб² (Гюрта-დ-ო, Гюртийра, Гюртийна) რამიბ შედგმა (უდგამს), შეყენება.

ГюьнчIа в, й; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -იი) დამხმარე, თანაშემწე.

Гю й, й (-ნან, Гюьнна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ჭა.

ГюгI დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე) გუგუნი, გრუხუნი, ჭექა, ქუხილი, დგანდგარი.

Гюда დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ჯარიმა.

Гюдалкх й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ოთხთავა ღლა, საზიდარი.

Гюй ბ, დ (Гюьран, Гюьрана, Гюьрб, Гюьრбѐ; Гюьრაშ) საკეტი, ურდული.

Гюულлакх დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. საქმე; 2. დიდი ამბავი, შემთხვევა; 3. მოღვაწეობა, საქმიანობა; 4. თანამდებობა, სამსახური.

Гюულлакхазхб в, й; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьნგა; Гюულлакхазхб) უსაქმური, მუქთახორა.

Гюულлакххб в, й; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьნგა; Гюულлакххб) მოღვაწე; საქმისმწარმოებელი.

Гюულч й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ნაბიჯი.

Гюუმ й, й (Гюუმარან, Гюუმარა, Гюუმარб, Гюუმარбѐ; Гюუმარაშ) ქეიშა, ხლა.

Гюუმ-არбѐ й, й (-არбѐნან, -არбѐნა, -არбѐნб, -არбѐნბѐ; -არбѐნაშ) უდაბნო.

ГюუმгIа й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) თუზგი, პატარა დოქი.

ГюუნდაღIи й, й (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ანწლი.

ГюურгIаз й, й (-გIეზან, -გIეზანა, -გIეზб, -გIეზბѐ; -გIეზაშ) გელი.

Гюურг ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ქაოსი, უწესრიგობა, არეულობა, დომხალი.

Гюутакх დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ყუთი.

Д

дIа в, ბ (дѐн, дѐნა, дас, дѐга; дай) 1. მამა; дѐн ძე მამის სახელი; 2. პატრონი, მფლობელი.

даар დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. საჭმელი; 2. მახდ. ჭამა.

даар-малар მახდ. ჭამა-სმა.

დაგა|д-აღა (-дღუ, -დღირა, -დაღლა) *გრდუჟ.* სუბ. მხ. რჩევის კითხვა (ჰკითხავს), მოთათბირება.

დაგა|д-აღ (-дღღუ, -დეარა, -დეანა) *გრდუჟ.* გასხენება (იხსენებს); დაგადღღი ხუნა? გასხსოვს?

დაგა|д-იღლა (-დუღილუ, -დიღლირა, -დიღლილა) *გრდუჟ.* რჩევის კითხვა (ეკითხება ხოლმე), თათბირი.

დაგა|ღაღა (-ღოღუ, -ღეღირა, -ღაღაღა) *გრდმ.* 1. გასხენება (იხსენებს); 2. დამახსოვრება.

დაგა|ღეღა (-ღოღუ, -ღიღირა, -ღეღაღა) *გრდმ.* 1. გასხენება (იხსენებს ხოლმე), მოგონება; 2. დამახსოვრება.

დაგარა|დიღა (-დუღიღუ, -დიღიღირა, -დიღიღაღა) *გრდმ.* გულახდილად ლაპარაკი (ლაპარაკობს), გულწრფელი ლაპარაკი.

დაგარა|ღაიღა (-ხოუღიღუ, -ღაიღიღირა, -ღაიღიღაღა) *გრდმ.* 1. გამოტყდომა (ტყდება, უტყდება); 2. გულახდილად ლაპარაკი (ლაპარაკობს).

დაგაღ *ზმნს.* 1. ზეპირად; 2. გულში.

დაგაღ-ღ-ღუ, -ღ *მიძღ.* მოულოდნელი.

დაგა|ღა (-ოღუ, -იღირა, -იღაღა) *გრდუჟ.* გასხენება (იხსენებს), მოგონება.

დაგარა *ზმნს.* გულით, გულითადად, გულწრფელად.

დაღა *ვ* (-ინ, -ინა, -ას, -ე) მამა, მამიკო (*ჩვეულებრივ, მიმართვისას*); *სო* დაღაღა ხუზნაღაღა მე მამიკოსთან ტყეში წავედი.

დაღ *ზმნს.* მუდამ, მუდმივად, ყოველთვის, მარად, ნიადღ.

დაღმა, დაღმნიღ *ზეღს.* მუდმივი, ყოველდღიური, ჩვეულებრივი.

დაღ|მოღ *ბ, ბ* (-მეღან, -მაღანა, -მაღან, -მაღან; -მეღაღ; -მეღაღ) სამშობლო.

დაღშა *ზმნს.* მამაპაპურად.

დაღ *დ, დ* (დაღან, დაღანა, დაღან, დაღან; დეღან) 1. არყის ხე; 2. წნორი.

დაღა *დ, დ* (დაღან, დაღანა, დაღან, დაღან; დეღან) გვამი (*ადამიანისა*), მიცვალებული.

დაღა *დ, დ* (დეღან, დეღანა, დეღან, დეღან; დეღან) 1. წილი, ნაწილი; 2. გადაღ. ნატყვი, ნატყვი; 3. მონაწილეობა; დაღა ლაღა მონაწილეობის მიღება.

დაღაღა|ღ-აღღა (-დაღღაღუ, -დაღღაღირა, -დაღღაღაღა) *გრდმ, თბ. მხ.* 1. დაწავრა (წავრავს), გაუბედურება; 2. განადგურება, აოხრება, დარბევა.

დაღაღა|ღ-აღღა (-დაღღუ, -დაღღირა, -დაღღლა) *გრდუჟ, სუბ. მხ.* 1. გაუბედურება (უბედურდება); 2. განადგურება (ნადგურდება).

დაღაღაღ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ან, -ან; -აღ) 1. ნაწილი, ნაწილაკი; 2. *გრამატ.* ნაწილაკი.

დაღა *დ, დ* (დემან, დემანა, დემან, დემან; -აღ) ფქვილი (*ხორბლისა, ჭვავისა*).

დაღ-ნაღა *დ* (დენ-ნენან, დენნი -ნენნი, დან-ნანან, დენ-ნენ) მშობლები, დედ-მამა.

დაღა-დაღარ *მასღ.* უთანხმოება, ახრთა სხვაობა.

დაღა *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნან, -ნან; -აღ) სამკურნალო საშუალება; დაღა დან განკურნება.

დაღან, -ნიღ *ზეღს.* სამკურნალო.

დაღანა *ვ, ი; ბ* (-ინ, -ინა, -ინ, -ინ; -აღ) *საუბ.* მკურნალი.

დაღ-ღაღა (-ღო, -ღეღირა, -ღეღლა, -ღურ) *გრდუჟ.* განრისხება (რისხდება), გულისტკენა, წყენა.

დაღ-ღან (-ღო, -ღირა, -ღინა, -ღერ) *გრდმ.* გაჯავრება (აჯავრებს), განრისხება.

დაღ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ან, -ან; -აღ) ხარისხი.

დაღ *დ, დ* (-ნ, -ნა, -ნან, -ნა; დარეშ) დარაია (აბრეშუმის ერთგვარი ქსოვილი).

დაღ *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩან, -ჩუნა; -აღ) დარხი დაჭრილი.

დაღ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ან, -ან; -აღ) გრიგალი, ბუქი, ქარბუქი.

დაღა *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნან, -ნან; -აღ) *ბოღ.* ცირცელი, ჭნავი.

დაღ, -ნიღ *ზეღს.* ვერცხლისა.

დაღა *დ, ბ* (დეღან, დეღანა, დეღან, დეღან; დეღან) თავი.

დაღ *დ* (დაღან, დაღანა, დაღან, დაღან) ტყვი (*ლოთინი*).

დაღან, -ნიღ *ზეღს.* ოქროსი; დეღი ოქრო.

დაღ *დ, დ* (დაღან, დაღანა, დაღან, დაღან; დაღან) წყელი, იარა.

დაღან *ი, ი* (-ან, -ანა, -ან, -ან; -აღ) მანვი.

დაღანა *დ, დ* (-ნან, -ნანა, -ნან, -ნან; -აღ) ერბო.

დაღანი *დ, დ* (-ნ, -ნა, -ნან, -ნა; დაღან) ქონება, საქონელი, პირუტყვი; დაღანელორ მესაქონლეობა.

დაღანა *ი, ი* (-ან, -ანა, -ან, -ან; -აღ) ძვალი.

დაღ¹ *დ, დ* (დიღან, დენა, დიღან, დიღან; დენი) დღე.

დაღ² *დ* (დიღან, დენა, დიღან, დიღან) შესაძლებლობა (*რაიმის გასაკეთებლად*), უნარი.

დაღ ა *ნაცვ, დაღ* -თან შესამებაშ: არავითარი; ვერავითარი; დაღ ა ბაღანა დაღ არავითარი მიზეზი არ არის.

დაღუღა *ი, ი* (-ნან, -ნანა, -ნან, -ნან; -აღ) დღე-ღამე.

დაღნი *ზეღს.* მონხუბარი, ჩხუბისთავი.

девича *ვ, ი; ბ* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) მოხსუბარი, ჩხუბის მოყვარული.

дегабаам *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. წყენა; 2. ეჭვი, გუმანი; **дегабаам бан** წყენა (ეწყინება), ეჭვის აღება.

дегабаამე, -ნიგ *ზედს.* წყენია.

дегайовхō *ი, ი* (-ნან, დეгайовхონна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) იმედი.

дегала *ზედს.* თავმოყვარე.

дегалла *დ* თავმოყვარეობა.

дегI *დ, დ* (დეგIან, დეგIანა, დეგIბ, დეგIბე; დეგIმაშ) სხეული, ტანი; **лекха дегI** მაღალი ტანი.

дедда-юкья *ზმს.* დღეგამოშვებით.

дēдō *ი, ი* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნბე; -შ) ჭიამაია.

дēзарг *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) საოჯახო საქმე.

дез|де *დ, დ* (-დიინან, -დენა, -დიინბ, -დიინბე; -დენოშ) დღესასწაული, უქმე.

дēкха (дōბкху, დიკხირა, დეკხა) *გრძმ.* სამაგიეროს გადახდა (უხდის), მიგება, მიზღვა.

декха|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრძლუვ.* მოწმენდა (იწმინდება), გამოდარება.

дēкхар *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) 1. ვალი; 2. მოვალეობა.

дēкьяза 1. *ზედს.* ვისაც წილი წაართვეს, წილწართმეული; 2. უბედური; დაზარალებული.

дēкьязалла *ი* უბედურება.

дēкьял|д-ан (-დო, -დირა, -დინა, -დერ) *გრძმ.* მისალმება (ესალმება), მილოცვა; **вина де дēкьялдан** დაბადების დღის მილოცვა; **дēкьяла хуьлда!** გაუმარჯოს!

дēкьял|д-ар *მასდ.* დალოცვა.

дēкьяхō *ვ, ი; ბ* მონაწილე.

делккьялц *ზმს.* შუადღემდე.

делкьяхēнахь *ზმს.* შუადღეს, შუადღის უამს.

делкьē *ი, ი* (-ნან, დელკьენა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) შუადღე.

делкьехь *ზმს.* შუადღეს.

делкь|хан *ი* (-ხēნან, -ხანა, -ხēნბ, -ხēნბე) შუადღე, შუადღის უამი.

дēлōра *შორისდ.* ღმერთმანი.

дēн *ზედს.* მამისა, მამისეული; **дēн цIа** მამისეული სახლი.

дēн дā, дēдā პაპა, მამის მამა.

ден|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრძლუვ.* გაცოცხლება (ცოცხლდება).

ден|д-ан (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დიერ *ду*) *გრძმ.* გაცოცხლება (აცოცხლებს).

денна *ზმს.* ყოველდღე, ყოველდღიურად.

дēра¹ *ზედს.* ავი, ბოროტი, მრისხანე; განრისხებული.

дēра² *ნაწილ.* რა თქმა უნდა, დიახ, მართლაც რომ.

дерз *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) უუუუნა წვიმა.

дети *დ, დ* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნბე; -გა; -детеш) ვერცხლი.

дēхар *დ მასდ.* თხოვნა; **дēхар дан** თხოვნით მიმართვა.

дēхархō *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьнга; დēхархой) მათხოვარი.

дēхō *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьнга; დēхой) ნათესავი (*მამის მხრიდან*).

дēхья *ზმს.* იქით, გაღმა მხარეს; **хил дēхья** წყალგაღმა.

дēхьē *ი, ი* (-ნან, დēхьენა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) მიპირდაპირე მხარე, საპირისპირო მხარე.

дēхьий-сēхьий *ზმს.* ორივე მხარეს, აქეთაც და იქითაც.

дēца|а *ი, ი* (-ინ, -ინა, -ას, -იგა; -ანაშ) მამიდა.

дечиг¹ *დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე) შეშა.

дечиг² *ი, ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ხე, მცენარე.

дечиг|пхьар *ვ, ბ* (пхьēრან, -пхьēრანა, -пхьēრბ, -пхьēრბე; -пхьēრაშ) ხურო, ღურგალი.

дēшар *მასდ.* 1. სწავლა; 2. კითხვა.

дēшархō *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьнга; დēшархой) 1. მოსწავლე; 2. მკითხველი.

деши *დ, დ* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნბე; -გა; -дешеш) ოქრო.

дештIаьхьē 1. *გრამბტ.* თანდებელი; 2. ბოლო-სიტყვაობა.

дешхьалхē 1. *გრამბტ.* ზმნისწინი; 2. წინასიტყვაობა.

диг *დ, დ* (დაგარან, დაგარა, დაგარბ, დაგარბე; დაგარშ) ცული.

დიйна *ზედს.* ცოცხალი.

დიьнат *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ცხოველი, პირუტყვი.

დიьнахь *ზმს.* დღისით.

დიьнахь-бусий *ზმს.* დღელამეშო.

დიьнна, -ნიг მთელი, სრული; **დიьнна шо** მთელი წელი, სრული წელიწადი.

დიьриг *მოდ.* მკეთებელი; *გადატ.* ერგატოვი (*ბრუნვა*).

დიьцархō *ვ, ი; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუьнга; დиьцархой) მთხრობელი, მთქმელი.

дика 1. *ზედს.* კარგი, კეთილი; 2. *ზმს.* კარგად.

дика|хēта (-хēტა, -ხიьტირა, -ხეტტა) *გრძლუვ.* გახარება (უხარია), აღტაცება.

дикка *ზმს.* 1. მნიშვნელოვნად, გაცილებით; 2. გულმოდგინედ, გულდასმით.

დინკობ, -ნიგ ზედს. შედარებით უკეთესი, რამდენადმე უკეთესი.

დინ¹ დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; დოი) ცხენი.

დინ² დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) სარწმუნოება; რელიგია.

დინახ ზმს. ცხენით, ცხენზე.

დინგად ი, ი (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) დედოფალი, თრითინა.

დირსა ი, ი (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) აღვირი, ლაგამი.

დირშა ი, ი (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) დოლა, ურქო.

დით დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. თუთა; 2. ხე (მცენარე); 3. პირი (დანისა და მისი); 4. ფხა (თავთავისა).

დოვ დ, დ (დევან, დევნა, დევნბ, დევნბე; დევნაშ) 1. ჩხუბი; 2. სასამართლო განხილვა, გარჩევა.

დოვხბ ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუხნა; დოვხი) 1. მოწინააღმდეგე (კამათში); 2. მოპასუხე.

დოგ (დევან, დანა, დგბ, დგბე; დევნაშ) გული.

დოგვოლა ი დვარძლიანობა, ავგულობა, სიამაღობა.

დოგვბი, -ნიგ ზედს. დვარძლიანი, ავი, ბორბი.

დოგვა ზმს. გატაცებით; გულმოდგინედ, ბეჯითად.

დოგდაითარ მსდ. გამხნეება, გულის გაკეთება.

დოგდაითარ მსდ. წყენა, ჯავრი.

დოგდეთაღარ მსდ. გულის ძვერა, გულისცემა.

დოგდიკალა ი გულკეთილობა, გულთბილობა.

დოგკარჩარ (ერთგ ზ.), **დოგკერჩარ** (მრავალგ ზ.) მსდ. გულისრევა, ზიდა, ზიდილი.

დოგკადღარ მსდ. გულის შეღონება.

დოგკედა, -ნიგ 1. გულჩვილი; 2. გაღატ. უნიათო, დონდლო.

დოგღარ მსდ. თანაგრძობა, გულშემტკიცება.

დოგმაირა, -ნიგ ზედს. მამაცი, გულადი.

დოგმუთაღარ მსდ. ძმარვა, კუჭის წვა.

დოგ-ოილა ი, ი (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. განზრახვა, ჩანაფიქრი; 2. ოცნება; 3. განწყობილება, გუნება.

დოგ-იხ დ, დ (პოხან, პოხანა, პოხბ, პოხბე; პეხაშ) შიგანი, შიგნეული (ზედმიწვენი: გულ-ფილტვი).

დოგცადოღუ აბსოლ. უხალისოდ, სურვილის უქონლად.

დოგბეცურგ მოძღ. ნუგეშისმცემელი.

დოგჯეკხარ მსდ. გულის გასკდობა.

დოგღარჯალა ი ბორბობა, მანებლობა.

დოგღა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) წვიმა.

დოგღა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) საკეტი; გასაღები.

დოგა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) საზღვარი, სამანი.

დოგადბეც, -რგ მოძღ. 1. უსაზღვრო, უსასრულო; 2. შეუზღუდავი, განუსაზღვრელი.

დოგალღა დ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) ყოყნობა, ზვიადობა.

დოგანხბ ვ, ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუხნა; დოგანხი) მესაზღვრე, გუშაგი.

დოგუშახილარ მსდ. დამოუკიდებლობა.

დოგვალღა ი, ი (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. უბედურება; 2. ზმს. საუბედუროდ.

დოღა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) მართვა, გამგეობა, ფლობა; დოღა დან მართვა (მართავს), პატრონობა.

დოღალღა ი, ი (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) საკუთრება; პაჩხალკხან დოღალღა სახელმწიფო საკუთრება.

დოღალღ-დ-ერგ, დოღალღ-დ-ოლუ მოძღ. საკუთარი; დოღალღ ცერშ საკუთარი სახელები.

დოღალღ-ილა (-ხუღლ, -ხიღრა, -ხიღლა, -ხიღ) კრდუგ კუთვნილება (ეკუთვნის).

დოღაღ ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუხნა; -ი) მეგობარი.

დოღაღალღა დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) მეგობრობა; დოღაღალღა თაშა მეგობრობის დამყარება.

დოღაღალღა, დოღაღალღა ზმს. მეგობრულად, ძმაცურად.

დოგ დ, დ (დახკარან, დახკარანა, დახკარბ, დახკარბე; დახკარშ) ნისლი, ბურუსი, ჯანლი.

დოცა ზმს. მოკლე; დოცა ალღა მოკლედ რომ ვთქვათ.

დოშ დ, დ (დევან, დაშან, დაშბ, დაშბე; დევნაშ) სიტყვა.

დოშამ ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) დექსიკონი.

დოშდბეცურგ მოძღ. უმნიშვნელო რამ, უბრალო რამ.

დოშღ ვ, ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუხნა; დოშღი) მხედარი, ცხენოსანი.

დოღ დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) დვიდი.

დბ დ (-ნან, დბნა, -ნბ, -ნა) კვალი; დბ დბეცურგ დღი უკვალოდ დაკარგვა.

დბღ ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -ი) ოჯახი; დბღალღ ვ, ი; ბ ოჯახის წევრი.

დბღღა დ, დ (-ანან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ღრდილი.

დბღალღა ი (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) ამტანობა, მამაცობა, მხნეობა.

დოხკა დ, დ (-რან, -რნა, -რძ, -რძე; -არშ) ქამარი, სარტყელი.

დბьшург მიძღ. 1. მკითხველი, მოსწავლე, მოწაფე; 2. ის, რასაც კითხულობენ.

дуга დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნძ, -ნძე; -ნაშ) ბრინჯი.

дуй ბ, ბ (-ნან, -ნნა, -ნძ, -ნძე; -ნაშ) ფიცი.

дуккха ა ზმნს. ბევრად, მრავლად, საკმაოდ, მნიშვნელოვნად.

дукха 1. ზღს. ბევრი; 2. ზმნს. ბევრად.

дукхаза ა ზმნს. არაერთხელ, ბევრჯერ, მრავალჯერ.

дукхах ზღს. უფრო მეტი (შედარებითი ხარისხის ფორმა *дукха -სი*).

дукъ დ, დ (-ან, -ანა, -ძ, -ძე; დაკъაშ) 1. უღელი; 2. ქელი (*მოისა*); *ლამანან дукъ* მთის ქელი.

дума ბ, ბ (დუьман, дуьмана, дуьмძ, дуьმძე; дуьмеш) ღუშა.

дундал ვ, ი; ბ (-ან, -ანა, -ძ, -ძე; -შ) სულელი, ბრიყვი.

дургал ი, ი (-ან, -ანა, -ძ, -ძე; -შ) ნექტარი.

дух დ, დ (დუьхан, дуьхანა, дуьхძ, дуьхძე; даххаш) 1. ფუქი, საყრდენი; 2. კალთა; *კუჩან дух* კაბის კალთა; 3. გადატ. ძირი, არსი.

дуййна თანდ. -დან; *სელხანა дуййна* გუშინდელიდან.

дуйцийла йоццуш აბსოლ. უთუოდ, უდავოდ, უსიტყვოდ.

дуьнѐ დ, დ (-ნან, дуьнenna, -ნძ, ნძე; -ნაშ) ქვეყანა, ღუნიბა.

дуьра ზღს. მლაშე, მარილიანი.

дуьххьар ზმნს. პირველად, თავდაპირველად.

дуьххьарлѐра, -ниг ზღს. თავდაპირველი, პირვანდელი.

дуьхьа ზმნს. გამო, გულისთვის.

дуьхьал 1. ზმნს. საწინააღმდეგოდ, წინააღმდეგ, მიუხედავად; 2. *როულ სიეცვათა პირველი ნაწილი*: საწინააღმდეგო; *дуьхьალ დбцუш* დაუსწრებლად.

дуьхьალ-д-аккха (-დოკкху, -დაьккхира, -დაьккхина) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. *რაიშის* დახვედრება (ახვედრებს); 2. დაპირისპირება (აპირისპირებს, უპირისპირებს).

дуьхალ-д-აѐла (-დბლუ, -დბელირა, -დაьлла) *გრდუჟ, სუბ. მხ.* 1. დახვედრა (ხვდება); 2. წინააღმდეგობის გაწევა; 3. წინ გადადგომა; 4. სამაგიეროს გადახდა.

дуьхьალ-д-аѐха (-დბხუ, -დბეხირა, -დაьхна) *გრდმ, ობ. მრ. ობ.* *дуьхьალდაккха*.

д-уьхьალ-д-ерза (-დბრзу, -დირზირა, -დირზინა) *გრდუჟ.* 1. პირისპირ დადგომა (უდგება); 2. წინააღმდეგობის გაწევა (უწევს).

дуьхьალ-д-етта (-დეტა, -დითირა, -დითინა) *გრდმ.* საყვედური თქმა (საყვედურობს).

дуьхьალ-д-ийла (-დუьйлу, -დიьლირა, -დიьлла) *გრდუჟ.* 1. დახვედრა (ხვდება ხოლმე); 2. წინააღმდეგობის გაწევა.

дуьхьალ-д-овла (-დოვლუ, -დელირა, -დევლა) *გრდუჟ, სუბ. მრ.* 1. დახვედრა (ხვდება), წინააღმდეგობის გაწევა; 2. წინ ადგომა.

дуьхьალ-кхѐта (-კხѐთა, -კхийტირა, -კხეტა) *გრდუჟ.* შეხვედრა (ხვდება), შეყრა.

дуьхьალ-лѐн (-ლბ, -ლიьრა, -ლიьნა) *გრდუჟ.* 1. შედაგება (ედაგება), შეკამათება; 2. სიტყვის შებრუნება, შეპასუხება.

дуьхьალб ი, ი (-ნან, дуьхьалonna, -ნძ, -ნძე; -ნაშ) წინააღმდეგობა, წინააღმდეგობის გაწევა.

дуьхьალ-тѐха (ტუьхუ, -ტუьხირა, -ტოьхна) *გრდმ.* საყვედურის თქმა (ამბობს, ეუბნება), ბრალის დადება.

дуьхьალ-хѐтта (-ხლუტუ, -ხლბტირა, -ხლბტინა) *გრდუჟ.* 1. პირისპირ დადგომა (დგება, უდგება); 2. გადაფარება, ჩამოფარება.

дуьхь-дуьхьალ ზმნს. 1. საპირისპიროდ; 2. პირისპირ.

д-уьхьыг დ, დ (-ან, -ანა, -ძ, ძე; -აშ) ბოლო; *უьрсან дуьхьыг* დანის წვერი; *кѐган буьхьыг* ფეხის წვერი.

дѐа ზმნს. იქ, იქით, იქითკენ (მაგ., *ვახა* წავიდა).

дѐа- ზმნისწ., *აღნიშნავს საიქითო მიმართულებას*: *дѐадаха* წასვლა, *дѐაдада* გაქცევა.

дѐაѐლა (-ბლუ, -ბელირა, -აьлла) *გრდმ.* თქმა (ეტყვის).

дѐაѐგара ზმნს. იქიდან.

дѐაѐгахь ზმნს. იქ; *студенташ дѐаѐгахь* *бу* სტუდენტები იქ არიან.

дѐა-д-ада (-დოდუ, -დედირა, -დედა) *გრდუჟ.* გაქცევა (გარბის).

дѐა-д-аѐа (-დოიუ, -დაიьირა, -დაიьინა) *გრდმ.* წაშლა (შლის).

дѐა-д-аккха (-დოკкხუ, -დაьккхира, -დაьккхина) *გრდმ.* 1. გახდა (იხდის); *бедар (мѐча) дѐаяккха* ტანსაცმლის (ფეხსაცმლის) გახდა; 2. შესნა (იხსნის); 3. გათავისუფლება, გადაყენება; *ბალхара дѐავაკкха* სამუშაოდან გათავისუფლება; 4. გამოკლება; 5. მოშორება (აშორებს), მოცილება; 6. ჩამოგდება, დამხობა.

дѐა-д-ала (-ლო, -დელირა, -დელა) *გრდმ.* მიცემა (აძლევს), ჩაბარება, გადახდა.

ძა|დ-აღა (-დღუ, -დღირა, -დაღლა, -დაღრ) *გრძუვ.* 1. გათავება (თავდება), დასრულება; კბღაღღა ძაღაღღა ახაღღაზრღღობა წავიღღა; 2. გაღღაღ. გარღღაცვაღღება; 3. წავსღღლა (სამღღუშაღღ-ღღან).

ძა|დ-ან (-ღღ, -ღღირა, -ღღინა, -ღღერ|| -ღღირ დუ) გაკღღეთება (აკღღეთებს), აშღღენება, აკღღება.

ძა|დ-ან¹ (-ღღღღუ, -ღღეარა, -ღღეანა) *გრძუვ.* წავსღღლა (მიღღის), გამღღზავრღღება.

ძა|დ-ან² (-ღღოღუ, -ღღეარა, -ღღეანა) *გრძღმ* წავღღება (მიაკღღებს).

ძა|დ-აღა (-ღღსღუ, -ღღაღსღირა, -ღღაღსღინა) *გრძღმ* 1. ზორღღღევვა (არღღღევვს); 2. ახსღღნა (ხსღღის), აშღღკება.

ძა|დ-აღა|ღღ-აღა (-ღღ, -ღღელღა, -ღღელიღა, -ღღურ) *გრძუვ.* 1. ზორღღღევვა (ორღღღევვა); 2. ახსღღნა (იხსღღნება), ზოხსღღნა, აშღღკება.

ძა|დ-აღა (-ღღბღუ, -ღღაღარა, -ღღაღანა) *გრძუვ.* 1. წავსღღლა (მიღღის), ღღაცღღიღება; 2. გაღღენა; ხიღღაღანა (ღღღაღაღანა), ღღურღღ ბისღღა წყაღღლი წავიღღა, ღღიღღა ღღარღღა.

ძა|დ-აღა (-ღღბღუ, -ღღბღირა, -ღღაღანა) *გრძღმ, ობ. ზრ.* 1. გახღღა (იხღღის); 2. შღღესღღნა (იხსღღის); 3. ზოხსღღნა, გათავისღღუღღება; ობ. ღღაღაღკღა.

ძა|დ-აღ|ღღ-ან (-ღღ, -ღღირა, -ღღინა) *გრძღმ* გაგრღღეღება (აგრღღეღებს), გაბღღა.

ძა|დ-აღკა (-ღღოღკუ, -ღღეღკირა, -ღღეღკინა) *გრძღმ, ობ. ზრ.* 1. ღღაღღაღება (აღღაღებს), ღღაწღობა; ღღიღაღაღ ძაღაღკა წღიღენბის ღღაღაღება; 2. შღღენახღვა, ღღაღაღღვა (ღღაღავს).

ძა|დ-აღანა, -რღ *ღღაღაღა -ღღ ნაღღყოს ზიღღღ.* წავსღღული.

ძა|დ-აღა (-ღღხო, -ღღაღხღირა, -ღღაღხღინა) *გრძღმ* 1. გაგრღღეღება (აგრღღეღებს); 2. წავღღება, გაღღანა.

ძა|დ-აღღა (-ღღოღღღუ, -ღღიღღღირა, -ღღიღღღინა) *გრძღმ* გაღღება (აღღებს), გახსღღნა; ნეღღ ძაღღაღღა კარის გაღღება.

ძა|დ-აღნ (-ღღბღ, -ღღირა, -ღღინა, -ღღუღღრ) *გრძღმ* ღღათღღესვა (თღღესავს).

ძა|დ-აღრღა (-ღღოღრღუ, -ღღირღირა, -ღღირღინა) *გრძუვ.* 1. ზიღღბრღუნება (ბრღუნღება), გაღღაბრღუნება; 2. ღღასრღუღება, ღღამთავრღება.

ძა|დ-აღრბ (-ღღერღა-ღღ-ღღ, -ღღერღიღირა, -ღღერღიღინა) *გრძღმ* 1. ზიღღბრღუნება (აბრღუნებს).

ძა|დ-აღღა (-ღღუღღუ, -ღღიღღირა, -ღღიღღინა) *გრძღმ* წავკება (ღღიღავს).

ძა|დ-აღღღა (-ღღუღღღღღუ, -ღღიღღღღღირა, -ღღიღღღღღინა) *გრძღმ, ობ. ზრ.* 1. ღღაღღაღება (აღღაღებს); ღღაღღება; 2. შღღენახღვა.

ძა|დ-აღღღა (-ღღოღღღუ, -ღღეღღღირა, -ღღეღღღინა) *გრძღმ, სღღ. ზრ.* გაღღკღევვა (გარბის), გაღღრენა.

ძა|დ-აღღა (-ღღუღღუ, -ღღუღღიღირა, -ღღოღღინა) *გრძღმ* შღღებღა (აბაღღს) **ძა|დ-აღღა|ღღ-აღღა** (-ღღ, -ღღელიღა, -ღღელიღღა) *გრძუვ.* ღღაწღება (იწღება).

ძა|დ-აღღღა (-ღღულღღუ, -ღღოღღღღღირა, -ღღოღღღღღინა) *გრძღმ, ობ. ზრ.* ღღამარღღხვა (ღღარღღავს), ღღასაღღღღღავება.

ძა|დ-აღღღ (-ღღ-ღღა-ღღ-ღღ, -ღღღღიღირა, -ღღღღიღინა) *გრძღმ* ღღაწღება (იწღებს), შღღეღღობა.

ძა|დ-აღღღა (-ღღღღღღუ, -ღღოღღღღღირა, -ღღოღღღღღინა) *გრძღმ* გაღღასღღბა (ასღღაღღს), გაღღაღღკღევვა, გაღღაღღღრღა.

ძა|დ-აღღა (-ღღუღღუ, -ღღუღღიღირა, -ღღოღღინა) *გრძუვ.* 1. ღღაშღღა (იშღღება), წავსღღლა-წავღღოსღღვა; 2. ღღამთავრღება.

ძა|დ-აღღკა¹ (-ღღღღკუ, -ღღოღღღკირა, -ღღოღღღკინა) *გრძღმ* გაყიღღვა (ყიღღის).

ძა|დ-აღღკა² (-ღღღღკუ, -ღღოღღღკირა, -ღღოღღღკინა) *გრძღმ, ობ. ზრ.* 1. ღღამარღღხვა (ღღარღღავს), ღღასაღღღღავება; 2. შღღკვრა.

ძა|დ-აღღსა (-ღღღღსღუ, -ღღუღღსღირა, -ღღღღსღინა) *გრძღმ* გაზღღმღვა (ზღღმავს).

ძა|ღღა (-ღღუღღუ, -ღღიღღირა, -ღღიღღინა) *გრძუვ.* სიღღბიღღლი (გარბის ზღღღღღ), ზრენა.

ძა|ღღიღღა (-ღღუღღიღღუ, -ღღიღღიღღირა, -ღღიღღიღღინა) *გრძღმ* გაწღეღვა (ეწღეღვა ზღღღღღ), გაღღონება.

ძა|ღღ-სღღაღღ *ზღღს.* იღღით-აკღღეთ.

ძა|ღღარღღა (-ღღერღღა, -ღღერღღირა, -ღღერღღინა) *გრძუვ.* გაგორება (გორღება), გაღღაგორება.

ძა|ღღარღღბ (-ღღარღღა-ღღ-ღღ, -ღღარღღიღღირა, -ღღარღღიღღინა) *გრძღმ* გაგორება (აგორებს); გაღღაგორება.

ძა|ღღარღღა (-ღღერღღა, -ღღერღღირა, -ღღერღღინა) *გრძუვ.* გაგორება (გორავს ზღღღღღ).

ძა|ღღარღღბ (-ღღერღღა-ღღ-ღღ, -ღღერღღიღღირა, -ღღერღღიღღინა) *გრძღმ* გაგორება (აგორებს ზღღღღღ).

ძა|ღღაღღაღღა (-ღღოღღღაღღღღუ, -ღღოღღღაღღღღირა, -ღღოღღღაღღღღინა) *გრძუვ.* ღღაღღახება (ეღღახის).

ძა|ღღაღღაღღბ (-ღღოღღღაღღღღა-ღღ-ღღ, -ღღოღღღაღღღღიღღირა, -ღღოღღღაღღღღიღღინა) *გრძღმ* საღღჯარღღღ გაღღოღღცხაღღება (აღღცხაღღებს), გახსღღაღღრება.

ძა|ღღაღღა (-ღღოღღღაღღღღღღუ, -ღღოღღღაღღღღღღირა, -ღღოღღღაღღღღღღინა) *გრძუვ.* ზიღღესღღღა (ზიღღის), ღღახღღღა, ღღაღღრენა.

ძა|ღღაღღა (-ღღოღღღაღღღღღა-ღღ-ღღ, -ღღოღღღაღღღღღღირა, -ღღოღღღაღღღღღღინა) *გრძღმ* ღღაბარება (აბარებს); გაწღეღენა.

ძა|ღღაღღღა (-ღღოღღღღღა, -ღღოღღღღღირა, -ღღოღღღღღინა) *გრძუვ.* შღღერღღება (უღღერღღება); შღღეღღვეღღრა; შღღეღღღება.

ძა|ღღაღღღბ (-ღღოღღღღღა-ღღ-ღღ, -ღღოღღღღღღღირა, -ღღოღღღღღღღინა) *გრძღმ* გაღღციღღება (აღღციღღებს), ზიღღციღღება.

ძა|ღღაღღღღა (-ღღოღღღღღღღღღუ, -ღღოღღღღღღღღღირა, -ღღოღღღღღღღღღინა) *გრძღმ* ღღარება (აღღარებს, ღღაკღღებს), გაღღანა, იღღით ღღარება.

ძა|ღღაღღღღბ (-ღღოღღღღღღღღღა-ღღ-ღღ, -ღღოღღღღღღღღღღღირა, -ღღოღღღღღღღღღღღინა) *გრძღმ* გაწღეღღება (აწღეღღის).

ძა|კხიყსა (-კხუყსუ, -კხიყსირა, -კხიყსინა) *გრძმ* გადაგდება (აგდება).

ძა|კხოვდბ (-კხოვდა-დ-ო, -კხოვდიყრა, -კხოვდიყნა) *გრძმ* გაწოდება (აწოდის); *куыг* ძა|კხოვდბ ხელის გაწოდება.

ძა|კხოხსა (-კხუსუ, -კხოხსირა, -კხოხსინა) *გრძმ* გადაგდება (აგდება); გადაყრა.

ძა|კყასტა (-კყასტა, -კყასტირა, -კყასტირა) *გრძმ* გაყრა (ეყრება), ცალკე გასვლა.

ძა|კყასტბ (-კყასტა-დ-ო, -კყასტიყრა, -კყასტიყნა) *გრძმ* 1. დაშორება (აშორებს), გაყრა; 2. გადადება (დებს).

ძა|კყახკა (-კყახკა, -კყახკირა, -კყახკინა) *გრძმ* დაფრთხობა (ფრთხება).

ძა|კყახკბ (-კყახკა-დ-ო, -კყახკიყრა, -კყახკიყნა) *გრძმ* დაფრთხობა (აფრთხობს), შეშინება.

ძა|კყესტა (-კყესტა, -კყესტირა, -კყესტირა) *გრძმ* დაშორება (შორდება ხოლმე), გაყრა.

ძა|კყესტბ (-კყესტა-დ-ო, -კყესტიყრა, -კყესტიყნა) *გრძმ* დაშორება (აშორებს ხოლმე), გაყრა.

ძა|კყიყლა (-კყიყლუ, -კყიყლირა, -კყიყლირა) *გრძმ* 1. დაკეტვა (კეტავს ხოლმე), დახურვა, მიხურვა; 2. შეკერა (კრავს, იკრავს).

ძა|კყოვლა (-კყოვლუ, -კყევლირა, -კყევლირა) *გრძმ* 1. დაკეტვა (კეტავს), დახურვა; 2. დამაგრება (ამაგრებს), მიმაგრება.

ძა|ლალლა (-ლოლლუ, -ლაყლირა, -ლაყლირა) *გრძმ*, *ობ. მხ.* გაგდება (აგდება), გალაღვა.

ძა|ლახკა (-ლოხკუ, -ლაყხკირა, -ლაყხკინა) *გრძმ*, *ობ. მრ.* გარეკვა (რეკავს), წასხმა, გაყრა.

ძა|ლყა (-ლბყუ, -ლყიყრა, -ლყინა) *გრძმ* დაჭერა (იჭერს), დაკავება.

ძა|ლელლა (-ლოყლლუ, -ლიყლირა, -ლიყლირა) *გრძმ*, *ობ. მხ.* გაგდება (აგდებას ხოლმე), გალაღვა, გაღება.

ძა|ლელხა (-ლელხა, -ლიყხკირა, -ლიყხკინა) *გრძმ* გახტომა (ხტება), ასხტომა.

ძა|ლელხკა (-ლოყხკუ, -ლიყხკირა, -ლიყხკინა) *გრძმ*, *ობ. მრ.* გარეკვა (ერეკება ხოლმე), გაყრა.

ძა|ლყა (-ლბყუ, -ლიყიყრა, -ლყინა) *გრძმ* დაჭერა (იჭერს ხოლმე), დაკავება.

ძა|ლყტტა (-ლყტტუ, -ლყტტირა, -ლყტტინა) *გრძმ* გადაწურვა (წურავს).

ძანყხყა *ზმნს* იქით, განხე.

ძანის|დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრძმ* მოთავსება (ათავსებს), დალაგება, დაწყობა.

ძა|ბყა (-ყუ, -ყიყრა, -ყინა) *გრძმ* გაწვევა (ეწვევა), გახიზება.

ძა|ბრა *ხაცვ.* ის, იგი.

ძა|სატტა (-სატტა, -სატტირა, -სატტინა) *გრძმ* გაღუნვა (იღუნება), გადახრა.

ძა|სატტბ (-სატტა-დ-ო, -სატტიყრა, -სატტიყნა) *გრძმ* გაღუნვა (ღუნავს), გადახრა.

ძა|სეტტა (-სეტტა, -სეტირა, -სეტირა) *გრძმ* გაღუნვა (იღუნება ხოლმე), გადახრა.

ძა|სეტტბ (-სეტტა-დ-ო, -სეტიყრა, -სეტიყნა) *გრძმ* გაღუნვა (ღუნავს), გადახრა.

ძა|სყა *ზმნისწ.* გამოხატავს მიმართულებას *იქით* და *აქეთ*, მიმო-; ძა|სყაყასტა დაშლა, აქეთ-იქით წასვლა, მიმოფანტვა.

ძა|სყა|დ-არჯა (-დაყრჯა, -დაყრჯირა, -დაყრჯინა) *გრძმ* დაშლა (იშლება), დაფანტვა.

ძა|სყა|დ-არჯბ (-დ-არჯა-დ-ო, -დარჯიყრა, -დარჯიყნა) *გრძმ* 1. გაშლა (შლის); 2. დაბნევა (იბნევა), დაფანტვა.

ძა|სყა|დ-ახყა (-ხყო, -დაყხკირა, -დაყხკინა, -ხყორ|ხყურ დუ) *გრძმ* 1. გატან-გამოტანა (გააქვს და გამოაქვს), ჩამორიგება, დატარება; 2. წაღება-წამოღება.

ძა|სყა|დ-ყყა (-დბყყუ, -დიყკყირა, -დეყყინა) *გრძმ* განაწილება (ანაწილებს), დაყოფა.

ძა|სყა|დ-ოვლა (-დოვლუ, -დევირა, -დევირა) *გრძმ*, *სუბ. მრ.* გაწვევა-გამოწვევა (გაიწ-გამოიწვევს), დაშლა, გაფანტვა; *ყყ* ძა|სყა|დევირა ისინი დაიშალნენ, წავიდ-წამოვიდნენ.

ძა|სყა|იდა (-ყუდუ, -იდირა, -იდირა) *გრძმ* აქეთ-იქით სირბილი (დარბის ხოლმე).

ძა|სყა|იყა (-ყიყუ, -იყირა, -იყინა) *გრძმ* აქეთ-იქით გაწვევა (ეწვევა ხოლმე).

ძა|სყა|კხყყა (-კხბყყუ, -კხიყყირა, -კხყყინა) *გრძმ* წაღება-წამოღება (წაიღ-წამოიღებს), მიტან-მოტანა.

ძა|სყა|კხიყსა (-კხუყსუ, -კხიყსირა, -კხიყსინა) *გრძმ* მიმოფანტვა (ფანტავს ხოლმე), მიმობნევა, მიმოსროლა.

ძა|სყა|კხოხსა (-კხუსუ, -კხოხსირა, -კხოხსინა) *გრძმ* მიმოფანტვა (ფანტავს), მიყრა-მოყრა, მიმოსროლა.

ძა|სყა|კყასტა (-კყასტა, -კყასტირა, -კყასტირა) *გრძმ* 1. განშორება (შორდება), დაშორება. 2. აქეთ-იქით წასვლა, დაფანტვა, დაშლა.

ძა|სყა|კყესტა (-კყესტა, -კყესტირა, -კყესტირა) *გრძმ* 1. განშორება (შორდება ხოლმე), დაშორება, მიტოვება; 2. აქეთ -იქით წასვლა.

ძა|სყა|ლალლა (-ლოლლუ, -ლაყლირა, -ლაყლირა) *გრძმ*, *ობ. მხ.* აქეთ -იქით გაგდება (აგდება), გალაღვა.

ძა|სყა|ლახკა (-ლოხკუ, -ლაყხკირა, -ლაყხკინა) *გრძმ*, *ობ. მრ.* აქეთ-იქით გარეკვა (რეკავს), მიყრა-მოყრა.

ძა|სყა|ლელა (-ლელა, -ლიყლირა, -ლელა) *გრძმ* მიმოსვლა (მიმოდის).

ძასხა|ლელა (-ლობლუ, -ლილირა, -ლილინა) *გრძმ.* *ობ. მზ.* აქეთ-იქით გაგდება (აგდებს ხოლმე), მიმორეკვა.

ძასხა|ლექა (-ლობკუ, -ლიხკირა, -ლიხკინა) *გრძმ.* *ობ. მზ.* აქეთ-იქით გარეკვა (რეკავს ხოლმე), მიმოფანტვა.

ძასხა|ბზა (-ბზუ, -უზირა, -ობზა) *გრძმ.* აქეთ-იქით გაწევა (ეწევა), გაჭიმვა, გაწევა-გამოწევა.

ძასხა|გახკა (-გახკა, -გახკირა, -გახკინა) *გრძმ.* რწევა (ირწევა), გაქან-გამოქანება.

ძასხა|გახკობ (-გახკა-დ-ო, -გახკირა, -გახკინა) *გრძმ.* გაქან-გამოქანება (გააქან-გამოაქანებს), დარწევა (არწევს).

ძასხა|გეხკა (-გეხკა, -გეხკირა, -გეხკინა) და-რწევა (ირწევა), გაქან-გამოქანება.

ძასხა|გეხკობ (-გეხკა-დ-ო, -გეხკირა, -გეხკინა) *გრძმ.* დარწევა (არწევს), გაქან-გამოქანება.

ძასხა|ხაჯა (-ხაჯუ, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* აქეთ-იქით ყურება.

ძასხა|ხაჯობ (-ხაჯა-დ-ო, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* მიმოსხედვა (ახედებს), მიხედვ-მოსხედვა; მიმოფანტვა.

ძასხა|ხაჯობ (-ხაჯუ, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* მიმოსხედვა (მიოსხედ-მოსხედავს ხოლმე), მიხედვ-მოსხედვა.

ძასხა|ხაჯობ (-ხაჯა-დ-ო, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* მიმოგზავნა (მიგზავ-მოგზავნის ხოლმე).

ძასხა|ხაჯობ (-ხაჯა-დ-ო, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* მიბრუნ-მობრუნება (მიბრუნ-მობრუნდება), დატრიალება.

ძასხა|ხაჯობ (-ხაჯა-დ-ო, -ხაჯირა, -ხაჯინა) *გრძმ.* გადაწყობა (აწყობს ხოლმე), დალაგება, მილაგ-მოლაგება.

ძასხა|რხა (-რხუ, -რხირა, -რხინა) *გრძმ.* აქეთ-იქით სიარული (დადის).

ძა|გახკა¹ (-გახკა, -გახკირა, -გახკინა) *გრძმ.* 1. გაცოცება (ცოცდება), გაჩონჩხება; 2. დაწევა (იწევს), ჩაშვავება.

ძა|გახკა² (-გახკა, -გახკირა, -გახკინა) *გრძმ.* ანაზღაურება (უნაზღაურებს), გადახდა.

ძა|გახკობ (-გახკა-დ-ო, -გახკირა, -გახკინა) *გრძმ.* გათრევა (ათრევს), გაჩონჩხება.

ძა|გარ|დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელა) *გრძმ.* ჩატევა (ეჩევა), დატევა, მოთავსება.

ძა|გარ|დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|| -დიერ დუ) *გრძმ.* ჩატევა (ატევს), მოთავსება.

ძა|გასა (-გასუ, -გასირა, -გასინა) *გრძმ.* 1. მიბმა (აბამს), გამობმა; 2. შეკერა (კრავს), გამოდება; 3. მიტოვება, მიგდება.

ძა|გატა (-გატუ, -გატირა, -გატინა) *გრძმ.* გაწევა (ეწევა), გაჩონჩხება.

ძა|გა|გა (-გა|გა, -გა|გირა, -გა|გინა) *გრძმ.* მიყრდნობა (ეყრდნობა).

ძა|გა|გაობ (-გა|გა-დ-ო, -გა|გირა, -გა|გინა) *გრძმ.* გადახრა (ხრის), მიყრდნობა.

ძა|გა|გეგა (-გეგუ, -გეგირა, -გეგინა) *გრძმ.* გაკერვა (ეკრავს).

ძა|გა|გეგა¹ (-გეგა, -გეგირა, -გეგინა) *გრძმ.* 1. გაცოცება (ცოცავს ხოლმე), გაფორტხვა; 2. ჩაშვავება, გაშვავება.

ძა|გა|გეგა² (-გეგუ, -გეგირა, -გეგინა) *გრძმ.* გადახდა (უხდის ხოლმე), ანაზღაურება.

ძა|გა|გეგობ (-გეგა-დ-ო, -გეგირა, -გეგინა) *გრძმ.* წათრევა (ათრევს ხოლმე), გათრევა, გაჩონჩხება; წაღება.

ძა|გა|გენ (-გენ, -გენირა, -გენინა) *გრძმ.* დამშვიდება (მშვიდდება), გაჩუმება, მიყუჩება.

ძა|გა|გე|გა (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* დაყრდნობა (ეყრდნობა ხოლმე), დაბრჯენა.

ძა|გა|გე|გა (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* 1. მიბმა (აბამს ხოლმე), გამობმა; 2. შეკერა; 3. მიტოვება, მიგდება.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა-დ-ო, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაწევა (ეწევა ხოლმე), გაჩონჩხება, გაცურება.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* 1. დატრევა (ატრევს); 2. მიერთება, ჩაბარება (*მავ. აზიისა*); 3. მიტევა, დაღურსმნვა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაწევა (ეწევა), მოწევა, მოჭრა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა-დ-ო, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაწევა (ეწევა), მოჭრა, მოკვეთა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაფორტხვა (აფორტხვებს).

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გადაბრუნება (აბრუნებს), გადატრიალება.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაჭენება (აჭენებს), გაქუსლვა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა-დ-ო, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* მოჭრა (ჭრის ხოლმე), გაწევა, მოკვეთა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* 1. გადაბრუნება (ბრუნდება), გადატრიალება; 2. გადაფურცვლა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა-დ-ო, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გადაბრუნება (აბრუნებს ხოლმე), გადატრიალება.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაჭენება (აჭენებს), გაქუსლვა.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* 1. გაწევა (ეწევა), დათხოვნა; 2. გამოხსნა; 3. გათავისუფლება.

ძა|გა|გე|გაობ (-გე|გა, -გე|გირა, -გე|გინა) *გრძმ.* გაწევა (ეწევა), გაჩონჩხება.

ძა|ხილო (-ხილა-დ-ო, -ხილირა, -ხილირა) გრდმ. გაწევა (ეწევა), განხილება.

ძა|ხადა (-ხოდა, -ხააძირა, -ხააძა) გრდუვ. გაქცევა (გარბის).

ძა|ხაჯა (-ხოჯა, -ხააჯირა, -ხააჯა) გრდუვ. სუბ. მხ. გახედვა (იხედება); განხე ყურება.

ძა|ხაჯო (-ხააჯა-დ-ო, -ხააჯირა, -ხააჯირა) გრდმ. გაგზავნა (გზავნის), დანიშვნა; ბალხა ძა|ხაჯო სამუშაოდ გამწესება.

ძა|ხაკხა (-ხოკხა, -ხააკხირა, -ხააკხა) გრდმ. მიგვა (გვის), მიხვეტა.

ძა|ხარჩო (-ხარჩა-დ-ო, -ხარჩირა, -ხარჩირა) გრდმ. გახვევა (ახვევს), შეფუთვა.

ძა|ხაქ-დ-ან (-დო, -ძირა, -ძირა, -ძერ-ძირა დუ) გრდუვ. გაფრთხილება (აფრთხილებს).

ძა|ხაქჯა (-ხოქჯა, -ხაქჯირა, -ხაქჯა) გრდუვ. გახედვა (იხედება), იქით ყურება.

ძა|ხაქჯო (-ხოქჯა-დ-ო, -ხოქჯირა, -ხოქჯირა) გრდმ. გაგზავნა (გზავნის ხოლმე), გამწესება.

ძა|ხაქხა (-ხოქხა, -ხაქხირა, -ხაქხა) გრდმ. მიგვა (გვის ხოლმე), მიხვეტა.

ძა|ხაქსა (-ხოქსა, -ხაქსირა, -ხაქსირა) გრდუვ. სუბ. მხ. გახედვა (იხედება ხოლმე), იქით ყურება.

ძა|ხაქსა (-ხოქსა, -ხაქსირა, -ხაქსირა) გრდუვ. სუბ. მხ. გახედვა (იხედება), განხე, იქით ყურება.

ძა|ხიტა (-ხიტა, -ხიტირა, -ხიტირა) გრდუვ. 1. წარდგომა (წარდგება); 2. დადგომა, ჩამომწერიება; 3. მოწეობა, ჩადგომა (სამსახურში და მისთვის).

ძა|ხიტო (-ხიტა-დ-ო, -ხიტირა, -ხიტირა) გრდმ. 1. წარდგენა (ადგენს ხოლმე); 2. ჩამომწერიება; 3. მოწეობა (სამსახურში).

ძა|ხიტა (-ხიტა, -ხიტირა, -ხიტირა) გრდუვ. 1. წარდგომა (დგება); 2. დადგომა (დგება); 3. მოწეობა (სამსახურში).

ძა|ხიტო (-ხიტა-დ-ო, -ხიტირა, -ხიტირა) გრდმ. 1. დადგმა (დგამს); 2. დანიშვნა (სამსახურში); 3. წაყენება (აყენებს); 4. ორგანიზება.

ძა|ხარ-დ-ან (-დო, -ძირა, -ძირა, -ძერ-ძირა დუ) გრდმ. დაუთობა (აუთობს), გასწორება.

ძა|ხარა (-ხარა, -ხარირა, -ხარირა) გრდუვ. გასრიდება (სრიდება).

ძა|ხარა (-ხარა, -ხარირა, -ხარირა) გრდუვ. გასრიდება (სრიდება ხოლმე).

ძა|კკხა (-ოკკხა, -იკკხირა, -იკკხირა) გრდუვ. სუბ. მხ. მოწოდება (წყდება), გახტომა, მოსხლტომა.

ძა|ჰნ (-ჰნ, -ჰირა, -ჰირა, -ჰირა|ჰირა დ-უ) გრდმ. მირევა (ერევა), შერწყმა, მიერთება.

ძა|ხა (-ოხა, -იხირა, -იხირა) გრდუვ. იქით სიარული (დადის ხოლმე).

ძა|ა (-ბა, -ბირა, -ბირა) გრდმ. აღება (იღებს), მიღება.

ძა|ა-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელირა, -ლურ) გრდუვ. ჩაწერა (ეწერება), მიწერა.

ძა|ა-დ-ან (-დო, -ძირა, -ძირა, -ძერ-ძირა დუ) გრდმ. დაწერა (წერს), გადაწერა, ჩაწერა.

ძა|ა (-ა, -აირა, -აირა) გრდუვ. დაღვრა (იღვრება), გადაღვრა, გადაქცევა.

ძა|ა (-ა, -აირა, -აირა) გრდმ. დაღვრა (ღვრის), გადაღვრა, გადაქცევა.

ძა|ა (-ა, -აირა, -აირა) გრდუვ. დაღვრა (იღვრება ხოლმე), გადაღვრა; დაფანტვა.

ძა|ა (-ა, -აირა, -აირა) გრდმ. დაღვრა (ღვრის ხოლმე), გადაქცევა.

ძა|ა დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) შხამი, საწამლავე; ძა|ა შხამიანი.

ძა|ა იხ. ძა|ა, ძა|ა.

ე

ეარა ი, ი (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -იშ) ხუთშაბათი; ეარინ დე ხუთშაბათი (დღე).

ე-ბა (დ-ბა, დ-ბირა, დ-ბირა) გრდუვ. მოშენება (შენდება), მომრავლება.

ე-ბო (დ-ბა-დ-ო, დ-ბირა, დ-ბირა) გრდმ. მოშენება, გამრავლება (ამრავლებს).

ე-ბა (დ-ბა, დ-ბირა, დ-ბირა) გრდმ. რყევა (არყევს), რხევა, თრთოლა, ცახცახი.

ე-ბო (დ-ბა-დ-ო, დ-ბირა, დ-ბირა) გრდმ. ბერტყვა (ბერტყავს).

ე-ბა, -ბა 1. მიძღ. გაქცეული; 2. ზმნს სირბილით.

ეზ დ, დ (ი-ბან, ი-ბანა, ი-ბან, ი-ბან) თითბერი.

ე-ბა 1. ზედა. ძვირი, ძვირფასი; მძიმე; 2. ზმნს. ძვირად.

ე-ბა (დ-ბა, დ-ბირა, დ-ბირა) გრდუვ. 1. სიყვარული (ყვარს); ნანა დ-ბა ბერ დედას ყვარს შვილი; 2. მოწონება (მოწონს); 3. ნდობა (უნდა).

ე-ბა-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელირა) გრდუვ. შეყვარება (იყვარებს); იოI ე-ბა ქალიშვილის შეყვარება.

ე-ბარ ი, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) საყვარელი (ქალი), შეყვარებული (ქალი).

ე-ბარი დ, დ (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა; ე-ბარე) სქელი ფარხა, სტავრა, ძვირფასი ქსოვილი.

ე-ბარა რიცხვ. ოთხმოცი.

ей й, й (-нан, -ნნა, -ნნ, -ნა; -ნაშ) ლოქო.

д-ейтта *რიცხვ.* თოთხმეტი.

д-ѐка (дѐка, дийкира, декна) *გრდუვ.* 1. გუგუნი (გუგუნებს), წკრიალი; горгали бѐка ზარი წკრიალებს; 2. ჭიკჭიკი, ქურტული.

д-еккѝа *ზმნ.* ცარიელა, ხმელა, უარაფროდ; деккѝа чай молу аса ცარიელა ჩაის ვსვამ.

д-ѐкѝ (д-ѐка-დ-ო, дѐкийра, дѐкийна) *გრდმ.* აგუგუნება (აგუგუნებს), აჭიკჭიკება, აკაკანება, აქურტულება.

д-ѐкха (дѐкху, дийкхира, декхна) *გრდმ.* სამაგიეროს გადახდა (უხდის), მიგება, მიზღვა.

д-екха|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრდუვ.* მოწმენდა (იწმინდება), გამოდარება.

д-екѝа *ზედს.* 1. მაგარი, ხისტი; 2. მშრალი.

д-ѐкѝа (дѐкѝу, дийкѝира, декѝна) *გრდმ.* 1. გაყოფა (ყოფს); 2. დარიგება, განაწილება.

д-ѐкѝა|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლур) *გრდუვ.* გაყოფა (ყოფა), დაყოფა.

ѐкха¹ *ზედს.* არანოციერი, არაყუათიანი, არამაწიერი.

ѐкха² (ѐкха, йийкхира, екхна) *გრდუვ.* მოწმენდა (იწმინდება); стигал екхна ცა მოიწმინდა.

ѐкхазა, ѐкхазниг *ზედს.* მოღრუბლული, ღრუბლიანი, ბნელი (*ამინდი, ცა*).

д-ѐла (дѐлы, дийлира, дийлина) *გრდუვ.* გაღიმება (იღიმის), გაცინება, ხარხარი.

д-ѐла|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრდუვ.* გაღიმება (იღიმება), გაცინება.

д-елахѝ 1. *ბუ* ზმნის პირობითი კილოს ფორმა: თუ არის; 2. *იხმარება თანმიმდევრობის აღსანიშნავად რიგობით რიცხვით სახელებთან თვლის დროს:* цкѝа делахѝ ჯერ ერთი; шолгIа делахѝ მერე მეორე; 3. *კავშ.* მაგრამ, მაინც, მაინც ხომ.

д-елла (дѐллу, диллира, диллиრა) *გრდმ.* გაღება (აღებს), გახელა, გახსნა.

д-елла|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრდუვ.* გაღება (იღება), გადაშლა.

д-елларг¹ *მიმღ.* მიცვალებული, მკვდარი.

д-елларг² *მიმღ.* 1. მიმცემი; 2. მიცემული.

д-ѐлѝ (д-ѐла-დ-ო, дѐлийра, дѐлийна) *გრდმ.* გაცივნება (აცივნებს).

д-елха (дѐლху, дилхира, дилхина) *გრდუვ.* 1. ტირილი (ტირის); 2. მოსვლა ნალექისა (მოდის); догIа дѐლху წვიმს.

д-елхѝ (д-елха-დ-ო, делхийра, делхийна) *გრდმ.* ატირება (ატირებს).

д-ѐн¹ (дѐн, дийრა, дийна) *გრდმ, თბ. მხ.* მოკვლა (კლავს).

д-ѐн² (дѐн, дийრა, дийна) *გრდმ.* თესვა (თესავს).

ѐн, -ниг *ზედს.* ქვაბისა; *იხ. йй.*

д-ерг *ბუ* ზმნის აწმყ. მიმღ.: არსებული, სახეზე მყოფი (*ანტონიმი ბნყუპე არარსებული; იხ. რაც არ არის*); 2. *არს. სახელისგან აწარმოებს ზედსართავებს და მიმღეობებს მქონებლობის მნიშვნელობით:* malашьberg რქიანი.

д-ерза (доързу, дирзира, дирзина) *გრდუვ.* 1. გადაბრუნება (ბრუნდება); 2. *გადატ.* გადაქცევა; 3. *გადატ.* შეხორცება (ხორცდება); чов йирзина ჭრილობა შეხორცდა; 4. *გადატ.* გამოჯანმრთელება, მორჩენა.

д-ерзина 1. *ზედს.* შიშველი, გახდილი; 2. *ზმნ.* ტიტველა, შიშველა.

д-ерзина|д-аккха (-доккху, -даккхира, -даккхина) *გრდმ, თბ. მხ.* გაშიშველება (აშიშველებს).

д-ерзина|д-āла (-дѐлу, -дѐлира, -даѝлла) *გრდუვ.* გაშიშველება (შიშველება), გატიტველება.

д-ерзина|д-āха (-доху, -дехира, -даѝхна) *გრდმ, თბ. მრ.* გაშიშველება (აშიშველებს).

д-ерзина|д-ийла (-дуйлу, -дийлира, -дийлла) *გრდუვ.* გაშიშველება (შიშველება ხოლმე), გატიტველება.

д-ерзѝ (д-ерза-დ-ო, дерзийра, дерзийна) *გრდმ.* 1. მობრუნება (აბრუნებს), გადატრიალება; 2. *გადატ.* გარდაქცევა; хи Iаьнарѝ дерзѝ წყლის ორთქლად ქცევა; 3. *გადატ.* შემოტეხა; 4. *გადატ.* მოშუშება, მორჩენა.

д-ерриг *ნაცვ.* მთელი, ყველა, ყველაფერი.

д-ерстина, д-ерстинниг *ზედს.* მსუქანი, სრული.

ѐса д (-нан, -ნნა, -ნნ, -ნნ) ლოცვა (*ყურანიდან*).

ѐсалла й სიცარიელე.

д-еста (деста, дистира, дистина) *გრდუვ.* გასივება (სივდება), შეშუპება.

етт б, д (аьттан, аттана, аттѝ, аттѝ; хьѐлий) ძროხა; етт ъза ძროხის წველა.

д-етта¹ (детта, диттира, диттина) *გრდმ.* დარტყმა (არტყამს ხოლმე); neI етта კარზე დაკაკუნება; ცემა.

д-етта² (детта, диттира, диттина) *გრდმ.* წველა (წველის).

д-етта|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -делла) *გრდუვ.* ხეთქება (ეხეთქება), ძგერა.

етшурѝ й, й (-ин, -ინა, -ი, -ი; етшурѝреш) მაწონი, შედედებული რძე.

д-ѐха¹ (дѐху, дийхира, дехна) *გრდმ.* თხოვნა (თხოვს); зуда ѐха ქალის თხოვნა.

д-ѐха² 1. *ზედს.* გრძელი, ხანგრძლივი; 2. *ზმნ.* გრძლად, ხანგრძლივად.

д-ѐхар *მხდ.* თხოვნა; дѐхар дан თხოვნით მიმართვა.

exk *й, й* (ახკარან, ახკარნა, ახკარდ, ახკარე; ახკარშ) სავარცხელი; *exk хьākха* დავარცხნა.

exна, -рг *მიმღ.* დანიშნული (*ქალი*).

д-ехка¹ (*дохку, дихкира, дихкина*) *გრძმ.* შეკვრა (კრავს)

д-ехка² *ზედს.* დამპალი, აშმორებული; *бехка* *ღაჯ* დამპალი ვაშლი.

д-ехха *ზმზს.* გრძლად, ხანგრძლივად.

д-ēхъа¹ (*дēхъа, дийхъира, дехъна*) *გრძმ.* ქოშინი (ქოშინებს), ქშენა.

д-ēша (*дōбшу, дийшира, дешна*) *გრძმ.* 1. სწავლა (სწავლობს); 2. კითხვა (კითხულობს); *дешна вāла* კითხვის, სწავლის დამთავრება; *дIадēша!* წაიკითხე! *ōха дōбшу* ჩვენ ვსწავლობთ.

ēшап *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) გრძნეული, ჯადოსანი, კუდიანი (*დედაბერი*).

Ж

жа *д, д* (*жен, жена, жē|жēнō, жēга; жаш*) ცხვრის ფარა; *жē ваха* ცხვარში წასვლა.

жагIа *ბ, ბ* (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) ხრეში, ქვიშა; *жагIа таса* ქვიშის დაყრა.

жамбалт *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ნაჯახი; *ოგევა, რაც* *жоммагIა*.

жамI *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ე; -აშ) ჯამი, შედეგი; დასკვნა; *жамI хIоттō* შეჯამება.

жамIат *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ერთად მლოცველთა ჯგუფი.

жаргIа *й, й* (-ინ, -ინა, -ინბ, -ინე; -ანაშ) ღორი; ნეზევი.

жарж *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ბ, -ე; -აშ) მსხვილად დაფქული სიმინდი.

жаIар *й, й* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) *ობ.* *жIāра*.

жаIу *в, й; б* (-Iуьнан, -Iუნна, Iуьнō, -Iуьნē; -Iუი) მწვემის, ჩობანო.

же *შორის., გამხატავს მოწოდებას:* აბა, ჰე; *же, кечлō* აბა, მოემზადე!

жēрахь *ზმზს.* ბინდისას, შებინდებისას, ბინდ-ბუნდისას.

жēрō *й, б* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუьнга; *жēрой*) 1. ქვრივი; 2. განათხოვარი ქალი; *жēрō □ლა* 1) დაქვრივება; 2) ქმართან გაყრა.

жигархō *в, й; б* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუьнга; *жигархой*) აქტივისტი.

жигиг *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ხორცი.

жий *ბ, д* (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა; *жерчий*) *დედალო* ცხვარი.

жим *ბ, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ე; *жанныш*) თირკმელი.

жима *ზედს.* 1. ახალგაზრდა, ყმაწვილი; 2. პატარა, მომცრო; *жима йōI* პატარა გოგო;

жималла *й* ყრმობა, ბავშვობა,

жим-д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დელა, -ლურ) *გრძმ.* 1. დაპატარავება (პატარავდება); 2. გაახალგაზრდადება.

жим-д-ан (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დირ დუ) *გრძმ.* 1. დაპატარავება (აპატარავებს); 2. გაახალგაზრდადება.

жимма *ზმზს.* ოდნავ, ცოტა; *жим-жима* ცოტ-ცოტა.

жимха *в, й; б* (-ნ, -ნა, -ს, *жимхē; -ш*) 1. უმცროსი (*ახაგოთ*); 2. მოზარდი.

жимчохь *ზმზს.* ბავშვობაში; *жимчохь дуйна* ბავშვობიდან.

жин *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ჯიბი, ჭიბკა, ქაჯი, ეშმაკი.

жиргIа *й, й* (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) დაირა, დაფი.

жовхIар *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) მარგალიტი.

жоммагIа *д, д* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ნაჯახი.

жоп *д, д* (*жōбпан, жōбпана, жōбпō, жōбпē; жōбпаш*) პასუხი.

жōбжахати *й* (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა) ჯოჯოხეთი.

жōбра-бāбIа *й, б* (-ინ, -ინა, -ას, -ე; -ანაშ) ჯადოქარი.

жуйгти *в, й; б* ებრაელი.

жут *й, й* (*жуйтан, жуйтана, жуйтō, жуйтē; жатташ*) გუნდი (*უპირატესად ფრინველთა*).

жухарг, жухIарг *в, й; б* (-ან, -ანა, -ბ, -ე; -აშ) მასხარა.

жуйраш *й* *მხოლოდ მრ-ში* ქატო.

жIайгIант *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ე; -აშ) ტაბურეტი.

жIайхō *в, й; б* (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუьнга; *жIайхой*) ხუნძი (*ავარელი ლეკო*).

жIāрIа *й, й* (-ინ, -ინა, -ბ, -ე; -აშ) ჯვარი; *жIāра-некъ* გზაჯვარეობი.

жIāьIа *д, д* (-ინ, -ინა, -ბ, -ე; -აშ) ძალი.

жIōв *й, й* (*жIāьннан, жIāьннна, жIāьннō, жIāьннē; жIāьннаш*) ჩაქუხი.

жIōнкIа *д, д* (-ინ, -ინა, -ბ, -ე; -აშ) სტაფილო.

3

зāбар *й, й* (-ან, -ნა, -ბ, -ე; -აშ) ხუმრობა; დაცინვა; *и зāбар яц* ეს ხუმრობა არ არის; *зāбар ян* გახუმრება.

zābarē, -ნიგ ზედს. ხუმარა; zābarē staგ ხუმარა, ლაზღანდარა.

zābarina ზმნს. ხუმრობით, დაცინვით.

zagalō ი, ბ (-ჩუნ, zagalochunna, -chō, -chuynga; -ი) ნეფის ახლობელი ქალი, რომელიც ასაჩუქრებს საპატარძლოს მშობლებს.

zaza დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ყვაილი (*მცენარისა*).

zazadakkhar მახდ. 1. გაშლა, გაფურჩქნა, აყვავება; 2. გადატ. აყვავება, გაფურჩქნა.

zayla ი, ი (-ინ, -ინა, -ანო, -ანე; -ანაშ) ტავა.

zāma ი, ი (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) დრო; ეპოქა.

zamō ვ, ბ (-ჩუნ, zamochunna, -chō, -chuynga; zamoy) მყარო; zamōlah vaხა მყარად წასვლა.

zarzar დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) ბუღბუღი.

zāhal ვ, ი; ბ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) 1. მძახალი; 2. მოყვარე.

zāhalō დ, დ (-ნან, zāhalonna, -nō, -na; -ნაშ) ცოლად თხოვნა; zāhalō diyca გარიგება (ურიგებს).

zālapxō ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -chō, -chuynga; zālapxoy) ხეობარი, საპყარი, სახინარი, კუტი.

zēdōcy, -რგ მოძღ. უზარალო.

zez დ, დ (zēzān, zēzāna, zēzō, zēzē; -ნაშ) ფიჭვი.

zēzag დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) ყვაილი.

zēn¹ (zē, ziyra, ziyāna, ziyr) გრძმ. 1. დაკვირვება (აკვირდება), თვალის დევნება; 2. გამოცდა, შემოწმება.

zēn² დ, დ (-ან, zēna, -nō, -na; -ანაშ) 1. ზიანი, ზარალი; zēn dan ზიანის მიყენება; 2. წაგება, ზარალი.

ziyza (ziyza, ziyzira, ziyzina) წვა (ეწვის), ქავილი, ფხანა.

zil ბ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) საზო; ზღვარი.

zingat დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) ჭიანჭველა.

zov დ, დ (zēvnan, zēvna, zēvno, zēvne; zēvnaš) რეკვა, ჟღარუნი.

zovkh დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) სიამოვნება, ნეტარება.

zorba დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) ბეჭდვა; zorba tōხა დაბეჭდვა.

zorx ბ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) კუჭი.

zōrza, -ნიგ ზედს. გაცრეცილი, გაქუცული.

zōrtala ზედს. მკვრივი, მტკიცე; ჩასკვნილი; zōrtala staგ ჯმუხი ადამიანი.

zu ი, ი (zuynan, zuyna, zuyno, zuyne; zuynaš) ზღარბი.

zuda ი, ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -chō, -chuynga; -არი) ქალი, ცოლი, მეუღლე, მანდილოსანი.

zudaber დ, დ (-ბერან, -ბერანა, -bērō, -bērē; -ბერაშ) გოგონა, ქალიშვილი, ქალწული.

zudarsha ზმნს. ქალურად.

zuz დ (zuyzan, zuyzana, zuyzō, zuyzē) 1. ქავილი; zuz dān აქავება; 2. ჟრუნტელი, ცაცხვი.

zulam დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) 1. ზიანი, ზარალი; 2. გაფუჭება, დაშავება; 3. დანაშაული.

zulamē, -ნიგ ზედს. მავნე, დამღუპველი; zulamē staგ მავნებელი, ბოროტი ადამიანი.

zulamxō ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -chō, -chuynga; zulamxoy) მავნებელი, ავაზაკი; დამნაშავე.

zākardayxni დ, დ (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) შინაური ფრინველი.

zī ი, ი (-ნან, zīna, -nō, -na; -ნაშ) 1. ჯაჭვი, ძეწვენი; 2. კავშირი; zī tasa კავშირის დამყარება.

zīnar ი, ი (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) სსივი.

zlok ი, ი (zākarān, zākarāna, zākarō, zākarē; zākarsh) 1. ნოსკარტი; zlok tōხა ჩანოსკარტება; 2. ჩახმახი.

zīuga ი, ი (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) კრაზანა, ბზივი.

И

и (цуйнан, цунна, цō, цуйнга; уьш) ნაცვ. ის, იგი; и дōцург ამის გარდა; *об.* иза.

д-иґа (дуйгу, дигира, дигна) გრძმ. წაყვანა (მიჰყავს).

ида (уьду, идира, ида) გრძმ. 1. სირბილი (დარბის); 2. გარიგება.

д-иґа (дуйжу, дижира, дижна) გრძმ. დაწოლა (წვება).

д-иґо (д-иґа-д-о, дижийра, дижийна) გრძმ. *ობ. მბ.* დაწვება (აწვებს); бер диґо ბავშვის დაწვება.

иґу ი, ი (-ან, -ანა, -ანო, -ანე; -ანაშ) დაველა, ნადაველი.

иза ნაცვ. ის, იგი; *об.* и.

иза-шā *об.* и-шā.

изза (ощуьнан, оцунна, оцō, оцуйнга) ნაცვ. იგივე.

д-иґа (дуйггу, дийгира, дийгина) გრძმ. 1. აგება (აგებს ხოლმე), აშენება; 2. აღმართვა (*დროშისა და მისთ.*); 3. დარგვა (*მცენარეთა*).

иґ-д-ан (-д-о, -дира, -дина) გრძმ. აღება (იღებს ხოლმე), აყვანა.

иґза (уьйзу, ийзира, ийзина) გრძმ. 1. თრევა (ათრევს ხოლმე), წვეა. 2. აწონა; 3. მოწვევა; 4. წველა; етта иґза ძროხის წველა.

ийза-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. მორიდება (ერიდება); შიში (ეშინია).

ийзѝ (ийза-д-ო, ийзийра, ийзийна) *გრდმ*. თრევა (ათრევს ხოლმე), გაჭიმვა, გაწველა.

д-ийла (дуйлу, дийлира, дийлла) *გრდუჟ*. 1. გათავება (ათავებს ხოლმე), დასრულება; 2. ზრდა, აღმოცენება; 3. გადასვლა.

иймансиз დ, დ (-ან, -на, -ѝ, -ѝ; -аш) ურწმუნო (არამაჰმადიანი, სხვა რწმუნის აღმსარებელი).

д-ийна¹ მოძლ. 1. მკვლეელი; 2. მოკლული.

д-ийна² მოძლ. 1. დამთესავი; 2. დათესილი.

дийна-д-ѝцу, -рг მოძლ. უსიცოცხლო, მკვდარი.

д-ийца (дуйцу, дийцира, дийцина) *გრდმ*. თხრობა (უთხრობს, მოუთხრობს), მოყოლა.

дийцар დ მსგ. თხრობა, მოთხრობა; საუბარი, ლაპარაკი.

д-ийша (дуйшу, дийшира, дийшина) *გრდუჟ*, *სუბ. მრ.* დაწოლა (წვება).

д-ийшѝ (д-ийша-დ-ო, дийшийра, дийшийна) *გრდმ, ობ. მრ.* დაწვენა (აწვენს).

д-ила (дуйлу, дилира, дилина) *გრდმ*. რეცხვა (რეცხავს); დაბანა (მაგ. ხელისა).

д-илла (дуйлуу, диллира, диллина) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. დადება (დებს); დაფარება; 2. ჩამოყალიბება (ყალიბდება), დაარსება; 3. დახატვა; аса сурт диллира მე სურათი დაგხატე.

д-иллана *ზმნს.* მუდამ, მუდმივად, გამუდმებით.

илли დ, л (-н, -на, -ѝ, -га; иллеш) ეპიკური სიმღერა; илли ала მღერა; დამღერება.

д-иллина, -рг მოძლ. 1. გამსხნელი, გამღები; 2. გახსნილი, ღია.

д-инарг მოძლ. 1. გამკეთებელი; 2. გამჩენი, დამბადებელი; 3. გაკეთებული; დაბადებული.

инарла в, б (-ин, -ина, -ѝ, -ѝ; -аш) გენერალი.

инжил დ, д (-ан, -ана, -ѝ, -ѝ; -аш) *რელიგ.* სახარება.

инжир й, й (-ан, -ана, -ѝ, -ѝ; -аш) ლეღვი.

инзар-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მხ.* გაოცება (აოცებს), განცვიფრება, გაშტერება.

инзар-д-āла (-дѝлу, -дѝлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრდუჟ*. გაოცება (ოცდება), გაშტერება.

инзарѝ, -ниг *ზედს.* გასაოცარი, განსაცვიფრებელი.

инкарлѝ й, й (-нан, инкарлонна, -нѝ, -нѝ; -наш) მტრობა, შუღლი.

ира *ზედს.* ბასრი.

ирахь *ზმნს.* მდგომელა, დაყუდებულად; ирахь латта ფეხზე დგომა, გაჩერება.

ирахьитта (-хьутту, -хьиттира, -хьиттина) *გრდუჟ*. ადგომა (დგება ხოლმე), წამოდგომა.

ирахьиттѝ (-хьитта-დ-ო, -хьиттийра, -хьиттийна) *გრდმ*. აყენება (აყენებს ხოლმე), აყუდება.

ирахьотта (-хьутту, -хьოьттира, -хьოьттина) *გრდუჟ*. ადგომა (დგება).

ирахьоттѝ (-хьотта-დ-ო, -хьоттийра, -хьоттийна) *გრდმ*. აყენება (აყენებს).

иргьу й, й (иргьун, -на, -нѝ, -га; иргьош) *საუბ.* დიდი თევზი.

ир-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. წაწვეტება (წვეტდება), ლეგვა (ილეგება)

ир-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრდმ*. ლეგვა (ლეგავს), გათლა (მაგ. ფანქრისა).

иркѝ, -ниг *ზედს.* გაუბედავი.

иркѝ й, й (-нан, ирконна, -нѝ, -нѝ; -наш) გაუბედაობა.

ирѝ, -ниг *ზედს.* ოდნავ ბასრი, მობასრო.

ирс დ, д (-ан, -ана, -ѝ, -ѝ; -аш) ბედნიერება.

ирс-яѝ *შორისდ., გამოხატავს ნატვრას:* ნეტა, ნეტავ; ирс-яѝ, хьѝ винчу нѝнан ნეტა, შენს მშობელ დედას!

ирх *ზმნს.* აღმა; ирх-пурх აღმა-დაღმა.

ирх-д-аха (-дѝбду, -дахара, -дахна, -Гор) *გრდუჟ*. აღმასვლა (აღმა მიდის), სიმაღლეში ზრდა.

ирхѝ й, й (-нан, ирхенна, -нѝ, -нѝ; -наш) აღმართი.

ирх|лелха (-лелха, -лилхира, -лилхина) *გრდუჟ*. შესტომა (ხტება ხოლმე), ახტომა.

ирхь|олла (-улуу, -оьллира, -оьллина) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. დაკიდება (ჰკიდებს), ჩამოკიდება.

ирхь|охка (-ухку, -оьхкира, -оьхкина) *გრდმ, ობ. მრ.* 1. დაკიდება (ჰკიდებს), ჩამოკიდება; 2. ჩამოხრჩობა.

ирхь|ѝккха (-оьккху, -иккхира, -иккхина) წამოხტომა (ხტება).

ирча *ზედს.* უშნო, უღამაზო.

д-иса (дуйсу, дисира, дисна) *გრდუჟ*. დარჩენა (რჩება); дѝкхарийлахь виса ვალში დარჩენა.

исбаьхьа *ზედს.* ნატიფი, მოხდენილი.

исбаьхьалла й სილაზათე, მოხდენილობა, სიტურფე.

исбаьхьалч|а в, й; б (-ин, -ина, -ѝ, -ѝ; -ий) მხატვარი; *ოვივა, რაც* сурташ дохкур; дешан исбаьхьалча სიტყვის ოსტატი.

д-иснарг მოძლ. 1. დარჩენილი; 2. ნაშთი; ნარჩენი.

исс (-анан, -анна, -аммѝ, -аннѝ; -аннаш) *რიცხვ.* ცხრა; иссех ცხრაოდე; исс-исс ცხრა-ცხრა; исс-итт ცხრა-ათი; иссазза ცხრაჯერ; иссалла მეცხრე.

დ-ისა (дусса, диссира, диссина) *გრდუზ.* ჩასვლა (ჩადის), ჩამოსვლა, დაშვება.

ისსე ა *როცხვ.* ცხრავე.

დ-ისი (დ-ისა-დ-ო, диссийра, диссийна) *გრდმ.* ჩამოსმა (*მაგ., ცხენიდან*), გადმოსხმა.

დ-ისტ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ბოლო, წვერო; 2. ნაპირო; ქორდან იისტ ზღვის ნაპირო.

დ-ისტ-დ-ბიუ, -რგ *მოდ.* უნაპირო.

დ-ისტ|ხილა (-хуьлу, -хилира, -хилла) *გრდუზ.* თქმა (ამბობს, ეუბნება), შეკითხვა.

დ-ისტцахилар *მხვ.* დუმილი, სიხუმე.

დ-ისტцахуьлуш *აბსოლ.* უსიტყვოდ, მდუმარედ.

დ-იტა (дутьу, дитира, дитна) *გრდმ.* 1. დატოვება (ტოვებს), მიტოვება; 2. გაყრა (ეყრება); *цѡ зуда ийтина* ის ცოლს გაეყარა (*ცოლი მიატოვა*).

დ-იტინა, -რგ განქონწინებული, გაყრილი; იйтина зуда გაყრილი ქალი, განათხოვარი.

ისхар დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) მადედი (*ფაბრიკისა*).

იტტ (-ანან, -ანна, -ამმბ, -ანნე; -ანნაშ) *როცხვ.* ათო; იттех ათოდე; იтт-იტт ათ-ათი; иттаза ათჯერ; иттазлага მათეჯერ; итталга მათე.

დ-იტტა (дутьту, диттира, диттина) *გრდმ.* რეცხვა (რეცხავს).

იტტე ა *როცხვ.* ათივე.

იტუ й, й (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნა; -შ) უთო; иту тѡха დაუთოება.

დ-იხკინა, -რგ *მოდ.* 1. შემეკვრელი; 2. შეკრული.

დ-იц|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла) *გრდუზ.* დავიწყება (ავიწყდება).

დ-иц|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* დავიწყება (ავიწყებს, ივიწყებს); *иц ма де!* არ დავივიწყდეს! არ დავივიწყო!

д-иц-д-елла, -რგ *дицдала -и* *მოდ.* 1. ის, ვისაც დაავიწყდა; დამვიწყებელი; 2. დავიწყებული.

д-иц-д-ина, -რგ *дицдан -и* *მოდ.* 1. ის, ვინც დავიწყდა, დამვიწყებელი; 2. დავიწყებული;

д-ицлур-д-бцу, -რგ *მოდ.* დაუვიწყარი.

იჩчархѡ в, й; б (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუьнга; иччархой) მონადირე; ივივეა, რაც თალარხბ.

д-ичахьѧна *ზმბს.* არასოდეს, თავის დღეში.

и-шѧ (цуьнан-шѧн, цунна-шѧна, цѡ-шѧ, цуьнга-шѧга) *ნაცვ.* ის თვითონ.

ишал й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ჭაობი.

иштта 1. *ნაცვ.* ასეთი, ამისთანა, მსგავსი; 2. *ზმბს.* ასე, აგრე, ისე; მაშასადამე; иштта кхин дѧа а და ასე შემდეგ (*შემოკლებით: и. кх. ბI*).

иштта-м *ზმბს.* ასე, ამგვარად.

ишттанехь *ზმბს.* უფასოდ, უსასყიდლოდ, მუქთად.

д-иь (деанан, деанна, деаммб, деаннѧ) *როცხვ.* ოთხი.

д-иьбѧ (-нан, диьбѧнна, -нб||-ммб; -ნაშ) *როცხვ.* ოთხასი.

иь-миь დ მიკიბე-მოკიბვა, ეშმაკობა; *иь-миь дѡцуш жоп лѡ сѡна* მიკიბე-მოკიბვის გარეშე პასუხი გამეცი (მიპასუხე).

Й

йий დ (-ნ, -ანა, -ნб, -ნა) ლუდი.

йийбар й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) საოჯახო ნივთები (*ქვეშავები, ხალოხები და მიხი*).

йийсар||йийсархѡ в, й; б (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ტყვე.

йилбаз დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ეშმაკი, დემონი; *იხ.* ლილბაზ.

йилбаз|мох б, д (-მეხან, -მახანა, -მახბ, -მახე; -მეხაშ) გრიგალი, ქარბორბადა.

йис й, й (Ბსარან, Ბსარნა, Ბსარბ, Ბსარე; Ბსარშ) თრთვილი, ჭირხელი; йис йილა დათრთვილვა.

йист *იხ.* დისტ; йист ерзბ შემოკეცა, შემოტეხა; йист яккха რაიმე საკითხის გადაჭრა.

йиш й, й (Ბშარან, Ბშარნა, Ბშარბ, Ბშარე; Ბშარშ) 1. ხმა, ინტონაცია; Ბშარან аз სიმღერის ხმა; 2. სიმღერა; йиш лакха სიმღერის შესრულება, მღერა; 3. შესაძლებლობა, საშუალება; *сан йиш яц მე საშუალება არა მაქვს.*

йишѧ й, б (-ინ, -ინა, -ას, -ბე; йижарий) და.

-й...-й *კავშ.* და; сой, хьой მე და შენ; дѧй, нѧний მშობლები (*სიტყვა-სიტყვით: მამა და დედა*); цѧей, дѧн цѧей სახელი და მამის სახელი.

йовлакх დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) თავსაფარი; *мерах хьбкху йовлакх* ცხვირსახოცი.

йовсар დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ქოფაკი, ეზოს ძაღლი.

йовхарш й *მხოლოდ მრ-ში* ხველა, ხველება.

йовхатар й, б (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ნათესავი (*ქალი*).

йовхѡ й, й (-ან, йовхонна, -ნб, -ნე; -ნაშ) სიბოლო, სიცხე.

йѡза დ, დ (-ან, -ანა, -ნб, -ნე; -ნაშ) დამწერლობა; *нохчийн йѡза* ჩეჩნური დამწერლობა.

йѡзанца *ზმბს.* წერილობით; йѡзанца жоп дала წერილობით პასუხის გაცემა.

йѡзанчѧ в, й; б (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) *საუბ.* მდივანი.

йокъа й (-ან, -ანა, -ნб, -ნე) გვალება; йокъа хIотта გვალების ჩამოვარდნა.

йол й, й (Элан, Элана, Элᄁ, ᄁლᄁ; Элаш) თივა; йол хьакха თიბვა.

йᄁлах ზმნს. ქირით; йᄁлах болх бан ქირით მუშაობა.

йᄁлу цамгар й, й (-ან, -на, -ᄁ, -ᄁ; -ш) გადა-მდები სენი, ინფექციური დაავადება.

йолхазза როცხვ. ექვსჯერ; йолхазза ялх - ткᄁᄁ ялхитта ექვსჯერ ექვსი - ოცდათექვსმეტი; йолхалга, -ნიგ მეექვსე; ობ. ялх

йორга й, й (-нан, -нна, -ნᄁ, -ნᄁ; -наш) ოორღა, თოსარიკი (ცხენი).

йორгахь ზმნს. ოორღით, თოსარიკით.

йорт й, й (-ან, -ანა, -ᄁ, -ᄁ; -аш) ჩორთი, აღუ-რი (ხელა ცხენისა); йорт етга ყიაღი, ხეტი-ლი.

йортахь ზმნს. ჩორთით.

йохьалла й (-ინ, -ინა, -ᄁ, -ᄁ) შეჯიბრება, გაჯიბრება.

йохьᄁ-დ-ᄁლა (-ᄁᄁლუ, -ᄁ-ᄁლირა, -ᄁ-ᄁლა) გრღუჯ-შეჯიბრება (ეჯიბრება).

йᄁჩანა й, й (-ინ, -ინა, -ᄁ, -ᄁ; -аш) ავღარი.

йоI й, ᄁ (-ან, -ანა, -ᄁ, -ᄁ; мехкарий) ქალიშვი-ლი, ასული;

йоIстаг й (-სტეგან, -სტაგანა, -სტაგა, -სტაᄁ) ქალწული.

йᄁზა, -ნიგ ზეღბ. სპიღუნისა; ობ. ез.

йᄁкханя й, й (-ინ, -ინა, -ᄁ, -ᄁ; -аш) ნათელი ამინდი, მზიანი ამინდი.

К

ка¹ й უბრუნ. 1. წარმატება, გამარჯვება; ბე-ლი, იღბალი; 2. საუბ. ხელი.

ка² ᄁ, ᄁ (кᄁман, кᄁмана, кᄁмᄁ, кᄁмᄁ; кой) ყოჩი.

каг-д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლур) გრღუჯ-გაპობა (იპობა), გატყდომა; шиша кагделла ბოთლი გატყდა.

каг-д-ан (-ღო, -ღირა, -ღინა) გრღმ. 1. გაპობა (აპობს), გაჩეხა; 2. გატყხა, დამტყვევა.

кад ᄁ, ᄁ (кᄁдан, кᄁданна, кᄁᄁ, кᄁᄁ; кᄁдаш) ფიაღა, ჯამი;

када (кеда, кедира, кедла) გრღუჯ დატირება (იტირებს); када даха სამძიმარზე წასვლა.

ка-д-аккха (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) გრღმ. წარმატების მოპოვება (პოულობს).

ка-д-ᄁლა (-ᄁᄁლუ, -ᄁ-ᄁლირა, -დაყლა, -დაყრ-ღერ დუ) გრღუჯ. 1. მოხერხება (ახერხებს, უხერხდება), კარგად დამთავრება; 2. კარგად გამოსვლა (გამოდის, მიდის).

кадам ᄁ, ᄁ (-ან, -ანა, -ᄁ, -ᄁ; -аш) მიცვალებუ-ლის დატირე-

ბა; кадам бан თანაგრძნობის გამოცხადება.

кадᄁ, -ნიგ ზეღბ. მარღი, მკვირცხლი, მარჯვე-ცქვიტი.

кадтᄁхар მახღ. 1. მიჭახუნება; 2. გადატ. ქეიფი, ღრეობა.

кад-Iайг ᄁ კრ. ჭურჭელი (ზედმიწეხით: ჯამ-კოვზი).

калᄁ й, й (-ნ, -ანა, -ᄁ, -გა; -ш) კალოში.

кан¹ ᄁ, ᄁ (кᄁнан, канна, кᄁნᄁ, кᄁნᄁ; кᄁнаш) 1. თავთავი; кIен кан ხორბლის თავთავი; 2. ტა-რო; хьаьжкIан кан სიმინდის ტარო; 3. მტევა-ნი; кемсийн кан ყურძნის მტევანი.

кан² ᄁ, ᄁ (кᄁнин, кᄁнина, кᄁნᄁ, кᄁნᄁ; кᄁнаш) ვაზაფხულის მატელი.

кᄁнIа ᄁ, ᄁ (-ინ, -ინა, -ᄁ, -ᄁ; -аш) პეშვი, მუჭი; ши кᄁна ორი მუჭა.

кара ზმნს. ხელზე; сан карахула ჩემს ხელში (მაგ., გაიარა).

кᄁра ᄁ, ᄁ (-ან, -ანა, -ნᄁ, -ნᄁ; -аш) 1. ხელთათ-მანი; 2. ბლუჯა.

кара-д-ала (-ღო, -ღ-ელირა, -ღ-ელла, -ღურ) გრღმ. ჩაბარება (აბარებს), ხელში მიცემა.

кара-д-ᄁн (-ᄁᄁღუ, -ღეარა, -ღეანა) გრღუჯ. ხელ-ში ჩავარდნა (უვარდება).

кара-д-аха (-ᄁᄁღუ, -ღახარა, -ღახна) გრღუჯ. 1. ტყვედ ჩაბარება (ბარდება), დანებება; 2. ხელში ჩავარდნა.

карара ზმნს. ხელიდან, ხელით; сан карара ჩემი ხელიდან.

карара-д-аккха (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) გრღმ. ხელიდან წართმევა (ართმევს).

карара-д-ᄁლა (-ᄁᄁლუ, -ღ-ᄁლირა, -ღაყლა, -ღაყრ-ღერ დუ) გრღუჯ. სუბ. მხ. ხელიდან გა-შვება (ეშვება).

карара-д-ᄁха (-ᄁᄁღუ, -ღ-ᄁხირა, -ღაყხна) გრღმ. ობ. მრ. ხელიდან წართმევა (ართმევს), წა-გლეჯა.

карара-д-ийла (-ღუყილუ, -ღიყილირა, -ღიყილა) გრღუჯ. ხელიდან გაშვება (ეშვება ხოლმე), გა-სხლტომა.

карахь ზმნს. 1. ხელზე, ხელში; 2. გადატ. ქვე-შევრღოლობაში.

караIама (-Iᄁმა, -Iᄁმირა, -Iᄁმინა) გრღუჯ. მო-შინაურება (შინაურდება), ხელზე მიხვევა.

караIамᄁ (-Iᄁმა-ღ-ო, -Iᄁმიყრა, -Iᄁმიყრა) გრღმ. მოშინაურება (აშინაურებს), შეჩვევა.

карах-д-аккха (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) გრღმ. ობ. მხ. 1. მოშლა (მოშლის), წყენინება; 2. გაღიზიანება.

карзах-д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|д-ер ду) *გრდჟუ, სუბ. მხ.* 1. მოშლა (იშლე-ბა), წყენა; 2. გაღიზიანება.

კარიйна, -რგ *მოდ.* 1. მპოვნელი; 2. ნაპოვნი.

карла-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. გამეორება (იმეორება); 2. გახსენება.

карō (кара-д-о, карийра, карийна) *გრდჟუ.* პოვნა (პოულობს), შოვნა, გამოწახვა.

карс й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) თოკი.

картол й, й (картōлана, картōлана, картōლō, картōლē; картōლаш) კარტოფილი.

карча (керча, керчира, керчина) *გრდჟუ.* 1. გორაობა (გორავს, გორაობს); 2. გაგორება (გორდება).

карчō (карча-д-о, карчийра, карчийна) *გრდმ.* გაგორება (აგორებს).

ка|гōха (-тūху, -туьйхира, -тоьхна) *გრდმ.* წავლება (ავლებს), წართმევა; აწაპნა.

ка|хьакха (-хьокху, -хьаькхира, -хьаьккхна) *გრდმ.* ხელის გადასმა (ისვამს); коьртах кахьакха თავზე ხელის გადასმა.

ка|хьēкха (-хьōкху, -хьийкхира, -хьēкхна) *გრდმ.* ხელის გადასმა (ისვამს ხოლმე).

кач б, д (кōчан, кōчана, кōчō, кōчē; кочмаш) საყელო.

кāч-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდჟუ.* 1. გათხელება (თხედება), გათხევადება; 2. გადატ. განებივრება; 3. გადატ. კეკლუცობა, კოპწიანობა.

кāч-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. გათხელება (ათხედებს); 2. გადატ. განებივრება; бēраш кāчдан ბავშვების განებივრება.

каш д, д (кошан, кошана, кошō, кошē; кешнаш) საფლავი, სამარე.

ка|яла (-йōлу, -ēлира, -яьлла) *გრდჟუ.* მოხერხება (ახერხებს, ხერხდება); წარმატებით დამთავრება.

кевстиг й, й (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) ხის ქერქი.

кевнахō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; кевнахой) მუკარე.

кега-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდჟუ.* ერთმანეთში არევა (ირევა), შერევა.

кēгари б, б (-н, -на, -нō, -га; кēгареш) ქაოსი, უწესრიგობა.

кег-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდჟუ.* ტყელობა (ტყდება), მტვრევა, მსხვრევა; ша кегло ეიხული ტყდება; *ობ.* кагдала.

кег-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* გაპობა (აპობს), გატეხა, დამტვრევა; *ობ.* кагдан.

кегий *ხედს.* მხოლოდ მრ-ში 1. პატარები; 2. ახალგაზრდა; кегий нах ახალგაზრდობა.

кегийрхой б *მხოლოდ მრ-ში* ახალგაზრდობა.

кēгō (кēга-д-о, кēгийра, кēгийнна) *გრდმ.* 1. ჩიხ-ქნა (ჩიხქნის); ქექვა; 2. ზელა; поппар кēгō თიხის ზელა; 3. მორევა, არევა.

кēда *ზმზს.* ჯამში, თასში, ფილაში; *ობ.* кад.

кēма д, д (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) 1. ნავი, გემი; 2. *საუბ.* თვითმფრინავი.

кемс й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ყურძენი.

кēн|кевнан *ხედს.* ჭიშკრისა; *ობ.* ков¹.

керла, -ниг *ხედს.* 1. ახალი; керла шо ახალი წელი; керлачу шарца გილოცავთ ახალ წელს!; 2. ქორფა.

керт й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) 1. ღობე; 2. ეზო; керта ეზოში; кертахь ეზოში.

керча² (керча, кирчира, кирчина) *გრდჟუ.* გდება (გდია), გორაობა; метгахь керча ლოგინში წოლა, გდება.

керчō (керча-д-о, керчийра, керчийна) *გრდმ.* გორება (აგორავებს).

кеста *ზმზს.* მალე, ჩქარა; кест-кеста ხშირად, ხშირ-ხშირად.

кесталха, кестахула *ზმზს.* ახლახან, ამასწინათ.

кестга *ზმზს.* ახლავე, მალე.

кēхат д, д (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) 1. ქაღალდი; яздē кēхат საწერი ქაღალდი; 2. ფურცელი; тетрадан кēхат რვეულის ფურცელი; 3. წერილი; кēхат яздан წერილის დაწერა.

кēхатпондар б, д (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) გარმონი.

кеч-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდჟუ.* გამზადება (ემზადება), მომზადება; шкōлē ваха кечелла სკოლაში წასასვლელად გაემზადა.

кеч-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. დამზადება (ამზადებს), მომზადება; 2. მომზადება, გამზადება; кхāча кечдан საჭმლის მომზადება; 3. გამოწეობა, მორთვა.

кēчō й, й (-нан, кēчонна, -нō, -нē; -наш) სამზადისი; Iаьнна кēчō ян ზამთრისთვის მომზადება.

кибарчиг й, й (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) აგური; კრამიტი.

кий|ра б, б (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) 1. მუცელი; 2. შიგნეულობა.

кийсак й, й (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) ნატეხი, ნატეხი; баьпган кийсак პურის ნატეხი.

кийтарлō й, й (-нан, кийтарлонна, -нō, -нē; -наш) ეშმაკობა, ფანდი, ხერხი.

кийча 1. *ხედს.* მზა; 2. *ზმზს.* მზად.

килс й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ეკლესია; килсан бохь ეკლესიის გუმბათი.

кир ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კირო; кир тōха თეთრად შეღებვა.

кира დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ტვირთი.

киртиг й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) საფეხური; лāмин киртигаш კიბის საფეხურები; *об. тегла.*

кирхья დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) შირმა, ფარდა.

кирша й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) რქიანი (ცხოველი).

киса დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ჯიბე.

кит დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; კატაშ) ტიკი, რუმბი, გუდა.

кица დ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ანდაზა.

кичча ზმნს. მზად, ფხიზლად; кичча хила ფხიზლად ყოფნა.

кишма й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) ქიშმიში.

книга й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) იგივეა, რაც книжка წიგნი.

ков¹ დ, დ (кевнан, кевнна, кевнб, кевнбე; кеш) ჭიშკარი; ков делла ჭიშკრის გაღება; кетгахь ჭიშკართან; ков-керт ეზო-კარი, კარმიდამო.

ков² ბ, დ (кевнан, кевнна, кевнб, кевнбე; кевнаშ) ქლიბი.

ког ბ, დ (кбган, кбгана, кбгб, кбгბე; кбгаш) 1. ფეხი; кбган клāжа ფეხის ქუსლი; кбгаш берзана ფეხშიშველა; 2. ნაბიჯი; ког баккха ნაბიჯის ადგმა, ფეხზე გაველა.

кбга-д-аха (-дбду, -дахара, -дахна) გრდუვ. ფეხის ადგმა.

кол й, й (кўлан, кўлана, кўлб, кўლბე; коьллаш) ბუჩქი.

комаьрша ზეღს. ხელგაშლილი, გულუხვი.

кбпаста й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) კომბოსტო.

кор დ, დ (кбран, кбрана, кбрб, кбрბე; кбраш) ფანჯარა.

коржам й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. პურის ნატეხი, ნატერი; 2. ხორცის ნატერი.

корматалла й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) პროფესია, ხელობა.

корматалла ча в, й; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) ოსტატი.

корта ბ, დ (коьртан, коьртана, коьртб, коьртბე; кортош) 1. თავი; 2. სათაური; 3. თავი (*წიგნობ და მისი*); 4. სულადობა (*ცხოველები*); 5. ერთი თავი (*შაქრობა*); 6. მწვერვალი; лāმანან корта მთის მწვერვალი; 7. სათავე; хин корта წყაროს თავი.

коргалазар მხდ. თავის ტკივილი.

кортали დ, დ (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნა; корталеш) დიდი თავსაფარი.

коргатбхар მხდ. თხოვნა, ხვეწნა, მუდარა.

кортахьийзар მხდ. თავბრუ, თავბრუდახვევა.

кбтам й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ქათამი; кбтаман кIორни ქათმის წიწილა.

коч й, й (кўчан, кўчана, кўча, кўчბე; кўчамаш) პერანგი; კაბა.

кбча¹ ზეღს. 1. თხელი, თხევადი; кбча худар თხელი ფაფა; 2. კეკლუცი; ნებიერი; кбча йбI კეკლუცი ქალიშვილი.

кбча² ზმნს. კისერზე, მხრებზე; кбча таса კისერზე დასმა, ჩამოკიდება; кбча ваха ჩხუბის ატეხა, გადაკიდება.

кбчалла й 1. სითხე; 2. გადაჭ. კეკლუცობა, კოპწიობა.

кошан, -ниг ზეღს. საფლავისა; кошан барз საფლავის ბორცვი; *об. каш.*

коьртаза, коьртазинг ზეღს. არამთავარი.

коьртехь ზმნს. თავში, სათავეში; *об. корта.*

кбьчал й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) სამშენებლო მასალა.

куз ბ, დ (кўзан, кўзана, кўзб, кўзბე; кўзаш) ხალიჩა, ნოსი.

куй ბ, დ (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ქუდი, ფაფა.

кур ბ, დ (куьран, куьрана, куьрб, куьრბე; карраш) რქა.

кура 1. ზეღს. ამაყი, ამპარტავანი; 2. ზმნს. ამაყად, ქედმაღლურად, ყოყონურად.

кура-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) გრდმ, ობ. მხ. განებიერება (ანებიერებს).

кура-д-āლა (-дблу, -дблيرا, -даьлла, -даьр||-дер ду) გრდუვ. სუბ. მხ. თავს გასვლა (თავს გაუდის), გადიდგულება; გაამაყება.

кура-д-āха (-дбху, -дбхира, -даьхна) ობ. მრ. განებიერება (ანებიერებს), გაამაყება.

кура-д-ийла (-дуйлу, -дийлира, -дийлла) გრდუვ. გაყოფიერება (ყოფიერება ხოლმე), თავს გასვლა, გადიდგულება.

куралла й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. სიამაყე, ამაყობა; ამპარტავნობა; 2. ზმნს. სიამაყის გამო, სიამაყისაგან.

курс й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) აცმა, გალა, კონა; збзагийн курс ყვავილების თაიგული.

курх დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) წვრილმანი ქურდობა, ქურდობაცაცობა; курхалла дан ქურდობაცაცობის ჩადენა.

курхалла в, й; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) ქურდობაცაცო, ჯიბიერი.

куц დ, დ (куьцан, куьцана, куьцб, куьцბე; куьцаш) 1. ტანადობა, ფიგურა; 2. გარეგნობა.

куыг დ, დ (куыйган, куыйгана, куыйгō, куыйгē; куыйгаш) 1. ხელი; аьррү (аьттү) куыг მარცხენა (მარჯვენა) ხელი; куыг дала ხელის მიცემა, ხელის წაშველება; куыг кховдō (лāца) ხელის გაწოდება (დაჭერა, ჩამორთმევა); 2. ხელმოწერა; и сан куыг дац ეს ჩემი ხელმოწერა არ არის; куыг тагд ხელის მოწერა (აწერს); 3. ხელი, ხელწერა.

куызга დ, დ (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) სარკე.

куыйга ზმნს. ხელოთ.

куыйгалла д (-ин, -ина, ო, -ē) ხელმძღვანელობა; куыйгалла дан ხელმძღვანელობა.

куыйгалхō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; куыгалхой) ხელმძღვანელი.

куыйра¹ დ, დ (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) ქორი.

куыйса, -ниг ზედს. შიშველი, მცენარეულობას მოკლებული; თმადაცვენილი; куыйса кол შიშველი ბუჩქი; куыйса стаг ქოსა ადამიანი.

куьрза й, й (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) ერთგვარი ატრიები (პელმენები, ჩენური ეროვნული საჭმელი).

куьцана ზმნს. მოსახვევებლად, ფორმისათვის; о.в. куц.

Кх

кха დ, დ (кхен, кхена, кхенō, кхенē; -ш) 1. სახნავი მიწის ნაკვეთი; 2. თუთქი, ნაცარტუტა.

кхаа- როულ სიტყვათა პირველი ნაწილი სამი-მნიშვნელობით: кхаадийнан სამდლიანი.

кхаарла й, й (-ин, -ина, -ō, -ē; -ш) ოთხშაბათი; кхаарин де ოთხშაბათი (დღე).

кхāбла й, й (-ин, -ина, -анō, -анē; -анаш) დოქი; ვაზა.

кхāба² (кхōбу, кхēбира, кхāбна) გრდმ. კვება (კვებავს), ჭმევა, მოვლა.

кхāгар: кхāгаран хьожа დამწვრის სუნი.

кхāда (кхōду, кхēдира, кхāдда) გრდმ. შებეღვა (ბეღავს); Iаж кхāда ვაშლის შებეღვა.

кхаж¹ б, д (кхōжан, кхōжана, кхōжō, кхōжē; кхожмаш) მათრახის ტარი.

кхаж² б, д (кхōжан, кхōжана, кхōжō, кхōжē; кхāжнаш) ხმა (არჩვენებში).

кхāза (кхōзу, кхēзира, кхāзна) გრდმ. კიდება (ჰიდიო); сурт кхōзу пенах სურათი ჰიდიო კედელზე.

кхайкха (кхойкху, кхайкхира, кхайкхина) გრდმ. 1. გაძახება (ძახებს), დაბარება; 2. დაძახება; 3. მიპატიუება; хьōшалла кхайкха სტუმრად მიპატიუება.

кхайкхаза, кхайкхазниг ზედს. დაუპატიუებელი.

кхайкхō (кхайкха-д-о, кхайкхийра, кхайкхийна) გრდმ. 1. გაცხადება (აცხადებს); 2. საჯაროდ გამოცხადება; გამოქვეყნება.

кхакха б, д (-нан, -нна, -нō, -нē; кхēкхий) ტყავი (ცხვრისა).

кхāла (кхōлу, кхēлира, кхēлина) გრდმ. გადახურვა (ხურავს); ამოვლება; тхов чеца кхāла სახურავის ჩალით დახურვა; дешица кхāла მოოქროვება, ოქროსწყალში ამოვლება.

кхалла (кхоллу, кхāллира, кхāллина) გრდმ. წახემსება (ხემსება); შენაყრება.

кхāлō й, й (-нан, кхāлонна, -нō, -нē; -наш) სახურავი (ხალისა და მობო).

кхалха (кхелха, кхелхира, кхелхина) გრდმ. 1. გადასახლება (გადასახლდება); 2. მოკვდომა.

кхалхō (кхалха-д-о, кхалхийра, кхалхийна) გრდმ. გადასახლება (ასახლებს).

кхāна ზმნს. ხვალ; кхāна дуййна ხვალიდან; кхāненна ხვალ, ხვალინდელ დღეს.

кхāналēра, -ниг ზედს. ხვალინდელი.

кхāнē й, й (-нан, кхāненна, -нō, -нē; -наш) ხვალე, ხვალინდელი დღე.

кханнехь ზმნს. ხვალევე, ხვალევე.

кханō ზმნს. შემდეგ, შემდგომ, მერე.

кхарда (кхāрда, кхāрдира, кхāрдина) გრდმ. ნიშნის მოგება (ნიშანს უგებს), დაცინვა.

кхардō (кхарда-д-о, кхардийра, кхардийна) გრდმ. ხალხის ყბაში ჩავარდნა (ვარდება).

кхарза (кхорзу, кхерзира, кхерзина) გრდმ. 1. შეწვა (წვავს), მოხალვა; жижиг кхарза ხორცის შეწვა; 2. გამოვლება; бага хи кхарза პირში წყლის გამოვლება.

кхарста (кхерста, кхерстира, кхерстина) გრდმ. გაველა-გამოვლა (გაიველ-გამოიველის), ხეტიალი, წანწალი.

кхāхьпа¹ й, д (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) მეძავი.

кхāхьпа² й, й (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) მზე-სუმზირა.

кхāча¹ б, б (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) საჭმელი, საზრდო; чōмē кхāча გემრიელი საჭმელი.

кхāча² (кхōчу, кхēчира, кхāчна) გრდმ. მოსვლა (მოდის), მისვლა; ца кхāча შინ მისვლა.

кхāчам б, б (-ან, -на, -ō, -ē; -аш) 1. სიუხვე, ბარაქიანობა; 2. გრამბე. დამატება.

кхāчō¹ й, й (-нан, кхāчонна, -нō, -нē; -наш) 1. დამთავრება; გამოლევა; 2. უზრუნველყოფა.

кхāчō² (кхāча-д-о, кхāчийра, кхāчийна) გრდმ. 1. დახარჯვა (ხარჯავს), გამოლევა; 2. გათავება.

кхаччалц *თანდ., მიუთითებს მანძილზე:* -მდე, -მდის; *гlаlара юьрта кхаччалц ქალაქიდან* სოფლამდე; *коьртёра когашка кхаччалц* თავიდან ფეხებამდე.

кхаь б, д (кхоан, кхоана, кхоб, кхоб; кхаьнаш) 1. სასიხარულო ამბავი; *кхаь баккха* სასიხარულო ამბის შეტყობინება, მილოცვა; 2. ქრთამი.

кхел й, й (кхелан, кхелана, кхелб, кхелб; кхелаш) 1. განახენი, მსჯავრი; *кхел ян* მისჯა; 2. ბედი, ხვედრი.

кхелла¹ й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) საღეჭი კბილი.

кхелла² й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ჭაკი.

кхেলাхб в, й; б (-чун, -чунна, -чб, -чуьнга; кхেলাхой) სახალხო მოსამართლე, საქმის გამრჩევი.

кхелина, -рг *მოდ.* მოოქროვილი, მოვერცხლილი.

кхера¹ б, д (-нан, -нна, -ნб, -ნб; -наш) ქვა.

кхера² (кхбру, кхийрира, кхийрина) *გრდუვ.* კრთომა (კრთება), შეკრთომა, შეშინება.

кхера-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* შეშინება (შინდება).

кхера-д-елла, -рг *მოდ.* შეშინებული, დამფრთხალი.

кхерам б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ) საშიშროება, საფრთხე.

кхерамб, -ниг *ზედს.* საშიში, სახიფათო; *кхерамб нект* საშიში გზა.

кхерзина, -рг *მოდ.* 1. შემწველი, მომხრაკველი; 2. შემწვარი, მოხრაკველი.

кхёрб (кхера-д-ო, кхёрийра, кхёрийна) *გრდმ.* შეშინება (აშინებს), დაფრთხობა.

кхерста (кхерста, кхирстира, кхирстина) *გრდუვ.* 1. გავლა-გამოვლა (გადი-გამოდის ხოლმე); 2. მოგზაურობა.

кхерстанча в, й; б (-ин, -ина, -ბ, -ბ; -აშ) მანქანა.

кхерч б, б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) კერა.

кхета (кхета, кхийтира, кхетта) *გრდუვ.* 1. ამოსვლა (ამოდის) (*ციური მნათობებისა*); *малх кхетта* მზე ამოვიდა; 2. შესვლა, შევლა, გამოვლა; *доттагчух кхета* მეგობართან შევლა; 3. მოხვედრა, დარტყმა; 5. გაგება, მიხვედრა, შესმენა; 6. შეთვისება, ჩაწვდომა; 7. ავად გახდომა; *цамгар кхета* სენის შეყრა; *შესიტყვებებში:* *цунна тlара кхетта* ხილა მიიღო; *наб кхета* დაძინება.

кхетам б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ) 1. შეგნება, ცნობიერება; *кхетам чуьр дlа* გონების დაკარგვა; 2. ნიჭი, უნარი; 3. მესხიერება.

кхетамббцу, -рг *მოდ.* 1. შეუგნებელი; *უგნური*; 2. მიუხვედრელი, უნიჭო, უუნარი.

кхетамб, -ниг *ზედს.* 1. გასაგები, მისახვედრი; 2. მიმხვედრი, ადლოიანი.

кхетам-кхела й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) სიბრძნის კბილი.

кхетб (кхета-д-ო, кхетийра, кхетийна) *გრდმ.* 1. ახსნა (ხსნის), განმარტება; 2. დაჯერება; 3. შეგნებინება.

кхехка¹ (кхехка, кхихкира, кхихкина) *დუდილი* (დუღს).

кхехка² *მოდ.* რაც დუღს, მდულარე.

кхехкийна, -рг *მოდ.* 1. ამდულებელი; 2. მომხარშველი; 3. 1) ანადულარი; 2) მოხარშული.

кхехкб¹ (кхехка-д-ო, кхехкийра, кхехкийна) *გრდმ.* 1. დუღება (ადუღებს), ადუღება; 2. ხარშვა.

кхехкб² *кхехкб¹-ს აწმყ. მოდ.* 1. ვინც ადუღებს; 2. რასაც ადუღებენ.

кхехья (кхбхью, кхийхыра, кхехья) *გრდმ.* თრევა (ათრევეს ხოლმე), ტარება, თრევა.

кхехьяна, -рг *მოდ.* ნახმარი, ძველი, ნატარი.

кхиа (кхуьу, кхира, кхияна) *გრდუვ.* 1. შეგნება (იგნებს); მიხვედრა; 2. ათვისება, ჩაწვდომა; 3. მომწიფება; *тeжаш кхияна* ვაშლი დამწიფდა; 4. გაზრდა; *юьртахь кхиа* მე სოფელში გაზრდა.

кхиам б, б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) მიღწევა, წარმატება.

кхиамца *ზმნს.* წარმატებით.

кхиархб в, й; б (-чун, -чунна, -чб, -чуьнга; кхиархой) აღსაზრდელი.

кхийда (кхуьйду, кхийдира, кхийдина) *გრდუვ.* შეხება (ეხება ხოლმე).

кхийдб (кхийда-დ-ო, кхийдийра, кхийдийна) *გრდმ.* გაშვერა (იშვერს ხოლმე), გაწვდენა; *куьйгаш кхийдб* ხელების გაშვერა.

кхийла (кхуьйлу, кхийлира, кхийлла) *გრდმ.* ტარება (ატარებს ხოლმე).

кхийса (кхуьйсу, кхийсира, кхийсина) *გრდმ.* სროლა (ისერის ხოლმე); გადაგდება.

кхийса-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* ხტუნვა (ხტუნავს), ფართხალი.

кхийсалуш *აბსოლ.* ხტუნვა-ხტუნვით.

кхин¹ й, б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -ოი) რძალი, მამლის ცოლი.

кхин² *ნაცვ.* სხვა, სხვანაირი, სხვაგვარი; *მეორე*; *кхин нах* სხვა ხალხი.

кхин³ *ზმნს.* 1. კიდევ, ჯერ, ჯერ კიდევ; кхин цкъа ერთხელ კიდევ; кхин дуй хаттарш კიდევ არის შეკითხვები? 2. ამიერიდან, მეტად; кхин цкъа а მეტად არასოდეს; иштта кхин дIа а და ასე შემდეგ.

кхиорхō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; кхиорхой) აღმზრდელი, გამზრდელი.

кхоалгIа, -ниг *როცხვ.* მესამე.

кхоам б, б (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) მომჭირნეობა.

кхоамалIа й (-ин, -ина, -ō, -ē) მომჭირნეობა, დამზოგველობა.

кхоамē *ზედს.* მომჭირნე, დამზოგველი.

кховда (кхевда, кхевдира, кхевдина) *გრდუვ.* შეხება (ეხება), ხელის ხლება.

кховдō (кховда-д-о, кховдийра, кховдийна) *გრდმ.* გაშვერა (იშვერს), მიცემა; куьг кховдō ხელის გაწოდება.

кховса (кховсу, кхевсира, кхевсина) *გრდუვ.* გადმოთქრიალება (თქრიალებს), წასკვლამა; кхевсина догIа догIу კოკისპირულად წვიმს.

кхозлагIа, кхозлагIниг *როცხვ.* მესამედ, მესამეჯერ; кхозлагIа дākъа მესამედო.

кхойтга (-нан, -нна, -ммō, -ннē) *როცხვ.* ცამეტი.

кхоккха *როცხვ.* სამ-სამო.

кхокха б, д (-нан, -нна, -нō, -нē; кхокхий) მტრელი.

кхōლა (кх□лу, кхōьлира, кхōьлина) *გრდუვ.* მოღრუბლევა (იღრუბლება).

кхолла (кхулли, кхольлира, кхольлина) *გრდმ.* 1. შექმნა (ქმნის), წარმოქმნა; пачхьалкх кхолла სახელმწიფოს შექმნა; 2. წამოსხმა; верта кхолла ნაბდის წამოსხმა.

кхōლō (кхōლა-д-о, кхōлийра, кхōлийна) *გრდმ.* ჯანდით, ნისლით დაბურვა (ბურავს).

кхолха 1. *ზედს.* სამმაგი; 2. *ზმნს.* სამმაგად.

кхолхонца *ზმნს.* სამმაგად.

кхōბ (кхоа-д-о, кхойра, кхойна) *გრდმ.* 1. დაზოგვა (ზოგავს); 2. შებრალება, დანდობა; шā-шēн ца кхōбш თავდაუზოგავად.

кхор б, д (кх□ран, кх□рана, кх□рō, кх□рē; кхōраш) მსხალი, პანტა.

кхосса (кхуссу, кхоессира, кхоессина) *გრდმ.* სროლა (ისერის), გადაგდება.

кхосса-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* სტომა (სტება), გადახტომა.

кхохка (кхухку, кхохкира, кхохкина) *გრდმ.* დაყრა (ყრის, აყრის), ჩაყრა.

кхохка-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* 1. წამოწოთლება (წოთლდება); 2. გავარვარება, გახურება.

кхохкō (кхохка-д-о, кхохкийра, кхохкийна) *გრდმ.* 1. წამოხურება (ახურებს), წამოწოთლება; 2. გახურება.

кхōчар в, й; б (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) ნათესავი.

кхōчуш-д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. განხორციელება (ახორციელებს); 2. გათავება, დამთავრება.

кхōчуш|хила (-хуьлу, -хилира, -хилла) *გრდუვ.* 1. განხორციელება (ხორციელებს); 2. გათავება, დასრულება.

кхоччуш *ზმნს.* სავსებით, სრულიად, საბოლოოდ.

кхōь (кхаанан, кхаанна, кхааммō, кхааннē) *როცხვ.* სამი; кхо Iаж სამი ვაშლი; кхузза кхōь – исс სამჯერ სამი – ცხრა; кхо-диь სამი-ოთხი.

кхōь й, й (-н, -на, -нō, -нē; -ш) ლობიო.

кхōь а *როცხვ.* სამი; სამივე; кхōь а ваша სამივე ძმა.

кхōьлана *ზედს.* მოღრუბლეული, ღრუბლიანი; кхōьлана де ღრუბლიანი დღე.

кху *ნაცვ.* хIара-ს ირბ ბრუნვათა ფორმა: ამ; кху минутехь ამ წუთში; кху сохьта ახლავე, ამ საათში.

кхуза *ზმნს.* აქეთ, აქეთკენ.

кхузāманан, кхузāманниг *ზედს.* თანამედროვე.

кхузара 1. *ზედს.* აქაური; 2. *ზმნს.* აქედან.

кхузахь *ზმნს.* აქ.

кхузза *როცხვ.* სამჯერ, სამმაგი, სამმაგად.

кхуззалц *ზმნს.* აქამდე.

кхузткъа (-нан, -нна, -ммō, -нга) *როცხვ.* სამოცი.

кхушара *ზმნს.* ამ წელს, მიმდინარე წელს.

кхушарлēра, -ниг *ზედს.* ამ წლისა, წლევეანდელი.

кхуьу, -рг *кхиа-ს აწმყ. მიმდ.*

Къ

къа д, д (къинан, къинна, къинō, къинē; къинош) 1. ცოდვა, შეცოდება; 2. სიბრაღეული, შებრალება; къа ду ცოდვა არის.

къāга (къēга, къēгира, къēгина) *გრდუვ.* ბრწყინვა (ბრწყინავს), გაელვება, კაშკაში.

къāгō (къ□га-д-о, къāгийра, къāгийнна) *გრდმ.* გალამაზება; გაწმენდა.

къāда (къеда, къедира, къедда) *გრდუვ.* გამოხედა (იხელება).

къāдō (къāდა-д-о, къადийра, къადийна) *გრდმ.* 1. მოკლედ თქმა (მოკლედ ამბობს); 2. გამოყოფა, გამოჩენა (*სულ ცოტა ხნით*).

къāжа (къежа, къежира, къежна) *გრდუვ.* ჩაღიძება (იღიძის), ჩაცინება, გაცინება.

къāж|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. ვარცხნა (ვარცხნის), დავარცხნა; 2. დაჩეხა (*მატყლისა*).

კაილა-დ-აკხა (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) *გრძმ.* დაძალვა (მაღავს), დაფარვა.

კაილა-დ-ალა (-დოლუ, -დეღირა, -დაღლა) *გრძმ.* დაძალვა (იძალება), გაუჩინარება.

კაილა-დ-აღა (-დოღუ, -დეღირა, -დაღინა) *გრძმ.* დაძალვა (მაღავს ხოლმე), დაფარვა.

კაილა-დ-ილა (-დუილუ, -დიღირა, -დიღლა) *გრძმ.* დაძალვა (იძალება ხოლმე), გაუჩინარება.

კაილა-დ-ოლა (-დოვლუ, -დეღირა, -დეღლა) *გრძმ.* დაძალვა (იძალება), მიძალვა, გაქრობა.

კაილა *ზმნ.* აშკარად, ცხადად, დაუფარავად.

კაილა 1. *ზედს.* საიდუმლო, ფარული; 2. *ზმნ.* საიდუმლოდ, ფარულად; კაილა ალა მალულად თქმა.

კაილა ი, ი (-ნან, კაილენა, -ნო, -ნე; -ნაშ) საიდუმლო, საიდუმლოება; *ლა* მალულად ბუნების საიდუმლოებანი.

კამ დ, დ (კამან, კამანა, კამო, კამე; კამნაშ) ხალხი, ერი, ეროვნება.

კამელ დ, დ (კამელან, კამელანა, კამელი, კამელი; კამელაშ) საუბარი, ლაპარაკი; კამელ დან საუბარი (საუბრობს).

კამელი *ზედს.* სიტყვაპირავალი, ენაპირავალი; კამელი სტაგ ლაპარაკის მოყვარული ადამიანი.

კამკარგ ი, ი (-ან, -ანა, -ო, -ე; -აშ) ყელი, ხახა, ხორხი.

კან-დ-ალა (-ლო, -დელირა, -დელი, -ლურ) *გრძმ.* დაბერება (ბერდება).

კან-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრძმ.* დაბერება (აბერებს).

კან-დ-ელა, -რგ *მიძ.* დაბერებული, მოხუცებული.

კანო ვ, ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩო, -ჩუნგა; კანოი) უხუცესი.

კარ-დ-ალა (-ლო, -დელირა, -დელი, -ლურ) *გრძმ.* 1. *კარდან-ის პოტენცა*; 2. გამოტყდომა (ტყდება), აღიარება; 3. დარწმუნება, დაჯერება; 4. გატება, დანებება.

კარ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრძმ.* 1. დარწმუნება (არწმუნებს), დაჯერება; 2. დარღვევა, გატება.

კარა (კარა, კარა, კარა) *გრძმ.* 1. დაჭყეტა (იჭყეტება); 2. აჭრელება.

კარ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრძმ.* აჭრელება (აჭრელებს).

კარ-დ-ალა (-ლო, -დელირა, -დელი, -ლურ) *გრძმ.* აჭრელება (ჭრელებს).

კარცალა, -რგ *მიძ.* დაქინებული; შეუპოვარი, უდრეკი.

კასტა (კასტა, კასტირა, კასტინა) *გრძმ.* გამოყოფა (იყოფა); დაყოფა; განშორება.

კასტო (კასტა-დ-ო, კასტირა, კასტინა) *გრძმ.* 1. გამოყოფა (გამოყოფს), დანაწევრება; 2. დაცილება, გაშეკლება.

კახეტი (კახეტი, კახიტირა, კახეტი) *გრძმ.* 1. შეცოდება (ეცოდება), შებრალება; 2. *შემასმენლის მნიშვნელობით:* ცოდვა, ბრალია.

კახკ დ, დ (კახკან, კახკანა, კახკო, კახკე; -აშ) ნეკერხალი.

კახკა (კახკა, კახკირა, კახკინა) *გრძმ.* 1. განზე გახტომა (ხტება), შეშინება; 2. თავიდან აცილება, თავის არიდება.

კახკო (კახკა-დ-ო, კახკირა, კახკინა) *გრძმ.* შეშინება (აშინებს), დაშინება; *გოვრ* კახკო ცხენების დაფრთხობა.

კახ-დ-ალა (-ლო, -დელირა, -დელი, -ლურ) *გრძმ.* 1. დამწარება (მწარდება), დამძალება; 2. *გადატ.* შეძაგება, შეძულება, შეზიზება.

კახ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრძმ.* 1. დამწარება (ამწარებს); 2. *გადატ.* შეძაგება, შეზიზება, მობეზრება.

კახეტი (-ხეტი, -ხიტირა, -ხეტი) *გრძმ.* შრომა (შრომობს), მუშაობა.

კახეტი, -რგ *მიძ.* ნაშრომი, ნამუშევარი.

კახე ი, ი (-ნან, -ნა, -ნო, -ნა; -ნაშ) სიმწარე.

კახეტი, -რგ *მიძ.* მშრომელი; კახეტი სტაგ მუშა კაცი, მშრომელი ადამიანი.

კახეტი, -რგ შეუბრალებელი, უწყალო, უღმობელი.

კარკა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნე; -ნაშ) არაყო; კარკა დაკხა არყის გამოხდა.

კასტ-კასტანა *ზმნ.* ცალცალკე, სათითაოდ.

კასტანა *ზმნ.* 1. ყველაზე (*აღმატებითი ხარისხის მნიშვნელობით*); 2. განსაკუთრებით.

კახკა, -რგ *მიძ.* მფრთხალი, მშიშარი.

კახხა *ზედს.* მწარე.

კახხა *ზმნ.* მოჭკერილად; ძალიან მჭიდროდ.

კახხა, -რგ *მიძ.* მოკამათე, მოდავე; სადავო.

კეტი¹ (კეტი, კეტირა, კეტი) *გრძმ.* ბრწყინვა (ბრწყინავს ხოლმე), კაშკაში, ლაპლაპი.

კეტი², -რგ *მიძ.* ბრწყინვალე, ელვარე.

კეტი, -რგ *მიძ.* გაბრწყინებული, მოკაშკაში.

кѣда (кѣда, кыйдира, кыйдина) *გრდუვ.* ციმციმი (ციმციმებს ხოლმე), ციალი, კაშკაში.

кѣжа (кѣжа, кыйжира, кѣжна) *გრდუვ.* გაღიმება (იღიმება ხოლმე), გაცინება.

кѣж|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* გაჭაღარაგება (ჭაღარაგდება).

кѣж|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* გაჭაღარაგება (აჭაღარაგებს).

кѣкъа (кѣкъа, кыйкъира, кыйкъина) *გრდუვ.* 1. ქუხილი (ქუხს ხოლმე); 2. ბუზღუნი.

кѣлла й სიღარიბე, სიღატაკე; იგივეა, რაც **кѣьлла**.

кѣмат д, д (-ан, -на, -ъ, -ѣ; -аш) თავზარი, საშინელება.

кѣмата ზმნს., რელიგ. იმქვეყნიურ, საიქიო ცხოვრებამდე.

кѣмат|де д, д (-дийнан, -денна, -дийнъ, -дийне; -дѣнош) 1. რელიგ. განკითხვის დღე; 2. დღე, როდესაც უბედურება დატრიალდა.

кѣматѣ, -ниг ზვს. საშინელი, საზარელი, თავზარიანი.

кѣн ზვს. ღარიბი, გაჭირვებული; **кѣн** стаг ღარიბი კაცი.

кѣна ზვს. ბებერი, მოხუცი; **кѣна** стаг ხნიერი, ხანდაზმული.

кѣрза (кѣрза, кьირзира, кьირзина) *გრდუვ.* დაჭყეტა (იჭყიტება ხოლმე), ფართოდ გახელა.

кѣрзъ (кѣრза-д-ო, кѣრзийра, кѣრзийна) *გრდმ.* თვალების დაჭყეტა (აჭყეტს).

кѣста (кѣста, кьистира, кьистина) *გრდუვ.* განცალკევება (ცალკევდება ხოლმე), დაშორიშორება.

кѣстъ (кѣста-д-ო, кѣстийра, кѣстийна) *გრდმ.* განცალკევება (აცალკევებს).

кѣхка (кѣхка, кьихкиრა, кьихкина) *გრდუვ.* 1. შეშინება (ეშინია ხოლმე), ფრთხობა; 2. თავის არიდება.

кѣхкъ (кѣхка-д-ო, кѣхкийра, кѣхкийна) *გრდმ.* შეშინება (აშინებს), დაფრთხობა.

кѣхъ в, й; б (-чун, -чунна, -чъ, -чуьнга; кѣхъой) ღარიბი, ღატაკი.

кѣиг й, й (кѣйган, кѣйгана, кѣйгъ, кѣйгѣ; кѣйгаш) 1. ყვაო.

кѣиза 1. ზვს. შეუბრალებელი; 2. ზმნს. შეუბრალებლად, უწყალოდ, მკაცრად, უღმობლად.

кѣий|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* გაღარიბება (ღარიბდება), გაღატაკება.

кѣий|д-ан (-д-ო, -д-ира, -д-ина) *გრდმ.* გაღარიბება (აღარიბებს), გაღატაკება, დაქცევა, გატიალება.

кѣий-д-елла, -рг მოძლ. გაღარიბებული, დაქცეული.

кѣийзъ (кѣйиза-д-ო, кѣйзийра, кѣйзийна) *გრდმ.* ჩქმეტა (ჩქმეტს ხოლმე); აწკენა; შუშხვა, სუსხვა.

кѣийзорг й, й (-ан, -ана, -ъ, -ѣ; -аш) ბაღლინჯო; იგივეა, რაც **г|ундалги**.

кѣийла (кѣуйлу, кѣйлиრა, кѣйлина) *გრდმ.* 1. დახურვა (ხურავს ხოლმე), დაკეტვა.

кѣийса (кѣуйсу, кѣйსირა, кѣйსინა) *გრდმ.* კამათი (კამათობს, ეკამათება ხოლმე); დავა.

кѣийсам б, б (-ан, -на, -ъ, -ѣ -аш) 1. ბრძოლა; 2. შეჯიბრება, გაჯიბრება; 3. დავა, კამათი.

кѣилбѣ й (-нан, кѣилбenna, -нъ, -нѣ) სამხრეთი.

кѣилбѣра, -ниг ზვს. სამხრეთისა, სამხრეთელი.

кѣилбасѣда б (-нан, -нна, -нъ, -нѣ) პოლარული ვარსკვლავი.

кѣилбасѣдѣ й (-нан, -нна, -нъ, -нѣ) ჩრდილოეთი.

кѣилбасѣдѣра ზვს. ჩრდილოეთისა, ჩრდილოელი, ჩრდილოური.

кѣинтѣра|д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ., ობ. მბ.* 1. პატიების თხოვნა (სთხოვს); 2. შენდობის მიღება.

кѣинтѣра|д-āла (-дълу, -дѣлиრა, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრდუვ., სუბ. მბ.* პატიება (პატიობს), მიტევა, შეწყნარება.

кѣинхѣтам б, б (-ан, -на, -ъ, -ѣ; -аш) 1. სინაზული; თანაგრძნობა; 2. შეწყალება, დანდობა.

кѣинхѣтамаза ზმნს. შეუბრალებლად, უღმობლად, დაუნდობლად, მკაცრად.

кѣинхѣтамѣ, -ниг ზვს. თანამგრძნობი, გულშემატკივარი, შემბრალებელი.

кѣинхѣгам б, б (-ан, -на, -ъ, -ѣ; -аш) შრომა, მუშაობა.

кѣинхѣгамѣ ზვს. შრომისა, შრომითი.

кѣобал|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ.* მოწონება (იწონებს).

кѣовзъ (кѣовза-დ-ო, кѣовзийра, кѣовзийна) *გრდმ., მწერთა* დაკებნა (კებნს).

кѣовкъа (кѣევкъა, кѣევкъირა, кѣევкъინა) *გრდუვ.* დაქუხება (იქუხებს).

кѣовла (кѣовлу, кѣვლირა, кѣვლიна) *გრდმ.* 1. მოჭერა (უჭერს); 2. დაკეტვა, დახურვა; 3. დამაგრება.

кѡвла|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. 1. *кѡвла-ს პოტენცა*; 2. დაკეცვა (იკეცება); 3. დამაგრება, მიმაგრება, გამაგრება.

кѡвламѣ *ზედს.* მკაცრი; кѡвламѣ хѣхархѡ მკაცრი მასწავლებელი.

кѡвларш *ი* *გრამატ.* ფრნხილეები.

кѡвса (кѡвсу, кѡвсира, кѡвсина) *გრდმ*. 1. შეკამათება (ეკამათება), შედავება; 2. შეჯიბრება.

кѡвсам ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) სანადლეო.

кѡбла დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) 1. ქურდობა, პარვა; кѡбла дан მოპარვა (იპარავს).

кѡбладен, кѡбладийриг *მოდ.* ის, ვინც ქურდობს; მპარავი.

кѡбладина, -рг *მოდ.* ქურდობის ჩამდენი.

кѡблам ბ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) ფანქარი.

кѡბна *ზედს.* ახალგაზრდული; ახალგაზრდა, ყმაწვილი; кѡბна стаг ყმაწვილი კაცი, ადამიანი.

кѡбнах ვ, ბ (-чун, -чунна, -чб, -чуьнга; -ий) ვაჟკაცი, მამაცი.

кѡн|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ* გაახალგაზრდავება (ახალგაზრდავება).

кѡн|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გრდმ*. გაახალგაზრდავება (ახალგაზრდავება).

кѡнб, -ниг ახალგაზრდული შესახედაობისა, მოახალგაზრდაო.

кѡра¹ *ი* (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ) სეტყვა; кѡранан буьртиг სეტყვის მარცვალი, კაკალი.

кѡра² *ზედს.* ყრუ; кѡრალла სიყრუე.

кѡр|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ* დაყრუება (ყრუვდება).

кѡр|д-ан (-до, -дира, -дина) დაყრუება (ყრუვებს).

кѡрза *ზედს.* ჭრელი; кѡрза кьиг კატკაჭი.

кѡркхокха ბ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; кѡркхокхий) გვრიტი.

кѡбьжа *ზედს.* ჭადარა.

кѡбльла *ი* სიღარიბე, სიღატაკე; იგივეა, რაც кьелла.

кѡьнгий *ობ.* воI.

кѡу ვ, *ი*; ბ (кѡуьнан, кѡуьнна, кѡуьнб, кѡуьнб; кѡуй) ქურდო.

кѡულла დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) *მოდ.* წყარო.

кѡурд ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ყლუპი; кѡурд бан ყლაპვა.

кѡуьйлу, -рг *მოდ.* ვიწრო, მოჭერილი; кѡуьйлу ма́ча ვიწრო ფეხსაცმელი.

кѡуьрдиг *ი*, *ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) კრუხი.

КI

кIа დ, დ (кIен, кIена, кIенб, кIенб; -ш) სორბალი.

кIаг ბ, დ (кIбган, кIбгана, кIбгб, кIбгб; кIаьгнаш) ფოსო, ორმო.

кIад|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. დარბილება (რბილდება); დაუძღურება, მოდუნება; დაღლა.

кIад|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ*. დარბილება (არბილებს); დაუძღურება; დაღლა, დაქანცვა.

кIад-д-елла, -рг 1. დარბილებული; 2. დასუსტებული; 3. დაღლილი.

кIადи დ, დ (-н, -ანა, -ნб, -гā; кIადеш) ქსოვილი.

кIадцалу, -рг *მოდ.* დაუღალავი.

кIадцалуш *აბხოლ.* დაუღალავად.

кIāж|а ბ, დ (-ин, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ქუსლი; кIāжи кIел *გადატ.* ქუსლქვეშ.

кIāжар *ი*, *ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -ш) 1. ნაწნავი.

кIай|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. გათეთრება (თეთრდება).

кIай|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ*. გათეთრება (ათეთრებს); юьхь кIайян სირცხვილის მოწმენდა, უხერხულობიდან გამოყვანა.

кIай-д-елла, -рг *მოდ.* გათეთრებული.

кIайн, -ниг *ზედს.* თეთრი.

кIайхб, -ниг *ზედს.* მოთეთრო.

кIалд *ი*, *ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ხაჭო.

кIант ვ, ბ (кIентан, -ანა, -ა, -ბ; кIентий) ძე, ვაჟი; ბიჭი; ჭაბუკი, ახალგაზრდა.

кIарг|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. ჩაღრმავება (ღრმავდება), გაღრმავება.

кIарг|д-ан (-до, -дира, -дина) *გრდმ*. ჩაღრმავება (აღრმავებს), გაღრმავება, ჩათხრა.

кIарх ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) წუღები, ჩუსტები.

кIац *ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ) ჭირხლი, თრთვილი.

кIēга¹ ბ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -რчий) ბალთა.

кIēг|а² ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; кIēгий) ნაკვერჩხალი.

кIēгара *ზმნს.* უკან გადახრა, წასვლა.

кIеж *ი*, *ი* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) დუღილი; кIеж яккха ადუღება (დუღდება).

кIеж|яха (-йбху, -ბეხირა, -ებხა) *გრდუჟ*. ადუღება (დუღს).

кIēз|а დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -ий) ლეკვი (*ბაღლობა, მგლობა*).

кIез(з)иг *ზმნს.* ოღნავ, ცოტაოდენი, სულ ცოტა.

кIез-кIезиг *ზმნს.* ცოტ-ცოტა.

кѠел თანდებული, აღნიშნავს ადგილს რაიმის ქვეშ, დაბლა, ძირს: **кѠра кѠел** ფანჯრის ქვეშ; **стигала кѠел** ცის ქვეშ; **лаѠтта кѠел** მიწის ქვეშ.

кѠел- ზმნისწინი, აღნიშნავს მიმართულებას რაიმის ქვეშ: **кѠелтатта რაიმის ქვეშ** შეწვევა (შესწვევს), შეჩოხება, მიწვევა.

кѠелара, кѠеларниг ზედს. ქვედა, ქვემოთა.

кѠელახь ზმნს. რაიმის ქვეშ, ქვემოთ, ძირს, დაბლა.

кѠелхьара ზმნს. რაიმის ქვემოდას.

кѠелхьāра ზედს. ქვემო, ქვედა.

кѠес й, й (кѠесаран, кѠесарна, кѠесарѠ, кѠесарѠ; кѠесарш) კეფა.

кѠесар|кѠаг б, д (-кѠѠган, -кѠѠгана, -кѠѠгѠ, -кѠѠгѠ; -кѠაгнаш) კეფის ორმო.

кѠиллѠ в, й; б (-чун, -чунна, -чѠ, -чуьнга; кѠиллой) მშიშარა, მხდალი, ლახარი, ჯაბანი.

кѠир б, д (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) თეთრი თიხა; კირი, **кѠир тѠха** თეთრი თიხით შეღესვა.

кѠира д, д (-ნან, -ნა, -ნѠ, -ნѠ; -ნაშ) კვირა, კვირეული; **кху кѠиранчохь** ამ კვირაში; **кѠирнахь** ცკა კვირაში ერთხელ.

кѠиран|де д, д (-დიინან, -денна, -დიინѠ, -დიинѠ; -дѠнош) კვირადღე.

кѠир-кѠирнахь ზმნს. ყოველ კვირას, ყოველ-კვირეულად.

кѠѠбѠрам б, б (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) ერთგვარი ცხარე საწებელი.

кѠѠ|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-елла, -ლур) გრდუვ. გემოთი გაცხარება (ცხარდება), გამძაფრება.

кѠѠ|д-ан (-დო, -დირა, -დინა) გრდმ. გემოთი გაცხარება (აცხარებს), გამძაფრება.

кѠѠмсар й, й (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) 1. ეში; 2. კბილი, მახვილი, შევრილი; 3. ფოცხი.

кѠѠн, -ниг ზედს. ცხარე, მძაფრი; **кѠѠн саврамсекх** ცხარე ხორი.

кѠѠра б, б (-ნან, -ნა, -ნѠ, -ნѠ; -ნაშ) ქვანახშირი, ნახშირი; გუდაფშუტა.

кѠѠрга ზედს. ღრმა.

кѠѠрдѠ (кѠѠрда-დ-ო, кѠѠрдийра, кѠѠрдийна) გრდმ. თავის შეწვევნა (თავს აწვევნს), თავის მობეზრება.

кѠѠрни д, д (-ნ, -ანა, -ნѠ, -გა; кѠѠрнеш) ბარტყი, ნაშიერი; **кѠѠрнеш дāха** ბარტყების გამოჩეკვა; **кѠѠрни ян** ნაშიერის შობა, გაჩენა.

кѠѠршамѠ, -ниг ზედს. უხეში, ტლანქი.

кѠѠтар й, й (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) ხუტორი.

кѠѠудал й, й (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) სპილენძის დიდი თუნგი.

кѠѠуж б, д (кѠѠужан, кѠѠужана, кѠѠужѠ, кѠѠужѠ; кѠѠажаш) ქორი.

кѠѠужал й, й (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) შუბლზე შეჭრილი თმა, ქორი.

кѠѠунзал б, б (-ან, -ანა, -Ѡ, -Ѡ; -აშ) 1. ქეცი; 2. მელოტი; **кѠѠунзал бāла** გამელოტება.

кѠѠур б, б (кѠѠуран, кѠѠурана, кѠѠурѠ, кѠѠурѠ; кѠѠарраш) ბოლი, კვამლი.

Л

лаа (ლაა, ლირა, ლიწა, ლურ) გრდუვ. ნდობა (უნდა), სურვილი (სურს); **лаахь а, ца лаахь а** გინდა თუ არა.

лаамѠ, -ниг ზედს. დამოუკიდებელი.

лаг¹ д, д (логан, логана, логѠ, логѠ; легаш) ყელი; **легаш лозу** ყელი სტკივა; **легаш лāца** ყელში წაჭერა.

лаг² д, д (леган, легана, легѠ, легѠ; легнаш) 1. კურკა (ნაყოფისა); 2. რაზა, საკეტელა; 3. ჩახმახი.

лаг|д-ан (-დო, -დირა, -დინა) გრდმ. შენელება (ანელებს); **бѠлар лаг|дан** ხელის შენელება.

ла|дий|га (-დუიწღუ, -დიიწღირა, -დიიწღინა) გრდმ. 1. მოსმენა (უსმენს ხოლმე), ყურის გდება; 2. იმედის ქონა, იმედოვნება.

ла|дѠ|га (-დუიწღუ, -დუიწღირა, -დოიწღინა) გრდმ. მოსმენა (უსმენს), ყურისგდება; შესმენა, დაჯერება.

лаза (ლოზა, ლეზირა, ლეზა) გრდუვ. ავადმყოფობა (ავადმყოფობს), ტკივილი; **сан корта лозу** მე თავი მტკივა.

лаза|д-āла (-დბლუ, -დღელირა, -დააღლა, -დააღრ || -дер ду) გრდუვ. სუბ. მხ. ატკივება (ასტკივდება); **сан корта лазабааღла** თავი ამტკივდა.

лазархѠ в, й; б (-чун, -чунна, -чѠ, -чуьнга; лазархой) ავადმყოფი, სნეული.

лазѠ (ლაზა-დ-ო, ლაზირა, ლაზირა) გრდმ. ტკენა (ატკენს), დაშავება, დაჟეჟვა.

лай в, б (лѠн, лѠна, лѠნѠ, лѠга; леш) მონა.

лакха¹ (локху, лекხირა, лекхна) გრდმ. დაკვრა (უკრავს).

лакха² ზმნს. ზევით, მაღლა.

лакха|д-āла (-დბლუ, -დღელირა, -დააღლა, -დააღრ||-дер ду) გრდუვ. სუბ. მხ. 1. ასვლა (ადის); 2. აწვევა, გაზრდა, ამადლება.

лакха|д-āха (-დბლუ, -დღელირა, -დააღხა) გრდმ. ატანა (ააქვს ხოლმე), ამადლება, აწვევა, განდიდება.

лакха|д-ийла (-дуйлу, -дийлира, -дийлла) *გრდუვ.* 1. ასვლა (ადის ხოლმე), ამალღება; 2. გაზრდა.

лакхара 1. *ზედს.* ზემო, ზედა; 2. *ზმზს.* ზემოდან, ზევიდან, ზევით.

лакхахула *ზმზს.* ზემოთ, ზემო მხრიდან.

лакхяхь *ზმზს.* ზემოთ, ზევით.

лакхѣ й, й (-нан, лакхенна, -нѣ, -нѣ; -наш) თავი, თხემი.

лакъя (лекъя, лекъира, лекъяна) *გრდუვ.* გამოლევა (ილევა), დაშრობა; хи лекъя წყალი იშრიტება.

лакъѣ (лакъя-დ-ო, лакъийრა, лакъийна) *გრდმ.* დაშრობა (აშრობს), დაწვეკეტა.

лāლა (лѣლა, лѣлиრა, лѣлина) *გრდუვ.* დნობა (დნება), გალხობა.

лалла (лоллу, лаьллира, лаьल्लीна) *გრდმ., ობ. მზ.* გაგდება (აგდებას), გაჭენება; говр лалла ცხენის გაჭენება.

лам б, д (лāманан, лāманна, лāманѣ, лāманѣ; лаьмнаш) მთა; лѣма მთაში.

лама *ზმზს.* ზეგ; лама дуйна ზევიდან.

ламалѣра, -ниг *ზედს.* ზევიდელი.

лāманхѣ в, й; б (-чун, -чунна, -чѣ, -чуьнга; лāманхой) მთიელი.

лāмарѣ ოს. лāманхѣ.

лāми б, д (-н, -на, -нѣ, -га; лāмеш) კიბე; лāмин тлѣга კიბის საფეხური.

ламмалц *ზმზს.* ზეგამდე.

лāн (лов, лайра, лайна) *გრდმ.* მოთმენა (ითმენს, უთმენს), ატანა; халѣнаш лāн სიძნელეების ატანა.

лар й, й (лоран, лорана, лорѣ, лорѣ; лараш) კვალი; берзан лар მგლის ნაკვალევი.

лāრა (лѣру, лѣриრა, лѣрина) *გრდმ.* 1. თვლა (თვლის); ахча лāრა ფულის დათვლა; 2. პატივისცემა (პატივს სცემს); леррина სპეციალურად.

лāрамза *ზმზს.* შემთხვევით.

ларга (лоргу, лергира, лергина) *გრდმ.* კრეჭა (კრეჭს), გაპარსვა; корта ларга თმის შეკრეჭა.

лард й, й (-ан, -ана, -ѣ, -ѣ; -аш) 1. ფუნდამენტი, საძირკველი; 2. *გრამატ.* ფუძე.

лар|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* მორიდება (ერიდება), ფრთხილად ყოფნა (არის), თავის მოვლა, გაფრთხილება.

лāса (лѣсу, лѣсира, лаясна) *გრდმ.* 1. გაცრა (ცრის); дама лāса ფქვილის გაცრა; 2. ადღეუბა.

ласта (леста, лестира, лестина) *გრდუვ.* 1. შეტორტმანება (ტორტმანდება), შერყევა; 2. შეკრთობა.

ластийна *ზმზს.* მოქნევით, გაქანებით; ластийна тlāრა тѣха მოქნევით ხოლის გარტყმა.

ластѣ (ласта-დ-ო, ластийრა, ластийна) *გრდმ.* 1. რხევა (არხევს), რყევა; 2. ქნევა; куьг ластѣ ხელის აქნევა, დაქნევა; 3. დაღერება; буй ластѣ მუშტის დაღერება.

лата (лета, летира, летта) *გრდუვ.* 1. ანთება (ინთება); 2. გახურება; 3. მიწებება; 4. წახსუბება, დაჭიდება; 5. ჭრა; урс дика лета დანა კარგად ჭრის; 6. ყევა; жlაьла лета ძაღლი ყეფს.

латкъя (леткъя, леткъира, леткъяина) *გრდუვ.* ჩივილი.

латѣ (лата-დ-ო, латийრა, латийна) *გრდმ.* 1. ანთება (ანთებს); 2. გახურება; მიკერება; 3. გამოხმობა, გამოწვევა საჩხუბრად.

латта¹ д, д (лаьттан, лаьттана, лаьттѣ, лаьттѣ; -наш) მიწა, ხმელეთი.

латта² (лаьтта, лаьттира, лаьттина) *გრდუვ.* 1. დგომა (დგას); ирахь латта ზეზე, ფეხზე დგომა; 2. გაგრძელება (გრძელდება), მიმდინარეობა.

латтѣ (латта-დ-ო, латтийრა, латтийна) *გრდმ.* დაჭერა (უჭირავს, იჭერს), დაკავება; дагахь латтѣ დახსომება (*ზედმოწვენიო: გულში ქონა*).

лаха¹ (лоху, лехира, лехна) *გრდმ.* ძებნა (ეძებს), მოძებნა.

лаха² *ზმზს.* ძირს, დაბლა, ქვევით, ქვევითკენ.

лахара 1. *ზედს.* ქვედა, ქვემო; დაბალი; лахара тлѣга ქვედა საფეხური; 2. ქვემოდან.

лахахула *ზმზს.* დაბლა, ქვე-ქვე.

лахяхь *ზმზს.* ქვეშ, ძირს, ფეხებთან, დაბლა.

лах|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* დაკლება (იკლებს), დაწვევა.

лах|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გრდმ.* დაკლება (აკლებს), დაწვევა.

лахѣ й, й (-нан, лახенна, -нѣ, -нѣ; -наш) 1. ძირი, ბოლო, ქვედა ნაწილი; 2. დაბლობი.

лахка (лохку, лаьхкира, лаьхкина) *გრდმ., ობ. მზ.* გარეკვა (ერეკება).

лахъѣ (лахъя-დ-ო, лახъийრა, лახъийна) *გრდმ.* კრეფა (კრეფს), მოგროვება; зѣзагаш лახъѣ ყვავილების მოკრეფა.

лāца (лѣцу, лѣциრა, лаяцна) *გრდმ.* 1. დაქირავება (ქირაობს); 2. დაჭერა; чlāრა лāца თეფის დაჭერა; 3. დაპატიმრება; 4. ჩაბარება; экзамен лāца გამოცდის ჩაბარება; 5. კბენა, დანესტერა, დაგესვლა.

лацадугlу, -рг *მოდლ.* გაუგონარი, ურჩი.

лач *გრამ.* ირიბი; лач дѣжар (кхāчам) ირიბი ბრუნვა (დამატება).

лачдийцар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) იგავი.

лачкѣа (лечкѣа, лечкѣира, лечкѣина) *გრდუჟ* დამალვა (იმალება, ემალება).

лачкѣийна, -рг *მიძლ.* 1. ის, ვინც მოიპარა, ქურდი; 2. მოპარული, ნაქურდალი.

лачкѣб (лачкѣа-დ-ო, лачкѣийра, лачкѣийна) *გრდმ.* 1. დამალვა (მალავს); 2. მოპარვა.

лаша (леша, лешира, лешна) *გრდუჟ* ჟონვა (ჟონავს).

лаьнгар й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) საწვნე, საწვნე ჯამი.

лаьтга *ზმნს.* მიწახე.

лаьтгара, лаьтгарниг *ზედს.* მიწისზედა; სახმელეთო.

лаьтгарг *მიძლ.* ის, რაც დგას; მდგომი, მდგარი.

лаьхѣа б, д (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბ; -რჩიი) გველი.

лаьцна *ზმნს.* შესახებ, თაობაზე; ცუნახ ლაყნა იმის შესახებ.

лаьцнарг 1. *ლაყა-ს ნამყოს მიძლ.* დაჭერილი; 2. *არს. სახელის მნიშვნ.* პატიმარი, ტუსადი.

лѣга² (лега, лийгира, легна) *გრდუჟ* ცვენა (ცვივა), ყრა;

лѣ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრდმ.* 1. მოტყუება (ატყუებს); 2. დაკითხვა (ეკითხება); ჩვენების ჩამორთმევა; 3. აღაპარაკება.

ледара 1. *ზედს.* დაუდევარი, გუდგურილი; ледара стаг უზრუნველი ადამიანი; 2. *ზმნს.* დაუდევრად; სუსტად.

ледарлб й, й (-ნან, ледарлонна, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) წინდაუხედაობა, დაუდევრობა, შეცდომა.

лекѣа *ზედს.* მალალი; лекѣа керт (ков) მალალი ღობე (ჭიშკარი).

лѣкѣа (лѣкѣху, лийкхира, лекхна) *გრდმ.* დაკვრა (უკრავს ხოლმე).

лѣкѣა (лѣкѣა, лийкхира, лекхна) *გრდუჟ* შრობა (შრება ხოლმე).

лѣла (лѣლა, лийлиრა, лелла) *გრდუჟ* 1. მოქცევა (იქცევა); лѣла вѣн лѣла ბიჭი ცუდად იქცევა; 2. სიარული, ხეტიალი.

лѣлийна, -рг *მიძლ.* ნახმარი.

лелла (лѣлла, лийლირა, лилина) *გრდმ.* თბ. მხ. გაჭენება (აჭენებს ხოლმე), გაგდება.

лѣлб (лѣლა-დ-ო, лѣлийრა, лѣлийна) *გრდმ.* მართვა (მართავს); ტარება: შენახვა; етт лѣлб ძროხის შენახვა.

лѣн (лѣн, лийრა, лийრა) *გრდუჟ* ლაპარაკი (ლაპარაკობს), საუბარი.

лѣრა (лѣру, лийრირა, лийრინა) *გრდმ.* თვლა (თვლის ხოლმე); ახა ლერა ფულის დათვლა.

лер-ალар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) კინკლაობა.

лерг დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ყური.

лергѣяхар й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) კურდღელი; *ობ.* пхѣгал.

леррана *ზმნს.* ყურადღებით; დაკვირვებით.

лѣста (лѣста, лийტირა, лийტინა) *გრდუჟ* რხევა (ირხევა ხოლმე).

лѣстб (лѣста-დ-ო, лѣსტირა, лѣსტირა) *გრდმ.* რხევა (არხევს ხოლმე).

лѣта (лѣта, лийტირა, летта) *გრდუჟ* 1. ანთება (ინთება ხოლმე), მოკიდება; 2. ჩხუბი; жлаьлеш лѣта ძაღლები ჩხუბობენ.

лѣтб (лѣта-დ-ო, лѣტირა, лѣტირა) *გრდმ.* ანთება (ანთებს ხოლმე).

лѣха (лѣху, лийხირა, лѣხна) *გრდმ.* ძებნა (ეძებს ხოლმე).

лѣხка (лѣхку, лийხირა, лѣხკინა) *გრდმ.* თბ. მრ. გაყრა (ყრის ხოლმე; говраш лѣхка ცხენების გარეკვა).

лѣхѣб (лѣхѣა-დ-ო, лѣхѣийრა, лѣхѣийრა) *გრდმ.* კრევა (კრევს ხოლმე), მოგროვება.

лѣца (лѣцу, лийცირა, лѣცна) *გრდმ.* 1. დაქირავება (ქირაობს ხოლმე); 2. დაჭერა.

лѣчѣа დ, დ (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბ; -რჩიი) შევარდენი.

лѣчѣа (лѣчѣა, лიჩხირა, лიჩხინა) *გრდუჟ* მალვა (იმალება ხოლმე); лѣчѣардигех ловзар დამალობანას თამაში.

лийза (луйзу, лийზირა, лийზინა) *გრდმ.* ნაბიჯის გადადგმა (დგამს ხოლმე, ადგამს ხოლმე).

лийрдбцу, -рг *მიძლ.* უკვდავი, მარადი.

лийса (луйсу, лийსირა, лийსინა) *გრდმ.* 1. გაცრა (ცრის ხოლმე); 2. დღეობა.

лийча (луйчу, лийჩირა, лийჩინა) *გრდუჟ* ბანაობა (ბანაობს).

лийчб (лийча-დ-ო, лийჩიირა, лийჩიინა, лийчор) *გრდმ.* ბანა (ბანს, აბანავებს), დაბანა.

лилбаз დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) ეშმაკი, დემონი; *ობ.* йилбаз.

литга (луйтту, литტირა, литტინა) *გრდმ.* წურვა (წურავს), გაწურვა.

лб დ, დ (лайн, лайна, лайნб, лайга; лощ) თოვლი; лб дбгIу თოვს, თოვლი მოდის; лб диллина თოვლი მოვიდა; лб дешна თოვლი დადნა; лайлахь თოვლში.

ловза¹ (ловзу, лევზირა, лევзинა) *გრდუჟ* თამაში (თამაშობს), გართობა.

ловза² (ловзу, лევზირა, лევзинა) *გრდუჟ.* *ფეხის.* ნაბიჯის გადადგმა (დგამს, ადგამს).

ловзар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) 1. თამაში, გაერთობა; 2. ქორწილი; ловзар дан ქორწილის გადახდა.

ловзу, ловзург მიმღ. მოთამაშე; ის, ვინც ან რაც თამაშობს.

ловса (ловсу, левсира, левсина) გრდმ. 1. გაცრა (ცრის); 2. დღეება (დღეებს).

ловсар|дōლა (-дулу, -дуйлира, -доьлла) გრდუგ. შეშრობა (შრება), ცოტათი გაშრობა; латта ловсардоьлла მიწა შეშრა.

логгец ზმნს. ყელამდე; логгец хи чохь ყელამდე წყალში.

лом¹ დ, დ (лōман, лōмана, лōмō, лōмē; лōмаш) ლომი; лōман кIორни ბოკვერი, ლომის ლეკვი.

лом² (лōман, лōмана, лōмō, лōმē; лōმаш) ძალაყინი.

лоппаг დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) ბუშტი.

лор ვ, ი; ბ (лōьран, лōьрана, лōьрō, лōьრē; лōьраш) ექიმი.

лорах ზმნს. კვალზე, ნაკვალევზე; лорах эха ნაკვალევზე სიარული.

лоха ზელს. დაბალი.

лōьралла დ ექიმობა, მკურნალობა; лōьралла дан ექიმობის გაწევა.

лоьхург მიმღ. მძებნელი.

л□ დ, დ (-ნან, лунна, -ნō, -გა; -ნაშ) შეველი.

л□ლა ზმნს. მეზობლად.

л□ლара, л□ларниг ზელს. მეზობელი, ახლო მდებარე; л□ლара цIენош მეზობელი სახლი.

л□лахō ვ, ი; ბ (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; лулахой) მეზობელი.

л□лахолла დ 1. მეზობლობა; 2. სამეზობლო ურთიერთობა.

л□лахошха ზმნს. მეზობლურად.

л□лахь ზმნს. მეზობლად.

лурчах ზმნს. შარშანწინ.

лурчахлōра, -ниг ზელს. შარშანწინდელი.

луйчу, -рг მიმღ. მობანავე; луйчу меттиг საბანაო ადგილი.

луйра ზელს. 1. საშიში, სახიფათო; 2. მკაცრი, ცხარე; луйра тIом ცხარე ბრძოლა; луйра ласьха გველგესლა, ასპიტი.

M

-м ნაწილ. კი, კი მაინც.

ма ნაწილ. 1. იხმარება ზმნის წინ ბრძანებით კილოში: არ, ნუ; дIа ма язде არ დაწერო!; 2. გამოსატავს აღტაცებას; ма ирс ду хIара რა ბედნიერებაა! 3. ხომ, აკი.

мага (мега, мегира, мегна) გრდუგ. 1. შექლება (შეუქლია, ძალუქს); мегар ду შეიქლება; мегар дац არ შეიქლება; 2. ჯანმრთელად ყოფნა; суна магац შეუქლოდ ვარ; 3. ხილა мегა შესაქლებელია; ის. могуш хиლა.

магō (мага-д-ო, магийра, магийна) გრდმ. მოწონება (იწონებს); ნების დართვა, ნების მიცემა.

ма-дарра ზმნს. რისამე ზუსტად გადმოცემა, ма-дарра аьлча სიტყვა-სიტყვით.

мад|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. დარბილება (რბილდება), გადამწიფება (ნაყოფიანა).

мад|д-ан (-დო, -дира, -дина) გრდმ. ზელა (ზელს), სრესა, ქვევა.

маж ი, ი (можан, можана, можō, можē; -ош) წვერი.

маж|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. გაყვითლება (ყვითლდება).

маж|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер) გრდმ. გაყვითლება (აყვითლებს).

майда ი, ი (-нан, -нна, -но, -ე; -наш) 1. ფართობი; 2. მოედანი.

маймал დ, დ (-ან, -на, -ბ, -ბ; -ш) მაიმუნი; маймалō элира чанē მაიმუნმა უთხრა დათვს.

майра¹ ვ, ბ (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; мIарош) ქმარი; ის. мар.

майра² 1. ზელს. მამაცი; майра стаг გულადი, მამაცი კაცი; 2. ზმნს. მამაცურად, გულადად.

майрвōцу, -рг მიმღ. გაუთხოვარი, უქმრო.

макxхал ი, ი (-ან, -на, -ბ, -ბ; -ш) ძერა.

макx|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. გაფითრება (ფითრდება), ფერის წასვლა.

макx|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер) გრდმ. გაფითრება (აფითრებს).

мала (молу, мелира, мелла, мер) დაღვევა (სვამს); хи мала წყლის დაღვევა.

мал|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) გრდუგ. სხვადასხვა მნიშვნ. დასუსტება (სუსტდება), მოღუნება.

мал|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер) გრდმ. დასუსტება (ასუსტებს), მოშევა.

малō¹ (мала-д-ო, малийра, малийна) გრდმ. დაღვევინება (ასმევს).

малō² ი, ი (-нан, малонна, -ნō, -нē; -наш) ზარმაცობა, სიზარმაცე, სიზანტე; малō ян ზარმაცობა (ზარმაცობს).

малонч|а ვ, ი; ბ (-ин, -ина, -ბ, -ბ; -аш) ზარმაცი, უქნარა.

малx ბ (маьлхан, маьлхана, маьлхо, маьлхе) მზე; малx кхета (чубузу) მზე ამოდის (ჩადის).

მალხბალე ი (-ნან, მალხბალენა, -ნობ, -გა) აღმოსავლეთი; მალხბალერა, -ნიგ აღმოსავლეთისა, აღმოსავლური.

მალხბუზე ი (-ნან, მალხბუზენა, -ნობ, -გა) დასავლეთი.

მამა ი (-ინ, -ინა, -ას, -ე) დედა, დედიკო (*მომართვისას*).

მა-მა-მა შორისდ. არა-არა-არა! (*ბრძანების იმტონაცოთ*).

მანგალ ბ, ბ (-ან, -ნა, -ობ, -ე; -შ) ცელი.

მანგალხ ვ, ბ მთიბავი.

მარ *ობ* მაირა¹.

მარა ბ, დ (მერან, მერანა, მერობ, მერე; მაროშ) ცხვირი; მერა კელ ცხვირწი.

მარა|დ-ოლა (-დულუ, -დობლირა, -დობლინა) *გრდმ.* *ობ.* მხ. ხელის მოხვევა (ხვევს, ჩახუტება); ბერ კხვლინა მარადოლა ბავშვის გულში ჩახუტება.

მარაკხეტა (-კხეტა, -კხითირა, -კხეტა) *გრდუჟ.* გადახვევა (ეხვევა).

მარა|დ-აკხა (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) *გრდმ.* შურისძიება (შურს იძიებს), ჯავრის ამოვრა (*ხედმიწევნით: ცხვირში ამოღება*).

მარა|კხა (-ობკხუ, -იკხირა, -იკხინა) *გრდუჟ.* ერთმანეთს გადახვევა (ეხვევა).

მარ|ვაშა ვ, ბ (-ვეშინ, -ვეშინა, -ვაშას, -ვეშე; -ვეჯარი) მახლი.

მარ|ალ|დობლა (-დულუ, -დუილირა, -დობლა) *გრდუჟ.* დატკნობა (ტკნება); გაშ მარ|ალ|დობლა ფოთლები დატკნა.

მარ|და ვ, ბ (-დენ, -დენა, -დას, -დეგა; -დაი) მამითილი.

მარე დ, დ (-ნან, მარენა, -ნობ, -ნე; -ნაშ) გათხოვება, ქორწინება (*ქალისა*); მარე ილა, ილა გათხოვება (ათხოვებს), თხოვდება.

მარერა, -ნიგ *ხედს.* გათხოვილი.

მარეხ *ხმს.* გათხოვილი; მარეხ იო ქორწინებაშია.

მარჯან დ, დ (მარჯ|ნან, მარჯ|ნა, მარჯ|ნობ, მარჯ|ნე; მარჯ|ნაშ) მარჯანი, ძვირფასი ქვა.

მარჯ-ია შორისდ., გამოხატავს დანებებას, საყვედურს: ეჰ, ოხ; მარჯ-ია, ნიჭ ბაჰ ეჰ, ძალა აღარა!

მარჯ|დ-ალა (-ლო, -დელირა, -დელი, -ლურ) *გრდუჟ.* 1. დატკნობა (ტკნება); 2. მოხვევა (*წვევა არახურველს*).

მარჯ|დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დირ დუ) *გრდმ.* 1. დატკნობა (ატკნობს); 2. გადატ. შეცდენა (აცდენს), დახარბება.

მარჯ ი, ი (-ნან, მარჯონა, -ნობ, -ნე; -ნაშ) სიტკბო, ნეტარება.

მარიშა ი, ბ (-ინ, -ინა, -ას, -ე; მარიშარი) მული.

მარმარ ბ (-ან, -ნა, -ობ, -ე) *საუბ.* მარმარილო.

მარ|ნანა ი, ბ (-ნენან, -ნანა, -ნანას, -ნენე; -ნანოი) დედამთილი.

მარტა დ, დ (-ნან, -ნა, -ნობ, -ნე; -ნაშ) საუზმე.

მარ|ა ი, ი (-ინ, -ინა, -ობ, -ე; -აშ) 1. ღრუბელი; 2. ლიბრი, ბისტი.

მარშა *ხმს.* მშვიდობით, მშვიდობიანად, ბედნიერად; მარშა გოილა ბედნიერად გველოს (გველოთ)! მარშა დოგილა გამარჯობათ! (*დამხვედური მიმართავს მოხუცს*); მარშა გოილა მშვიდობით (კარგად) ბრძანდებოდეთ!

მარშალა დ სალაში, მოკითხვა.

მას ი, ი (მესან, მესანა, მესობ, მესე; მესაშ) თმა.

მასა *ნაცვ.* რამდენი.

მასა 1. *ხედს.* სწრაფი, ფეხმარდი; მასა დინ ფიცხი ცხენი; 2. *ხმს.* სწრაფად, ჩქარა.

მასაზა *ნაცვ.* რამდენჯერ.

მასაზლა|ა, მასაზლა|ინიგ *ნაცვ.* მერამდენჯერ.

მასალ დ, დ (-ან, -ნა, -ობ, -ე; -შ) მაგალითი, ნიმუში; მასალ დალ მაგალითის მოყვანა.

მასალა *ხმს.* მაგალითად; მასალინ სამაგალითო, სანიმუშო.

მასალ|ა, -ნიგ *ნაცვ.* რომელი, მერამდენე; მასალ|ა სახტ დუ რომელი საათია?

მასალლა ი რაოდენობა; მასალიი, მუხალიი რაოდენობა და ხარისხი.

მასალლა ი სისწრაფე, სიჩქარე, სიფიცხე.

მასარ დ, დ (-ან, -ნა, -ობ, -ე; -შ) ჯიხვი; *ობ.* ხეხ, შო.

მასეხ რამდენიმე.

მასიტაზა *ნაცვ.* რამდენიმეჯერ; ბევრჯერ.

მასლა|ატ დ, დ (-ან, -ნა, -ობ, -ე; -აშ) შერიგება, მასლა|ატ დან შერიგება (არიგებს).

მას-მასა *ნაცვ.* რამდენ-რამდენი.

მასანხა|ა *ხმს.* ყველგან.

მასანხა|რა *ხმს.* ყოველი მხრიდან.

მასობ *ნაცვ.* ყველა.

მარ|დ-ობლა (-დ|ლუ, -დუილირა, -დობლა) *გრდუჟ.* დაობება (ობდება).

მახ ბ, ბ (მეხან, მეხანა, მეხობ, მეხე; მეხაშ) 1. ვაჭრობა; 2. ფასი, ღირებულება; მახ ალა, ბალა ფასის დადება (თქმა), გადახდა.

მახა ბ, დ (მეხან, მეხანა, მეხობ, მეხე; მეხიი) ნემსი; მახა თოხა ნემსის გაკეთება.

მახკახ ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუიგა; მახკაი) თანამემამულე.

მა-ხუ|ლლუ 1. *ხედს.* ყოველმხრივი, ყოველგვარი; 2. *ხმს.* შეძლებისდაგვარად.

маца *ზმზ.* როდის; **маца дуйна** როდიდან? **xIara** **маца хуьлу** ეს როდის ხდება?

мацалла *ი* შიმშილი, შიმშილობა.

мацах *ზმზ.* წინათ, უწინ; **мацах дуйна** ძველ-თაგანვე, უხსოვარი დროიდან.

мацахлѐра, -ნიგ *ზედს.* ძველი, ძველთაძველი, უწინდელი.

мац|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ.* მოშეება (შეგდება).

мац|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გრდმ.* დამშევა (ამშევეს).

мацца а *ზმზ.* როდისმე, ოდესმე.

маццалц *ზმზ.* როდემდე, როდემდის.

мāч|а *ი, ი* (-ин, -ина, -ō, -ē; -аш) ფეხსაცმელი.

маша *д, д* (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) რძის ნაწარმი.

мāш|а *ბ, д* (-ин, -ина, -ō, -ē; -ош) შინნაქსოვი მაუდი.

мāшар *ბ, б* (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) მშვიდობა, ზავი.

машен *ი, ი* (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) მანქანა.

ма|а *ი, ი* (-ан, -ана, -ō, -ē -аш) რქა.

ма|ар¹ *ბ, д* (-ан, -на, -ō, -ē; м|ѐрий) ჩანგალი (*ხახადლო*); ანკესი, ნემსკავი.

ма|ар² *ი, ი* (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) ფრჩხილი, ბრჭყალი.

ма|Паргōна, **ма|Паргōна** *ზმზ.* ოდნავ, კინაღამ, ცოტა დარჩა, ცოტა დააკლდა.

ма|лхан, -ნიგ *ზედს.* მზისა, მზიური; **ма|лхан з|а|нарш** მზის სხივები.

ма|нг|а *ბ, д* (-ин, -ина, -ō, -ē; ма|нгеш) საწოლი.

ма|рк|аж|ѐ *ი, ი* (-нан, ма|рк|аженна, -нō, -нē; -наш) ბინდო.

ма|рк|аж|х|ан *ი, ი* (-хēнан, -ханна, -хēнō, -хēнē; -хēнаш) შებინდების დრო.

ма|рш|алла *д* უსაფრთხოება.

ма|рш|а-мо|гуш *ზმზ.* ცოცხალი თავით (*მაგ, წადი*).

ма|рш|ō *ი, ი* (-нан, ма|рш|онна, -нō, -нē; -наш) 1. უსაფრთხოება; 2. წუნდაუღებლობა; შეუბღალაობა.

ма|т|га|за *ზედს.* უხამსი, უწესო, უსირცხვილო; **ма|т|га|за л|ѐлар** უსირცხვილო ქცევა.

ма|х|за 1. *ზედს.* უფასო, მუქთა; 2. *ზმზ.* მუქთად.

ма|х|ч|а *в, й; б* (-ин, -ина, -ō, -ē; -ой) მესამე თაობის წარმომადგენლები ერთმანეთისათვის.

ма|ѐ|да *ი, ი* (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) წიადი.

ма|ѐ|нг *ი, ი* (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) *სხვადასხვ. მნიშვნ.* კუთხე.

ма|ѐ|I-ма|ѐ|Пехь *ზმზ.* სხვადასხვა კუთხეში.

ма|ѐ|н|а *д, д* (-ин, -на, -ō, -ē; -аш) 1. აზრი, მნიშვნელობა, არსი; 2. თარგმნა (*ერთი ენიდან მეორეზე*); **ма|ѐ|на дан** განმარტება (განმარტავს), ახსნა.

ма|ѐ|Паргōна, *იხ.* ма|л|аргōна. **ма|ѐ|ѐ|ра**, -ნიგ *ზედს.* კუთხისა.

ме|га, **ме|гаш до|лу** ვარგისი, გამოსადეგი.

ме|гар да|ц არ შეიძლება.

ме|гар ду შეიძლება.

м|ѐ|да *ზედს.* ძალიან რბილი, გადამწიფებული.

м|ѐ|ж|ѐ *ი, ი* (-нан, м|ѐ|женна, -нō, -нē; -наш) 1. ანატ. ორგანო; 2. *გრამ.* წვევრი; 3. დეტალი.

м|ѐ|ка|ра *ზედს.* ცბიერი; ვერაგი, მზაკვარი; ვერაგული, მზაკვრული.

м|ѐ|кар|лō *ი, ი* (-нан, м|ѐ|карлонна, -нō, -нē; -наш) ცბიერება, მზაკვრობა, ვერაგობა.

ме|к|х *д, д* (м|к|хан, м|к|хана, м|к|хō, м|к|хē; м|к|хаш) უღვაში.

ме|л (м|л|ანან, м|л|ანна, м|ლ|ამმō, м|ლ|ანგა) *ნაცვ.* რამდენი; **ме|л хан я|л|ла** რამდენი დრო გავიდა? *იხ.* **маса**.

ме|ла *ზედს.* თბილი; **ме|ла хи** თბილი წყალი.

м|ѐ|л|а *ბ, б* (-ანან, -ანна, -ō, -ē; -ანაშ) *რელიგ.* წყალობა, სიკეთე, მადლი; **м|ѐ|ла бак|к|ха** წყალობის გაღება, სიკეთის გაღება.

м|ѐ|лана *ნაცვ.* რამდენისა, რამდენად?

ме|ლა а *ნაცვ.* ცოტადენი, რამდენიმე.

ме|ლა|ша 1. *ზედს.* წყნარი, მშვიდი, ჩუმი; 2. *ზმზ.* წყნარად, მშვიდად, ფრთხილად, ნელ-ნელა.

ме|л|хō а *ზმზ.* 1. მით უმეტეს; 2. პირიქით.

ме|р|за *ზედს.* ტკბილი.

ме|р|ц|хал|диг *д, д* (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) ნამგალა, მეკირია.

ме|са|ла, **ме|са|л|ნიг** *ზედს.* ბანჯგველიანი, ხშირბეწვიანი.

მ|ѐ|ტი|г *ი, ი* (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) თოხი.

ме|ტ|ა *თანდ.* მაგივრად, მაგიერ, ნაცვლად; **сан ме|ტ|ა** ჩემ მაგიერ.

ме|ტ|ტი|г *ი, ი* (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) 1. *სხვადასხვ. მნიშვნ.* ადგილი; 2. შემთხვევა, გარემოება; **ц|х|ა|ц|ца ме|ტ|ტი|გ|ა|ш|ка|х|ь** ზოგ შემთხვევაში.

ме|ტ|ტი|გ|ѐ|ра, -ნიგ *ზედს.* ადგილობრივი.

м|к|х|ალ|д-|ა|ла (-дōлу, -дēლირა, -და|ლ|ла, -д|ა|р|л|дер ду) *გრდუჟ.* *სუბ. მხ.* თავის დაფასება (იფასებს), ავტორიტეტის ამადლება.

ме|к|ка|д|ā *в, б* (-дēн, -дēна, -дас, -дēга; -да|ი) მე-მამულები, მებატონე.

мехкадайтта დ, დ (-нан, -ნა, -ნო, -ნო; -ნაშ) 1. ნავთობი; мехкадайтта даккха ნავთობის მოპოვება; 2. ნავთი.

меца, -**ниг** ზედს. მშიერი; меца борз მშიერი მგელი.

меъ დ, დ (მეან, მეана, მეო, მეო; მეаш) ვარია.

мийла (муйлу, мийлира, мийлина) გრძლ სმა (სვამს ხოლმე); хи мийла წყლის სმა.

мийлო (мийла-დ-ო, мийлийра, мийлийна) გრძლ დაღვეინება (ასმევს ხოლმე).

мийр ბ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ო; -აშ) პანდური, წიხლი; мийр тоха პანდურის ამოკვრა.

мила (хьәнан, хьанна, хьа, хьанга; муйлш) ნაცვ. ვიბ.

милех ნაცვ. ვიდაც, ერთი ვინმე.

милла а ნაცვ. ვინმე, ვიდაცა, ვინც არ უნდა იყოს, რომელიც გინდა; мил-милла а ვიდაც-ვიდაცა.

миска ზედს. ღარიბი, ღატაკი, უპოვარი, უბედური.

мича ზმნს. სად, საით, საითკენ; мича вѣду хьო სად მიდისარ?

мичара ზმნს. საიდან.

мичахь ზმნს. სად, რომელ ადგილას.

мичахьāра ზმნს. საიდან.

мичча а ზმნს. სადმე.

миччалц ზმნს. სადამდე.

миччара а ზმნს. საიდანმე.

миччахьā а ზმნს. სადმე; ყველგან.

могашалла й ჯანმრთელობა.

могуш хила (-хуьлу, -хилира, -хилла, -хир) გრძლ ჯანმრთელად ყოფნა (არის ხოლმე); могуш вац со შეუძლოდ ვარ.

могIа¹ ბ, დ (-нан, -ნა, -ნო, -ნო; -ნაშ) სტრიქონი.

могIа² ბ, დ (-რან, -რანა, -რო, -რო; -რშ) რიგი, მწკრივი.

мода й, й (-нан, -ნა, -ნო, -ნო; -შ) ღაქა, ჭუჭყი; модаша юза გაჭუჭყიანება (ჭუჭყიანდება).

мოжа ზედს. ყვითელი.

моз დ, დ (мезан, мазана, мазო, мазო; мезаш) თაფლი.

моза ბ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნო; -ნი) ბუზი.

мозгIар ვ, ბ (-ან, -ანა, -ო, -ო; -შ) მღვდელი.

мოкха ზედს. მუქი, რუხი.

молха დ, დ (-ნან, -ნა, -ნო, -ნო; -ნაშ) წამალი; молха мала წამლის დაღვევა.

мосазза ნაცვ. რამდენჯერ.

мосазлагIა, мосазлагIანი ზედს. მერამდენეჯერ, მერამდენედ.

мосалгIა, -ниг ზედს. რომელი; мосалгIа сахт ду? რომელი საათია? *ov. масалгIа.*

москал й, й (-ან, -ანა, -ო, -ო; -შ) ინდაური.

мостагI ვ, й; ბ (-ან, -ანა, -ო, -ო; -ი) მტერი; мостагI вოхო მტრის გატეხა, დამარცხება.

мостагIალла დ მტრობა, სიძულვილი; мостагIალла лოლო მტრობა (მტრობს); мостагIალла таса მტრობის, შუღლის ჩამოგდება.

мотт ბ, დ (меттан, маттана, матო, матო; меттанаш) 1. ანატ. ენა; мотт хьакха ლოკვა, ალოკვა; 2. ენა; н□нан мотт დედაენა; 3. ლოგინი, ქვეშაგები.

мотта (моьтту, моьттира, моьтина) გრძლვ. გონება (პგონია), წარმოდგენა.

мох ბ, დ (механ, механа, мехო, мехო; махаш) ქარი; чIოгIа (гIийла) мох баьлла ძლიერი (ნელი) ქარი ამოვარდა; мох тийна ქარი ჩადგა; махехь ქარში.

мохк ბ (мехкан, махкана, махო, махო) მიწა, ქვეყანა; даймохк სამშობლო; нохчийн мохк ჩეჩნეთი; вина мохк мерза ბუ მშობელი ქვეყანა ტკბილი არის.

мохь¹ ბ, დ (маьхьаран, маьхьарна, маьхьარო, маьхьარო; маьхьарий) ყვირილი, კვილი, კენესა.

мохь² й, й (махьаран, махьარна, махьარო, махьარო; махьарш) ქონი, მცმელი.

мохь бетта გრძლ. ყვირილი (ყვირის), ღრიალი.

моччагIალ დ, დ (-ან, -ანა, -ო, -ო; -შ) ყბა.

мужалт й, й (-ან, -ანა, -ო, -ო; -აშ) ყდა; мужалт ян ყდაში ჩასმა.

мук|дахка ბ, დ (-დехкан, -дехкана, -дехო, -дехო; -дехкий) ვირთხა.

мукх ბ, დ (მოкхан, მოкхანა, მოкхო, მოкхო; მოкхаш) ქერი.

мукь ბ, დ (макьаран, макьარна, макьარო, макьარო; макьарш) ტარი, ვადა (*ხანჯლისა, ხმლისა*).

мукьа ზედს. 1. უქმი, გამოსასვლელი; мукьа де დასვენების დღე; 2. გრამატ. ხმოვანი; мукьа аз ხმოვანი ბგერა.

мукьа|д-аккха (-დოკху, -დაккхира, -даккхина) გრძლ. *ობ. მხ.* გათავისუფლება (ათავისუფლებს).

мукьа|д-āლა (-დოლუ, -დოლირა, -დაьლა, -даьр||-дер ду) გრძლვ. *სუბ. მხ.* გათავისუფლება (თავისუფლებს), თავის დახსნა.

мукьаза, мукьазниг ზედს. 1. არათავისუფალი, დაკავებული (*შრომით, საქმით და მისით*); 2. გრამატ. თანხმოვანი; мукьаза аз თანხმოვანი ბგერა.

მუკაალა *ჰ* უქმად, თავისუფლად ყოფნა, დაუსაქმებლობა.

მუკამ *ბ, ბ* (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. მუსიკალური ტონი; 2. მოტივი, მელოდია.

მუკანე *ა* თუნდ(აც), თუმც(ა), თუგინდ, გინდ(აც), მაინც.

მუკბ, -ნიგ *ზედს.* თავისუფალი; დაუსაქმებელი.

მუნეპაკ *ვ, ჰ; ბ* (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) რჯულგანდგომილი, უღმერთო, უღვთო.

მურ *ბ, ბ* (მურან, მურნა, მურბ, მურბე; მურაშ) პერიოდი, დროის მონაკვეთი, ფაზა.

მუსტ-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელა, -ლურ) *გრძეფ.* დამუკავება (მუკავდება), დამმარება.

მუსტ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ) *გრძეფ.* დამუკავება (ამუკავებს), დამმარება.

მ□ხა 1. *ზედს.* რომელი; 2. *ზმზს.* როგორ, რა სახით; *მუხა დეხა шу როგორა ხართ?* (ცხოვრობთ?).

მ□ხალა (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) ხარისხი, ღირსება; თვისება.

მუხა *ა* *ზმზს.* რამენაირად, როგორმე.

მუხალე *ა* *ზმზს.* მით. უმეტეს, მით უფრო.

მუშ¹ *ბ, ბ* (მუშან, მუშანა, მუშბ, მუშბე; მუშაშ) თოკი, ბაგირი.

მუშ² *დ, დ* (მუშან, მუშანა, მუშნბ, მუშნბე; მუშნაშ) თელა.

მუშგი *ვ, ბ* (ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -გა; -ჰ) 1. გლეხიკაცი; 2. *ლანძღ.* ტეტია, გაგრია, ხეპრე, გაუთლელი.

მუშლა *ნაცვ.* როგორი, რომელი, რა, რანაირი; მუშლა *ა* რომელიმე, რაღაც; ნებისმიერი, ყოველგვარი.

მუშტა *ზედს.* მუკავე; მუშტა შურა მუკავე რძე.

მლარა¹ *იხ.* მაღარ¹

მლარა² *იხ.* მაღარ²

Н

ნაბ *ჰ, ჰ* (ნაბარან, ნაბარნა, ნაბარბ, ნაბარბე; ნაბარშ) ძილი.

ნაბარხა *ზმზს.* ნამძინარეზე, ძილში.

ნაგახ *კავშ.* თუ.

ნაგახ *ზმზს.* ხანდახან; ნაგ-ნაგახ დროდადრო, ხანდახან, ზოგჯერ.

ნაგახლერა, -ნიგ *ზედს.* იშვიათი.

ნაჟ *დ, დ* (ნოჟან, ნოჟანა, ნოჟბ, ნოჟბე; ნეჟნაშ) 1. მუხა; 2. რკო.

ნაჟხა *ბ, ბ* (ნეჟხან, ნეჟხანა, ნეჟხბ, ნეჟხბე; ნაჟხოშ) *სხვადასხვა მნიშვნ.* მკერდი; ძუძუ.

ნაჟარმოზა *ბ, ბ* (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; ნაჟარმოზი) ფუტკარი.

ნაჟოსტ *ვ, ჰ; ბ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -ი) ამხანაგი.

ნაჟოსტალა *დ* 1. დახმარება, შემწეობა; 2. ამხანაგობა.

ნაჟოსტაშხა *ზმზს.* ამხანაგურად.

ნალ *ჰ, ჰ* (ნელან, ნელანა, ნელბ, ნელბე; ნელარჩი) ტახი, გარეული ღორი.

ნალხა *ბ, ბ* (ნელხან, ნელხანა, ნელხბ, ნელხბე; ნელხაშ) კარაქი.

ნაი *ჰ, ბ* (ნეიან, ნაინა, -ს, ნეინე; ნაინოი) დედა.

ნაინა-გლალა *ჰ, ჰ* (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) დედაქალაქი.

ნაინა-ნელგ *ბ, ბ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ცერი (*ოთო*).

ნარ *ჰ, ჰ* (ნარან, ნარანა, ნარბ, ნარბე; ნარაშ) 1. ბროწეული; 2. ტახტი.

ნახ *ბ* (ნეხან, ნეხანა, ნეხა, ნეხაგა) *გრძეფ.* ხალხი; ერი; *მხოლოდითი* სტაგ.

ნაჟარა 1. *ზედს.* ნაპირზე მყოფი; 2. *ზმზს.* ნაპირზე, ნაპირას, გვერდზე.

ნაჟრ *ჰ, ჰ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კიტრი.

ნეღარ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სახურავი (*გუთისა და მისი*).

ნეკა *დ, დ* (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ცურვა; ნეკა დან ცურვა (ცურავს).

ნეკანცა *ზმზს.* ცურვით.

ნეკანცა *ვ, ჰ; ბ* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) მოცურავე.

ნეკ *ბ, ბ* (ნეკან, ნეკანა, ნეკბ, ნეკბე; ნეკაშ) გზა; ტულგინ ნეკ გზატკეცილი; ნეკ ბაკხა გზის გაკვალვა.

ნეკალბ *ვ, ჰ; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუნგა; ნეკალხოი) მოგზაური.

ნეკახბ *ვ, ჰ; ბ* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუნგა; ნეკახოი) მოგზაური; გამგელი.

ნეკბე *დ, დ* (-ნან, ნეკენა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) *საუბ.* გვარი, ჩამომავლობა.

ნეხან, ნეხანიგ 1. *ზედს.* ადამიანისა, კაცისა; 2. უცხო, გარეშე; ნეხან ნახ უცხო ხალხი.

ნეხაშ *ჰ* ნაგავი.

ნეხა *ჰ, ჰ* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -ანაშ) ყველი.

ნეცა *ჰ, ბ* (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -ი) დეიდა.

ნე¹ *დ, დ* (-არან, -არნა, -არბ, -არბე; -არშ) კანი, ტყავი.

ნე² *ჰ, ჰ* (-არან, -არნა, -არბ, -არბე; -არშ) კარი.

ნეღალტ *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) წყევლა.

нийса 1. *ზედს.* 1) სწორი, თანაბარი, ვაკე; 2) სწორი, ზუსტი; 3) სამართლიანი; ნიყსა სტაგ სამართლიანი ადამიანი; 2. *ზმზს.* სწორად; ნიყსა დუ სწორია.

ნიყსარხო ვ, ი; ბ (-ყუნ, -ყუნნა, -ყდ, -ყუნგა; ნიყსარხოი) თანატოლი, ტოლი, კბილა.

ნიყსო ი (-ნან, ნიყსონა, -ნდ, -ნე) თანასწორობა, ტოლობა; სამართლიანობა.

ნიყსა 1. *ზმზს.* სწორად, პირდაპირ; 2. თანაბრად.

ნილყა 1. *ზედს.* მენხერი, თხელი; 2. *ზმზს.* მეჩხრად, თხლად.

ნილყ-დ-ალა (-დოლუ, -დეღირა, -დაღლა) *გრდუჟ.* სუბ. მზ. გამენხერება (მენხრდება), შეთხელეება.

ნილყ-დ-ან (-დო, -ღირა, -ღირა, -ღერ ||-ღირ დუ) *გრდმ.* გამენხრება (ამენხრებს).

ნიტტ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ჭინჭარი.

ნიცყ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. ძალა, ღონე; ნიცყ მა-კხოყუ მთელი ძალით; 2. ძალმომრეობა, ძალადობა; ნიცყ ბან ძალდატანება.

ნიცყკყხოყ *მომღ.* შეძლებისდაგვარი, შესაძლი-სი.

ნიცყცაკყხოყ, -რგ *მომღ.* მეტად ძნელი, მიუღ-წვეელი, შეუსრულებელი.

ნოვყა *ზმზს.* გზახე, გზად.

ნოვყარა *ზმზს.* გზიდან; ნოვყარა დღადაკყა გზიდან გატანა, გზის გათავისუფლება.

ნოვყარღო ი, ი (-ნან, ნოვყარღონა, -ნდ, -ნე; -ნაშ) ხელის შემლა; ნოვყარღო ჯან დაბრკო-ლება (აბრკოლებს); *ოგოჟა, რაც* დუყარღო.

ნონალღა დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ) დეღობა.

ნოსტა ი, ი (ნასტარან, ნასტარნა, ნასტარბ, ნასტარე; ნასტარშ) წვივო.

ნოტყა ი, ი (ნატყარან, ნატყარნა, ნატყარბ, ნატყარე; ნატყარშ) ჩირქი.

ნოყაშყა *ზმზს.* ჩენხურად.

ნოყი ვ, ი; ბ (-ყუნ, -ყუნნა, -ყდ, -ყუნგა; -ი) ჩენხეი; ნოყიყნ მოტტ ჩენხური ენა.

ნუი ბ, დ (ნორან, ნორანა, ნორბ, ნორე; ნორაშ) ცოცხი; ნუი ხყაკყა დაგვა.

ნურ დ, დ (ნურან, ნურანა, ნურბ, ნურე; ნურეშ) 1. სხივი; 2. ნათება.

ნუს ი, ბ (ნესან, ნესანა, ნესბ, ნესე; ნესარიი) რძალი.

ნუსკალ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) პატარძალი; ნუსკალ დღო დაქორწინება, ცოლის მოყვანა.

ნუც ვ, ბ (ნეყან, ნეყანა, ნეყბ, ნეყე; ნეყარიი) სოჟე.

ნუყკყალა *ზმზს.* ძლივს, ძლივსძლივობით, რის ვაივავლახით.

ნუყკყალა 1. *ზედს.* მძლავრი, ძლიერი; 2. *ზმზს.* ძალით.

ნღაყნა ი, ი (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -ეშ) მამალი; ნღაყნა იბყუ მამალი ყოყის. *იხ.* ბორღალ.

ნღაყნეხ *ზმზს.* მამღურად; ნღაყნეხ ლღა მამღა-ყიბწაობა (მამღაყინწაობს).

ო

ობარგ ვ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) აბრაგი, ყაჩა-ღი.

ობარგ-დ-ალა (-დოლუ, -დეღირა, -დაღლა) *გრდუჟ.* გააბრაგება (აბრაგდება), გაყაჩადება.

დ-ოვღა (დოვდუ, დევღირა, დევღლა) *გრდუჟ.* სუბ. მრ. გაქცევა (გარბიან).

დ-ოვღა (დევღა, დევღირა, დევღინა) *გრდუჟ.* 1. ცნო-ბა (იცნობს), გაგება; 2. შესწავლა, გაცნობა.

დ-ოვღა (დოვღუ, დევღირა, დევღლა) *გრდუჟ.* სუბ. მრ. 1. დამთავრება (ამთავრებენ); 2. გაზრდა, აღმოცენება; 3. შესვლა (შეღიან), გადასვლა, გავღა, ხიყ დოვღა წყალს გასვღა.

დ-ოვრგ *მომღ.* 1. იხ, ვინც კარგავს; 2. იხ, რაც იკარგება.

დ-ოვღა 1. *ზედს.* ცხელი, მცხუნვარე; დოვღა დე ცხელი დღე; იოვღა აყკე მცხუნვარე ზაფხუ-ღი; 2. *ზმზს.* მცხუნვარედ, მხურვალედ.

დ-ბღღა (დღღღუ, დუყღღირა, დოყღღინა) *გრდმ.* 1. ჩა-დგმა (დგამს), ჩაყენება; 2. რგვა (რგავს); დიტტ დბღღა ხის დარგვა; 3. აღმართვა; ბაყრაკყ იბღღა დროშის აღმართვა.

დ-ბჟა (დ ბჟუ, დუყბჟირა, დოყბჟინა) *გრდუჟ.* 1. და-ცემა (ეცემა), წაქცევა; 2. *გრდმ.* შებმა (აბამს).

დ-ბჟბ (დ-ბჟა-დ-ბ, დბჟიყრა, დბჟიყინა) *გრდმ.* ხე-ღიდან გაგდება (აგდება), წაქცევა.

ბღა¹ (ღღუ, უყბჟირა, ბღინა) აწონა (წონის); 2. გაწევა, გამოწევა; 3. წონა (იწონის); 4. *თამბა-ქოს* მოწევა (ეწევა); 5. მოწეველა (წველის); *ეშტ* ბღა ძროხის წეველა.

ბღა² *ზედს.* გამხდარი, მჭლე.

ბღალღა ი სიგამხდრე, გამხდრობა, სიმჭლევე.

დ-ბღალღა დ 1. სიმძიმე; 2. სიძვირე; 3. წონა.

ბღბ (ბღა-დ-ბ, ბბიყრა, ბბიყინა) გაწევა (ეწევა), გამოწევა.

დ-ბღუშ-დ-ერგ, დ-ბღუშ-დ-ოღუ *მომღ.* დამოკიდებუ-ღი.

დ-ბღუშ-დ-ბიყ, -რგ *მომღ.* დამოუკიდებელი.

ბიღღა ი, ი (-ნან, -ნინა, -ნდ, -ნე; -ნაშ) აზრი, ფიქრი.

ბიღღანღა *ზმზს.* მოუფიქრებლად.

დ-ოკხა (მრ. დაკხი, დაკხინაშ) *ზედს.* 1. უფროსი (*ახაკო*); ვოკხა ვაშა უფროსი ძმა; ვოკხა სთაგ ბერიკაცი; 2. დიდი, უზარმაზარი; 3. დაბერება; დავაჟიკაცება; კანტ ვოკხა ხილა ბიჭი დავაჟიკაცდა; 4. მნიშვნელოვანი; დოკხა გულაკხ მნიშვნელოვანი საქმე, მაღალი თანამდებობა.

დ-ოკხა|დ-ენ (-დბ, -დირა, -დიინა) *გრდუვ.* გახარება (ხარობს), აღტაცება.

დ-ბლა² (დ[□]ლუ, დუღირა, დობლა) *გრდუვ.* 1. დაღვობა (დგება), მოსვლა; Ia დობლა ზამთარი დაღვა. 2. შეჩვევა (ეჩვევა); ნაქოხთხ ვბლა ამხანაგებს შეჩვევა.

დ-ბლა|დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელა) *გრდუვ.* 1. დაწევა (იწევა); 2. დაძვრა (იძვრება).

ბლალა დ ბატონობა, მბრძანებლობა;

ოლა (ულუ, ილირა, ილირა) *გრდმ.* დაკიდება (ჰკიდებს), ჩამოკიდება.

დ-ოლა¹ (დულუ, დობლირა, დობლირა) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. გაყრა (უყრის); 2. შეკვრა (კრავს); ნუზადა იოლა დილის შეკვრა; 3. ჩადება (დებს); კუზ კისანა დოლა ხელის ჯიბეში ჩადება.

დოლა² დ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. მამობის გაწევა; 2. პატრონობა.

დ-ბლბ (დ-ბლა-დ-ო, დ-ბლირა, დ-ბლირა) დაწევა (იწეებს); კამელ დბლბ ლაპარაკის დაწევა.

დ-ბლბა, -ნიგ *ზედს.* ხელუხლებელი; ჯერ არ დაწეებულ.

დ-ოლუ *ობ.* დ-ერგ.

ოლხაზარ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ფრინველი.

ომრა დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ბრძანება.

ონდა *ზედს.* 1. მაგარი; 2. ძლიერი, დონიერი; ონდა სთაგ დონიერი ადამიანი; 3. გაღატ. მტკიცე, გამძლე, მყარი.

ორ დ, დ (ბრან, ბრანა, ბრბ, ბრბ; ბრნაშ) ორმო.

ბრამ ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) *სხვადასხვა მნიშ.* ფესვი, ძირი.

ბრამატ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) მცენარე.

დ-ბრახა *ზედს.* იაფი.

ორცა დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. განგაში; 2. დევნა; მდევარი, მდევრები; 3. დახმარება, ხელის შეშველება (*საფრთხის დროს*).

ორშოტ ი, ი (ორშბტან, ორშბტანა, ორშბტბ, ორშბტბ; ორშბტაშ) ორშაბათი; ორშბტან დე ორშაბათი დღე.

ბსალა *ზედს.* 1. მშიშარა, ჯაბანი; 2. სუსტი, უღონო.

დ-ოსა (დუსუ, დოსსირა, დოსსინა) *გრდუვ.* ჩასვლა (ჩადის), გადმოსტომა.

დ-ოსბ (დ-ოსა-დ-ო, დოსსირა, დოსსინა) *გრდმ.* 1. ჩაშვება (უშვებს); 2. *რელიგ.* ზეგარდმოვლენა, ციდან ჩამოშვება.

ბტი დ, დ (-ნ, -ანა, -ნბ, -გა; ბტეშ) პატარა ოთახი, სენაკი.

დ-ბტა (დუტუ, დობტირა, დობტინა) *გრდმ.* 1. დასხმა (ასხამს); 2. დატვირთვა; ვორდა იბტა ურმის დატვირთვა.

ბხა *ნაცვ.* ხეხი; *თხო-ბ* *ერვ.*

დ-ბხა (დ[□]ხა, დუზხირა, დობხა) *გრდუვ.* 1. გატყდობა (ტყდება), დამსხვრევა; 2. გაფუჭება; 3. განადგურება (ნადგურდება); 4. დაბნევა (იბნევა); მობატი ვობხა მტერი შედრკა.

დ-ბხალა დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ) 1. სიგრძე, მანძილი; ხანგრძლიობა; 2. გასწვრივ, სიგრძივ.

დ-ბხ|დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელა) *გრდუვ.* გათობა (თბება), გახურება.

დ-ბხ|დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|| -დირ დუ) *გრდმ.* გათობა (ათობს), გაცხელება; ხი დოხან წყლის გაცხელება.

ბხა (უხკუ, ბოხკირა, ბოხკინა) *გრდმ, ობ. მრ.* ჩამოკიდება (ჰკიდებს), დაკიდება.

დ-ბხა¹ (დუხკუ, დობხკირა, დობხკინა) *გრდმ, ობ. მრ.* 1. გაყრა (*უყრის, მაგ. ბავს ნემსში*); 2. შეკვრა; ნბდარჩი იბოხა დილების შეკვრა; 3. ჩადება, ჩაყრა, ჩაყოფა; კუზიგაშ კისანა დოხა ხელების ჯიბეში ჩაყოფა; 4. გაკაწვრა; მბარაშ იბოხა ბრტყალების (*ფრწილობის*) ჩასმა, გაკაწვრა.

დ-ბხა² (დუხკუ, დობხკირა, დობხკინა) *გრდმ.* 1. ყიდვა (ყიდის), გაყიდვა; 2. გაცემა, დალაბი.

დოხბ|დ-აკხა (-დოხკუ, -დახკხირა, -დახკხინა) *გრდმ, ობ. მხ.* დანანება (ანანებს).

დოხბ|დ-ბლა (-დბლუ, -დბლირა, -დახლა, -დახ) *გრდუვ, სუბ. მხ.* მონანიება (იბანიებს), სიბანიული, დანანება.

დოხბ|დ-ბა (-დბხუ, -დბხირა, -დახხა) *გრდმ, ობ. მრ.* დანანება (ანანებს).

დოხბ|დ-ბილა (-დუზილუ, -დილირა, -დილლა) *გრდუვ.* მონანიება (იბანიებს ხოლმე), დანანება (ნანობს).

დოხბ|დ-ბოლა (-დობლუ, -დობლირა, -დობლა) *გრდუვ, სუბ. მრ.* მონანიება (იბანიებს), დანანება..

დ-ბბ (დ-ბხა-დ-ო, დბხირა, დბხინა) *გრდმ.* 1. ტეხა (ტეხს), გატეხა; კორტა ბბ თავის გატეხა; 2. შემტვრევა, შეტეხა; 3. გაუქმება; დოხ ბბ სიტყვის გატეხა.

ბხკუ, -ბგ *მიძ.* 1. ის, ვინც ბარავს; მბარავი; 2. ის, რასაც ბარავენ; დასაბარი.

ბხუ, -ბგ *ბხა-ბ აწმყოს მიძ.* მხენელი.

ბხა 1. *ზმინიწინი, აღნიშნავს მოძრაობას ზემოდან ქვემოთ:* **ბხა|ბადა** (-დობუ, -დობირა, -დობლა) *გრდუვ.* ჩამორბენა (ჩამორბის).

ოხანე ი, ი (-ნ, -ნა, -ნობ, -ნა; *ოხანეშ*) და-
ღმართი.

ოხარა, ოხარნიგ *ზედს.* ქვედა, ქვემოური; ბა-
რისა.

დ-ოხუ, -რგ *მიძლ.* 1. ის, ვისაც მოაქვს; 2. ის,
რაც მოაქვს.

დ-ოცა *ზედს.* მოკლე.

დ-ოცუ, -რგ *მიძლ.* 1. უქონელი, არმქონე; 2.
გარდა, გამოკლებით.

დ-ოცუშ *დაც ზმნის აბსოლ.* ახჩა დოცუშ უფუ-
ლოდ; ჯოპ დოცუშ უპასუხოდ.

ოჩამ ბ, ბ (-ან, -ნა, -ობ, -ებ; -აშ) კამა.

Оь

დ-ოაზა *როცხვ.* ოთხჯერ.

დ-ოაზლაგა, დ-ოაზლაგნიგ *როცხვ.* მეოთხეჯერ,
მეოთხედ.

დ-ოალა, -ნიგ *როცხვ.* მეოთხე.

ოьლაზალა ი, ი (-ინ, -ინა, -ობ, -ებ; -აშ) 1. გან-
რისხება; 2. ბრაზი, ჯავრი; 3. წყენა, წყრომა.

ოьლაზ-დ-აха (-დობუ, -დახარა, -დახა, -დორ ||
-დურ დუ) *გრდუჯ.* 1. გაჯავრება (ჯავრდება,
უჯავრდება), გაბრაზება, გაწყრომა; 2. წყენა
(სწყინს).

ოьლაზე, -ნიგ *ზედს.* 1. გაჯავრებული, გაბრა-
ზებული; 2. ბოროტი; 3. წყენია.

ოьლაზობ ი, ი (-ნან, ოьლაზონა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ)
1. რისხვა, მრისხანება, გულისწყრომა; 2. ბოლ-
მა; 3. წყენა.

დ-ობდურგ *მიძლ.* მიმავალი; მიმდინარე.

ოьზა *ზედს.* ზრდილობიანი, თავაზიანი,
ზრდილი; უზდენი (ტიტული).

ოьზანგალა ი ზრდილობიანობა, თავაზიანო-
ბა.

ოьლგ დ, დ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) პატარა პური.

ობმარ ი, ი (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ცხოვრება,
წუთისოფელი (*ადამიანის სიცოცხლის მნიშვნე-
ლობით*); საუკუნე.

ობა ი, ი (-ნან, -ნა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ) *ხოლ.*
თრია, ზახუნა.

ობრასა *ზმნს.* რუსულად, რუსულ ენაზე.

ობრსი ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩობ, -ჩუნა; -ი)
რუსი.

ობხუ, -რგ *მიძლ.* ის, ვინც დადის; მავალი.

ობჟუ, -რგ *მიძლ.* ის, რაც საჭიროა; ის, რაც
აკლია; ნაკლები.

პადნარ ი, ი (პადნარან, პადნარანა, პადნარბ,
პადნარებ; პადნარაშ) ტახტი.

პაიზატ ი, ი (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) წინდა.

პაიდა ბ, ბ (-ნან, -ნა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ) სარგებ-
ლობა, სარგებელი, ხეირი, მოგება, სარფა.

პალს ბ, დ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ფარდაგი, ხა-
ლია, ნოხი.

პაიანა, -ნიგ *ზედს.* 1. შეუსწაველი, გამოუკ-
ვლელი, უცხო; პაიანა მოხკ გამოუკვლელი
მხარე; 2. დაუსახლებელი, უკაცრიელი.

პაიანა ვ (-ინ, -ინა, -აც, -ებ) მამა, მამიკო (*მიძარ-
თობას*).

პარლატ 1. *ზედს.* 1) მოხერხებული, მარჯვე;
2) წყნარი, მშვიდი, დამშვიდებული, დაწყნ-
რებული; 3) თავისუფალი; 2. *ზმნს.* 1) თავი-
სუფლად, მარჯვედ, კარგად; პარლატ დავიჯა
თავისუფლად დაწოლა; 2) წყნარად, მშვი-
დად; პარლატ ხილა მშვიდად ყოფნა.

პარლატობ ი, ი (-ნან, პარლატონა, -ნობ, -ნებ;
-ნაშ) 1. თავისუფლება; პარლატობ იაკხა თავი-
სუფლების მოპოვება; 2. მოხერხებულობა,
ხელსაყრელი პირობები; 3. სიწყნარე, სიმშვი-
დე, მყუდროება.

პარლატობეა *მიძლ.* თავისუფლების მოყვარე;
პარლატობეა ხალკ თავისუფლებისმოყვარე
ხალხი.

პარდობ დ, დ (-ნან, პარდონა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ)
ფარდა.

პასტა ი, ი (-ინ, -ინა, -ანობ, -ანებ; -ანაშ) ნესვი.

პატარ დ, დ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ყლორტი, ნა-
ყარი.

პატარა ბ, დ (-ინ, -ინა, -ობ, -ებ; -აშ) ვახანა.

პახ ბ, დ (პოხან, პოხანა, პოხობ, პოხებ; პეხაშ)
ფილტვი; პეხი ღაზარ ფილტვების ანთება.

პახალკ ი, ი (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) სახელ-
მწიფო.

პახხებ ი, ი (-ნ, -ნა, -ნობ, -ნა; -აშ) *საუბ.* დედა-
ქალაქი.

პახხახ ვ, ბ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) მეფე, ხელ-
მწიფე, ფადიშაჰი.

პახბუკ ი, ი (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) 1. ციფვი; 2.
ბოცვერი; 3. *გადატ.* უვანი, შეუხედავი, ბეჩავი
ადამიანი.

პეკარ ვ, ი; ბ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) საწყალი,
საბრალო, საცოდავი.

პელაგ დ, დ (-ან, -ანა, -ობ, -ებ; -აშ) ნაკრები
(*ფრინველისა*), ფრთა (ღერო).

პელახობ ვ, ი; ბ (-ნან, პელახონა, -ნობ, -ნებ; -ნაშ)
აკრობატი, ჯამბაზი.

პენ ბ, დ (პენინ, პენა, პენობ, პენებ; პენაშ) კე-
დელი.

П

пѣтар й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) ავეჯიანი ოთახო.

пѣтамат დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) ყაყახო.

пеш й, й (пѣшан, пѣшана, пѣшბ, пѣшე; пѣшаш) ღუმელი.

пѣшик დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; паьшкаш) ვარცლო.

пийл й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სპილო.

пилу დ, დ (-ნ, -ნა, -ნბ, -გა; -შ) ფლაი.

пис ზღბ. ძუნწი, ხელმოჭერილი; пис стаг ძუნწი კაცო.

писалла й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) სიძუნწე, სიხარბე; *об.* сутаралла.

пис□ დ, დ (-ნ, -ნა, -ნბ, -გა; -შ) ფისო, კატა.

питанა დ, ლ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) შარი, ინტრიგა, სრიკო.

питанча ვ, й; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) შარისთავო.

полла ბ, დ (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანე; -არчий) პეკელა.

пондар ბ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) გარმონი; пондар лакха გარმონის დაკვრა; дечиг-пондар ბალადაიკა.

пондарча ვ, й; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. მეგარმონე; 2. მებალადაიკე.

поп ბ, დ (-ან, -ანა, -ანბ, -ანე; поьпнаш) წიფელი.

поппар ბ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) თისა (*ხალო-ზედ ან გახალეხად გამზადებული*); поппар хьѐн თისის მოხელა.

похIмѐ ზღბ. სახელგანთქმული, გენიალური, გენოსური; похIмѐ Илманча ცნობილი მეცნიერი.

пурба დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) ნებართვა; пурба дала (დაკხა) ნებართვის მიცემა (აღება).

пурх ზმბს. გარდიგარდმო, სიგანეზე; пурх хѐдб გარდიგარდმო, განივ გაჭრა.

пурха ზღბს. განივი, გარდიგარდმო.

пучаш მხოლოდ მრ. ტყუილი, სიცრუე; пучаш ботта ტყუილის თქმა (ამბობს).

пха¹ ბ, დ (пхеран, пхарна, пхарб, пхарე; пхерчий) ისარი; пха кхосса ისრის სროლა.

пха² ბ, დ (пхѐнан, пхенна, пхѐნб, пхѐნე; пхѐნაშ) 1. ძარღვი; 2. სიმი, ლარი.

пха³ დ, დ (пхѐнан, пхонна, пхѐნб, пхѐნე; пхѐნაშ) რცხილა.

пханар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) ბეჭო.

пхи ვ, й; ბ (-ჩუნ, -ჩუნნა, -ჩბ, -ჩუьнга; -й) ხეესური; пхийн, пхийниг ხეესურისა, ხეესურული.

пхийтта როცხვ. თხუთმეტი.

пхийттѐх როცხვ. თხუთმეტიოდე.

пхий (пхеанан, пхеанна, пхеаммб, пхеанга) როცხვ. ხუთი; пхи-ялх ხუთი-ექვსი.

пхья й, й (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნე; пхьѐნაშ) მოძვ. სოფელი, აულო.

пхьягал й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) კურდელი.

пхьялгIа й, й (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანე; -ანაშ) 1. სახელოსნო; 2. სამჭედლო.

пхьარ ვ, ბ (пхьѐран, пхьѐрана, пхьѐрб, пхьѐრე; пхьѐრაშ) ხელოსანი; дечган пхьარ დურგალი; аьчкан пхьარ მჭედელი.

пхьარс ბ, დ (пхьარсан, пхьარсана, пхьარсб, пхьარсе; пхьარсаშ) მკლავო.

пхьарцерг й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ეშვი, ღოჯი.

пхьяьрсკIелб й, й (-ნან, пхьяьрсკIелонна, -ნბ, -ნე; -ნაშ) იღლია.

пхьѐгIа й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) ჭურჭელი.

пхьѐდა й, й (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) საუბ. აულო.

пхьид й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბაყაყო.

пхьбIа დ, დ (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანე; -ანაშ) ხელობა, ოსტატობა.

пхьор დ, დ (пхьѐран, пхьѐрана, пхьѐрб, пхьѐრე; пхьѐრაშ) ვახშაძი; пхьор даа ვახშმის ჭამა, ვახშობა.

пхьош დ, დ (пхьуьйшан, пхьуьйшана, пхьуьйшб, пхьუьйше; пхьუьйшаш) სახელო.

пхьбьха й, й (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) შეკრების, თავმოყრის ადგილი.

пхьუ დ, დ (пхьяьран, пхьяьрна, пхьяьрб, пхьяьრე; пхьяьрчий) ხვადი ძაღლი; пхьუ-кIѐза ხვადი ლეკვი.

пхьუьйраза ზმბს. უვახშმოღ.

пхьუьйрѐ й, й (-ნან, пхьუьйренна, -ნბ, -ნე; -ნაშ) ვახშობის დრო.

III

пIелг ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) თითი; *об.* тIелг.

пIенда ბ, დ (-რან, -რნა, -რბ, რე; -რშ) ნეკი.

пIერаска დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნე; -ნაშ) პარასკევი; пIერасканан де პარასკევი (*ღღე*).

P

рагI й, й (рѐгIан, рѐгIანა, рѐгIб, рѐгIე; раьгIნაშ) 1. მთის დაბალი ქედი; 2. ზვიბი; 3. ზღბს. პაგI თივის ზვიბი.

paŋI² й, й (paŋan, paŋana, paŋIḡ, paŋIē; paŋIaŋ) რიგო, ჯერო; paŋIē xIotta რიგში დადგომა.

paŋI³ й, й (paŋan, paŋana, paŋIḡ, paŋIē; paŋIaŋ) ნახირი, ჯოგო.

paŋI□ დ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ან) ფარდული, ჩარდახი.

paŋIḡ ვ, й; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩḡ, -ჩუნა; paŋIḡ) მენახირე, მეჯოგე.

paŋ й, й (paŋan, paŋana, paŋIḡ, paŋIē; paŋIaŋ) რეჟიმი, წესი; paŋ xIotḡ წესრიგის დამყარება;

paŋ 1. ზედა. ირიბი, დახრილი; 2. ზმნ. ირიბად, აღმაცურად.

paŋa, -**niŋ** ზედა. ქურანი, წაბლისფერი; paŋa diŋ წაბლა ცხენი.

paŋa|d-an (-do, -dira, -dina, -der||diiŋ du) გრძელ დაკმაყოფილება (აკმაყოფილებს).

paŋa-d-erŋ, **paŋa-d-olu** მიძღ. 1. კმაყოფილი; 2. თანახმა.

paŋadōcu, -**ŋ** მიძღ. 1. უკმაყოფილო; 2. ის, ვინც თანახმა არ არის.

paŋa|xila (-xuly, -xilira, -xilla, -xira) გრძელ. 1. დაკმაყოფილება (კმაყოფილებს); 2. დათანხმება (თანხმდება).

paŋaxilarca ზმნ. მოწონებით.

paŋaxillarŋ მიძღ. დაკმაყოფილებული, კმაყოფილი.

paŋicx დ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ან) 1. საზრდო, სარჩო; პური არსობისა; 2. შეძლება, ქონება.

paŋIana ზმნ. რიგრიგობით, რიგრიგად.

paŋIalla й რიგითობა, რიგრიგობა.

paŋIera, -**niŋ** ზედა. მორიგი, რიგითი; paŋIera xatḡარ მორიგი კითხვა.

paŋIex ზმნ. რიგ-რიგობით, რიგ-რიგად; შენ paŋIex თავისი რიგით.

paŋI-paŋIana ზმნ. შენაცვლებით, რიგრიგობით.

paŋIa დ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ანა) ვარდი; paŋIa dakkxa ვარდის მოწვევტა.

С

ca¹ დ (sin, sina, sinḡ, sinē) 1. მხედველობა; 2. სინათლე.

ca² დ, დ (sinan, sinna, sinḡ, sinē; sinoŋ) 1. სული; 2. სული, ადამიანი; 3. სიცოცხლე; ca -dakkxa მოკვლა, მოკვდინება, სულის ამოძრობა.

ca³ ბ, დ (cōnan, sonna, cōnḡ, cōnē; cōnaŋ) 1. კუთხე; cōnera cōne კუთხიდან კუთხეში; 2. წახნაგი.

caḡba დ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ანა) საპონი. caḡbaduŋlurŋ й, სასაბნე.

caŋal ბ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; სელი) რწილი.

caŋalmat й, й (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ან) მწერი.

caŋan (-go, -gira, -gina, -gura) გრძელ ხედავა (ხედავს), დანახვა, აღქმა.

caŋat|dala (-lo, -d-eliŋa, -d-ella, -lura) გრძელ. 1. წუხილი (წუხს); 2. მოწვევა (მოიწვევს), ტანჯვა; გაწამება; caŋatlo მოწვევით ვარ, მოწვევით ვარ.

caŋat|dan (-do, -dira, -dina, -der ||diiŋ du) გრძელ. 1. შეწუხება (აწუხებს); 2. შეწუხება (წუხს), შემფოთება, აღელვება.

caŋuŋŋex ზმნ. დღივ, დღით, მანამ დღის სინათლეა.

caŋIa დ, დ (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ანა) მოწვევლება.

caŋIadōxurŋ მიძღ. მათხოვარი, გლახაკი.

ca|dakkxa (-dakkxu, -dakkxira, -dakkxina) გრძელ. 1. ამოსუნთქვა (სუნთქავს), თავისუფლად ამოსუნთქვა; 2. მოკვლა (კლავს).

ca|dāla (-dōlu, -dēliŋa, -dālla, -der||der du) გრძელ. მოკვლობა (კვდება), მიცვალება.

ca|dān (-dov, -daiŋa, -daiŋa, -dovŋ du) გრძელ. მოსალამობა (სალამოვდება), დაბნელება (ბნელდება).

ca|darŋa (-darŋa, -darŋira, -darŋina) გრძელ. გათენება (თენდება).

ca|daIa (-doIu, -dāliŋa, -dāIina) გრძელ. დასვენება (ისვენებს)

ca|detḡa (-detḡa, -ditiŋa, -ditiŋa) გრძელ. მოთმენა (ითმენს), ატანა; სიმტკიცის გამოჩენა.

ca|dēIa (-dēIu, -dēIiŋa, -dēIina) გრძელ. 1. სუნთქვა (სუნთქავს ხოლმე); 2. დასვენება.

ca|dolu|xIuma й, й (-nan, -nna, -nḡ, -nē; -naŋ) მწერი (ზედმოწვევით: სულიერი რამე).

ca|dukxa (-dukxu, -duŋxira, -duŋxina) გრძელ. დასრულება (ასრულებს).

ca|dukxa|d-ala (-lo, -d-eliŋa -d-ella, -lura) გრძელ. სულის შეხუთვა (ეხუთება).

ca|z й (-ან, -ანა, -ანḡ, -ანა; -ანა) შლაში, ღამი; იგივე, რაც saz, saza.

ca|z|latḡa დ, დ (-latḡan, -latḡana, -latḡaŋ) ყვითელი თიხა.

ca|iiŋza (-uiŋzu, -iiŋzira, -iiŋzina) გრძელ. სლუკუნი (სლუკუნებს).

ca|i ბ, დ (cēn, cēna, cēnḡ, cēga; cēŋ) 1. ზოლ. ერთგვარი ხოჭო; 2. ირემი.

ca|igara ნაცვ. ჩემგან.

ca|igara ნაცვ. პირადად ჩემგან.

сайн, -иг *ნაცვ.* ჩემი.

сах *ზედს.* 1. სათვალთვალო, სამზერო; 2. გაფაციცებულო; 3. დაბნეული, გულმავიწყო; **сах** *საგ* დოყლაპია, პირღია.

сахт *დ, დ* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ფიზიკური ნაკლი, დეფექტი.

сахтгэ, -ниг *ზედს.* ფიზიკური ნაკლის მქონე, დეფექტური.

сакъѣра (-къѣру, -къийрира, -къийрина) *გრძმ.* მხიარულობა (მხიარულობს); გართობა; **аса** **сакъѣру** ვერთობი.

салаз *й, й* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) მარხილი, ციგა.

салам *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) საღამო, მოკითხვა; **салам** **дала** მისაღმება.

салпаца (-лѣцу, -лѣцира, -лаьчна) *გრძმ.* სუნთქვის შეკვრა (სუნთქვას უკრავს), სულის შესუთვა.

салор *д, д* (с□лѣран, с□лѣрна, с□лѣрѣ, с□лѣრაშ) კვერნა.

салпал *й, й* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ბარგი-ბარხანა, საოჯახო ნივთები.

сама-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრძმ, თბ. მბ.* გამოღვიძება (აღვიძებს), გამოფხიზლება.

сама-д-ала (-дѣлу, -дѣлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრძმ, სუბ. მბ.* გამოღვიძება (იღვიძებს), გამოფხიზლება.

самах *ზმზს.* ცხადლივ, ცხადად.

саметга|дән (-дѣгу, -деара, -деана) *გრძმ.* 1. გონს (გონზე) მოსვლა (გონს, გონზე მოდის).

самѣ *й, й* (-нан, самонна, -нѣ, -нѣ; -наш) სიფხიზლე, ფხიზლობა.

самса-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრძმ, თბ. მბ.* 1. გაფხვიერება (აფხვიერებს); 2. გაბერტყვა (ბერტყავს), გაბუება (აბუებს), გაპენტვა, აჩეჩვა.

самса-д-ала (-дѣлу, -дѣлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრძმ, სუბ. მბ.* გაფხვიერება (ფხვიერდება), გაბუება.

самукъа|даккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრძმ, თბ. მბ.* გართობა (ართობს).

самукъа|дәла (-дѣлу, -дѣлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრძმ, სუბ. მბ.* გართობა (ერთობა).

самукъанѣ, -ниг *ზედს.* ხალისიანი, სიცოცხლით სავსე, მხიარული.

сан *ნაცვ.* ჩემი; *თბ. სო.*

санна *თანდ.* -ვით; **лѣ** **санна** **к|айниг** თოვლივით თეთრი; **со** **санна** ჩემსავით, ჩემნაირი.

сәра *б, д* (сѣран, сѣрана, сѣрѣ, сѣрѣ; сѣрий) წნელი; წიკებლა.

сарахь *ზმზს.* საღამოს; **сарахь** **х|ун** **дийр** **ду** **ахьа?** საღამოს რას გააკეთებ? (რას იზამ?)

сардам *б, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) წყევლა; **сардам** **болла** დაწყევლა (წყევლის), შეჩვენება.

сарралц *ზმზს.* საღამომდე.

са|гаса¹ (-тосу, -тесира, -тесна) *გრძმ.* გათენება (თენდება), გარიჟრაჟება.

са|гаса² (-тосу, -тесира, -тесна) *გრძმ.* 1. იმედის დამყარება (ამყარებს), იმედის ქონა; 2. გულის გადაღვევა (ელევა).

сатасалѣ *ზმზს.* გათენებამდე, აღიონამდე, აისამდე.

сатассалц *თბ.* **сатасалѣ.**

сатѣдала (-ло, -д-елира -д-елла, -лур) *გრძმ.* დამშვიდება (მშვიდდება), დაწყნარება.

сатѣ|дан (-до, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრძმ.* დამშვიდება (ამშვიდებს, იმშვიდებს), დაწყნარება.

са|гийса¹ (-туьйсу, -тийсира, -тийсина) *გრძმ.* გათენება (თენდება ხოლმე), გარიჟრაჟება.

са|гийса² (-туьйсу, -тийсира, -тийсина) *გრძმ.* იმედოვნება (იმედოვნებს ხოლმე).

сатосийла¹ *й* განთიადი.

сатосийла² *й* ძლიერი სურვილი, ძლიერი გატაცება.

сатоссуш *აბხლ.* თენებისას, აღიონზე, რიჟრაჟზე.

са|гѣха (-тѣху, -туьйхира, -тоьхна) *გრძმ.* მოთმენა (ითმენს), ატანა.

сатоьхна, -рг *ზმზს.* 1. მოთმენი, უდრტვიზველი, მორჩილი; 2. ამტანი, გამძლე.

сатга (сетга, сеттира, сеттина) *გრძმ.* დახრა (იხრება), გადახრა.

сатуьйсийла *й* იმედი, მისწრაფება, გატაცება.

са|хила (-хуьлу, -хилира, -хилла, -хир) *გრძმ.* გათენება (თენდება).

сахиллалц *ზმზს.* გათენებამდე, აღიონამდე, აისამდე.

сахуьллуш *თბ.* **сатоссуш.**

са|хьйза (-хьйза, -хьйзира, -хьйзина) *გრძმ.* 1. წუხილი (წუხს ხოლმე); 2. მოწყენა.

сахь-сахьтѣхь *ზმზს.* ყოველ საათს.

сахьт *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. საათი (დრო); 2. საათი; **пѣнах** **уллу** **сахьт** კედლის საათი; **сахьт** **нийса** **лѣла** საათი ზუსტად მუშაობს.

саца (соцу, сецира, сецна) *გრძმ, სუბ. მბ.* 1. შეჩერება (ჩერდება), გაჩერება, შედგომა; **сахьт** **сецна** საათი გაჩერდა; 2. დარჩენა; **ц|ахь** **саца** შიბ დარჩენა.

сацатѣхалург *მოდ.* მოუთმენელი.

сацкъар б, б (-ан, -на, -о, -е; -ш) თისა.
сацѠ (саца-д-о, сацийра, сацийна) *გრძმ.* 1. შეწყვეტა (წყვეტს), განერება, შეჩერება; 2. შეკავება (აკავებს), განერება; 3. დადგენა (ადგენს), გადაწყვეტილება.
саццаза *ზმზს.* მუღამ, გამუღმებით, მუღმივად, განუწყვეტლად.
саѠца (-Ѡьцу, -ийцира, -эчна) *გრძმ., რელიგ.* სიცოცხლის წართმევა (ართმევს).
саьрамсекк б, д (-ан, -ана, -о, -е; -аш) ნიორი.
саьрмак б, д (-ан, -на, -о, -е; -аш) დრაკონი; ბიანგი.
сѐ б, б(-н, -на, -нѠ, -нѐ; -наш) ყლორტი; წვრილნარი, ახალგაზრდა ტყე; сѐ бѠ ყლორტის ჭმევა.
сѐга (сѐга, сийгира, сегна) *გრძმ.* ელვარება (აელვარებს), კაშკაში, ბრწყინვა, ნათება.
сѐда б, д (-нан, -нна, -нѠ, -нѐ; -рчий) ვარსკვლავი.
сел *ზმზს.* ამდენად, ასე, ესოდენ, ასეთი; сел хазаниг ასეთი, ესოდენ ღამაზი.
селхана *ზმზს.* გუშინ; селхана дуйна გუშინდლიდან.
селханлѐра *ზედს.* გუშინდელი.
селхханалц *ზმზს.* გუშინდლამდე.
сема 1. *ზედს.* ფხიზელი, ყურმახვილი; 2. *ზმზს.* ფხიზლად.
семса *ზედს.* 1. ფხვიერი; 2. ფუმფულა, ფაფუკი.
сеѠ-д-ала (-ло, -д-елира -д-елла, -лур) *გრძმ.* 1. გაღურჯება (ღურჯდება); 2. გამწვანება (მწვანდება).
сен-д-аллалц *ზმზს.* გაღურჯებამდე, გამწვანებამდე.
серла-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრძმ., ობ. მზ.* 1. განათება (ანათებს), გაშუქება, გაბრწყინება; გაცისკროვნება; 2. გადატ. ახსნა (ხსნის), განმარტება.
серла-д-āла (-дѠлу, -дѐлира, -даьлла, -даьр||-дер ду) *გრძმ., სუბ. მზ.* განათება (ნათდება), გაბრწყინება, გაცისკროვნება.
серлѠ й, й (-нан, серлонна, -нѠ, -нѐ; -наш) შუქი, სინათლე; маьлхан серлѠ მზის სინათლე, მზის შუქი.
сѐса б, д (-нан, -нна, -нѠ, -нѐ; сѐсий) თავკომბალა.
сѐсаг й, б (-ან, -на, -о, -е; -аш) *საუბ.* ცოლი.
сетга (сетга, ситтира, ситтина) *გრძმ.* 1. დახრა (იხრება ხოლმე), მოდრეკა; 2. გამრუდება (მრუდდება ხოლმე), გაღუნვა; 3. გადატ. პრანჭვა, გრეხა, მანჭვა, განაზება.

сетгѠ (сетга-д-о, сеттийра, сеттийна) *გრძმ.* 1. დახრა (ხრის ხოლმე), დაღუნვა; 2. ღუნვა.
сѐхья *ზმზს.* აქეთ, აქეთკენ.
сѐхья *ზმზსწინი, გამოხატავს სააქეთო მიმართულებას, მიმართულებას მოუბრისაკენ:* მო-, გადმო-; сѐхья вāла გადმოსვლა; сѐхья -д-аккха გადმოტანა, გადმოყვანა.
сѐхьѐ й, й (-нан, сѐхьенна, -нѠ, -нѐ; -наш) აქეთა, გამოღმა მხარე.
сѐца (сѐца, сийцира, сещна) *გრძმ.* 1. შეწყდომა (წყდება ხოლმე), შეჩერება; 2. დარჩენა (რჩება ხოლმე).
сѐцѠ (сѐца-д-о, сѐцийра, сѐцийна) *გრძმ.* 1. შეწყვეტა (წყვეტს ხოლმე), გაჩერება; 2. შეკავება, დატოვება; 3. დადგენა, გადაწყვეტა.
сещца *აბსოლ.* საბოლოოდ, სავსებით, სულ მთლად.
сиз д, д (-ან, -ана, -о, -е; -аш) ხაზი; клел сиз хьякха ქვეშ ხაზის გასმა.
сий д (-нан, -нна, -нѠ, -га) 1. პატივი, პატივისცემა; 2. ღირსება, სახელი, პატიოსნება; сий дан პატივისცემა (პატივს სცემს); сий даьа სახელის გატეხა (უტეხს), შერცხვენა.
сийлахь *ზედს.* საპატიო, პატივსაცემი.
сийлахь-доккха, -ниг *ზედს.* დიდი, დიადი.
сийна *ზედს.* 1. ღურჯო; 2. მწვანე.
сийнна *ზმზს.* პატივსაცემად, პატივისცემის ნიშნად.
сийсаза *ზედს.* 1. მახინჯი, გონჯი, უშნო; 2. უსინდისო, უნამუსო, ბიწიერი, უხნო.
сийсаз-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრძმ., ობ. მზ.* 1. შერცხვენა (არცხვენს), სახელის გატეხა, პატივის ახდა; 2. დამახინჯება (ამახინჯებს), შერყვნა, გაუკუღმართება.
сийсаз-д-āла (дѠлу, -дѐлира, -даьлла, -даьр||-дер ду) *გრძმ., სუბ. მზ.* თავის შერცხვენა (ირცხვენს), სახელის გატეხა, თავის მოჭრა.
сийсара *ზმზს.* გუშინ საღამოს, წუხელ; сийсара буса წუხელ (ღამით); сийсара дуйна წუხანდლიდან.
сийсарлѐра, -ниг *ზედს.* წუხანდელი.
сийсарралц *ზმზს.* გუშინ საღამომდე, წუხანდლამდე.
сингаттам б, б (-ან, -на, -о, -е; -аш) 1. ნადველი, სევდა, დარდი, წუხილი; 2. მოწყენილობა.
сингаттамѐ; -ниг *ზედს.* სევდიანი, დარდიანი, ნადველიანი; მოსაწყენი.
синкхѐтам б (-ან, -на, -о, -ѐ) ცნობიერება, შეგნება.
синкхѐтамѐ *ზედს.* ცნობიერი, შეგნებული.

синкѣрам ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) საღამოს წვეულება; **синкѣрам бан** საღამოს წვეულების მოწეობა.

синкѣрамѣ, -ниг ზედს. მხიარული, მოლხენილი; გასართობი, თავშესაქცევი.

син|пха ბ, დ (-пхѣнан, -пхенна, -пхѣნб, -пхѣნѣ; -пхѣнаш) პუღსი, მაჯისცემა.

синтар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) პატარა ხე, ნერგი; **синтар** დბ|ა ხოს დარგვა.

синтем ბ, ბ (**синтѣман, синтѣмана, синтѣмб, синтѣмѣ; синтѣмаш**) დამშვიდება, დაწინარება, ნუგეში.

синхьийзам ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ნაღველი; 2. მოწეხილობა.

синхьийзамѣ, -ниг ზედს. 1. სევდიანი, დარდიანი, ნაღველიანი; 2. მოსაწეხი.

сира ზედს. ნაცრისფერი, რუხი, ლევა; **сира дин** რუხი ცხენი.

сир|д-ала (-ло, -д-елира -д-елла, -лур) გრდუვ განაცრისფრება (ნაცრისფერდება), გახუნება.

сир|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер|дийр ду) გრდმ განაცრისფრება (ანაცრისფრებს), გახუნება.

сирла ზედს. ნათელი; **сирла ца** ნათელი ოთახი.

сирла- როულ სიყვანთა პირველი ნაწილი ნათელი ღია; **сирла-можа** ღია ყვითელი; **сирла-сийна** ღია ლურჯი.

сирник й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) ასანთი.

сискал й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) მჭადი.

сискал|а დ, დ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) მჭადის ფქვილი.

сиха ზედს. 1. სწრაფი, ჩქარი, მალი, მარდი; 2. გადაბ. ფიცხი.

сихалла й სისწრაფე, სიჩქარე, სიძარღვე; გადაბ. სიფიცხე.

сих-в-елла ზმნს. ნაჩქარევად, ნაუცბათევად, ფაცი-ფუცში.

сих|д-ала (-ло, -д-елира -д-елла, -лур) გრდუვ 1. დანქარება (ჩქარობს), აჩქარება (ჩქარდება, იჩქარის, ეჩქარება); ეშურება; **сих ма ло** ნუ ჩქარობ! 2. გადაბ. გაფიცხება.

сих|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер|дер ду) გრდმ აჩქარება (აჩქარებს), დანქარება.

сихб й, й (-ნან, სიხონა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) აჩქარება, სიჩქარე; **сихб ян** დანქარება (ანქარებს).

сихонца ზმნს. ნაჩქარევად, აჩქარებით, საჩქაროდ, ფაციფუცით.

со (сан, сѹна, аса, сѹнга) ნაცვ. მე.

сб ნაცვ. თვით, თვითონ; **со-сб** მე თვითონ.

сѹбар დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -შ) მოთმინება; **сѹбар -д-ан** მოთმენა (ითმენს), დალოდება.

сѹбарѣ, -ниг ზედს. მომთმენი, თავშეკავებული, მტკიცე.

сѹбарехь ზმნს. მოთმინებით, მოთმენით.

сов ზმნს. მეტი, უფრო დიდი.

сов|аг დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) საჩუქარი.

сов|агана ზმნს. 1. საჩუქრად; 2. ჯილდოდ.

сов|д-аккха (-доккху, -даккхира, -даккхина) გრდმ, ობ. მხ. გადიდება (ადიდებს).

сов|д-āла (-дблу, -дѣлира, -даѣлла, -даѣр|дер ду) გრდუვ, სუბ. მხ. გადიდება (დიდება).

совнаха, -ниг ზედს. ზედმეტი, არასაჭირო; **совнаха ахча** ზედმეტი ფული.

совса (севса, севсира, севсина) გრდუვ აფუება (ფუვდება).

совсб (совса-д-о, совсийра, совсийна, совсор) გრდმ. 1. აფუება (აფუებს), ამოსვლა; 2. აბუება.

совца (совцу, севцира, севцина) გრდუვ, სუბ. მხ. გაჩერება (ჩერდება), შეჩერება, შედგომა.

сонга 1. ზედს. სულელი, ტუტუცი; 2. ზმნს. სულელურად, უაზროდ; განუსჯელად.

сонга|лѣла (-лѣла, -лийлира, -лелла) გრდუვ სულელურად სიარული (დადის).

со-сб ნაცვ. მე თვით, მე თვითონ.

соцун|а й, й (-ნან, -ნა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) მძიმე (სახვეხი ნიშანი).

стаг в, й; ბ (стеган, стагана, стага, стагѣ; нах) ადამიანი, კაცი; **жима стаг** ახალგაზრდა (ქალი, კაცი); **Гарваѣлла стаг** გამოჩენილი, ცნობილი კაცი, ადამიანი.

стака დ, დ (-ნან, -ნა, -ანბ, -ანბე; -ნაშ) ჭიქა.

стам|д-ала (-ло, -д-елира -д-елла, -лур) გრდუვ გასქელება (სქელდება), გამსხვილება.

стам|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер|дийр ду) გრდმ გასქელება (ასქელებს), გამსხვილება.

стар|а й, й (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) მოზვერი.

стѣ й, ბ (-чун, -чунна, -чб, -чѹнга; стеш) 1. ცოლი; **стѣчун йб** (клант) ცოლის ქალიშვილი (ვაჟიშვილი), გერი; **дѣн стѣ** დედინაცვალი; 2. დედალი, ძუ.

стѣлахаьштиг დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) ელევა.

стѣла|ад д, დ (-Iბ-დ-ან, -Iბ-დ-ანა, -Iბდб, -Iბდბე; -Iბდაш) ცისარტყელა.

стѣн ცხოველთა და ფრინველთა სახელებთან აღნიშნავს დედალს: **стѣн аьрзѹ** დედალი არწივი; **стѣн борз ძუ** მგელი.

стѣнан ნაცვ. ხუნ-ის ნათ. ბრუნვის ფორმა: რისა?

стенга *ზმზს.* სად, საით, საითკენ; *стенга а* სადმე; *хьо стенга гур ву* შენ სად წახვალ?
стенгара *ზმზს.* საიდან; *стенгара а* საიდანმე.
стешха *ზედს.* მშიშარა, მხდალი.
стигал *ი, ი* (-ან, -на, -ბ, -ბე; -ш) 1. ცა; *стигала* ცაზე; *стигал къёкъа ქუსს*; *сийна* *стигал* ლურჯი ცა. 2. *ანაბ.* სასა.
стим *ბ, ბ* (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -аш) ნაღველი.
стов *დ, დ* (*стевнан, стевнна, стевнб, стевнбე; стевнаш*) შეიბდი.
стол *დ, დ* (*стбьлан, стбьлана, стбьлб, стбьლбე; стбьлаш*) მაგიდა.
стом *ბ, ბ* (*стбьман, стбьмана, стбьмб, стбьმბე; стбьмаш*) მცენარეთა ნაყოფი, ხოლი.
стбмара *ზმზს.* გუშინწინ; *стбмара дуйна* გუშინწინიდან.
стбмарлбра, -ниг *ზედს.* გუშინწინდელი.
стомма *ზედს.* მსხვილი, სქელი.
стоммб, -ниг *ზედს.* მოსქო, მომსხო.
стохка *ზმზს.* შარშან, გასულ წელს; *стохка дуйна* შარშანდლიდან.
стохкалбра, -ниг *ზედს.* შარშანდელი.
сту *ბ, ბ* (*стеран, старана, старб, старбე; стерчий*) ხარი.
стუ *ი, ი* (-ნან, -стунна, -ნბ, -გა; -наш) თავადის ცოლი, კნეინა.
стун|ваша *ვ, ბ* (-вешин, -вешина, -вашас, -вешб; -вежарий) ცოლისძმა.
стун|дб *ვ, ბ* (-дбн, -дбна, -дас, -дбга; -дай) სომამრი.
стун|იშია *ი, ი* (-იშიინ, -იშიინა, -იშიას, -იშიბ; -ийжарий) ცოლისდა.
стун|ნბна *ი, ი* (-ნбнан, -нбнна, -нбнаს, -ნбნб; -нбной) სიდედრი.
стунцб *ვ, ი; ბ* (-чун, -чунна, -чб, -чუьнга; -стунцхой) ცოლის ნათესავი; ცოლეური.
суй *ბ, ბ* (-ნან, -нна, -ნბ, -გა; -суйнаш) ნაპერწკალი.
сурил *ი, ი* (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -аш) სურა, დოქი.
сурат *დ, დ* (-ან, -на, -ბ, -ბე; -аш) სურსათი, პროდუქტი.
сурт *დ, დ* (*суьртан, суьртана, суьртб, суьртбე; суьрташ*) 1. სურათი, ნახატი; 2. პორტრეტი; ფოტოსურათი; 3. სახე, იერი, გარეგნობა.
суртдуйлург *მიმღ.* მხატვარი.
сурх *ი, ი* (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -аш) მუწუკი, ფერიმჭამელა.
сутара *ზედს.* 1. ხარბი, გაუმადლარი; 2. ძუნწი, ხელმოჭერილი.

суьйли *ვ, ი; ბ* (-чун, -чунна, -чб, -чуьнга; -ი) დაღესტნელი, ლეკი.
суьйрб *ი, ი* (-ნან, -суьренна, -ნბ, -ნბე; -наш) სადამო; *суьйрб йбლა* შემოდამება.
схьа *ზმზს.* აქეთ, აქეთკენ.
схьა- *ზმზსწინი, გამოსატავს მიმართულებას მოუბრისაკენ:* მო-, გამო-, -გადმო-; *схьа веана* მოკიდა.

T

таба (*теба, тебира, тебна*) *გრდუგ.* 1. მიპარვა (ეპარება); 2. მიმადვა, განაბვა, გატრუნვა.
тб|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გრდმ.* 1. შერიგება (არიგებს); *лўлахой тббан* მეზობლების შერიგება; 2. გასწორება, შეკეთება, გარემონტება; *цббнош тб-д-ан* სახლის გარემონტება; 3. გაუმჯობესება, გაუკეთება; 4. განკურნება, მორჩენა; 5. გასწორება, გამოსწორება; *месаш тбян* თმის გასწორება.
таз-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუგ.* გამტკნარება (მტკნარდება), გაუმარილება.
таз-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) *გრდმ.* გამტკნარება (ამტკნარებს), გაუმარილება; *хи таз-д-ан* წყლის გამტკნარება.
тай *დ, დ* (*тбн, тбна, тбнб, тбга; теш*) 1. ძაფი; *тай-мбха* ნემსი და ძაფი; *тбн туьпналг* ძაფის კოჭი.
тайна *ზედს.* 1. წესიერი, პატიოსანი, რიგიანი; 2. დიდებული, კარგი, სასიამოვნო; *тайна стаг* 1. წესიერი ადამიანი; 2. სახელოვანი ადამიანი.
тайниг *ი, ი* (-ან, -на, -ბ, -ბე; -аш) თოჯინა, დედოფალი.
тайпа *დ, დ* (-ნან, -нна, -ნბ, -ნბე; -наш) 1. გვარი, გვარეულობა, ტომი; 2. ჯიში, სახეობა; *тайп-тайпа* ნაირ-ნაირი, ნაირგვარი.
тайпанхб *ვ, ი; ბ* (-чун, -чунна, -чб, -чуьнга; -тайпанхой) ერთი ტომისა, თვისტომი.
такха¹ (*текха, текхира, текхна*) *გრდუგ.* 1. ცოცვა (ცოცავს), ხოსვა; 2. ჩამოზვავება.
такха² (*токху, текхира, текхна*) *გრდმ.* 1. ანაზღაურება (ანაზღაურებს), გადახდა; *дбкхар такха* ვალის გადახდა; 2. *გადაბ.* ავადმყოფობის გადატანა.
такхб (*такха-დ-ო, такхийра, такхийна, такхор*) *გრდმ.* თრევა (ათრევს).
тал *დ, დ* (*тблан, тблана, тблб, тбლбე; таьллаш*) აღვა, აღვის ხე.

талла (толлу, теллира, теллина) 1. კვლევა (იკვლევა); 2. გამოძიება; дов талла საქმის გამოძიება; 3. ნადირობა; талла ваха სანადიროდ წასვლა; 4. შემოწმება; тетрадаш талла რვეულების გასწორება.

таллам б (-ან, -на, -ბ, -ბე) დაზვერვა; талламан დაზვერვითი.

талламбџу, -рг ზელს. უკონტროლო.

талламхџ в, й; б (-чун, -чунна, -чџ, -чуьнга; талламхой) მკვლევარი; 2. გამოძიებელი; 3. მზვერავი.

таллархџ в, й; б (-чун, -чунна, -чџ, -чуьнга; таллархой) მონადირე; იგივეა, რაც иччархџ.

талха (телха, телхира, телхина) გრდუვ. გაფუჭება (ფუჭდება), წახდენა.

талхџ (талха-დ-ო, талхийра, талхийна) გრდმ. გაფუჭება (აფუჭებს), წახდენა.

там б, б (тџман, тџмана, тџмџ, тџмџ; тџмаш) პატივი, პატივისცემა; там бан შერიგება, თანხმობის მიცემა.

тџмаш б, б (-ან, -на, -ბ, -ბე; -აშ) გაკვირვება, გაოცება.

тџмашџ, -ниг ზელს. საკვირველი; тџмашџ Пуллах საკვირველი საქმე; 2. ჯადოსნური, მოჯადობელი; 3. ზმს. საუცხოოდ, უჩვეულოდ.

тамберг, тамболу მიმლ. წესიერი; შესაფერისი, ჯეროვანი.

тамбџу, -рг მიმლ. უხამსი, შეუფერებელი.

тамџ ზელს. თვალადი, კარგი შესახედაობისა.

тџн (тов, тайра, тайна) 1. შერიგება (ურიგდება), დაზავება; შეთანხმება; 2. მოწონება (მოსწონს); 3. ბედის წყალობა; 4. მოხლოება, დამშვენება.

тангџалкх й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სახრჩობელია.

таптџа д, д (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) აბრეშუმის თავსაფარი.

тапчџа й, й (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) რევოლვერი, პისტოლეტი.

тапџаьлла აბსოლ. მდუმარედ, მშვიდად; цигахь тапџаьлла дара იქაურობა მდუმარედ იყო.

тарџ й, й (-ნან, таронна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. შესაძლებლობა; 2. ქონება, შეძლება, სიმდიდრე.

тарса გრდუვ. იბ. терса.

тарх й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კლდე.

тарш д, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სანადირო ძაღლი.

таса (тосу, тесира, тесна) 1. დათესვა (თესავს) მოყრა; Пум таса ქვიშის დაყრა; 3. გადაგდება; სროლა; 4. დამყარება; гергарлџ таса ნათესაობის დამყარება, დანათესავება.

тата д, д (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) კაკუნი, ბრახუნი, გრუხუნი; ჯახანი, ხმაური.

тџтол д, д (тџтџлан, тџтџлна, тџтџлџ, тџтџлџ; тџтџлаш) ნაკადული.

таттџа (тотту, теттира, теттина) გრდმ. ბიძგება (უბიძგებს), მიწოლა, გაწევა.

тахана ზმს. დღეს, ახლა; тахана дуйна დღე-იღან; тахханехь დღესვე.

таханџ й, й (-ნან, таханенна, -ნბ, -გა; -ნაშ) დღევანდელი დღე.

таханлџера, -ниг ზელს. დღეისა, დღევანდელი დღისა.

тахка (тохку, техкира, техкина) გრდმ, იბ. მრ. 1. დალაგება (აღაგებს); 2. თავზე დახურვა (იხურავს); დაფარება;

тахханалџ ზმს. აქამდე, დღემდე, დღევანდელ დღემდე.

тџча д, д (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) 1. ბილიკი; 2. კვალი, ნაკვალევო; тџчანаш დ-ან ჭუჭყიანი კვალის დახვევა.

таџа (таџа, таџира, таџина) გრდუვ. 1. მიკვრა (ეკვრება), ჩახუტება, კედელს მიყრდნობა; 2. დადუნვა (იღუნება), დახრა; დატკეპნა; таџина меттиг ტაფი, ტაფობი.

таџзар д, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სასჯელი.

таџџ (таџа-დ-ო, таџийра, таџийна) გრდმ. 1. თავის დაქნევა (დაუქნევს), თავის დაკვრა; корта таџџ თავის დაქნევა (მოსაღმების ნიშანი); 2. ჩახუტება; მიყრდნობა; 3. დატკეპნა, დაზეკვა; 4. გადატ. ჩახშობა (მაგ., ამბოხებისა).

таџланг й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ვაზი.

таџина- როული სიტყვების პირველი ნაწილი: მუქი; таџина мџжа მუქი-ყვითელი.

таџინџ, -ниг ზელს. მომუქო, ოდნავ მუქი.

-тџ ნაწილ. ნუთუ, განა, ნუთუ მართლა, ხომ, თუ, კი, თუ არა; мџгар дуй-те ნუთუ შეიძლება?

те ნაწილ. ნუთუ, განა.

тџба (тџба, тийбира, тебна) გრდუვ. მიპარვა (ეპარება ხოლმე).

тџга (тџгу, тийгира, тџгна) შეკერვა (კერავს).

тџгархџ в, й; б (-чун, -чунна, -чуьнга; тџгархой) მკერავი, თერძი, დერჯიკი.

тџ-д-ан (-დო, -დირა, -დინა) დამშვიდება (ამშვიდებს).

теза ზელს. უმარილო; теза кџалд უმარილო ხაჭო.

тезалла დ უმარილობა.

тџзџт д, д (тџзџтан, тџзџтანა, тџзџтџ, тџзџтџ; тџзџташ) პანაშვიდი.

тџкха¹ (тџкха, тийкхира, текхна) გრდუვ. ხოსვა (ხოსავს), ფორთხვა

тѣкха² (тѣкху, тийкхира, текхна) *გრძმ.* ანა-ზღაურება (ანაზღაურებს ხოლმე), გადახდა.

тѣкхарг *ძიმღ.* 1. მცოცავი, მხოხავი; 2. გადატ. გველი.

тѣкхѡ (тѣкха-დ-ო, тѣкхийრა, тѣкхийна) თრევა (ათრევს).

тѣла (тѣлу, тийлиრა, телла) *გრძმ.* ძლევა (იძლევა ხოლმე).

телхина, -рг *ძიმღ.* გაფუჭებული, წამხდარი.

тен (тѡხ, тийრა, тийна) *გრძმ.* 1. დამშვიდება (მშვიდდება); бер тийна ბავში დაწენარდა; лазар тийна ტკივილი გაყუნდა; 2. შეწყვეტა (წყდება); догІа тийна წვიმამ გადაიღო, წვიმა შეწყდა.

тентак *ზედს.* 1. გონებაჩღუნგი; 2. გამოთავებნებული, გამოშტერებული.

тера *ზედს.* მსგავსი, საღარი.

тергам *იხ.* тергѡ.

тергамбѡцу, -рг *ძიმღ.* უმეთვალყურეო, მეთვალყურეობას მოკლებული; тергамбѡцу бер უზედამხედველო ბავში.

тергамѣ, -ниг *ზედს.* 1. დაკვირვებული; 2. დასაკვირვებელი, სათვალთვალო, სამხერი.

тергамхѡ в, й; б (-чун, -чунна, -чѡ, -чуьнга; тергамхой) დამკვირვებელი, მეთვალყურე; *იხ.* тидамча.

тергѡ й, й (-нан, -нна, -нѡ, -нѣ; -наш) დაკვირვება, მეთვალყურეობა; ზედამხედველობა, ყურადღება.

терза д, д (-нан, -нна, -нѡ, -нѣ; -наш) სასწორი.

терра *ზმნს.* წინადადებაში გადმოიცემა უით, უბრ თანდებულებით: რისიმე მსგავსად; куьйранах терра ქორივით, ქორისებრ..

терса (терса, тирсира, тирсина) *გრძმ.* ჭიხვინი (ჭიხვინებს ხოლმე).

техка (техка, тихкиრა, тихкина) *გრძმ.* რყევა (ირყევა), რხევა, რწევა.

теш в, й; б (тѣшан, тѣшана, тѣшѡ, тѣшѣ; тѣшаш) მოწმე.

тѣша (тѣша, тийშირა, тешна) *გრძმ.* 1. დარწმუნება (რწმუნდება); 2. დაჯერება, დანდობა.

тѣшалла д 1. მოწმობა; тѣшалла д-ან დამოწმება; 2. ჩვენება.

тѣшам б (-ან, -на, -ѡ, -ѣ) ნდობა.

тѣшамѣ, -ниг *ზედს.* პატიოსანი, ერთგული, სანდო, საიმედო.

тѣшамза *ზმნს.* უნდობლად.

тешнабекх б, д (-ან, -ана, -ѡ, -ѣ; -аш) გამცემლობა, მუხანათობა, ვერაგობა, დაღატი.

тешнабекхѣ *ზედს.* ვერაგული, მუხანათური, დაუნდობელი.

тѣшѡ (тѣша-დ-ო, тѣшийრა, тѣшийна) *გრძმ.* 1. დამოწმება (ამოწმებს), დადასტურება; 2. დარწმუნება, დაჯერება.

тешшийтина *ზმნს.* ვერაგულად, მუხანათურად; მოულოდნელად, უეცრად.

тѣла (тѣла, тийლირა, тийლიна) *გრძმ.* 1. დაყრდნობა (ეყრდნობა ხოლმე), დაწოლა, მიწოლა; 2. დახრა (იხრება); მოხრა.

тѣлѡ (тѣла-დ-ო, тѣлийრა, тѣлийна, тѣлор) *გრძმ.* 1. თავის დაქნევა (უქნევს), თავის დაკვრა; დადასტურება; 2. ჩახუტება (იხუტებს); 3. ტკეპნა, ზეკვა; 4. გადატ. ჩახშობა.

тига (туьгу, тигира, тигна) *გრძმ.* დამორჩილება (ემორჩილება).

тида (туьду, тидира, тидда) *გრძმ.* განმარტება (განმარტავს).

тидам б, б (-ან, -на, -ѡ, -ѣ; -аш) 1. ყურადღება; 2. დაკვირვება, დაკვირვების უნარი.

тидамѣ, -ниг *ზედს.* 1. ყურადღებიანი; 2. დაკვირვებული.

тийжа (тийжа, тийჯირა, тийჯინა) *გრძმ.* 1. მოთქმა (მოთქვამს), გოდება, დატირება; ზარიით (*ბძით*) ტირილი; веллачунна тийжа მიცვალელების დატირება; 2. წკმუტუნე (წკმუტუნებს); жІаьла тийжа ძაღლი წკმუტუნებს.

тийжам б, б (-ან, -на, -ѡ, -ѣ; -аш) ტირილი, მოთქმა.

тийжѡ (тийжа-დ-ო, тийжийრა, тийжийна) *გრძმ.* ატირება (ატირებს).

тийна *ზედს.* მშვიდი, წყნარი, მყუდრო; тийна буйса მშვიდი ღამე.

тийса (туьйсу, тийსირა, тийსინა) *გრძმ.* თესვა (თესავს ხოლმე); მოყრა, მოფრქვევა.

тила (туьлу, тилиრა, тилла) *გრძმ.* 1. დაბნევა (იბნევა); нѣкьах тила გზის შემლა; 2. ჭკუიდან გადასვლა; хьѣкьалах тила ჭკუიდან გადასვლა.

тилла (туьллу, тиллиრა, тиллина) *გრძმ.* *იხ. მხ.* 1. დაღება (აღებს), დაღაგება; 2. დახურვა (იხურავს), დაფარება; куй тилла ქუდის დახურვა; 3. შეკაზმვა, უნაგირის დაღება.

тилѡ (тила-დ-ო, тилийრა, тилийна) *გრძმ.* 1. დაბნევა (აბნევს); 2. გატყავება, გამოშიგნვა; 3. გაფცქვნა, გათლა; 4. გაძრობა, გაყვლეფა.

титта (туьтту, титტირა, титтина) *გრძმ.* მიწევა (ეწევა ხოლმე), განიხება, გათრევა, ბიძგება.

тиша *ზედს.* ძველი, დაძველებული, გაცვეთილი.

ტიშ|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. 1. გაცვეთა (ცვდება); დაძონდება; 2. დაძველება; ძენოშ ტიშделла სახლი დაძველდა.

ტიშ|д-ан (-до, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრდმ* გაცვეთა (ცვეთს).

ტიშ-д-елларг *მიმღ*. 1. გაცვეთილი; ტიშбелла куй გაცვეთილი ქუდი; 2. დაძველებული.

ткъа¹ *კავშ*. 1. მაგრამ, მაინც, ხოლო, კი ткъа ас хIун дан деза მაგრამ მე რა უნდა ვქნა? 2. ნუთუ; ткъа бакъ дац и нуоту ეს მართალი არ არის?

ткъа² *როცხვ*. ოცი.

ткъаесна *როცხვ*. ცხრაშეტი.

ткъатткъа *როცხვ*. ოც-ოცი.

ткъѣнтт *როცხვ*. ოცდაათი; ткъѣ итт-итт ოცდაათ-ათი.

ткъѣс й, й (ткъѣсан, ткъѣсана, ткъѣсѣ, ткъѣсѣ; ткъѣсаш) 1. ქუხილი, გრიალი; ткъѣс етта ქუხს; 2. ეღვა, მეხი; ткъѣс туйхира дитгах მეხი ხეს მოხვდა, დაეცა.

ткъѣх *როცხვ*. ოციოდე.

ткъѣозза *როცხვ*. ოცჯერ; ткъѣоз-ткъѣозза ოც-ოც-ჯერ.

ткъѣолгIа, -ниг *როცხვ*. მეოცე.

тѣ б, д (тайн, тайна, тайнѣ, тайга; тоърчий) ყოჩი.

тоа (тоѳу, тоѳира, тоѳьна) *გრდუჟ*. ყოფნა (ყოფნის), კმარება; тоѳур ду საკმარისია.

тоам б (-ан, ана, -ѣ, -ѣ) კმაყოფილება.

тѣба й, й (-нан, -нна, -нѣ, -нѣ; -наш) ბრბო, ხროვა, გროვა, ჯგუფი.

тѣбалкх д, д (-ан, -ана, -ѣ, -ѣ; -аш) *ბოტ*. ია.

тов д, д (тевна, теვნна, теვნѣ, теვნѣ; тевнаш) ბურუსი, ბური.

товжа (тевжа, тевжира, тевжина) *გრდუჟ*. მიყრდნობა (ყერდნობა), დაყრდნობა.

тѣгIѣ й, й (-нан, тѣгIенна, -нѣ, -нѣ; -наш) ხეობა, ველი.

тѣдакх й, й (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -аш) სავაითი.

тѣ-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუჟ*. გამოჯანმრთელება (ჯანმრთელდება), გაუმჯობესება.

тѣ-д-ан *ობ*. тѣ-დ-ან.

тозалла *ობ*. тезалла.

той д, д (-нан, -нна, -нѣ, -нѣ; -наш) ღხინი, ზეიმი, დღეობა (*ბავშვის განხილვის, დაქორწინებისათვის და მიხვ. დაკავშირებით*).

токхам ю, ю (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -аш) მეწვერი.

тѣла (тѣлу, туйлира, тоѳლა) *გრდუჟ*. 1. გამარჯვება (იმარჯვებს), ძღვევა; 2. გადაჭარბება, გადაშეშება.

тѣлам б, б (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -аш) გამარჯვება, მორევა; толам баккха გამარჯვების მოპოვება.

тѣламхѣ в, й; б (-чун, -чунна, -чѣ, -чунна; толамхой) გამარჯვებული, მძღველი.

толкха *ზედს*. ბლუ, ენაბლუ.

тѣлѣ (тѣла-д-ო, тѣлийра, тѣлийна) გამარჯვებინება (ამარჯვებინებს).

тонкIа д, д (-ин, -ина, -анѣ, -анѣ; -анаш) თამბაქო; тонкин гIутакх სათუთუნე ყუთი.

топ й, й (тѣпан, тѣпана, тѣпѣ, тѣпѣ; тѣпаш) თოფი.

тѣха (тѳху, туйхира, тоѳხна) *გრდმ* დარტყმა (არტყამს), დაკვრა, გარტყმა; დაკაკუნება; неI тѣха კარზე დაკაკუნება; вога тѣха დოღზე დაკვრა; горгали тѣха ზარის დარტყვა.

тохара *ზმზს*. მაშინ, იმ დროს; тохара дуйна აღრიდანვე.

тохарлѣра, -ниг *ზედს*. აღრიდელი, წინანდელი, წარსული.

тоххара *ზმზს*. ძალიან დიდი ხნის წინათ, წინათვე.

тоххарлѣра, -ниг *ზედს*. ძველისძველი.

тѣгург *მიმღ*. 1. მკერავი, 2. საკერავი.

тѣლა й, й (-нан, -нна, -нѣ, -нѣ; -наш) 1. ბუნავი; 2. მიწური.

тоѳларг *მიმღ*. გამარჯვებული, დამპყრობი.

тѣлуш *აბსოლ*. უკეთესად; тѣлуш яз-д-ан უკეთესად წერა.

тоѳარг *ზმზს*. საკმარისი.

тѣда (тѣду, туйდიра, туйдина) *ფეხზე* წამოცმა (იცვამს), *ფეხზე* წამოსმა.

тукар д, д (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -ш) მაკრატელი.

тукхам д, д (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -аш) *საუბ*. გვარი, ჩამომავლობა, ჯილაგი; тайпа а, тукхам а дѣцуш უგვარტომო.

тулгIѣ й, й (-нан, тулгIенна, -нѣ, -нѣ; -наш) ტალღა..

тур д, д (туьран, туьрана, туьрѣ, туьრѣ; тарраш) ხმალი, გორდა; მახვილი; терсмаймалан тур ერთგვარი ხმალი (*დაბსკობ ფოლადისა*).

турбIа й, й (-ин, -ина, -анѣ, -анѣ; -анаш) მილი.

туркх в, й; б (-ан, -ана, -ѣ, -ѣ; -аш) 1. მყვირალა (*აღამიანი*); 2. მაუწყებელი, მქადაგებელი.

турмал й, й (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -ш) ბინოკლი, დურბინი.

турпал в, й, б (-ан, -на, -ѣ, -ѣ; -ш) *ფოლკ*. ბუმბერაზი, გოლიათი, დევემირი.

турпалхѣ в, й; б (-чун, -чунна, -чѣ, -чуйнга, турпалхой) გმირი.

турпалхошха *ზმზს*. გმირულად.

ტყსა (ტყსუ, ტუყსირა, ტუყსინა) *გრძმ*. 1. გამოკვერვა (კვერავს), გამოპირვა, გამოწკეპა; 2. ფოლადის გამოწრობა.

ტუსკარ დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) კალათი, გოდორი.

ტუტმაქ ვ, ი; ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) პატიმარი; დამნაშავე.

ტუყრა დ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) ზღაპარი.

ტუყრანჭა ვ, ი; ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) მეზღაპრე.

ტუხა დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) მარილი.

ტხაინ, -ნიგ *ნაცვ.* ჩვენო.

ტხან *ნაცვ. (ეკსკ)* ჩვენო; ტხან ძენოშ ჩვენო სახლო; ტხბგარა ჩვენგან; ტხბგახ ჩვენთან; ტხბგა ვბლა მოლი (მობრძანდი) ჩვენთან! ტხაშ ჩვენ თვითონ; ტხაშლაჲ ჩვენს შორის.

ტხი დ, დ (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნბ; -შ) ნამი.

ტხო (ტხან, ტხუნა, ბხა, ტხბგა) *ნაცვ. (ეკსკ)* ჩვენ.

ტხოვ ბ, დ (ტხევნან, ტხევნა, ტხევნბ, ტხევნბ; ტხევნაშ) 1. ჭერი; 2. სახურავი.

ტხოვსა *ზმნ.* დღეს საღამოს, ამ საღამოს; ტხოვსა დუყინა ამ საღამოდან.

ტხოვსალერა, -ნიგ *ზედს.* დღევანდელი საღამოსი (*ან: ღამისა*).

ტხამდა ვ, ი; ბ (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბ; -ანაშ) 1. თამადა; 2. მეთაური, განმკარგულებელი.

ტხოვსა (ტხაბსა, ტხაბსირა, ტხაბსინა) *გრძლუვ.* დაძინება (ძინებს).

ტხოვსბ (ტხოვსა-დ-ო, ტხოვსყრა, ტხოვსყრა) *გრძმ.* დაძინება (აძინებს).

ტი

ტია დ, დ (ტიანან, ტიანა, ტიანბ, ტიანბ; ტიანაშ) ცხოველის წინა ფეხი; ტიანან ძელბილი.

ტიადამ ბ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. წვეთი; დოგანან ტიადამაშ წვიმის წვეთები; 2. *გრამატ.* წერტილი; ტიადამ ბბხა წერტილის დასმა.

ტიადბ (ტიადა-დ-ო, ტიადყრა, ტიადყრა) *გრძმ.* 1. დასველება (ასველებს); 2. დასველება (სველებს); დოგანბ ტიადყრა სო წვიმამ დამასველა.

ტიაი დ, დ (ტიენ, -ნა, -ნბ, -ნა; ტიეშ) ხიდი; ტიაი ტილა ხიდის გადება; ტიეხ ვბლა ხიდს გასვლა.

ტიაკხა *ზმნ.* შემდეგ, მერე; მაშინ, იმ დროს; მაშ; ტიაკხა ა კიდევ ერთხელ.

ტიაკხახულა *ზმნ.* სხვა დროს, შემდეგში.

ტიამ¹ ბ, დ (ტიბმან, ტიბმანა, ტიბმბ, ტიბმბ; ტიბმანაშ) ფრთა.

ტიამ² ბ, დ (ტიბმან, ტიბმანა, ტიბმბ, ტიბმბ; ტიბმანაშ) სახელური; ნაბარან ტიამ კარის სახელური; ტიამ ლბა სახელურის დაჭერა.

ტიბა, -ნიგ *ზედს.* ბრტყელი.

ტიბლამ ბ, დ 1. ზეგანი; 2. ვულკანი; ბაინა ტიბლამ ჩამქრალი ვულკანი; ტიბლბმან ვულკანური.

ტიბრა დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) სილა.

ტიბრა ბ, ბ (ტიბრან, ტიბრანა, ტიბრანბ, ტიბრანბ; -ნაშ) მატყლი.

ტიბა ი, ი (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) ფარშეგანგი.

ტიბა-აბლა 1. *აბსოლ.* მარჯვედ, მარდად, მოხერხებულად, მკვირცხლად; 2. *მძლ.* მარჯვე, მარდი, მკვირცხლი; ტიბა-აბლა სტაგ მარჯვე კაცო.

ტიბაბა, -ნიგ *ზედს.* საბოლოო.

ტიბაბა *ზმნ.* 1. მერე, შემდგომ; 2. გვიან; ტიბაბა დუ გვიანაა.

ტიბაბა- *ზმნ.* გამოხატავს მოძრაობას ვინმეს ან რამეს უკან: მი-, გა-; ტიბაბა-დ-ადა (-დოდუ, -დედრა, -დედრა) *გრძლუვ.* გამოდგომა (გამოუდგება), გამოდგენება, დადგენება, გამოკიდება.

ტიბაბა ი, ი (-ნან, ტიბაბა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) 1. ბოლო, დასასრული, მიწურული; ბაინან ტიბაბა ზამთრის ბოლო, დასასრული; 2. შთამომავლობა; ტიბაბაბა მომავალი თაობა; 3. გაგრძელება; ტიბაბაბა იბაბაბა გაგრძელება იქნება.

ტიბაბაბა *ზედს.* 1. უკანასკნელი; საბოლოო; 2. შთამომავლობითი, შთამომავლობისა.

ტიბაბაბა *ზმნ.* შემდეგ, შემდგომ, შემდეგში.

ტიბაბა *ზმნ.* გვიან, მოგვიანებით.

ტიბაბა-ტიბაბა *ზმნ.* ერთიმეორის მიყოლებით, ერთიმეორის შემდეგ; თანმიმდევრობით.

ტიე *თანდ.* -ზე; სთბლა ტიე მაგიდაზე; კობრა ტიე თაეზე.

ტიე- *ზმნისწინი,* გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას რამეზე; ტიეცა გადაფარება; ტიე-დ-ილა ასვლა.

ტიე ი, ი (-ნან, ტიენა, ტიე, -ნა; -შ) ზედაპირი.

ტიერა ი, ი (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) საფეხური.

ტიედა¹ ბ, დ (-ნან, -ნნა, -ნბ, -ნბ; -რჩიი) 1. სალი, ლაქა; 2. ჭორფლი; 3. გამოხეცარი, ნასიცხი; 4. წინწკლები (*ქსოვილზე*).

ტიედა² *ზედს.* 1. სველი, ნესტიანი; 2. ახალი; ტიედა ჯიჯიგ ახალი ხორცი; 2. *ზმნ.* ნელდად.

ტიედილარა *ზმნ.* დავალებით.

ტიედილი *ზმნ.* სესხად, კრედიტით.

ტიეხოლი *ზმნ.* წამოსურული, წამოსხმული.

тѣклѣл *ზმნს.* თანმიყოლებით, ერთიმეორეზე (ერთიმეორის) მიყოლებით; тѣклѣлдина *цѣлнош* მრავალსართულიანი სახლი.

тѣлѣцам *ბ, б* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ვალდებულება.

тѣлг *ბ, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) თითი *ობ. тѣлг.*

тѣлхиг *й, й* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ჩვარი, ძონბი.

тѣмалѣ *в, й; б* (-ჩუნ, -ჩუნა, -ბ, -ბე; -აშ) თითი *ობ. тѣмалѣ*) მეომარი.

тѣмашдерг, тѣмашдолу *მიმღ.* ფრთიანი, ფრთოსანი.

тѣпаза *ზმნს.* უკვალოდ.

тѣра¹ *ზედს.* 1. ზედა, ზემო, ზემოთ მდებარე; 2. მომდევნო; тѣра де მომდევნო დღე; 3. თავაზიანი, ყურადღებიანი; чѣдгѣ тѣра стаг ву (ю) иза ძალიან თავაზიანი ადამიანია.

тѣра² *თანდ.* -თან, -დან, -იდან, -გან; тхов тѣра სახურავიდან.

тѣра³ *ზმნს.* გა-, გადა-, გამო-, გადმო-. тѣრა|д-აკкха (-დოკкху, -დაккхира, -დაккхина) *გრდმ, ობ. მხ.* 1. გამოკლება (აკლებს), მოცილება, მოშორება; 2. გაუქმება (აუქმებს), მოშლა.

тѣтаѣшина *ზმნს.* მონდომებით, გულმოდგინედ, ბეჯითად, დაძაბულად; тѣтаѣшина болх бан მონდომებით მუშაობა.

тѣх *ზმნს.* ძალიან, მეტად, მეტისმეტად.

тѣх- *ზმნისწინი, გამოხატავს გადაშეტებას, გადაჭარბებას:* გადა-; тѣх-д-овла გადასვლა.

тѣхвѣн, -ниг *ზედს.* მეტად ცუდი, მეტისმეტად ცუდი, უცუდესი, ყველაზე ცუდი.

тѣхдика 1. *ზედს.* საუკეთესო, ჩინებული, მშვენიერი; 2. *ზმნს.* ჩინებულად.

тѣхтѣхам *ბ, б* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. დაცინვა; 2. საყვედური, ყვედრება, მუნათი.

тѣхула *თანდ.* 1. -ზე, -ით; тѣ тѣхула ხიდზე; 2. თავზე, -ზე; лампа кхѣзу стоѣла тѣхула ლამფა მაგიდის თავზე ჰკიდია; 3. გამო, მი-ზეხით; хьѣна тѣхула შენს გამო.

тѣхула- *ზმნისწინი, აღნიშნავს მოძრაობას რაიმეზე;* жѣаѣла хилла тѣ тѣхულადѣдуш ძალლი თურმე ხიდზე გადადიოდა. тѣхула|д-აკкха *გრდმ, ობ. მხ.* გადაყვანა (გადაჰყავს), გადატანა; тѣ тѣхула-в-აკкха ხიდზე გადაყვანა.

тѣхულара 1. *ზედს.* ზედა; тѣхულара тѣულგ ზედა დოლაბი (ქვა); 2. *ზმნს.* ზემოდან.

тѣхულѣ *й, й* (-ნან, тѣхуленна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. ზედაპირი; лѣттан тѣхულѣ დედამიწის ზედაპირი; 2. გარეგნობა.

тѣхь *თანდ.* -ზე; тхов тѣхь სახურავზე; хи тѣхь წყალზე; стоѣла тѣхь მაგიდაზე.

тѣхьѣ *თანდ.* უკან; лѣмнѣшна тѣхьѣ бѣлира малх მზე მთების უკან (იქით) ჩავიდა.

тѣхьѣ *ზმნს.* გამოხატავს მიმართულებას რაიმის უკან, გადა-; тѣхьѣ|д-აკкха *გრდმ, ობ. მხ., უკან* გადატანა (გადააქვს), გადაყვანა, განანაცვლება, გადაადგილება; тѣхьѣ|д-ѣლა *გრდუე, სუბ. მხ., უკან* განანაცვლება (ინაცვლებს), გადაადგილება, გადასვლა.

тѣхьѣра, тѣхьѣрниг *ზედს.* უკანა, მომდევნო.

тѣхьѣ *й, й* (-ნან, тѣхьენна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) უკანა მხარე, ზურგი (*მავ, სკამოსა*), რაიმის ბოლო ნაწილი.

тѣჩѣха (-ჩეხა, -ჩიხირა, -ჩიხინა) *გრდუე.* დაყვირება (უყვირის ხოლმე), დაცაცხანება.

тѣჩовха (-ჩევხა, -ჩევხირა, -ჩევხინა) *გრდუე.* დაყვირება (უყვირის).

тѣიყრიг *й, й* (тѣргან, тѣргანა, тѣргѣ, тѣргѣ; тѣргაშ) თოკი, ბაწარი.

тѣილდიг *й, й* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ყურის ბიბილო; 2. ბიბილო (*მაშლისა*); нѣаѣнин тѣილდიг მამლის ბიბილო.

тѣინგარ *й, й* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ღიბი, მუცელი.

тѣი *ბ* (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნბე) ქვა.

тѣი *ბ, б* (тѣინ, тѣინა, тѣინѣ, тѣინგა; тѣინშ) არაუანი.

тѣიდ *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) თათი (*ცხოველისა*).

тѣიდალა *й* სისველე, ნესტი, სინესტე, ტენიანობა.

тѣიომ *ბ, б* (тѣიომან, тѣიომანა, тѣიომѣ, тѣიომე; тѣიომაშ) ომი, ბრძოლა; тѣიომეხь ომში.

тѣიორკაѣ *д, д* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ზანდუკი, სკივრი.

тѣიორნიг *ბ, б* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ჩანთა, ტომარა, პარკი.

тѣიულг *ბ, б* (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ქვა.

тѣიუმ *й, й* (тѣიომარან, тѣიომარანა, тѣიომარѣ, тѣიომარე; тѣიომარშ) 1. *ანატ.* ძვლის ტენი; 2. გული (*ნაყოფისა*); бѣირин тѣიუმ კაკლის გული.

тѣიუნ|д-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა, -ლურ) დანესტიანება (ანესტიანებს), დატენიანება.

тѣიუნ|д-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დირ დუ) *გრდმ.* დანესტიანება (ანესტიანებს), დატენიანება.

У

у *д, д* (უყნან, უყნა, უყნѣ, უყნე; ანაშ|ყი) 1. ფიცარი; 2. ბაკანი (*კუხი*); уньтѣпхьидან у კუს ბაკანი.

д-у *აწმყო დრო* არის.

უგარ *ზმნ.* ყველაზე (აწარმოებს აღმატებით ხარისხს ზედსართავებისა და ზმნისართებისაგან); უგარ сов ყველაზე მეტი; უგარ тѣхъ ყველაზე უკან, ყველაზე ბოლოს.

უგა (უგუ, უგჳირა, უგჳინა) *გრდუვ.* ღმუილი (ღმუის), ყმუილი; борз угу მგელი ყმუის.

უგბ (უგა-დ-ო, უგჳირა, უგჳინა) *გრდმ.* აღმუვლება (აღმუვლებს).

დ-უა (дузу, дузыра, дузна) *გრდმ.* 1. ავსება (ავსებს), გავსება; 2. გაძღომა; გაუღებთა.

უამ ბ, ბ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. მგლოდია; 2. ღიღინი; уам бан ღიღინი (ღიღინებს).

უარ დ, დ (-ან, -ნა, -ბ, -ბ; -შ) კვნესა; уар дан კვნესა (კვნესის).

დ-უзалц *ზმნ.* ბლომად, საკმარისად, უხვად.

დ-უბ (д-уа-დ-ო, дузийра, дузийна) *გრდმ.* 1. ავსება (ავსებს); 2. გაძღომა.

დ-უკა (дукъ, дукъира, дукъна) *გრდმ.* 1. დაცობა (უცობს), ამოქოღვა; 2. ამოვსება.

დ-უკა-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდუვ.* შესქელება (სქელებს).

დ-უკა-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ||-დირ ду) *გრდმ.* შესქელება (ასქელებს).

ულა *ზმნ.* ორი ღღის შემდეგ მესამე ღღეს, მაზევ.

დ-ულა (дүлу, дүйлира, дүйлина) *გრდმ.* 1. გატენა (ტენის), დატენა; 2. დაქოქვა (ქოქავს), მომართვა; сахт дүла საათის მომართვა.

ულალера, -ნнг *ზედს.* მაზევინდელი.

ულბ *ზმნ.* ახლოს, გვერდით; ул-улб გვერდიგვერდ.

ულბ- *ზმნისწინი, გამოხატავს რაიმესთან მიხედვას:* მი-, მო-, ამო-; улб|ერта *გრდუვ.* მიტმანება (ეტმანება ხოლმე), დაახლოების ცდა, ახლოს მისვლა.

ულბера, улбёрниг *ზედს.* ახლომდებარე, მახლობელი.

ულბхула *ზმნ.* გვერდით, ახლო, შორიახლო; улбхула тѣхъლა გვერდზე გავლა.

ულх ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; алхаш) ფთილა.

უნ დ (уьнан, уьнна, уьნб, уьнб) გადამდები სენი, ინფექცია; ун дāლა სენის გადაღება (ეღება).

უნხ ვ, ი, ბ (-чун, -чунна, -чб, -чуйнга; унхой) სენიანი ავადმყოფი.

ურამ ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) ქუჩა.

ურ-ატგალა *ზმნ.* თუნდაც, ყოველი შემთხვევისათვის.

ურგალ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -შ) აელაყულა, ახმახი.

ურд დ, დ (уьрдан, уьрдана, уьрдб, уьрдб; ардаш) ნადელი, მიზომილი მიწა, მიხინილი მიწა.

დურ-დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდუვ.* დამლაშება (მლაშდება).

დურ-დ-ან (-დო, -დირა, -დინა, -დერ) *გრდმ.* მართლის მოყრა (აყრის), დამართლება.

ურс დ, დ (уьрсан, уьрсანა, уьрсб. уьрсб; арсаш) დანა.

ურх ი, ი (уьрхан, уьрхана, уьрхб, уьრхб; архаш) სადავე.

ურხალла ი მართვა; სამმართველო; урхаллаб მმართველო.

ურханча ვ, ი, ბ (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) მეთაური, მმართველი.

დ-□са (д□су, дуйсира, дуйсина) *გრდმ.* გაბერვა (ბერავს).

д-□са-д-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდუვ.* 1. გაბერვა (იბერება); 2. გადატ. წყენა (სწყენს).

д-уста (дусту, дустира, дустина) *გრდმ.* 1. გაზომვა (ზომავს); 2. შედარება.

д-устб (дуста-დ-ო, дустийра, дустийна) *გრდმ.* გასუქება (ასუქებს), გამოკვება.

д-устург *მიძღ.* 1. მზომელი; გასაზომი, შესადარებელი; 2. *გრამატ.* შედარებითი (*ბრუნვა*).

д-уткя *ზედს.* თხელი, ბრტყელი, წვრილი.

д-уткя-д-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდუვ.* გათხელება (თხელებს), გაბრტყელება.

д-уткя-д-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრდმ.* გათხელება (ათხელებს), გაბრტყელება, გაწვრილება.

д-уха *ზმნ.* 1. ხელახლა, კვლავ, ისევ; 2. უკან, პირიქით; духа а 1) ხელახლა, ისევ; 2) პირიქით; юха ца хьожуш უკან მოუხედავად.

д-уха *ზმნისწ.*, აწარმოებს ზმნას „ისევ, ხელახლა“ -ს მნიშვნელობით; духаāლა გამეორება, ხელახლა თქმა; духадаккха წართმევა.

д-□ха (д□ху, дуйхира, дуйхина) *გრდმ.* ჩაცმა (იცვამს).

д-ухаāლა (-ბლუ, -ბლირა, -ბაღლა) *გრდმ.* გამეორება (იმეორებს).

д-ухадагар-д-ან (-დო, -დირა, -დინა) *გრდმ.* გადათვლა (თვლის), ხელახლა დათვლა.

д-уха-д-аккха (-დოკкху, -დაккхира, -დაккхина) *გრდმ.* 1. ხელახლა გადაღება (იღებს); 2. უკან დაწევა (*ცხენისა, მანქანისა...*); 3. უკან დახევინება (*მაგ., მტრისა*); 4. წართმევა.

д-уха-д-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდმ.* დაბრუნება (უბრუნებს); მიცემა.

д-уха-д-āლა (-დბლუ, -დბლირა, -დაღლა) *გრდუვ.* უკან დახევა (იხევს), უკან დაწევა.

დ-□ხა|დ-ალა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრძლუვ.* მო-
როვა (იროვება), გამოწყობა, მოკაზმვა.

დ-ухა|დ-ან (-до, -дира, -дина) *გრძლმ.* გადაკეთება
(აკეთებს), ხელახლა გაკეთება; **ძღნოშ**
духадან სახლის გადაკეთება, ხელახლა
აშენება.

დ-ухა|დ-აი (-догоу, -деара, -деана) *გრძლუვ.* უკან
დაბრუნება (ბრუნდება); მიბრუნება.

დ-ухა|დ-ახა (-дѡду, -деара, -деана) *გრძლუვ.* და-
ბრუნება (ბრუნდება), უკან წასვლა.

დ-ухა|დ-აჰა (-дѡху, -дѣхира, -даჰხნა) *გრძლმ.* 1.
გადაღება (იღებს ხოლმე); 2. უკან დაწვევა,
უკან დახვევა; 3. წართმევა.

დ-ухა|დ-ახკა (-дохку, -дехкиრა, -дехкина) *გრძლმ.*
ხელახლა დაგება (აგებს), გაშლა.

დ-ухა|დ-ეკყა (-дѡбкьу, -дийкьира, -декьна) *გრძლმ.* 1.
ხელახლა დარიგება (არიგებს); 2.
გადანაწილება (ანაწილებს).

დ-ухა|დ-ერზა (-доързу, -дирзира, -дирзина) *გრძლუვ.*
დაბრუნება (ბრუნდება), მიბრუნება,
მიბრუნება.

დ-ухა|დ-ერზბ (-д-ерза-დ-ო, -дерзийრა, -дерзийна,
-дерзор) *გრძლმ.* დაბრუნება (აბრუნებს), გაბრუ-
ნება, მიბრუნება, მიბრუნება.

დ-ухა|დ-ეტა (-детта, -диттира, -диттина) *გრძლმ.*
1. უკუგდება (უკუაგდებს ხოლმე), უარის
თქმა.

დ-ухა|დ-ეშა (-дѡбьшу, -дийшира, -дешна) *გრძლმ.*
ხელახლა წაკითხვა, გადაკითხვა.

დ-ухა|დ-იილა (-дуйьлу, -дидийრა, -дийлла) *გრძლუვ.*
უკან დახვევა (იხვეს ხოლმე).

დ-ухა|დ-ილა (-дуйьлу, -дидира, -дидина) *გრძლმ.* ხე-
ლახლა გარეცხვა (რეცხავს).

დ-ухა|დ-ილა (-дуйьлу, -дидлиრა, -дидлина) *გრძლმ.*
ობ. მხ. ხელახლა დაგება (აგებს), გა-
შლა.

დ-ухა|დ-იტა (-дуйьту, -диттира, -дитина) *გრძლმ.*
ხელმეორედ გაყრა, განქორწინება.

დ-ухა|დ-იტა (-дуйьту, -диттира, -диттина) *გრძლმ.*
ხელახლა გარეცხვა (რეცხავს).

დ-ухა|დ-ოვლა (-довлу, -девлиრა, -девлла) *გრძლუვ.*
სუბ. მრ. უკან დახვევა (იხვეს).

დ-ухა|დ-უტა (-дусту, -дуйьстиრა, -дуйьстина) *გრძლმ.*
ხელახლა გაზომვა (ზომავს, იზომავს).

დ-ухა|იიზა (-уйьзу, -ийзира, -ийзина) *გრძლმ.* 1. შე-
ჩერება (აჩერებს ხოლმე), შეყენება.

დ-ухა|კეგბ (-кѣга-დ-ო, -кѣгийრა, -кѣгийна) *გრძლმ.*
1. ხელახლა მორევა (ურევს); 2. არევა.

დ-ухა|ლალა (-лоллу, -лаьллиრა, -лаьल्लीна) *გრძლმ.*
ობ. მხ. უკან გაგდება (აგდებს).

დ-ухა|ლარა (-лѡру, -лѣриრა, -лѣрина) *გრძლმ.* გადა-
თვლა (თვლის), ხელახლა დათვლა.

დ-ухა|ლათბ (-лата-დ-ო, -латийრა, -латийна) *გრძლმ.*
1. ხელახლა ანთება (ანთებს); 2. ხელახლა
დაწებება; 3. ხელახლა წახსუბება.

დ-ухა|ლახკა (-лохку, -лаьхкиრა, -лаьхкина) *გრძლმ.*
ობ. მრ. უკან გარეკვა (რეკავს).

დ-ухა|ლელა (-лоьллу, -лиллиრა, -лиллина) *გრძლმ.*
ობ. მხ. უკან გაგდება (აგდებს ხოლმე), გა-
ლაღვა.

დ-ухა|ლელხა (-лелха, -лилхира, -лилхина) *გრძლუვ.*
უკან გახტომა (ხტება), ასხტომა.

დ-ухა|ლერა (-лѡьру, -лийриრა, -лийрина) *გრძლმ.*
გადათვლა (თვლის ხოლმე), გადაანგარიშება.

დ-ухა|ლехკა (-лоьхку, -лихкиრა, -лихкина) *გრძლმ.*
ობ. მრ. უკან გაგდება (აგდებს ხოლმე).

დ-ухა|ლისტა (-луьсту, -листиრა, -листина) *გრძლმ.*
1. ხელახლა გადახვევა (ახვევს); 2. გადაფურ-
ცვლა.

დ-ухა|ლოვზა (-ловзу, -левзира, -левзина) *გრძლუვ.*
ხელახლა თამაში (თამაშობს), გადათამაშება.

დ-ухა|ლურგ *ზმნს.* სესხად, ვალად.

დ-ухა|ბზა (-ѡзу, -уйьзира, -оьзна) *გრძლმ.* შეჩერე-
ბა (აჩერებს), შეყენება.

დ-□хар *მხდ.* 1. ჩაცმა; 2. სამოსი, ტანსაცმე-
ლი, ფეხსაცმელი.

დ-ухა|ტეგა (-тѡьгу, -тийгиრა, -тегна) *გრძლმ.* ხე-
ლახლა შეკერვა (კერავს).

დ-ухა|ტოხა (-тѡьху, -туйьхира, -тоьхна) *გრძლმ.*
1. ხელის შებრუნება (უბრუნებს); 2. უკუგდებ-
ა (უკუაგდებს), უარის თქმა; 3. საკადრისი
პასუხის გაცემა.

დ-ухა|ხარჯა (-хоржу, -хаьржиრა, -хаьржина) *გრძლმ.*
გადარჩევა (არჩევს), ხელახლა არჩევა.

დ-ухა|ხატა (-хотту, -хаьттира, -хаьттина) *გრძლმ.*
განმეორებით კითხვა (ეკითხება).

დ-ухა|ხერჯა (-хоьржу, -хиржиრა, -хиржина) *გრძლმ.*
გადარჩევა (არჩევს ხოლმე), ხელახლა
არჩევა.

დ-ухა|ხეტა (-хоьтту, -хиттира, -хиттина) *გრძლმ.* 1.
განმეორებით კითხვა (ეკითხება ხოლმე); 2.
ხელახლა გარჩევა.

დ-ухა|ხაბ-დ-აკკხა (-доккху, -даьккхира,
-даьккхина) *გრძლმ.* 1. გაფუჭება (აფუჭებს), და-
მახინჯება; 2. გართულება.

დ-ухა|ხაბ-დ-ალა (-дѡлу, -дѣлиრა, -даьлла) *გრძლუვ.*
1. გაფუჭება (ფუჭდება); 2. გართულება; 3.
გადატ. გაჯიუტება.

დ-ухა|ხაბ-დ-აჰა (-дѡху, -дѣхира, -даьхна) *გრძლმ.*
ობ. მრ. 1. გაფუჭება (აფუჭებს), წახდენა, და-
მახინჯება; 2. გართულება.

დ-ухა|ხაბ-დ-იილა (-дуйьлу, -дидийრა, -дийлла) *გრძლუვ.*
1. გართულება (რთულდება ხოლმე);
2. *გადატ.* გაჯიუტება.

დ-ухა|ხაბ-დ-ოვლა (-довлу, -девлиრა, -девлла) *გრძლუვ.*
სუბ. მრ. 1. გაჯიუტება (ჯიუტდება),
გაჭირვეულება; 2. გართულება.

დ-უხა|ხაჯა (-ხბოჟუ, -ხააჟირა, -ხააჟნა, -ხბოჟურ) *გრდმ, სუბ. მბ.* 1. მოხედვა (იხედება), მიხედვა, უკან გახედვა; 2. *გადატ.* გადასინჯვა.

დ-უხა|ხეჯა (-ხბეჟუ, -ხხიჟირა, -ხეჟნა) *სუბ. მბ.* 1. მოხედვა (იხედება ხოლმე), მიხედვა; 2. *გადატ.* გადასინჯვა.

დ-უხა|ხხიზა (-ხხიზა, -ხხიზირა, -ხხიზინა) *გრდუვ.* მობრუნება (ბრუნდება ხოლმე), მიბრუნება, მოტრიალება, მიტრიალება.

დ-უხა|ხხიზბ (-ხხიზა-დ-ო, -ხხიზირა, -ხხიზინა) *გრდმ.* მობრუნება (აბრუნებს ხოლმე), მოტრიალება, მიტრიალება.

დ-უხა|ხხისა (-ხხიისუ, -ხხისირა, -ხხისინა) *გრდუვ, სუბ. მრ.* მოხედვა (იხედება ხოლმე), უკან გახედვა; *გადატ.* გადასინჯვა.

დ-უხა|ხხოვზბ (-ხხოვზა-დ-ო, -ხხოვზირა, -ხხოვზინა) *გრდმ.* მობრუნება (აბრუნებს), მიბრუნება, მოტრიალება, მიტრიალება.

დ-უხა|ხხოვსა (-ხხოვსუ, -ხხოვსირა, -ხხოვსინა) *გრდუვ.* 1. *სუბ. მრ.* მოხედვა (იხედება), უკან გახედვა; 2. *გადატ.* გადასინჯვა.

დ-უხა|ხაღურგ *მიძლ.* დაუბრუნებელი; უსასყიდლო, მუქთი.

დ-უხა|რკკხა (-ოხკხუ, -იხკხირა, -იხკხინა) *გრდუვ.* გახტომა (ხტება), უკან გადახტომა.

დ-უხ|დაკკხა (-დოკკხუ, -დაკკხირა, -დაკკხინა) *გრდმ.* ამოძირკვა (ძირკვავს), ამოყრა.

დ-უხ|-დ-აღა (-დბღუ, -დბღირა, -დაბღლა) *გრდუვ.* 1. *სუბ. მბ.* უკან დახევა (იხევის); 2. გამოსვლა (გამოდის), ჩქევა; 3. ამოძირკვა.

დ-უხ|-დ-აღა (-დბღუ, -დბღირა, -დაბღნა) *გრდმ.* ამოძირკვა (ძირკვავს).

დ-უხ|-დ-იღლა (-დუიღლუ, -დიიღლირა, -დიიღლილა) *გრდუვ.* 1. ჩქევა (ჩქევს ხოლმე), ამოჩქევა; 2. ამოძირკვა.

დ-უხ|-დ-ოღლა (-დოღლუ, -დბღლირა, -დბღლილა) *გრდუვ, სუბ. მრ.* ამოძირკვა (ძირკვავს).

დ-უხ|-დ-უღლა *ზმნისწ.* ხელახლა, კვლავ.

დ-უხ|-დ-უღლაღტა მრავალგზის კითხვა (კითხავს ხოლმე).

დ-ღა (ღაღუ, დუიღლირა, დუიღლინა) დაწვინა (წინავს).

ღაღე ი, ი (-ნან, ჟენა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) ტალანი; კუზგანან ჟაღე შუშაბანდი; ჟაღა ვაღა ტალანში გასვლა.

У

დ-უღურგ *მიძლ.* 1. წამყვანი; 2. ის, ვინც მიჰყავთ.

დ-უღზანა *ზმნს.* სავსებით, მოლიანად.

უღზაშ *ნაცვ.* იგივენი, ისინივე.

დ-უღზა, -რგ *მიძლ.* 1. გავესებული; 2. გამძლარი, მძლარი.

დ-უღლა|-დ-აღა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელლა) *გრდუვ.* 1. *სუბ. მრ.* დაწევა (იწეებს), შედგომა, ხელის მიყოფა; 2. გასეირნება.

უღრ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. კაშვირი, ურთიერთობა; უღრ თაღა კაშვირის დამყარება; 2. მეგობრობა.

დ-უღსინა, -რგ *მიძლ.* გაბერილი.

უღრღე ი, ი (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა; უღრღეშ) ეხო; უღრღა ეხოში; უღრღაღლა ეხოს გავლით, ეხოზე.

დ-უღსა 1. *ზედს.* მჭიდრო, სქელი, სშირი; 2. *ზმნს.* მჭიდროდ, ვიწროდ.

უღნაღენა *ზედს.* ჯანმრთელი, ჯანსაღი; უღნაღენა ბერ ჯანმრთელი ბავშვი.

უღნაღენალა ი ჯანმრთელობა.

უღრღეხიდ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) კუ.

უღსაღ ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -იი) ცხვარი (*ერთ წელზე მეტისა*).

უღ (ღერან, ცარნა, ცაღა, ცაღრა) 1. ისინი; 2. ესენი.

უღაღ ი, ი *იხ.* იშაღ.

Ф

ფაღიღი ი, ი (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა; ფაღიღეშ) გვარი; ხან ფაღიღი ჟღუ ი რა გვარი ხარ?

ფაღიღიღი *ზედს.* გვარისა, საგვარეულო, გვარისეული.

ფორმაღიღუ, -რგ *მიძლ.* უფორმო.

ფორმაღაღიღარ *მხდ.* უფორმობა.

ფუღბოღ ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბ) ფეხბურთი; ფუღბოღაღ ლვზა ფეხბურთის თამაში. ფუღბოღიღი ფეხბურთისა.

Х

-ხ *ნაწილ.* ხომ; **ხო-ხ** ვაღარა ციღა მე ხომ წავღელი იღ.

ხა¹ ბ, დ (ხენან, ხენა, ხენბ, ხენბ; ხენაშ) 1. გვერდი; ფერდი, მხარი; 2. ბარდაღი, ბარკაღი, თეღო.

ხა² დ, დ (ხენ, ხანა, ხანბ, ხანბ; ხაშ) ყარაღული; ხა -დ-ან ყარაღულობა; ხეღ ლაღა ჰოსტზე დღოღა.

ხაა¹ (ხაღა, ხიღრა, ხიღნა) *გრდუვ.* 1. ცნობა (იცნობს), გაღება, შეღყოღა; 2. ცოდნა; **ღზ-დ-ან** ხაა წერის ცოდნა; ხუღღ დუ ცნობიღიღა; ხუღღ დაღ უცნობიღა.

хаа² (хоу, хиира, хиъна) *გრდუჟ. სუბ. მხ.* და-ჯდომა (ჯდება); хиъна Ia დამჯდარია, ზის.

хаалуш *აბსოლ.* შესამჩნევად, აშკარად.

хаам ბ, ბ (-ან, -на, -ბ, -ბე; -აშ) ცნობა; სიგნალი; хаам бан შეტყობინება (ატყობინებს).

хаба (хеба, хебира, хебна) *გრდუჟ.* 1. შეჭმუნა (იჭმუნება), კოკების შეკვრა; 2. მობუზვა; 3. დანაოჭება.

хабар დ, დ (-ან, -на, -ბ, -ბე; -შ) 1. ხმა, ხმები; харц хабар ტყუილი ხმები; хабар даржბ ხმის დაყრა; 2. (ახალი) ამბავი; ирча хабар უსიამოვნო ამბავი; 3. ლაპარაკი; хабар дийца ლაპარაკი (ლაპარაკობს); гуржашха хабар дийца ქართულად ლაპარაკი.

хабарчя ვ, ი, ი (-ინ, -ина, -ბ, -ბე; -აშ) 1. მაცნე; 2. მოხრობელი.

хабѳ (-хаба-д-о, -хабийра, -хабийна) *გრდმ.* გოფრირება.

хāда (хēда, хēдира, хаьдда) *გრდუჟ.* 1. ჩამორჩენა (ჩამორჩება); 2. გაწყვება, შეწყვება; гергарлѳ хаьдда ნაცნობობა შეწყდა; са хāда ქოშინი (ქოშინებს), ქშენა (ქშენს).

хадза *ზმნს.* 1. განუწყვეტლივ; 2. თანმიმდევრულად.

хаддош *ზმნს.* გადაჭრით, გადაწყვეტით.

хāдѳ (хāда-д-о, хāдийра, хāдийна) *გრდმ.* 1. გაჭრა (ჭრის).

хаза¹ 1. *ზედს.* ლამაზი; 2. *ზმნს.* ლამაზად, მშვენივრად.

хаза² (хеза, хезира, хезна) *გრდუჟ.* სმენა (ესმის).

хазахѳта¹ (хазахѳта, хазახийтира, хазახетта) *გრდუჟ.* 1. გახარება (უხარია); 2. მოწონება.

хазахѳта² *ზმნს.* სუძრობით.

хаз-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла) *გრდუჟ.* 1. გაღამაზება (ღამაზდება); 2. კოხტობა; 3. დახარბება.

хаз-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер-дийр ду) *გრდმ.* გაღამაზება (აღამაზებს); 2. დახარბება; დაინტერესება.

хазѳ (хаза-д-о, хазийра, хазийна) *გრდმ.* მოსმენინება (ასმენინებს).

хала 1. *ზედს.* ნელი, მძიმე; хала болх მძიმე სამუშაო; 2. *ზმნს.* ძნელად, მძიმედ.

халахѳта (-хѳта, -хийтира, -хетта) *გრდუჟ.* წყენა (ეწყინება, იწყენს), გულის ტკენა.

халкъ¹ დ, დ (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -აშ) ხალხი.

халкъ² ი, ი (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -აშ) ღაბაბი.

халла *ზმნს.* ძლივს, ძლივსძლივობით, რის ვაივავლახით.

халѳ¹ ი, ი (-нан, халонна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. სიძნელე, გაჭირვება; халѳ ხѳга დაბრკოლების განცდა; халѳ ян შეწყნება (აწყნებს); 2. ტვირთი.

халѳ², -ниг *ზედს.* შედარებით ძნელი, ოდნავ ძნელი.

хан ი, ი (хēнан, ханна, хēнѳ, хēнѳე; хēნაშ) დრო; цу хēнахь იმ დროს, მაშინ; хан яйа დროის დაკარგვა; дукха хан йѳцуш ამას წინათ; 2. ვადა, დრო; йиллинчу хēнахь დანიშნულ დროს, ვადაში; хан кхāчалѳ ვადამდე; хан тлехьялла ვადა გავიდა, გადასცდა.

харж ი, ი (-ან, -ана, -ბ, -ბე; -აშ) ხარჯი, გასავალი; харж ян ხარჯის გაწვევა, დახარჯვა.

харжа (хоржу, хаьржира, хаьржина) *გრდმ.* არჩევა (არჩევს, ირჩევს).

харц 1. *ზედს.* ცრუ, ტყუილი; харц ахча ყალბი ფული; 2. *ზმნს.* 1) ცრუდ, ყალბად; 2) უსამართლოდ, უმართებულად.

харц- *შედგენილ სიტყვათა პირველი ნაწილი ცრუს, ყალბის მნიშვნელობით; харцилманча* ცრუმეცნიერი.

харца (хаьрца, хаьрцира, хаьрцина) *გრდუჟ.* 1. გადაბრუნება (ბრუნდება), გადმობრუნება, გადატრიალება; 2. ჩამონგრევა (იხგრევა), დახგრევა.

харц-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер-дийр ду) *გრდმ.* უარყოფა (უარყოფს), უკუბრუნება; დაბრუნება.

харцѳ ი, ი (-нан, харценна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) ცუდი პირი, შიდა პირი, უკუღმა პირი.

харц|лѳн (-лѳь, -лийра, -лийна) *გრდმ.* 1. ბოდვა (ბოდავს, აბოდავს); 2. ტყუილი (ტყუის).

харцѳ¹ ი, ი (-нан, харцонна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. სიცრუე, ტყუილი; 2. მარცხი; 3. უსამართლობა.

харцѳ² (харца-д-до, харцийра, харцийна) *გრდმ.* 1. გადაბრუნება (აბრუნებს), გადმობრუნება, გადატრიალება, გადაყირავება; 2. ჩამოქცევა, ჩამონგრევა.

харцхѳ *ზმნს.* 1. ცრუდ, ტყუილად; 2. უკუღმა, ცუდ პირზე; коч харцхѳа йѳха პერანგის უკუღმა ჩაცმა.

харцхѳара *ზედს.* ჯიუტი, კერპი.

харш დ, დ (хоршан, хоршана, хоршѳ, хоршѳე; хершнаш) 1. ნაოჭი, ნაკეცი; 2. კვალი, ნაღარი; харш д-аккха დაკვალება (კვადავს); 3. კალაპოტი.

хасѳеш ი, ი (-ბѳшан, -ბѳшана, -ბѳшѳ, -ბѳшѳე; -ბოшмаш) ბოსტანი.

хасстѳмаш ბ ბოსტნეული.

хастам ბ, ბ (-ან, -на, -ბ, -ბე; -აშ) დიდება; далла хастам бу დიდება ღმერთს.

хастō (хаста-д-о, хастийра, хастийна) *გრძმ.* შექება (აქებს).

хатт (хоттан, хоттана, хоттō, хоттē; -аш) ტა-ლახი.

хатта (хотту, хаяттира, хаяттина) *გრძმ.* კითხვა (კითხავს, იკითხავს), გამოკითხვა.

хахка (хохку, хахкира, хахкина) *გრძმ.* გაჭენება (აჭენებს); говр хахка ცხენის გაჭენება.

хаштиг დ, დ (-ან, -на, -ō, -ē; -аш) 1. მუგუზა-ლო; 2. ჩირაღდანი; 3. მესი.

хēда (хēда, хийдира, хедда) *გრძმ.* წყვეტა (წყდება ხოლმე); муш хēда თოკი წყდება ხოლმე.

хēдар დ, დ (-ან, -на, -ō, -ē; -ш) ლანგარი, სი-ბი.

хēдō (хēда-დ-ო, хēდიра, хēდიйна) *გრძმ.* ჭრა (ჭრის ხოლმე).

хен¹ ბ, დ (хēнан, -на, хēнō, хēнē; ханнаш) 1. მორი; 2. ხაუბ. ხე.

хен² *ზედს.* დაცვისა, დამცავი, დაცვითი; და-საცავი.

хēназа 1. *ზედს.* ნაადრევი, უდროო; 2. *ზმნს.* ნაადრევად, უდროოდ.

хēнара, хēнарниг *ზედს.* ხანდაზმული, ხნიერი.

хенахзлокъетгарг *ძიმღ.* კოდალა, ხეკაკუნა.

хēнахь *ზმნს.* დროზე, დროულად; დროით.

хержа (хоържу, хиржира, хиржина) *გრძმ.* არ-ჩევა (ირჩევს ხოლმე).

хēрō ი, ი (-нан, хēронна, -нō, -нē; -наш) ბზა-რი, ნაპრაღი, ღრეჭო, ჭუჭრუტანა.

херси ი, ი (-н, -на, -нō, -га; -и) გოჭი.

херх ბ, დ (-ან, -ана, -ō, -ē; -аш) ხერხი; херх хьакха (хьекха) (*ხერხით*) დახერხვა (ხერხავს).

хестō (хеста-დ-ო, хестийра, хестийна) *გრძმ.* ქე-ბა (აქებს), განდიდება; дēшархō хēсто მო-სწავლის ქება.

хēта (хēта, хийтира, хетта) *გრძმ.* 1. ჩათვლა (თვლის ხოლმე), მიხნევა; ჰგონია, ვარაუ-დობს; с̄на хēта მე მგონია; 2. ჩვენება (ეჩვენ-ება ხოლმე).

хетта (хоятту, хиттира, хиттина) *გრძმ.* კითხვა (კითხულობს, ეკითხება ხოლმე); გამოკითხვა; аса хоятту шуйга მე ეკითხებით თქვენ.

хехка (хохку, хихкира, хихкина) *გრძმ.* 1. ჭე-ნება (აჭენებს ხოლმე); 2. გორება; 3. სრიადი.

хēхō ვ, ი; ბ (-чун, -чунна, -чō, -чуйнга; хēхой) დარაჯო; ყარაული, გუშავი; буйсанан хēхō ღამის დარაჯო.

хēца (хōйцу, хийцира, хецна) *გრძმ.* გაშვება (უშვებს ხოლმე), შეშვება; орам хēца ფესვის გაშვება; хи хēца წყლის მოშვება.

хеча ი, ი (-ин, -ина, -ō, -ē; -еш) შარვალი.

хи დ, დ (-н, -на, -нō||хē, -нē; -ш) 1. წყალი.

хийистēра, -ниг *ზედს.* ნაპირისა.

хийла *ზმნს.* ბევრი, დიდი; хийла зāма ēлира цул тlаьхьа ძალიან დიდი ხანი გავიდა მას შემდეგ.

хийра, -ниг *ზედს.* უცხო, გარეშე; хийра стаг გარეშე პირი.

хийца (хуййцу, хийцира, хийцина) *გრძმ.* ცვლა (ცვლის ხოლმე).

хийша (хуййшу, хийшира, хийшина) *გრძმ.* სუბ. მრ. დასხდომა (სხდებიან ხოლმე).

хийшо (хийша-დ-ო, хийшийра, хийшийна) *გრძმ.* ობ. მრ. დასხმა (სხამს ხოლმე).

хила (хуьлу, хилира, хилла, хир) *გრძმ.* 1. ყოფნა (არის ხოლმე); 2. ასრულება, ახდომა; 3. მომწიფება; 4. შემთხვევა, დამართება; хlун хилла რა მოხდა? хила дēза უნდა იყოს; хила мега შესაძლებელია.

хилалē *თანდ.* -მდე, მანამ, სანამ; революци хилалē რევოლუციამდე.

хилла, -рг 1. *ძიმღ.* მოწვეული, მწიფე; 2. ყოფილი; хилла директор ყოფილი დირექტორი.

хингал დ, დ (-ან, -на, -ō, -ē; -ш) გოგრისგუ-ლიანი ქადა.

хитта (хуйтту, хиттира, хиттина) *გრძმ.* შეერ-თება (აერთებს ხოლმე); მიერთება.

хих|д-аккха (-докху, -даккхира, -даккхина) *გრძმ.* ობ. მხ. წყალგაღმა გაყვანა (გაჰყავს).

хих|д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრძმ.* სუბ. მხ. წყალგაღმა გასვლა (გა-დის), გადასვლა.

хоа (хоьа, хоьира. хоьна) დატევა (ეტევა), ჩა-ტევა, მოთავსება.

ховха *ზედს.* ნაზი, სათუთი, აზიზი; ქორფა; ховха буц ქორფა ბალახი; ховха бēпиг ახა-ლი პური.

ховхалла ი 1. სინაზე; 2. სიქორფე, სინორჩე, სიახლე.

ховша (ховшу, хевшира, хевшина) *გრძმ.* სუბ. მრ. დასხდომა (სხდებიან).

ховшō (ховша-დ-ო, ховшийра, ховшийна) *გრძმ.* ობ. მრ. დასხდომა (სხამს).

хозуьйтуш *აბსოლ.* ხმამაღლა; хозуьйтуш ēша ხმამაღლა კითხვა.

хорбаз ი, ი (-ან, -на, -ō, -ē; -аш) საზამთრო.

хорсам დ, დ (-ან, -на, -ō, -ē; -аш) 1. ბოლოკი; 2. თაღგამი.

хорха ი, ი (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) მტევანი; кемсийн хорханаш ყურძნის მტევნები.

хоршa ი, ი (-ин, -ина, -ō, -ē; -ош) ციება, ცი-ებ-ცხელება, მაღარი.

хоска й, й (-нан, -нна, -ნბ, -ნე; -наш) ტყავის ჩანთა, აბგა.

хотѣ დ, დ (-н, -на, -ნბ, -га; -ш) 1. ველობი; 2. ტყის პირი.

хотта (хутту, хойттира, хойттина) გრდმ. შეერთება (აერთებს); გაერთიანება.

хотталахь ზმნს. ტალახში.

хох ბ, დ (хōхан, хōхана, хōхō, хōхē; хōхаш) ხახვი.

хūда (хūду, хуьйдира, хуьйдина) გრდმ. შეწოვა (იწოვს), შესრუტვა.

худар დ, დ (-ан, -на, -ბ, -ე; -ш) ფაფა.

хуург მიმღ. მცოდნე.

хуушдерг, хуушдолу მიმღ. ცნობილი.

хуъушехь ზმნს. შეგნებულად.

хуьлда ნაწილ., ზმნის აწმყოსა და ნამყოს ფორმებთან: დაე, დე; გაუმარჯოს; декьал хуьлда эскар! გაუმარჯოს არმიას!

Хь

хьа ნაცვ. мила-ს ერგატ.: ვინ.

хьаа (хьаба, хьаьира, хьаььна) გრდუვ. 1. დალექვა (ილექება), დაწმენდა; 2. დაკლება, დაცხრომა; дестар хьаььна სიმსივნე დაცხრა.

хьаг-д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур д-у) გრდუვ., მოწყურება (სწყურდება).

хьаг|-д-ан (-до, -дира, -дина, -дер) გრდმ. მოწყურება (აწყურებს).

хьагō (хьага-д-о, хьагийра, хьагийна) გრდმ. მოხიბლვა (ხიბლავს); დაინტერესება.

хьагI й, й (хьогIан, хьогIანა, хьогIბ, хьогIē; хьаьгIнаш) მტრობა, შუღლი; хьагI лēлō მტრობა (მტრობს).

хьада (хьоду, хьаьдира, хьаьдда) გრდუვ., სუბ. მხ. გაქცევა (გარბის).

хьā|-д-ан (-до, -дира, -дина) გრდმ. შეწუხება (აწუხებს); вижнарг ма хьāвелахь მიინარე არ შეაწუხო!

хьаж დ, დ (хьаьжан, хьаьжана, хьаьжō, хьаьжē; хьаьжаш) შუბლი.

хьажа (хьожу, хьаьжира, хьаьжна) გრდუვ., სუბ. მხ. 1. ყურება (უყურებს); 2. მოცდა; 3. განსრეკა; 4. გასინჯვა; цомгушчуьнга хьажа ავადმყოფის გასინჯვა; малх хьаьжна მზე გამოვიდა (მოეფინა).

хьажархō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; хьажархой) მაყურებელი; გულშემატკივარი.

хьажō (хьажа-д-о, хьажийра, хьажийна) გრდმ., ობ. მხ. 1. დამიზნება (უმიზნებს); топ хьажō თოფის დამიზნება; 2. გაგზავნა; балха хьажō სამსახურში გამწესება, სამუშაოდ გაგზავნა.

хьайба¹ დ, დ (-нан, -нна, -ნბ, -ნე; -наш) პირუტყვი, საქონელი.

хьайба² й, й (-нан, -нна, -ნბ, -ნე; -наш) კომში.

хьайн, -ниг ნაცვ. შენი.

хьакх¹ й, й (-ин, -ина, -ბ, -ე; -арчий) ღორი.

хьакх² (хьокху, хьаькхира, хьаькхна) გრდმ. 1. მკა (მკის), თიბვა; марс хьакхა ნამგლით მკა; мангал хьакхა ცელით თიბვა; 2. დახერხვა; 3. დაუთობვა; 4. წასმა; басар хьакхა ღებვა; 5. გამშრალება, გაწმენდა; гата хьакхა პირსახოცით შემშრალება; 6. დაბერვა, ქროლა; 7. დაკვლა; урс хьакхა დაკვლა, დანის გამოსმა; 8. გაკაფვა.

хьакхар მახდ. საცხი, მალამო; ცხიმი, ქონი.

хьакхō (хьакха-д-о, хьакхийра, хьакхийна) გრდმ. 1. ზელა (ზელს), აზელა; бод хьакхō ცომის მოზელა; 2. გარეცხვა; 3. კრაჭუნი; 4. ამოვლება.

хьал დ, დ (хьōлан, хьōლანა, хьōлб, хьōлē; хьēлаш) 1. მდგომარეობა; хIун хьал ду хьōбгахь როგორა ხარ? цомгушчуьнгахь вōн хьал ду ავადმყოფი მიმე მდგომარეობაშია; 2. გუნება, ხასიათი; 3. ქონება; სიმდიდრე.

хьала ზმნს. 1. ზევით, მაღლა, ზევითკენ; 2. აღმა, დინების საწინააღმდეგოდ.

хьала- 1. ზმნისწინი, გამოხატავს მოძრაობას ქვემოდა ზემოთ; ა-, ამო-; хьала-д-аккха აყვანა, ამოყვანა, ამოტანა, ამოღება; 2. აღმა (დინების საწინააღმდეგოდ).

хьал-дāхар დ კეთილდღეობა, დოვლათიანობა.

хьал-де დ მდგომარეობა; дуьнена юкъара хьал-де საქრთაშორისო ურთიერთობა.

хьалнēхьа ზმნს. აღმა, ზევითკენ, ზევით, მაღლა.

хьალха ზმნს. ჯერ, თავიდან, უწინ, პირველად, წინათ; хьალха ойла ē, тIаккха жоп лō ჯერ დაფიქრდი და მერე უპასუხე; хьალха дуьйна ძველთაგანვე; кхо де хьალха სამი დღის წინ; хьალха санна ძველებურად.

хьალхā ზმნს. წინ; წინა მხარეს; цIēношна хьალхā სახლის წინ.

хьალхалēра, -ниг ზვს. წინანდელი, უწინდელი, წარსული.

хьალхара ზვს. 1. წინა; 2. თავდაპირველი.

хьალха-тIаьхьа ზმნს. თანმიმდევრულად, თანამიმდევრობით.

хьალхāхула ზმნს. წინიდან.

хьალхē й, й (-нан, хьალхенна, -ნბ, -ნე; -наш) 1. წინა, წინ მხარე; 2. დასაწყისი; პირველობა; хьალхē яккха პირველობის აღება.

хьალхенгара, хьალхенгарниг ზვს. 1. საწყისი, დასაწყისი; დაწყებითი; 2. მოწინავე.

ხალხო¹ ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუნა; ხალхой) მდიდარი, ქონების პატრონი.

ხალხო² ზმნს. ადრე, უფრო ადრე; ხალხო დუ ადრეა.

ხალხე ზმნს. ადრე, ადრიანად.

ხამც ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; ხაьмцаш) ზღმარტლი.

ხან ნაცვ. შენი; იხ. ხო.

ხანალ¹ ზედს. პატიოსანი, კეთილსინდისიერი, უმწიკველი.

ხანალ² ნაცვ. მილა-ს შედარებითი ბრ-ის ფორმა.

ხანალა დ 1. პატიოსნება, უმწიკველობა; 2. რელიგ. უცოდველობა, სიწმინდე.

ხარამ ზედს. 1. უპატიოსნო, არაკეთილსინდისიერი; 2. არამი; 3. ცოდვილი.

ხარმაც ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბოტ. ასკილი.

ხარსა (ხორსუ, ხაьрсира, ხარსინა) გრდმ. მოყრა (აყრის), მოფრქვევა.

ხარხო ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუნა; ხარхой) მეწისქვილე.

ხარჩა (ხაьрча, ხაьрчира, ხაьрчина) გრდუვ. 1. ხვევა (ეხვევა); შემოვლება; 2. ვალებში ჩავარდნა, დავალიანება.

ხარჩბ (ხარჩა-დ-ო, ხარჩიირა, ხარჩიინა) გრდმ. 1. შეხვევა (ახვევა); 2. ვალის დადება; დეხარ ხარჩბ ვალის აღება, ვალებში გახვევა.

ხასტ დ, დ (ხოстан, ხოстана, ხოსტბ, ხოსტბე; -აშ) წყარო.

ხასტა (ხოсту, ხაьстира, ხაьстина) გრდმ. მოფერება (ეფერება).

ხასტაღა ზმნს. ამას წინათ, ადრე; ხასტაღეხ ადრევე.

ხახა¹ (ხაьха, ხაьхира, ხაьхна) გრდუვ. 1. დათენთვა (თენთავს); 2. ნჯღრევით, რწევით ცუდად გახდომა, წყენა.

ხახა² (ხოху, ხაьхира, ხაьхна) გრდმ. წასმა (უსვამს), ბათქაშით ლესვა.

ხახბ (ხახა-დ-ო, ხახიირა, ხახიინა) გრდმ. ხსენება (ახსენებს); 2. გადატ. გარიგება.

ხააцар დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ოფლი; ხაацар -დ-აკხა ოფლის მოღენა; ხაацар дала გაოფლიანება.

ხაач ბ, დ (ხე́чан, ხე́чана, ხე́чბ, ხე́чბე; ხე́чаш) ტყემალი, ქლიავი.

ხაашა (ხოшу, хаьшира, хаьшна) გრდმ. გათელვა (თელავს), გასრესა; ჰეზაგ ხაашა ევაკილის გათელვა.

ხაашა ვ, ი; ბ (ხე́шан, ხე́шана, ხე́шბ, ხე́шბე; ხე́ший) 1. სტუმარი; ხე́шан ца სასტუმრო ოთახი; ხე́шалга სტუმრად; 2. მეგობარი, ნაცნობი.

ხაашტ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) საჭიროება; ხაашტ დუ საჭიროა.

ხააьш ი მხოლოდ მრ-ში სიმინდი.

ხააьდა ზმნს. კისრისტეხით, გამალებით, სირბილით.

ხააьжкIა ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სიმინდი.

ხააькам ვ, ი; ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) უფროსი, ხელმძღვანელი.

ხააьрса, -ნიგ ზედს. წითური; ქერა; ხააьрса хач აღუხა (ხე და ნაყოფი); ხააьрса маж йолу წითელწვერა.

ხეб ბ, დ (-ნ, -ანა, -ნბ, -გა; ხეш) თავის ტეხი.

ხეббцу, -рг მიძღ. უტეხინო.

ხეбга (ხეбгу, ხეийгира, хегна) გრდუვ. შეშურება (შურს); განცდა, გადატანა; ბალა ხეбга უბედურების განცდა, გადატანა.

ხეбгб (ხეбга-დ-ო, ხეбгийра, ხეбгийна) გრდმ. მოხიბვლა (ხიბლავს), დაინტერესება.

ხეб-д-ан¹ (-დო, -დირა, -დინა) გრდმ. 1. შეშფოთება (აშფოთებს), შეშინება; 2. გახსენება; ძლაдаьлларг ма хебде წარსულს ნუ იხსენებ; 3. განძრევა, შერხევა.

ხეб-д-ан² (-დო, -დირა, -დინა) გრდმ. დაკავება (აკავებს), შეყოვნება.

ხეбжа (ხебжу, хеийжира, хежна) გრდუვ. 1. ყურება (უყურებს ხოლმე); 2. ცდა, ლოდინი; 3. გაჩხრეკა; 4. გახინჯვა, გამოკვლევა; დათვალიერება.

ხეбжб (ხეбжа-დ-ო, ხეбжийра, ხебжийна) გრდმ, ბბ. მბ. 1. დამიზნება (უმიზნებს); 2. გაგზავნა; ბალხა ხебжо სამსახურში გამწესება, გაგზავნა.

ხебкха (хебкху, хеийкхира, хекхна) გრდმ. მკა (მკის ხოლმე); თიბვა. იხ. хакха.

ხебкья (хебкья, хеийкьира, хеккья) გრდუვ. გალაღება (ლაღობს).

ხебкьал დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ჭკუა, გონება; გონი.

ხебкхалдерг, хебкхалдолу მიძღ. ჭკვიანი, გონიერი.

ხебкьалдбцу, -рг მიძღ. უჭკუო, უტეხინო, უგუნური.

ხебкхалб ზედს. ჭკვიანი, ბრძენი; ჭკვიანი (კაცი).

ხебкхалчIა ვ, ი; ბ (-ინ, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბრძენი.

ხебкьб (хебкья-დ-ო, хебкьийра, хебкьийна) გრდმ. გალაღება (აღაღებს), გაბარაქიანება.

ხეღიი დ; ძროხები; *იხ. ეტ.*

ხეღმ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) დაყოვნება; ხეღმ ცა ბეშ დაუყოვნებლად, დაუგვიანებლად.

ხეღნ¹ (ხეღბ, ხეღრა, ხეღინა) *გრდმ.* ზელა (ზეღს); დარბილება; ბოდ ხეღნ ცომის ზელა.

ხეღნ² *ზეღს.* ტვინისა; გონებრივი.

ხეღნა *ზეღს.* მსუყე, მსუქანი.

ხეღნან *ნაცვ.* ვისი; ხეღნან დუ ჰარა ცა ვისია ეს სახლი?

ხეღნეხ *ნაცვ.* ვილაც, ერთი ვინმე.

ხეღრ ი, ი (ხეღრან, ხეღრანა, ხეღრბ, ხეღრბე; ხეღრაშ) წისქვილი; ხეღრა ვაჟა წისქვილში წასვლა.

ხეღრა|დ-აკკხა (-დოკკხუ, -დაკკხირა, -დაკკხინა) *გრდმ, ობ. მბ.* გაგიუება (აგიუებს), გაშმაგება; *გადატ.* გაცოფება.

ხეღრა|დ-აღა (-დბღუ, -დღღირა, -დაღღლა, -დაღღ|დერ დუ) *გრდღუ, სუბ. მბ.* გაგიუება (გიუდება), ცნობიერების დაკარგვა; *გადატ.* გაცოფება; ხეღრა-დაღღლა ჯაღღლა ცოფიანი ძაღლი.

ხეღრჩა (ხეღრჩა, ხეღრჩირა, ხეღრჩინა) *გრდღუ.* *იხ.* ხეღრჩა.

ხეღსაღ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ)1. ამოცანა; არითმეტически ხეღსაღ არითმეტიკული ამოცანა; 2. გაანგარიშება; ხეღსაღ -დ-ან 1) ამოცანის ამოხსნა; 2) თელა; 3) ფიქრი.

ხეღსტა (ხეღსტუ, ხეღსტირა, ხეღსტინა) *გრდმ.* ალერსი (ელერსება ხოღმე), მოფერება.

ხეღხ¹ დ, დ (ხეღხან, ხეღხანა, ხეღხბ, ხეღხბე; ხეღხნაშ) ცაცხვი.

ხეღხ² ი, ი (ხეღხარან, ხეღხარანა, ხეღხარბ, ხეღხარბე; ხეღხარშ) მღვიმე, გამოქვაბული, ეხი.

ხეღხ³ დ, დ (ხეღხარან, ხეღხარანა, ხეღხარბ, ხეღხარბე; ხეღხარჩი) ჯისვი. *იხ.* მასარ, შო.

ხეღხა (ხეღხუ, ხეღხირა, ხეღხინა) *გრდმ.* სწავლება (ასწავლის; ტხუნა ხეღხარხობ ხეღხუ ჩვენ მასწავლებელი გვასწავლის).

ხეღხარხო ვ, ი; ბ (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, ჩუნგა; ხეღხარხოი) მასწავლებელი.

ხეღხო (ხეღხა-დ-ო, ხეღხირა, ხეღხინა) *გრდმ.* 1. ხსენება (ახსენებს), მოხსენიება; 2. მოგონება.

ხეღშა (ხეღშუ, ხეღშირა, ხეღშინა) *გრდმ.* თელვა (თელავს ხოღმე).

ხეღშია (ხეღშია, ხეღშირა, ხეღშიინა) *გრდღუ.* ტრიალი, ბრუნვა; *გადატ.* კორტა ხეღშია თავბრუსხვევა.

ხეღშიინა, -რგ *მოდ.* ხეული, დახვეული; ხეღშიინა მესაშ ხეული თმა.

ხეღშიინა, -რგ *მოდ.* 1. ნაკვები, ჩასუქებული; ხეღშიინა ბერ ჩასუქებული ბავშვი; 2. პოხიერი, ნოხიერი, ბარაქიანი.

ხეღშისა (ხეღშისუ, ხეღშისირა, ხეღშისინა) *გრდღუ.* *სუბ. მრ.* ყურება (ყურებს), მზერა.

ხეღ (ხეღან, ხეღანა, ახ, ხეღბგა) *ნაცვ.* შენ; ხეღ სენგა დბუდუ, ცხეღგალ შენ სად მიდისარ, მეღავ?

ხეღ *ნაცვ.* თვით, თვითონ; ხეღ-ხეღ შენ თვითონ.

ხეღვდა (ხეღვდუ, ხეღვდირა, ხეღვდდა) *გრდმ, სუბ. მრ.* გაქცევა (მირბიან, მორბიან).

ხეღვზამ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) დაბრკოლება, ხელის შეშლა.

ხეღვსა (ხეღვსუ, ხეღვსირა, ხეღვსინა) *გრდღუ.* *სუბ. მრ.* ყურება (ყურებს), ცქერა, მზერა; ხეღვსიშა, ჰარ ჰუნ იუ შეხედეთ, ეს რა არის?

ხეღვსარხოი ბ მაყურებლები.

ხეღვხ *კავშ.* ესე იგი.

ხეღგალღა ი წყურვილი; ხეღგალღა იღა წყურვილის მოკვლა.

ხეღგაღ ხიღა *გრდღუ.* მოწყურება (სწყურია), წყურვილის განცდა (განიცდის).

ხეღგა ი, ი (-ან, -ანა, -ნბ, -ნბე; -ანაშ) სუნი.

ხეღგა დ, დ (-ან, -ანა, -ნბ, -ნბე; -რჩიი) ჩიტი, ბელურა.

ხეღგაღა ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -იი) მარგილი, სარი, პაღლო.

ხეღგაღამ ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ლავაში (პური).

ხეღგეღ *თანღ.* შესახებ, თაობაზე; ცუ ხეღგეღ ამის გამო.

ხეღღღამ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) პატარა გუნდებად მოხარული მჭადის ცომი.

ხეღღმე, -ნიღ *ზეღს.* ძვირფასი; ხეღღმე ნაკვთიი ძვირფასო მეგობრებო!

ხეღმსარა *ზეღს.* პატივცემული, პატივსაცემი; ხეღმსარა ნაკვთ პატივცემულო ამხანაღო!

ხეღნაღღა ი სიმსუქნე, ცხიმინობა, პოხიერება.

ხეღრმატ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) მსხალი.

ხეღსტამ ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ლურსმანი.

ხეღშაღღა დ სტუმართმოყვარეობა; ხეღშაღღა -დ-ან სტუმრის მიღება; გამასპინძლება.

ხეღუნ ი, ი (ხეღუნან, ხეღუნა, ხეღუნბ, ხეღუნბე; ხეღუნაშ) ტყე.

ხეღუნა *ნაცვ.* ხეღ-ს მიცემითი ბრუნვის ფორმა; შენ.

ხეღურმატ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) პატივი, პატივისცემა.

ხეღულღა *ზმნ.* იქ (ზემთ).

ხეღუნარ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. უნარი; 2. მამაცობა, გამირობა; 3. ნიჭი; ნიჭიერება.

ხუьнхō ვ, ი; ბ (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; хуьнхой) მეტყვევ.

XI

ქIაваь დ (ქIაvāან, ქIაvāანა, ქIაvāō, ქIაvāэ) ჰაერო, ატმოსფერო

ქIაი-ქIაი შორისდ., გამოხატავს მოწონებას: უჰ, ოჰ, ოი; ქIაი-ქIაი, иштга āлал ахь ჰო, ჰო (ჰაი-ჰაი), ასე თქვი!

ქIალაқ|хила (-хуьлу, -хилира, -хилла, -хир) გრდუჟ. განადგურება (ნადგურდება), აოსრება.

ქIან ნაწილ. აჰა, აი, აიდე, დაიჰი; ქIან, тетрадь აჰა, რვეული.

ქIān ნაწილ. ჰა? რა? (იხმარება ნაკითხვისას).

ქIან-ქIān შორისდ. აბა, აბა-აბა; ქIან-ქIān, схадийцал აბა, მიამბე!

ქIān-ქIān ნაწილ. არა; ქIān-ქIān, со рēза вац არა, მე თანახმა არა ვარ.

ქIარა (ქIოкуьнан, ქIოкунна, ქIოқхō, ქIოкуьнга; ქIорш) ნაცვ. ეს, ამ; ქIარა ნийса ду ეს სწორი არის; არასახელობითი ენაცვლება кху, ქIოқху: ქIოқху дēношқахь ამ დღეებში.

ქIაь ნაწილ. კი, დიად.

ქIета კავშ. მაშ, მაშინ, ამიტომ; лыйий хьуна, ქIета валō თუ გინდა, მაშინ წადი.

ქIетал-метал დ, დ (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) გამოცა-ნა.

ქIетахь ზმნს. მაშინ, წინათ; ქIетахь дуьйна იმ დროიდან.

ქIетахьлѐра, -ниг ზედს. მაშინდელი, იმდროინდელი.

ქIетгалц ზმნს. მანამდე, იმდრომდე, იქამდე.

ქIетгахь ზმნს. მაშინვე, იმ დროსვე.

ქIетте а ზმნს. მაგრამ, მაინც, მაინც ხომ; ამის მიუხედავად.

ქIилла დ, დ (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) ეშმაკობა, ცბიერება, მზაკვრობა.

ქIинца ზმნს. ახლა, ამჟამად **ქIинцалѐра, -ниг** ზედს. ახლანდელი, თანამედროვე.

ქIинцца ზმნს. ახლახან, ეს-ეს არის.

ქIинцалц ზმნს. აქამდე, დღემდე; დღემდის, აქამდის.

ქIирашха ზმნს. ოსურად.

ქIири ვ, ი; ბ (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; -й) ოსი.

ქIитга (ქIუьтту, ქIიტტირა, ქIიტტინა) გრდუჟ. 1. დადგომა (დგება ხოლმე), შედგომა; 2. და-ღლა, დაქანცვა; 3. სამსახურის დაწყება.

ქIō დ, დ (-нан, ქIონна, -нō, -нē; -наш) ნიაგი, სიო; ჰაერი; ქIō кхēтийта განიაგება.

ქIоа დ, დ (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) კვერცხი.

ქIоққуза ზმნს. აი აქ, სწორედ აქ.

ქIоққузара 1. ზედს. აქაური; 2. ზმნს. აქედან.

ქIоққузахь ზმნს. აქ, (სწორედ აი) აქ.

ქIоққхул ზმნს. ამდენად, ესოდენ, ამდენით; ქIоққхул сов ამდენით მეტი.

ქIоқху ქIარა-ს ირიბ ბრუნვათა ფორმა მხაზდურელად: ქIоқху стеган (стагана) ამ კაცის (კაცს)

ქIонц ი, ი (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ალაფი, დაფლა, ნადავლი; იგივეა, რაც ქIонс.

ქIор (ქIōრანან, ქIōრანна, ქIōრამма, ქIōრანга) ნაცვ. ყოველი, ნებისმიერი, ყველა; ქIор дийнахь ყოველდღე; ქIор баттахь ყოველთვიურად; ქIор шарахь ყოველწლიურად; ქIор аьхка ყოველ ზაფხულს.

ქIоразза ზმნს. თითოეულჯერ.

ქIорд ბ, დ (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ზღვა.

ქIост დ, დ (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) ნიშანი; სერი, დაძა.

ქIотга (ქIუьтту, ქIოьттиრა, ქIოьттина) გრდუჟ. 1. დადგომა (დგება), შედგომა; 2. გაბედვა; 3. დაღლა; 4. სამსახურში ჩადგომა.

ქIоь ბ, დ (ქIოьან, ქIოьანა, ქIოьō, ქIოьē; ქIოььнаш) ტყვია; საფურაჟე მარცვალი.

ქIоьттинарг მოძლ. დაღლილი, დაქანცული.

ქIу დ, დ (ქIუьнан, ქIუьнна, ქIუьнō, ქIუьнē; ქIуш) 1. თესლი; 2. თაობა, ჯიშო; дика ქIу дерг ჯიშინი, კარგი ჯიშისა.

ქIума¹ ი, ი (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) საგანი, ნივთი; რაიმე, რაღაცა.

ქIума² დ, დ (-нан, -нна, -нō, -нē; -наш) ამბავი, შემთხვევა, რამე; āლა ქIума дац საოქმელი არაფერია, წუნი არ დაედება; дан ქIума дōцуш უსაქმოდ.

ქIумма а ნაცვ. არაფერი; სრულიად, სრულე-ბით.

ქIун ნაცვ. რა? რას? ქIун хилла რა მოხდა? ქIარა ქIун ю ეს რა არის?

ქIуьа а ნაცვ. რაღაც, რაც, რაიმე; ქIуь-ქIуьа რაღაცა; ქIуьа а хилахь а რაც არ უნდა მოხდეს; йола (ქIანტა) ქIун до გოგონა (ბიჭი) რას აკეთებს?

ქIუნда ზმნს. რატომ, რისთვის, რის გამო; и ქIუნда ца веара ის რატომ არ მოვიდა?

ქIусам ი, ი (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) სახლი, ბინა, სადგომი.

ქIусам|дā ვ, ბ (-дēн, -дēна, -дас, дēга; дай) სახლის პატრონი (კაცი); 2. მასპინძელი (კაცი).

xIyсам|nāna й, б (-нēнан, -нанна, -nāнас, -нēнē; -nāной) 1. დიასახლისი; 2. მასპინძელი (ქალი).

xIyсамxō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; xIyсамхой) სახლის მოზინადრე, ოჯახის წევრი.

xIyтгут й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) გუგუელი; xIyтгут bāxa გუგუს ძახილი (გუგუს იძახის).

xIyттарē й, й (-нан, xIyттаренна, -нō, -нē; -наш) ბორბეტი, სიავე, ჯავრი.

xIyттарēна ზმნს. ჯიბრზე, ჯიბრით; საწინა-აღმდეგოდ.

Ц

ца ნაწილაკი, იხმარება ზმნებთან და მსდარებთან; ზმნებთან სუფიქსის ფუნქციით არის -ц: არ; иза аса ца дина ეს მე არ გამოიკეთებია; сyна ца дēза არ მიხდა; დაц არ არის.

ца თავსართი; სიტყვისაგან აწარმოებს მის შესაბამის ანტონიმურ წევრებს; дēшар სწავლა – цадēшар უსწავლელობა.

цабēзам б (-ан, -на, -ō, -ē) ზიზღი, ანტიპათია.

цамгар й, й (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) ავადმყოფობა.

цāра ნაცვ. уш-ის ერგატ.: მათ.

цатам б, б (цатāман, цатāмана, цатāмō, цатāмē; цатāмаш) უსიამოვნება, უსიამოვნო ამბავი.

цатēшам б, б (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) უნდობლობა.

цахаам б (-ан, -на, -ō, -ē) უცოდინარობა, არცოდნა.

цахилларг მიძლ. არნახელი, გაუგონარი, არაჩვეულებრივი.

цахууш აბსოლ. 1. გაუგებრად; 2. უცაბედად, შემთხვევით, უნებლიედ.

цаьрга ნაცვ., уш-ის ადგილობრივი ბრუნვა: იმათ.

цēран ნაცვ., уш-ის ნათ. ბრუნვა; მათი, იმათი.

церг й, й (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) კბილი.

цец|д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) გრდმ, ობ. მხ. გაოცება (აოცებას), განცვიფრება, გაშტერება.

цец|д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) გრდუჟ., სუბ. მხ. განცვიფრება (ცვიფრდება), გაოცება, გაშტერება.

цига ზმნს. იქ, იქით, იქითკენ; цига а, кхуза а იქით-აქეთ, იქით და აქეთ.

цигара 1. ზედს. იქ მყოფი, იქ მდებარე; 2. ზმნს. იქიდან.

цигахь ზმნს. იქ; цигахь концерт яра იქ კონცერტი იყო.

цигалц ზმნს. იქამდე; იმ ადგილამდე.

циггахь ზმნს. იქვე, იმავე ადგილზე, იმავე ადგილას.

цициг д, д (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) კატა; цциг стоъла кIелахь ду კატა მაგიდის ქვეშ არის.

цкъа¹ ზმნს. ერთხელ, ერთჯერ; цкъа а аნ цкъāна цкъа а არასოდეს, არც ერთხელ.

цкъа² კავშ. ხან... ხან; цкъа цхьаь, цкъа вож ხან ერთი, ხან მეორე.

цкъацкъа ზმნს. ზოგჯერ, ხანდახან, ხან,

цкъачунна ზმნს. ჯერ; ჯერჯერობით, ჯერ კიდევ; -მდე; цкъачунна xIyмма а хууш дац ჯერჯერობით ცნობილი არაფერია.

цō ნაცვ., и, иза-ს ერგატ. მან, იმან.

цомгуш, -ниг ზედს. ავადმყოფი.

цу ნაცვ., и, иза-ს ირიბ ბრუნვათა ფორმა: იმ; цу сохьта მაშინვე, იმ წუთში.

цул ნაცვ., и, иза-ს შედარებითი ბრუნვის ფორმა; цул совнаха გარდა ამისა, უფრო მეტი, ამასთანავე; цул тIаьхьа ამის შემდეგ; цул хьалха მანამდე.

цуьндēла ზმნს. ამიტომ, ამის გამო, იმიტომ, იმის გამო; სამაგიეროდ;

цуьнан ნაცვ., и, иза-ს ნათ. ბრუნვის ფორმა: მი-სი, იმისი; იხ. и, иза.

цхьа რიცხვ. ერთი (цхьа-ის ირიბ ბრუნვათა ფორმა სინტაგმაში) цхьа кIант ერთი ბიჭი.

цхьā ზედს. მარტოხელა, ხელმარტო; цхьā стаг მარტოხელა ადამიანი.

цхьā а ნაწილ. არც, -ც არ; āрахь цхьā а стаг вац გარეთ (ერთი) ადამიანიც არ არის.

цхьабосса 1. ზედს. ერთნაირი, ერთგვარი; 2. ზმნს. ერთნაირად, თანაბრად; ერთფერად.

цхьа-д-ерг, цхьа-д-олу მიძლ. ზოგიერთი, ზოგი.

цхьайтга (-нан, -нна, -ммō, -нга) რიცხვ. თერთმეტი;

цхьалла й მარტოობა, მარტოსულობა, სიმარტოვე.

цхьალха, -ниг ზედს. ერთმავი, ერთგანი, ცალმავი.

цхьана ზმნს. ერთხელ; цхьана дийнахь ერთ დღეს; цхьанā а тайпана (кēпара) არასეზით, ვერავითარ შემთხვევაში.

цхьанххьā а ზმნს. არსად, ვერსად; არსაით.

цхьанххьāра а ზმნს. არსაიდან.

цхьанхьā ზმნს. სადმე.

цхьанхьāра-м ზმნს. საიდანმე, საიდანღაც.

цхьатерра 1. ზედს. ერთნაირი, ერთგვარი, თანაბარი; 2. ზმნს. ერთნაირად, თანაბრად.

цхьацца *როცხვ.* 1. თითო, თითო-თითო; цхьацца ბიე ას-სი; 2. თითო-თითოდ, სათითა-ოდ.

цхьаццанхьā *ზმზს.* ზოგან, აქა-იქ, ალაგ-ალაგ; სადღაც, სადღაც-სადღაც.

цхьაѿ (-ნან, -ნна, -ммᄋ, цхьაьнга) *როცხვ.* ერ-თი.

цхьაьна *ზმზს.* ერთად; соьца цхьაьна вāха ჩემ-თან ერთად.

цхьაьна|кхѣта (-кхѣта, -кхийтира, -кхетта) *გრდუვ.* შეერთება (ერთდება), გაერთიანება.

цхьაьна|тᄋха (-тᄋху, -туьйхира, -тоьхна) *გრდმ.* შეერთება (აერთებს), გაერთიანება, თავმოყ-რა, დაკავშირება, შერწყმა.

цхьᄋгал დ, დ (-ან, -на, -ᄋ, -ѣ; -ш) მელა, მე-ლია.

Ц

цIа¹ დ, დ (цIийнан, цIენна, цIийნᄋ, цIийнѣ; цIენош) 1. ოთახი; доккха цIა დიდი ოთახი; хьѣшан цIა სასტუმრო ოთახი; 2. (*მხოლოდ მრ. როცხვში*) სახლი; садаIარან цIენოш დასასვენე-ბელი სახლი; 3. ოჯახი.

цIა² *ზმზს.* შინ, შინისაკენ; цIა вᄋду შინ მი-დის; иза цIა ваха ის შინ წავიდა.

цIāзам ბ, დ (-ან, -на, -ᄋ, -ѣ; -аш) ხენდრო.

цIან|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* 1. *цIანდან-ის პოტენცა*; 2. გაწმენდა (იწმინდება), გასუფთავება.

цIან|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრდმ.* გაწმენდა (წმენდს), გასუფთავება (ასუფთავებს).

цIანᄋ ი, ი (-ნან, цIანонна, -ნᄋ, -нга; -наш) სი-სუფთავე; цIანᄋ ян გაწმენდა, გასუფთავება.

цIарах *ზმზს.* ვინმეს სახელობისა.

цIаста დ, დ (-ნან, -нна, -ნᄋ, -ნѣ; -наш) სპი-ლენბი.

цIахь *ზმზს.* შინ, თავის სახლში; цIахь хила (ву) შინ ყოფნა (არის).

цIаьнкъа ი, ი (-ნან, -нна, -ნᄋ, -ნѣ; -наш) ოა-ტაქი.

цIаьрмата *ზედს.* მახინჯი, უგვანო; უხამსი, საძაგელი.

цIаьхьана, цIаьхьашха *ზმზს.* უცვბ, უმც-რად, მოულოდნელად, ანაზღად.

цIe¹ ი, ი (-რან, -рана, -რᄋ, -რѣ; -рш) ცეცხლი.

цIe² ი, ი (-რან, цIარна, цIარᄋ, цIარѣ; -рш) სახე-ლი.

цIენ *ზედს.* წითელი, ვარდისფერი.

цIენა *ზედს.* სუფთა.

цIѣра 1. *ზედს.* შინაური; цIѣра болх საშინაო საქმე; 2. *ზმზს.* სახლიდან; цIѣра ваха შინიდან წასვლა.

цIерхᄋ ი, ი (-чун, -чунна, -чᄋ, -чуьнга; цIерхой) სეხნია.

цIexᄋ, -ниг *ზედს.* მოწითალო.

цIецайоккхург დ, დ (-ან, -ана, -ᄋ, -ѣ; -аш) უხსენებელი; *ობ.* шаткъа.

цIеяхна, -рг *ზედს.* სახელგანთქმული.

цIий დ, დ (-ნ, -на, -ნᄋ, -га; -ш) სისხლი; цIий Iāნᄋ სისხლის დაღერა.

цIий|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла) გაწითლება (წითლდება); малхбāლე цIийелла აღმოსავლე-თი (მხარე) გაწითლდა.

цIий|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრდმ.* 1. აღუდება (აღუდებს); 2. გახურება; ᄋჩиг цIийდან რკინის გახურება; 3. წითლად შედგება.

цIийна|дā ვ, ბ (-дѣн, -дѣна, -дас, -дѣга; -дай) სახლის პატრონი, მფლობელი (კაცი).

цIийна|нāна ი, ბ (-нѣнан, -нанна, -нāнас, -нѣнѣ; -нāной) სახლის პატრონი, დიასახლისი.

цIина *ზედს.* ახალი; цIина книга ახალი წიგ-ნი.

цIин|д-ала (-ლო, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდმ.* განახლება (ახლდება).

цIин|д-ан (-დო, -дира, -дина, -дер|дийр ду) *გრდმ.* განახლება (ახლებს).

цIовза (цIევза, цIევзира, цIევзина) *გრდუვ.* 1. წივილი (წივის), წრიბინი, ჭყვილი; 2. ჭრი-ლი.

цIога დ, დ (-ნან, -нна, -ნᄋ, -ნѣ; -рчий) კუდი.

цIогIа დ, დ (-ნან, -нна, -ნᄋ, -ნѣ; -наш) ყვირი-ლი.

цIᄋка ი, ი (-ნან, -нна, -ნᄋ, -ნѣ; -рчий) 1. ტყა-ვი; 2. ბეწვეული; цIᄋкъан цIᄋка ვეფხვის ტყა-ვი.

цIᄋкъ დ, დ (цIᄋкъан, цIᄋкъანა, цIᄋкъᄋ, цIᄋкъѣ; цIᄋкъаш) ვეფხვი

цIоналла *ობ.* цIანᄋ.

цIоцкъам დ, დ (-ან, -на, -ᄋ, -ѣ; -аш) წარბი.

цIᄋ ვ (-ნან, -цIუნна, -ნᄋ, -ნѣ) ღვთაება; ქურუმი.

Ч

ча¹ დ, დ (чен, чена, ченᄋ, ченѣ; -ш) ბზე.

ча² ი, ი (чен, чена, ченᄋ|ჩანᄋ, ченѣ; черчий) დათვი.

ჩაიჩაილკხ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ტურა.
ჩაიჩარ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ღვიზო.
ჩაიჩაი ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბელი, *იხ*. ჩა² (ჩენ კორნი).
ჩაჩხე ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) *გრამაბ*. დაბოლოება, ფლექსია.
ჩაჩხ ი, ი (ჩოლხან, ჩოლხანა, ჩოლხბ, ჩოლხე; -აშ)
 1. გროვა; *კეხათი* ჩაჩხ ქალაღღების გროვა;
 2. ნაგავი, ხარახურა.
ჩაჩმ ბ, ბ (ჩბმან, ჩბმანა, ჩბმბ, ჩბმბე; ჩბმაშ) გემო.
ჩაჩნ ი, ი (ჩბნან, ჩენა, ჩბნბ, ჩბნბე; ჩბნაშ) მტვერი; ჩან *ჩაჩხა* ამტვერება (ამტვერებს).
ჩაჩნაჩ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბარტიო.
ჩაჩრა ი, ი (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) სპილენძის ტაშტი.
ჩაჩრაჩხ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) სხვენი, თა-
 ვანი.
ჩაჩაჩმზა *ხელს*. უგემური.
ჩაჩე ი, ი (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) უბე; ჩე დ-ოლა უბეში ჩადება.
ჩაჩეჩხ *ნაწილ*. -ში, გამჭოლი.
ჩაჩეჩხ- *ზმნისწინი, გამოხატავს მოძრაობას რაიმის გაკეთით, გადაღობით; გამჭოლი მოძრაობა; ხილ* უნაჩხ ჩეჩხბელირა ტყვია ფიცარში გავი-
 და.
ჩაჩეჩხაჩხ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ბალახის (ჩაღის) ღერი.
ჩაჩეჩმა დ, დ (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) ხის კასრი, კოდი.
ჩაჩეჩხა 1. *ხელს*. 1. სწრაფი, ჩქარი, მარდი; ჩეჩხა ბბლარ მარდი სიარული; 2. *გადაბ*. ფიცხი; ჩეჩხა *სტაგ* ფიცხი ადამიანი; 2. *ზმნს*. სწრაფად, მარდად, ჩქარა.
ჩაჩეჩხბ *ზმნს*. სწრაფად, ჩქარა, მალე.
ჩაჩეჩხბ (ჩეჩხა-დ-ო, ჩეჩხაჩრა, ჩეჩხაჩრა) *გრამბ* ლან-
 დღვა (ლანდღავს ხოლმე), ტუქსვა.
ჩაჩილა ბ, ბ (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) აბრეშუ-
 ბი.
ჩაჩიმ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ფერფლი; 2. ფიფქი.
ჩაჩიმგოსურგ ი საფერფლე.
ჩაჩინტ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) მეჭეჭი.
ჩაჩირკხ ბ, ბ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ლამფა, კვა-
 რი; ჩირკხ ლატბ სანთლის ანთება.
ჩაჩიჩ ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე) ქერტილი.
ჩაჩკორ დ, დ (ჩკორან, ჩკორანა, ჩკორბ, ჩკორბე; ჩკორბნაშ) 1. კანი (*ადამიანისა*); 2. ფენა, შრე; ლატან ჩკორ მიწის ფენა; 3. გარსი, კილი, ჩენხო, ქერტილი.

ჩაჩკურგ ი, ი (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) თვალი, ბორბალი.
ჩაჩო ბ, ბ (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) ბეჭედი, თმა.
ჩაჩოვ ი, ი (ჩევენან, ჩევენა. ჩევენბ, ჩევენბე; ჩევენაშ) ჭრილობა, იარა.
ჩაჩოვხბ (ჩოვხა-დ-ო, ჩოვხაჩრა, ჩოვხაჩრა) *გრამბ* ლატუქსვა (ტუქსავს).
ჩაჩოლა *ხელს*. ნაცრისფერი, რუხი, ლევა; ჩოლა *ჩუი* რუხი ფაფახი.
ჩაჩოლხე, -ნიგ *ხელს*. რთული.
ჩაჩომბე, -ნიგ *ხელს*. გემრიელი.
ჩაჩოპა ი, ი (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) ქაფი.
ჩაჩორჩა ი, ი (-ინ, -ინა, -ინბ, -ინბე; -ინაშ) სუპი; ბულიონი, შეჭამანდი.
ჩაჩოტ ი, ი (ჩბტან, ჩბტანა, ჩბტბ, ჩბტბე; ჩბტაშ) 1. ანგარიში (*ლოკუმენტი*); 2. საანგარი-
 შე; *ჩოტ* ბბხა საანგარიშოზე დათვლა, ანგარიში.
ჩაჩოხე *თანდ*. -ში; *ჩა* ჩოხე ოთახში; *ჩი* ჩოხე წყალში; *კლასა* ჩოხე ლატაშ *ზეზაგაშ* დუ კლასში ყვავილები დგას.
ჩაჩოხე- *ზმნისწინი, გამოხატავს რაიმეში ყოფნას, მდებარეობას; მაგ.:* ჩოხე *ჩა* რაღაცაში (*რაიმეში*) არის, იმყოფება.
ჩაჩბე ი, ი (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) შიგა ნაწილი.
ჩაჩბილაჩა დ, დ (-ინ, -ინა, -ინბ, -ინბე; -ინაშ) ქაფ-
 ქირი.
ჩაჩბეჩხარა 1. *ხელს*. შინაგანი, შიგა, შიდა, ში-
 ნა, შიგნითა; 2. *ზმნს*. შიგნით, შიგ.
ჩაჩუ *თანდებულო, რომელიც წინამავალ სახელთან გამოხატავს მოძრაობას გარედან შიგნით ან ხე-
 მოდან ქვემოთ:* -ში; *ჩა* ჩუ ოთახში; *ჩი* ჩუ წყალში.
ჩაჩუ- *ზმნისწინი, გამოხატავს მოძრაობას რაიმეში:* შე-
 შემო-, ჩა-, ჩამო-; *ჩუ*ვახა შესვლა; *ჩუ*თასა ჩაგდება.
ჩაჩუდა ი, ი (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) ხორცი-
 ანი კვერი, ხორციანი ქადა.
ჩაჩუპარა, *ჩუ*პარნიგ *ხელს*. 1. ჩოფურა, ნაყვავი-
 ლარი, დაკენკილი; 2. ჭრელი, ჭროლა, ხაღე-
 ბიანი (*ფრინველი, პირუტყვი*); *ჩუ*პარბ, *ჩუ*პარბნიგ ოღნავ ჩოფურა.
ჩაჩურტ დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) საფლაგის ქვა; *ჩურტ* ბბჩა საფლაგის ქვის დაღმა.
ჩაჩუჩა ბ, ბ (-ინ, -ინა, -ინბ, -ინბე; -ინი) ბატკანი (*პირველ გაპარსვამდე*).
ჩაჩუხულა *თანდ*. გამჭოლი, -ში, -ზე; *ჩა* ჩუხულა ჩეჩხაჩა ოთახზე გავლა.
ჩაჩუჩარი ი, ი (-ან, -ანა, -ანბ, -ანბე; -ანაშ) ჩახ-
 ჩქერი.

чуййна д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე) თუჯი; чуййна лāлō თუჯის დნობა.

чуйппалг й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ბატი-ბუტი; 2. კობი.

чурა¹ ზედს. შინაგანი, შიგა, შიდა, შინა, შიგნითა.

чурა² თანდ. -დან; ძაა чурა ოთახიდან.

чурა³ ზმნისწინი, გამოხატავს მოქმედების მიმართულებას შიგნიდან გარეთ: გა-, გამო-; чурა-д-āლა გრდუვ, სუბ. მხ. ღრძობა (იღრძობა), ამოვარდნა;

чурк й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) კოლო.

чхар б, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ყორე; 2. ლოდი.

ЧИ

ჩა̄ბა й, й (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) 1. ნაწნავი, დაღალი; 2. თოკი.

ჩა̄გა (чIгIу, чIгIრა, чIагIна) გრდმ. დახურვა (ხურავს), დაკეცვა; нeI чIагIа კარის დაკეცვა.

ჩა̄გა-д-āლა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლур) გრდუვ. 1. გამაგრება (მაგრდება), განმტკიცება; 2. დამკვიდრება.

ჩა̄გა-д-āნ (-დო, -დირა, -дина) გრდმ. 1. გამაგრება (ამაგრებს), დამაგრება, დამკვიდრება, განმტკიცება; 2. მოჭერა; 3. დამტკიცება.

ჩა̄ჯ й, й (чIожан, чIожана, чIожб, чIожб̄; -აშ) ხეობა, ვიწრობი.

ჩა̄ნა-д-āккха (-დოკкху, -დაьккхира, -დაьккхина) განადგურება (ანადგურებს).

ჩა̄ნბ й, й (-ნან, чIāнонна, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) საუბ. პურეული (რომელიც შემოტანულია ბარიდან მოაში).

ჩა̄პა, -ниг ზედს. ბრტყელი, სწორი (მაგ. ზეგანი).

ჩა̄პა-д-āლა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლურ) გრდუვ. გაბრტყელება (ბრტყელდება).

ჩა̄პა-д-āნ (-დო, -დირა, -дина, -дер-დიыр ду) გრდმ. გაბრტყელება (აბრტყელებს)

ჩა̄პაлам б, д (-ლāმანან, -ლāმანна, -ლāმანб, -ლāმანб̄; -ლაьმნაშ) ზეგანი.

ჩა̄რა б, д (чIēран, чIēрана, чIēрб, чIēрб̄; чIēрий) თევზი.

ჩა̄რა б, б (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) საკეტი, კლიტი.

ჩა̄რაрдиг д, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) მერცხალი.

ჩენიგ й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ნიკაპი; 2. კვირტი, ყლორტი.

ჩა̄ნაлг д, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ქადა (კარტოვილის ან ხაჭოს სართავიანი ეროვნული საჭმელი).

ჩა̄რაйльцург й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ყანხა; 2. მეთევზე, მებაღური.

ჩა̄რაх й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) პატარა აივანი საბრძოლო კოშკი.

ჩა̄რა¹ д, д (-ნან, -ნანა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) მტირა-ლა.

ჩა̄რა² (чIēIа, чIийIира, чIēIна) გრდუვ. სლუკუნი (სლუკუნებს); бер чIēIа ბავშვი სლუკუნებს.

ჩა̄რაгIа й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) დიდგული.

ჩა̄რა й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) მესისხლეობა, სისხლის აღება; чIир бкха შურისძიება.

ჩა̄რაхб в, й; б (-ჩუნ, -ჩუნна, -чб, -чუьнга; чIирхой) შურისმაძიებელი, შურისმგებელი.

ჩა̄რაIа ზედს. მაგარი, ძლიერი.

ჩა̄რაIаIла й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე) სიმაგრე, სიმყარე, სისაღე.

ჩა̄რაд д, д (-ინ, -ინა, -ანб, -ანб̄; -ანაშ) დუქარდი (სპეციალური მაკრატელი ცხვრის საპარსად).

ჩა̄რაг й, й (чIагаран, чIагарна, чIагарб, чIагарб̄; чIагарш) 1. ბეჭელი; 2. საყურე; 3. რგოლი (ჯაჭვის და მისთ).

ჩა̄რაм б, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. კვარი, ბიჭონი; чIурам-чиркх სანთელი. 2. ჩვარი, ძონძი.

Ш

შა¹ б, б (шен, -ანა, -ნბ, -ნბე; -შ) ყიბული; ша бан გაყინვა.

შა² й, й (шен, шена, шенб, шенб̄; шенаш) მტკაველი.

შა ნაცვ. თვითონ, თვით, მარტო; шā დ-აკкха გამოყოფა, გამოცალკეება; шā дāლა გამოყოფა, ცალკე გასვლა.

შაг-д-āლა (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლურ) გრდუვ. გაღიზიანება (ღიზიანდება), გაგულისება, გახელება, გაბრაზება; გაუხეშება.

შა¹ б, д (шедан, шедана, шедб, шедб̄; шеддаш) 1. კვანძი, ნასკვი; 2. მარყუი, ყულფი; шад бан გაკვანძვა; шад баста კვანძის გასხნა; 3. როკი, ნუერი.

შა² й, й (шēдан, шēдана, шēдб, шēдб̄; шодмаш) შოლტი, მათრახი; шад етта გა-შოლტვა, გამათრახება.

шайн *ნაცვ.* თავისი.

шайтIа დ, დ (-ნან, -ნა, -ნა, -ნა, -ნა; -ნა) ეშმაკი, შაიტანი.

шайх ვ, ი; ბ (-ან, -ანა, -ა, -ა; -ა) შიხი.

шал დ, დ (შოლან, შოლანა, შოლ, შოლ; შელაშ) შალის ქსოვილი.

шала *ზედს.* გაორკეცებული, გაორმაგებული.

шалха 1. *ზედს.* ორმაგი; 2. *ზმნს.* ორმაგად, ორჯერ უფრო.

шангал ი, ი (-ან, -ანა, -ა, -ა; -ა) გარგარი.

шар დ, დ (შერან, შერანა, შერ, შერ; შერაშ) დო.

шарбал ი, ი (-ან, -ანა, -ა, -ა; -ა) შარვალი.

шар|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლур) *გრდუვ.* გასწორება (სწორდება), მოსწორება, გაპრი-ალება.

шар|д-ан (-დ-ო, -დირა, -дина, -დერ|დირ ду) *გრდმ.* მოსწორება (ასწორებს), გასწორება, გაპრი-ალება.

шарша (шерша, шершира, шершина) *გრდუვ.* გასრიალება (სრიალდება), დასხლტომა, და-ცურება.

шар-шарахь *ზმნს.* ეოველწლიურად.

шаршү ი, ი (-ან, -ანა, -ანა, -ანა; -ანა) 1. სუფრა; 2. ზეწარი.

шаткьIа ბ, დ (-ინ, -ინა, -ინა, -ინა; -ინა) დე-ლოფადა, თრითინა, სინდიოფადა. იხ. Шейококхург.

шā-шā (шēн-шēн, шēна-шēна, шā-шā, шēга-шēга; шāш-шāш) *ნაცვ.* ცალ-ცალკე.

шāлта ი, ი (-ნან, -ნა, -ნა, -ნა; -ნა) ხან-ჯალი, სატეკარი.

шāш *უკუქც.* *ნაცვ.* მორე და მესამე პირისა: თვითონ (მრ. რ.).

шēгара *ზმნს.* თავისი მხრიდან, თავისგან.

шеггара *ზმნს.* დამოუკიდებლად.

шēдаг ი, ი (-ან, -ანა, -ანა, -ანა; -ანა) საღამური.

шек *ზმნს.* ეჭვით, საეჭვოდ.

шēкар დ, დ (-ან, -ანა, -ანა, -ანა; -ანა) შაქარი; *шēкардуьллург* *მოდ.* საშაქრე.

шек|д-аккха (-დოკხუ, -დაკხირა, -დაკხინა) *გრდმ.*, *ობ. მხ.* დაეჭვება (აეჭვებს), ეჭვის გამოწვევა.

шек|д-āла (-დოლუ, -დელირა, -დალლა, -დაერ|დერ ду) *გრდუვ.*, *სუბ. მხ.* დაეჭვება (ეჭვდება), ეჭვის შეტანა, ეჭვის შეპარვა.

шēкō ი, ი (-ნან, -ნა, -ნა, -ნა; -ნა) ეჭვი, გუშანი; шēкō йōцуш *უეჭველად.*

шēкōйōцуш *აბსოლ.* უეჭველად, უდავოდ, უსათუოდ.

шēкьа დ, დ (-ნან, -ნა, -ნა, -ნა; -ნა) მელანი.

шел|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла) *გრდუვ.* 1. გა-ცივება (ცივდება), გაგრილება, აცივება; āрахь шельелла *გარეთ* აცივდა; 2. გაყინვა, დაზრო-ბა.

шел|д-ан (-დ-ო, -დირა, -дина, -დერ|დირ ду) *გრდმ.* გაცივება (აცივებს), გაგრილება.

шēлō ი, ი (-ნან, шēлонна, -ნა, -ნა; -ნა) სი-ცივე, სუსხი.

шēн *ნაცვ.* თავისი, თვისი.

шēн-лаамехь *ზმნს.* 1. დამოუკიდებლად; 2. თვითნებურად.

шенна *ნაცვ.* საკუთრად თავისთვის.

шēн-хенахь *ზმნს.* დროულად, დროზე, თავის დროზე, დროით.

шēра 1. *ზედს.* გლუვი, სწორი; 2. *ზმნს.* სწო-რად, თანაბრად, კარგად.

шеран *ზედს.* წლისა, წლიური; шеран коьртехь *წლის დასაწყისში.*

шерша (шерша, ширшира, ширшина) *გრდუვ.* სრიალი (სრიალებს ხოლმე).

шершō (шерша-დ-ო, шершийра, шершийна) *გრდმ.* სრიალი (ასრიალებს).

шет ი, ი (-ან, -ანა, -ანა, -ანა; -ანა) ფურთხი.

ший а *რიცხვ.* ორივე.

шийла 1. *ზედს.* ცივი; шийла Iа *ცივი ზამთა-რი;* āрахь шийла ю *გარეთ* ცივი; 2. *ზმნს.* ცი-ვად, გულგრილად.

шийтга *რიცხვ.* თორმეტი.

шимма, шиммō *რიცხვ.*, *ერვ.* ორმა, ორივე.

шин ბ, დ (-ან, -ანა, -ანა, -ანა; -ანა) ცური, ჯი-ქანი.

шинабесан, -иг *ზედს.* ორფერი, ორფეროვანი.

шинабеттан, -иг *ზედს.* ორი თვისა, ორთვი-ანი.

шинара¹ დ, დ (-ინ, -ინა, -ინა, -ინა; -ინა) დეკეული.

шинара² ი, ი (-ინ, -ინა, -ინა, -ინა; -ინა) სამშაბათი; шинарин де *სამშაბათი* დღე.

шинасохьтан, -иг *ზედს.* ორსაათიანი, ორი საათისა.

шира *ზედს.* ძველი; დრომოჭმული.

шир|д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელла, -ლურ) *გრდუვ.* დაძველება, გაცვეთა.

шир|д-ан (-დ-ო, -დირა, -дина, -დერ|დირ ду) *გრდმ.* ცვეთა (ცვეთს).

шичIа ვ, ი; ბ (-ინ, -ინა, -ინა, -ინა; -ინა) ბიძაშვი-ლი, მამიდაშვილი, დეიდაშვილი.

шича-маьхчIа ვ, ი; ბ (-ინ, -ინა, -ინა, -ინა; -ინა) *ერვ.* ნათესავები, ნათესაობა.

шишша *რიცხვ.* ორ-ორი, წყვილად, წყვილ-წყვილად.

შიქ (-ნან, -ნა, -მმბ, -ნა) *რიცხვ.* ორი; ший-ах ორნახევარი.

школѧ й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) სკოლა.

шо¹ დ, დ (шеран, шарна, шерд, шерѧ; шераш) წელიწადი, წელი; тедѧгу шо მომავალი წელი; даханчу шарахь შარშან; шо хьалха (*ერთი*) წლის წინათ; керлачу шарца! გილოცავთ ახალ წელს! тѧкхѧчуш ду керла шо ახლოვდება ახალი წელი.

шо² (-ნიშ) ჯიხვი (დედალი). *იხ.* хьех.

шѧ в, й; б (-ჩუნ, -ჩუნა, -ჩბ, -ჩუნა; шой) ფშაველი (*ფშავის მკვიდრი*).

шовда დ, დ (-ნან, -ნა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) წყარო.

шовзткъа *რიცხვ.* ორმოცი.

шовкъ й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) 1. *რელიგ.* ექსტაზი, გახელება; 2. აზარტი, აღფრთოვანება.

шѧ ზღბ. 1. სორკლიანი, მქისე; 2. გადატვიცი, ფხუკიანი.

шозза *რიცხვ.* ორჯერ; шозза ший- дий ორჯერ ორი-ოთხი.

шозлагѧ, шозлагѧниг *რიცხვ.* მეორეჯერ, მეორედ.

шок й, й (шакаран, шакарна, шакарб, шакарѧ; шакарш) 1. სასტვენი; 2. სტვენი; шок тѧხა სტვენი (უსტვენი).

шѧкъали й, й (-ნ, -ნა, -ნბ, -ნა; шѧкъалеш) ტყვია.

шолѧ *რიცხვ.* მეორე; шолѧ шо მეორე წელი; шолѧ делахь მეორეც, მეორეცაა და.

шоралла й 1. ზღბ. სიგანე, განი; სიფართოვე, სიგანიერე; 2. ზმნ. სიგანეზე.

шор|-д-ала (-ლო, -დ-ელირა, -დ-ელა, -ლურ) *გრძეუ.* გაგანიერება (განივრდება), გაფართოება.

шор|-д-ан (-დ-ო, -დირა, -дина, -დერ) *გრძმ.* გაგანიერება (აგანიერება), გაფართოება.

шорта 1. ზღბ. გაშლილი, თავისუფალი; უხვი, სავსე, ბარაქიანი; 2. ზმნ. ნელა, ნელნელა, ფრთხილად; კარგა ბლომად, საკმაოდ.

шортѧ й, й (-ნან, шортонна, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) 1. ფართო, გაშლილი, სივრცე; 2. სიუხვე, ბარაქა, დოვლათი.

шоршал й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) შაშვი.

шот й, й (шѧтан, шѧтана, шѧтб, шѧтѧ; шѧташ) შაბათი.

шѧчан, -ниг ზღბ. ისლისა; *იხ.* шач.

шѧккари й, й (-ნ, -ანა, -ნბ, -ნა; шѧккаresh) შველი; *იხ.* лѧ

шу (шун, шуна, аша, шуйга) *ნაცვ.* თქვენ.

шѧ б, д (-ნან, шუნна, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) 1. ბორცვი, გორაკი; მაღლობი; ნაპირი; 2. *საუბ.* მიჯნა, ზღვარი; 3. ფლატე.

шун¹ დ, დ (шуйнан, шуйнна, шуйнб, шуйнѧ; шаннаш) სამფეხა პატარა მაგიდა; სუფრა.

шун² *ნაცვ.* თქვენი.

шурѧ й, й (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; шуреш) რძე.

шуйრა, -ниг ზღბ. ფართო, განიერი, გაშლილი; тѧй дѧха а, шуйра а ду ხიდი გრძელი და განიერი არის.

шуйрѧ, -ниг ზღბ. ოდნავ განიერი, ოდნავ ფართო.

шуйши *რიცხვ.* (თქვენ) ორნი.

Ә

эвла й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) აული, სოფელი; эвлахь სოფელში; эвлара, эвларниг ზღბ. სოფლისა, სასოფლო.

эвхъаза 1. ზღბ. თავისუფალი, ბუნებრივი, ზრდილობიანი; 2. ზმნ. თავისუფლად, ბუნებრივად, თავაზიანად, ზრდილობიანად.

эвхъз|-д-ѧла (-дѧлу, -дѧლირა, -давლა, -давр|-дер ду) *გრძეუ.* *სუბ. მხ.* უბოდიშოდ მოქცევა (იქცევა), მოურიდებლად მოქცევა.

эвхъз|-д-ийла (-дуйлу, -დილირა, -დიлла) *გრძეუ.* უბოდიშოდ მოქცევა (იქცევა ხოლმე), მოურიდებლად მოქცევა.

ѧѧ (дѧгу, ийѧира, ийѧина) *გრძეუ.* წახსებება (ენხუბება).

ѧ|-д-ан (-დ-ო, -დირა, -дина) *გრძმ.* შერევა (ურევს), ერთმანეთში არევა.

эзар (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -აშ) *რიცხვ.* ათასი.

эккха (оьккху, иккхира, иккхина) *გრძეუ.* 1. გადახტომა (ხტება), ახტომა, ჩახტომა; 2. გასკდომა.

эккхѧ (эккха-д-ო, эккхийра, эккхийна) *გრძმ.* 1. გაგდება (აგდება); 2. გადენა (დენის).

ѧкха დ, დ (-ანა, -ანა, -ნბ, -ნბ; ѧкхарой) მხეცი, ნადირი.

ѧкъа й, й (-ნან, -ანა, -ნბ, -ნბ; -ნაშ) *საუბ.* ფიქალი.

ѧлѧ в, б (-ან, -ანა, -ბ, -ბ; -ი) ბატონი, თავადი; მთავარი.

эладитѧ დ, დ (-ინ, -ინა, -ანბ, -ანბ; -ანაშ) შარი, საშარო საქმე, ჭორი.

эладитанѧ, -ниг ზღბ. შარიანი, საშარო.

ѧладитанчѧ в, й; б (-ინ, -ინა, -ბ, -ბ; -აშ) შარისთავი; ჭორიკანა.

ѧлан ზღბ. ბატონისა; თავადური; ѧлан йѧ თავადის ასული.

Элашха *ზმზს.* თავადურად.
элп დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ასო.
эмкал й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) აქლემი.
Эн (ბ, იყრა, იყრა) *გრდუვ.* შერევა (ორევა), შერევა, გარევა, არევა.
эппаз დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) აბაზი, აბაზი-ანი.
эргIада *ზედს.* თავაწყვეტილი, თავდაუჭერელი, აულაგმავი; **эргIадалла** й თავდაუჭერლობა, აღვირახსნილობა.
эргIად-д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მზ.* აღშფოთება (აღაშფოთება), აღელვება.
эргIად-д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრდუვ, სუბ. მზ.* აღშფოთება (შფოთდება), განრისხება.
эрз ბ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ლერწამი.
эркō й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ცუდი დამოკიდებულება, ცუდი განწყობილება.
эрмалō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чунга; эрмалой) სომეხი; **эрмалошха** *ზმზს.* სომხურად.
эрна *ზმზს.* ამად, ტყუილად, ტყუილუბრად.
эрча|д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхина) *გრდმ, ობ. მზ.* დამახინჯება (ამახინჯება).
эрча|д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дер ду) *გრდუვ, სუბ. მზ.* დაუშნობა (უშნოვდება).
ЭсIа დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -იი) ხბო.
эсала *ზედს.* თავმდაბალი, მორიდებული, წყნარი, თვინიერი.
эскар დ, დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -შ) ჯარი, არმი; **эскархō** არმიელი.
эткIа й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ჩექმა, წაღა.
этIа, -рг *მძლ.* 1. დაპობილი; 2. გაწყვეტილი, დაგლეჯილი.
ЭтIа (ЭтIа, იყრა, **этIа**) *გრდუვ.* 1. დახევა (იხევა), დაგლეჯა; 2. გასკდობა, გახეთქა.
ЭтIийна, -рг *მძლ.* გაჭრილი, დაფხრეწილი, დაფლეთილი.
этIō (ЭтIа-დ-ი, **ЭтIийრა, ЭтIийна**) *გრდმ.* 1. დაჭრა (ჭრის), დაფლეთა; 2. დაპობა, დახეთქა.
эха (ობხუ, იყრა, იყრა) სიარული (დადის ხოლმე), დენა.
эха- *როულ სიტყვათა პირველი ნაწილი, აღნიშნავს ნახევარს.*
Эханан *ზედს.* ნახევრისა.
Эхарг დ საიქიო
Эхасохьтан, -иг *ზედს.* ნახევარსაათიანი.
эхь დ (Эхьан, Эхьანა, Эхьō, Эхьē) სირცხვილი; შერცხვენა.

Эхьа (ბხუ, იყრა, **эхьна**) *გრდმ.* შეჩეხება (ახეხება).
Эхьē, -ниг *ზედს.* მორცხვი, მოკრძალებული, კლემამოსილი.
Эхьахетарг *მძლ.* ურცხვი, უსირცხვილო, უტიფარი.
Эца (ბцу, იყრა, **эцна**) *გრდმ.* 1. ადება (იღება), აყვანა; 2. მიღება; ხეში **Эца** სტუმრების მიღება; 3. ყიდვა.
эцига სწორედ იქ, იქით; **эцигара** სწორედ იქიდან.
Эчиг დ (-ან, -ანა, -ბ, -ბე) რკინა.
Эша (ბшу, იყრა, **эшна**) *გრდუვ.* 1. დაკლება (აკლია, არ ჰყოფნის); საჭიროება; 2. დამარცხება.
Эшарш й *იყრა-ის მრ. რიცხვის ფორმა:* სიმღერები, გალობა.
Эшō (Эша-დ-ი, **Эшийრა, Эшийна**) *გრდმ.* დაძლევა (სძლევა), გამარჯვება; დამარცხება, მორევა, ჯობნა.

Ю

***ю** *ობ. დუ.*
ю й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. სადგისი; 2. ნესტარი, ისარი.
***юза** (იუზა, იუზირა, იუზნა) *ობ. დ-უზა.*
***юзō** (იუზა-ი-ი, იუზირა, იუზინა) *ობ. დ-უზō.*
юккьē *ზმზს.* შუაში, შორის, ცენტრში.
юккьē *როული სიტყვის წინა ნაწილი, გამოხატავს რაიმის შუაში მოძრაობას, მყოფობას:* **юккьēгул|дала** *გრდუვ.*, **შუაში** შერევა (იჭრება); **юккьēгул|д-ან** *გრდმ.*, **შუაში** შერევა (იჭრება), თავის მოყრა, მოქუჩება.
юккьēრა, юккьēрниг *ზედს.* შუა, შუათანა; საშუალო.
юккьехула *ზმზს.* შუაში, შუაგულში; შორის.
юкь¹ й, й (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ტიხარი, ძვირ; 2. ინტერვალი; 3. შუაგული, შუა; 4. ცენტრი; 5. ანატ. წელი.
юкь² й, й (ოვყარან, **юкьარна, юкьარō, юкьარē; юкьარш**) ნაცარი.
юкьа (იუკუ, იუკირა, იუკინა) *ობ. დ-უკა.*
юкьа: *როული სიტყვის წინა ნაწილი, აქვს შემო- ზმნისწინთა ფუნქცია:* **юкьა|пехка** *გრდმ, ობ. მრ.* შერევა (რეკავს ხოლმე), შემორეკვა, შედენა; **შუაში** შერევა, შედაღვა; **юкьა|ბза** ხათრევა (ითრევა), შუაში შეყვანა.

юкxამეტტიგ й, й (-ან, -ნა, -ბ, -ბე; -აშ) 1. ურთიერთობა, ურთიერთდამოკიდებულება; 2. ცენტრი.

юкxარა ზვლ. საერთო, საზოგადო, საყოველთაო; ზოგადი.

юкxარალლა й საზოგადოება.

юкxარალლინ, -ნიგ ზვლ. საზოგადოებრივი.

юкxარლბ й, й (-ნან, юкxარლონა, -ნბ, -ნბე; -ნაშ) შუამავლობა, შუაკაცობა.

юкxახ|დ-აკкxა (-დოკкxუ, -დაккxირა, -დაккxინა) გრძმ, თბ. მბ. შეწყვეტინება (აწყვეტინებს).

юкx-юкxა ზმზ. დროდადრო, ხანდახან, ზოგჯერ.

***юкx|яლა** (-ლო, -ელირა, -ელლა) *ობ.* დ-უკx-დ-ალა.

***юкx|яნ** (-ი-ო, -ი-ირა, -ი-ინა) *ობ.* დ-უკx-დ-ან.

юрт й, й (юბრტან, юბრტანა, юბრტბ, юბრტბე; яრტაშ) სოფელი, აული.

***юса** (იუსუ, юბსირა, юბსინა) *ობ.* დ-უსა.

***юста** (იუსტუ, юბსტირა, юბსტინა) *ობ.* დ-უსტა.

***юстб** (იუსტა-ი-ო, юბსტირა, юბსტინა) *ობ.* დ-უსტბ.

***юткxა** *ობ.* დ-უტკxა.

***юткxა|ян** (-ი-ო, -ი-ირა, -ი-ინა) *ობ.* დ-უტკxა-დან.

***юткxб, -ნიგ** ზვლ., *ობ.* დ-უტკxბ.

***юург** 1. *ობ.* დ-უურგ; 2. საჭმელი; юург-მერგ საჭმელ-სასმელი.

***юх** й, й (юხან, юხანა, юხბ, юხბე; яххაშ) *ობ.* დ-უხ.

юха *ობ.* დ-უხა; юха ა კიდევ ერთხელ.

***юха** (იუხუ, юბხირა, юბხინა) *ობ.* დ-უხა.

***юха|ალა** *ობ.* დ-უხა|ალა.

***юха|არახ|ეца** *ობ.* დ-უხა|არახ|ეца.

***юха|დაгар|д-ан** (-დო, -დირა, -დინა, -დერ|დირду) *ობ.* დ-უხა-დ-აგარდან.

***юха|д-аккxа** (-დოკкxუ, -დაккxირა, -დაккxინა) *ობ.* დ-უხა-დ-აკкxა.

***юха-д-ала** *ობ.* დ-უხა-დ-ალა.

***юха-д-ала** *ობ.* დ-უხა-დ-ალა.

***юха-д-ан** *ობ.* დ-უხა-დ-ან.

***юха-д-ан** *ობ.* დ-უხა-დ-ან.

***юха-д-аха** *ობ.* დ-უხა-დ-აха.

***юха-д-аха** *ობ.* დ-უხა-დ-აха.

***юха-д-ахка** *ობ.* დ-უხა-დ-აхка.

***юха-д-сана, -рг** მიმღ. უკანდაბრუნებულო, მობრუნებულო.

***юха-д-ерза** *ობ.* დ-უხა-დ-ერза.

***юха-д-ерзб** *ობ.* დ-უხა-დ-ерзб.

***юха|д-етта** (-დეტა, -დითტირა, -დითტინა) გრძმ. უარყოფა (უარყოფს), უკუგდება, აცდენა, უარის თქმა (უარს ამბობს).

***юха-д-ēша** *ობ.* დ-უხა-დ-ēша.

***юха-д-ийла** *ობ.* დ-უხა-დ-ийла.

***юха-д-ила** *ობ.* დ-უხა-დ-ила.

***юха-д-илла** *ობ.* დ-უხა-დ-илла.

***юха-д-ита** *ობ.* დ-უხა-დ-ита.

***юха-д-итта** *ობ.* დ-უხა-დ-итта.

***юха-д-овла** *ობ.* დ-უხა-დ-овла.

***юха-д-бг|ург** ვიზც ან რაც ბრუნდება; ხურდა.

***юха-д-окха** *ობ.* დ-უხა-დ-окха.

***юха-д-уста** *ობ.* დ-უხა-დ-уста.

***юхай|иза** *ობ.* დ-უხა|иза.

***юхак|бгб** *ობ.* დ-უხაკ|бгб.

***юхак|холла** *ობ.* დ-უხაკ|холла.

***юхал|ара** *ობ.* დ-უხალ|ара.

***юхала|хка** *ობ.* დ-უხალა|хка.

***юхалел|ла** *ობ.* დ-უხალელ|ла.

***юхалел|ха** *ობ.* დ-უხალელ|ха.

***юхал|ера** *ობ.* დ-უხალ|ера.

***юхалел|хка** *ობ.* დ-უხალელ|хка.

***юхали|ста** *ობ.* დ-უხალი|ста.

***юхалов|за** *ობ.* დ-უხალოვ|за.

***юхалур|г** *ობ.* დ-უხალურ|г.

юханг|х|х|а ზმზ. პირიქით; უკუღმა, მეორე მხარეს.

***юхат|ега** *ობ.* დ-უხატ|ега.

***юхат|б|ха** *ობ.* დ-უხატ|б|ха.

***юхах|ар|жа** *ობ.* დ-უხახ|არ|жа.

***юхах|ат|та** *ობ.* დ-უხახ|ატ|та.

***юхах|ер|жа** *ობ.* დ-უხახ|ერ|жа.

***юхах|ет|та** *ობ.* დ-უხახ|ეტ|та.

***юхах|х|а-д-аккxа** *ობ.* დ-უხახ|х|ა-დ-აკкxა.

***юхах|х|а-д-ала** *ობ.* დ-უხახ|х|ა-დ-ალა.

***юхах|х|а-д-аха** *ობ.* დ-უხახ|х|ა-დ-აха.

***юхах|х|а-д-ийла** *ობ.* დ-უხახ|х|ა-დ-ийла.

***юхах|х|а-д-овла** *ობ.* დ-უხახ|х|ა-დ-овლა.

***юхах|х|а|жа** *ობ.* დ-უხახ|х|ა|жа.

юхах|х|ара ზვლ. 1. დაქინებულო, უდრეკი; 2. ჯიუტი, კერპი.

***юхах|х|е|жа** *ობ.* დ-უხახ|х|ე|жа.

***юхах|х|ий|за** *ობ.* დ-უხახ|х|ий|за.

***юхах|х|ий|зб** *ობ.* დ-უხახ|х|ий|зб.

***юхах|х|ий|са** *ობ.* დ-უხახ|х|ий|са.

***юхах|х|ов|за** *ობ.* დ-უხახ|х|ოვ|за.

***юхах|х|ов|зб** *ობ.* დ-უხახ|х|ოვ|зб.

***юяхъовса** *об.* დ-ухახъовსა.
 ***юхацалург** *об.* დ-ухацалург.
юхашара *ზმზს.* გაისად, მომაკადლ წელს.
 ***юхаккха** *об.* დ-ухაკкха.
 ***юх|й-ийла** (-юьуйлу, -й-ийлира, -й-ийлла) *об.* დ-ух-დ-ийლა.
 ***юх|й-овла** (-й-овлу, -евлира, -евлла) *об.* დ-ух-დ-овლა.
 ***юххē** *ზმზს.* ასლოს, მახლობლად, გვერდით.
 ***юххē-** *როული სიტყვის წინა ნაწილი, გამოსატავს რაიმესთან მიხედვებას:* юххē|д-āლა გრდუვ, გვერდით ამოდგომა (დგება, უდგება); юххē|д-āლō გრდმ, ახლოს მოყვანა (მოჰყავს), მიყვანა, მიხედვება, მოახლოება.
юххехь *ზმზს.* ასლოს, გვერდით.
 ***юхьяккха** (юх-й-оккху, юхьяккхира, юхьяккхина) *об.* დ-ух-დ-აკкха.
 ***юхьяāლა** (юх-й-ōლუ, юхьелира, юхьялла) *об.* დ-ух-д-āლა.
 ***юхьяāხა** (юх-й-ōხუ, юхьехира, юхьяхна) *об.* დ-ух-д-āხა.
юх-юххē *ზმზს.* ერთიმეორესთან, ერთიმეორის გვერდით.
 ***იūца** (იūцу, юйцира, юйцина) *об.* დ-ūца.
 ***იūца|яლა** (-ლო, -елира, -елла) *об.* დ-ūца-д-ალა.

Юь

***юьгург** *об.* დ-უьгург.
 ***юьззана** *об.* დ-უьззана.
 ***юьйла|яლა** *об.* დ-უьйლა-д-ალა.
 ***юьйриг** *об.* დ-უьйриг.
 ***юьйш** *об.* დ-უьйш.
 ***юькъя** *об.* დ-უькъя.
 ***юькьō, -ниг** *ზედს. об.* დ-უькьō.
юьртара, юьртарниг *ზედს.* სოფლისა, სასოფლო.
юьрт|дā *ვ, ბ* სოფლის მამასახლისი.
юьртхō *ვ, й; ბ* თანასოფელი.
юьстаха 1. *ზედს.* განაპირა; 2. *ზმზს.* განაპირას, განზე.
юьстах|д-აკкха (-დოკкху, -დაккхира, -დაккхина) *გრდმ, ობ. მზ.* 1. განზე გაყვანა (გაჰყავს), გახმობა; 2. გაწვევა (ქწვევა), მიწვევა, ჩამოცილება.
юьстах|д-ალა (-დōლუ, -დეлира, -დაьлла, -даьр|д-ер ду) *გრდუვ, სუბ. მზ.* 1. განზე გახვლა (გაღოს), გოხს მიცემა; 2. გაწვევა, ჩამოცილება.

юьстах|д-āხა (-დōху, -დეхира, -даьхна) *გრდმ, ობ. მზ., განზე* გაყვანა (გაჰყავს), გახმობა, აცდენა, აშორება, გარიდება.
юьстах|д-ийла (-დუьйлу, -дийлира, -дийлла) *გრდუვ.* 1. განზე გადგომა (დგება ხოლმე), ჩამოცლა; 2. თავის არიდება, თავის შორს დაჭერა.
юьстах|д-овла (-დovლუ, -девлира, -девлла) *გრდუვ, სუბ. მზ., განზე* გადგომა (დგება).
юьххьēრა, -ниг *ზედს.* (და)საწყისი; დაწყებოთი; юьххьēრა дуьйна თავიდან.
юьхь¹ й, й (-ან, -ანა, -ō, -ē; яххьаш) 1. ბოლო; Гюжан юьхь ჯოხის ბოლო; 2. თავი (*მაგ., მდინარისა*).
юьхь² й, й (-ან, -ანა, -ō, -ē; яххьаш) სახე, პირისა; юьхь-куьг ხელპირი (*ზედმიწვებით: პირი-ხელი*).
юьхьенца *ზმზს.* თავდაპირველად, თავიდან, პირველად, უწინ.
юьхьенцара, юьхьенцарниг *ზედს.* პირველადი, დასაწყისი, დაწყებოთი.
юьхьиг й, й (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) ბოლო.
юьхь|лайლა й 1. პატრონება, ღირსება, სახელი; 2. წარმატება, ბედი, იღბალი.
юьхь|ēდა, -ниг *ზედს.* უნიათო, დონდლო, უნდილი; სუსტი ხასიათისა.
юьхьსибат д, д (-ან, -ანა, -ō, -ē; -აშ) სახე, იერი, გარეგნობა.
юьхь|აьржо й, й (-ან, -ანა, -ნō, -ნē; -ნაშ) შერცხვება, სირცხვილი, თავის მოჭრა.

Я

я *კავშ.* ან, ან...ან; кхāна я лама ხვალ ან ზევ; ან ხვალ, ან ზევ; иза я важа ის ან ის; ან ერთი, ან მეორე.
 ***яа** (й-ou, й-и-ира, й-иъна, юур || юур ю) *об.* დ-aa.
яах|ума й, й (-ან, -ანა, -ნō, -ნē; -ნაშ) საკვები, საზრდო.
 ***яга** (й-ōгу, ēгира, егна) *об.* დ-āга.
 ***ягар|ъян** (-й-o, -й-ира, -й-ина) *об.* დ-агар-д-ან.
 ***ягийна, -рг** *მოდვ. об.* დ-āгийна.
 ***ягō** (яга-й-o, ягийра, ягийна) *об.* დ-āгō.
ягорг й (-ან, -ანა, -ō, -ē) სათბობი, საწვავი.
 ***яда** (й-odu, едира, едда) *об.* დ-ada.
 ***ядō** (яда-й-o, ядийра, ядийна) *об.* დ-adō.
 ***яжа** (ēжа, ēжира, яьжна) *об.* дāжа.
 ***яжō** (яжа-й-o, яжийра, яжийна) *об.* დ-āжō.

***яза** (й-ōзу, ēзира, язна) *об.* д-āза.
 ***яз|д-ан** (-д-о, -дира, -дина) *გრდმ.* 1. წვერა (წვერს), დაწვერა; 2. აღწვერა.
яздархō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; яздархой) მწვერალო.
яздийриг *მოდლ., ვიხვ ან რაც წერს;* მწვერალო.
яздинарг *მოდლ.* 1. დამწვერა; 2. დაწვერილო.
 ***язō** (яза-й-ო, язийра, язийна) *об.* д-āзō.
 ***яз|ьян** (-й-ო, -й-ира, -й-ина) *об.* დაздან.
яй б, д (ēн, ēна, ēнō, ēга; еш) ქვაბო.
 ***яйа** (й-ойу, яйъира, яйъина) *об.* д-айа.
 ***яйн** *об.* დ-айн¹.
 ***яйна, -рг** *об.* დ-айна.
 ***яй|ян** (-й-ო, -й-ира, -й-ина) *об.* დ-ай-დ-ან.
 ***яккха** (й-оккху, яккхира, яккхина) *об.* დ-აკкха.
 ***яккхий** *об.* დ-აკкхий.
 ***яккхий|ენ** (-й-ōფ, -й-ийრა, -й-ийна) *об.* დ-აკкхий-დ-ēн.
 ***яккхийრა, -ниг** *об.* დ-აკкхийრა.
 ***якха** (екха, екхира, екхна) *об.* დ-акха.
 ***якхō** (якха-й-ო, якхийრა, якхийна) *об.* დ-აკхō¹.
якхō й, й (-нан, якхонна. -нō, -ნē; -наш) *ორვა-ბობშო* ცხობების არარსებობა, გამოფიქვა.
 ***якья|яла** (-ლო, -елира, -елла) *об.* დ-აკья-დ-ალა.
 ***якьō** (якья-й-ო, якьийრა, якьийна, якьор) *об.* დ-აკьō.
ял¹ й, й (йōлан, йōлана, йōлō, йōლē; ēлаш) 1. გადასახადო; 2. დახმარებო, პროცენტო
ял² й (йōлан, йōлана, йōлō, йōლē) შუკვა, შუკვათო.
 ***яла¹** (ლა, елира, елла, лер|ийр ю) *об.* დ-ალა¹.
 ***яла²** (ლო, елира, елла, лур) *об.* დ-ალა².
 ***яла** (йōлу, ēлира, яялла, ярь|яр ю) *об.* დ-āლა.
ял|г|უ д, д (-н, -на, -нō, -га; -ш) ტაფა.
 ***ялла** (й-оллу, яялира, яялина) *об.* დ-алла².
 ***яллалц** *об.* დ-аллалц^{1,2}.
 ***яллō** (ялла-й-ო, яяლირა, яяლიна) *об.* დ-аллō.
 ***ялō¹** *об.* დ-āლო.
 ***ялō²** (ялайо, яяლირა, яяლიна) *об.* დ-āлō.
ялсамани й (-н, -на, -нō, -га) *რელიგ.* სამოთხე.
ял|га д, д (-ин, -ина, -ō, -ē; -ш) პური, ხორბალო; ялта дēн ხორბლის თესვა; ялта чудерзō პურის, ხორბლის აღება.
ялх (-ანან, -ანна, -ამмō, -ანга) *როცხვ.* ექვსო; ялхē ა ექვსოვ; ялх-ялх ექვს-ექვსო.
ялхаммō *როცხვ.* ექვსმა, ექვსოვ; *об.* ялх.
ялхитга *როცხვ.* თექვსმეტი.
 ***ялхō¹** (ялха-й-ო, ялхийრა, ялхийна) *об.* დალхō.

ялхō² в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; ялхой) 1. მოჯამბორე; 2. მსახური.
ямартлō й, й (-нан, ямартлонна, -нō, -ნē; -наш) ვერავობა, დაღატი; 2. უსინდისობა, უნამუსობა.
ямартлонца *ზმბს.* ვერაგულად.
ямартхō в, й; б (-чун, -чунна, -чō, -чуьнга; ямартхой) მოღალატე.
 ***ян** (й-ო, й-ира, й-ина, ер|й-ийр ю) *об.* დ-ან.
 ***ян¹** (й-ōг|у, еара, еана) *об.* დ-āн¹.
 ***ян²** (яхъа, еара, еана) *об.* დ-āн².
 ***ян³** (й-ов, яйра, яйна, й-овр ю) *об.* дāн³.
 ***ян⁴** (აწმყ. არა აქვს, яйра, яйна) *об.* დ-āн⁴.
 ***яō** (ია-й-ო, яийრა, яийна) *об.* დ-аō.
яппарийн, -ниг *ზეფ.* გაკიცხვისა, საყვედუროსა; ბუზღუნისა, ბურტყუნისა.
япшарш ю *მხოლოდ მრ-შო* 1. გაკიცხვა, საყვედურო; 2. ბუზღუნი, ბურტყუნი, დრტვიზვა.
 ***яра** (й-ōру, ēрира, ēрина) *об.* დ-āრა.
яраш й შამბო, შამბნარი; მაღალი, მსხვილი სარეველა ბაღასო.
 ***яржа** (яржа, яржира, яржина) *об.* დ-არжа.
 ***яржō** (яржа-й-ო, яржийრა, яржийна) *об.* დ-არжō.
 ***ярста** (ерста, ерстира, ерстина) *об.* დ-არста.
 ***ярстō** (ярста-й-ო, ярстийრა, ярстийна) *об.* დ-არстō.
 ***ясса|яла** (-ლო, -елира, -елла) *об.* დ-ასა-დ-ალა.
 ***яссō** (ясса-й-ო, яссийრა, яссийна) *об.* დ-ასсō.
 ***яста** (й-осту, яьстира, яьстина) *об.* დ-ასта².
 ***ята** (ета, етира, етта) *об.* დ-ათა.
 ***ята** (й-ōту, ēтира, яьтта) *об.* დ-āთა.
 ***ятō** (ята-й-ო, ятийრა, ятийна) *об.* დ-ათō¹.
 ***ятта** (й-отту, етира, етина) *об.* დ-ატта.
 ***ят|га** (ēt|а, ēт|ира, яьт|а) *об.* დ-āt|ა.
 ***ят|г|ō** (ят|а-й-ო, ят|ийრა, ят|ийна) *об.* დ-āt|ō.
 ***яха¹** (й-ōду, яхара, яхна, г|ор | г|ур ю) *об.* დ-ახა¹.
 ***яха²** (еха, ехира, ехна) *об.* დ-ახა².
 ***яха¹** (ēха, ēхира, яьхна) *об.* დ-āха¹.
 ***яха²** (й-ōху, ēхира, яьхна) *об.* დ-āха².
 ***яхана|ян** (-й-ōг|у, -еара, -еана) *об.* დ-ახანა-დ-āн.
 ***яхка¹** (екха, екхира, екхина) *об.* დ-ახка².
 ***яхка²** (й-охку, екхира, екхина) *об.* დ-ახка².
 ***яхка³** (й-охку, яьхира, яьхина) *об.* დ-ახка^{4,5}.
 ***яхка⁴** (й-ōг|у, яьхира, яьхина) *об.* დ-ახка⁶.
 ***яхкō¹** (яхка-й-ო, яхийრა, яхийна) *об.* დ-ახкō¹.
 ***яхкō²** (яхка-й-ო, яхийრა, яхийна) *об.* დაхкō².
 ***яхō** (ია-й-ō, яхийრა, яхийна) *об.* დ-ახō.

***я̄х̄ō** *ob.* დ-āх̄ō.
 ***яххалц** *ob.* დ-аххалц.
 ***яхча** (ехча, ехчира, ехчина) *ob.* დ-ахча.
 ***яхча|яла** (-ло, -елира, -елла) *ob.* დ-ахча-д-ала.
 ***яхчō** (яхча-й-ō, яхчийра, яхчийна) *ob.* დ-ахчō.
 ***ях|ьяла** (-ло, -елира, -елла) *ob.* დ-ах-д-ала.
 ***ях|ьян** (-й-о, -й-ира, -й-ина) *ob.* დ-ах-д-ан.
яхь й, й (йохьан, йохьана, йохьō, йохьē;
 яхьаш) შეჯობრება, გაჯობრება, სიამაყე.
 ***яхьა¹** (яхьა, яхьыра, яхьына) *ob.* დ-ахьა¹.
 ***яхьა²** (хьო, яхьыра, яхьына, хьор|хьур ю) *ob.*
 დ-ахьა².
яхьалла й შეჯობრება, გაჯობრება.
 ***яхьō** (яхьა-й-о, яхьыйра, яхьыйна) *ob.* დ-ахьō.
яхьерг *ძოდ.* ის, რომელსაც უნდა სხვას
 (სხვებს) აჯობოს.
 ***яц** *ob.* დაц.
 ***яца** (й-ōцу, ēцира, яцна) *ob.* დ-āца.
 ***яцō** (яца-й-о, яцийра, яцийна) *ob.* დ-āцō.
 ***яц|ьяла** (-ло, -елира, -елла) *ob.* დ-აц-д-ала.
 ***яц|ьян** (-й-о, -й-ира, -й-ина, -ер-й-ийр ю) *ob.*
 დ-აц-д-ан.
яча (йōчу, ēчира. яचना) გაავდრება (ავდრდე-
 ბა).
 ***яша** (еша, ешира, ешна) *ob.* დ-аша.
 ***яша¹** (ēша, ēшира, яшна) *ob.* დ-āша¹.
 ***яша²** *ob.* დ-āша².
 ***яшō** (яша-й-о, яшийра, яшийна) *ob.* დ-აშō¹.
 ***яIа** (й-оIу, яьИра, яьIна) *ob.* დ-аIа.

ЯЬ

***ьяржина, -рг** *ob.* დ-აьржина.
яьIн|а й, й (-ин, -ина, -ō, -ē; -аш) კისერი.

I

Iа დ, დ (Iაьнан, Iაьнна, Iაьнō, Iაьнē; Iაьნаш)
 ზამთარი; Iа доьлла ზამთარი დადგა.
Iაба (Iēба, Iēбира, Iაьбна) *გრდ.* 1. დაკმაყოფილება (კმაყოფილდება), 2. გაძღობა, გა-
 უღენტა, გაჯერება.
Iაბбалц *ზმზ.* კარგა, ბლომად, საკმარისად,
 უხვად, გაძღობამდე, გასკდომამდე.
Iაბō (Iაба-д-ō, Iაбийра, Iაбийна) *გრდ.* 1. და-
 კმაყოფილება (აკმაყოფილებს); 2. გაძღობა,
 გაუღენტა, გაჯერება.
Iად დ, დ (Iōдан, Iōдана, Iōдō, Iōдē; Iēдаш)
 მშვილდი.

Iადō (Iაда-д-о, Iადийра, Iადийна) *გრდ.* 1. გაშე-
 შება (აშეშებს), გახევება.
Iად|ან (-Iа, -Iийра, -Iийна, -Iер-|Iийр ду) *გრდ.* 1.
 საქმის შეწვევტა (წყდება), დანშუება, დაწინა-
 რება, განხრება, გაუხრება, გარინდება.
Iაж ბ, დ (Iēжан, Iēжана, Iēжō, Iēжē; Iēжаш)
 ვაშლი.
Iაзап დ, დ (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) 1. ჩავერა; 2.
 ტანჯვა, წვალება.
Iაი *ზმზ.* ზამთარში, ზამთრობით.
Iაიг ბ, დ (-ан, -ана, -ō, -ē; -аш) კოეზი.
IაIам დ (-ан, -на, ო, -ē) ბუნება.
IაIамат¹ დ, დ (-ан, -на, -ō, -ē; -аш) სასწაული, სა-
 ოცრება, საკვირველება.
IაIамат² *ზმზ.* საოცრად.
IაIაშ|д-ан (-д-о, -дира, -дина) *გრდ.* 1. შენახ-
 ვა (ინახავს); მოვლა, პატრონობა; 2. მომარა-
 გება.
IაIაშō й, й (-нан, IაIაшонна, -нō, -нē; -наш)
 ნიშანი, მიზანი; *გადატ.* მიზანი, სამიხნე, ნი-
 შანი.
Iამ ბ, დ (Iōман, Iōмана, Iōмō, Iōмē; Iაьмнаш)
 ტბა, ტბორი, გუბე;
Iაма (Iēма, Iēмира, Iēмина) *გრდ.* სწავლა
 (სწავლობს), შესწავლა, ათვისება; მიხვევა.
Iამō (Iაма-д-о, Iამийра, Iამийна) *გრდ.* 1.
 სწავლება (ასწავლის); 2. შესწავლა (სწავ-
 ლობს).
Iან (Iа, Iира, Iина, Iер|Iийр ду) *გრდ.* მოსვენ-
 ნებით ყოფნა; Iან მეტიგ ადგილმდებარეობა;
 иза юьртахь Iаш ву ის სოფელში ცხოვრობს.
Iაна (Iēна, Iēнира, Iēнина) *გრდ.* ღერა (იღ-
 ვრება), გადაღერა.
Iანō (Iაна-д-ō, Iანийра, Iანийна) *გრდ.* 1. და-
 ღერა (ღერის); 2. დაბნევა (აბნევეს).
Iარби в, й; ბ (чун, -чунна, -чō, -чуьнга; -й)
 არაბი; Iარбашха არაბულად.
Iარж|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდ.*
 გაშავება (შავედება), ჩაშავება; 2. დაბნელება,
 დაღამება, ჩამოღამება.
Iარж|д-ан (-д-о, -дира, -дина) *გრდ.* 1. გაშავე-
 ბა (აშავებს), შავად შეღებვა; 2. დაბნელება,
 ჩამობნელება.
Iარжъялалē *ზმზ.* შებინდებამდე; სანამ შე-
 ბინდდება.
Iაса й, й (-нан, -нна, -нō, -нē;
 -наш) 1. კვერთხი; 2. არგანი; 3. ყავარჯენი.
Iასпар ბ, ბ (-ан, -на, -ō, -ē; -ш) *ორბ.* ჯაგლა-
 გი, ბეხრეკი.
Iატкя (Iაьткя, Iაьткьира, Iაьткьина) *გრდ.* 1.
 მობეზრება (ბეზრდება), მოყორტება; 2. გადა-
 ტანა (იტანს), ატანა.
Iატкьям ბ, ბ (-ан, -на, -ō, -ē;

-აშ) კირთი, ტვირთი, სიმძიმე.
Іаха (Іоху, Іаьхира, Іаьхна) *გრდუვ.* დაბდავლება (ბდავის).
Іахар б, д (-ან, -на, -ბ, -ბე; -იი) კრავი, ბატკა-ბი.
Іахка (Іохку, Іаьхкира, Іаьхкина) *გრდუვ.* სუბ მრ. ყრა (ყრია).
Іахкō (Іахка-დ-ო, Іахкийра, Іахкийна) *გრდმ.* ობ. მრ. დაბმულად ყოლა (ჰყავს).
ІаІа (ІаьІа, ІаьІира, ІаьІна) *გრდუვ.* შენახვა (ინახება), მოგროვება.
ІаІō (ІаІа-დ-ო, ІаІиыра, ІаІиына) *გრდმ.* შენახვა (ინახავს), გადანახვა.
Іаь й, й (-ნარან, -ნარна, -ნარō, -ნარē; -ნარш) ორთქლი; Іаьнарē დერა აორთქლება.
Іаьржа ზელს. შავი.
Іаьржō, -ниг ზელს. მოშავო, ოდნავ შავი.
ІаьІна, -рг *მოდ.* შენახული, დაზოგილი, გამოზოგილი.
Іēдал д, д (-ან, -на, -ბ, -ბე; -ш) 1. ხელისუფლება, ძალაუფლება; 2. კანონი; 3. ჩვეულება, მანერა.
Іēна (Іēна, Іиынира, Іиынина) დაღვრა (იდგრება ხოლმე).
Іēнō (Іēна-დ-ო, Іēнийра, Іēнийна) *გრდმ.* დაღვრა (ღვრის ხოლმე).
Іēха|д-ала (-ло, -д-елира, -д-елла, -лур) *გრდუვ.* მოტყუება (ტყუვდება), შეცდენა.
Іēхалу, -рг *მოდ.* მიმნდობი, მიმნდობელი, ადვილად დამჯერი, გულუბრყვილო.
Іēхō (Іēха-დ-ო, Іēхийра, Іēхийна) *გრდმ.* მოტყუება (ატყუებს), შეცდენა, თვალის ახვევა.
Іиыда (Іуьйду, Іиыдира, Іиыдина) *გრდმ.* გაწურვა (წურავს ხოლმე).
Іиыжа (Іиыжа, Іиыжира, Іиыжина) *გრდუვ.* წვა (ეწვის ხოლმე), შუშხვა, სუსხვა.
Іиыша (Іуьйшу, Іиышира, Іиышина) *გრდმ.* ღებვა (ღებავს ხოლმე), ცოხნა.
Іилла (Іуьллу, Іиллира, Іиллина) *გრდუვ.* სუბ. მხ. წოლა (წევს), დება; გდება (გდია, აგდია); лаяттахъ (маьлхехъ) ილლა მიწაზე (მზეზე) წოლა.
Іилма д, д (-ნან, -ნна, -ნō, -ნē; -ნаш) მეცნიერება.
Іилманч|а в, й; б (-ინ, -ინა, -ბ, -ბე; -აშ) მეცნიერი, სწავლული.
Іин д, д (-ან, -на, -ბ, -ბე; -Іаннаш) ხევი, უფსკრული.
Іиндаг|І д, д (-ან, -на, -ბ, -ბე; -აშ) ჩრდილი.

Іитта (Іуьтту, Іиттира, Іиттина) ჩხვლეტა (ჩხვლეტს ხოლმე), რტობა, ჩაცემა.
Іиттарш й *მხოლოდ მრ-ში* შარი, სავედური, მუნათი, დაცინვა.
Іовда (Іаьвда, Іаьвдира, Іаьвдина) 1. გაწურვა (წურავს), დაწურვა; 2. მოჭერა (უჭერს).
Іовдал в, й; б (-ან, -на, -ბ, -ბე; -ш) სულელი.
Іовдалалла й სისულელე, სიტუტუცე, უგუნურება.
Іовжа (Іаьвжа, Іаьвжира, Іаьвжина) *გრდუვ.* წვა (ეწვის), შუშხვა.
Іовжō (Іовжа-დ-ო, Іовжийра, Іовжийна) *გრდმ.* წვა (წევს), შუშხვა, სუსხვა.
Іовраш й *მხოლოდ მრ-ში* ღვარი, ნიაღვარი, ნაკადული; ღვარცოფი.
Іовша (Іовшу, Іаьвшира, Іаьвшина) *გრდმ.* დღებვა (ღებავს).
Іодика йойла ნახვამდის, კარგად ბრძანდებოდე(თ)!
Іōжалла й *რელიგ.* სიკვდილის ჟამი, აღსასრული.
Іора|д-аккха (-доккху, -даьккхира, -даьккхна) *გრდმ.* ობ. მხ. გამოჩენა (აჩენს), გამოქვავება, გამოაშკარავება.
Іора|д-āла (-дōлу, -дēлира, -даьлла, -даьр|дерду) *გრდუვ.* სუბ. მხ. გამოჩენა (ჩნდება), გამოაშკარავება, გამოვლენა, გამოქვავება.
Іотта (Іутту, Іоьттира, Іоьттина) *გრდმ.* ჩხვლეტა (ჩხვლეტს), ჩარტობა, ჩაცემა.
Іу в, й; б (Іуьнан, Іуьнна, Іуьнō, Іуьнē; -й) მწვემბი, მეჯოგე.
Іуналла д, თვალყურის დევნება, ზედამხედველობა; Іуналла дан მოვლა, პატრონობა.
Іункар ზმნს. თავდაყირა, ყირამალა, ყირაზე.
Іункар|лелха (-лелха, -лилхира, -лилхина) *გრდუვ.* ყირაზე გადასვლა (გადადის ხოლმე), ყირამალა გადასვლა.
Іуррē ზმნს. დილას, დილით, დილაზე.
Іуьйкьана ზმნს. აღიონზე, სისხამ დილით.
Іуьйкьē й, й (-ნან, Іуьйкьенна, -ნō, -ნē; -ნаш) განთიადი, აღიონი.
Іуьйрē й, й (-ნან, Іуьйренна, -ნō, -ნē; -ნаш) დილა; Іуьйранна დილით, დილაადრიან.
Іуьллу, -рг *Илла-ს* *მოდ.* რაც დევს, რაც წევს, მდებარე, მწოლიარე.
Іуьрг д, д (-ან, -ანა, -ბ, -ბე; -აშ) ხვრელი; სორო, ბუნავი

სიტყვათა საძიებელი (ინდექსი)

ა		ალიონზე	сатоссуш
		ალუბალი	балл
აბაზი	эппаз	ამ	(xIo)кху
აბგა	хоска	ამოდ	эрна
აბლაბუდა	гезгмаша	ამას წინათ	хъастагIа
აბრეშუმი	чилла	ამაღამ	тховса
აგური	кибарчиг	ამაჟი	кура
ადამიანი	стаг, адам	ამბავი	хабар
ადამიანურად	адмашха	ამდენად	сел
ადგილი	меттиг	ამო-(ბრუნება)	аркъал-(д-аккха)
ადგომა	гIатта, ирахIотта	ამოსუნთქვა	салаккха
ადვილი	атта	ამღვრევა	д-аржа, д-аржо
ადულება	кIеж яккха, кхехко	ამოცანა	хъесап
ავადმყოფი	лазархо	ამხელა	хIоккхул
ავადმყოფობა	памгар	ან	я
ავადგახდომა	лаза-д-ала	ანბანი	абат
ავდარი	йочана	ანგარიში	чот
ავსება	д-уза	ანდაზა	кица
ათასი	эзар	ანდერძი	весет
ათი	итт	ანთება	лата, лато
აკვანი	ага	ანკესი	маIар, мIара
ალაპარაკება	ле-д-ан, ле-д-аккха	ანწლი	гIუნдалгIი
ალვა (<i>ალვის ხე</i>)	акхтарг, тал	არ	ма, па
ალი	алу	არა	хIан-хIан
ალიონი	Iуьйкъе	არავითარი	де а

(არ არის	д-аш)	აღმართი	ирхе
არაუანი	гIo	აღმზრდელი	кхиорхо
არაფერი	xIумма а	აღმოსავლეთი	малхбале
არაყო	къаъркъа	აღმოცენება	д-ალა, д-ийლა
არევა	кега-д-ალა, кего	აღმუვლება	угIа, угIo
არის	д-у	აღსაზრდელი	кхиамхо
არსებული	д-олу, д-ерг	აღსასრული	Ioжалла
არეის ხე	лак	აღშფოთება	эргIад-д-აკкха (-დ-ალა)
(არ შეიძლება	мегар дац)	აყენება	гIატто, ирахIотто
არჩევა	харжа, хержа	აყვავებ ა	зазадаккха
ასანთი	сирник	აყვანა	ай-д-ан, хьалаэца
ასეთი	иштта	აყლაყულა	ургIალ
ასვლა	лакха-დ-ალა	ანრდილი	бIარлагIа, гIალарт
ასი	бIе	ანქარება	сих-д-ალა (-დ-ან)
ასკილი	хьармак	აწევა	айа, хьалаайа
ასო (ნიშანი)	элп	აწონა	оза
ატამი	гIаммагIа	ატრელება	къарз-д-ალა (-დ-ან)
ატრია	гарза, курза	ახალგაზრდა	къона
აული	эвла	ახალი	керла, цIина
აფუება	совса, совсо	ახლა	хIинца
აკ	кхуза(хь), (xIo)-ккхуза	ახლობელი	гергара
აკამდე	кхуззалц,	ახლოს	юххехь, улле, герга, гергга
xIინцалц		ახლოსაც არ	аьгтехьа а
აკეთ(კენ)	схьа, сехьа, кхуза		
აკლემი	эмкал		
აკტივისტი	жигархо		
აღება	(хьალა)эца, ай-д-ან		
აღვირი	дирста	ბაგე	бат
აღიარება	гIარა-დ-ალა	ბავშვი	бер

ბავშვობა	бералла	ბევრად	луккха а
ბავშვობაში	жимчохь	ბევრი	лукха
ბავშვობისას	берахь	ბევრჯერ	лукхаза а
ბაზი	бумбари	ბელადი	баьчча
ბაკენბარდი	гиччо	ბელი	чайтаI
ბალახი	буц	ბეშმეთი	гIовтал
ბალიში	гIайьба	ბეწვი	чо
ბანაობა	лийча	ბეჭდეა	зорба тоха
ბანჯგელიანი	месала	ბეჭედი	чIуг
ბარაკა	беркат	ბეჭი	пханар
ბარაკიანი	беркате	ბზარი	херо
ბარგი-ბარხანა	салпал	ბზე	ча
ბარვა	ахка	ბიბილო	тIилдиг
ბარი	бел	ბილიკი	гIаш-некъ
ბარკალი	гIогI, варе	ბინდი	бода
ბარტყი	чантал	ბინოკლი	турмал
ბასრი	ира	ბიძაშვილი	шича
ბატი	гIаз	ბიჭი	божабер, кIант
ბატიბუტი	чуьппалг	ბლომად	алсам
ბატკანი	чуха, Iахар	ბლუ	толкха
ბატონი	эла	ბოლი	кIур
ბატონობა	олалла	ბოლო	юьхь(иг)
ბაღი	беш	ბოლო (წვერი)	д-ист
ბაღლინჯო	кьийзорг	ბოლოკი	хорсам
ბაყაყი	пхьид	ბორბალი	чкьург
ბგერა	аз	ბორკილი	буржал, баргол
ბეპია	баба	ბორცვი	барз, гу
ბედნიერება	ирс	ბოსელი	божал

ბოსტანი	ხახუ	გამაყება	კურა-დ-ალა
ბოძი	ბიოღამ, აყრდა-ბიოღამ	გახალგაზრდავება	კონ-დ-ალა
ბრალი	ბეხ	გაბერვა	დ-უსა
ბრინჯი	დუგა	გაბერილი	დ-უყისინა
ბრმა	ბარზე	გაბრტყელება	დ-უტკ-დ-ალა, -დ-ან
ბროწეული	ნარ	გაბრწეინება	კაგო
ბრტყელი	ჩაპა, ტაპა, დ-უტკა, ვოდა	გა-, გამო-	ჩურა-
ბრძანება	ბუყრ, ომრა	გაგდება	აკხო
ბრწეინვა	კაგა, კაგა	გაგზავნა	ვ-ახიყა, დ-ახიყა
ბრწეინვალე	კაგა	გაგიყება	ხერა-დ-ალა
ბუ	ბუღა	გაგრიო	მუჟგი
ბუღე	ბენ	გაგრძელება	დ-ახ-დ-ალა (-დ-ან)
ბუზი	მოზა	გადა-	ტეხ-
ბუზღუნ	ბურბურღან	გადაბრუნება	ხარცა, ხერცა, დ-ერცო
ბუღბული	ზარზარ	გადადგმა	ლოვა, ლივა
ბუღულა	ტაგა	გადამწიფება	მად-დ-ალა
ბუნაგი, მიწური	თოლა	გადამწიფებული	მედა, მად-დ-ელა
ბუნაგი (დათვისა)	ჩენ ბენ	გადასახადი	ყლ (მოძე), ნალოგ
ბუნება	ტაგამ	გადასახლება	კხალხა, კხალხო
ბურთი	ბურკა	გადახდა	ტაკხა, ტეკხა
ბურუსი	თოვ	გადახვევა	მარაკხეტა, მარაჟკხა
ბუშტი	ახარგ, ლოჟაგ	გადახრა	სატა, სეტა, სატო, სეტო
ბუჭი	კოლ	გადახურვა	კხალა
		გადმო-	სეხა-
		გავა	გაჲ
ბ		გაზავხული	ბაჲსტე
		გაზავხულზე	ბაჲსტა
გა-	ღა-	გაზომვა	დ-უსტა
გაავდრება	ყა		

გათავისუფლება	мукъа-д-аккха, мукъа-д-ала	გამოდარება	д-екха-д-ала
გათბობა	д-ох-д-ала (-д-ან)	გამოთავყვანებული	тентакх
გათეთრება	кIай-д-ала (-д-ან)	გამოლევა	кхача-д-ала, кхачо
გათეთრებული	кIай-д-елла	გამოპირვა	туса
გათელვა	хъаша, хъеша	გამოტყდომა	къар-д-ала (-д-ან)
გათენება	сахила, садаржа, сатаса, сатийса	გამოქვაბული	хъех
გათლა	д-ара	გამოყოფა	къаста, къеста
გათხელება	кач-д-ала (-д-ან)	გამოჩენა	гучу-д-ала (-д-аккха)
გათხოვება	маре яха	გამოცანა	хIетал-метал
გათხოვილი	марехъ	გამოძიება	зен
გაიაფება	д-ай-д-ала (-д-ან)	გამოხედვა	къада, къеда
გაკვირვება	тамаш бан, пец-в-ала	გამოჯანმრთელება	то-д-ала (-д-ან)
გაღამაზება	хаз-д-ала (-д-ან)	გამსჭოლ	чухула, чекх
გაღვსვა	ир-д-ან	გამხმარი	д-акъийна
გაღვსვა (ძობათქაშება)	хъаха	განადგურება	хIаллакхила, хIал-лак-д-ან
გაღია	гура	განათება	серла-д-аккха, серла-д-ала
გაღურჯება	сен-д-ала (-д-ან)	განათხოვარი	(ქაღი) жеро
გამაგრება	чIагI-д-ала (-д-ან)	განაპირა	юьстаха
გამართლება	бакъ-д-ან	განაჩენი	кхел
გამარჯვება	тола, толам	განახლება	цIин-д-ала (-д-ან)
გამარჯვებული	толамхо, тоьларг	განგაში	орца
გამგონობა	аьларгдар	განკითხვის დღე	къемат де
გამეორება	д-ухаала, карла-д-аккха	განმარტება	тида
გამეჩხრება	нилх-д-ან	განრისხება	дар-д-ала (-д-ან)
გამზადება	кеч-д-ала (-д-ან)	განსაკუთრებით	къаьсттана
გამკეთებელი	д-инарг	განუწყვეტლივ	халдаза, сапшаза
გამო, გულისთვის	дуьха	განწყობა	хъал
გამოაშკარავება	Iора-д-аккха (-д-ალა)	განხორციელება	кхочуш-д-ან

გაოცება	пеп-დ-აკჩხა (-დ-ალა)	გაფართოება	пор-დ-ალა (-დ-ან)
გაპრიალება	шар-დ-ალა (-დ-ან)	გაფითრება	макх-დ-ალა (-დ-ან)
გარგარი	шаптал	გაფუჭება	д-ოხა, დ-ოხო, талха, талхо
გარეთ	ара, арахъ	გაფხვიერება	самса-დ-აკჩხა (-დ-ალა)
გარეთა, გარედან არარა		გაქცევა	д-ალა, დ-овლა, хьада, хьовда
გარეგნობა	васт, куц	გაქცეული	д-едла, დ-овдла
გარეკვა	лахка, лехка	გალარიბება	къий-დ-ალა (-დ-ან)
გარდიგარდმო	пурх(а)	გალარიბებული	къий-д-елла
გართობა	ловза, сакъера, самукъалакჩხა	გაღება	д-елла, დ-елла-დ-ალა
გარმონი	(кехат) пондар	გაღვიძება	сама-д-აკჩხა (-დ-ალა)
გარშემო	гонаха	გაღიზიანება	карзах-д-აკჩხა (-დ-ალა)
გასაოცარი	инзаре	გაღიმება	къажа, къежа
გასაღები	догIа	გაღმა	лехъа
გასივება	д-еста	გაღრმავება	кIарг-д-ალა (-დ-ან)
გასკდობა	д-атIа	გაღუნვა	гам-д-ალა (-დ-ან)
გასრიალება	шарша, шерша	გაყვითლება	маж-д-ალა (-დ-ან)
გასუქება	дарста, д-арсто	გაყიდვა	д-ოხка
გასქელება	стам-д-ალა (-დ-ან)	გაყინვა	гIоро
გატეხა	д-ოხო	გაყოფა	д-екъа, დ-екъა-დ-ალა
გატყდობა	каг-д-ალა, დ-ოხა	გაყრა	бoв-в-ალა (-ვ-აკჩხა)
გატყება	гIиба-д-აკჩხა	გაყრა (მაგ, ძაფობა)	д-ოлла, დ-ოხка
გაუბედავი	ирке	გაყუჩება	IадIан
გაუბედურება	лакъаза-д-აკჩხა (-დ-ალა)	გაშავება	Iарж-д-ალა (-დ-ან)
გაუგონარი	лацадугIу	გაშეშება	Iადo
გაუთხოვარი	марехъ йоцу	გაშვება	(дIа)хеса, мукъа-д-აკჩხა
გაუმარილება	таз-д-ალა (-დ-ან)	გაშიშვლება	д-ерзина-д-აკჩხა, დ-ерзина-д-ალა
გაუმჯობესება	та-д-ალა (-დ-ან)	გაშლა	д-аржа
გაურკვეველი	билгал д-оцу	გაშრობა	д-აკъа-д-ალა, დ-აკъo

გაშტერება	акъ-д-ала, акъ-д-овла, акъ-д-ийла	გელი	гIургIаз
გაჩერება	саца, сеца, сапо, сепо, совца, совпо	გემო	чам
გაცვეთა	тиш-д-ала (-д-ან)	გემი	кема
გაცივება	шел-д-ала (-д-ან)	გემრიელი	чоме
გაცინება	д-ела, д-ело	გენერალი	инарла
გაცოცხლება	ден-д-ან	გვაძი	дакъя
გაცრა	ласа, ловса	გვარი	фамили
გაცრეცილი	зоьрза	გვარეულობა	гайпа
გაცხადება	кхайкхо	გველი	лаъхъа, текхарг
გაცხარება	кIо-д-ала (-д-ან)	გვერდი	агIо
გაძვირება	д-аз-д-ала (-д-ან)	გვრიტი	къоркхокха
გაძლიერება	чIагI-დ-ალა (-დ-ან)	გზა, გზახე	некъ, новкъа
გაწევა	оза, озо	გიაური	гаур
გაწითლება	пIий-დ-ალა (-დ-ან)	გმირი	турпалхо
გაწმენდა	пIან-დ-ალა (-დ-ან)	გოგონა	зудабер, йоI
გაწურვა	литга, Iовда, Iийда	გოგრა	гIабакх
გაწყვეტა	хада, хеда, хадо, хедо	გონება (<i>ზმნა</i>)	хета, мотта
გაჭალარავეება	къеж-д-ალა	გორაობა	карча, керча, кар-чо, керчо
გაჭენება	хахка, хехка	გოჭი	херси
გაჭრა	хадо	გრეხა	д-аIა
გახარება	хазახета	გრძელი	д-еха
გახდობა	аз-д-ალა	გრძლად	д-ехха
გახმობა	д-акъ-д-ალა, д-акъо	გუბე	Iამ
გახსენება	дагалаца, дага-დ-ან	გუგული	хIуттут
გახსნა	д-аста, д-астა-დ-ალა	გუგუნი	гIугI
გახუნება	сир-д-ალა (-д-ან)	გუთანი	гота
გაჯავრება	оьгIаз-д-аха	გულადმა	аркъал
გაჯიბრება	яхъ, яхъалла	გულდასმით	дикка

გული	дог	დადგომა (<i>დროისა</i>)	д-ола
გული (<i>კურცხისა</i>)	буѣра	დადება	д-иლა
გული (<i>ხეოფისა</i>)	тИум	დაეჭვება	шек-д-ала
გულისრევა	догкарчар, Iетгор	დავა	къовсам, кыйсам, дов
გულმოდგინედ	доггах	დავა (<i>პროცესი</i>)	къовса, кыйса
გულჩვილი	догIеда	დავიწროება	гатта-д-ала (-д-ან)
გულწრფელად	даггара	დავიწყება	д-иц-д-ала (-д-ან)
გუნდი (<i>ფრინველთა</i>)	жут	დაზოგვა	кхоо
გუშინ	селхана	დაზრობა	д-ахъо
გუშინწინ	стомара	დათესილი	д-ийна
		დათვი	ча
		დათვლა	д-агар-д-ან
ღ		დაირა	жирIа
		დაკარგვა	д-айа, д-ან
		დაკეცვა	ჩIაгIа, къовლა, кыйლა
და	ийша	დაკვირვება	терго
და (კავშ.)	й...й, а...а	დაკვრა	лакха
(და ა. შ.	иштга кхин дIа а)	დაკითხვა	бартхатта
დაბალი	лоха	დაკლება	эша, эшо
დაბანა	д-ილა, лийча, лийчо	დაკმაყოფილება	резахила, реза-д-ან, Iაბა, Iაბო
დაბერება	къан-д-ალა	დალაგება	д-ахка
დაბერებულნი	къан-д-ელლა	დალაპარაკება	д-истхила
დაბნევა	тила, тило	დალევა	мала
დაბნელება	Iаржяла, садан	დალევილება	мало
დაბოლოება	чаккхе	დალექვა	хъаа
დაბრკოლება	новкъарло	დაღპობა	д-ахка-д-ალა (-д-ან)
დაბრმავეება	бIარз-д-ალა (-д-ან)	დამალვა	лачкъа, лечкъа, лачкъო, лечкъო
დაბღაველება	Iаха, Iеха	დამახინჯება	эрча-д-ალა, эрча-д-აკкха
დადგმა	хIотго, хIитго		
დადგომა	хIотга, хIитга		

დამთავრება	чехх-д-аккха	დარტემა	тоха, д-етта
დამიზნება	хъажо	დარჩენა	Іан, Іен, д-иса
დამკვირვებელი	тергамхо	დარჩენილი	д-иснарғ
დამლაშება	дур-д-ала (-д-ан)	დარწმუნება	теша, тешо
დამნაშავე	бехке, бехкберг	დასანახზე	гучохъ
დამოკლება	д-ац-д-ала (-д-ан)	დასანახიდან	гучуъра
დამორჩილება	карадерзо	დასავლეთი	малхбузе
დამპალი	д-ахка-д-елла	დასასრული	чеххдалар, чаккхе
დამუყვება	муст-д-ала (-д-ан)	დასველება	тІадо, д-аша, д-апо
დამრგვალება	горғ-д-ала (-д-ан)	დასვენება	садаІа
დამოუკიდებელი	д-озуш д-оцу, лааме	დასხდომა	ховша
დამშვიდება	тен, те-д-ан	დასხმა	д-отта
დამძიმება	д-аз-д-ала (-д-ан)	დატკობა	марз-д-ала (-д-ан)
დამწარება	къахъ-д-ала (-д-ан)	დატკეპნა	таІа, таІо
დამწერი	яздинарг	დატოვება	д-ита
დამწერლობა	йоза	დაუდევარი	ледара
დამხმარე	гІоьнча	დაუდევრობა	ледарло
-დან	-чуъра, дуъйна	დაუვიწყარი	д-ицлур-д-оцу
დანა	урс	დაუპატიუებელი	кхайкхаза
დანაოჭება	хаба, хеба, хабо, хебо	დაფარება	кхолла, кхохка
დანესტიანება	тІун-д-ала, тІун-д-ан	დაქანცვა	гІел-д-ала (-д-ан)
დაობლება	байлахъ-д-иса	დაქოქვა	д-ула
დაპატარავება	жим-д-ала (-д-ან)	დალესტნელი	суъйли
დარაჯი	хехо	დაღვრა	Іана, Іена, Іано, Іено
დარბილება	кІад-д-ала (-д-ან)	დაღმართი	охъане
დარბილებული	кІад-д-елла	დაყვირება	мохъ (цІогІа) тоха, тІечеха
დარგვა	д-огІа, д-ийгІа	დაყრდნობა	тІетовжа
დარდი	гІайгІа	დაყრუება	къор-д-ала

დაშავება	лазо	დედამთილი	марнана
დაშრობა	лакѡа, лакѡо	დედაქალაქი	нана-ГІала
დაჩღუნგება	арт-д-ала (-д-ан)	დედიკო (მოფერ.)	мама
დაცინვა	кхарда	დედ-მამა	да-нана
დაცლა	д-асса-д-ала (-д-ан)	დეღობა	ноналла
დაცობა	д-укѡа	დეკემბერი	турпал
დაძახება	кхайкха	დეიდა	неца
დაძველება	шир-д-ала (-д-ан)	დეკეული	шинара
დაძინება	тхъовса, тхъовсо	დეზა	эха
დაწვევა	лах-д-ала (-д-ан)	დეფექტი	айп, сакхт
დაწვა	д-ага, д-аго	დიად	хІаъ
დაწვენა	д-იჯო, д-ийшо	დიასახლისი	хІусамнана, пІийнанана
დაწვნა	д-უца	დიდგულა (მცენარე)	пІижаргІа
დაწოლა	д-იჯა, д-ийша	დიდი	д-оккха, д-аккхий
დაწყება	д-оло	დილა	Іуьйре
დაჭერა	лаца, леца	დიღით	Іурре
დაჭერილი	лаьцнарг	დნობა	д-აჟა, лала
დაჭკნობა	маргІалдола	დო	шар
დაჭყეპა	кърза, кърза	დოლა (ურქო)	дирша
დახარჯვა	кхачо	დოლი	вота
დახევა	этІа, этІо	დომხალი	гІурт
დახმარება	гІю, гІо дан	დოქი	сурил, гиба, кхаба
დახოცვა	д-აჟა	დრაკონი	саърмак
დახურვა	тилла, тахка	დრო	хан, зама
დგომა	латта	დროშა	байракх
დედა	нана	დურგალი	лечиг-пхър
დედალი	сте	დუღილი	кхехка
დედალი (ქათამი)	котам	დე	де

დეგამოშვებით	ледла-юкѡа	ექვი	дегабаам, шеко
დეეს	тахана	ექ	марж-яI
დეესასწაული	лезდე		
დეე-ღამე	де-буѡьса		
დეეება	лийса	ჟ	
დეისით	дийнахъ	ვაზი	таьлланг
		ვაზნა	патарма
		ვალი	декхар
შ		ვაჟი შვილი (მრ. რ.)	воI, кьоьнгий
ეზო	уѡйтIе	ვაჟაკი	кьонах
ეკლესია	килс	ვარაყი	варкъ
ელვა	ткъес, стелахаьштиг	ვარგისი	мегаш д-олу
ელვარება	сега	ვარდი	роза
ენა	мотт	ვარია	меъ
ერბო	даьтта	ვარსკვლავი	седа
ერთად	цхьаьна	ვარცლი	гуй, пешик
ერთი	цхьаъ	ვაშლი	Iაჟ
ერთმანეთზე	вовшах	ვაცი	бож
ერთმანეთი	вовшийн	ვაჭრობა	махлелор
ერი	къам	ვასშამი	пхьор
ერთხელ	цкъа	ველი	аре, атагIа
ეს	хIара	ველისა	арара
ექვსი	ялх	ველობი	хоте
ექიმი	лор	ველურად	акхараллица
ექიმობა	лоьралла	ველური	акха
ეშვი	пхьарцерг, кIомсар	ველურობა	акхаралла
ეშმაკი	лилбаз, йилбаз, шайтIа	ვერაგობა	ямартло
ეშმაკობა	хIилла, кийтарло	ვერცხლი	лети
		ვერცხლისა	дато
		ვერცხლისწყალი	гинсу

ვეფხვი	цОкъ	ზომა	барам
-ვით	санна	ზრდილობა	гИиллакх
ვინ	мила	ზრდილობიანობა	оьздангалла
ვინ (ერგ.)	хьа	ზურგზე	გი, гихь
ვინმე	милла а	ზურგი	букь
ვირთხა	мукдахка	ზურგიდან	гира
ვირი	вир	ზუსტი	гІехьа
ვიდაც	милех	ზღარბი	зу
ვიწრო	готта, гаттий	ზღაპარი	туьйра
ზ		ზღვა	хІорд
ზაზუნა	оьпа	ზღმარტლი	хьаьмц
ზამთარ-ი, -ში	Іа, Іай		
ზარალი	зен, зулам		
ზარი	горгали	თ	
ზარმაცობა	мало	თავი	дахка
ზავხულ-ი, -ში	аьхке, аьхка	თავბრუ	бІагор, корта-хьовзар
-ზე	тІе, тІехь	თავდაყირა	Іункარ
ზეგ	лама	თავზარი	къемат
ზეგანი	акъари, тІапшам, чІапшам	თავთავი	кан
ზედიზედ	ваьштга	თავი	корта
ზევით	лакха, лакхахь, хьала	თავისი	шен
ზელა	хьакхо, хьекхо	თავისთვის	шенна
ზემოდან	лакхара	თავისუფალი	мукъа, паргІат
ზეპირად	барга, багахь, дагахь	თავისუფლება	паргІათо
ზეწარი	шаршу	თავკომბალა	сеса
ზიანი	зен	თავმდაბალი	эсала
ზიზლი	цабезам	თავმოყვარე	дегала
ზოგჯერ	наггахь, цкъашкъа	თავსაფარი	йовлакх, кортали

თათი	тИод	თვითონ (მან)	ша
თამაში	ловза, ловзар	თვისება	мухалла
თამბაქო	тонка	თვისტომი	тайпанхо
თამადა	тХьамда	თვიური	беттан
თანამოქალაქე	махкахо	თვლა	лара, лера
თანხმოვანი	муказа аз	თვრამეტი	берхИтга
თანხმობაში	бергахь	თივა	йол
თანამედროვე	хИинцалера, кху замანан	თითბერი	ез
თანატოლი	нийсархо	თითი	пИелг
თანასოფლელი	юьртхо	თითო-თითო	цхьაщца
თარო	васхал	თიკანი	буьхьиг
თარგმნა	гочдан	თირკმელი	жим
თაფლი	моз	თისა	поппар, саз-лагта, сацкъар
თბილი	мела	თმა	мас
თევზი	ჩIარა	თოვლი	ло
თეთრი	кIაინ	თოთხმეტი	д-ейтга
თელა	муш	თოკი	муш, карс, тIийრიგ
თერთმეტი	цхьაйтга	თორმეტი	шийтга
თესვა	(хIу) д-ен, таса	თოფი	топ
თესლი	хIу	თოხი (პატარა)	метиг, гам
თეფში	бошхап	თოჯინა	тайниг
თექვსმეტი	ялхитга	თრევა	такха, текха, такхо, текхо
თეძო	ха	თრთვილი	йис
თვალი	бIაьрг	თრიოინა	дингад
თვე	бутт	თრობა	д-аха, д-ахо
თვითმფრინავი	кема	თუ	нагахь
თვითონ (მე)	აის	(თუ არის)	делахь)
თვითონ (შენ)	აიხь	თუთა	дитт

თუნგი	кIудал, гIумгIа	ომიტომ	пундела
თუნდაც	мукъане а	ინდაური	москал
თუჯი	чуйна	ინფექცია	ун
თქვენ	шу, аша (ერგ.)	ირგვლივ	гобаяккхина
თქვენი	шун	ირემი	сай
თქმა	ала	ირიბი	раз
თხა	газа	ის	и, иза, дIара
თხემი	лакхе	ისარი	пха
თხევადი	коча	ისინი	уьш
თხელი	д-уткъа	იქ	(ო)შიგა, დIა (დIა:)
თხილი	бIаьлланг	იქიდან	(ო)შიგარა, დIარა
თხოვნა	д-еха	იქით	дIа, эშიга
თხრობა	д-ийца	იქით-აქეთ	дIай-схъай
თხუთმეტი	пхийтта	იღბალი	ирс, ка
		იღლია	пхъаьрсIело
		ისვი	бад

ო

ია	тобалкх
იარა	даI
იარადი	герз
იატაკი	цIаьнкъа
იაფი	д-ораха, д-айн
იგავი	лачдийцар
იგივე	изза
იდაყვი	гола
იმ	цу
იმედი	дегайовхо, сатаса

კ

კაბა	коч
კავშირი	уьйр
კაკალი	ბIარა, боча бIარა
კალა	гIели
კალათი	тускар
კალოში	кало
კამა	оччам
კამენი	гомаш
კანი	чкъор

კარაქი	налха	კითხვა	хатга, хетга, д-еша
კარი	неI	კი, კი მინც	-м
კარგი	лика	კინაღამ	маъШаргона
კარტოფილი	картол	კინკლაობა	лер-алар
კასრი	черма	კირი	кир
კატა	цициг	კირი (თიხა)	кIир
კაჭკაჭი	кърза къиг	კისერი	ворга
კბილი	цег, кхела	კიტრი	наърс
კედელი	пен	კლდე	тарх
კეთება	д-ан	კლიტე	чIега
კეკლეუცი	коча	კმაყოფილება	там
კერა	кхерч	კოდალა	хенахзIокеттарг
კერვა	тега	კოვზი	Iайг
კეტი	ваба	კომბოსტო	копаста
კეფა	кIес	კომში	хъайба
კვალი	лар, тача, доъ	კონა, თაიგული	курс
კვალზე	лорах	კოლო	чуърк
კვანძი	шад	კოშკი	бIов
კვარი	чиркх	კოჭლი	астагIа
კვერნა	салор	კრაზანა	зIуга
კვერცხი	хIоа	კრამიტი	гериг, кибарчиг
კვირა	кIира	კრეფა	лахьо, лехьо
კვირადღე	кIиранде	კრეჭა	ларга, лерга
კვიცი	бекъа	კრუხი	къуърдиг
კვლევა	талла	კუ	уънтIепхъид
კვნესა	узар	კული	цIога
კიბე	лами	კუთვნილება	долахъхила
კიდება	кхаза	კუთხე	маъIиг

კუნძი	гуйриг	მ	
კუნძული	гИайре		
კურდღელი	пхьагал, лергъяхар	მაბეზღარი	айкх, моттбеттарг
კურკა	лаг	მაგალითი	масал
კუჭი	зорх	მაგალითად	масала
		მაგარი	онда, чIогIа
		მაგიდა	стол, шун
ლ		მაგიერად	метта
		მაგრამ	амма
ლაგაში	хьокхам	მადლი	мела
ლამაზი	хаза	მადლობა	баркалла
ლანძღვა	ბარტბეტარ, ჟოხო, ჩეხო	მავნე	зуламе, зуламхо
ლაპარაკი	къамел, къамел дан, лен	მაზეგ	ула
ლაქა	мода	მაზლი	марваша
ლეიბი	гов, валти	მაზლის ცოლი	кхин
ლეკვი	кIеза	მათ (ერგ.)	цара
ლერწამი	эрз	მათი	церап
ლექსიკონი	дошам, словарь	მათრახი	шад
ლეღვი	инжир	მათხოვარი	дехархо
ლეწვა	ара	მაიმუნი	маймал
ლობიო	кхоть	მაკრატკელი	тукар
ლოდი	чхар	მალე	кеста, кестга
ლომი	лом	მამა	да
ლოყა	бесни	მამალი	нIаьна, боргIал
ლაობა	д-ахка-д-ала, д-ахко	მამამთილი	марда
ლუდი	ийй	მამაპაპურად	дайшха
ლურჯი	сийна	მამაცი	майра, догмайра
ლხინი	той	მამიდა	деца
		მამისა	ден

მან (ერგ.)	(o)по	მაშინ	хIета(хь), тохар
მანდილი	гулмаьнда	მახვი	даIам
მანქანა	машен	მაწონი	етшурა
მარგალიტი	жовхIარ	მაწანწალა	кхерстанча
მარგილი	хьокха	მასრხოპელა	вотангар
მარდი	каде	მგელი	борз
მართლია	бакь д-у	მდგომარეობა	хьал-де
(მართალი არ არის бакь д-ац)		მდგომელა	ирахь
მართვა	урхалла	მდგომი	лаьтга, -рг
მართლა	баккьал	-მდე, -მდის	кхаччалц
მარილი	туьха	მდელო	бай
მარილწყალი	берам	მდინარე	хи, доккха хи, ахк
მარმარილო	мармар	მე	со
მარტო	ша (ша:), шхьа (шхьа:)	მე (ერგ.)	аса
მარცხენა	аьрру	მე (თვითონ)	со (суо:), со-суо
მარცვალი	буьртиг	მებატონე	мехжда, эла
მარხილი	салаз	მებაღე	бешахо
მარჯანი	маржан	მეგარმონე	пондарча
მარჯვე	говза	მეგობარი	дотгаI
მარჯვენა	аьтту	მეზობელი	лулахо
მასალა	коьчал	მეკარე	кевнахо
მასწავლებელი	хьехархо	მეკირია (ფრინვე.)	мерцхалдиг
მატელი	тIаргIа, кан	მელა	шхьогал
მატეუარა	аьшпашбутту, -рг	მელოდია	узам
მაღალი	лекха	მელოტი	кIუნзал
მაღლობი	шу (шу:)	მენახირე	рагIхо
მაყარი	замо	მეომარი	тIемало, бIахо
მაყურებელი	хьажархо	მეორე	шолгIа

მერამდენე	масалга	მიმაგალი	д-оьду, -рг
მერცხალი	ჩегардиг	მიმზიდველი	безаме
მესამე	<i>თაობის ნათეს.</i> маьхча	მიმო-	дIа-схьа
მესისხლეობა	ჩირ	მინანქარი	ангали
მეტად	тIех, вуно	მინდორი	аре
მეტი	сов	მიპარვა	таба, теба
მეურვე	верас	მისვლა	(дIа)кхача
მენხერი	нилха	მისი	цуйнан
მეცნიერება	Илма	მიყრდნობა	товжа
მეცნიერი	Илманча	მიხვევა	Iама
მეწისქვილე	хьархо	მიცემა	(дIа)-д-ала, тела
მეწყერი	токхам	მიცემული	(дIа)-д-елла, -рг
მეჭკეჭი	чинг	მიწა	латга
მეხი	ткъес	მიწავაშლა	балг
მზად	кийча, кичча	მიწაზე	лаьтга
მზე	малх	მიხვედრა	кхета, кхиа
მზისა	маьлхан	მკა	хьакха, хьекха
მთა	лам	მკაცრი	буьрса
მთა (<i>თოვლიანი</i>)	башлам	მკერდი	накха
მთარგმნელი	гочдархо	მკვახე	аьрга
მთვარე	бутг	მკვდარი	д-елла, -рг
მთიბავი	мангалхо	მკვლეელი	д-ийна, -рг
მთიელი	ламанхо, ламаро	მკვრივი	буту, чIогIа
მთხრობელი	дийцархо	მკლავი	пхьарс
მთქმელი	აьლა, -рг	მკურნალი	лор, дарбанча
მიზეზი	бахьана	მლაშე	дуьра
მით (უმეტეს)	муххале а	მმართველი	хьаькам
მილოცვა	декьал-д-ან	მნიშვნელობა	маьIна

მო-	схьа-	მონადირე	иччархо, таллархо
მობეზრება	кIордо	მონაწილე	лекъахо
მოგება (<i>ბობო...</i>)	д-ахка	მოპარული	лачкийна
მოგვიანებით	тIаьхьო	მორი	хен
მოგზაური	некъахо	მორიგი	рогIера
მოგროვება	гул-д-ала (-д-ан), IaIa, IaIo	მორიდება	ийза-д-ала, лар-д-ала
მოედანი	майда	მორჩენა	д-ерза, д-ерзо
მოელა	долла (дан)	მორცხვი	эхъ хета
მოზვერი	борш, старгIа	მოსამართლე (<i>სახალხო</i>)	кхелахо
მოთამაშე	ловзу, -рг	მოსაჩვენებლად	куьцана
მოთმენა	лан (ла:н), сатоха	მოსვლა	д-ан, д-აхка, кхачა
მოთმინება	собар (дан)	მოსმენა	ладогIа, ладийгIа
მოთქმა	тийжа	მოსწავლე	лешархо
მოიცა (<i>შორიხ</i>)	ватталхьан	მოტანა	д-ан
მოკაშკაშე, კაშკაშა	къегина	მოტაცება	д-ადო
მოკვდომა	д-ალა, садалა	მოტყუება	Iexa-д-ალა, Iexo
მოკვლა	д-ენ	მოულოდნელი	дагахь-д-оцу
მოკითხვა	маршалла	მოფენა (<i>მნათობთა</i>)	кхета
მოკიდება	лата, лета	მოფერება	хъастა, хъеста
მოკლე	д-ოца	მოფრთხილება	лар-д-ალა (-д-ан)
მოკლედ	д-ოшца	მოქცევა	лела
მოკლეული	д-ийна, -рг	მოღალატე	ямартхо
მომარაგება	Iალაშ-д-ან	მოღრუბლევა	кхола
მომრავლება	д-ეба, д-ебо	მოღრუბლული	кхоблана
მომჭირნეობა	кхоам	მოყავისფრო	ალო
მომხრე	агIонча	მოყვანა	д-ალო
მონა (<i>ქალი</i>)	гIარбаш	მოყრა	хъарса
მონა	лай	მოშივება	мац-д-ალა (-д-ან)

მოშინაურება	караҫама	მტრელი	кхокха
მონხუბარი	девнча	მტრობა	мостаҫаҫла, хьаҫI, инкарло
მოცურავე	неканча	მუგუზალი	хаштиҫ
მოძრაობა	болам	მუდამ	даима
მოწეული	хилла	მული	марйиша
მოწმე	теша	მუნი	гирз
მოწმენდა (<i>გობა</i>)	екха	მუშა	белхало
მოწონება	кьобал-д-ан	მუშაკი	белхахо
მოწყურება	хьаҫ-д-ала, хьаҫო	მუშტი	буй
მოჭერილი	кьуйлу, кьевллана	მუცელი	ге, кийра, тIингар
მოხერხებული	тIах-аьлла	მუხა	наж
მოხვევა	хьарча, хьерча, хьарчо, хьерчо	მუხლამდე	гоьллец
მოხრილი	букара	მუხლი	гола
მოხუცი	кьена (ზედს.), кьანო (არს.)	მფროხალი	кьаьхка
მოჯამაგირე	ялхо	მღვდელი	мозҫар
მრგვალი	горга	მშვიდი	тийна
მრისხანე	дера	მშვიდობა	машар
მრისხანება	оьҫазло	მშვილდი	Iად
მრუდე	гома	მშიერი	меца
მსგავსი	тера	მშიშარა	кIилло
მსუბუქი	д-айн	მშრალი	д-екьа
მსუქანი	д-ерстана	მცენარე	орамат, дитт
მსხალი	кхор, хьормат	მძახალი	захал
მტკვანი	хорха	მძებნელი	лосьху, -рг
მტერი	мостаҫI	მძიმე	д-еза
მტვერი	чан	მძიმე	хала
მტირალა	чIеIа	მძიმე (<i>გრამატ.</i>)	соцунҫIа
მტკაველი	ша	მწარე	кьаьхьа

მწერალი	яздархо	ნადირი	эхха
მწერი	сагалмат, са долу хIума	ნავთობი	мехкадаьтта
მწვანე	баьшара, сийна	ნათელი	сирла
მწკრივი	могIа	ნათესავი	дехо, ненахо, вовхатар
მწუხარება	бала	ნათესაობა	гергарло, шича-маьхча
მწეკმსი	Iу, бежIу, жаIу	ნათქვამი	аьлла, -рг
მჭადი	сискал	ნათება	нур
მჭადის ფქვილი	сискалгIа	ნაკადული	татол
მჭედელი	пхьар	ნაკაწრი	арс
მხარი	белш	ნაკვეთი (<i>ხახნავი</i>)	кха
მხატვარი	суртдуйлург	ნაკვერხხალი	кIега
მხედარი	бере, дошло	ნალი	лан
მხედველობა	са, бIაьрса	ნამდვილი	бакъ-д-ерг, бакъ-д-олу
მხეცი	эхха, акхарой (მრ. რ.)	ნამი	тхи
მხეცურად	акхарошха	ნაპერწკალი	суй
მხიარული	самукъане	ნაპირზე	нацкъара
მხნეობა	доьналла	ნაპოვნი	карийна
მხოლოდ	бен	ნასწავლი	дешна, Iამийна
		ნატეხი	гериг
		ნატიფი	исбаьхъа
ბ		ნალარი	харш
		ნალველი (<i>ორგანო</i>)	стим
ნაადრევი	хеназа	ნალველი	сингаттам, гIაიგIა
ნაბადი	верга	ნაყვა	ата
ნაბიჯი	гIულч	ნაშიერი	кIორნი
ნაბიჯით	гIაш	ნაშრომი	болх, кьинхъегам
ნაგავი	нехаш	ნახქარეკად	сих-д-елла, сихонца
ნადაველი	хIონц, ижу	ნაცარი	юкъ
ნადი	белхи		

ნაძვი	база	ნისკარტი	зЮк
ნაწილი	лакъа(лг)	ნისლი	дохк
ნაწნავი	ჩაба, კაჯარ	ნიშანი	билгало
ნაჭერი	кийсак	ნუ	ма
ნახვა	д-ан	ნუთუ	те, -те
ნახვამდის	Юдика йойла		
ნახევარი	ახ		
ნახირი	бажа, рагI	ლ	
ნახმარი	лелийна, -рг		
ნახშირი	კიორა	-ო (-თქო, -მეთქი) -აჲლა	
ნაჯახი	жоммагIა, жамбалт	ობლისა	байн
ნდობა	тешам	ობობა	гезг
ნდობა	ლაა	ობოლი	бо
ნებართვა	пурба	ოდესმე	маша а
ნების დართვა	маго	ოთახი	оти
ნეკერხალი	къахк	ოთახი (ავეჯიანი)	петар
ნეკნი	пIенда	ოთახასი	д-ибIе
ნელა	меллаша	ოთხოვალა	гIудалкх
ნემსი	маха	ოთხი	д-иъ
ნერგი	синтар	ოთხმოცი	д-езткъа
ნესვი	пастა	ოთხშაბათი	кхаара
ნეტარება	зовкх (хила), гIად-д-аха	ოთხჯერ	д-оъазза
ნექტარი	дургал	ომი	тIом
ნიავი	хIо	ორგანო	меже
ნიანვი	вок, саърмак	ორთქლი	Iაъ
ნიღვარი	Ювраш	ორი	шиъ
ნიკაპი	ჩენიგ	ორივე	ший а
ნიორი	саърмсекх	ორმაგი	шалха
		ორმო	ор, кIაг

ორმოცი	шовзткъа	პატიმარი	тутмакх
ორ-ორი	пишша	პატრონი	да
ორშაბათი	оршот	პატრონობა	дола д-ан
ორჯერ	шозза	პერანგი	коч
ოსტატი	говзанча	პერიოდი	мур
ოფლი	хъацар	პეპელა	полла
ოფოფი	аттйокх	პეშვი	кана
ოქრო	деши	პირველი	хъалхара, юьх-хьера
ოქროსი	дашо	პირველად	дуьххьар
ოდრონოდრო	галц	პირი	бага, барт
ოცდაათი	ткъе итт	პირობა	барт
ოცი	ткъა	პირსახოცი	гата
ოჯახი	дoвзал	პირუტყვი	бежана, хъайба
		პირქვე	бертал
		პირღია	акъаниг
პ		პისტოლეტი	тапча
		პოვნა	каро
პანაშვიდი	тезет	პულსი	синпха
პაპა	ден да, деда	პურეული	ялта
პაპიროსი	гҀели	პურეული (მარავი) ჩიანო	
პარსვა	д-аша, ларга	პური	бениг
პარასკევი	пҀераскҀа	პური (პატარა)	оьлг
პასუხი	жоп		
პატარა	жима		
პატარძალი	нускал	რ	
პატიება	гечдан, къинтера-д-ала		
პატივი	сий, ларар	რა	хҀун
პატივსაცემად	сийнна	რამდენი	мел, маса
პატივცემული	хьомсара	რამდენიმე	масех

რამდენჯერ	масазза	ჟონვა	лаша, леша
რამე	xIuma	ჟრუანტელი	зуз
რამენირად	мухха а	ჟღარუნი	зов
რაოდენობა	масалла	ს	
რატომ	xIუნდა	საათი	сахът
რეგმატიზმი	ан	საბოლოო	тIаьххъара
რეჟიმი	раж	საგანი	xIuma
რეცხვა	д-итта, д-ила	სად	мича, мичахъ
რვა	бархI	სადამდე	миччалц
როული	чолхе	სადგისი	ю
რიგრიგობით	рогIана	საერთო	юкъара
რისა	стенан	სავათი	тодакх
რკინა	эчиг	სავარცხელი	яхк
როგორ	муха	საზამთრო	хорбаз
როგორი	муьлха	საზღვარი	доза
როდემდე	маццалц	სათბობი, საწვავი	ягорг
როდის	маца	საიდან	мичара, стенгара
რუსი	оърси, гIазкхи	საიდუმლო	къайле
რუსი	мокха, сира	საითკენ	стенга
რქა	маIа, кур	საიქიო	эхарт
რცხილა	пха	საკვირველება	тамаш
რძალი	нус	საკვირველი	тамаше
რძე	шура	საკმარისი	тоъал, тоъарг
რძის ნაწარმი	маша	სალამი	салам
რწვევა	техка, техко	სალამური	шедаг
რწმუნებული	векал	სამაგიეროს	გაღახდა დ-ეხა
რწვილი	сагал	სამართლიანობა	нийсо
რხევა	д-ега, д-его	სამზადისი	кечо

სამი	кхъ	საფლავი	каш, (ნათ. ბრ.) кошан
სამიზნე	ІаIашо	საფლავის ქვა	чурт
სამკურნალო	საშ-ბა დარბა	საფრთხე	кхерам
სამოთხე	ялсамани	საქმე	гІуллакх
სამოცი	кхузткъа	საქმე (საოჯახო)	дезарг
სამუშაო	болх	საღამო	суйре
სამუშაოდ	балха	საღამომდე	сарралц
სამშაბათი	шинара	საღამოს	сарахъ
სამშობლო	даймохк	საღებავი	басар
სამჭედლო	пхьалгІа	საყელო	кач
სამხრეთი	къилбе	საყვედური	яппарш
სანადგო	къовсам	საყვედურის თქმა	бехкбаккхар
საოცარი	тамаше, инзаре	საშიში	луъра
საოცრება	ІаIамат	სახუკარი	совгІат
საოცრად	ІаIамат	საცოდავი	пекъар
საპატიო	сийлахъ д-оIу	საძირკველი	лард
საპონი	саба	საწოლი	маънга
სარგებელი	пайда	საჭიროება	хъашт
სარწმუნოება	дин	საჭმელი	даар, кхача
სარკე	куызга	სახარება	инжил
სასაცილო	беламе	სახე	юхъ, юхъсибат
სასთუმალი	гІовла	სახელგანთქმული	цІеяхна, похІме
სასწორი	терза	სახელი	цІе
სასჯელი	таIзар	სახელმწიფო	пачхьалкх
საუბარი	къамел	სახელო	пхьош
საუზმე	марта	სახელური	тІам
საფერფლე	чимтосург	სახეობა	тайпа
საფეხური	тІегІа, киртиг	სახლი	цІа, хІусам

სახლისკენ	ძა	სინათლე	серло
სახლის პატრონი	ძიინდა, ჰუსამდა	სინდისი	сий
სახრხობელა	танგალკხ	სინდიოფალა	шаткъа, ძეца-ჟოკხურგ
სახსოვრად	безамანა	სირბილი	ида
სახუმარო	бегаше	სირცხვილი	эхъ
სახურავი	тхов, негარ	სისველე	тИодалла
სევედა	сингаттам	სისუფთავე	ძიანო, ძიონალა
სერი	ჰოსტ	სისწრავე	сихалла, масалла
სერიოზულად	боккъалла	სისხლი	ძიი
სეტყვა	къора	სიტკბო	марзо
სეხნია	ძერხო	სიტყვა	дош
სეელი	тИеда, დ-აკვ-დ-ალაზა	სიტყვა-სიტყვით	ма-дарра
სიამაყე	კურალა	სიფხიზლე	само
სიარული	эха	სიღარიბე	къелла, къоьлла
სიგანე	шоралла	სიყვარული	безам, დ-ეზა
სიგრძე	დ-ოხალა	სიცივე	шело
სიდედრი	стуннана	სიცილი	белам, დ-ელა
სიზმარი	გან	სიცრუე	харцо
სითბო	ჟოვხო	სიძე	нуц
სიკედილაძდე	დ-ალალა	სიძვირე	დ-ოვალა
სილა	ტარა	სიძნელე	хало
სიმაგრე	ჩიოგალა	სიძულვილი	гамо
სიმაგრე (ცოხე)	გალა, ანდო	სიძუნწე	писалла
სიმამრი	სტუნდა	სკამი	განტ
სიმინდი	ხააჟკა, ხააშ	სკივრი	ტორკაზ
სიმღერა	ილი, ჟიშ	სკოლა	школа
სიმძიმე	დ-ოვალა	სღუკუნე	ჩეღა
სიმწარე	კაახო	სმა	мийла, мийло

სომეხი	эрмало	სუფრა	шарпу
სორო	Іуьрг	სქელი	д-уькъа, стомма
სოფელი	юрт	სწავლა	д-еша
სპეციალობა	корматалла, гов-залла	სწავლება	Іамо, хьеха
სპილენძი	цІаста	სწორად	нисса
სპილო	пийл	სწორი	нийса, шера
სროლა	кхосса, кхийса	სწრაფვა	гІерта
სრულებით	д-анне а	სწრაფი	сиха
სხვა	важа, кхин		
სხვანაირი	кхин	ტ	
სხვაობა	башхалла, боьлла	ტალანი	уче
სხვები	вუьш	ტალახი	хатт
სხვენი	чардакх	ტალღა	тІулгІе
სხივი	зІенар	ტანი	дегІ, гІад
სტავილო	жІонка	ტანსაცმელი	бедар
სტვენა	шок	ტანჯვა	балахьегар, Іазап
სტუმართმოყვარეობა	хьошалла	ტარება	кхახьа, кхехьა, кхийლა, лело
სტუმარი	хьаша	ტარი	мукь, (მათრახოსა) კჰაჰ
სულელი	дундал, Іовдал, сонта	ტარო	кан
სული	са	ტაფა	ялгІу, зайла
სუნთქვის შეკერა	салаца	ტაშტი	чара
სუნი	хьოжа	ტახი	нал
სუპი	чорпа	ტახტი	палнар
სურათი	сурт	ტბა	Іამ
სურსათი	сурсат	ტკვრი	варш
სუსტი	гІийლა	ტკინი	хье
სუსხვა	Іовჯა, Іийჯა	ტკბილი	мерза
სუფთა	цІена	ტიკი	кит
		ტილო	гата

ტირილი	д-елха, д-елხო	ულვაში	мехх
ტოტი	га	უმარილო	теза
ტომარა	გალი, тПоьрмиг	უმი	буьйда
ტურა	чагГалкх	უმუშევარი	белхаза
ტუნი	балда	უმცროსი	жимха
ტყავი	цЮка, кхакха, неI	უნაპირო	д-ист-д-оцу
ტყე	хьун	უნარი	хьуьнар
ტყემალი	хьач	ურდული	гIуь
ტყვია	шокъали, хIоъ, даш	ურემი	ворда
ტყუილი	аьшпаш, пучаш	ურთიერთობა	юкъаметтиг
ტყუილის თქმა	харштен	ურცხვი	эхьцахетарг
უ		ურწმუნო	иймансиз
უარყოფა	харц-д-ан	უსიცოცხლო	дийна-д-оцу
უბე	че	უფულებობა	бакъопахилар
უბედურება	бохам, декъазалла	უფასო	маьхза
უბედური	декъაза,	უფასოდ	вутьштганехь, ишт-танехь
უბემური	чаьмза	უფლება	бакъო
უდაბნო	гIუმ-არე	უფსკრული	ахк
უდანაშაულო	бехкбоцу, бехказа	უქმი	мукъа
ულრეკი	къарпалу	უქნარა	малонча
უეცრად	тешшийтина	უღელი	дукъ
უზრუნველყოფა	кхачო	უღმერთო	мунепакъ
უთო	иту	უცბად	цIаьххъана
უკან	тIехъა	უცოდინარობა	пахаам
უკვდავი	лийр-დ-ოцу	უძირო	бухбоцу
უკუღმა	харцхъა	უწინ	хьალха
ულამაზო	ირჩა	უსამსი	маьттаза, цIაьრ-мата
ულაყი	айгIარ	უსეში	кIоршаме

უხვი	шорта	ფილტვი	пах
		ფისო	пису
		ფიფქი	чим
ფ		ფიქალი	экъя
		ფიქრი	ойла
ფანქარი	кьолам	ფიცარი	у
ფანჯარა	кор	ფიცვი	дуй
ფარა	жа	ფიჭვი	бага, зез
ფარდა	кирхъа, пардо	ფლავი	пилу, чилу
ფარდული	рагъу	ფლატე	берд
ფართო	шуйრა	ფოთოლი	гIа
ფართხალი	д-етга-д-ალა, кхийса-д-ალა	ფოლადი	болат
ფარული	къайлаха долу, хьулдина, -рг	ფონი	гечо
ფარშევანგი	тIаус	ფრთა	тIам
ფასი	мах	ფრთა (ღერო)	пелаг
ფაფა	худар	ფრიალა	гомха
ფერად-ფერადი	бес-бесар	ფრინველი	олхазар
ფერდობი	басе	ფრინველი (შინაური)	зIакардаьхни
ფერი	бос	ფრჩხილი	მIარა
ფერიმჭამელა	сурх	ფსკერი	бух
ფერმიხდილი	беса	ფული	ახча
ფერფლი	чим	ფურთხი	туй, шет
ფესვი	орам	ფურირემი	гIალა
ფეტვი	борц	ფუტკარი	накхармоза
ფეხი	ког	ფუქე	лард
ფეხი (ცხოველისა)	тIა	ფქვა	ახъя
ფეხით	гIაშ	ფქვილი	дама (პურისა), ахъар (მჭადისა)
ფეხსაცმელი	мача	ფშაველი	шо
ფთილა	улх		

ფხვიერი	семса	ქერი	мух
ფხვნა	ата	ქერტლი	чич
ფხიზელი	сема	ქერქი	кевстиг
		ქვა	кхера, тІулг, тІо
		ქვა (საღვსი)	аьлха
		ქვაბი	яй
		ქვაბისა	ен
		ქვედა	бухара
		ქვეყანა	мохк, дуьне
		ქვეშ	кІел, кІелахь
		ქვიშა	гІум
		ქვიშა (ბრეშო)	жагІа
		ქვისლი	бажа
		ქიშმიში	кишма
		ქლიავი	хьач
		ქლიბი	ков
		ქმარი	майра, мар
		ქონება	бахам, рицкъ, хьал
		ქონი	мохь
		ქორი	куьйра, гІиргІа
		ქორვა	ховха
		ქოსა	куьйса
		ქონორი	кІуж(ал)
		ქოხი	бун
		ქრთამი	кхаь
		ქსოვილი	кІади
		ქუდი	куй
		ქუთუთო	бІаьргнегІар
ფხვიერი	семса		
ქ			
ქადა (ხორციოთ)	чуда		
ქადა (გოგროთ)	хингал		
ქადა (კარტოფილით)	чІепалг		
ქადა (საჭოთი)	чІепалг		
ქათამი	котам		
ქალაქი	гІალა		
ქალი	зуда		
ქალიშვილი	йоІ		
ქალურად	зударшха		
ქანდარა	васхал		
ქარბუქი	дарц		
ქართველი	гуьржи		
ქართული (ენა)	гуьржийн (мотт)		
ქართულად	гуьржашха		
ქარი	мох		
ქარქაში	ботт		
ქატო	жуьйраш		
ქაფი	чопა		
ქაფქირი	човлпа		
ქაღალდი	кехат		
ქედი (დაბალი)	рагІ		
ქეიფი	кадтохар		

ქურანი	расха	ღრუბელი	марха
ქურდი	кѣу	ღრძილი	дoблa
ქურდობა	кѣола	ღუმელი	пеш
ქესლი	кIажа		
ქუნა	урам		
ქუხილი	стигал кѣовкѣа (кѣекѣа)	ჟ	
ღ			
		ყავარჯენი	Iаса
ღაბაბი	халкѣ, шалха чIе-ниг	ყავისფერი	бoѣмаша
ღამე	буѣйса	ყანხა	чIерийлоѣцург
ღამით	буса	ყარაული	ха
ღამურა	бирдолаг	ყაყანი	гIარ-гIოვгIა, гIარ-гата
ღარიბი	кѣен, кѣехо, миска	ყაყანო	петамаг
ღერი	чемхалдиг	ყანალი	обарг
ღერო	гIად, гIодам	ყბა	моччагIალ
ღეჭვა	Iოვша, Iიიша	ყბელობა	багалеяр
ღვთაება	цIу	ყდა	мужалт
ღვინო	чагIარ	ყელამდე	логгец
ღვიძლი	доIах	ყელი	лаг, кѣამкѣარг
ღია	д-ილინა	ყელი (<i>ჭურჭლისა</i>)	ბერთიგ
ღიპი	тIингар	ყვაკი	кѣიგ
ღიტინი	гилдиг	ყვაკილი	зезаг
ღიღინი	узამ	ყვაკილი (<i>მცენარისა</i>)	заза
ღმერთი	дела	ყველა	массо а
ღმერთმანი	делора	ყველაფერი	д-ерриг
ღმუილი	უгIა	ყველაზე	უგარ
ღობე	керт	ყველგან	массанхѣа
ღორი	хѣაკха	ყველი	нехча
ღრმა	кIორга	ყვითელი	можа

ყვირილი	мохь, цIогIа	შავი	Iაържа
ყიდვა	эца	შალი	шал
ყინული	ша	შამბნარი	яраш
ყლორტი	се, патар	შარვალი	хеча, шарбал
ყლუპი	кьурд	შარი	питана
ყოველდღე	денна	შარისთავი	питанча
ყოველთვის	гугтар	შარშან	стохка
ყოველთვისურად	бат-багтахь	შარშანწინ	лурчах
ყოველი	xIор	შაქარი	шекар
ყოველწლიურად	шар-шарахь	შაშვი	шоршал
ყოფნა	хила, Iан	შებეღვა	кхада
ყოფნა (რაიმეში)	д-алла, д-алло, д-ахва, д-ахко	შებინდების	დრო маъркIаж хан
ყოფნა (კ-ყოფნი-ს)	тоа	შებრაღება	къахета
ყონი	ка, то	შეგნება	кхетам
ყრა	Iахва	შეგნებინება	кхето
ყრილობა	гулам	შედეღება	д-ага, д-ато
ყრძობა	жималла	შეერთება	хотга, хитга
ყრუ	кьора	შევარდენი	леча
ყურადღება	тидам	(შეიძლება	мегар ду)
ყურადღებით	леррана	შეკერა	д-ехка
ყურება	хъажа, хъежа	შეკრული	д-ихкина
ყური	лерг	შემდგომ	кхано
ყურძენი	кемс	შემდეგ	тIаккха
ყუთი	гIутакх	შემთხვევით	цIехъана
		შემწვარი	кхерзина
		შემოგარენი	гонахе
შ		შემოდგომა	гуйре
		შემოდგომას	гурахь
შაბათი	шот		

შემოდგომამდე	гурале, гурралш	შეწვა	кхарза, д-атта, д-аттад-ала
შენ	хьо	შეწოვა	худа
შენ (მიც. ბრ.)	хьуна	შეწუხება	меттах-д-აკкха
შენ (ერგ.)	ахьа	შეწყალება	кьинхетам, кьин-хетам бан
შენაყრება	кхалла	შეცდომა	гIალат
შენელება	лагI-д-ала (-д-ан)	შეცვლა	харца, херца
შენი	хьан, хьайн, -иг	შექლება	мага
შენობა	гIიшло	შექლებისდაგვარად	ма-хуьллу
შერევა	э-д-ала (-д-ан)	შექულება	кьахь-д-ала (-д-ан)
შერიგება	тан, та-д-ან, там бан, маслаIат дан	შეხება	куьг тоха
შერცხვენა	юьхьIაьржо (ян)	შეკელი	лу, шюьккари
შერხევა	ласта, леста, ласто, лесто	შეიდი	ворхI
შესაძლებლობა	амал, де, таро	შეინდი	стов, дога
შესახებ	хьокьехь, лашна	შიგ, ში -	чохь
შესქელება	д-укь-д-ала (-д-ან)	შიგა ნაწილი	чюь
შეუბრალებელი	кьиза, кьацахета	შიმშილი	мацалла
შეუგნებელი	кхетамбощу	შინ	цIахь
შეუთანხმებლობა	бартцахилар	შინაური, შინიდან	шIера
შეუსწაველი	пана	შიშველი	д-ерзина
შექება	хасто, хесто	შიშის ქონა	кхера
შექმნა	кхолла	შლამი	сазз
შელწევა	чу-д-ала	შოშია	алкханча
შეყვარება	д-еза-д-ала	შორიახლო	гергахула
შეყვარებული (ქალი)	езарг	შორეული	генара
შეყვარებული (კაცი)	везарг	შორიდან	генара
შეშა	дечиг	შორს	гена, генна
შე-, შემო-	чу-, юкьа	შრომა	кьинхьегам, кьа-хьეга
შეშინება	кьахко, кьехко	შუადღე	делкье, делкьхан

შუადღემდე	делккъалц	ნემი	сан, сайн
შუადღეს	делкъахенахъ, дел-къехъ	ნექმა	этка
შუაში	юккъе	ნენენი	нохчи
შუბი	гоьмукъ	ნენურად	нохчашха
შუბლი	хъаж	ნენვა	алха
შურისმაძიებელი	ჩირხო	ნვარი	горгам, тЕлхиг
შხამი	дІовш	ნვენ	вай
		ნვენ (ერგ.)	оха
		ნვენება	гайта
ნ		ნენი	тхан
		ნვიდმეტი	вурхИитта
ნა-	оხъа-	ნითი	басма
ნაგერა	Іазап	ნინებუელი	башха
ნადება	д-олла, д-охка	ნირქი	ноткъа
ნამოკიდება	олла, охка	ნიტო	хъоза
ნამომავლობა	некъе	ნლუნგი	аьрта
ნამოსვლა	д-осса	ნოფურა	чупара
ნანგალი	мІара/маІар	ნრდილი	ІиндагІ
ნანთა	тІоьрмиг	ნრდილოეთი	къилбаседе
ნანქერი	чухчари	ნუსტი	кІарх
ნარხო	гура	ნქარი	чехка
ნასვლა	охъа-д-осса (-д-исса)	ნხვლეტა	Іотта, Іитта
ნასკენილი	зоьртала	ნხუბისთავი	девне
ნაქუნი	жІов		
ნაშეება	д-оссо		
ნაცმა	д-уха	ც	
ნახმახი	лаг		
ნახუტება	мара-д-олла	-ც	ა
ნემგან	сайгара	ცა	стигал

ცალ-ცალკე	кѣѣст-кѣѣстана	ცრუ	харц
ცარიელი	д-აѣсса	ცუდი	вон
ცაცია	гаѣзლო	ცუელი	диг
ცაცხვი	хѣх	ცურვა	нека, нека дан
ცბიერი	мекара	ცური	шин
ცელი	мангал	ცხადში	самах
ცელქობა	вонлелар	ცხარე	кѣон
ცერი	нана-пѣлг	ცხელი	д-овха
ცეცხლი	цѣ	ცხენი	говр, дин
ცვენა	лега	ცხენზე	говра
ციდა	ге	ცხენით	говрахъ
ციება	хорша	ცხენი (<i>ხახაპაღნე</i>)	ალაშა
ცივი	шийла	ცხენოსანი	бере, дошло
ციმციმი	кѣга, кѣდა	ცხვარი	уѣстагѣ, жий
ცირცელი	дата	ცხვირი	мара
ცისარტყელა	стелагад	ცხვირსახოცი	(<i>მერაх ხოკхუ</i>) йовлакх
ციყვი	тарсал	ცხობა	д-ატა
ცნობა	хаам, д-овза	ცხოველი	дийнат
ცოდვა	кѣა	ცხოვრება	д-аха, д-аხო
ცოდნა	хаа	ცხრა	исс
ცოლი	зуда, сте, сесаг	ცხრაშეტი	ткѣაесна
ცოლისდა	стун-йиша		
ცოლისძმა	стун-вашა		
ცომი	бод	ძ	
ცოტა	жимма, кѣე(з)იგ		
ცოცხალი	дийна	ძალა	ნიцкъ
ცოცხი	нуй	ძალადობა	гѣლო
ცრემლი	бѣърхи	ძალით	бертаза
		ძარღვი	пха

ძარღვმაგარი	гила		
ძაფი	тай	წაბორდიკება	гала-д-ала (-д-аккха)
ძაღლი	жаъла	წამალი	молха
ძაღლი (<i>სანადირო</i>)	тарш	წარბი	цIоцкъам
ძაღლი (<i>ხვადი</i>)	пхьу жаъла	წართმევა	(дIа)-д-аккха, ка-тоха
ძებნა	лаха, леха	წარმატება	кхиам, ка, аьтто
ძერა	маккхал	წასვლა	д-аха
ძეწკვი	зIе	წასვლა-მოსვლა	д-ახანა-д-ან
ძვალი	даьIахк	წასკდომა	кховса
ძველთაძველი	мапахлера	წაქცევა	д-ოჯა, д-ოჯო
ძველი	шира	წაღება	д-ახъа
ძვირი	д-еза	წაყვანა	д-იგა
ძვირფასი	хъоме	წახსებება	лата, лета, эгIа
ძილი	наб	წვერი (გრამ.)	меже
ძილში	набарха	წელი (<i>ანატ.</i>)	гIодаюкъ
ძირს	лаха, лахахъ	წელი	юкъ
ძლივს	халла	წელიწადი	шо
ძლიერი	нуьцкъალла, чIогIა	წელს	кхушара
ძმა	ваша	წესიერი	бакъахъара, тайна
ძმობა	вежаралла	წერა	яз-д-ან
ძმურად	вежаршха	წერო	гIаргIული
ძოვა	д-აჯა	წერტილი	тIадам
ძოვება	д-აჯო	წვა	д-აга, д-აგო, зийза
ძროხა	етт, хъелий (მრ. რ.)	წვეთი	тIадам
ძუნწი	пис	წველა	д-ეტта
ძუძუ	накха	წვერი	д-უьхьиг, юьхъ
		წვერი (<i>მწვერვალი</i>)	бохъ
		წვერი	маж
		წვივი	носта

წვიმა	დოღა		
წვიმა (<i>ქუქუნა</i>)	დერз	ჭა	ღუ
წვრილი	დ-უტკა	ჭაკი	ჩხელა
წიადი	მაღა	ჭამა	ღ-აა
წიგნი	книга	ჭაობი	იშალ, უშალ
წითური	ხაърса	ჭაღარა	ჩბბжа
წითელი	ჩენ	ჭერამი	ღაისი
წინააღმდეგ	духъал	ჭერი	ტხოვ
წინააღმდეგობა	духъало	ჭიამაია	ღეღ
წინათ	მაძა	ჭიანჭველა	ზინგატ
წინდა	пазат	ჭიკჭიკი	ღ-ეკა
წისკვილი	ხър	ჭინჭარი	ნიტტ
წიფელი	поп	ჭორი	ელაღა
წიწაკა	бурч	ჭირხლი	კაღ
წიხლი	миър	ჭიქა	სტაკა
წლეკანღელი	кхушарღера	ჭიშკარი	კოვ
წნელი	сара	ჭიხინი	ტარსა, ტერსა
წოვა	ღ-აკხა, ღ-აკხო	ჭკუა	ჩხეკალ
წოღა	Илла	ჭმევა	ღ-აო
წრე	ღო	ჭრა (<i>ნაჭრეღად</i>)	ღ-არა
წრღობა	ღ-აკჩა, ღ-აკჩო	ჭრა	ჩაღა, ჩაღო
წუხელ	სიისარა	ჭრელი (<i>ღრინღელი</i>)	ბეროზა
წყაღი	ჩი	ჭრიღობა	ჩოვ
წყარო	შოვღა, ჩხაღ	ჭურჭელი	ჩხეღღა, კაღ-ღაიღ
წყეღღა	სარღამ	ჭუჭყიანი	ბბბჩა
წყენა	ჩაღაჩეღა, ვაღ		
წყნარი	მეღღაღა, ტიღა		
წყურღიღი	ჩბბღღა	ხ	
		ხაზი	სიზ
ჭ		ხაღი	ტეღა

ხაღიზა	куз	ხენდრო	шазам
ხაღხი	адам, нах, халкъ	ხეობა	чIаж, тогIе, атагIа
ხანდახან	наггахь, нагнаг-гахь, юкъ-юкъа	ხერხი	херх
ხან...ხან	шкъа...шкъа	ხელსაწყო	гIирс
ხანჯალი	шаьлта	ხეტიალი	кхарста, кхерста
ხარახურა	чалх	ხვალ	кхана
ხარბი	сутара	ხვალევე	кханнехь
ხარი	сту	ხვეწნა	кортатохар
ხარისხი	дарж	ხვნა	аха
ხარჯი	харж	ხერელი	Иуьрг
ხასიათი	амал	ხიდი	тIай
ხაფანგი	гура	ხილი	стом
ხახვი	хох	ხმა	аз
ხბო	эса	ხმა (<i>არჩვენებში</i>)	кхаж
ხე	хен	ხმალი	тур
ხედვა	ган, са ган	ხმაური	гIара, гIовгIа, тата
ხევსური	пхи	ხმელა	д-еккъа
ხევი	Иин	ხმოვანი (<i>ბგერა</i>)	мукъа аз
ხეიბარი	заьIапхо	ხნიერი	хенара
ხელახლა	д-уха, д-ух-д-уха	ხოლო	ткъа
ხელგაშლილი	комаьрша	ხომ	-х (<i>ნაწილაკი</i>)
ხელთათმანი	кара	ხორბალი	кIа
ხელი	куьг	ხორკლიანი	шoga
ხელი (<i>ხაუბი</i>)	ка	ხორცი	жигиг
ხელი (<i>თამაშში</i>)	бал	ხოსვა	такха, текха
ხელისუფლება	Иедал	ხიხობი	акха котам
ხელმძღვანელი	куьйгалхо	ხოჭო (<i>ერთვე</i>)	сай
ხელმძღვანელობა	куьйгалла	ხრამი	боьра
ხელმწიფე	паччахь	ხროვა	арданг
ხელობა	пхьола, корматалла	ხსენება	хьахо
ხელფასი	алапа	ხტომა	эккха

ხუთი	пхий	ჯარიმა	гІуда
ხუთმეტი	пхийтта	ჯაჭვი	зІе
ხუთშაბათი	еара	ჯგუფი	тоба
ხუმარა	забаре	ჯგუფი (მლოცველთა)	жамІат
ხუმრობა	забар, бегаш	ჯერი	рагІ
ხუმრობით	забарена, бегашена	ჯერჯერობით	цкъачунна
ხუტორი (<i>ხოფელი</i>)	кІотар	ჯვარი	жаІар, жІара
		ჯიბე	киса
		ჯიბრით	хІуьттарена
		ჯილაგი	тукхам
		ჯიუტი	аьрха
		ჯიხვი	масар
		ჯიხვი (<i>დედალი</i>)	шо
		ჯორი	бІарза
		ჯოხი	гІаж
		ჯოჯოხეთი	жосьжахати
		ჰ	
		ჰაერი	хІаваь
		ჰო (<i>მართლა</i>)	бакь
		ჰორიზონტი	ана
ჯაგლაგი	Іаспар		
ჯადოსანი	ешап		
ჯადოქარი	гІამ, жосьра-баба		
ჯავრის ამოყრა	марах-д-аккха		
ჯამბაზი	пелхьо		
ჯამი	кад		
ჯამი (<i>შედევი</i>)	жамІ		
ჯამში	кеда		
ჯანმრთელი	уьнахІена		
ჯანმრთელობა	могашалла		
ჯარი	бІо, эскар		